

Universiteit Gent
Academiejaar 2004-2005

UN CARLISME À LA BELGE?

DE ROL VAN PRINS-REGENT KAREL EN ZIJN ENTOURAGE
IN HET VERLOOP VAN DE KONINGSKWESTIE (1940-1950)

RIEN EMMERY

Scriptie voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
tot het behalen van de graad van Licentiaat in de Geschiedenis

Promotor: Prof. dr. Gita Deneckere
Commissarissen: Prof. dr. Jan Art
Dra. Jasmien Van Daele

PROLOOG

“[J]e forme des vœux ardents pour qu’on se rende compte, un jour, que le Prince Régent n’a pas été, quoi qu’en pense, un usurpateur dont la trace doit être effacée de l’histoire [...], que la Régence, dont j’ai été un des piliers, a sauvé la Dynastie alors qu’on était à un pas de la république [...]”

Slotwoord van de memoires van baron Georges Holvoet, kabinetschef van de Prins-Regent tussen 1944 en 1950. Geciteerd in: R. PICAUVET, Baron Georges Holvoet: magistrat 1899-1923, gouverneur van de Provincie Antwerpen 1923-1945, kabinetschef van de prins-regent 1944-1950. Zellik, Roularta Books, 1998, p. 266.

“Ik [herinner] mij Uw inspanningen, Uw onpartijdigheid en het succes van de verheven opdracht die het land U had toevertrouwd. Onder Uw hoede en ondanks de Koningskwestie is het land in die zes jaar herrezen uit zijn ruïnes, is de welvaart weergekeerd en de Dynastie gered. [...] In [een] geest van zelfverloochening hebt U het Regentschap uitgeoefend, met de unanieme goedkeuring van ons land en uit het buitenland.”

Brief van André de Staercke, secretaris van de Prins-Regent tussen 1944 en 1950, aan Prins Karel. Geschreven op 22 november 1982. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de Koningskwestie, Tielt, Lannoo, 2003, pp. 335-336.

“Prins Karel was zich terdege bewust van de enorme complexiteit van de Koningskwestie. Hij heeft het Regentschap op een bijzonder eerbare wijze uitgeoefend. In al zijn publieke optredens en bij al zijn publieke handelingen eerbiedigde hij angstvallig de grondwettelijke regels.”

G. EYSKENS, De Memoires, Tielt, Lannoo, 1994, p. 265.

“I should like now to express my feelings of admiration for the constitutional and selfless part which you have played in the revival of Belgium in the five difficult years after the war. Students of history will effectively recognise what a faithful servant you were to the unity of Belgium, to the maintenance of its Parliamentary and democratic institutions, and to the preservation of the monarchy itself. It is this certain verdict of posterity which will be your reward.”

Brief van Winston Churchill, Eerste Minister van Groot-Brittannië, aan Prins Karel op 30 september 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/033.

INHOUDSTAFEL

- I. DANKWOORD 12
- II. PROBLEEMSTELLING 13
- III. PRINS KAREL TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG – VAN MANIFESTE STEUN VOOR LEOPOLD NAAR OPENLIJKE KRITIEK (MEI 1940 – SEPTEMBER 1944) 28
- *Proloog – Het leven van Prins Karel voor 1940* 27
  - *Karel tijdens de Achttiendaagse Veldtocht* 29
  - *Karel pleit kort na de capitulatie voor flexibiliteit* 31
  - *Karel wordt na de Battle of Britain steeds angofierter* 32
  - *“La Belgique Loyale” – een carlistisch complot?* 35
  - *De activiteiten van de Prins tijdens de bezetting* 38
  - *Karel en zijn entourage betrokken bij de toenaderingspogingen tussen Londen en Leopold* 40
  - *Karel keurt Leopolds huwelijk met Lilian Baels af en wordt steeds populairder* 41
  - *De wegvoering van de Koning – Karel duikt onder* 43
  - *Verblijf in het maquis – Karel opgespoord door de Gestapo* 46
  - *De mislukte ontvoering van Karel naar Londen* 50
  - *Besluit* 55
- IV. HET INSTELLEN VAN EEN REGENTSCHAP – DE ROL VAN DE PRINS IN DE MAANDEN ZONDER DE KONING (SEPTEMBER 1944 – MAART 1945) 57
- *“Régence le plus rapidement possible” – Verdeeldheid over de opportuniteit van een Regentschap* 58
  - *De bevrijding van de Prins* 60
  - *Het Regentschap wordt concreet – Karel en het Politiek Testament* 61
  - *Reacties op Karels nakende Regentschap* 64
  - *De “Troonrede” van de Regent* 68
  - *Een onervaren staatshoofd* 71
  - *De vorming van een nieuwe regering – Karel en zijn entourage vertrouwen Pierlot* 72
  - *Karel wil de geallieerden over zijn Regentschap inlichten* 73

- *Openbaar optreden van de Regent* 76
- *De Prins en de geallieerden – Hartelijke relaties* 77
- *De Regent en zijn prerogatieven* 79
- *De Prins en de weggevoerde Koninklijke Familie* 81
- *Algemeen beleid van de Regent en conceptie van de monarchie* 83
- *De val van de regering-Pierlot – Een stervende Goffinet* 85
- *Goffinets laatste raadgevingen voor zijn opvolger de Staercke* 86
- *De Staercke vervolledigt de opleiding van de Regent* 88
- *De nieuwe regering-Van Acker* 89
- *De naweën van het Politiek Testament* 90
- *De Regent ontslaat grootmaarschalk Cornet* 92
- *Een mini-paleisrevolutie leidt tot onzekerheid bij de Prins* 95
- *Botsingen tussen de Regent, Capelle en de hofaalmoezenier* 97
- *Besluit* 99

V. HET LOSBARSTEN VAN DE KONINGSKWESTIE – LEOPOLD BEVRIJD – DESASTREUZE GESPREKKEN IN STROBL (MAART 1945 – MEI 1945) 102

- *Proloog – De houding van de Regent in de aanloop naar de bevrijding van de Koning* 102
- *De geallieerden mengen zich in de voorbereiding van de terugkeer* 104
- *Het scenario van de Regent voor de terugkeer van de Koning* 107
- *De Staercke loodst de voorbereidingen in een laatste fase – Karel wil de geallieerden in de delegatie opnemen* 109
- *Het Kabinet van de Regent licht zich in over de opinies betreffende de terugkeer van de Koning* 111
- *Karel ontvangt de Amerikaanse “Order of Merit”* 113
- *De voltallige pers werpt de Regent bloemetjes toe, zij het met afwijkende motieven* 115
- *De bevrijding van de Koning – Wordt de automatismethese aangehouden?* 117
- *De aankomst in Sankt Wolfgang* 121
- *Het eerste onderhoud tussen Leopold en Karel* 123
- *De kwestie-Fredericq* 126
- *De volgende dag – Kortsluiting tussen de Koning en de Regent* 128
- *De derde dag – Gesprekken met de ministers – Een optimistische Regent* 129
- *De laatste dag – De malaise van de Koning – Het vertrek van de ministers* 131
- *De kidnapping van Fredericq* 134

- *Het verdere verblijf in Sankt Wolfgang – Hartelijke familierelaties* 136
  - *Besluit* 136
- VI. DE GESPREKKEN IN SANKT WOLFGANG – DE KONING KEERT NIET TERUG – HET REGENTSCHAP GECONSOLIDEERD (MEI 1945 – JULI 1945) 140
- *Reacties op de verlengde afwezigheid van de Koning* 140
  - *Elisabeth naar Strobl – De regering werkt aan de troonsafstand* 142
  - *Elisabeth naar Londen* 144
  - *Verdere druk op de Koning om af te treden – Leopold beslist om terug te keren* 147
  - *De regering neemt ontslag – Commedia dell’arte rond twee brieven van de Koning* 149
  - *De koninklijke boodschap voor het Parlement – Leopold op zoek naar een formateur* 153
  - *Een juridische formule: de onthouding* 154
  - *De juristen leggen de Prins de onthoudingsthese voor – Opnieuw heibel rond een brief van de Koning* 156
  - *Geheim anti-leopoldistisch overleg tussen het Paleis en de socialistische ministers* 158
  - *De Eerste Minister naar Sankt Wolfgang – Leopold stelt zijn hoop op een “ministeriële commissie”* 162
  - *De Regent en zijn entourage bespreken de situatie met de Koning in Sankt Wolfgang* 164
  - *Karel schaart zich achter de “abstention” - De Staercke trekt aan de alarmbel – Twee familieraden* 168
  - *De Koning maakt zijn beslissing bekend – Karel in een modererende rol* 171
  - *Terug naar Brussel – Voorbereiding op het parlementair debat – De katholieke ministers ontslagnemend* 174
  - *De Regent neemt een nieuwe houding aan* 176
  - *Parlementair debat over de Koningskwestie – Het Regentschap in een definitieve plooi* 177
  - *Besluit* 180
- VII. DE KONINGSKWESTIE MUURVAST ONDER LINKSE REGERINGEN – DE REGENT GEBRUIKT ZIJN PREROGATIEVEN (JULI 1945 - MAART 1947) 184
- *Verzuurde familierelaties* 184
  - *Enkele aanvaringen met Pirenne* 189
  - *De Regent en de geallieerden* 191
  - *Het Kabinet van de Regent stippelt een gedragslijn uit* 194
  - *Linkse, carlistische regeringen tegen de wil van de Regent en zijn entourage* 196

- *De Regent en zijn prerogatieven – Karel meer op de voorgrond* 198
- *Strubbelingen over de prerogatieven met de regering-Huysmans* 205
- *Besluit* 210

VIII. KONINKLIJK ARCHIEF, GRATIEVERLENING EN CIVIELE LIJST – FRICTIES TUSSEN LEOPOLD, KAREL EN HUN ENTOURAGES 213

- *“Notre raid sur Dax” – De repatriëring van de koninklijke archieven* 213
- *De gratiepolitiek van de Regent – De “Prins-Weerstander” als voorstander van een harde repressie?* 216
- *Het gratierecht van het Staatshoofd* 217
- *De Regent en de zaak Poulet-Capelle – Raakvlakken tussen Koningskwestie en genadeverlening* 220
- *Een Civiele Lijst voor de Regent?* 222
- *Koninklijke bezittingen en koninklijke giften* 224
- *Eén of zes miljoen voor de Koning? – Juridisch getouwtrek over de Civiele Lijst* 226
- *De financiële situatie van de Koning wordt een regeringszaak – Onderhandelingen tussen de advocaten* 228
- *Karel trekt zijn handen van het dossier af... – ... maar wil toch op de hoogte blijven* 231
- *De wraak van de Regent?* 233
- *Besluit* 234

IX. DE REGENT EN ZIJN ENTOURAGE HOPEN OP BOUDEWIJN – SPAAKS REGERING WORSTELT MET DE KONINGSKWESTIE (MAART 1947 - JUNI 1949) 236

- *De regering Spaak-Eyskens zonder compromis over de Koningskwestie* 236
- *Twee anekdotes van Pirenne over de houding van de Regent* 237
- *Een uitzonderlijke briefwisseling – Een doorsnede van de contacten tussen Spaak, Karel en de Staercke* 238
- *Spaak bereidt opnieuw een contact met de Koning* 243
- *Een wantrouwige Pirenne vreest het carlisme en kiest voor de confrontatie* 245
- *Spaak in gesprek met de Koning* 247
- *Geen oplossing voor de Koningskwestie – Twee kortstondige regeringscrisisen* 248
- *De memoires van Churchill – Karel verandert van mening over de capitulatie* 251
- *Besluit* 254

- X. DE KONINGSKWESTIE OVERSCHADUWT KARELS BUITENLANDSE REIZEN – CONGO, FRANKRIJK EN DE VERENIGDE STATEN (1947-1948) 256
- *De buitenlandse reizen van een Staatshoofd* 257
  - *Voorbereidingen voor een bezoek aan Congo* 258
  - *Een delicate kwestie – Herdenkingsmedailles met de beeltenis van de Prins* 260
  - *Reacties op de Congo-reis – La Libre Belgique publiceert een “Rapport au Régent”* 262
  - *Geruchten over een staatsgreep – De Regent zít een ministerraad voor* 265
  - *Het verblijf in de kolonie* 266
  - *De terugkeer: “une manifestation politique”?* – *Een incident met Koningin Elisabeth* 269
  - *Voorbereidingen voor een bezoek aan Frankrijk* 270
  - *Pers en publieke opinie – De leopoldisten roeren zich opnieuw* 272
  - *De entourage van de Regent verdedigt de prerogatieven van het Staatshoofd* 273
  - *De ministerraad beraadslaagt over de vragen van de Regent* 275
  - *Voorbereidingen voor de reis aan de Verenigde Staten & Canada* 278
  - *Leopolds reisplannen als doorslaggevend argument?* 280
  - *De Prins-Regent nodigt zichzelf uit naar Canada – De Staercke redt de meubelen* 282
  - *Het verblijf van de Regent in de Verenigde Staten* 283
  - *Besluit* 286
- XI. HERNIEUWD CONTACT TUSSEN KONING EN REGENT FAALT – KAREL OP EEN MYSTERIEUZE AUDIËNTIE BIJ DE PAUS (FEBRUARI 1949 - OKTOBER 1949) 288
- *Proloog – De verraderlijke brief van tante Joséphine* 288
  - *Leopold wenst een onderhoud met zijn broer* 290
  - *Aard van het onderhoud – Onenigheid in de koninklijke entourage – Wantrouwen bij de Regent* 292
  - *De gesprekken in Bern – De Regent zwijgt* 295
  - *Inschattingen en zinloos gepalaver* 297
  - *De Koning maakt zijn beslissing bekend* 299
  - *De Regent op audiëntie bij de paus – Wilde speculaties van de leopoldisten* 300
  - *Tegenstrijdige rapporten over het verblijf van de Regent in Rome* 301
  - *Besluit* 304
- XII. DE REGERING VAN EYSKENS ZONDER DE SOCIALISTEN – VERZET VAN DE REGENT TEGEN DE VOLKSRAADPLEGING (JUNI 1949 - MAART 1950) 306

- *Van Zeeland formateur – De leopoldisten voor hun verantwoordelijkheid geplaatst* 306
- *Londonien Gutt mengt zich in de debatten – Een onthullende briefwisseling met de Koning en de Staercke* 307
- *Eyskens vormt een regering zonder de socialisten* 311
- *De houding van de Regent en zijn entourage tegenover de idee van een volksraadpleging* 312
- *De Regent verzet zich tegen de volksraadpleging in Eyskens regeerprogramma* 314
- *Een episode in de strijd voor een volksraadpleging – Leopolds interview aan United Press* 316
- *Een tweede episode – De Regent aangevallen door Intelligence Digest* 319
- *Het wetsvoorstel in het Parlement* 320
- *Een boodschap van de Regent aan de Natie... die niet bekend wordt gemaakt* 323
- *Raadgevingen en bedenkingen binnen de entourage – Een prinselijke “branche cadette”?* 326
- *Project voor een Kroonraad* 328
- *De entourage van de Regent bereidt verschillende scenario's voor* 330
- *Het advies van de Staercke – Om praktische en politieke redenen staakt een vertwijfelde Regent zijn verzet* 332
- *Besluit* 333

XIII. DE MINISTERIËLE CRISIS NA DE VOLKSRAADPLEGING – “UN CAPELLE AUPRÈS DU RÉGENT” (MAART 1950 - APRIL 1950) 337

- *Eyskens naar Pregny – De Staercke naar de socialisten* 338
- *Ontslag van de regering-Eyskens – Informatie-opdrachten van Eyskens en Carton de Wiart – Kroonraad* 340
- *Devèze formateur met een ontbindingsbesluit op zak* 341
- *Verontwaardiging over de beslissing van de Regent* 344
- *CVP-voorzitter van der Straten-Waillet schrijft een brief naar de Regent* 348
- *Overleg tussen Eyskens, Spaak en de Staercke* 350
- *Devèze naar Pregny – Spaak en Pirenne stellen de “lieutenant-générale” voor* 352
- *Het plan-Spaak mislukt – Van Zeeland formateur* 354
- *Een nieuw plan van de socialisten en een compromisvoorstel van Eyskens – De liberalen rekenen op Karel* 356
- *De Regent aanvaardt de “regering der 15” – De bevoegdheidsdelegatie als alternatief voor Van Zeeland* 358
- *Gerommel met de pers* 362
- *De koninklijke boodschap van 15 april* 363

- *Driepartijenoverleg en protocol van 20 april* 365
- *De leopoldistische pers en de Koning aanvaarden de “Congolese oplossing” niet* 367
- *De liberalen voor het blok – Ontbinding van het Parlement* 368
- *Besluit* 371

XIV. DE ONTKNOPING VAN DE KONINGSKWESTIE – ACHTERHOEDEGEVECHTEN VAN DE PRINS EN DE CARLISTEN (MEI 1950 - OKTOBER 1950) 375

- *CVP en BSP winnen de verkiezingen – Duviolsart wordt de Regent als formateur opgedrongen* 376
- *Een socialistische huldemaniëstatie voor de Regent – “Le Régent d’un parti”?* 378
- *Partijpolitieke achterhoedegevechten met Prins Karel als inzet* 380
- *Huldebrieven aan de afscheidnemende Regent* 382
- *De Prins blijft het onderwerp van debat na de terugkeer van de Koning* 384
- *De gedwongen verbuis van de Prins – Een nieuw statuut voor de gewezen Regent?* 386
- *Besluit* 387

XV. ALGEMEEN BESLUIT 389

XVI. BRONNEN EN BIBLIOGRAFIE 395

I.

DANKWOORD

Ik wil op de eerste plaats een onbetwistbaar woord van dank richten tot mijn ouders en grootouders. Op materiële en zovele andere wijzen hebben zij het mij mogelijk gemaakt deze universitaire studie af te ronden. Zonder de figuurlijke Civiele Lijst die zij mij de voorbije vier jaar toekenden, voor bekostigen van treinritten, naslagwerken, computers en talloze fotokopies; zonder hun eeuwigdurende bijstand en zonder hun naleeswerk waren mijn onderzoek en de redactie van deze scriptie onmogelijk geweest.

Vervolgens gaat mijn dank uit naar mijn promotor, professor Gita Deneckere. Sinds onze eerste gesprekken in september 2003 leidde zij mij op het pad van het Regentschap, en verhinderde ze al te ver afdwalen. Haar raadgevingen, aanmoedigingen en inspanningen maken van deze scriptie een beter werkstuk dan ik ooit had durven verhoppen.

Mijn erkentelijkheid gaat ook uit naar professor Gustaaf Janssens, archivaris van het Archief van het Koninklijk Paleis. Niet alleen was hij zo vriendelijk voor mij vele strekkende meters aan archiefdozen naar de leeszaal te verslepen, ook zijn handige literatuurtips en nuttige raadgevingen waren steeds bijzonder welkom. Het personeel van de vele andere archiefinstellingen en bibliotheken die ik bezocht, verdienen het eveneens hier vermeld te worden. In het bijzonder “Marie-Paule en Astrid van het vijfde verdiep”, en al hun collega’s van de Gentse universiteitsbibliotheken, moet ik danken voor hun vriendelijke behulpzaamheid en geduld, toen ik voor de zoveelste keer enkele minuten voor sluitingstijd nog een naslagwerk kwam ontlenen. Bovendien mag ik zeker de professoren José Gotovitch (ULB), Louis Vos (KULeuven) en Herman Van Goethem (UA) niet vergeten: zij beantwoordden van mijn e-mails met vragen bijzonder voorkomend.

Tot slot gaat een woord van dank uit naar mijn collega-redacteurs bij het studentenblad Schamper, naar alle medestudenten en familieleden die de voorbije maanden oprechte interesse vertoonden in mijn vorderingen en naar Ilka De Bisschop, die mij twee jaar geleden de onontbeerlijke en fascinerende memoires van André de Staercke schonk.

Ik hoop dat deze scriptie al jullie inspanningen en steunbetuigingen recht aandoet.

Rien Emmery,
Gent, 1 augustus 2005

II.

PROBLEEMSTELLING

“Weet je, er is in ons land een lange literatuurlijst over de koningskwestie. En wat stellen we vast? De naslagwerken die bij een groot publiek de basis vormen voor hun kennis over de kwestie zijn doorgaans die waarin de grootste bullshit staat.”
Professor emeritus Herman Balthazar in *De Morgen*, 4 oktober 2003, p. 60.

Tijdens gesprekken over het onderwerp van mijn scriptie stootte ik de voorbije twee jaar, wanneer ik het woord “Koningskwestie” liet vallen, vaak op scepsis. Veel mensen blijven de monarchie in de eerste plaats associëren met republikeinse afschuw en geëxalteerd belgicisme, buitenechtelijke kinderen en ideale sprookjeshuwelijken, oubollig protocol en bewonderenswaardige stijlvolheid of militaire défilés en koekendozenromantiek. Degelijk historisch onderzoek over de Koning als onderdeel van het Belgische staatsbestel lijkt niet in dat rijtje thuis te horen. Begin de jaren '90 stelde Jean Stengers zich al de vraag, in de inleiding van zijn monumentale studie over de Koningen der Belgen: “Is dit werkelijk een interessant en vooral een belangrijk studieobject? Is het niet hopeloos ouderwets en zelfs een beetje belachelijk om zich te wijden aan [...] gekroonde hoofden? Kan dit nog in deze tijd van ‘nieuwe geschiedenis?’”¹ De boekenplanken vol mediocre, onwetenschappelijke en van elkaar overgeschreven publicaties over het Koningshuis in elke bibliotheek zouden een historicus bovendien moedeloos maken.

Aan de andere kant is de monarchie in België een gegeven waar niemand zomaar omheen kan. In haar overzichtswerk “Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden” noemt professor Els Witte de koninklijke macht zelfs de vierde conflict dimensie in de Belgische politiek. Bovendien kan een historicus met een ruime blik zeker en vast zijn hartje ophalen wanneer hij zich over de monarchie buigt. Binnenlandse politiek, internationaal beleid, sociale verhoudingen, koloniale geschiedenis: er is amper een facet van de Belgische maatschappij waar het Koningshuis nooit mee in contact is gekomen. Het optreden van Koning Leopold III was bovendien de rechtstreekse aanleiding tot wat eigentijdse historici eensgezind omschrijven als “de zwaarste politieke crisis uit de Belgische geschiedenis”: de Koningskwestie.

De Koningskwestie raakte aan de kern van de Belgische staatsinrichting. Geen enkele politieke crisis heeft ooit zozeer de politieke partijen, de pers of de publieke opinie beroerd. Kroongetuige Gaston Eyskens voorspelde voor zijn dood al in zijn memoires: “De historici die later deze periode zullen bestuderen, zullen zich verbazen over de golf van intense

---

¹ J. STENGERS, *De Koningen der Belgen. Macht en invloed. Van 1831 tot nu*, Leuven, Davidsfonds, 1992, p. 17.

verdwazing die over het land ging. Onze bevolking [...] liet zich ophitsen en reageerde bijzonder emotioneel.”² Het woord “burgeroorlog” is nooit veraf wanneer auteurs met een neus voor drama het over de “Question Royale” hebben.

Iedereen kent wel min of meer de grote lijnen van de Koningskwesie. Op het einde van de Tweede Wereldoorlog werd Koning Leopold III door de Duitse bezetter uit België weggevoerd. Tegen de zin van de regering-Pierlot, die naar Groot-Brittannië was getrokken, had de vorst gecapituleerd en was hij gedurende de oorlogsjaren als “krijgsgevangene” in België gebleven. Tijdens de bezetting had Leopold met Hitler onderhandeld over de toekomst van België en was hij heimelijk getrouwd met het burgermeisje Lilian Baels. Na de bevrijding werd Leopolds broer Prins Karel in afwezigheid van de Koning tot Regent benoemd. Toen in mei 1945 ook de Koning bevrijd werd, ontstond er een conflict tussen de vorst en een deel van de Belgische politieke klasse. Leopold vestigde zich in Zwitserland. Het duurde nog vijf jaar voor de Koning, enkele maanden na een volksraadpleging die hem een nipte meerderheid had opgeleverd, naar België terugkeerde. Na het uitbreken van anti-leopoldistische onlusten – waarbij in de historiografie vooral veel nadruk wordt gelegd op de drie doodgeschoten manifestanten in Grâce-Berleur – werd Leopold verplicht om af te treden ten voordele van kroonprins Boudewijn.

De Koningskwesie behoort tot het collectieve geheugen van de Belgen, als maatstaf voor elk nieuw conflict of elke ongelukkige indiscretie in de relaties tussen het Paleis en de politieke wereld. Koning Boudewijns weigering om in 1990 de abortuswet te ondertekenen werd niet zonder reden consequent de “mini-Koningskwesie” genoemd. Tot op de dag van vandaag herinneren perscommentatoren graag aan het grote mythische conflict tijdens de jaren veertig, telkens er over het Koningshuis controverses losbarsten.

Hoe kwam een jonge historicus als ikzelf terecht op dit – om Stengers nog eens te citeren – “hopeloos ouderwets en zelfs een beetje belachelijk” onderwerp? Het is in elk geval noodzakelijk bij het aanvangen van deze scriptie mijn positie te expliciteren. De keuze voor mijn onderwerp zou ik niettemin eerder toevallig noemen. In de huidige tijdsgeest valt het bezwaarlijk hip te noemen om je over de monarchie te buigen. Ook persoonlijk had ik tot voor kort weinig affiniteit met de materie. Zoals de meeste Belgen sta ik gematigd tegenover de monarchie, die als staatsvorm zowel haar voor- als haar nadelen heeft.

Mijn geschiedkundige interesse gaat altijd al uit naar eigentijdse politieke geschiedenis, maar ik had geen passie voor de geschiedenis van het Koningshuis ontwikkeld, laat staan voor de Koningskwesie in het bijzonder. Ik herinner me zelfs nog glashelder dat mijn

---

² G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 287.

mondeling examen geschiedenis, in het laatste jaar van de middelbare school, over de Koningskwestie handelde... en dat ik dat hoofdstuk bij het studeren had overgeslagen.

Anderzijds was ik, tijdens mijn eerste weken als jonge snaak aan de Universiteit Gent, wel onder de indruk van de manier waarop professor Marc Boone een analyse van Leopolds memoires als casus in zijn colleges gebruikte, in de hoop een horde eerste kanners de beginselen van de historische kritiek bij te brengen. Toch was “Regentschap Prins Karel” slechts één van de vele krabbels op het lijstje mogelijke scriptie-onderwerpen dat ik naar de eerste afspraak met mijn promotor meenam. Ik vermoed dat uiteindelijk het advies van professor Deneckere me in de richting van de Koningskwestie heeft gedreven. In het bijzonder de lectuur van de memoires van André de Staercke hebben me over de streep getrokken. De vlotte pen, de persistente zweem van pedanterie en de fascinerende persoonlijkheid van de politiek secretaris van Prins Karel zetten mij op het spoor van het Regentschap.

Aanvankelijk meanderde mijn interesse over de Prins alle richtingen uit. Een tijdlang heb ik overwogen om de beeldvorming rond Karel als “Prins-Weerstander” te bestuderen. Al snel merkte ik dat die piste voor een licentiaatsverhandeling een veel te beperkt onderzoek zou vormen. Ik werd al snel ambitieuzer en besloot om de volledige periode van het Regentschap onder de loep te nemen. Eerst wou ik de houding van de Regent op zijn eentje te bestuderen. Al snel werd me echter duidelijk dat de Regent en zijn entourage zes jaar lang een hechte twee-eenheid hadden gevormd. André de Staercke getuigde later dat hij en de Regent alle gebeurtenissen tijdens de Koningskwestie “als broers” hadden beleefd.³ Aan de RTBF verklaarde de Staercke in 1997 zelfs dat hij “meer Regent dan de Regent zelf” was geweest.⁴ Het is dan ook onmogelijk om de rol van Karel en zijn medewerkers te scheiden.

Voor ik mijn concrete onderzoeksvragen formuleer, acht ik het noodzakelijk te verduidelijken wat ik er onder “de Koningskwestie” versta. Niet alleen is een adequate definiëring van de kernbegrippen van een onderzoek een must, de appreciatie van de omvang en de inhoud van de Koningskwestie heeft altijd ver uiteengelopen. Geëngageerde, politiek geïnspireerde of nauw bij de feiten betrokken publicisten zagen de Koningskwestie ofwel als een bloedrood complot tegen een getergde en onheus belasterde vorst, ofwel als het gevolg van de machtswellust van een autoritaire Koning die een “wijwaterdictatuur” beoogde. Ook serieuze historici hebben echter allerlei andere aspecten van de Koningskwestie in de verf gezet en laten primeren. Er is, om maar een voorbeeld te geven, op het eerste zicht al een

---

³ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 79.

⁴ R. PICAUVET, *Baron Georges Holvoet: magistraat 1899-1923, gouverneur van de Provincie Antwerpen 1923-1945, kabinetschef van de prins-regent 1944-1950*, Zellik, Roularta Books, 1998, p. 267.

duidelijk verschil tussen een studie die “Un Royaume pour un amour” heet en een publicatie die “Léopold III. La tentation autoritaire” getiteld is.

Waar alle auteurs het over eens kunnen zijn, is dat de Koningskwesitie het gevolg was van een aantal ernstige grieven tegenover de Koning, zowel in politieke kringen als onder de gewone Belgen. Ik sluit mij aan bij de brede omschrijving van Luc Schepens, die de Koningskwesitie definieerde als “een fase van de machtsstrijd tussen de politieke partijen die zich van 1944 tot 1950, ontwikkelde uit de discussie over de opportuniteit en de grondwettelijkheid van het optreden van koning Leopold III vanaf zijn troonsbestijging (1934) tot zijn voorlopige (1950) en definitieve (1951) troonsafstand”.

Schepens onderscheidt vier verschillende grieven: ten eerste de opportuniteit van de actieve neutraliteitspolitiek voor de Tweede Wereldoorlog – Leopolds persoonlijke politiek die door de regeringen en de bevolking aanvaard werd; ten tweede de grondwettelijkheid van het optreden van de vorst als aanvoerder en opperbevelhebber van het Belgische leger – een kwestie van ministeriële verantwoordelijkheid die tot de crisis in Wijnendale leidde; ten derde de invloed van een aantal persoonlijke raadgevers van de koning voor, tijdens en na de bezetting – die buiten het medeweten van de regering om door de Koning met politieke opdrachten werden belast; en ten vierde de houding van de Koning ten opzichte van de Duitse bezetter – met als hoofdvogel het bezoek aan Berchtesgaden in 1940. Daaraan werden nog enkele kleinere grieven toegevoegd, die politiek misschien minder van belang waren, maar in de electorale partijpolitieke campagnes des te meer werden uitgespeeld – in de eerste plaats Leopolds morganatisch huwelijk met Liliane Baels.⁵ Ik schaar mij achter Schepens’ definitie omdat hij de jarenlange aanloop naar de crisis van mei 1940 niet over het hoofd ziet en benadrukt dat de Koningskwesitie in de eerste plaats een politieke strijd was. De zaak-Leopold III hing namelijk tussen 1940 en 1950 als een zwaard van Damocles boven de binnenlandse politiek.

Over zowat alle mogelijke betrokkenen in de jaren 1940-1950 – individuele politici, politieke partijen, leden van de koninklijke familie, maatschappelijke groepen, ... – zijn al studies gepubliceerd betreffende hun rol in de Koningskwesitie. Eén personage, dat nochtans zijn plaats in de geschiedenisboeken louter aan de Koningskwesitie te danken heeft, is ondervertegenwoordigd in de wetenschappelijke literatuur: Prins Karel, tussen 1944 en 1950 Regent van België. Midden in de Koningskwesitie moest hij zijn taak vervullen, maar wat aandacht van historici betreft, is hij in de marge gebleven. In studies over de Koningskwesitie neemt de figuur van de Regent meestal maar enkele passages, enkele paragrafen of in het beste geval een hoofdstuk in.

---

⁵ L. SCHEPENS, “De Koningskwesitie. Een nieuw thema in de Belgische geschiedschrijving”, *Spiegel Historiel*, 1973, pp. 614-616.

Het is echter opvallend hoezeer de schaarse degelijke historische studies die zich ook kort over het Regentschap hebben gebogen – stuk voor stuk tot dezelfde conclusies zijn gekomen over de rol van de Regent. Alle auteurs stellen dat Prins Karel, toen bleek dat de terugkeer van de Koning geen sinecure zou worden, tussen twee houdingen kon kiezen. Ofwel verdedigde hij zijn broer door dik en dun en spoorde hij de regeringen er toe aan om de Koningskwestie in Leopolds voordeel op te beslechten, ofwel stelde hij zich boven de partijen en koos hij in de Koningskwestie geen partij.

Deze laatste keuze, de “strikte grondwettelijke houding” of het “hyperconstitutionele gedrag” van de Regent, is een mantra in het oordeel van Van Goethem, Dujardin, Van den Wijngaert en alle andere historici. Iedereen lijkt André de Staercke op zijn woord te geloven wanneer hij een halve eeuw na zijn aantreden als secretaris van de Prins verklaarde dat hij Karel steeds geadviseerd had “onpartijdig te blijven ten aanzien van zijn broer, want alleen dat kan de monarchie redden”.⁶ Karels eigen boutade, waarmee hij zijn diensten aan de Dynastie wou beklemtonen – “J’ai sauvé le broi” – is ook overbekend. Het zijn enkel Leopolds oude medewerkers en ultra-koningsgezinde auteurs die later stelden dat Karel niets anders dan een marionet was, een speelbal van anti-leopoldisten, een scherm waar carlistische of zelfs republikeinse krachten konden achter manoeuvreren.

Na de troonsafstand van Leopold bleven er twee kampen achter: enerzijds zij die meenden dat Karel door zijn rol tijdens de Koningskwestie de monarchie gered had; anderzijds de verbitterde leopoldistische fractie, die slechts een verzwakt Koningshuis zag in plaats van een sterke vorst op de troon. Ook de broers zelf zijn hun hele leven blijven vasthouden aan hun eigen waarheid, zodat verzoening onmogelijk bleef. Dat blijkt alvast uit de recent gepubliceerde correspondentie tussen de voormalige Regent en de Koning, luttele maanden voor ze beiden overleden.

Op 15 november 1982, niet toevallig het Feest van de Dynastie, stuurde Leopold een brief naar Karel. Op de geruchten dat de Prins de familiale banden weer zou willen aanhalen, reageerde Leopold behoorlijk bot. Voor er sprake kon zijn van hernieuwd contact, diende Karel zich ten opzichte van de Koning te verklaren over zijn houding tijdens het Regentschap. In feite is Leopolds brief één lange opsomming van de grieven die Leopold ten opzichte van zijn broer koesterde – grieven die verwijten inhouden op exact alle punten waar Holvoet, de Staercke, van den Bosch, Eyskens en Churchill (zie proloog) de voormalige Regent net loofden. We citeren de brief van de Konings in zijn totaliteit:

---

⁶ V. DUJARDIN, Gaston Eyskens tussen koning en regent, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 79.

“Mijn waarde Karel,

Van verschillende kanten verneem ik dat je me wenst weer te zien; die intentie verheugt me want ik denk dat, voor je heengaat en terwijl ik nog leef, je geweten je ertoe aanzet de enorme schade te willen herstellen die je door je houding tegenover mij aan het land, aan je familie hebt toegebracht, en dit op bijzonder moeilijke momenten in ons nationale bestaan.

Wat betreft de gebeurtenissen na de bevrijding van het land en die op een crisis zonder weerga zijn uitgelopen, draag je een immense verantwoordelijkheid voor de Geschiedenis. Je houding had ingrijpende repercussies die een bedreiging inhielden voor de toekomst van de dynastie zelf. Ze hebben België aan de grens van een burgeroorlog gebracht!

Gedurende al deze tragische en pijnlijke gebeurtenissen heb je je als een tegenstander gedragen, en heb je niet gearzeld het hoger landsbelang te verwaarlozen ten voordele van persoonlijke overwegingen.

En geconfronteerd met de meest laaghartige en leugenachtige beschuldigingen heb ik je niet éénmaal de eer van het leger en zijn aanvoerder horen verdedigen.

Zo in België en in het buitenland de ware toedracht van de gebeurtenissen tussen 1940 en 1950 reeds werd vastgesteld, dan ontbreekt hieraan toch een hoogst belangrijke getuigenis: de jouwe.

Dit zwijgen van de hoofdgetuige kan niet langer duren. De Geschiedenis en het Vorstenhuis verdienen de Waarheid!

Daarom acht ik het absoluut noodzakelijk dat je, vóór een eventuele ontmoeting, licht werpt op je houding tussen de jaren van 1945 tot 1950.

In afwachting van je antwoord, een broederlijke omhelzing van

Je broer,

Leopold”⁷

De spontane reactie van Prins Karel, na het ontvangen van Leopolds schrijven, was dat hij zijn voormalige secretaris de Staercke wou raadplegen. Eenmaal ingelicht suggereerde de Staercke de Prins twee mogelijke reacties op de “valstrik” die de Koning voor Karel had uitgezet. Enerzijds zou hij niet kunnen antwoorden, omdat de koninklijke eis om reken-schap af te leggen volgens de Staercke onredelijk was: “Op het ogenblik dat u een hand uitsteekt, wordt er van U iets onvoorstelbaars en onrechtvaardigs verlangd, namelijk dat u

---

⁷ Brief van Leopold aan Karel, 15 november 1982. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, Tielt, Lannoo, 2003, pp. 334-335.

de meest waardevolle periode in Uw leven zou moeten verloochenen.” Anderzijds kon de Prins een kort antwoord geven, “dat bevestigt dat het juist het besef is dat U België naar beste vermogen hebt gediend, waardoor U thans, in waardigheid en zonder bijbedoelingen, in het belang van het land en de dynastie een familieharmonie nastreeft. [...] U bent gerechtigd om te antwoorden: ‘gedurende het Regentschap heb ik slechts het welzijn van de Staat en het geluk van Mijn medeburgers nagestreefd.’”⁸

Op 3 december 1982 stuurde Karel ten slotte het volgende antwoord naar zijn broer:

“Mijn waarde Leopold,

Ik zou niet beter op je brief van 15 november 1982 kunnen antwoorden dan door je te herinneren aan de toespraak die ik op 21 september 1944 bij mijn inwijding voor de Verenigde Kamers heb gehouden. Hierin staat de getuigenis die ik je hierbij laat geworden en verwoordt anderzijds de lijn van de plicht die ik naar eer en geweten heb trachten te vervullen tijdens de moeilijke jaren waarin ik, op verzoek van het Parlement en het volk van België, door jezelf bevestigd verzoek, de functies van Staatshoofd heb uitgeoefend.

Wij hebben ons beiden in dienst van België gesteld. Het is de weg die ons door middel van serene contacten moet brengen tot herstel van eendracht in de familie rond het Koningschap. Dit is ook de verzoening die het land nog van ons verwacht.

Je toegenegen broer,

Karel”⁹

Op deze brief kreeg Karel geen antwoord meer. De tegenovergestelde standpunten van de broers bleven onverzoenbaar tot hun dood. De bejaarde Prins wou niet verzeild raken in een polemiek met Leopold. De vraag blijft echter: wat *was* de rol die Prins Karel speelde tijdens het verloop van de Koningskwestie?

---

⁸ Brief van de Staercke aan Karel, 22 november 1982. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, op. cit., pp. 335-336.

⁹ Brief van Karel aan Leopold, 3 december 1982. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, op. cit., p. 335.

In een studie over de rol van de Regent in de Koningskwesie is het noodzakelijk te onderzoeken op welke manier de Prins-Regent de koninklijke prerogatieven benutte. De manier waarop de Regent zijn prerogatieven hanteerde, zegt namelijk iets over zijn visie op de Koningskwesie – want dat conflict handelde net essentieel over de grenzen van de bevoegdheden van een constitutionele monarch. Bovendien zijn de momenten waarop de Regent iets kon laten blijken over zijn houding ten opzichte van Leopold, exact de momenten waarop hij gebruikt maakt van de koninklijke prerogatieven.

Nog voor het losbarsten van de Koningskwesie duiken al de eerste appreciaties op van de manier waarop de Regent zich van zijn taken als staatshoofd had gekweten. Op 10 maart 1945 wees de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen op de “strikt constitutionele koers” die de Prins sinds zijn aanstelling tot Regent had gevaren, en voegde daar aan toe: “In doing so he has, in fact, acted in a way which differs clearly from the line taken by his elder brother.” Aveling van het Foreign Office schreef dan ook twee maanden later, als een soort conclusie toen de Koning werd bevrijd: “[T]he Regent has, during his brief tenure of office, won the approbation of all parties by his prudent and tactful conduct of affairs.”¹⁰ Dujardin schreef over de Prins: “Hij was een intelligent man, die een moderne opvatting had over hoe een land geregeerd moest worden. De politici vergeleken zijn opvattingen hieromtrent vaak met die van zijn broer, die traditioneler waren.”¹¹

Het loont mijns inziens de moeite om even advocaat van de duivel te spelen en erbij stil te staan of deze uniforme lof voor de Regent geen *self fulfilling prophecy* is geworden. Niemand – op professor Herman Van Goethem na – heeft tot nu toe de moeite gedaan om de archieven van het Huis en de medewerkers van de Prins-Regent te doorpluizen. Zelfs Van Goethem doorbladerde enkel het beknopte archief van Karels adjunct-kabinetschef Jean van den Bosch in het SOMA. Niemand heeft de voorbije jaren omgekeken naar het archief van het Kabinet, het Secretariaat of het Militair Huis van de Prins-Regent. Niemand heeft de razend interessante papieren van André de Staercke doorgenomen. Blijft het los van alle postmodernistische tegenwerpingen niet de taak van een historicus om de meest betrouwbare bronnen op te zoeken en die op hun “waarheidsgehalte” te toetsen?

De eigentijdse historicus torst twee zware lasten, die naar mijn inschatting het probleem van de bronnenschaarste van de mediëvist zwaar overtreffen. Het betreft enerzijds de korte tijdsspanne die de raadpleegbaarheid van documenten in het gedrang brengt, en anderzijds de paradoxaal onoverzichtelijke hoeveelheid aan potentieel interessante bronnen die een vorser aan zijn vingertoppen heeft. Met beide problemen ben ik tijdens mijn onderzoek geconfronteerd geweest.

---

¹⁰ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, pp. 95-96.

¹¹ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 86.

Vele ongetwijfeld razend interessante bronnen over de Koningskwes­tie en het Regentschap zijn nog niet openbaar gemaakt. De discretie die eigen is aan het wezen van de monarchie vergemakkelijkt het werk van een historicus allerminst. Baron Georges Holvoet, die zes jaar lang kabinetschef van de Prins-Regent was, heeft bijvoorbeeld die een hoogstwaarschijnlijk enorm boeiend archief aangelegd over de Koningskwes­tie. Hij deponeerde het echter niet samen met de rest van zijn papieren bij het SOMA. In zijn memoires schreef Holvoet: “Il est de tradition, lorsqu’on est au service du Palais, de garder le silence et je ne faillirai pas à cette règle d’honneur. Mes descendants peuvent cependant savoir que j’ai conservé un dossier confidentiel très complet sur les événements [...]”.¹²

Lange tijd werden de stukken inderdaad bewaard door de nakomelingen van de baron. Ik heb ze kunnen terugvinden bij ULg-professor Francis Balace, die de papieren onlangs van de erven-Holvoet in bewaring kreeg. Ondanks een herhaalde vraag van mijn kant heb ik het archief jammer genoeg niet mogen inkijken. Verder zijn de papieren van Leopolds kabinetschef Fredericq nog niet opgedoken, hangt er rond de memoires van Achille Van Acker al decennia een waas van mysterie¹³ en zijn ook vele persoonlijke documenten van Koning Leopold III nog maar heel recent uit Argenteuil naar het Archief van het Koninklijk Paleis overgebracht.

Toen ik na mijn literatuuronderzoek het daadwerkelijke vorsen wou aanvatten, drong een keuze zich op. Historiografen van de Koningskwes­tie die vóór het jaar 2000 aan de slag waren gegaan, moesten zich vaak behelpen met schaarse beschikbare archieffondsen en private collecties, plus een handvol gepubliceerde memoires of autobiografieën, aangevuld met mondelinge getuigenissen van enkele loslippige, bejaarde, voormalige hoofdrolspelers. Ik acht de tijd gekomen om aandacht te besteden aan de recent openbaar gemaakte “klas­sieke” archivalia. Mondelinge geschiedenis heeft vanzelfsprekend zijn verdiensten – ik heb eveneens gretig gebruik gemaakt van de talloze interviews die mijn voorgangers hebben afgenomen. Niettemin heb ik vaak moeten opmerken dat de post factum getuigenissen van interviewees vaak kritiekloos werden aanvaard, terwijl ze manifest in tegenspraak zijn met de conclusies die uit archiefonderzoek kunnen worden getrokken.

Het aantal archiefdagen dat een licentiaatsstudent ter beschikking heeft, is beperkt. Ik moest met andere woorden een selectie maken uit de massa beschikbare bronnen, geproduceerd door al wie betrokken is geweest bij de Koningskwes­tie. Om een duidelijk zicht te krijgen op de rol van de Regent en zijn entourage, achtte ik het noodzakelijk om in de eerste plaats het archiefmateriaal dat de medewerkers *zelf* nagelaten hadden te onderzoeken. Achter de openbare handelingen van een staatshoofd schuilen immers twee stukken belangrijker facetten van zijn politiek optreden. Het ene is het confidentiële overleg met de

---

¹² R. PICAUVET, *op. cit.*, p. 271.

¹³ Al brengt mijn collega Axel de Backer daar hopelijk verandering in.

ministers, of in de meeste gevallen de premier. Het andere zijn de handelingen van de Regent die zelfs voor de ministers onbekend bleven. De traditionele geheimhouding strooit echter roet in het eten: “De historicus kan hier echter pas zicht op krijgen wanneer de archieven vrijgegeven worden en wanneer getuigenissen van medespelers, na de termijn van geheimhouding, beschikbaar worden.”¹⁴ De enige manier om écht iets te weten te komen over de rol van de Regent, is dus het raadplegen van de archieven van zijn entourage.

Als raamwerk van ons onderzoek hebben we ons door twee richtsnoeren laten leiden: enerzijds de publiekrechtelijke studie van André Molitor over “La fonction royale en Belgique”, anderzijds de onontbeerlijke historische studie van Jean Stengers over “De Koningen der Belgen. Macht en invloed”. Ik zal me in voornamelijk baseren op de werkwijze van Stengers, aangezien ik de Koningskwestie wens te behandelen in haar hoedanigheid van politiek conflict. Om een goed beeld te krijgen van de rol van Prins-Regent Karel in de Koningskwestie, mogen we ons niet beperken tot een studie van de grondwettelijke machten die Karel uitoefende. We moeten het politieke optreden van de Regent in al zijn verscheidenheid onderzoeken, alle handelingen met een mogelijke politieke dimensie of een invloed op het reilen en zeilen in België.

Soms gaat het daarbij ook om zaken uit het privé-leven van het staatshoofd, indien ze een politieke kant hebben. Het spreekt voor zich dat Karels verloving met een Portugese prinses, midden in de leopoldistische campagne voor de volksraadpleging, een geheel andere zaak vormt dan een gelijkaardige verloving in 1936. Het is ook onnodig om te zeggen dat de wisselvalligheden in de persoonlijke relaties tussen Karel, Leopold en hun moeder Elisabeth een belangrijke invloed hebben uitgeoefend op de afloop van de Koningskwestie. Heel veel bronnen en getuigenissen – waaronder die van Prins Karel zelf – benadrukken de rol van de familierelaties en de opvoeding van beide prinses. Toch wil ik niet op een overdreven manier focussen op de familiale perikelen binnen het uitgebreide koninklijke gezin. Al te veel gemakzuchtige publicisten hebben de Koningskwestie en het Regentschap willen herleiden tot een broedertwist, een atridisch verhaal van verraad, wraak of freudiaanse frustraties. Dat de acties van de Regent en zijn entourage ten dele door een persoonlijke rancune ten opzichte van zijn broer geïnspireerd werden, staat buiten kijf. Ik zal de evolutie van de relatie tussen de broers in mijn onderzoek dan ook niet uit de weg gaan.

De Staercke schreef bijvoorbeeld over de verhouding tussen Karel en Leopold: “De Koningskwestie was niet de aanleiding tot hun vijandigheid, stond er ook los van en was evenmin van invloed op de uiteindelijke oplossing. Toch compliceerde deze zaak het bereiken van een oplossing, want deze familiesituatie had vérgaande en blijvende gevolgen.” De familiale relaties zal ik dus zien als *een* factor bij de rol van de Regent, niet als *de* factor. Het is echter niet mijn bedoeling met deze scriptie een psychoanalytisch geïnspireerd historisch

---

¹⁴J. STENGERS, *op. cit.*, pp. 18-19.

onderzoek te voeren. Niet omdat een dergelijke piste geen waardevolle onderneming zou zijn – integendeel – maar vanuit een eenvoudige wens en noodzaak om mijn onderzoek af te bakenen overeenkomstig mijn persoonlijke interesses. De kennisdrijf van een historicus heeft nood aan een specifieke richting en een onderzoek zonder duidelijke invalshoek resulteert zelden in betekenisvolle conclusies.

Het is mij natuurlijk onmogelijk om alle verwickelingen van de Koningskwesitie in detail te bespreken. Trouw aan de afbakening van mijn onderzoek zal ik me slechts bekommeren om de episodes waarin de Prins-Regent of zijn entourage een rol hebben gespeeld. Zo ga ik, in mijn hoofdstuk over het verzet van de Regent tegen de volksraadpleging, niet diep in op de nochtans belangrijke kwesties van het nationaal of regionaal tellen van de stemmen, het minimumpercentage dat Leopold diende te halen en andere voorafgaande afspraken over het resultaat van het referendum. Over die zaken werd dan wel druk partijoverleg gevoerd, Prins Karel lijkt erbij geen enkele rol te hebben gespeeld.

Bovendien zal ik ook niet elke periode van het Regentschap even uitgebreid bespreken. Ik heb lang getwijfeld over de praktische indeling van deze neerslag van mijn onderzoek. Uiteindelijk heb ik besloten om een chronologische en een thematische aanpak te combineren. De Koningskwesitie was immers niet één lange, egale, constante crisis, maar een conflict met pieken en dalen, met periodes van ongebreidelde openbare activiteit en andere tijdstippen van pacificatie of rustig overleg achter de schermen. Het veelbewogen eerste en het laatste jaar van het Regentschap krijgen daarom ook proportioneel stukken méér aandacht dan de minder hectische periode tussen 1946 en 1948. Ik wou echter vermijden dat mijn scriptie een aaneenschakeling van verschillende losse episodes werd. Een rode draad – die van mijn probleemstelling – zal doorheen alle hoofdstukken lopen.

Vanzelfsprekend was het noodzakelijk dat ik kon voortbouwen op het betrouwbare werk van enkele historici rond de bronnen die buiten mijn selectie vielen. De archieven van het Britse Foreign Office, op microfilm te vinden in het SOMA, werden uitgebreid bestudeerd door Velaers en Van Goethem. De archieven van de secretariaten van Elisabeth en Leopold III en het Kabinet en Militair Huis van de Koning werden ook al doorploegd door meerdere bekwame historici op wiens oordeel en grondigheid ik moet vertrouwen. Hetzelfde geldt voor de verschillende partijarchieven en de papieren van prominente getuigen en medespelers tijdens het Regentschap, zoals de ministers De Schryver, Larock, du Bus de Warnaffe, Eyskens, Van Zeeland, Struye, Duvieusart, de Vleeschauer; zoals kardinaal Van Roey; zoals partijvoorzitters Buset en van der Straten-Waillet en vooral van Leopolds secretaris Capelle. Enkel het archief van Achille Van Acker lijkt aan de aandacht van de meeste vorsers te zijn ontsnapt, meteen de reden waarom ik het een bezoek bracht.

Bovendien hebben bevoorrechte getuigen als Pirenne, Eyskens, Capelle en Duvieusart hun geschriften met bedenkingen over de periode van het Regentschap en de Koningskwestie in boekvorm uitgegeven. En dan vermelden we nog niet eens Leopolds persoonlijke memoires “Kroongetuige”. Een bijzonder interessant beeld op de laatste jaren van het Regentschap werd ons ten slotte geboden door twee bronnenpublicaties van de secretaris van het liberale partijbestuur, Jacques Van Offelen.

Grote delen van de Staerckes persoonlijke papieren over de Koningskwestie en het Regentschap zijn door de ULB-professoren Stengers en Kurgan-van Hentenryk op voortreffelijke wijze uitgegeven als de memoires “Alles is voorbijgegaan als een schaduw”. Ondanks hun verdienste vormen deze memoires natuurlijk verre van het definitieve relaas over de Koningskwestie. Memoires zijn immers – zoals de Staercke op 77-jarige leeftijd na het herlezen van zijn teksten zelf stelde – “niet het werk van een historicus”, maar eerder “een dikwijls verontwaardigde en onvoltooide getuigenis”. Een getuigenis *à décharge* van de Prins-Regent, aan wie de auteur een plaatsje in de geschiedenis wou schenken.¹⁵ De Staerckes versie van de gebeurtenissen die hij beleefde, is er slechts één in een hele reeks van verklaringen en interpretaties – die elkaar overigens met enige regelmaat consequent tegenspreken.

Doch, om de Staercke opnieuw te citeren: “Wie dingen aan het papier toevertrouwt, accepteert en wenst misschien ook beoordeeld te worden”.¹⁶ Een kritische toetsing en een comparatieve analyse van alle beschikbare bronnen dringt zich op. Het ligt niet in mijn bedoelingen om alle tegenstrijdige getuigenissen simpelweg op een rijtje te zetten en “de feiten voor zich te laten spreken”. Loutere reproductie van bronnen kan geen doel zijn – daarom is het ook zo belangrijk om onderzoek en redactie van de scriptie steeds met de probleemstelling in het achterhoofd aan te vatten.

Ondanks de bronnenpublicatie van Stengers en Kurgan ben ik toch gaan snuisteren in het fonds dat de Staercke bij het universiteitsarchief van de ULB had gedeponereerd. Het befaamde rode opschrijfboekje van de secretaris van de Regent, waarin hij van maart tot juli 1945 bijna dagelijks enkele bedenkingen neerkrabbelde, heb ik persoonlijk doorbladerd. Vele passages heeft de Staercke gebruikt om zijn herinneringen in een lopende tekst te gie-ten. Ik heb ontdekt dat hij daarbij regelmatig belangwekkende opmerkingen in zijn dag-

---

¹⁵ A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie, Tielt, Lannoo, 2003, p. 300. De Staercke betreurt dat het leopoldistische deel van de publieke opinie “zo verblind [was] dat het zelf kans heeft gezien prins Karels regentschap zozeer te verdoezelen, dat hij zelfs niet in de officiële lijst van Belgische staatshoofden werd opgenomen [...]. De Egyptenaren deden iets soortgelijks door met een hamer de cartouches van Farao’s te bewerken wier herinnering ze – tevergeefs – wilden uitwissen. Dit verklaart tevens het feit dat ik deze getuigenis heb geschreven en ze niet meer herschrijf.”

¹⁶ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 37.

boekje onvermeld liet, en af en toe zelfs delicate zaken vergoelijkte of verdraaide. Bovendien vertoonden ook de passages uit het boekje die Stengers en Kurgan publiceerden enkele hiaten, die ik via mijn onderzoek ben gaan invullen.

Het persoonlijke archief van de Staercke leverde overigens nog enkele cruciale bronnen op voor het beantwoorden van mijn probleemstelling. De openhartige briefwisseling die de secretaris van de Regent tijdens de Koningskwestie met onder andere Gutt en Spaak voerde, gaf ons een mooi beeld van de verwachtingen en verlangens van de Regent en zijn entourage. Onbetaalbaar waren de Staerckes tientallen pagina's met uitgetypte dagboeknotities over de ministeriële crisis na de volksraadpleging. Zo mogelijk nog interessanter was de ene, dikke map over de Koningskwestie in de Staerckes politieke papieren, bewaard door het Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Ik hoefde maar de ene cruciale bron om te draaien of er lag meteen een nieuwe op me te wachten. Veel informatie over de buitenlandse reizen van de Regent vond ik terug in het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het secretariaatsarchief van de Prins in het Koninklijk Paleis.

Ik vat mijn onderzoek aan bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Ik zal de houding van de Regent onderzoeken ten tijde van de Achttiendaagse Veldtocht en het conflict tussen Leopold en zijn ministers. Wat was Karels visie op de capitulatie? Hoe evolueerde zijn inschatting van de vijandelijkheden gedurende de bezetting? Hoe stonden de Prins en zijn entourage ten opzichte van de Belgische regering in Londen? Hoe waren de contacten met de bezetter en het verzet? Was er vóór 1944 al sprake van een eventueel Regentschap?

Tijdens het Regentschap zal ik vooral aandacht besteden aan de momenten waarop Karel zijn prerogatieven uitoefent: het aanstellen van formateurs, het ontbinden van de Kamers, het verlenen van onderscheidingen, het ondertekenen van regentschapsbesluiten en wetsvoorstellen, ... In welke mate beïnvloedde de Koningskwestie deze handelingen van de Regent gedurende de zes jaar van zijn regeerperiode? Hoe verliepen de verschillende gesprekken met Leopold in het buitenland? Hoe waren de relaties met de medewerkers van Leopold III en de persoonlijke contacten tussen de broers? Hoe stonden de Regent en zijn entourage ten opzichte van de vele oplossingen voor de Koningskwestie die de politieke partijen bespraken? Hoe verliepen de contacten tussen de Regent met de geallieerde naties? Wat was de opinie van de Regent en zijn omgeving over de volksraadpleging?

Mijn hoofddoel is te onderzoeken of in hoeverre er waarheid schuilt achter de carlistische kuiperijen die in de jaren '40 met de regelmaat van de klok aan de Regent en zijn entourage toegeschreven werden. Hoe stonden Karel en zijn medewerkers gedurende het Regentschap ten opzichte van de terugkeer of de troonsafstand van de Koning? Heeft de Regent actie ondernomen of laten nemen om tot een oplossing te komen, bleef hij passief afwachten of werkte hij de terugkeer van zijn broer tegen? Kreeg de Prins, zoals vaak vermeld

wordt, de smaak van de macht te pakken? Was er ooit sprake van enig vermoeden van usurpatie?

Na elk hoofdstuk zal ik in een uitgebreid thematisch besluit mijn onderzoeksvragen proberen te beantwoorden. In een kort algemeen besluit op het einde zal schets ik de algemene evolutie van de houding van de Regent en zijn entourage tegenover de Koningskwestie schetsen. Hopelijk kom ik ook tot een antwoord op mijn kernvraag: “Kunnen we in de rol van de Prins-Regent en zijn entourage gedurende de Koningskwestie een “carlisme à la belge” ontwaren?”

III.

PRINS KAREL TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG – VAN MANIFESTE STEUN VOOR LEOPOLD NAAR OPENLIJKE KRITIEK

“Terwijl het prestige van de koning aangetast is, wordt prins Karel [...] meer en meer populair. Zijn anglofilie en germanofobie zijn eenieder bekend. Hij praat vrijuit.”
Wullus-Rudiger aan de VS-ambassade in Vichy, februari 1942. J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, Leopold III: de koning, het land, de oorlog, Tielt, Lannoo, 1994, p. 1081.

Het is van belang de houding van Prins Karel tijdens de Tweede Wereldoorlog na te gaan. Vele auteurs beweren namelijk dat tijdens de bezettingsjaren, in bepaalde politieke kringen, het plan rijpte om de “germanofiele” Leopold III na de bevrijding door zijn “anglofiele” broer te vervangen. Graaf Capelle, secretaris van de Koning, beweert in zijn memoires dat de regering-Pierlot, die zich na de capitulatie in Londen had gevestigd, de bedoeling had om Leopold via een Regentschap voor Prins Karel te vervangen door zijn zoon Boudewijn, zodra die meerderjarig werd.¹ De erg leopoldistische publicist Roger Keyes beweert dat de Special Operations Executive (S.O.E.) in Londen ervoor zorgde dat de Prins kon onderduiken na Leopolds deportatie, “met de bedoeling hem uit de handen van de vijand te houden, zodat hij de rol van regent op zich kon nemen, die hem door de Britse en Belgische regering in Londen was toegedacht.”² Maar niet enkel de verdedigers van de Koning hangen een dergelijk verhaal op. Ook verzetsheld William Ugeux schrijft over Karel als een “troef” voor de Britse diensten: “[L]’état-major du S.O.E. à Londres [presentait] l’atout que represente le frère du roi”.³

Het is precies in oorlogstijd dat het conflict tussen Koning en regering ontstond. Om de rol te bepalen die Karel tijdens zijn Regentschap speelde, is het dus noodzakelijk om te onderzoeken hoe hij stond ten opzichte van zijn broer en diens gedachtegoed tijdens de vijandelijkheden en de bezetting.

Proloog – Het leven van Karel voor 1940⁴

Prins Karel werd op 10 oktober 1903 geboren als tweede zoon van Prins Albert en Prinses Elisabeth. Zijn broer Leopold was twee jaar ouder en zou, in tegenstelling tot Karel, na de dood van Leopold II voorbereid worden op de troon. Karel werd algemeen omschreven

¹ R. CAPELLE, Au service du Roi. 1934-1945, Bruxelles, Charles Dessart, 1949, p. 176.

² R. KEYES, Leopold III. 2: Complot tegen de koning, Tielt, Lannoo, 1987, p. 268, p. 276 en p. 308.

³ W. UGEUX, Histoires de résistants, Gemboux, Duculot, 1979, p. 179.

⁴ De volgende paragrafen zijn gebaseerd op talrijke passages uit: L. DE LENTDECKER, Prins Karel, Brussel, Grammens, 1987; G. RIEBS, Karel: Graaf van Vlaanderen, Prins van België, Regent van het Koninkrijk, Leuven, Van Halewyck, 2003 en C. POEDTS, Prins Karel (1903-1983), Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986.

als een vaak brutaal en ongehoorzaam kind, waarschijnlijk intelligenter dan zijn broer, maar in elk geval een stuk gemakzuchtiger. De beide broers werden opgevoed volgens de theorie van Brück, een Luxemburgse officier die een cyclische opvatting van de geschiedenis huldigde. Het vroege familieleven en de opvoeding van Karel en Leopold waren eerder afstandelijk, streng en gedisciplineerd.

Toen de Duitsers tijdens de Eerste Wereldoorlog over het Belgische grondgebied oprukten, verhuisden de drie koningskinderen naar Engeland. Karel, Leopold en hun zus Marie-José verbleven in het kasteel van lord Curzon in Hackwood. Vanaf februari 1915 liep Karel even school in Winchester, als voorbereiding op een carrière bij de Britse marine. Af en toe bracht hij samen met broer en zus een vakantie door aan de niet veroverde Belgische kust. In de colleges van Osborne en Dartmouth vervolledigde Karel tot 1920 zijn marineopleiding, waarna hij vanaf 1921 op verschillende schepen van de Navy dienst vervulde. In 1926 voltooide hij zijn opleiding en verliet hij Groot-Brittannië – hoewel hij er de volgende jaren nog regelmatig op bezoek zou gaan.

In België werd Karel onderluitenant van de cavalerie bij het Eerste Regiment der Gidsen. De Prins volgde nog een korte opleiding aan de Koninklijke Militaire School en promoveerde in 1929 tot luitenant, na enkele weken militair kamp. Ondertussen werd Karel in België toevertrouwd aan de goede zorgen van baron Robert Goffinet, een vaderfiguur die de Prins overal vergezelde. Het was ook Goffinet die Karel inwijdde in staatszaken en politiek.

Leopold werd na Alberts dood in 1934 de vierde Koning der Belgen. Karel leefde verder in de schaduw van zijn broer. Sommige kranten en een deel van de publieke opinie nodigden hem uit een prominentere rol te spelen. Het is zeker dat de ongedwongen levensstijl van de Prins op sympathie kon rekenen bij de Belgische bevolking. Af en toe vertegenwoordigde hij Leopold op een ceremonie of bezocht hij gewonden na een ramp, maar naar het einde van de jaren '30 werden zijn publieke optredens schaarser. De relatie met zijn broer Leopold was nooit hartelijk geweest: de kroonprins verweet zijn jongere broer dat hij een nutteloos bestaan leidde. Halverwege de jaren '30 kwam het werkelijk tot een breuk. Karel schreef naar Leopold: “Je crois qu’il vaut beaucoup mieux de renoncer de s’entendre”. De jonge Koning antwoordde daarop dat hij geen verzoeningsinitiatief meer zou ondernemen.⁵

---

⁵ E. RASKIN, *Elisabeth van België*, p. 268 en 410.

Karel tijdens de Achttiendaagse Veldtocht

Karel kreeg ten tijde van de Achttiendaagse Veldtocht een administratieve functie bij de Generale Staf.⁶ Hij zou geen bevelende functie hebben gehad, maar langsheen het hele front inspectie- en informatiemissies hebben uitgevoerd – gedurende het verloop van de vijandelijkheden zou hij 4800 kilometer hebben afgelegd. Tijdens één gelegenheid zou hij zelfs vruchteloos drie Duitse spionnen hebben achtervolgd en ternauwernood een mijnexplosie hebben kunnen ontwijken.⁷ De officiële biografische nota van de Regent, uitgegeven door zijn Huis, vermeldt dat de Prins actief deelnam aan de militaire operaties als verbindingsofficier van het opperbevel.⁸ In een korte biografie die Raoul Tack over de Prins schreef, wordt daar nog aan toegevoegd dat hij zich “onderscheidde in de belangrijkste gevechten”.⁹ We hebben weinig concrete aanwijzingen dat dit heroïsche beeld met de werkelijkheid overeenstemt.

In de namiddag van 21 mei vond er in Ieper een onderhoud plaats tussen de nieuwe Franse opperbevelhebber Weygand en Leopold III. Weygand, die vergezeld was van zijn ordonnansofficier Gasser, schreef in zijn memoires: “Terwijl ik bij de Koning was, onderhield Kapitein Gasser zich met zijn broer. Prins Karel was de mening toegedaan en zei het ook onomwonden dat het Belgisch leger onmogelijk het hoofd kon bieden aan zo’n sterke tegenstander en dat over een week de weerstand ervan zou gebroken zijn. Dit gezegde kwam uit als een profetie.”¹⁰ Het is duidelijk dat de Prins al een hele tijd voor de daadwerkelijke capitulatie overtuigd was van het feit dat de Duitsers de veldtocht zouden winnen, en dat de oorlog slechts enkele dagen zou duren.

Op 24 mei bevond Karel zich samen met zijn moeder in het kasteel van Wijnendale, toen Leopold en diens gevolg er om elf uur aankwamen.¹¹ Een dag later bezocht de Prins, samen met admiraal Keyes, het noodhospitaal in Torhout waar Elisabeth de gewonden verzorgde.¹² ’s Avonds keerde iedereen terug naar Wijnendale om te overnachten.¹³ Op 27 mei merken we Karel op in het gezelschap van zijn broer. Om 23u30 kwam hij samen met Leopold op het provinciebestuur in Brugge aan. In een vergadering met Van Overstraeten, Michiels, Hayoit de Termicourt en De Man nam de koning er kennis van het Duitse bevel

---

⁶ C. POEDTS, *Prins Karel (1903-1983)*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, p. 41.

⁷ P. STEPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpennes, Quorum, 1999, p. 347.

⁸ Officiële biografische nota van Prins-Karel. AMBZ, *Régence*, nr. 13.492.

⁹ Biografische nota door Raoul Tack, s.d. AMBZ, nr. 14.286.

¹⁰ J. CLEEREMANS, *Léopold III en l’an 40*, Brussel, Didier Hatier, 1985, pp. 90-92.

¹¹ J. CLEEREMANS, *Léopold III en l’an 40*, p. 107.

¹² J. CLEEREMANS, *Léopold III en l’an 40*, p. 85.

¹³ M. BRELAZ, (ed.), *Le “dossier Léopold III” et autres documents sur la période de la seconde guerre mondiale*, Genève, Antipode, 1989, 455 pp. 86-87.

tot overgave. Karel woonde dat overleg niet bij en leek evenmin invloed te hebben gehad op Leopolds beslissing.¹⁴

Toch blijkt, uit een anekdote die Hendrik De Man ons naliert, hoezeer de Prins het eens was met de beslissing van zijn broer om te capituleren. Op 28 mei hoorden Leopold en Karel op de radio de beruchte toespraak van de Franse premier Reynaud – die Leopold als zondebok gebruikte en hem van verraad beschuldigde – en de daarop volgende speech van Eerste Minister Pierlot, die milder was dan Reynaud, maar niettemin Leopold de “fout” aanrekende dat hij “onderhandelingen aanknoopte met de vijand”.¹⁵ De Man vermeldt dat Leopold de boodschap kalm en licht sarcastisch aanhoorde, “mais le prince Charles, en entendant que Pierlot a déclaré déliés de leur serment les officiers et fonctionnaires, a un accès de colère et parle d’y aller pour décharger sur lui son pistolet.”¹⁶ Hoewel van nature licht ontvlambaar, lijkt Karel hier oprecht verontwaardigd over de misplaatste bewoordingen van Pierlot. De Lentdecker schreef na Karels dood: “Hij vond het ook goed dat de koning in België wilde blijven bij zijn troepen. Alhoewel hij geen eerbied had voor Hitler en vijandig stond tegen alles wat Duits, nazi of collaboratie kon zijn, meende hij dat Leopold niet naar het buitenland moest vluchten [...]”¹⁷

Net voor de aankomst van de Duitsers had de Prins in Wijnendale nog geholpen met het vernietigen van legerpaperassen en de Belgische regimentsvlaggen – die als symbolen van het Belgische leger normaalgezien aan de Duitsers overgeleverd moesten worden. De directrice van het schooltje van Wijnendale getuigt dat op 28 mei om 8 uur ’s ochtends een wagen het schoolterrein opreed: “Uit de geopende deur stappen twee officieren met prins Karel. Zij gaan tot achter de bomen en struiken die de speelplaats omzomen en leggen een vuur aan... Ik kan natuurlijk niet nalaten mijn licht op te steken en te vragen wat men daar aan ’t verbranden is. ‘Het zijn geheimen van het Belgisch leger’ geeft men mij te verstaan. Daarop komt een tweede wagen de speelplaats opgereden: hij zit vol zakken papier en vlaggen, die eveneens in het vuur worden geworpen...”. Net toen alles in vlammen was opgegaan, kondigden Duitse kanonschoten de aankomst van de bezetter aan.¹⁸

We kunnen besluiten dat er tussen Koning Leopold en Prins Karel geen enkel meningsverschil bestond over het verloop van de Achttiendaagse Veldtocht en de capitulatie. Al een

---

¹⁴ M. BRELAZ, *op. cit.*, pp. 92-93. Zie ook: “Prins Karel zelf had in de tegenstellingen tussen de koning en zijn ministers geen enkel aandeel; evenmin is er enige tussenkomst bekend vanwege Karel i.v.m. het handelen van zijn broer [...]” in: C. POEDTS, *op. cit.*, p. 44.

¹⁵ In feite had Leopold geen onderhandelingen aangeknoopt zonder ministeriële verantwoordelijkheid, want Hitler eiste de “bedingungslose Waffenstreckung”. De Koning had enkel gecapituleerd en de voorwaarden van de capitulatie willen kennen. De beschuldiging van Pierlot was dus niet terecht. J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III: de koning, het land, de oorlog*, Tielt, Lannoo, 1994, pp. 267-270.

¹⁶ M. BRELAZ, *op. cit.*, p. 96.

¹⁷ L. DE LENTDECKER, *Prins Karel*, Brussel, Grammens, 1987, p. 23.

¹⁸ L. SCHEPENS, *1940. Dagboek van een politiek conflict*, Tielt, Lannoo, 1970, pp. 123-124.

week voor de wapenstilstand voorspelde Karel dat de vijandelijkheden spoedig ten einde zouden zijn. De Prins leek bovendien stukken verontwaardigder over de toespraak van Pierlot dan zijn broer zelf.

Karel pleit kort na de capitulatie voor flexibiliteit

Op 30 mei vertrok Karel, in gezelschap van zijn moeder, haar gezelschapsdame, haar chauffeur en enkele officieren – waaronder De Man – naar de villa “les Bouleaux” aan het Vierarmenkruispunt. Die verblijfplaats was hen toegewezen in afwachting van de terugkeer naar Laken.¹⁹ Toen Koningin Elisabeth later die dag een gesprek had met de Italiaanse ambassadeur Paulucci, waarin ze fulmineerde tegen het parlementarisme en de compromispolitiek van de politieke partijen, was Prins Karel eveneens aanwezig.²⁰

Uit een brief die de Prins een maand na de aanvang van zijn Regentschap ontving van een Oostende familie, blijkt dat Karel bezorgd was om de burgerbevolking:

“Le 27 mai nous reporte à la mémoire votre geste bienveillant à l’égard des victimes des bombes allemandes du Conterdam près d’Ostende, lorsque vous avez cédé volontiers votre voiture pour transporter les blessés à l’hôpital d’Ostende. Nous pouvons vous assurer que cet acte généreux a encore beaucoup affermit la sympathie dont vous fouissiez.”²¹

Begin augustus bezocht Karel de wijk in persoon. De lokale krant *De Zeewacht* schreef in haar editie van 10 augustus 1940: “Vorige week mocht een inwoner van den Conderdam (bij Oostende) zich verheugen in een onverwacht bezoek van Z.K.H. prins Karel van België. Ook den dag na het bombardement van Oostende was prins Karel op den Conderdam geweest.” De Prins had voor de deur van een buurtbewoonster een wagentje met een bebloed laken zien staan en had gevraagd of hij kon helpen. Het dagblad interviewde de vrouw, die in augustus door de Prins voor haar hulp aan de gewonden bedankt werd: “Ik wist niet dat prins Karel zoo uiterst eenvoudig en gemoedelijk met een gewone burger kan omgaan. Hij sprak over den oorlog, de toestand waarbij we ons moeten trachten aan te passen.”²²

Had Karel werkelijk gezegd dat de bevolking zich moest “aanpassen” aan de Duitse bezetting, of verdraaiden de vrouw of de journalist zijn woorden? In elk geval lijkt de Prins niet echt combattief te zijn geweest in de maanden na de capitulatie.

---

¹⁹ M. BRELAZ, *op. cit.*, p. 100.

²⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 1043.

²¹ Brief van de familie B. aan de Prins-Regent, 24 oktober 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 1.1.

²² De Zeewacht, 18 augustus 1940.

Karel wordt na de Battle of Britain steeds anglofieler

Karel woonde tijdens de oorlog afwisselend in het Koninklijk Paleis (meerbepaald in het hotel Bellevue) en in Raversijde, waar hij nog over een deel van zijn domein kon beschikken. Af en toe werd hij ook in het ziekenhuis opgenomen.²³ Regelmatig verbleef hij ook bij vrienden, zoals de kunstschilder Alfred Bastien. Generaal Von Falkenhausen, die aan het hoofd stond van de Belgische Militärverwaltung, sprak begin de jaren '70 met publicist Jo Gérard over zijn jaren als Militärbefehlshaber. Von Falkenhausen vermeldde ook Prins Karel – zij het nogal geringschattend: “Figurez-vous que nous étions voisins pendant la guerre. Mes bureaux étaient, en effet, installés au ministère des Colonies, place Royale, et le prince vivait dans l’aile du palais qui s’étend derrière ce ministère. Le frère du roi n’était guère surveillé. Il pouvait circuler en voiture et faire à peu près tout ce qu’il voulait. In ne nous donnait d’ailleurs aucun ennui.” Op de vraag of hij Karel tijdens de oorlog vaak ontmoet heeft, antwoordt von Falkenhausen droogjes: “Non. Qu’aurions-nous pu nous raconter?”²⁴

Telkens als Karel tijdens de bezetting vermeld werd in bronnen over het Hof, was dat in dezelfde context: een anglofiële Prins die hoopte op de Britse eindoverwinning en de verschillende fouten van zijn broer ten strengste afkeurde. We sommen enkele getuigenissen op.

Jacques Wullus-Rudiger was een kabinetsmedewerker van de Belgische minister van Landsverdediging Denis. Op vraag van het “Bureau des Affaires Belges et Luxembourgeoises” – een onderdeel van het ministerie van Buitenlandse Zaken van het Franse collaborerende Vichy-regime – stelde Wullus-Rudiger tussen juni en augustus 1941 een nota op over de Duitse *Flamenpolitik* in ‘14-’18. In september voegde hij daar een tweede nota aan toe over de situatie in België op dat moment. Hij beschreef er Prins Karel en generaal Tilkens – hoofd van het Militair Huis van de Koning – als aanvoeders van een “openlijk anglofiële strekking” binnen het hof.²⁵ Ook kolonel Kiewitz, de Duitse adjudant van Leopold tijdens de bezetting, getuigde over de breuk tussen Leopold en zijn broer. Zo liet Karel zich volgens Kiewitz de hele oorlog lang niet in Laken zien: “Der König und sein Bruder waren zerfallen. Prinz Charles ist in den 4 Jahren m.W. nie im Schloss gewesen.”²⁶ Karel zou ook

---

²³ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 348.

²⁴ A. VON FALKENHAUSEN, *Mémoires d’outre guerre: comment j’ai gouverné la Belgique de 1940 à 1944*, Brussel, De Meyer, 1974, p. 305.

²⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 634.

²⁶ A. DE JONGHE, “Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland”, *Bijdragen. Navorsings- en studiecentrum voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, 1988, 11, p. 107, noot 107.

Leopolds bezoek aan Berchtesgaden afgekeurd hebben.²⁷ Vooral het feit dat de Koning zelf het initiatief voor dat bezoek had genomen, kon Karel niet begrijpen.²⁸ Getuige kanunnik Aubert vertelde aan historicus Vincent Dujardin dat Karel het gedrag van zijn broer tijdens de bezetting in privékring afkeurde.²⁹

We kennen ook Karels mening over de befaamde “instructies van Bern”. Eind augustus 1940 stuurden twee van Leopolds medewerkers een brief aan Belgische ambassadeurs in het buitenland, met richtlijnen over de internationale positie van België. Kabinetschef Frédéricq stuurde een brief aan ambassadeur Le Tellier in Vichy, met een boodschap voor Minister van Koloniën De Vleeschauwer en de Congolese gouverneur-generaal Ryckmans. Congo, waarvan sprake was dat het zich in Afrika militair met de geallieerden zou verbinden, moest volgens Frédéricq neutraal blijven en zich enkel verdedigen indien het binnengevallen werd. Secretaris Capelle stuurde dan weer een brief aan de Belgische zaakgelastigde graaf Louis d’Ursel in het Zwitserse Bern. Capelle liet weten dat België – in tegenstelling tot de positie van de regering – niet langer in oorlog was met Duitsland, dat hoffelijke relaties dienden aangeknoopt te worden met de Duitse diplomaten en dat Congo niet in de oorlog mocht worden betrokken. Graaf d’Ursel zond op 6 september een privé-brief naar enkele collega’s, waarin hij deze standpunten bijtrad. Na een bezoek van burggraaf Jacques Davignon, ambassadeur in Berlijn en raadgever van Leopold, expedieerde d’Ursel bovendien op 12 september nog een officiële rondzendbrief naar een groot aantal Belgische diplomaten. Zijn schrijven herhaalde de standpunten van Capelle en Frédéricq en had het karakter van persoonlijke koninklijke instructies voor de Belgische diplomaten.³⁰

Deze “instructies van Bern” maakten bij de regering en in diplomatieke kringen heftige reacties los. Georges Theunis, oud-premier en Belgisch buitengewoon ambassadeur in de Verenigde Staten, stuurde een vlammend antwoord aan d’Ursel. Het project voor Theunis’ brief kwamen van baron Hervé de Gruben, diplomaat op de Belgische ambassade in Amerika. De brief, die net zoals die van d’Ursel naar alle Belgische ambassadeurs werd verstuurd, desavoueerde de diplomaat in Bern, wees de suggesties om normale relaties aan te knopen met de Duitse diplomaten categoriek van de hand en pleitte voor het erkennen van de regering-Pierlot. Op 26 november 1940 stuurde Minister van Financiën Gutt vanuit Londen een brief aan de industrieel Georges Hannecart, die benoemd was tot Commissaris-Generaal voor de Repatriëring van de Belgen in het buitenland. De Minister zond Hannecart de rondzendbrief van d’Ursel door en beschreef de ongunstige indruk die ze bij de geallieerden had nagelaten. Gutt schreef ook: “Een officieuze maar duidelijke goedkeuring

---

²⁷ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 329.

²⁸ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 62.

²⁹ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 84.

³⁰ J. STENGERS, *Léopold III et le gouvernement*, Paris-Gembloux, Duculot, 1980, pp. 130-146.

[van het optreden van de regering door de Koning] – niet voor ons, wij hebben onze weg gekozen, wij *weten* dat het de juiste is, maar om hier in het geheim te kunnen voortzeggen aan Churchill, Roosevelt, Wilhelmina – zou ons helpen bij het verbeteren van het aanzien van ons land in het buitenland.”³¹

Kopieën van deze brieven van Gutt en Hannecart raakten in België onder de bevolking verspreid. Ze kwamen ook aan het Hof terecht. Van Overstraeten, Davignon en andere neutralisten uit de omgeving van de Koning reageerden verontwaardigd over de toon die Gutt en Theunis hanteerden. Generaal Tilkens, hoofd van het Militair Huis van Leopold en notoir anglofiel, zou zich echter een kwartier in de handen hebben gewreven en zeer opgetogen zijn geweest over de inhoud – en over het feit dat de brieven ingingen tegen de plannetjes van Leopolds entourage. Over de reactie van Karel schreef Hannecart op 23 februari 1941 in zijn antwoord naar Gutt:

“Le frère a ses espoirs orientés vers le pays où vous êtes, et il n’a pas mâché ses mots pour déclarer que l’entourage est mauvais.”

De Gruben noteerde in een memorandum op 4 mei 1941 enkele reacties die Theunis uit België had ontvangen op zijn brief naar d’Ursel en die van Gutt aan Hannecart. Karel zou over de brieven gezegd hebben: “C’est très bien... Mon frère est mal entouré”.³² We kunnen vaststellen dat Karel, minder dan een jaar na de capitulatie, de regering in Londen steunde in haar voortzetten van de oorlog, aandrang op toenadering tot de ministers en zich uitsprak voor de verwijdering van Leopolds perfide entourage. Een heel verschil met zijn voornemen Pierlot neer te schieten na diens radiotoespraak op 28 mei 1940. De ommezwaaï in Karels denkbeelden is echter niet verwonderlijk. Toen de Britten de *Battle of England* leken te winnen, het Duitse bezettingsregime zich verstrakte en de voedselvoorziening in België in het gedrang kwam, verliet ook de Belgische bevolking haar aanvankelijke vreugde om het beëindigen van de Achttiendaagse Veldtocht en werd ze stukken anglofieler.

Dat Karel en zijn entourage een geallieerde overwinning en een wereldwijde Angelsaksische overheersing verlangden, blijkt eveneens uit een verslag van Bastien over een lunch op het Paleis in de lente van 1941. Samen met Karel en zijn ordonnansofficiers besprak Bastien het verloop van de vijandelijkheden:

“Nous avons surtout parlé de la Loi de Brück, qui devient prophétique et accroche toute notre espérance. Le Prince fait taper à la machine un résumé fait par le

---

³¹ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *Een koningsdrama: de biografie van Leopold III*, Antwerpen, Standaard, 2001, p. 130.

³² J. STENGERS, *Léopold III et le gouvernement*, Paris-Gembloux, Duculot, 1980, p. 151 en p. 233, noot 391.

colonel Déthy, qu'il m'a remis pour le lire à tête reposée. Robert Goffinet, qui est très croyant, s'en remet surtout à la providence et rejette tout autre intervention. Mais nous lui avons rappelé une parole du Christ: "Aide toi et le ciel t'aidera" et cela nous met parfaitement d'accord. Nous avons beaucoup parlé d'Afrique. Il est certain que si la France bouge encore, c'est d'Afrique que nous pouvons seulement espérer..."³³

Prins Karel bleek dus, net als zijn vader, een aanhanger van de wet van Brück. We zagen eerder al dat Albert I zijn zonen volgens die theorie liet opvoeden. Rémy-Nicolas Brück was een negentiende-eeuwse Luxemburgse majoor, die zich tot Belg liet naturaliseren en werkzaam was op de topografische dienst van de Koninklijke Militaire School. Hij legde in zijn pseudo-wetenschappelijke opus "L'Humanité, son développement et sa durée" een verband tussen de menselijke geschiedenis, de bijbelse chronologie en het aardmagnetisme. Brück stelde dat beschavingen en staten cycli doorliepen, die 250 jaar in stijgende en 250 jaar in dalende lijn evolueerden. Elke staat kende om de 1000 jaar bovendien een hoogtepunt – "apogée" – en een glanstijd – "période de grand éclat". De theorie was omstreden, maar werd nagevolgd en verfijnd door KMS-officieren Lagrange en Millard. Brücks denkbeelden hadden ook een invloed op de manier waarop Albert I tegen de Eerste Wereldoorlog aankeek.³⁴

De theorie van Brück hield in dat elke 500 jaar een nieuw "peuple-chef" alle andere volkeren op de aarde domineerde. Sinds 1870 was Groot-Brittannië, volgens Brücks berekeningen, het "peuple-chef" geworden. Met andere woorden: al wie geloofde in de wet van Brück, was in de context van de oorlog overtuigd van de Engelse overwinning. De wet impliceerde de totale vernietiging van het Duitse rijk, gevolgd door een Angelsaksische werelddominantie.³⁵ Daarmee kennen we de visie en de verlangens van Prins Karel. Koning Leopold III, onder de invloed van de neutralistische generaal Van Overstraeten, verwachtte en hoopte echter tot heel laat in de oorlog op een zogenaamde "compromisvrede". Een dergelijke wapenstilstand hield in dat geen enkele oorlogvoerende natie de algehele overwinning zou behalen en het Europese evenwicht zou worden hersteld.

"La Belgique Loyale": een carlistisch complot?

De parallellen tussen deze anekdotes en een gebeurtenis enkele maanden later zijn opvallend. In september 1941 wordt onder alle Belgen, zowat deur aan deur, de brochure *La Belgique Loyale. Que penser, que dire, que faire? La réponse d'un groupe de combattants des deux guerres* verspreid, door Velaers en Van Goethem getypeerd als "een bevlogen mengelmoes van

³³ Dagboeknotitie van Bastien, 16 april 1941. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d'Alfred Bastien, artiste peintre*, Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 109.

³⁴ P. TOMISSEN, "De wet van Brück, een historisch enigma", *Vivat Academia*, nr. 123, pp. 89-90.

³⁵ P. TOMISSEN, *art. cit.*, p. 96.

leopoldisme en Nieuwe-Ordegezindheid”. Het pamflet prees Leopold en zijn entourage, terwijl de regering in ballingschap en het verzet verguisd werden. De bedoeling was om de publieke opinie voor te bereiden op “een sterk, autoritair, christelijk en corporatistisch regime onder leiding van Leopold”. De brochure maakte voor het eerst melding van een “carlistisch complot” tegen de Koning, gesteund door hoge magistraten en de entourage van de Prins.³⁶ De exacte tekst van de inleiding luidde:

“En face, dans la clique de Londres, parmi ceux qui travaillent à démolir Léopold III au moyen de leurs infâmes papiers glissées sous les portes, il existe des misérables qui vont plus loin encore. S’appuyant sur des personnalités de la haute société bruxelloise dont le cerveau est détraqué par la Radio de Londres, ils cherchent à monter autour du Prince Charles, une vaste conspiration dont le thème principal est le suivant: “**Léopold** est **vendu** aux **Allemands**, qu’il disparaîsse. **Charles** est avec **l’Angleterre**: voilà le roi qu’il nous faut. Soutenu:... qui “conserva nos places et rétablira l’Ancien Régime.”³⁷

De vermelding van “infâmes papiers glissées sous les portes” vormde een duidelijke verwijzing naar de circulerende polygekopieerde brieven van Gutt en Theunis. De brochure maakt dus al in haar inleiding gewag van een anglofiel, carlistisch complot tegen de Koning, ontsproten aan het brein van de regering-Pierlot en gesteund door Brusselse prominenten. Het doel zou zijn de machtspositie van de Londenaars en het “Ancien Régime” – in casu de parlementaire democratie – te redden. De auteur van *La Belgique Loyale* licht zijn beschuldiging onder de titel “Dissidences concernant la Monarchie” verder toe:

“Dans le personnel de l’ancienne politique beaucoup craignent au lieu d’une Restauration, une Révolution ou un coup de force liquidant le passé, pour installer un “Ordre Nouveau”, dont ils seraient éliminés; même sous l’oeil des Anglais. Ils pensent que Léopold III est partisan d’une telle solution.

a) les uns rejettent dès lors la monarchie et veulent préparer un mouvement républicain [...]

b) Les autres, voulant conserver le monarchie, écartent Léopold III et se tournent vers le Prince Charles. Ce sont surtout des grands bourgeois franc-maçons ou socialisants: Exemple: Maître Chomé, qui affirme que ses collègues du barreau, maîtres Rolin, Bodson, Marck [men bedoelt waarschijnlijk Marcq] partagent son avis. Les officiers de l’entourage du Prince: Goffinet, de Put [men bedoelt de Pret] favorisent ces menées.”³⁸

---

³⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 671-672. Met “De Put” – een naam die onbekend is in Karels entourage – doelde men waarschijnlijk op commandant de Pret, een ordonnansofficier van de Prins.

³⁷ “La Belgique Loyale”, s.l., s.d., p. 6. De woorden in vetjes bevonden zich al zo in de originele tekst.

³⁸ “La Belgique Loyale”, pp. 35-36.

Het verzet verzamelde reacties op de brochure in verschillende regio's. Over de passages betreffende Prins Karel werd telkens met ongeloof, verbazing of treurnis gesproken. Het verslag uit de regio Verviers luidde: "Note sur le Prince Charles étonne, certains y voient une gaffe de l'auteur, cette note pouvant amener la division."³⁹ Een Gents verslag meldde: "On s'étonne d'apprendre l'existence d'une coterie P. Charles (p. 35) et de voir nommer à ce propos des personnes ainsi compromises que soit réel ou non le rôle qu'on leur prête."⁴⁰

Ook *La Vraie Belgique*, één van de vele reacties op de brochure – waar André de Staercke, de latere kabinetschef van Pierlot en toekomstig secretaris van de Regent, overigens aan meewerkte – vond de beschuldigingen aan het adres van de Prins onkies: "Dès la première page, les auteurs donnent la mesure de leur tact et de leur jugement politique en dénonçant la menace d'une "vaste conspiration montée autour du Prince Charles" [...]. Par quelle aberration, des hommes qui professent envers le Roi un si bruyant loyalisme ont-ils pu jeter dans la publicité une telle imputation, au risque d'atteindre la Dynastie et de blesser son Chef dans ses sentiments les plus intimes? C'est faire oeuvre mauvaise que de propager de telles rumeurs pour les mettre au service de rancunes partisans ouvertement avouées. L'opinion ne s'y est pas trompée."⁴¹

In het bezette België hechtte men weinig geloof aan de samenzweringstheorie van *La Belgique Loyale*. Hoewel de sympathie voor Karel tijdens de bezetting bij de publieke opinie inderdaad enkel was gegroeid ten opzichte van het tanende prestige van de passieve Leopold, waren er geen aanwijzingen voor concrete plannen om Leopold door zijn broer te laten vervangen. Waarschijnlijk ging het gewoon om laster aan het adres van de regering-Pierlot. Struye, die na de bevrijding zijn verslag over de publieke opinie tijdens de oorlog publiceerde, schreef over de episode: "On ne trouve en tout cas aucune trace ni aucune ébauche dans le pays entier [...] du prétendu mouvement "carliste" que les auteurs de *La Belgique Loyale* avaient [...], sans aucun fondement, cru devoir dénoncer comme un danger national."⁴²

In zijn memoires maakt de Staercke melding van *La Belgique Loyale*. Hij noemt de brochure "ongetwijfeld door de vorst ingegeven en goedgekeurd"⁴³. In feite had de omgeving van Leopold met *La Belgique Loyale* niets te maken en compromitteerde het pamflet de Koning sterk bij de publieke opinie, vooral in intellectuele en academische kringen. De eigenlijke auteur was graaf Xavier de Hemricourt de Grunne, een voormalig rexistisch senator die in

---

³⁹ Nota over reacties op "La Belgique Loyale" in de regio Verviers, 16 september 1941. "Dossier betr. X. de Grunne en 'La Belgique Loyale' (1941)", SOMA, nr. AA 160.

⁴⁰ Nota over reacties op "La Belgique Loyale" in de regio Gent, s.d. "Dossier betr. X. de Grunne en 'La Belgique Loyale' (1941)", SOMA, nr. AA 160.

⁴¹ "La Vraie Belgique", p. 7.

⁴² P. STRUYE, *L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande*, Brussel, Ed. Lumière, 1945, p. 140.

⁴³ A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskweste*, Tielt, Lannoo, 2003, p. 95.

juni 1940 zonder succes had gepoogd het Belgisch leger opnieuw op te richten en het onder de naam “La Phalange” als een koninklijke militie te reorganiseren.⁴⁴

De Staercke bevestigt enigszins de geruchten uit de brochure, hoewel hij uitsluit dat het Carlisme verder ging dan een waardering voor een houding van de Regent. Hij schrijft over de bezettingsjaren van de Prins: “Men wist dat hij tijdens de gehele oorlog ‘anglofiel’ was geweest. Rond deze reputatie was niet zozeer een beweging als wel een idee gelanceerd, of noem het een ‘Carlistische’ sympathie tegen de Duitsgezinde of afwachtende houding van de Koning in.”⁴⁵ Over Karels anglofilie zijn werkelijk alle bronnen het eens. De journalisten en oorlogschoniqueurs Ooms en Delandsheere schreven: “Dès le début de l’occupation, le comte de Flandre s’est montré ardemment pro-allié. Il se dérobe à tout contact avec les milieux allemands et italiens [...]”.⁴⁶

Enkel Jo Gérard hangt in zijn boek over Leopold, Kiewitz en van Falkenhausen een ongehoofdwaardig verhaal op over Karels houding tijdens Wereldoorlog II, dat hij naar eigen zeggen uit de mond van de Prins zelf heeft opgetekend, kort voor diens dood. Zo was er tijdens de Koningskwesie bijzonder veel ophef over het bezoek dat generaal Van Overstraeten en prinses Marie-José, samen met kolonel Kiewitz en een Duitse generaal, in 1940 aan het Belgische verdedigingsfort Eben-Emael hadden gebracht. Karel zou tegen Gérard gezegd hebben dat hij – op vraag van Leopold – een rapport over Duitse gevechtstechnieken, dat Van Overstraeten na dat bezoek had opgesteld, moest overhandigen aan een Britse geheim agent tijdens een Rode Kruis-conferentie in Zwitserland, later dat jaar. In diezelfde pagina’s beweert Gérard dat Karel hem verteld heeft dat hij geregeld gesprekken had met Leopold tijdens de oorlog en dat hij zijn broer raad gaf. Karel zou het huwelijk met Lilian Baels slechts licht afgekeurd hebben, spreekt zich in Gérards tekst uit tegen het verzet en is vol lof over Leopold, Kiewitz en von Falkenhausen. Deze versie van de feiten is in tegenpraak met alle andere bronnen lijkt ons dus pure fantasie – misschien van de Prins zelf op late leeftijd, nog waarschijnlijker van de ultramonarchistische en extreemrechtse Gérard zelf.⁴⁷

De activiteiten van de Prins tijdens de bezetting

Gedurende de hele oorlog, al vanaf 1940, bekommerde Karel zich in meer of mindere mate om het lot van krijgsgevangenen en hun families.⁴⁸ Hiervoor engageerde de Prins zich in

---

⁴⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 671-672 en pp. 344-345.

⁴⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 95.

⁴⁶ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *La Belgique sous les nazies*, Brussel, Editions Universelles, 1945, IV, p. 233.

⁴⁷ J. GÉRARD, *Le mystérieux trio de Laeken, 1940-1944*, Brussel, J.M. Collet, 1987, pp. 289-290.

⁴⁸ “Tijdens de oorlog [...] zet [hij] zich in voor zijn gevangen mede-officieren en soldaten. Ook tracht hij het lot van de politieke gevangenen door zijn persoonlijke tussenkomsten te verbeteren.” A. DESEYNE, “Het

het “Office de Renseignements pour le Paiement des Arrières aux Prisonniers de Guerre” (O.P.A.) en het Rode Kruis. De vele bedankbriefjes voor zijn inspanningen die hij na de bevrijding van krijgsgevangenen kreeg, zijn daar het bewijs van. De Prins stuurde de krijgsgevangenen officieren en hun families vaak kaartspelen en “colis” allerhande op, probeerde op vraag van familieleden inlichtingen in te winnen over gevangenen of zorgde voor het vergemakkelijken van communicatie tussen de militairen in Duitsland en hun gezinnen.⁴⁹ De Prins stuurde zelfs bij één gelegenheid de Maere, het Hoofd van zijn Militair Huis, naar Breendonk als escorte voor een vrouw die haar gevangen gezette echtgenoot een “coli” wou bezorgen.⁵⁰ Een luitenant uit Deurne, die ter dood was veroordeeld door de Duitsers, schreef in juni 1945 naar de Prins om hem te bedanken voor zijn interventies bij de bezetter om zijn gratie te bekomen.⁵¹

Karel leek tijdens de oorlog identieke taken te vervullen als zijn broer Leopold en zijn moeder Elisabeth, maar dan vooral toegespitst op het Regiment der Gidsen, waar hij deel van uitmaakte. In de papieren van het Militair Huis vinden we lijsten terug met alle officieren van Gidsen in krijgsgevangenschap.⁵² Onder andere in maart 1943 stuurde de Regent 105 “colis” aan “officiers du 1er Guides”⁵³, maar af en toe stuurde de Prins ook pakjes kaartspelen aan andere officieren.⁵⁴ Tot erg laat in de oorlog steunde hij de Belgische krijgsgevangenen: de hulporganisatie *L’Entr’aide aux Prisonniers de L’Oflag II A* kon in februari 1944 nog rekenen op een steun van 12.000 frank.⁵⁵ Maar ook de gewone bevolking ontstapte niet aan de aandacht van de Prins. Zo vroeg hij de burgemeester van Elsene in april 1941 om hem “les adresses de familles se trouvant dans une situation malheureuse” op te sturen.⁵⁶

Natuurlijk hielden Karel en zijn entourage zich ook bezig met banale, onschuldige activiteiten, zoals het organiseren van de herstellingen aan het Paleis, het uitbesteden van contracten en het verzorgen van het wagenpark van het Paleis. Dat blijkt alvast uit de “main cou-

---

voormalig Koninklijk Domein te Raversijde”, *Museum Dynasticum*, 1997, 2, p. 34. Ook de officiële biografische nota van de Prins vermeldt: “[P]endant toute l’occupation s’est occupé des prisonniers de guerre et leurs familles”. Officiële biografische nota van Prins-Karel. AMBZ, *Régence*, nr. 13.492.

⁴⁹ Onder andere een brief van een vrouw die door een démarche van de Prins een extra gelegenheid had gekregen om te communiceren met haar echtgenoot, in gevangenschap in Duitsland, 4 oktober 1941. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 3.

⁵⁰ Diverse briefwisseling, AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 3.

⁵¹ “Je viens d’apprendre par ma famille combien l’énergique et persévérante intervention de Son Altesse Royale le Prince Régent, auprès de l’autorité occupante, fut prépondérante pour l’obtention de ma grâce, après ma condamnation à mort par le conseil de Guerre d’Anvers le 8 Juin 1943”. Brief van luitenant Boussemære aan de Prins, 15 juni 1945. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 1.1.

⁵² Lijsten gedateerd 24 maart 1943. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 49.

⁵³ Interne nota van 23 maart 1943. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 49.

⁵⁴ Zoals op 5 juli 1943: twee kaartspelen voor luitenant Janssens in Brussel. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 49.

⁵⁵ Brief van “L’Entr’aide aux Prisonniers de L’Oflag II A” aan de Prins, februari 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 3.

⁵⁶ Brief van de burgemeester van Elsene aan de Prins, 27 april 1941. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 3.

rante” van het Militair Huis, en uit de dagboeknotities van Bastien over zijn bezoeken aan het Paleis tijdens de bezetting.⁵⁷

Karel en zijn entourage betrokken in de toenaderingspogingen van Londen

Baron Robert Goffinet, ordonnansofficier en voornaamste raadgever van Prins Karel, fungeerde aan het Hof regelmatig als tussenpersoon bij de toenaderingspogingen tussen de regering in ballingschap en de Koning. Zo bracht de baron al in juli 1940 zendeling Gérard Waucquez in contact met burggraaf Davignon, die als voormalig ambassadeur in Berlijn de enige Belg was die de Duitsers bij de Koning in de buurt lieten. Waucquez, een familielid van Pierlot, was door de regering uit Vichy naar de Koning gestuurd met een boodschap over de Belgische militairen in Frankrijk. Toen op 5 september 1940 Hayoit de Termicourt en de voormalige ministers Devèze en Pholien vergaderden over de grondwettelijke toestand die de onmogelijkheid van de Koning om de uitvoerende macht uit te oefenen gecreëerd had, liet Goffinet via Waucquez Gutt en De Vleeschauwer over dat gesprek inlichten. Vanaf oktober 1940 verleende Goffinet verder zijn medewerking aan een koerierdienst voor Belgische inlichtingen naar de regering. Ook zorgde hij voor fondsen om ondergedoken Britse soldaten te onderhouden.⁵⁸

In juli 1941 zond de regering in Londen de jezuïet Robert Jourdain op een informatieopdracht naar België. In augustus en september 1941 sprak de pater met een reeks prominenten, waaronder Karels vertrouweling Goffinet. Toen Jourdain in 1942 zijn rapport opstelde, bleek dat hij Goffinet had gevraagd om als rechtstreeks tussenpersoon de Koning een voorstel van de regering over te maken. Goffinet had aanvaard, maar toen hij hoorde dat het om een aanbod gaat naar Groot-Brittannië te komen, “[zei] hij dat hij zelfs niet [moest] overwegen het voorstel over te maken” omdat het bij de Koning niet in goede aarde zou vallen. Opvallend is de volgende passage in Jourdain's verslag: “Ik maak hem (Goffinet) vervolgens de vraag over in verband met Prins Karel, en voeg er meteen het bezwaar aan toe dat Goffinet ging maken. Hij antwoordt inderdaad dat de omgeving van de Koning er gebruik van zou maken om de twee broers tegen elkaar uit te spelen”.⁵⁹ De regering in Londen overwoog dus in de zomer van 1941 om Prins Karel te vragen naar Groot-Brittannië te komen indien de Koning dat weigerde. Was hun vertrouwen in de Prins gegroeid door de berichten over Karels anglofiële houding en zijn reserves ten opzichte van Leopolds entourage? In elk geval leken de Londenaars en hun boodschapper zelf ook bedenkingen te hebben bij dat scenario, en besloot Goffinet niet op het aanbod in te gaan.

---

⁵⁷ Dagboeknotities van Bastien op 12 maart 1941 (Karel toont Bastien de paleisvleugel die hij opnieuw had ingericht). V. MONTENS, *op.cit.*, pp. 108-113.

⁵⁸ F. STRUBBE, *Geheime Oorlog, 1940-1945. De inlichtings- en actiediensten in België*, Tielt, Lannoo, 1992, pp. 291-292.

⁵⁹ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *op.cit.*, pp. 130-131.

Een zeer raadselachtige episode speelde zich af in de laatste maanden van 1941. Op 10 november 1941 ontving Goffinet opnieuw Gérard Waucquez, die op dat moment door de regering al aangezocht was om naar Londen te gaan. Goffinet zei aan de verbindingsman “dat hij een betrouwbare boodschapper zocht om naar Londen te gaan en de volgende mededeling aan de regering over te maken: de koning, de jonge prinsen, koningin Elisabeth en prins Karel zijn overgeleverd aan de willekeur van de Duitsers. Ze kunnen elk ogenblik gedeporteerd worden. Kan de regering dat beletten? Kan overwogen worden ze het land te doen verlaten? Met welke bestemming, Kongo of Groot-Brittannië? Wat is het advies van de regering daarover?”. Op 28 december 1941 kwam Waucquez aan in Londen, waar hij de boodschap van Goffinet meteen aan Gutt en Pierlot overmaakte. Drie maanden later arriveerde hij opnieuw in België met het antwoord van de regering en een serie nota’s bestemd voor Belgische prominenten. Waucquez liet de documenten door de bestemmingen lezen en begroef ze toen onder een struik in het Jubelpark. Daarna werd hij door de Duitsers opgepakt. Pas na zijn bevrijding in 1945 groef hij alles weer op. Wat in de documenten stond, is niet bekend – al is het duidelijk dat er van een vlucht van leden van de koninklijke familie naar het buitenland niets in huis kwam. In juni 1950 overhandigde Waucquez de documenten aan Leopold tijdens een audiëntie in Zwitserland.⁶⁰

Dat Goffinet het verzet steunde, tegen de bezetter ageerde en bovendien niet opgezet was met de houding van de Koning en zijn medewerkers, blijkt uit verschillende bronnen. De Staercke schrijft er over: “De neiging van Leopold III tot persoonlijk gezag, de onbekwaamheid en pretenties van diens entourage, zijn dubbelzinnige politiek onder de bezetting, dit alles werd door Goffinet streng veroordeeld [...]”. Ooms en De Landsheere vermelden Goffinet in hun oorlogskronieken. In maart 1943 zag de baron namelijk op de Square Frère-Orban vier gewapende collaborateurs van de Germaansche S.S. een student achtervolgen die – tijdens een publieke begrafenisstoet – had geweigerd het stoffelijk overschot van een vermoorde S.S.’er te groeten. Volgens het relaas dat in Brussel de ronde deed, hield Goffinet de vier staande om zijn ongenoegen te laten blijken, “les invitant, s’ils l’osaient, de se servir de leurs revolvers”. De S.S.’ers arresteerden daarop de oude baron en brachten hem naar het Ministerie van Landsverdediging en de Gestapo, waar hij urenlang ondervraagd werd.⁶¹

Karel keurt Leopolds huwelijk met Lilian Baels af en wordt steeds populairder

Een nieuw breekpunt was het huwelijk van Leopold met Lilian Baels. Niet enkel was koningin Elisabeth aanvankelijk tegen het huwelijk gekant, “ook prins Karel zou woedend zijn geworden over het voornemen van zijn broer om een vrouw uit de burgerij te huwen. Zelf had hij in 1938 immers een huwelijk met een vrouw uit een middenstandsmidden, die

---

⁶⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op.cit.*, p. 1079 en 720; F. STRUBBE, *op.cit.*, pp. 292-294.

⁶¹ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op.cit.*, III, pp. 70-72.

eveneens zwanger was, moeten verzaken. De spanningen zouden hoog zijn opgelopen”⁶². Anderen omschrijven Karels wrok omwille van zijn eigen geweigerde huwelijk als een hardnekkige mythe en beweren dat de Prins het gewoon onkies vond om met een vrouw die niet van adel was te trouwen. Hij zou enkel tegen zijn broer zijn ingegaan “omdat hij vond dat diens huwelijk het land en de monarchie een grote ondienst bewees.”⁶³ Leopold zelf vond in de slechte relaties met zijn dichtste familieleden net een rechtvaardiging voor zijn huwelijk. Op 13 december 1941 vertelde hij aan Capelle: “Geeft men, zich rekenschap van het afschuwelijk leven dat ik sinds enige jaren leid? Geen enkel familieleven, mijn moeder [...] leeft daarginds, in isolement, mijn zuster is buiten het land, mijn broer, u kent hem; [...]”⁶⁴.

Dat Karel niet opgezet was met het huwelijk, daar zijn alle betrouwbare bronnen het over eens.⁶⁵ Volgens een rapport van Brits ambassadeur Knatchbull-Hugessen – weliswaar opgesteld in maart 1945 – had Karel zijn broer naar aanleiding van het huwelijk een woedende brief gestuurd. Na het voorval zouden de broers elkaar de rest van de oorlog niet meer hebben ontmoet. Karels afkeuring blijkt ook indirect uit een bemoedigend briefje dat hij op 8 december 1941 ontving, twee dagen na het burgerlijk huwelijk van Leopold met Lilian. We vonden het schrijven terug tussen de Staerckes documenten over het huwelijk van Leopold:

“Monseigneur,

Je regrette de n’avoir pu vous voir hier. J’aurais voulu vous dire simplement que j’étais avec vous, de tout coeur en ce jour ou tous, nous pleurons. Je sais quelle est notre douleur. Je puis deviner la vôtre, et croyez que je partage vos sentiments, respectueusement mais en ami sincère. J’espère que plus que jamais, vous garderez le tête haute et le coeur droit.”⁶⁶

Nadat de krijgskansen in 1942 ten voordele van de geallieerden gekeerd waren, schreef Capelle over de opinies over de monarchie binnen de politieke partijen. Sommige socialisten spraken openlijk over een republiek, terwijl anderen een campagne tegen de persoon van Leopold beoogden. Ook bij de liberalen waren er grote reserves tegenover de Koning. Een extremistische minderheidsvleugel binnen de katholieke partij toonde zich voorstander van een Regentschap voor Prins Karel.⁶⁷ Na het huwelijk met Baels was de populariteit van

---

⁶² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 679. Het gaat om Jacqueline Wehrli, dochter van een Brusselse banketbakker, bij wie Karel een dochter had.

⁶³ E. RASKIN, *Prinses Lilian: de vrouw die Leopold III ten val bracht*, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 266, noot 25. Zie ook: “Volgens Karel moest de koninklijke familie zich volgens de normen gedragen [...]” in C. POEDTS, *op. cit.*, p. 62.

⁶⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 678.

⁶⁵ E. RASKIN, *Prinses Lilian*, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 121.

⁶⁶ Brief aan Karel, 8 december 1941. “Question Royale”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.298, II, 1.

⁶⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 695.

Leopold immers tot op een dieptepunt gedaald. Prins Karel kon daarentegen op steeds meer sympathie rekenen. In een rapport van Wullus-Rudiger anno februari 1942 aan de Amerikaanse ambassade in Vichy luidde het: “Terwijl het prestige van de koning aangetast is, wordt prins Karel, graaf van Vlaanderen, meer en meer populair. Zijn anglofilie en germanofobie zijn eenieder bekend. Hij praat vrijuit”.⁶⁸

Leopold en zijn entourage koesterden sinds Pierlots radiotoespraak van 28 mei en de tumultueuze zitting van het parlement te Limoges, waar ei zo na de vervallenverklaring van Leopold werd gestemd, een onverkwikkelijke afkeer voor de regering in Londen. Prins Karel leek, toen de overwinning van de geallieerden onafwendbaar werd, zijn wraakgevoelens ten opzichte van Pierlot te hebben opgeborgen. Hij pleitte in januari 1943 voor verzoening tussen de Koning en zijn ministers:

“On espère qu’il ne subsistera aucune trace publique du différend entre le Roi et les Ministres. Sans doute n’est-il pas possible que le Roi continue à collaborer avec les auteurs du discours de mai 40. Mais qu’on passe l’éponge. Que le Roi donne des titres de noblesse ou nomme Ministre d’État la plupart des Ministres et puis que ceux-ci aient la sagesse de rentrer dans l’ombre”.⁶⁹

Vanaf 1943 begon men er op het Paleis ook ernstig rekening mee te houden dat de Koning door de Duitsers zou weggevoerd worden indien de geallieerde troepen naderden. Leopolds entourage spoorde de Koning aan om op voorhand te regelen dat zijn machten, in geval van deportatie, zouden overgedragen worden op zijn moeder Elisabeth. Leopold sloot dat echter zelf uit, “om allerlei redenen en met name omdat mijn moeder niet voorbereid is op zo’n taak”.⁷⁰ Toen Leopold zich voorbereidde op zijn wegvoering en besloot wie hem zou vergezellen, liet hij zich tegen Van Overstraeten bovendien ontvallen dat hij overtuigd was dat Karel “zich niet [zou] lenen tot intriges tegen de koning”.⁷¹ Als alternatief voor een machtsdelegatie opteerde de vorst voor de piste van het Politiek Testament indien hij zich niet in België zou bevinden op de dag van de bevrijding – een dramatische keuze, zo bleek later.

De wegvoering van de Koning – Karel duikt onder

Op 9 juni 1944 werd Leopold III, samen met zijn gezin en een deel van zijn entourage, naar Duitsland weggevoerd – een beslissing van Hitler waar de Koning overigens wel enkele voordelen van inzag voor zijn eigen populariteit. Koningin Elisabeth en Prins Karel bleven in België achter. De Prins zou later uit het Paleis verdwijnen en onderduiken. Na de

---

⁶⁸ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op.cit.*, p. 1081 en p. 737.

⁶⁹ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 329.

⁷⁰ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *op.cit.*, p. 127.

⁷¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op.cit.*, p. 850.

oorlog wezen de antileopoldisten gretig op het contrast tussen Leopold en Karel tijdens de oorlog, ook de wegvoering van de Koning werd een element van die propaganda. Leopold, die namelijk niet tegen zijn deportatie naar Duitsland gekant was – en die volgens Van Acker zelfs eigenhandig georganiseerd had – stelde de antileopoldistische campagne ten opzichte van de anglofiele Karel, die ondergedoken was in het mythische maquis en daar zelfs verzetsdaden pleegde. In zijn memoires maakte Capelle zich boos over die vergelijking: “Certains diront plus tard: “Et le Prince Charles, il est bien parvenu à se cacher?” On oublie que le frère du Roi n’était pas prisonnier, il circulait librement dans le pays, il était célibataire.”⁷²

Vele Koningskwestie-publicisten betwijfelden of de Duitsers zich werkelijk om de broer van de Koning bekommerden. Ze wijzen, zoals Capelle, graag op het contrast tussen de streng bewaakte Leopold en de ongemoeid gelaten Karel. Keyes gaat – na een moedwillig verkeerde lezing van von Falkenhausens memoires – zelfs zo ver te beweren dat de generaal weet had van de schuilplaats van de Prins in Sart-lez-Spa.⁷³ In zijn artikel over de wegvoering van Leopold – gebaseerd op speurwerk in Duitse archieven – wijdt Albert De Jonghe enkele paragrafen aan het lot van Prins Karel. Ook deze gerespecteerde historicus noemt het feit dat Karel niet ter sprake kwam in het bevel tot wegvoering van de koninklijke familie “een bewijs dat hij op hoog Duits niveau geen gewicht in de politieke schaal wierp”.⁷⁴

Toch had men op het niveau van de Brusselse bezettende overheid wel degelijk aandacht voor de Prins. Enkele uren voor de daadwerkelijke wegvoering hadden de diplomaat Mayr-Falkenberg, *Militärverwaltungschef* Reeder en Canaris, hoofd van de Sipo-SD in België, een gesprek over de wenselijkheid om de publieke opinie in te lichten over de motieven van de deportatie. Mayr-Falkenberg bracht tijdens dat onderhoud de “Konfinierung” van Prins Karel ter sprake. Hij drong sterk op die internering aan, omdat hij Karel profetisch beschouwde als “de tegenspeler van de koning, notoir anglofiel en de waarschijnlijke kandidaat van de Engelsen en van de exielregering voor een eventueel regentschap”. Reeder informeerde waarschijnlijk zijn chef von Falkenhausen over dit gesprek, want op 10 juni ontbood de *Militärbefehlshaber* in België Mayr-Falkenberg voor een onderhoud over het lot van Prins Karel. Von Falkenhausen vond Karel “een onbeduidende persoonlijkheid”, maar erkende dat hij “een potentiële pool van anglofiele strekkingen” kon vormen. Hij vroeg Mayr-Falkenberg om het Ministerie van Binnenlandse Zaken om instructies te verzoeken. De Wilhelmstrasse weigerde echter zich met de zaak te bemoeien: alles werd “op het hoog-

---

⁷² R. CAPELLE, *Au service du Roi. 1934-1945*, p. 167.

⁷³ R. KEYES, *op. cit.*, p. 308.

⁷⁴ A. DE JONGHE, *art. cit.*, p. 106.

ste niveau” geregeld. Bovendien was enkel het Reichssicherheitsamt (RSHA) bevoegd om de Prins te interneren.⁷⁵

Op 20 juni 1944 kreeg Canaris van het RSHA uiteindelijk de opdracht Karel speciaal te bewaken, met de bedoeling hem in de toekomst naar Duitsland te voeren: “Na de wegvoering van de koning vreesde de bezetter [...] dat de Prins ten opzichte van de Belgische bevolking dezelfde rol zou gaan spelen als destijds zijn weggevoerde broer.”⁷⁶ Victor Van Straelen – paleontoloog, directeur van het Natuurhistorisch Museum in Brussel en vertrouweling van Leopold – beweerde in *Pourquoi Pas?* van 5 augustus 1945 dat hij Karel, via barones Lemonnier, van deze Duitse plannen op de hoogte had laten brengen.⁷⁷ En inderdaad, de dag waarop Canaris het aanhoudingsbevel krijgt, noteren de bekende en stevast goed geïnformeerde journalisten Ooms en Delandsheere het volgende in hun oorlogskroniek:

“Le prince Charles de Belgique vient de quitter subrepticement le château de Laeken. Depuis l’arrestation du Roi et son transfert en Allemagne avec sa famille, Son Altesse Royale a voulu se mettre hors d’atteinte car Elle se sentait visée. D’accord avec son entourage, le frère du Souverain a préparé sa fuite avec soin dans le désir de se soustraire aux recherches policières; il a réussi à disparaître sans laisser de traces. [...]”

“On a appris qu’il lui a fallu, pour échapper à la vigilance des Allemands préposés à la surveillance du château, procéder à plusieurs essais pour éviter d’attirer leur attention. Ce n’est qu’à la quatrième tentative qu’il a réussi à disparaître alors que les policiers le croyaient dans ses appartements.”⁷⁸

André de Staercke geeft een gelijkaardig relaas weer in zijn memoires, waaruit blijkt dat Karel zich goed had voorbereid op het scenario van zijn wegvoering: “Toen de bezetter zich bij het paleis van Brussel meldde, was de Prins ondergedoken. Hij had zijn onderduik langdurig voorbereid. Met een voorliefde voor geheimzinnigheid en de slimheid van een held uit een detectiveroman [...] had hij wekenlang naar een manier gezocht om ongezien het Paleis uit te geraken. Vijf keer had hij een andere combinatie geprobeerd. Elke keer liet zijn secretaris baron Goffinet bij de diverse rijkswachterhokjes vragen of de Prins in het Paleis was. Het antwoord luidde dat hij uit was. Men had hem steeds gezien. Een zesde poging lukte wel. Baron Goffinet vroeg waar de Prins was. Het antwoord luidde: in het Paleis. [...] Hij had dus de manier gevonden om onopgemerkt buiten te geraken. Deze manier gebruikte hij zodra de Koning en diens gezin in Laken gearresteerd werden. Kolonel Kiewitz, belast met de bewaking van de koninklijke familie, informeerde naar de aanwezigheid van de Prins ten Paleize. Alle paleiswachters antwoordden hem te goeder trouw dat hij

---

⁷⁵ A. DE JONGHE, *art. cit.*, pp. 106-107.

⁷⁶ A. DE JONGHE, *art. cit.*, p. 108.

⁷⁷ A. DE JONGHE, *art. cit.*, p. 107. *Pourquoi Pas?* was een populair Brussels politiek weekblad.

⁷⁸ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, pp. 169-170.

aanwezig was. De kolonel gaf het verbod de Prins naar buiten te laten gaan. Toen de Duitsers zich aanboden om hem aan te houden, was hij reeds lang vertrokken.⁷⁹

In dit scenario past ook de latere getuigenis dat Karel zijn trouwe huisknecht Pierre Verstraeten de opdracht zou hebben gegeven om, tijdens de dagen na zijn ontsnapping, de schijn te wekken dat de Prins nog in het Paleis verbleef. Zo bracht Pierre driemaal daags een maaltijd naar de kamer van de Prins – die hij zelf mocht verorberen – en verbleef hij daar ook 's nachts, om Karels bed een beslapen indruk te geven.⁸⁰ Hoewel de anekdote niet uit volledig betrouwbare bron afkomstig is, zijn we geneigd ze te geloven. In het archief van het Militair Huis van de Regent vonden we immers – per toeval op de achterkant van een kladblaadje – een voorstel van na de bevrijding om de huisknecht een eervolle onderscheiding te verlenen. Het Paleis motiveerde haar suggestie een de regering en schrijft over Verstraeten dat hij – behalve zijn lange staat van dienst – tijdens de bezetting ook heeft meegeholpen “à dérouter les recherches de la Gestapo qui s’efforçait de découvrir la retraite de Son Altesse Royale le Comte de Flandre, dans le maquis [...]”⁸¹

Het nieuws dat Karel ondergedoken was en aan de zoekacties van de Gestapo kon ontsnappen, raakte geleidelijk bekend onder de bevolking. Ooms en Delandsheere schrijven op 21 juni: “Ceux qui en parlent se réjouissent et espèrent ardemment que l’incognito sera respecté. Car le Prince constituerait une proie de choix pour les policiers lancés à sa recherche. La police secrète allemande n’ignore pas que le Prince n’a cessé d’être ardemment anglophile.”⁸² Op 5 augustus vervolgen ze: “[I]l n’est personne qui ne se réjouisse sincèrement de ce qu’il soit parvenu à prendre le maquis et à dépister la police secrète”⁸³. Karels prestige onder de bevolking nam dus nog toe nadat hij de Duitsers te slim af was geweest.

Verblijf in het maquis – Opsporingen door de Gestapo

Over het verblijf van Karel in het maquis gaan de meest uiteenlopende versies de ronde. De Prins was ook nooit echt spraakzaam over die periode uit zijn oorlogstijd. De Staercke schrijft: “De Prins leidde een zwerfend bestaan, deed lange afstanden per fiets, verborg zich in de ene schuilplaats na de andere en verbleef, soms wel en soms niet herkend, bij verzetsgroepen waarmee hij de hele oorlog lang in contact was gebleven.” De Prins zou ook vaak in verbinding gebleven zijn met baron Goffinet.⁸⁴ Met zijn leermeester schilderkunst Alfred Bastien sprak Karel wel over zijn ondergedoken maanden: “Il m’a beaucoup

⁷⁹ A DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 95-96.

⁸⁰ G. RIEBS, *Karel: Graaf van Vlaanderen, Prins van België, Regent van het Koninkrijk*, Leuven, Van Halewyck, 2003, p. 49.

⁸¹ “Proposition pour distinction honorifique” voor Pierre Verstaeten, s.d. *Archief Militair Huis Prins-Regent*, nr. 58.

⁸² A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 170.

⁸³ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 233.

⁸⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 96.

parlé de ces trois mois de “maquis” et des étranges circonstances par où il a passé.” Blijkbaar verbleef de Prins een tijdje in Vlaanderen, alwaar hij herkend en bijna verraden werd: “On l’a mis à toutes les sauces tant qu’il a été dans le secteur flamand et n’a pas grand estime pour certains goujats qu’il a dû fréquenter par-là. C’est une jeune fille qui l’a reconnu. Il était grand temps que les Libérateurs arrivent, il allait être trahi.”⁸⁵

De Prins zou eerst een tijdje verbleven hebben in het ziekenhuis Edith Cavell, ondermeer om er een cursus verbandleggen te volgen. Gewaarschuwd voor Duitse zoekacties zou hij daarna vijf weken lang bij houthakkers in het Zoniënwoud geleefd hebben. Met zijn vrienden Paul Charlier en André Hanlet reed hij uiteindelijk naar Spa, waar hij in een villa aan de rand van het meer van Warfaaz woonde, om uiteindelijk enkele dagen later een definitief onderkomen te vinden in een klein huisje in de deelgemeente Sart-lez-Spa.⁸⁶ Karel zou er een eerder rustig en relatief openbaar leventje hebben geleid, waarbij hij levensmiddelen liet overkomen vanuit Brussel. Af en toe zou hij in het kasteel van La Reid contacten hebben onderhouden met lokale verzetslui uit het Geheim Leger.⁸⁷ De Prins had ook zijn haren zwartgeverfd – waarvan de sporen tijdens zijn eedaflegging nog zichtbaar waren – en droeg shorts en een grote blauwe zonnebril om incognito te blijven. Hij gebruikte de schuilnaam “Jules Léon Bernard”.⁸⁸

Het is hoogst onwaarschijnlijk dat Karel een actieve rol in het verzet heeft gespeeld. Karels portrettist Louis De Lentdecker schreef: “Dat de Prins zelf een verzetsman zou geweest zijn, is een vrome leugen.”⁸⁹ Volgens intimi van de Prins die Carine Poedts in 1985 interviewde, zou hij wel “het verzet hebben aangemoedigd en ondersteund, zelfs acties begunstigd hebben”. In die biografische nota die Raoul Tack, een intimus van de Prins, nog tijdens het Regentschap opstelde, luidt het als volgt: “Il prit une part active à la Résistance et fut en contact avec plusieurs groupements; il dirigea un organisme qui fonctionna avec succès malgré toutes les difficultés causées par le pouvoir occupant.”⁹⁰ Uit een brief van een zuster-verpleegster, lid van de Gewapende Partizanen, die Prins-Karel na de oorlog ontving, blijkt in elk geval wel dat het hij verzet begunstigd heeft: “[J]e tiens à vous remercier pour tout l’aide et l’encouragement que vous nous avez apporté pendant l’occupation et à présent. [...] [G]râce à vos conseils prudents et sages qui me sont parvenus, j’ai eu l’occasion de sauver les hommes qui étaient sous ma garde, car je gardais les armes et munitions, secteur Louvain.”⁹¹

---

⁸⁵ G. RIEBS, *op. cit.*, p. 51.

⁸⁶ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 350.

⁸⁷ J. GÉRARD, *Chronique de la Régence 1944-1945*, Brussel, JM Collet, 1983, pp. 33-34

⁸⁸ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 45; G. JANSSENS, “De titels van de leden van de Belgische Koninklijke Familie”, *Museum Dynasticum*, 1994, p. 25.

⁸⁹ L. DE LENTDECKER, *op. cit.*, p. 30.

⁹⁰ Biografische nota over de Prins door Raoul Tack, s.d. AMBZ, nr. 14.286.

⁹¹ Brief aan de Prins-Regent, 10 april 1946. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 1160.

Op zijn proces beweerde Canaris dat hij “begin augustus” het bevel kreeg Karel te arresteren en hem naar Hohenlychen te zenden, waar een kliniek van een befaamde osteoloog gelegen was – de Duitsers hadden weet van Karels zwakke gezondheid. Het spuurwerk leverde volgens Canaris echter niets op, ondanks de hulp van “V-Männer” – Belgische vertrouwenslieden van de nazi’s.⁹² Over het verloop van de opsporing van Karel door de Duitse diensten zijn we uitzonderlijk goed geïnformeerd, door een exceptionele bron die zich vreemd genoeg in het politieke archief van André de Staercke bevond: de ondervragingen van twee van de bewuste “V-Männer” door een “brigade de recherches” tijdens de repressie.

De eerste getuigenis is die van Louis B., een Anderlechtse journalist die – naar eigen zeggen – in opdracht van het Onafhankelijkheidsfront in de Gestapo infiltreerde.⁹³ Zijn ondervraging, bedoeld om inlichtingen te vergaren, onthult ons de volgende gang van zaken: “En date du 21 juillet 1944, le nommé Hartnagel, commissaire criminel de la Sonderkommission, attaché à la Gestapo de Bruxelles, avait reçu pour mission de ses chefs de Berlin de procéder à l’arrestation de S.A.R. le Prince Charles de Belgique, sous le couvert soi-disant de la protéger contre les menées communistes. Ce motif était inexact, Hartnagel me l’a dit immédiatement. Il fallait tout bonnement s’assurer de la personne de S.A.R. le Prince Charles aux fins de l’interner en Allemagne. Berlin craignait en effet que le Prince Charles ne prenne le commandement des forces de la résistance en Belgique.” De getuige bevestigt dus de Duitse vrees voor een Prins die zich samen met de bevolking tegen de bezetter zou keren in de laatste oorlogsmaanden.

Louis B. krijgt van Hartnagel de opdracht een onderzoek te voeren naar de verblijfplaats van Prins Karel, in samenwerking met een heuse taskforce van de Gestapo, waarvan onder andere ook de Duitse officieren Bohmer, Pfitzinger en Roeps deel uitmaakten. Van 21 juli tot 3 augustus 1944 surveilleerde B. het hospitaal van het Rode Kruis op de Place Brugmann, waarvan men vermoedde dat Karel er zich verborgen hield of liet verzorgen. Een raid op 23 juli, waarbij een *Kommando* van 60 soldaten het ziekenhuis omsingelde, leverde niets op. Een gelijkaardige zoekactie in het ziekenhuis Edith Cavell evenmin.⁹⁴ Daarna doorzocht de Gestapo nog de prinselijke appartementen in het Koninklijk Paleis, en de

---

⁹² A. DE JONGHE, *art. cit.*, p. 108.

⁹³ Ondervraging van Louis B., 3 november 1944. “Question Royale”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.298, II, 1. Ik laat de volledige achternaam van de betrokkene achterwege, omdat de stukken slechts 60 jaar oud zijn. Hoewel ze zich toevallig in een particulier archief bevinden, blijven het gerechtelijke stukken die volgens de archiefwet 100 jaar oud moeten zijn om geconsulteerd te mogen worden.

⁹⁴ “Notamment le dimanche 23 juillet 1944 avec Pfitzinger et un Kommando de 60 hommes, nous nous sommes rendus à la Clinique [...]. Les 60 hommes ont cerné entièrement le bloc dans lequel était comprise la clinique dont il s’agit. Pfitzinger, Roeps, Bohmer et moi et quelques soldats en armes sommes rentrés dans l’établissement. La centrale téléphonique a immédiatement été occupée par Roeps et des soldats. Pfitzinger s’est immédiatement rendu de son côté à la chambre n° 100 renseignée comme étant celle que devait occuper le Prince Charles. De mon côté, avec Bohmer, je suis allé trouver la directrice de l’établissement. Elle a fait savoir qu’il devait indiscutablement s’agir d’une erreur. Une même visite a aussitôt après été opérée dans une clinique située à Edith Cavell. Le Prince n’y a pas été découvert. La Gestapo a cependant pu établir que le Prince avait été soigné à Edith Cavell, sous le nom de Capitaine-Commandant de Pret jusqu’à Pâques.” Ondervraging van Louis B., 3 november 1944. “Question Royale”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.298, II 1.

woningen van de ordonnansofficieren van de Prins, vooral de Maere en de Pret.⁹⁵ Dubbelspion B. beweert tijdens zijn ondervraging dat hij eveneens de ordonnansofficieren van Karel ingelicht heeft over de bedoelingen van de Duitsers, met als doel de Prins te waarschuwen. Ooms en Delandshere schrijven inderdaad over de Duitse zoekacties: “Si l’on interroge les familiers du Prince, ils feignent le plus grand étonnement. Ils ignorent ce qu’est devenu le Prince.”⁹⁶

In het gerechtelijk dossier bevindt zich ook een kopie van een verslag dat Louis B. aan Hartnagel bezorgde. Het handelt over een ontmoeting die hij had met een zekere mevrouw le Hardy de Beaulieu, die beweerde dat ze B. in contact kon brengen met de entourage van Karel. De dame beweerde dat ze op 31 juli nog met de Prins gedineerd had. “Elle me dit aussi qu’elle portait le numéro 21 et que lorsque je serais en rapport avec des personnes de l’entourage du Prince, je devais dire que j’étais envoyé par H.4 et faire le signe de reconnaissance franc-maçon.” Omdat B. ziek wordt, komt er van de ontmoeting echter niets in huis.⁹⁷

Op 26 augustus stuurde Hartnagel zijn mannetje B. naar het café “La Coupole”, waar de gerant John Suekens – wat later een schuilnaam blijkt te zijn – hem informatie zou verstrekken over Karel. Suekens vertelde dat hij een verpleegster kent in het Linthoutziekenhuis van Etterbeek, die acht dagen eerder de Prins verzorgd had. Verder zei hij nog dat Karel zich in een Bugatti liet vervoeren en deelde hij B. de namen van de chauffeurs mee, en zelfs het adres van de zus van één van de gebruikelijke chauffeur. Bovendien wees Suekens op de rol die de “valet de chambre Verbijst” speelt, en raadt hij B. aan om de telefoonlijn van de dienaar af te luisteren. B. surveilleerde daarop twee dagen lang de auto-ingang van het Paleis – zonder resultaat.

Tenslotte verklikte B. nog enkele collaborateurs aan de “brigade de recherches”. Een Brusselse juwelenverkoopster – het liefje van Pfitzinger – en een slagersvrouw wiens man bij de Gestapo zat, hadden Hartnagel beiden aangeboden Karel te verleiden om hem gevangen te nemen. Ook een andere Brusselse cafébaas en een Italiaanse restaurantuitbater zouden geholpen hebben bij het vergaren van informatie over de Prins.

Op 7 december 1944 pakten de politiediensten een zekere Armand S. op, die “John Suekens” als schuilnaam gebruikte. Tijdens zijn ondervraging ontkende hij eerst alles, maar geconfronteerd met de bewijzen die B. had verstrekt, beweerde S. plotseling dat hij ook lid was van het verzet en alleen maar valse inlichtingen en namen had opgesomd: “J’ai com-

---

⁹⁵ De Staercke bevestigt dit in zijn memoires, A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 96. Zie ook: A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 222.

⁹⁶ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 222.

⁹⁷ Kopie van een verslag van B. aan Hartnagel, s.d. Annex bij: Ondervraging van Louis B., 3 november 1944. “Question Royale”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18298 II 1.

muniqué ces noms parce que je voulais dépister ce policier allemand dans ses recherches. Je savais aussi que Vandebroeck [de chauffeur] et Mme Verhasselt [de zus van een andere chauffeur] étaient de bons patriotes et qu'ils ne se laisseraient nullement aller à donner des renseignements au sujet du Prince à un membre de la Gestapo[...]. Si j'ai communiqué des renseignements à Bergmans c'était dans le but de le dépister, de manière à gagner du temps.”⁹⁸ Zijn getuigenis maakte weinig indruk, want S. werd opgesloten in de gevangenis van Sint-Gillis. B. ging vrijuit.

We kunnen besluiten dat de bezetter, hoewel redelijk laattijdig, het belang van de interne-ring en zelfs de wegvoering van de Prins inzag. Ze haalden daarvoor argumenten aan die één voor één profetisch bewaarheid werden, namelijk Karels contacten met het verzet, de morele boost die zijn handelingen voor de Belgische publieke opinie betekenden en een eventueel Regentschap na de bevrijding van het land. De manier waarop hij aan de opsporingen van de Gestapo ontsnapte, maakte Karel ondertussen alleen maar populairder bij de bevolking: “[O]n répand, avec un plaisir non dissimulé, la nouvelle que le prince Charles ayant été recherché par l’occupant a réussi à échapper à ses investigations”.⁹⁹

De mislukte ontvoering van Karel naar Londen

Op 3 juni 1983, twee dagen na de dood van Prins Karel, zond André de Staercke een “démenti” naar de Belgische televisie, die naar aanleiding van de dood van de Prins bericht had dat de regering in ballingschap Karel tijdens de oorlog had uitgenodigd naar Londen te komen. De Staercke schrijft:

“Il est inexact que le gouvernement belge ait invité le Prince Charles à venir à Londres en 1944. Ce qui s’est passé, c’est ceci. Le gouvernement belge a reçu plusieurs messages [...] suivant lesquels le Prince Charles était recherché pas les Allemands et courait le risque d’être arrêté par eux. [...]”

“La question fut délibérée en Conseil des Ministres. La réponse [...] fut que si le Prince Charles estimait qu’il courait le risque d’être arrêté par l’ennemi et qu’il souhaitât venir en Grande-Bretagne, le gouvernement belge ferait tout pour l’aider.”¹⁰⁰

In feite ging het specifiek om één telegram dat tijdens de avond van 30 juli 1944 bij de Special Operations Executive aankwam. De letterlijke tekst van dat telegram luidde als volgt:

---

⁹⁸ Ondervraging van Armand S., 7 en 8 december 1944. “Question Royale”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.298, II, 1.

⁹⁹ P. STRUYE, op. cit., p. 275.

¹⁰⁰ Brief van de Staercke aan de BRT, 3 juni 1983. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/047. De Staercke vergiste zich wel wanneer hij schrijft dat de boodschapper die het beslissende telegram opstuurde André Wendelen was – Wendelen bevond zich op dat moment in Londen, en werd net in België gedropt met als missie de Prins naar Londen te brengen.

“[...] FROM MESSALA VIA KINGSTON

30. JULY 1944

[...]

MON REpondant JEAN DE LANTSHEERE [...] STOP LE FRERE DE SON PATRON RECHERCHE ACTIVEMENT PAR GESTAPO SUR ORDRE BERLIN STOP VIE CACHEE DIFFICILE ICI STOP SEULE BONNE SOLUTION DEPART PAR AVION SI REALISABLE VITE ET AVEC MINIMUM VOYAGE ET ATTENTE STOP RAISON AFFAIBLI PAR SCIATIQUE AIGUE SERAIT ACCOMPAGNE STOP SUIS SEUL AU COURANT STOP”¹⁰¹

Jean de Lantsheere was een Brussels advocaat en de beheerder van de goederen van Koning Leopold – wat betekende dat “le frère de son patron” niemand anders dan Prins Karel kon zijn. Zoals we gezien hebben, meldde het telegram naar waarheid dat de Gestapo de Prins op de hielen zat. We weten echter niet of het verlangen om naar Londen te komen uitging van Karel zelf of dat het een idee was van de Lantsheere of Rolin. De S.O.E. begreep in elk geval snel dat het om de Prins ging en bracht de regering op de hoogte.¹⁰²

In november 1945 verscheen in *La Cité Nouvelle* een artikel over de kwestie, indicierend dat het in de eerste plaats de verzetsnetwerken waren die de overtocht van Karel wensten: “Les réseaux d’action et de renseignements au contact desquels Il tint à se maintenir, crurent, au début de l’été, qu’il serait dangereux pour le frère du Roi de rester en Belgique. Les traits du prince Charles étaient trop connus pour qu’il échappait longtemps à la curiosité publique. Un émissaire du Gouvernement fut chargé de préparer son départ. [...] L’enlèvement du prince Charles en avion fut préparée par la section belge de la R.A.F. avec la volonté de réussir une opération pourtant terriblement délicate.”¹⁰³

Een beraadslaging over de kwestie is, onder het kopje “Enlèvement du Prince Charles”, terug te vinden in de notulen van de ministerraad op 1 augustus 1944. Pierlot deelde zijn collega’s de inhoud van het telegram uit het bezette België mee – “émanant de source sûre”, voegde hij er aan toe. Messala was namelijk de schuilnaam van baron Jules-Albert Rolin, die vanuit Londen een tijd voordien in bezet gebied gearachuteerd was. Hoewel het telegram geenszins gewag maakte van een expliciete wens van de Prins, stellen de notulen van de ministerraad: “L’auteur du télégramme déclare que le Prince souhaiterait venir en

---

¹⁰¹ F. STRUBBE, *op. cit.*, p. 468.

¹⁰² F. STRUBBE, *op. cit.*, pp. 467-468 en W. UGEUX, *op. cit.*, p. 167.

¹⁰³ *La Cité Nouvelle*, 11 november 1945.

Grande-Bretagne. [...] D'accord avec M. Spaak, le P[remier] M[inistre] a fait immédiatement étudier les possibilités technique de l'opération par les services anglais et belges."¹⁰⁴

Pierlot wou echter "la question de principe de l'arrivée du Prince Charles" ook nog eens ter discussie aan de ministerraad voorleggen. De Eerste Minister was zich duidelijk bewust van de politieke implicaties van het verwelkomen van de broer van de Koning in Londen, gezien de achtergrond van de Koningskwestie en de evolutie van de publieke opinie tijdens de bezetting. Ministers Tschoffen en Balthazar vonden dat het antwoord van de regering er snel moest komen en geen reserves mocht laten uitschijnen. De beide ministers wilden zich bovendien verzekeren dat de Prins wel degelijk wenste naar Engeland te komen. Tschoffen maakte zich zorgen ook zorgen over "[l]e style synthétique d'un message télégraphique [qui] ne permet[trait] guère de nuances et pourrait être mal interprétée". Pierlot stelt zijn collega's gerust: "[L]e gouvernement pourra donner une réponse verbale par l'intermédiaire d'un messenger très sûr. Celui-ci devra s'assurer que le Prince Charles désire partir. Dans l'affirmative, l'émissaire prendra toutes les mesures nécessaires, conformément aux instructions qu'il aura reçues, pour réaliser ce départ". De Ministerraad verleende daarop zijn goedkeuring aan deze werkwijze.¹⁰⁵

De Staercke, op dat ogenblik nog kabinetschef van Pierlot maar ook secretaris van de Ministerraad, onthult in zijn memoires dat er tijdens bovenstaande discussie ook over zaken werd gesproken die niet in het verslag zijn terug te vinden. De regering brainstormde namelijk eveneens over de rol die Karel zou vervullen eenmaal hij in Londen zou zijn aangekomen: "Terzelfdertijd besloot de ministerraad de prins in vrij gebied met de aan zijn rang verschuldigde eer te bejegenen. Ze zou hem tevens adviseren zich te onthouden van elke vorm van politieke activiteit die aan het valse gerucht over een 'Carlistische' houding van zichzelf of van de regering geloofwaardigheid zou kunnen verlenen."¹⁰⁶ Het is duidelijk dat de Londoniërs de kwestie van Karels overtocht als een erg delicate zaak beschouwden en er misschien zelfs een beetje mee verveeld zaten. Dat de onderneming een politiek probleem stelde, is zeker: "Het was niet ondenkbaar dat men de regering later zou verwijten dat zij de prins ontving".¹⁰⁷ Pierlot besloot dan ook de bespreking van het agendapunt over de "ontvoering" van de Prins met het benadrukken van "la nécessité d'observer la plus grande discrétion sur une question aussi importante". Niettemin zag men in Londen vast ook de voordelen in van het in veiligheid brengen van een mogelijke Regent – in de zomer van 1944 was Leopold al wekenlang niet meer in het land. Ooms en Delandsheere noteer-

---

¹⁰⁴ Notulen van de ministerraad, 1 augustus 1944, pp. 1-2. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

¹⁰⁵ Notulen van de ministerraad, 1 augustus 1944, pp. 1-2. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

¹⁰⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 96.

¹⁰⁷ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 46.

den bijvoorbeeld over de aankomst van Messala's telegram in Londen: "La nouvelle avait été accueillie avec joie dans les services belges et anglais."¹⁰⁸

De "messenger très sûr" waar Pierlot het over had, was de ervaren verzetsheld André Wendelen, die al twee keer voordien met opdrachten vanuit Londen in bezet gebied gearacheerd was. In de nacht van 3 op 4 augustus werd hij, in het kader van een coördinatieopdracht genaamd "Brabantio C.N.C.", samen met twee andere verzetslieden nabij Beauraing gedropt. De anderen waren marconist Jacques Van de Spiegle en Elaine Madden, een twintigjarig meisje uit Poperinge wiens Britse vader in de Westhoek de oorlogsgraven verzorgde en na de Achttiendaagse Veldtocht naar Engeland was gevlucht. Het regelen van de overtocht van Prins Karel – één van de diverse opdrachten – werd operatie "Patron-Lysander" genoemd.¹⁰⁹ Die naam verwees enerzijds naar het telegram van Rolin, en anderzijds naar het type kleine, lichte Lysander-vliegtuigjes waarmee gewoonlijk de "pick-ups" van belangrijke of invalide verzetsagenten uitgevoerd werden. Het opteren voor de "pick-up"-methode was ingegeven door het bericht dat de Prins ziek was.

Na zijn landing zocht Wendelen de Lantsheere op: beide agenten moesten in uitvoering van operatie "Brabantio C.N.C." de militaire en verzetskrachten in België groeperen met het oog op de nakende bevrijding van het grondgebied. In het kader van de opdracht "Patron-Lysander" werd overeengekomen dat Karel samen met Goffinet¹¹⁰, "par mesure de précaution", van het maquis in Sart-lez-Spa zou verhuizen naar de streek rond Ciney, meerbepaald naar het kasteel van Walter de Selys-Longchamps in Halloy. De Selys-Longchamps was op dat moment een lokale chef van de Groep G, en "un des personnages les plus importants de la Résistance ardennaise".¹¹¹

Elaine Madden, die nog steeds in leven is, vertelde vorig jaar in het Canvas-programma "Histories" over haar opdracht: "My *chef de mission* said that I was to come to Ciney and look after this important gentleman. I met him [there], I thought he was very charming. We used to talk, play ping pong together, we used to go walking in the woods. And once we were away from other people, he would speak to me in English. His English was fluent and we had a lot of fun. [...] He used to question me about London, and London during the wartime, and what was happening. [...] I thought he was somebody in the resistance who was very important. So, I was his liaison between London and here¹¹², I used to code and

---

¹⁰⁸ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 233.

¹⁰⁹ F. STRUBBE, *op. cit.*, pp. 466-468.

¹¹⁰ Volgens andere bronnen ging het niet om Goffinet – die wegens zijn ooglapje te herkenbaar was – maar om baron de Maere: A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op. cit.*, IV, p. 235.

¹¹¹ H. NEUMAN, *Avant qu'il ne soit trop tard : portraits de résistants. Altenhoff, Burgers, Ewalenko, Leclercq, Mahieu, Pineau, Vekemans, Wendelen, et les autres*, Duculot, 1985, p. 131; F. STRUBBE, *op. cit.*, p. 468 en W. UGEUX, *op. cit.*, p. 175.

¹¹² Maddens getuigenis werd opgenomen op het domein van Halloy, vandaar "here".

decode messages. And we were trying to find a small landing ground so the Lysander could come and fetch him. Because the idea was that we wanted to get him to England.”¹¹³

Voor het voorbereiden van Karels “pick-up” deden Wendelen en compagnie geen beroep op gewapende verzetslieden, maar op de gespecialiseerde Groep G. Het kasteel van de Sélys-Longchamps was een veilige plek, vandaar ook dat de Prins er zonder vrees lange wandelingen en pingpongpartijtjes kon ondernemen. De Groep G ging ondertussen op zoek naar een geschikte landingsplaats in de omstreken van Ciney. Tenslotte koos men voor een heideachtig terrein in Sovet, dat in 1940 nog door de Luftwaffe als geïmproviseerde luchthaven was aangewend. Het was echter noodzakelijk om Londen uitvoerig in te lichten over de aard van het terrein.¹¹⁴

De hele operatie ging uiteindelijk niet door, een annulering waarvoor in de literatuur diverse verklaringen opdoken. De meest ongeloofwaardige laten we hier maar achterwege. Rechtstreekse getuige Elaine Madden getuigde: “When eventually we did find a landing ground, [...] it was already so late in the war. The Allies were arriving so quickly after the Normandy, that he decided he didn’t want to leave because it was too late. That he wouldn’t have time to get out of the plane in London, before getting into another plane back to Belgium. So the mission was dropped.”¹¹⁵

Het staat echter vast dat ook communicatieproblemen aan de oorzaak lagen van het afblazen van de operatie. Louis Harsin, chef van de Groep G in de treinstations van Marloie en Jemelle, herbergde in een geheime kelder onder zijn huis de zender waarmee de S.O.E. en de R.A.F. geïnformeerd zouden worden over de landingsplaats. Harsin was echter na de arrestatie van zijn verbindingsagent in diezelfde kelder moeten onderduiken, en bovendien waren in zijn woning ook nog eens twee Duitsers ingekwartierd. Het was vanzelfsprekend onmogelijk om in die omstandigheden de lange antenne van de zender over de hele tuin uit te zetten – noodzakelijk voor het doorzenden van boodschappen. De gunstige gelegenheid van de volle maan rond 12 en 13 augustus ging dus voorbij.

Omwille van de snelle terugtrekking van de Duitsers en het feit dat een volgende poging pas een maand later zou kunnen plaatsvinden, werd de missie dan afgeblazen: “[L]e Prince et ses conseillers renoncèrent à un projet dont les risques s’avéraient considérables, et surtout parce que la libération du territoire n’était plus, visiblement, qu’une question de quelques jours”.¹¹⁶ Karel en zijn ordonnansofficier keerden terug naar Sart, waar ze de bevrijding afwachtten. Ook de Staercke schrijft het annuleren van de reddingsoperatie toe aan “de bliksemsnelle opmars van de geallieerden”.¹¹⁷ Louis de Lentdecker is wat sceptischer:

---

¹¹³ Getuigenis van Elaine Madden. “Histories”, Canvas, 17 april 2004

¹¹⁴ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op.cit.*, IV, pp. 234-235.

¹¹⁵ Getuigenis van Elaine Madden. “Histories”, Canvas, 17 april 2004.

¹¹⁶ A. OOMS en P. DE LANDSHEERE, *op.cit.*, IV, p. 236.

¹¹⁷ A. DE STAERCKE, *op.cit.*, p. 96.

“Alsof men hem naar geen andere startbaan had kunnen brengen. Waarschijnlijk was men in Londen niet bijster gesteld op zijn overkomst [...]” Dat lijkt ons onwaarschijnlijk, gezien de concrete inspanningen van de Groep G – het waren eerder de strenge veiligheidseisen van de R.A.F. die voor uitstel zorgden. De Staercke onthult bovendien dat hij vaak en uitgebreid met de Prins over de zaak gepraat had tijdens Regentschap: “Le Prince Régent [...] m’a toujours dit qu’il ne serait parti pour Londres que si son devoir le lui avait commandé et son devoir c’était de ne pas tomber aux mains des Allemands. Il était en quelque sorte heureux de ne pas avoir dû requérir son départ, après qu’un premier souhait de sa parte eût échoué”.¹¹⁸

William Ugeux besloot de hele episode wat lyrischer:

“Un grain de sable dans la vessie de Cromwell a changé, dit-on, le cours de l’histoire britannique. Un problème de fil d’antenne à tirer à travers le jardin d’un cheminot de Jemelle a peut-être eut un poids non négligeable dans le destin de la Belgique d’après-guerre et dans cette querelle royale [...]”.¹¹⁹

Besluit

Voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog had Karel een leven geleid in de schaduw van zijn broer. Zijn relaties met Leopold waren verre van hartelijk. Tijdens de Achttiendaagse Veldtocht bleef de Regent in de buurt van zijn familie en voerde hij enkele verkenningsmissies uit. Hij voorspelde de capitulatie van het Belgische leger dagen voordat Leopold werkelijk de wapenstilstand zou tekenen. De Prins reageerde bovendien bijzonder verontwaardigd op de radiotoespraak van Pierlot. Tijdens de eerste maanden van de bezetting leek hij zich, net als de meeste Belgen; bij de situatie neer leggen.

Karel genoot tijdens de bezetting een relatieve vrijheid. Hij werd na de Battle of Britain wel steeds angofieler en durfde daar openlijk voor uitkomen. De Prins geloofde, op basis van de pseudo-wetenschappelijke wet van Brück, in de totale Angelsaksische overwinning, terwijl Leopold tot op het eind van de oorlog bleef hopen op een compromisvrede. Het kwam ook tot een persoonlijke breuk tussen de broers, zeker na het bezoek aan Berchtesgaden en het huwelijk met Lilian Baels. In de kwestie van de “instructies van Bern” leek Karel aan de kant van de regering-Pierlot te staan betreffende het verderzetten van de oorlog en een verzoeningsstrategie met Leopold.

Geruchten over een carlistisch complot rondom de steeds populairdere Prins deden de ronde, hoewel ze volledig ongefundeerd leken. Niettemin genoot de angofiele Karel zeer

¹¹⁸ Brief van de Staercke aan de BRT, 3 juni 1983. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/047.

¹¹⁹ W. UGEUX, op.cit., p. 179.

veel sympathie onder de bevolking, terwijl Leopold steeds minder steun ondervond. Tijdens de bezetting bekommerde de Prins zich om de krijgsgevangen Gidsen, hun families en de burgerbevolking in het algemeen. Karels mentor Goffinet, actief in het verzet, werd door de regering-Pierlot betrokken bij haar toenaderingspogingen tot de Koning. Twee maal was er gedurende de eerste bezettingsjaren ook sprake van om Karel naar Londen te zenden – desnoods in plaats van Leopold.

Toen Leopold werd weggevoerd naar Duitsland, dook Karel tijdig onder. De Gestapo kreeg het bevel hem te arresteren en voerde verschillende zoekacties uit – tevergeefs. Karel verbleef op verschillende onderduikadressen, maar ten slotte de laatste maanden van de oorlog in een klein huisje in Sart-lez-Spa. Zijn populariteit werd er enkel groter door. Een ontvoering van Karel naar Londen strandde nog in een vergevorderd stadium, maar de geallieerde troepen rukte erg snel op naar België. Er zou Karel bij zijn bevrijding een rol wachten die de zes jaar lang het Belgische politieke leven zou beheersen.

III.

HET INSTELLEN VAN EEN REGENTSCHAP – DE ROL VAN DE PRINS IN DE MAANDEN ZONDER DE KONING

“Il m’apparut immédiatement qu’un courant se dessinait, non seulement contre le Roi mais contre l’institution monarchique. La nomination du régent en fut une manifestation évidente.”

J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 231.

Op 3 september 1944 werd Brussel bevrijd. De regering-Pierlot keerde 5 dagen later uit Londen terug. Onmiddellijk na de bevrijding doken in de pers vragen op over de situatie die de afwezigheid van de Koning creëerde. Zowel de Londoniërs als de politieke kringen die in België gebleven waren, spraken openlijk over de mogelijkheid om een regentschap in te stellen. Daarbij werd in de kranten enkel de naam van Prins Karel genoemd, zoals in *Le Soir* op 7 september. *La Libre Belgique* schreef een dag later: “On parle dans les milieux politiques (de droite et libéraux particulièrement) de suggérer au gouvernement dès sa rentrée de confier au Prince Charles la régence du Royaume”. De redactie vond wel dat een Regentschap zich enkel rechtvaardigde indien het einde van Leopolds krijgsgevangenschap niet in zicht was.¹ De regering-Pierlot wenste haar ontslag in te dienen om een nieuwe ploeg de kans te geven de gigantische naoorlogse problemen op te lossen, en daarvoor had de uitvoerende macht een leider nodig. Omdat Duitsland zijn oorlogsinspanning nog erg lang leek te rekken, kwam er geen einde aan de krijgsgevangenschap van de Koning, wat een regentschap onontbeerlijk maakte.²

De Staercke onthult dat de regering meteen na haar terugkeer een algemene bespreking hield met Tschoffen, waaruit de conclusie werd getrokken dat men Karel voor het Regentschap moest aanzoeken.³ In de “main courante” van het archief van het Militair Huis van de Regent merken we al vanaf 5 september – nog voor de terugkeer van de regering – een opvallende bedrijvigheid op. Vooral de contacten met politici springen in het oog.⁴ Volgens Capelle waren het “des consultations politiques en vue de documenter le prince pour le constitution du futur gouvernement”.⁵ In het archief van het Militair Huis bevinden zich bijvoorbeeld ook al dagelijkse veiligheidsrapporten van de Brusselse politie, van 6 tot 14 september.⁶ Voorzienigheid van de Huis van de Regent, dat inzag dat een Regentschap tot de mogelijkheden behoorde?

---

¹ *La Libre Belgique*, 8 augustus 1944.

² A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie*, Tielt, Lannoo, 2003, pp. 94-95.

³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 96.

⁴ Notities in de “main courante”, 6 september 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 8.

⁵ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, Parijs, Fayard, 1970, p. 290.

⁶ Rapporten van 6 september 1944 tot 14 september 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 54.

“Régence le plus rapidement possible” – Verdeeldheid over de opportuniteit van een Regentschap

Op 9 september vergaderde de regering-Pierlot in het geheim over de politieke situatie na de terugkeer. De niet openbaar gemaakte notulen van die vergadering bevinden zich in het privé-archief van de Staercke, die op dat moment nog steeds kabinetschef van Pierlot en de secretaris van de ministerraad was. De regering was zich duidelijk bewust van de moeilijke situatie en haar eigen onpopulariteit. Onder de titel “Quid pour l’immédiat? 15 jours difficiles à passer” bespreken de ministers hun strategie. Pierlot deelde mee dat hij met de voorzitters van Kamer en Senaat had gesproken over een parlementaire zitting enkele dagen later, die de legitimiteit van de regering en haar beleid tijdens de bezetting moest bevestigen. Spaak merkte op dat vooral de Koningskwestie – het conflict tijdens de meidagen en de zitting in Limoges – woog op het land. Zo wou hij een parlementair debat na de toespraken tijdens de zitting vermijden, om de publieke discussies niet aan te wakkeren. Spaak was van mening dat zo snel mogelijk een Regentschap moest ingesteld worden. Zijn haast was zo groot dat hij voorstelde om, indien de gedoodverfde favoriet Prins Karel niet snel opdook, een andere kandidaat aan te zoeken. Het was vooral van belang te onderzoeken rond welke Regent zich een voldoende meerderheid van de parlementsleden zou scharen, om daarna meteen de Verenigde Kamers samen te roepen.⁷ De naam van senaatsvoorzitter Gillon circuleerde overigens als reservekandidaat.

Na de bewuste raad zei Pierlot aan een journalist van *La Nation Belge*: “Nous n’avons pas la moindre nouvelle du Roi. Au cas où son absence paraîtrait devoir se prolonger, les Chambres se conformaient à la Constitution et c’est entre les mains du Régent que le gouvernement remettrait sa démission”.⁸ Spaak wou zo snel mogelijk een Regent aanstellen, om opnieuw over een volledige uitvoerende macht te beschikken en het politieke bestel te bestendigen. Ook tijdens de ministerraad van 14 september, nadat Karel aanvaard had, stelde de minister zelfs voor om de datum van zijn verkiezing te vervroegen, “pour ne pas donner l’impression au pays que l’on tergiverse”.⁹

Graaf Capelle, de in België achtergebleven kabinetschef van de Koning, bestempelt het instellen van het Regentschap in zijn memoires als een eerste, bewuste stap van de regering in die richting van de troonsafstand van Leopold. Hij herinnert daarbij aan de plannen voor een Regentschap van Prins Karel die al tijdens de oorlog – toen de Koning steeds minder populair werd – in Brusselse politieke kringen circuleerden. Capelles mening is duidelijk: “[L]e prince Charles *devait* devenir Régent: il y allait de l’intérêt du gouvernement Pierlot,

---

⁷ “Régence le + rapidement possible. Si P[rin]ce Charles pas là, q[uel]q[u]’un d’autre. Voir combien on en peut réunir. Les réunir le + tôt possible. Vendredi prochain plutôt que mardi.” Notulen van de ministerraad, 9 september 1944. “Gouvernement rentré de Londres: proces-verbaux non-rédigés”, ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/022.

⁸ *La Nation Belge*, 10 september 1944.

⁹ Notulen van de ministerraad, 14 september 1944, p. 1. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

c'était l'acheminement prévu vers l'éloignement, prolongé ou définitif, du Chef de l'Etat".¹⁰ Elders schrijft de secretaris: "La nomination d'un régent était depuis longtemps au programme de l'opposition [au Roi]: pour faciliter l'éviction du roi, il fallait que le trône fût occupé au moment de la libération du chef de l'Etat".¹¹ Die beweringen lijken ons ongegrond. De regering-Pierlot had tijdens de oorlog herhaaldelijk toenadering gezocht met de Koning, en had sinds Leopolds wegvoering steeds verklaard dat de vorst bij zijn terugkeer meteen zijn prerogatieven zou hernemen. De verzoening met de Koning stond hoog op het verlanglijstje van de Londenaren.¹²

Leopold had net voor zijn wegvoering aan Van Straelen en Van Overstraeten verklaard dat er waarschijnlijk geen kandidaat voor het Regentschap zou kunnen worden gevonden. Over zijn broer Karel had hij gezegd dat hij zich niet tot intriges tegen de Koning zou lenen.¹³ Ook Capelle was in september 1944 tegen het instellen van een Regentschap gekant. In de veronderstelling dat de oorlog niet lang meer zou duren en de Koning binnenkort bevrijd zou terugkeren, zag Capelle geen voordelen in het aanstellen van een Regent: "Au contraire. Il est à craindre, si cette désignation était envisagée, que des éléments indésirables n'en profitent pour discuter la question du régime ou celle de la personne royale. Ceci doit être évité à tout prix." Bovendien zou een kandidaat, om in aanmerking te komen voor het Regentschap, geschikt en bekwaam moeten zijn om de functies van het staatshoofd te vervullen en bovendien "des idées conformes à celles du roi" moeten uitdragen. Een dergelijk man zag Capelle nergens.¹⁴

Een leopoldistisch auteur als Keyes deelt Capelles mening, en beschouwt Karel als een acteur in een "marionettenrol" in een Regentschap dat "perfect in het linkse draaiboek paste". De haast van de regering om een Regentschap in te stellen verklaart Keyes als volgt: "Met een regent behield men namelijk de schijn van legitimiteit. Een regent steunde de thesis dat men niet tegen de monarchie was maar tegen Leopold. In afwezigheid van de koning kon de regent de ceremoniële verplichtingen waarnemen. Het regentschap zorgde voor een scherm waarachter de samenzweervers konden manoeuvreren."¹⁵ Zoals eerder gezegd spreken de feiten deze *conspiracy theory* echter tegen.

De speculaties in de pers over een eventueel regentschap duurden nog verschillende dagen lang, met een algemene consensus over de persoon van Prins Karel tot gevolg. Enkel de communisten leken voorzichtig bezwaar te maken: "Il paraîtrait que le candidat-régent est déjà trouvé: on cite le nom du Prince Charles, que, fidèles à notre volonté de maintenir

---

¹⁰ R. CAPELLE, *Au service du Roi. 1934-1945*, Bruxelles, Charles Dessart, 1949, p. 176.

¹¹ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, p. 289.

¹² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III. De koning, het land, de oorlog*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 877.

¹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 882.

¹⁴ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du roi Léopold*, p. 290.

¹⁵ R. KEYES, *Leopold III. 2: Complot tegen de koning*, Tielt, Lannoo, 1987, p. 309.

l'union de tous les patriotes, nous nous abstiendrons de discuter ici. On nous permettra cependant de constater qu'il ne serait guère difficile de trouver parmi les personnalités ayant joué un rôle prépondérant au sein de la Résistance une figure plus qualifiée et surtout plus apte à symboliser l'indispensable union du peuple."¹⁶

De bevrijding van de Prins

De Prins bevond zich echter nog steeds in zijn onderkomen in Sart, na de mislukte poging om hem naar Groot-Brittannië te vliegen. Op 3 december 1948 pende de Staercke in een nota het relaas neer van de bevrijding van de Prins, die op 10 september plaatsgreep. Het verhaald werd hem verteld door Karels ordonnansofficier Dethy: "Seul le major de Maere savait exactement où il se trouvait. Lorsque Bruxelles fut libéré, le b[ar]on Goffinet et de Maere se rendirent à l'Etat-Major anglais pour demander à être aidés dans la tentative qu'ils voulaient faire pour libérer le P[rin]ce qui se trouvait aux environs de Liège. Les anglais promirent d'écrire de Maere quand la tentative pourrait avoir lieu et promirent leur assistance. En attendant, tous les jours, Dethy se rendit au tir national avec des jeunes officiers dont le fils de Maere, pour s'exercer à tirer."

Op 10 september vertrokken uiteindelijk drie auto's richting Verviers. De wagen waarin Goffinet en de Maere vervoerd werden, week echter van het parcours af en reed een gevaarlijke zone binnen. "Mais Dethy, avisé par un membre de la résistance, parvint à attraper la [premi]ère voiture avant qu'elle s'attînt un petit bois où se trouvaient encore des allemands. On reprit l'ancienne route jusqu'à un village où un brusque tir d'artillerie de pièces allemandes laissées en arrière força les belges à se mettre à couvert. De Maere partit de là, chercher le P[rin]ce. Il partit seul dans une jeep américaine. Dethy ne sait où était le P[rin]ce. Il pense que c'était à Spa. De Maere revint avec le P(rin)ce une heure après. Le P[rin]ce dit bonjour et on partit pour Bruxelles."¹⁷

Dit verhaal komt overeen met opmerkingen in de "main courante" van het Militair Huis. Op 6 september vinden we een vermelding van een "nouv[elle] liste de volont[aires]" – waarschijnlijk de jonge officieren met wie Dethy schietoefeningen ging uitvoeren op de Tir National. Bovendien bekeken leden van het Militair Huis rapporten met interessante inlichtingen over het verloop van de militaire operaties.¹⁸ Eén dag voor de eigenlijke bevrijding van de Prins was er sprake van een lijst voor het appel, van de "distrib[ution des] armes" en

---

¹⁶ Le Drapeau Rouge, 12 september 1944. Een maand later zou de communistische krant al een stuk positiever staan ten opzichte van de Regent: "[N]otre Prince-Régent est, ma foi, assez populaire. C'est un homme tout simple, et dont on ne parle pas assez. Il est humain et il paraît droit. [...] Le Prince-Régent a l'air d'un bon garçon. Et ça fait toujours plaisir aux gens. On dit que, dans l'intimité, il est charmant, et que, durant la guerre, il se montra très pro-allié. Un bon point pour le Régent." Le Drapeau Rouge, 22 oktober 1944.

¹⁷ Nota van de Staercke, 3 december 1948. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/052.

¹⁸ Notities in de "main courante" op 6 september 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 8.

van het klaarmaken van levensmiddelen en bagage. De route baart het Militair Huis wat zorgen: “s’informer si sont libres et par quelles routes atteindre Louvain - Tirlem - St. Croud - Liège”. Men dacht er ook aan het verzet in te schakelen om een veilige weg naar Luik te bekommen.¹⁹ In elke geval bevond Prins Karel zich op 10 september terug in het Koninklijk Paleis.

Tijdens die dagen had Pierlot er zijn neef Gérard Waucquez op uitgestuurd om iemand uit de entourage van de Prins te bereiken. De avond van 11 september 1944 had Waucquez nog steeds Karels ordonnansofficieren Goffinet, de Maere of de Pret nergens kunnen contacteren. Plots dook de twaalfde september Goffinet in Brussel op. Bovendien raakte het nieuws verspreid dat Karel al eerder zijn appartement in het Paleis opnieuw bewoonde. Diezelfde avond nog kreeg Goffinet het bezoek van de Eerste Minister, die hem de wens van de regering betreffende het Regentschap overmaakte. Het staat vast dat Karel niet enthousiast reageerde: “De graaf van Vlaanderen, van nature weifelend en zeer bescheiden, schrok van de verantwoordelijkheid die men hem op de schouders wilde leggen. Liefst had hij geweigerd. Veel later zei hij me eens dat baron Goffinet hem letterlijk had gedwongen regent te worden en dat de baron tijdens de discussie had bedreigd hem nooit meer een hand te geven als hij zich eraan onttrok.”²⁰

In zijn memoires geeft de Staercke de reden aan voor het aandringen van Karels oude vriend en gezelschap Goffinet: “Voor het vorstenhuis, dat verwikkeld was in een ernstig politiek conflict, was er maar één manier om uit het probleem te geraken dat de toekomst stelde. Het moest opnieuw in aanzien komen door zijn taak scrupuleus en met de nodige gereserveerdheid te vervullen. Dit kon slechts met tijd, tact en geduld. Noch Koningin Elisabeth, noch Koning Leopold III hadden dit begrepen. De Prins had dit daarentegen wonderwel aangevoeld en Goffinet wist dit. In diens ogen was de graaf van Vlaanderen een laatste kans, misschien wel de enige, die de terugkeer en het eerherstel van de Koning mogelijk zou maken.”²¹

Het Regentschap wordt concreet – Karel en het Politiek Testament

Op 13 september 1944 vond opnieuw een geheime ministerraad plaats, waarvan de Staercke de notulen bewaard heeft. Pierlot maakte er gewag van de Verenigde Vergadering van de Bureaus van Kamer en Senaat die dag. Over de besprekingen van de Bureaus staan in de notulen de volgende aantekeningen: “Désirant une séance solennelle et émotionnelle. / Choix du régent: accord sur P[rin]ce Charles”. Er werd beslist dat Van Cauwelaert, voorzitter van de Kamer, de Prins een bezoek zou brengen. In het proces-verbaal staat over dat

---

¹⁹ Notities in de “main courante” op 9 september 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 8.

²⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 97.

²¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 172.

onderhoud genoteerd: “Van Cauwelaert dit qu’il doit accepter”, gevolgd door “Vu Goffinet” en “Voit P[rin]ce Charles”.²² Het is duidelijk dat de politieke druk op de Prins werd opgevoerd.

De regering maakte zich ondertussen wel zorgen over haar eigen voortbestaan en invloed. Minister Balthazar merkte op: “Un danger: si le P[rin]ce accepte, cela laisse entière la question de la lettre”. Het is duidelijk dat de minister hier verwees naar het beruchte Politiek Testament van Leopold III. Op 9 september hadden de magistraten Jamar en Cornil, eerste voorzitter en procureur-generaal bij het Hof van Cassatie, aan Pierlot een “uiterst dringende mededeling namens de Koning” overhandigd. Het ging om de brief die Leopold begin 1944 had geschreven en voor zijn wegvoering aan Jamar, Cornil en Grootmaarschalk Cornet had overhandigd, met de bedoeling ze over te maken aan de regering en de geallieerden. De Koning eiste in zijn brief ondermeer een plechtige en algehele genoegdoening vanwege zijn ministers voor de toespraak van Pierlot over de capitulatie en de uitspraken tijdens de zitting van het Parlement in Limoges. Leopold verbood de regering ook aan te blijven na de bevrijding indien er geen excuses kwamen. De ministers maakten zich duidelijk zorgen over de houding die Karel zou aannemen ten opzichte van deze koninklijke eisen. Herinneren we ons bovendien dat de Prins het in 1943 zelf ook onmogelijk had gedacht dat de Koning nog zou verder werken met zijn vooroorlogse ministers. Karel wou toen op een galante wijze de spons over de zaak van 28 mei halen, door Spaak, Pierlot en de anderen met een adellijke titel of een benoeming tot minister van Staat te belonen opdat ze vrijwillig zouden terugtreden.²³

Op de ministerraad van 13 september eiste Balthazar echter: “Les élém[en]ts représentatifs du gouv[ernement], P[ierlot] et S[paak], doivent rester”. Volgens hem moest er een nieuwe, uitgebreide regering komen, die echter toch nog in de grond de regering van Londen bleef. Ook Gutt merkte op: “Je voterais contre t[ou]t gouv[ernement] ne contenant pas Spaak et Pierlot”. De Minister van Financiën wierp zelfs op dat tijdens de geplande zitting van het parlement – en “également [la] déclaration [du] P[rin]ce Charles” – in positieve zin de aandacht zou moeten vestigen op het werk van de regering in ballingschap. Pierlot zelf was eveneens van mening dat “Le nouveau gouv[ernement] doit être composé de telle façon qu’il soit une continuation et non une rupture”. Spaak voorspelde tenslotte dat de Verenigde Kamers “un gouv[ernement] poursuivant la pol[iti]que de Londres” zullen steunen.²⁴ De Londenaars, die op 13 september de inhoud van het Politiek Testament kenden en de noodzakelijke genoegdoening waar Leopold om vroeg geweigerd hadden, eisten dus dat Prins Karel in zijn toespraak voor het Parlement hen – in weerwil van het Politiek Tes-

---

²² Notulen van de ministerraad, 13 september 1944. “Gouvernement rentré de Londres: proces-verbaux non-rédigés”, ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/022.

²³ Cf. supra.

²⁴ Notulen van de ministerraad, 13 september 1944. “Gouvernement rentré de Londres: proces-verbaux non-rédigés”, ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/022.

tament – bloemetjes zou toewerpen. De hoop om het beleid van de regering in ballingschap ondermeer via de prinselijke troonrede te laten legitimeren is duidelijk.

Pierlot kondigde aan dat hij na de ministerraad de Prins officieel zou gaan vragen om het Regentschap op zich te nemen. Tijdens dat onderhoud sprak de Eerste Minister met Karel over het Regentschap “alsof er geen afwijzend antwoord mogelijk was. Hij wees de Prins op de plicht van een jonger lid van de koninklijke familie om op de achtergrond te blijven als de Koning er wél was en hem te vervangen bij diens afwezigheid. [...] Het voornaamste probleem was, zich zo goed mogelijk van de tijdelijke functie van regent te kwijten.” Het was dit gesprek dat de laatste aarzeling van de Prins overwon.²⁵ Op de ministerraad van 14 september kon Pierlot aankondigen “que le Prince Charles acceptera la régence si elle lui est offerte”.²⁶

De Staercke beschrijft in zijn memoires de manier waarop Pierlot besloot de zaak van het Politiek Testament af te handelen na de toezegging van de Prins: “Indien de graaf van Vlaanderen dit aanvaardde, zou hij het in alle openheid met hem over de koninklijke nota hebben, hem hieromtrent de houding van de uit Londen teruggekeerde regering te kennen geven alsmede het waarom hiervan, en hem suggereren het document als onbestaande te beschouwen.” De ministerraad was het met dat scenario eens. Het Politiek Testament werd teruggestuurd naar Jamar en Cornil, met de mededeling dat de ministers de noodzakelijke genoegdoening niet konden aanvaarden. De ministers gaven ook het advies de tekst niet openbaar te maken, om ze niet aan discussies binnen de publieke opinie over te leveren.²⁷

Verder in zijn memoires geeft de Staercke ook zijn persoonlijke mening over de manier waarop de kersverse Regent de nota en de raadgevingen van de Koning moest behandelen: “Wat de door de Koning over de ministers uitgesproken banvloek betreft, waarbij hij hen verbood ‘nog enig gezag uit te oefenen in het bevrijde België’, was deze veroordeling tot een politieke dood dermate onwettelijk en zo totaal naast de kwestie dat men ze gerust terzijde kon schuiven zonder er verder de geringste aandacht aan te schenken. Bovendien stond vast dat het niet aan de koning-krijgsgevangene was om de toekomstige regent, zijn tijdelijke opvolger, door politieke instructies te binden. Het volstond deze op de hoogte te stellen van het bestaan en de inhoud van het ‘testament’. De regent kon ermee doen wat hij wilde. Hij moest vrij kunnen handelen. Indien hij de koninklijke nota voor zijn rekening nam, dan zou hij alle gevolgen hiervan moeten dragen. Indien de regent daarentegen besloot de nota te negeren, dan kon de regering, onder zijn beschermheerschap, haar verzoeningspolitiek voortzetten tot de terugkeer van de Koning.”²⁸

---

²⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 98.

²⁶ Notulen van de ministerraad, 14 september 1944, p. 1. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

²⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 72-73.

²⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 69-70.

Op 19 september bracht de Staercke het Politiek Testament terug naar Jamar en Cornil. Die lieten Pierlot de dag daarop weten: “Wij zijn van mening dat, teneinde te handelen in overeenstemming met ’s konings gedachtegang, wij dit document thans de Regent ter hand dienen te stellen.” De magistraten verzochten baron Georges Holvoet, de net aangestelde kabinetschef van de Prins, in een brief om een audiëntie:

“Zijne Majesteit de Koning heeft ons de eer verschaft ons op 10 maart 1944 een document toe te vertrouwen dat wij dienden te overhandigen aan hen die bij de bevrijding van het grondgebied de macht in handen zouden hebben ingeval de Koning naar Duitsland weggevoerd zou zijn. Wij kunnen deze opdracht slechts uitvoeren door dit schrijven zo spoedig mogelijk Zijne Koninklijke Hoogheid de Regent ter hand te stellen. Dit schrijven bevat bepaalde opvattingen van Zijne Majesteit de Koning ten aanzien van de Belgische regering.”²⁹

Op 23 september ontving de Regent de beide magistraten, die hem de enveloppe overhandigden en enige toelichting gaven. Zoals we zagen was Karel tien dagen voordien al door Pierlot ingelicht en had hij toen zijn gedragslijn uitgestippeld: “Daar hij een verzoeningspolitiek niets in de weg wilde leggen, besloot hij met het document geen rekening te houden. Aangezien hij niet wilde dat de daarin uiteengezette standpunten hem in verlegenheid zouden brengen, besloot hij de nota niet te lezen.”³⁰ Toch moet de Prins een goed idee gehad hebben van de inhoud van het koninklijke document: tegen Knatchbull zei de Prins dat de bekendmaking van het Politiek Testament “fataal” zou zijn voor de Koning. Bovendien was ook zijn latere secretaris de Staercke in het bezit van een kopie van de nota.³¹

Reacties op Karels nakende regentschap

In de entourages van Leopold en Elisabeth werd de keuze voor Karel niet op gejuich onthaald. De Staercke vermoedt dat de Koningin verwacht had zelf een kans te maken en verbitterd was. Toen Karel zijn moeder het nieuws ging melden, vond hij haar in een verduisterde kamer van het Kasteel in Laken: “De Prins kon haar nauwelijks onderscheiden en zag haar gelaat niet. Na een stilte hoorde hij haar toonloos zeggen: ‘Zo, dus nu word je regent?’ Hij voelde dadelijk dat hij niet op haar zou kunnen rekenen, [...] dat [ze] hem meteen al intriges toedichtte rond een functie die hij niet gewent had. [...] Koningin Elisabeths gevoelens ten opzichte van Prins Karels regentschap werden niet uitsluitend gevoed door persoonlijke teleurstellingen of door verbazing over een in haar ogen weinig gemotiveerde keus, er speelde ook een zekere vrees in mee. Ze kon zich niet inbeelden dat Karel zou kunnen slagen waar Leopold was mislukt. [...] Kortom, ze had angst voor de schade die de

²⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 74.

³⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 75.

³¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 885.

Regent de Koning zou kunnen berokkenen en verweet hem die bij voorbaat. [...] De misnoegde reactie van de Koningin op de aanstelling van haar zoon [...] werd niet afgezwakt, maar nog versterkt door de zienswijze van haar eigen entourage en die van de Koning en van alle aanhang in hun naaste omgeving.”³²

Ook Knatchbull-Hugessen maakte regelmatig melding van de “gespannen persoonlijke relatie” tussen de Prins en zijn moeder: “De entourage van de koning en die van de koningin-moeder maakten het de Prins voortdurend moeilijk en ze bekritiseerden hem [...]”³³ Slechts een kleine minderheid van de politici had overwogen het regentschap aan Koningin Elisabeth toe te vertrouwen. De intelligente maar grillige oude dame dichtte men over het algemeen weinig politiek gevoel toe.³⁴ Toch was het zo dat Elisabeth “een aanbod in die zin verwacht heeft en er bovendien graag op was ingegaan”.³⁵ Uit briefwisseling met Willy de Hemricourt de Grunne, de Grootmeester van haar Huis, blijkt dat de Koningin graag regentes was geworden.³⁶

De Staercke geeft een bijkomende verklaring voor het ongenoegen van de koninklijke entourage over de aanstelling van een Regent. De benoeming van Karel vormde voor hen een schok, immers: “De graaf van Vlaanderen haatte hen. Hij verweet hun niet zonder reden, alle misstappen van zijn broer te hebben aangemoedigd; zij waren in zijn ogen verantwoordelijk voor de deplorabele toestand waarin de monarchie zich bevond.” Volgens de secretaris van de Prins was men in hofkringen vooral beducht voor de sterke persoonlijkheid van Goffinet, die de koninklijke dignitarissen van hun macht en invloed zou beroven. Koningin Elisabeth hield niet van de baron en zelfs Leopold III vreesde Goffinet.³⁷

Het is ook duidelijk dat de medewerkers van Leopold hoopten dat Karel schoon schip zou maken en de macht van de Londenars zou breken. Capelle stuurde de Prins enkele dagen voor zijn aanstelling een brief met enkele dubbele bodems, “[e]n vue de faciliter la tâche du futur régent” – om Capelles eigen woorden te gebruiken.³⁸ De Staercke spreekt van een “verraderlijke brief”, een opeenvolging van “een verdoken bedreiging, indirecte aanmaningen en ter afsluiting een hypocriete compassie”.³⁹ We citeren het belangrijke document hieronder volledig⁴⁰:

“Monseigneur,

---

³² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 98-100.

³³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 886.

³⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 95; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 881-882.

³⁵ E. RASKIN, *Prinses Lilian: de vrouw die Leopold III ten val bracht*, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 173.

³⁶ E. RASKIN, *Elisabeth van België. Een ongewone Koningin*, Antwerpen, Houtekiet, p. 316.

³⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 100 en 171.

³⁸ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès de roi Léopold*, p. 291.

³⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 101.

⁴⁰ Vertaald geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 102.

Op het ogenblik dat de Kamers overgaan tot de aanstelling van een Regent maakt mijn gehechtheid aan de Koning en de Dynastie het mij tot een plicht aan Uwe Koninklijke Hoogheid volgende overwegingen voor te leggen:

1. Alvorens het land te verlaten, heeft de Koning aan de heren Jamar en Cornil een boodschap toevertrouwd met zijn inzichten over de belangrijkste kwesties die de zorg zouden moeten wegdragen van de politieke leiders bij zijn afwezigheid. Die boodschap is door de heer Cornil aan de heer Pierlot overhandigd. De Prins zal wel, veronderstel ik, kennis hebben gekregen van die boodschap.

2. Sinds hun terugkeer zijn de Ministers overgegaan tot schorsingen, tot ontslagen en tot benoemingen (met name in het diplomatieke korps) die – ik ben er van overtuigd – de Koning niet zou hebben geratificeerd. Zullen zij niet pogen zich te laten dekken door de Regent?

3. De Koning had twee nota's voorbereid die hij aan de nieuwe regering wilde overmaken, inzake de toekenning van eretekens wegens oorlogsfeiten en inzake eventuele benoemingen van Ministers van Staat. Ik weet niet of de vraag van beloning reeds zal rijzen vóór de terugkeer van de Koning. Indien wel, zou de Prins er dan geen belang bij hebben de inzichten van de Koning dienaangaande te kennen?

4. Talloze juristen zijn van oordeel dat de legitimiteit van het Regentschap buiten de Grondwet te vinden is, aangezien ons Charter de huidige situatie niet kent. De 'noodtoestand' kan het wel verantwoorden.

De parlamentsleden en ministers lijken vastberaden om deze legaliteit te gronden op artikel 82 van de Grondwet. Welnu, de voorbereidende werken en de tekst van bovengenoemd artikel maken duidelijk dat het geval, voorzien door de grondwetgevers, uitsluitend dat van de geestesziekte van de Koning is, die de uitoefening van zijn constitutionele rechten onmogelijk maakt; [...]. Daarenboven, indien de politici aandringen om in artikel 82 de grondslag te vinden, is dat dan niet om post factum de legaliteit te bevestigen van de toepassing die ze ervan hebben gemaakt in 1940?

Als besluit veroorloof ik mij de Prins mijn bewondering uit te drukken voor de toewijding en de belangeloosheid die hij aan de dag legt door die taak te aanvaarden die zich als verpletterend en vol valstrikken aandient.

Ik verzoek Uwe Koninklijke Hoogheid de trouwe getuigenis van mijn eerbied te willen aanvaarden.

Robert Capelle,

Brussel, 19 september 1944'

Bij de aanvang van zijn brief verwees Capelle naar het Politiek Testament, waarvan hij verwachtte dat de Regent er rekening mee hield: “Met zijn suggestieve vragen wilde Capelle de regent duidelijk aanmanen de regering-Pierlot op geen enkele wijze te erkennen.” Eveneens maande hij Karel aan om zijn Regentschap in de banen te leiden die de Koning daarvoor voorzien had, bijvoorbeeld door het gehoorzamen van Leopolds nota’s over prerogatieven als decoraties en benoemingen. Behoorlijk onbeschaamd trok Capelle bovendien de legaliteit van het Regentschap en van de regering-Pierlot in twijfel. Hij beweerde dat Leopolds krijgsgevangenschap door de grondwetgevers niet beschouwd werd als een grond tot “onmogelijkheid om te regeren”.⁴¹ Capelle was duidelijk van mening dat een Regent de vertegenwoordiger van de Koning dient te zijn. De Prins stuurde Capelle geen antwoord, noch een bericht van ontvangst.⁴²

Stilaan was ook het Huis van de Prins-Regent samengesteld. Het was vanzelfsprekend Goffinet, Karels oude mentor, die Hoofd van het Burgerlijk Huis en zijn persoonlijke secretaris werd. Als kabinetschef zocht men baron Georges Holvoet aan, een zestigjarige eminent jurist uit een vooraanstaande familie, een voormalig procureur des konings die sinds 1923 tot het begin van de oorlog gouverneur van de provincie Antwerpen was. Tijdens de bezetting werkte hij in opdracht van het Ministerie van Volksgezondheid voor de regering-Pierlot, belast met de zorg voor naar Frankrijk gevluchte Belgen. De baron zou ook contacten gehad hebben met enkele verzetsorganisaties.⁴³ Prins Karel was in de jaren '30 bovendien een huisvriend geweest bij het gezin Holvoet, had goede contacten met Holvoets zonen en logeerde er regelmatig. Karel kwam de baron overigens persoonlijk bij hem thuis vragen om de functie op zich te nemen. In zijn memoires schreef Holvoet: “J’ai accepté croyant que ma mission durerait six mois; elle a duré six ans.” Al op 15 september legde Holvoet zijn functies als provinciegouverneur neer.⁴⁴

Adjunct-kabinetschef werd baron Jean van den Bosch, die voor en tijdens de oorlog als diplomaat op verscheidene ambassades had gewerkt, en in 1942 even adjunct directeur-generaal bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken van Spaak in Londen was. Hij bleef tot 1948 in dienst van het Kabinet en stapte toen opnieuw in de diplomatie.⁴⁵ Karels Militair Huis bleef in functie, net als overige paleismedewerkers zoals de Grootmaarschalk van het Hof en de Intendant van de Civiele Lijst.

---

⁴¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 883-884.

⁴² R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, p. 292 en 295.

⁴³ T. HAECK, *Inventaris van het Kabinet van de Prins-Regent*, Brussel, VUB (onuitgegeven verhandeling), 2002, pp. 48-49.

⁴⁴ R. PICAUVET, *Baron Georges Holvoet: magistraat 1899-1923, gouverneur van de Provincie Antwerpen 1923-1945, kabinetschef van de prins-regent 1944-1950*. Zellik, Roularta Books, 1998, pp. 265-266.

⁴⁵ T. HAECK, *op. cit.*, p. 50.

De “Troonrede” van de Regent

Op 20 september vond de verkiezing van de Regent plaats. De aanstelling moest volgens de Grondwet gebeuren bij absolute meerderheid van de 368 samengebrachte volksvertegenwoordigers en senatoren. De eerste stemronde onthielden alle socialistische partijen zich van de stemming, als signaal dat de Belgische Socialistische Partij (BSP) in gedachten nog steeds republikeins was. Karel haalde slechts 169 stemmen in plaats van de vereiste 185. Tijdens de tweede ronde stemden vele socialistische partijen – zoals daags voordien afgesproken – toch voor de Prins, anderen onthielden zich of gaven de oude linkse krokodil Louis de Brouckère hun steun. Alle katholieken hadden zich overigens in beide stemrondes unaniem voor de Prins uitgesproken. Karel haalde uiteindelijk 217 stemmen op 270 aanwezigen en werd onmiddellijk tot Regent uitgeroepen.⁴⁶ De Staercke analyseert het stemgedrag: “Zelfs zij die bij de tweede ronde blanco hadden gestemd, werden nooit onwelwillend. Rechts, dat als één man voor het regentschap had gekozen, moest er zich zonder sympathie bij neerleggen zodra de Koningskwesie zich verhefde. Bij links daarentegen werd de steun steeds enthousiaster.”⁴⁷

De volgende dag vond de eedaflegging plaats, in plenaire vergadering van de verzamelde Kamers en in aanwezigheid van Koningin Elisabeth en kardinaal van Roey. De secretaris van de Senaat las het decreet voor dat de Prins tot Regent benoemde, en Karel antwoordde: “Ik schik mij naar de wenschen van de vergadering.” Daarna legde hij de grondwettelijke eed af. De redevoering die hij nadien hield, was voorbereid door Henri Goffinet, neef van Karels secretaris, en daarna nog door Holvoet bewerkt en door Spaak nagelezen. De tekst, zoals ze door de Prins werd voorgedragen, luidde als volgt – zij het af en toe onderbroken door toejuichingen van de parlementsleden:

“Mevrouwen, Mijne Heeren,

Als lid van het Vorstenhuis ben ik, met dit huis, ten dienste van de Natie. Het is in deze geest dat ik den oproep, die mij gericht werd, beantwoord heb en dat ik de voorlopige bewaring ontvang van het grondwettelijk gezag dat het Land mij, door U, overhandigt.

Ik dank U, Mevrouwen en Mijne Heeren, voor uw vertrouwen. Op het oogenblik dat ik deze zending aanneem, gaat mijn gedachte naar den Koning.

Ik tracht naar het uur waarop wij Hem ook, met onze krijgsgevangenen, met onze weggevoerden, bevrijd zullen zien, het uur waarop wij Hem de grondwettelijke machten, die bij Hem berusten, zullen zien hernemen.

---

⁴⁶ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 49.

⁴⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 114.

Het is uit zijn naam dat ik, van nu af, aan onze machtige bondgenoten getuigenis afleg van de erkentelijkheid van België, dat ik dank zeg aan onze patriotten, soldaten, leden der weerstandsorganisaties, leeken en geestelijken, en dat ik neerbuig voor de martelaren van onze zaak.

Met de zekerheid dat ik mij in volmaakte gevoelsgemeenschap met den Koning bevind en dat ik handel in overeenstemming met Zijn laatsten oproep tot de eendracht der Belgen, meen ik dat wij de medehulp van allen, van waar zij ook komen, moeten aanvaarden, met de eenige uitzondering van de slechte burgers, op wie een gerechte bestraffing moet neerkomen.

Deze nationale solidariteit dringt zich op aan de regeering van morgen. Een breede plaats zal dus in haar schoot moeten ingeruimd worden aan patriotten van het binnenland, zonder nochtans, op het oogenblik dat het schip de haven binnenstevent, al de loodsen te vervangen die, zij ook, wegens hun inspanningen, de erkentelijkheid van het Land verdiend hebben.

De oorlog is niet ten einde. België zal voort strijden, aan de zijde van de Geallieerden, tot aan de overwinning.

De regeering zal, terzelfder tijd, het hoofd moeten bieden aan al de moeilijkheden die de oorlog voor al de levensbelangen van de Natie meebrengt. Deze taak zal zwaar zijn, maar met Gods genade en den goeden wil van al de staatsburgers, zal België geleidelijk zijn economisch leven hervinnen, en bij Zijn terugkeer, zal de Koning vinden, ik wensch het, een atmosfeer van maatschappelijken vrede, van ijver in den arbeid en van vrijwillig aanvaarde tucht.⁴⁸

Na het beëindigen van deze speech volgde een langdurige ovatie, waarbij de Regent en de Koning in één adem toegejuicht werden. In de toespraak van de Prins vallen verschillende zaken op. Op de eerste plaats ging Karel de Koningskwestie niet uit de weg. Zijn gedachten “gaan uit naar de Koning”, en waren vergezeld van de expliciete wens om diens spoedige terugkeer in België. In de toespraak liet de Regent er tot twee keer toe geen twijfel over bestaan dat Leopold na zijn terugkeer ook meteen zijn prerogatieven zou hernemen. Karel sprak bovendien expliciet in naam van zijn broer toen hij de geallieerden, het Belgische leger en het verzet dankte voor hun oorlogsinspanningen. De Regent achtte zich zelfs “in volmaakte gevoelsgemeenschap met den Koning” toen hij de medehulp van de geallieerden aanvaardde en zich in het geallieerde blok inschakelde. Nochtans wisten Karel en de redacteuren van de speech dat de Koning in zijn Politiek Testament na de bevrijding opnieuw de snelle onafhankelijkheid van een neutraal België vooropstelde. De speech van de Regent kaderde dus zeker in het regeringsbeleid om de ongelukkige koninklijke nota te negeren.

---

⁴⁸ G. RIEBS, *op. cit.*, pp. 56-58.

Leopoldisten gaven hun eigen interpretatie aan de vriendelijke woorden van de Prins over de Koning. Capelle schrijft: “Ces propos sont empreints de cordialité fraternelle et de sentiments nationaux. Un grand nombre de Belges, pleins d’appréhension sur la constitution de la régence, les lisent avec satisfaction; ils y voient l’engagement du prince de favoriser le retour du roi et la reprise de son activité constitutionnelle.”⁴⁹ De koningsgezinde propaganda zou de Regent de volgende zes jaar, en zelfs nog na de troonsafstand, herhaaldelijk deze passages voor de voeten werpen. Onthullend is echter dat de eerste zin van de rede aanvankelijk luidde: “Als lid van het Vorstenhuis ben ik, met dit huis *en met de Koning*, ten dienste van de Natie.” Die verwijzing naar Leopold III sprak Karel op de ceremonie niet uit – een teken dat Karel zich niet als de vertegenwoordiger van de Koning beschouwde?⁵⁰

De speech sneed ook andere thema’s aan dan die van het koninklijke vraagstuk. Karel pleitte voor een rechtvaardige repressie, voor samenhang en solidariteit onder de Belgische burgers en voor de heropleving van een gunstig sociaal-economisch klimaat. Nogmaals koppelde hij zich duidelijk los van Leopolds neutraliteitsstreven: “België zal voort strijden, aan de zijde van de Geallieerden, tot aan de overwinning.” Ook de vorming van een nieuwe regering kwam al aan bod –en opnieuw zonder rekening te houden met de koninklijke opvattingen in het Politiek Testament. Karel pleitte namelijk voor de ruime opname van “patriotten van het binnenland” in de nieuwe regering, maar maakte duidelijk dat hij niet alle Londense “loodsen” wou vervangen. Zoals de Ministerraad kort na de bevrijding had gehoopt, betuigde de Regent zijn erkentelijkheid voor het beleid en de oorlogsinspanningen van de regering in ballingschap.

Na zijn eedaflegging keerde Karel terug naar het Paleis. Pierlot noemde de ceremonie na afloop “une magnifique manifestation d’union nationale [...] qui fit sur le Régent une profonde impression.”⁵¹ Ook Holvoet, co-auteur van de rede, kijkt in zijn memoires met tevredenheid terug op de dag: “La Régence a commencé sous d’heureux auspices. le discours que fit le Régent après avoir prêté serment devant les Chambres a fait la meilleure impression.”⁵²

Het is duidelijk dat de redevoering in zeer grote mate beantwoordde aan de verlangens die de regering-Pierlot sinds november 1943 ten opzichte van Leopold had gehad. Sommige auteurs hebben de expliciete vergelijking gemaakt tussen Karels rede en Leopolds Politiek Testament, maar we zijn het met Koninckx eens dat het opposeren van beide verklaringen

---

⁴⁹ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, p. 293. Zie ook: R. CAPELLE, *Au service du Roi*, p. 193.

⁵⁰ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 82.

⁵¹ *Le Soir*, 23 september 1944.

⁵² R. PICALET, *op. cit.*, p. 272.

niet fair is.⁵³ Niettemin is duidelijk dat de Regent in zijn speech de politieke lijn doortrok die de regering-Pierlot in Londen had gevolgd, en niet van plan was handelen in overeenstemming met de gedragslijn van de Koning tijdens de oorlog, of met de lijn die het Politiek Testament vooropstelde.⁵⁴

Een onervaren staatshoofd

Prins Karel was geenszins voorbereid op zijn rol, en had bovendien erg weinig ervaring met publieke verschijningen. Alle bronnen vermelden als voorbeeld zijn extreme nervositeit over de plechtigheid met de eedaflegging. De Staercke is het uitgebreidst: “Dagen- en zelfs nachtenlang had hij de details van de plechtigheid herhaald, totdat het verloop bijna automatisch werd. De ordonnansofficieren hadden een schets gemaakt met de details van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. De situatie was in de balzaal van het Paleis nagebouwd. Samen met baron Goffinet en de andere leden van zijn Huis had de Prins daar elk gebaar, elke beweging en elk woord ingestudeerd. In het holst van de nacht werd soms majoor Bex opgetrommeld, een vriend van de Prins die in zijn secretariaat werkte. Keer op keer moest de redevoering worden beluisterd, vooral de Vlaamse tekst, gecorrigeerd en herhaald, totdat de gehele scène in het geheugen van de Prins gegrift stond. [...] Zodra hij in de openbaarheid kwam, overviel het hem steeds, een radeloos gevoel het niet aan te kunnen. Zoals een drenkeling zich vastklampt aan een vlot, zo klampte hij zich vast aan een minutieus voorbereid programma [...]. Deze schuchterheid en de reacties hierop, [...] zijn ongelooflijke vindingrijkheid om publiek engagement te ontlopen of er zich aan te onttrekken, vormden een essentiële trek in zijn karakter en dit beïnvloedde of determineerde zelfs vrijwel het hele persoonlijke gedrag van de Prins tijdens het regentschap.”⁵⁵

Toen op 2 oktober 1944 een delegatie parlementairen de nieuwe Regent kwamen bezoeken, stelde het Militair Huis op voorhand over alle aanwezigen fiches op met een fysieke persoonsbeschrijving en “renseignements” voor de Prins over familieleden, activiteiten tijdens de oorlog en allerlei waarschuwingen over gevoelige punten. Een voorbeeld:

“Brunfaut: Grand, disting[ué], lunettes – Député élu sur la liste socialiste de Bruxelles. A tourné au communisme peu avant la guerre. A été traqué par les Allemands, interné à Breendonck. S’est caché dans un couvent. A récemment

---

⁵³ Recensie van “Monarchie en macht” van Deboosere, Van Alboom en Van den Wijngaert door Christian Koninckx in: *Museum Dynasticum*, 1994, 1, p. 31.

⁵⁴ Dat is ook de mening van grondwetspecialist Robert Senelle: R. SENELLE, E. CLEMENT en E. VAN DE VELDE, *Handboek voor de koning*, Tiel, Lannoo, 2004, p. 90. Zie ook: H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 330.

⁵⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 116.

déclaré qu'il n'appartenait plus à aucun parti et se consacrait au pays. Ne lui pas parler de Mr. Marteaux (questions privées)."⁵⁶

De vorming van een nieuwe regering – Karel en zijn entourage vertrouwen Pierlot

Enkele uren na de eedaflegging bood Pierlot de Regent het ontslag van zijn regering aan. Verkiezingen waren in het woelige naoorlogse klimaat onmogelijk. Net als na de Eerste Wereldoorlog leek een regering waarin alle partijen zouden worden opgenomen de beste oplossing: "Alleen een regering van Nationale Unie zou haalbaar zijn, een regering die aan de zijde der geallieerden de oorlog zou voortzetten, de wonden van de bezetting helen en de heropbouw van het land voorbereiden." Ook de communisten, die in het verzet zeer actief waren geweest, sloot men daarbij niet uit. Er ontstonden echter strubbelingen tussen de Londenaars en de Belgische politici. Als blok en ook binnen hun partijen werden de ministers uit de oorlogsregering vaak amper beleefd ontvangen.⁵⁷ Spaak mocht dan wel beweren dat het niet de ambitie van de Londenaars was om verder te regeren⁵⁸, uit de geheime ministerraden na de bevrijding bleek het tegendeel. De Staercke beweert dat de afstandelijke manier waarop de Londoniërs binnen hun partij onthaald werden hen toch had doen besluiten niet in een nieuwe regering te stappen.⁵⁹

Karel hield zich – althans volgens Pierlot – actief bezig met de regeringsvorming.⁶⁰ De Prins en Goffinet waren er van overtuigd dat de ontslagnemende ministers nog een rol moesten spelen en ze drongen er bij Pierlot, nog voor diens ontslag, op aan om aan te blijven als formateur. De Eerste Minister weigerde echter, omdat hij beseftte dat het een erg moeilijke regeringsvorming zou worden, en omdat hij niet machtswellustig wou overkomen.⁶¹ De Belgische politici schoven daarop de oude, rechtse maar kleurloze katholieke senator Moyersoën naar voor om als compromisfiguur een regering te vormen. Moyersoën faalde en trok zich al snel terug. Goffinet bleef Pierlot aansporen het formateurschap op zich te nemen, maar de oude katholieke volhardde in zijn weigering en adviseerde om Tschoffen te convoceren. Tschoffen behoorde een tijd lang tot de Londense regering, maar was anderzijds tot 1943 in België gebleven. Deze nieuwe formateur had meer succes en bracht ei zo na een uitgebreide regering van 19 ministers op de been.⁶²

---

⁵⁶ Dossier van 2 oktober 1944. *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 14

⁵⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 118-119

⁵⁸ Later schreef Spaak: "Wij hadden nooit gedacht, nog minder gehoopt of gewenst na onze terugkeer in het land nog te regeren. Wij hadden volstrekt niet gedacht aan regeringsverantwoordelijkheid na onze terugkeer in België". Ook Capelle J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 885.

⁵⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 120.

⁶⁰ Pierlot verklaarde de dag na zijn ontslag aan journalisten in de Wetstraat: "Le Prince s'occupe activement de la constitution d'un gouvernement. Il a consulté diverses personnalités ce matin. Les consultations continuent pendant la journée." (*La Nation Belge*, 23 september 1944).

⁶¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 120.

⁶² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 121.

Na deze twee mislukte pogingen waagde Goffinet opnieuw een poging om Pierlot tot het formateurschap te verleiden. Tijdens een ministerraad van de demissionaire regering liet de baron de Eerste Minister uit de vergadering halen. Even later werd ook kabinetschef de Staercke bij het gesprek betrokken. Goffinet smeekte: “Ik heb u laten roepen, opdat we samen één lijn zouden trekken. Alleen Pierlot kan een regering vormen. Hij moet accepteren. Help mij om hem te overtuigen.” De Staercke was echter van mening dat de premier niet moest toegeven, legde de beslissing bij Pierlot zelf maar beloofde hem in zijn keuze te volgen. De Eerste Minister bleef aarzelen en vroeg nog een nachtje bedenktijd. De volgende ochtend aanvaardde hij en nam Tschoffens lijst met ministers over – met als enige wijziging dat ook Gutt nu opnieuw bereid was tot de regering toe te treden. Op 24 uur was de zaak beklonken.⁶³

De regering bestond uit zeven katholieken, vijf socialisten, drie liberalen, twee communisten, de technicus Gutt en verzetsman Demany. De vier belangrijkste Londoniërs behielden hun portefeuilles: Pierlot als premier, Spaak op Buitenlandse Zaken, Gutt als Minister van Financiën en De Vleeschauwer als Minister van Koloniën. Ook De Schryver bleef over van de oorlogsregering, zij het als minister zonder portefeuille. Victor De Laveleye, die voor België bij de BBC werkte, en de communistische dokter Marteaux waren de overige twee regeringsleden die in Groot-Brittannië verbleven hadden. Behalve Demany hadden ook de nieuwe ministers De Visscher en Delruelle banden met het verzet, net als Achille Van Acker, die tijdens de oorlog de nieuwe voorzitter van de clandestiene socialistische partij was geworden. Op 26 september werd de regering ingezworen.⁶⁴

Karel had bij de formatie geen rekening gehouden met Leopolds veto tegen over de Londonaars in het Politiek Testament. De Koning schreef er namelijk dat het ondenkbaar was “dat diegenen die de redevoeringen hebben gehouden nog enig gezag [zouden] uitoefenen in het bevrijde België, zolang ze hun vergissingen niet zullen hebben betreurd en plechtig en algeheel genoegdoening zullen hebben gegeven. De natie zou begrijpen noch ermee instemmen dat de dynastie in de uitoefening van haar taak mensen zou betrekken die haar een belediging hebben aangedaan [...]”⁶⁵ Het waren echter precies de Regent en zijn secretaris Goffinet die er bij Pierlot herhaaldelijk op aandrongen de regeringsvorming te aanvaarden.

Karel wil de geallieerden over zijn Regentschap inlichten

Vanaf het prille begin van het Regentschap wordt duidelijk hoezeer de Koning, zelfs in afwezigheid en nog voor de eigenlijke kwestie losbarst na zijn bevrijding, de gang van zaken

⁶³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 121.

⁶⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 122 en J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 886.

⁶⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 886.

bij de uitoefening van het Regentschap zal bepalen. In het archief van de dienst Protocol van het Ministerie van Buitenlandse Zaken bevindt zich een dossiertje over de protocollaire aspecten van het informeren van buitenlandse staatshoofden en regeringsleiders van het aanvangen van het Regentschap. Daaruit blijkt dat de Prins-Regent er persoonlijk een punt van maakte de geallieerde staatshoofden en regeringsleiders te informeren over de aanvang van het Regentschap, terwijl zijn ministers daar niet zo voor te vinden waren. Op 20 september 1944, één dag voor de eedaflegging, schrijft Pierlot aan Spaak:

“Le Prince Charles désirerait, aussitôt après sa presentation de serment, envoyer à l'étranger les télégrammes protocolairement requis. [...] Le Prince songeait à télégraphier notamment à Mr. Churchill. Je ne sais pas si, protocolairement, cela est indiqué alors, d'ailleurs, que le Prince télégraphiera, cela va de soi, au Roi d'Angleterre. Des précédents en cette matière n'existant pas, il paraît indiqué de s'inspirer, dans une certaine mesure, de ce qui a été fait à l'inauguration du Roi, mais, d'une autre côté, il n'est pas dans les intentions du Prince de donner à l'événement de demain le même caractère.”

De premier vroeg Spaak niettemin om een lijst samen te stellen van staatshoofden en andere personaliteiten “à qui le Prince devrait câbler”, en om projecten op te stellen voor de telegrammen.⁶⁶

Spaak liet de Dienst Protocol van zijn ministerie nog dezelfde dag een nota opstellen over de gebruikelijke gang van zaken bij het aantreden van een nieuw staatshoofd. De nota onthulde dat bij het aan de macht komen van Leopold III het ministerie van Buitenlandse Zaken haar ambassadeurs in het buitenland volgens de gewoonte had opgedragen om de regering en het Staatshoofd van het land waar ze verbleven in te lichten. Nadien volgden dan nog officiële brieven aan de Staatshoofden die de Koning zelf verstuurde, evenwel voorbereid door de Dienst Protocol van het ministerie. Verder luidt het in de nota: “Nous n'avons aucune trace d'autres messages d'allure plus personnelle. Le protocole ne l'exige d'ailleurs pas au sens strict.” Vriendschaps- of familiebanden konden een Staatshoofd wel tot dat soort berichten aanzetten, maar dan hadden die een strikt privé-karakter. Dergelijke persoonlijke brieven zouden echter ook een diplomatiek probleem kunnen creëren, omdat de Regent iedereen die protocollair recht had op een dergelijk “privilege” er één zou moeten ontvangen: “Il ne faudrait pas, par exemple, que celle-ci soit donnée à un membre d'un Gouvernement étranger si le Chef de cet Etat n'en avait reçu une autre préalable. En outre, dans les circonstances actuelles, si un message est adressée à l'un ou l'autre de nos alliés principaux, la mesure devrait s'étendre aux autres.”⁶⁷

---

⁶⁶ Brief van Pierlot aan Spaak, 20 september 1944. AMBZ, Régence, nr. 13.429.

⁶⁷ “Note pour monsieur le chef du cabinet. Notification aux puissances d'un avènement”, 20 september 1944. AMBZ, Régence, nr. 13.429.

Uiteindelijk verstuurde het Ministerie van Buitenlandse Zaken op 22 september gewoon de gebruikelijke telegrammen naar de ambassades, met als vermelding dat Karel Regent werd aangezien de Koning in gevangenschap en in de onmogelijkheid om te regeren verkeert.⁶⁸ Op de achterkant van de brief van Pierlot schreef Spaak, geïnspireerd door de nota van de Dienst Protocol, het volgende:

“En conséquence, des notifications personnelles de Chefs d’Etat à Chefs d’Etat semblent protocolairement superflues. Il ne s’agit que d’une Régence et non d’un changement de règne. Si des messages de l’espèce sont considérés comme opportunes, cela est laissé à l’initiative du Palais.”⁶⁹

Op 23 september verstuurde de Prins echter toch veertien persoonlijke telegrammen, stuk voor stuk aan geallieerde staatshoofden: generaal de Gaulle, de Nederlandse koningin Wilhelmina, de Britse koning George IV, de Amerikaanse president Roosevelt, Chang Kai Chek, paus Pius XII, de Luxemburgse Groothertog, het Moskouse Politburo, de presidenten van Polen en Tsjecho-Slowakije en de koningen George II van Griekenland, Peter I van Joegoslavië, Gustave V van Zweden en Haakon VII van Noorwegen. In zijn boodschap bedankte de Regent de geallieerden overigens uitdrukkelijk voor hun rol in de bevrijding van België.⁷⁰

Hoewel het hier om een initiatief van het Paleis ging, had de Dienst Protocol van het ministerie het Huis van de Regent niettemin geholpen bij de redactie van de telegrammen. Dat blijkt alvast uit de vele minuten die we in het archief van Buitenlandse Zaken terugvonden. Ook alle antwoorden op de telegrammen berusten in het archief van het Protocol. Alle antwoorden drukten de hoop uit dat de Koning spoedig zou terugkeren – enkel de Gaulle roemde in de eerste plaats Karel, met een allusie op zijn verzetsdagen:

“En l’absence du Roi Leopold III en captivité, le peuple belge qui, lui aussi, a tant souffert d’une occupation brutale, trouvera en la personne de Votre Altesse Royale un chef qui avait déjà durant les mois qui viennent de s’écouler su acquérir par son attitude et ses qualités la sincère admiration de tous.”⁷¹

Toen Holvoet en de chef van de Dienst Protocol in december 1944 nog eens correspondeerden over de kwestie, schreef Spaak in de marge een soort *mental note*, waaruit blijkt dat hij niet echt gelukkig was met de persoonlijke telegrammen van de Prins:

---

⁶⁸ Bijvoorbeeld: telegram van Spaak aan de ambassade in Parijs, 22 september 1944. AMBZ, Régence, nr. 13.429.

⁶⁹ Handgeschreven nota van Spaak op de brief van Pierlot aan Spaak, 20 september 1944. AMBZ, Régence, nr. 13.429.

⁷⁰ C. POEDTS, op.cit., p. 51, n. 1; S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, Monarchie en macht: België en zijn koningen, Brussel, BRT, 1992, p. 115.

⁷¹ Kopie van het antwoord van de Gaulle op het telegram van Karel, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 13.429.

“J’avais posé la question d’opportunité, étant donné les circonstances [...] et le fait que dans ce cas il faudrait éventuellement de nouvelles lettres royales lors du retour du Roi. Au surplus des lettres du Régent accentueraient le caractère de prise de pouvoir auquel on souhaite donner un caractère interimaire.”⁷²

In dit geval ging de Regent dus duidelijk verder dan zijn regering van plan was te gaan.

Openbaar optreden van de Regent

In de eerste drie maanden van het Regentschap, toen de Koningskwestie nog niet was losgebarsten, vertoonde Prins Karel zich erg vaak in het openbaar. In het begin stond Karels optreden vooral in verband met aanslepen van de oorlog. Op 4 oktober woonde hij samen met zijn moeder en de kardinaal op de Tir National een ceremonie bij ter ere van de gefusilleerden. Datzelfde gezelschap was enkele dagen later aanwezig op een misviering, opgedragen voor de terugkeer van de Koning, de Prinsen en alle politieke gevangenen. Op 11 november legde de Regent samen met generaal Eisenhower een krans neer aan het graf van de Onbekende Soldaat, op 15 november woonde hij het Te Deum in Sint-Goedele bij.⁷³

Karel visiteerde gewonden in een Brussels hospitaal, en bezocht de stad en de haven van Antwerpen om de schade op te meten van de Duitse bombardementen tijdens het von Rundstedt-offensief. Steeds gebeurde dat in het gezelschap van politici en de bevoegde geallieerde officieren. Over zijn bezoek aan Luik zei de Prins aan een reporter dat hij in de eerste plaats voor het volk kwam, “[pour] connaître son comportement moral au cours de cette époque transitoire si critique et lui apporter un courant d’attention sympathique”.⁷⁴ De Regent bezocht ook de mijnen van Jumet, een symbolische daad aangezien het probleem van de steenkoolvoorraden bijzonder prangend was in de eerste maanden na de bevrijding.⁷⁵ In het archief van het Militair Huis van de Regent bevindt zich ook uitzonderlijk veel materiaal over alle aspecten van de kolenwinning, die cruciaal was voor de Belgische economie. De Regent interesseerde er zich volgens de Staercke ook persoonlijk voor.⁷⁶

Deze openbare optredens beperkten zich echter tot de eerste weken en maanden van het Regentschap. Toen de geruchten over de terugkeer van de Koning concreter werden, trad de Regent terug.

---

⁷² Handgeschreven noot van Spaak op een brief van Holvoet aan burggraaf de Ghellinck-Vaernewijck, 20 december 1944. AMBZ, *Régence*, nr. 13.429.

⁷³ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l’exil à l’abdication*, Brussel, Didier Hatier, 1989, pp. 24-25.

⁷⁴ La Meuse, 18 oktober 1944.

⁷⁵ C. POEDTS, *op. cit.*, pp. 66-68.

⁷⁶ C. POEDTS, *op. cit.*, pp. 96-97.

De Prins en de geallieerden

In zijn Politiek Testament had de Koning de integrale onafhankelijkheid en neutraliteit van België vooropgesteld: “Inzake het internationaal statuut eis ik in naam van de grondwet dat België in zijn integrale onafhankelijkheid zou worden hersteld, en dat het geen verbintenissen of akkoorden met andere staten zou aanvaarden, van welke aard ook, dan in volledige soevereiniteit en mits de noodzakelijke tegengewichten. [...] Ik herinner er daarenboven aan dat volgens de grondwet een verdrag geen enkele waarde heeft, indien het niet de koninklijke handtekening draagt.”⁷⁷ Met deze laatste zin leek de Koning de rechtsgeldigheid in vraag te stellen van de verdragen die de regering in ballingschap tijdens de oorlog had getekend. Die verdragen hadden echter België in een nauwe band met Groot-Brittannië vastgeklonken. Zou de Regent met deze eisen van zijn broer rekening houden?

De Staercke getuigde in een interview dat Karel het onderhouden van contacten met vreemde landen en hun staatshoofden als een belangrijk onderdeel van zijn functie beschouwde. Bovendien is het domein van de internationale politiek en verhoudingen een gebied waarop staatshoofden met een grotere vrijheid kunnen handelen. De Prins streefde in de eerste plaats goede relaties met de geallieerden na. Op 13 oktober 1944 lunchte hij met koning George VI en enkele hoge Britse en Canadese officieren, begin november ontving hij generaal Eisenhower. De Regent maakte ook gebruik van zijn persoonlijke fortuin om geallieerde landen te bevoordelen. Nederland, dat pas erg laat bevrijd werd en nog de hele strenge winter van 1944 lang onder de aanslepende oorlog te lijden had, schonk Karel 50.000 frank via een nationaal comité voor bijstand aan Nederland.⁷⁸ Ook bezorgde hij in de aanloop van Kerstmis 1944 de som van 25.000 frank aan het geallieerde opperbevel (SHAEF), bedoeld om speelgoed te kopen voor Britse kinderen. In februari liet SHAEF weten dat het speelgoed onder de pediatrie afdelingen van zes Londense hospitalen verdeeld was.⁷⁹

Begin december 1944 bracht de Regent een privé-bezoek aan Londen. Op 5 december stuurde persagentschap Reuters het volgende bericht de wereld in over het doel van de reis van de Prins: “Les milieux autorisés britanniques déclarent que la visite à Londres du Prince Charles de Belgique n’a aucun caractère officiel. On souligne que le Prince-Régent a été coupé du monde extérieur pendant plus de quatre ans. Il a été élevé en Angleterre, où il compte de nombreux amis. On déclare que le Prince Charles désire rencontrer les chefs d’Etats actuellement à Londres, notamment la reine Wilhelmine des Pays-Bas et roi Haakon de Norvège. Le Prince Charles rencontra sans doute aussi certains membres du gouvernement britannique. Les milieux officiels belges confirment ce qui précède et ajoutent que

---

⁷⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 844.

⁷⁸ C. POEDTS, *op. cit.*, pp. 73-74

⁷⁹ Briefwisseling tussen SHAEF en de Prins-Regent, 21 december 1944 en 10 februari 1945. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 1.1.

le fait que le Prince Charles a choisi ce moment pour s'absenter de Belgique pendant quelques jours indique une certaine détente dans la situation politique de ce pays. Il profite de l'occasion qui lui est offerte de renouer d'anciennes relations.”⁸⁰

De Regent werkte in Londen inderdaad een druk programma af. Behalve Haakon en Wilhelmina had hij ook ontmoetingen met de groothertogin van Luxemburg, de Koning van Griekenland, Churchill en verschillende andere militaire en politieke hoogwaardigheidsbekleders. Het was in elk geval een privé-bezoek, want geen enkele minister vergezelde de Prins.⁸¹ In Engeland volgde de Regent ook de debatten in het Britse Parlement. Meerbepaald over een tussenkomst van Churchill sprak Karel later met de Britse ambassadeur in Brussel, Knatchbull-Hugessen. De ambassadeur schreef op 14 december aan Goffinet: “His Royal Highness suggested that it would be a good thing to publish that part of the speech which gives the Prime Minister's views upon democracy and upon attempts to upset democracy by armed action.”⁸²

Op 13 december schreef Pierlot aan zijn toenmalige kabinetschef de Staercke: “[J]e sais déjà que le Prince est rentré fort satisfait de son voyage en Grande-Bretagne. Je suis persuadé que les contacts pris là-bas auront un excellent effet, au point de vue de la cause belge.”⁸³ Het was zeker niet de bedoeling van de Regent om zich met zijn trip naar Groot-Brittannië politiek ten nadele van zijn broer als het nieuwe staatshoofd van België te profileren. Dat blijkt ook al uit het afwijzen van aanvragen van fotografen die het bezoek van de Prins wilden vastleggen: “His Royal Highness was unable to grant this request as He does not wish for publicity especially in war time [...]”⁸⁴

Erg opvallend in het licht van de relaties met de geallieerden zijn de uitgebreide maatregelen die de Regent liet nemen naar aanleiding van het overlijden van Roosevelt. De Regent had het nieuws gehoord tijdens de nacht van 12 op 13 april en bracht het de volgende ochtend meteen onder de attentie van de leden van zijn Huis. Daarop liet hij telegrammen met condoléances versturen aan de echtgenote van Roosevelt en aan vice-president Truman. Karel ging ook persoonlijk naar de Amerikaanse ambassade in Brussel om ambassadeur Sawyer te condoleren en hulde te brengen “au rôle prépondérant joué par le Président Roosevelt dans la guerre et à part insigne prise par les forces américaines dans la libération du territoire belge”. Hetzelfde deed hij ten opzichte van kolonel Sherman van SHAEF, tijdens een audiëntie. Tot slot kondigde de Regent een periode van 8 dagen rouw af aan het

---

⁸⁰ Persbericht van 5 december 1944, opgenomen in: *Contribution à l'étude de la Question Royale: événements-documents*, s.l., s.n., 1945, p. 359.

⁸¹ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 74.

⁸² Brief van Knatchbull-Hugessen aan Goffinet, 14 december 1944. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 61.

⁸³ Brief van Pierlot aan de Staercke, 13 december 1944. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/052.

⁸⁴ Brief van het Kabinet aan Ernest Brooks, 26 december 1944. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 1289.

hof.⁸⁵

Het was dan ook opvallend hoezeer de geallieerde pers lovende woorden overhad voor de Regent, ook nog vóór het losbarsten van de Koningskwesitie. De Yorkshire Post schreef al op 6 februari 1945 over de Regent dat hij “deservedly popular” was, “having the democratic approach of his late father, King Albert”.⁸⁶

Toch waren de Regent en zijn entourage niet geneigd in alle zaken de wensen van de geallieerden te vervullen. Verzoeken die ingingen tegen het nationale belang of gevoelig lagen in de context van de Koningskwesitie werden niet ingewilligd. Enkele voorbeelden. Eind oktober 1944 liet het hoofdkwartier van de “Army Welfare Services” in Brussel weten dat de geroemde Britse veldmaarschalk Montgomery een bezoek zou brengen aan Brussel en er een opera in de Munt wou bijwonen. Montgomery vroeg de toestemming van de Regent om tijdens die gelegenheid één van de “Royal Boxes” in de schouwburg te mogen gebruiken. Op de achterkant van het briefje noteerde het Militair Huis echter: “impossible, car c’est délicat, le Roi étant prisonnier”.⁸⁷

Toen de Luikse “Société Belge d’Etudes et d’Expansion” – onder de Hoge Bescherming van Albert I – en een abt van een militair hospitaal de Regent smeekbedes stuurden om te voorkomen dat geallieerde troepen hun gebouwen en verblijfplaatsen zouden opeisen om er kantoren en slaapplekken voor de soldaten in te vestigen, liet de Prins-Regent leden van zijn Militair Huis herhaaldelijk “démarches” uitvoeren bij SHAEF om ten voordele van de verzoekers te bemiddelen.⁸⁸ Ook drukte de Regent er bij het Britse War Office persoonlijk hard op aan dat de Britse batterij wapens die sinds 1944 op zijn domein in Raversijde stond, zo snel mogelijk weggehaald werd.⁸⁹

De Regent en zijn prerogatieven

Zoals we in onze probleemstelling al stelden, is het van belang te onderzoeken op welke manier de Regent zijn prerogatieven aanwendde tijdens de verschillende fases van het Regenschap. Indien Karel de koninklijke functies tijdens de afwezigheid van de Koning ten volle zou benutten om populairder te worden, kon dat betekenen dat hij Leopolds terugkeer op de Troon niet wenste.

---

⁸⁵ Nota over de acties van de Prins-Regent na het overlijden van Roosevelt, 17 april 1945. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/239-241.

⁸⁶ The Yorkshire Post, 6 februari 1945. Zie ook: J. VAN MEIRVENNE, De Belgische koningskwesitie in de Britse pers: een vergelijkend onderzoek, 1945-1950, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1991 (Vakgroep Nieuwste Geschiedenis), passim.

⁸⁷ Brief van de Army Welfare Services aan de Prins-Regent en minuut van antwoord, 30 oktober 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.1.

⁸⁸ Briefwisseling van oktober 1944 tot maart 1945, AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.7.

⁸⁹ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 73.

Eén van die prerogatieven is het verlenen van onderscheidingen. Na een oorlog volgt normaal gezien steevast een lintjesregen om de nationale helden te onderscheiden. Een nota van het Huis van de Regent, een maand na de eedaflegging, toont echter aan dat de entourage van de Prins een zekere terughoudendheid voelde om dat te doen. De nota opent met een kijk op de repressie: “L’insistance de l’opinion publique à réclamer le juste châtement des traîtres a donné à ceux-ci une publicité qu’ils méritent peu”. Om dat opbod over het bestraffen van collaborateurs tegen te gaan, wou het Kabinet “des nombreux actes d’héroïsme commis pendant la guerre” belonen. Dat moest echter omzichtig gebeuren in het licht van de Koningskwestie: “[S]i l’absence du Roi rend difficile l’octroi d’ordres nationaux, le Gouvernement ne pourrait-il pas créer un organisme chargé de reconnaître les services les plus éminents rendus au pays et à la cause alliée?” Opnieuw wordt de Belgische en de geallieerde zaak in één adem vermeld. Bovendien verraadt het voorstel van het Kabinet ook een afwijzende visie op de capitulatie. De entourage van de Regent dacht er in de eerste plaats aan om de Belgen te belonen die na de wapenstilstand de strijd aan de zijde van de Britten hadden voortgezet: “Dans cette éventualité, les premiers auxquels il faudrait songer ne devraient-ils pas être la poignée de jeunes gens belges qui combattit avec le R.A.F. en 1940? C’est eux et eux seuls qui ont permis de dire que la Belgique est toujours restée en combat. Ils étaient 32, il en rest 5, en vie.”⁹⁰

Toen de “Fraternelle des Soldats Chevaliers de l’Ordre de Léopold”, onder de Hoge Bescherming van Leopold III, om een audiëntie voor hun voorzitter verzocht bij de Regent teneinde hem hun “livre d’or” te laten ondertekenen, antwoordde het Militair Huis in naam van Karel: “Mes fonctions actuelles m’obligeant à la plus grande discrétion, je ne puis répondre au présent questionnaire.”⁹¹ En toen “Les Invalides Prévoyants” de Regent halverwege januari 1945 uitnodigden op een ceremonie – twee maanden later – om een vlag te overhandigen, antwoordde baron de Maere: “[É]tant donné le caractère tout temporaire de la Régence, établie par suite de la captivité du Roi, le désir du Prince Régent est d’attendre la fin des hostilités, pour que la remise du fanion puisse se faire entre les mains de Sa Majesté”.⁹²

De Regent wou zeker geen verbintenissen op lange termijn aangaan en beschouwde zijn Regentschap duidelijk als tijdelijk. Bij de terugkeer van de Koning zou hij meteen plaats ruimen. Het leek wel alsof Karel enkel wat souvenirs wilde bewaren van zijn kortstondige opdracht. Zo vroeg hij op 23 september om een grammofoonplaat met de opname van zijn

---

⁹⁰ Nota van Jean van den Bosch, 25 oktober 1944. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/31-38.

⁹¹ Brief van de Fraternelle des Soldats Chevaliers de l’Ordre de Léopold aan de Prins-Regent, 12 januari 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.1.

⁹² Brief van het Militair Huis van de Prins-Regent aan Les Invalides Prévoyants, 17 januari 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 13.

troonrede en verzamelde het Militair Huis film- en fotomateriaal van Karels bezoek van aan de brigade-Piron.⁹³ Anderzijds beantwoordde het Militair Huis steeds braaf de trouw-betuigingen voor de Koning die de Regent bij hopen ontving. Zo werd in november 1944 een afdeling Kortrijkse vuurkruisers bedankt voor hun “gevoelens van diepe verkleefdheid en trouw aan den Koning”.⁹⁴

Het Paleis durfde wel al suggesties doen aan de ministeries, maar dan enkel voor militaire zaken. In enkele interne nota's van het Militair Huis klonk het bijvoorbeeld: “Palais insiste auprès M[inistère] D[éfense] N[ational] a) création centre d'accueil pour prisonniers militaires et politiques b) création de stocks pour prisonniers militaires et politiques”⁹⁵ en “Palais suggère à M.D.N. d'introduire dans la Commission du Statut des Prisonniers, 2 généraux ayant 5 ans de captivité”.⁹⁶ Het Militair Huis formuleerde ook regelmatig opmerkingen over wetten inzake krijgszaken, bijvoorbeeld de regentsbesluiten die het statuut van de krijgsgevangen regelden. De belangrijkste bezorgdheid van het Militair Huis leek het tegengaan van de centrifugale krachten binnen het leger. Indien het Ministerie van Landsverdediging de suggesties van het Militair Huis niet meteen leek te volgen, werd stevast besloten niet langer aan te dringen.⁹⁷

De Prins en de weggevoerde Koninklijke Familie

Hoe bezorgd was de Prins-Regent om de Koning in gevangenschap? In oorlogstijd hield het Internationale Rode Kruis, met hoofdkwartier in het Zwitserse Genève, zich hoofdzakelijk bezig met het versturen van voedselpakketten (“colis”) naar gevangenen. In zijn memoires beweert Leopold dat hij tijdens zijn wegvoering geen enkel pakje ontvangen heeft. Had de Prins-Regent een poging gedaan zijn broer in gevangenschap levensmiddelen te sturen?

In het archief van het Militair Huis van de Regent vinden we een klein briefje, op datum van 28 november 1944, met een opdracht voor de Maere, Hoofd van de Karels Militair Huis. De Maere moest voormalig premier Van Zeeland een brief meegeven voor de Belgische ambassadeur in Zwitserland, Caritat de Peruzzis, “pour prier ce dernier d'envoyer chaque semaine un colis au Roi des Belges de la part de S.A.R. le Comte de Flandres”. Het

---

⁹³ Main courante van het Militair Huis, september-oktober 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 8.

⁹⁴ Brief van het Militair Huis van de Prins-Regent aan de Vuurkruisers-Afdeeling Kortrijk, 22 november 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 4.1.

⁹⁵ Interne nota, 13 maart 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 48.

⁹⁶ Interne nota, 24 mei 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 48.

⁹⁷ Nota met opmerkingen van het Militair Huis over een wet betreffende krijgsgevangenen, 9 juni 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 47.

Kabinet van de Regent was namelijk in het bezit gekomen van het adres waar de Koning zich zou bevinden: het kasteel Sonderhausen van prins von Schwarzburg in Thüringen.⁹⁸

Op 29 november 1944 vroeg het Kabinet aan Caritat wie voor de zendingen aan de Koning betaalde. Op 16 december liet de ambassadeur weten dat hij al sinds juli tweeweekelijks pakketten met suiker, vogelpastei, ganzenlever, pasta, sardines, bouillon en marmelade liet verzenden. Hij had alles zelf gefinancierd. Bovendien vermeldde Caritat dat het onzeker was of Leopold de “colis” wel degelijk ontving, maar dat hij onlangs kwitanties had ontvangen die ondertekend leken door een lid van de koninklijke entourage.⁹⁹ Het Secretariaat van de Prins-Regent liet Caritat een kopie van zo’n ontvangstbewijs van het Rode Kruis opsturen. Daaruit bleek dat het om de handtekening van Leopolds medewerker Willy Weemaes ging. Het Secretariaat zond het ontvangstbewijs naar de vader van Weemaes, met de vraag te controleren of het wel zeker om diens zoon ging. De oude Weemaes bevestigde.¹⁰⁰

Meer dan een maand later was de kwestie van de pakjes nog altijd hangende. In het archief van het Militair Huis van de Regent vinden we een brief terug die de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen aan Karels secretaris Goffinet richtte. Het was waarschijnlijk een antwoord op de vraag van Goffinet of het mogelijk was via het Britse Rode Kruis in naam van de Regent persoonlijk “parcels” naar Leopold te sturen. Knatchbull-Hugessen schreef dat het zenden van individuele pakjes eigenlijk niet toegelaten was, maar dat men bereid was uitzonderingen te maken: “If it is desired the British Red Cross could make these special arrangements for Prince Charles to send parcels and could arrange special despatch for the parcels. The only question for His Royal Highness is whether he considers it desirable to make an exception in the King’s favour”.¹⁰¹ In de marge schreef de prinselijke ordonnansofficier Déthy echter “non”. Op 2 februari stuurde Déthy de Britse ambassadeur een briefje dat, gegeven de omstandigheden, “Son Altesse Royale estime préférable de ne pas prendre une décision immédiate au sujet de cette question”.¹⁰²

De Regent en zijn entourage trachtten dus wel een inspanning te doen om de levensomstandigheden van Leopold en zijn gezin te verbeteren, maar wilden daarbij niet buiten de gebruikelijke wegen treden.

---

⁹⁸ Interne nota, 28 november 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

⁹⁹ “[T]out récemment, le Comité a reçu des quittances, signées, semble-t-il, par un membre de l’entourage du Roi.” Brief van Caritat de Peruzzis aan de Maere, 16 december 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

¹⁰⁰ Briefwisseling tussen het secretariaat van de Prins en Weemaes sr., s.d. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

¹⁰¹ Brief van Knatchbull-Hugessen aan Goffinet, 24 januari 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

¹⁰² Brief van Déthy aan Knatchbull-Hugessen, 2 februari 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

Algemeen beleid van de Regent en conceptie van de monarchie

Nog voordat de Regent zijn eed had afgelegd, was hij er zich waarschijnlijk van bewust dat zijn taak niet makkelijk zou zijn. De leopoldisten zouden hem angstvallig in het oog houden en voor eventuele misstappen berispen. Vijf dagen voor zijn eedaflegging kreeg de Regent bijvoorbeeld al een brief van de “Mouvement Nationale Royaliste”, die klaagde dat hun erg koningsgezinde weerstandsbeweging niet in de lijst met officiële verzetsorganisaties was opgenomen: “Au moment où l’on propose de nommer un Régent, et que l’opinion publique acclame à l’avance le Prince Charles, cet ostracisme vis-à-vis des Royalistes est plus qu’une déception.”¹⁰³ In tijden waarin de kleinste handeling van de regering of de Regent geïnterpreteerd kon worden als een belediging aan het adres van de Koning, was de positie van de Regent bijzonder precair.

De Staercke legt in zijn memoires zwaar de nadruk op de rol die Goffinet speelde bij het uitstippelen van de gedragslijn van de Prins: “Voor het regentschap nam hij de Britse monarchie tot voorbeeld; hij ving het gebrek aan ervaring van de Prins op door de leiding van Zijn Burgerlijk Huis op zich te nemen. Staand achter de regent woonde hij de belangrijke audiënties bij, maar mengde zich alleen in het gesprek als dit nodig was. Tijdens de herfst en begin winter 1944 zag je hem overal. Hij liep van het ene ministerie naar het andere, discreet, hoffelijk, zich steeds op de achtergrond houdend en zich informerend zonder ooit maar iets te eisen.”¹⁰⁴

Bepaalde details duiden er wel op dat de Regent een persoonlijke rol voor zich zag weggelegd en zich niet volledig wou wegcijferen – of dat hij toch alleszins genoot van zijn tijdelijke functie. Op 4 december 1944 merkte de kunstenaar Bastien tijdens een bezoek aan het Paleis op dat Karel zijn eigen wapenschild had laten ontwerpen: “Il a [...] risqué de faire son propre écusson avec les deux CC jumelés adossés, et cela fait une vignette d’un chic royal autrement heureux que les deux LL de son frère Léopold!”¹⁰⁵ Dat type embleem, met het monogram van de Koning, figureerde in de regel op legeruniformen, munten en postzegels. Het “écusson” van Karel is echter het hele Regentschap lang officieus gebleven. Enkel Churchill deed via de zoon van Holvoet een verzoek om hem het wapenschild op te sturen. Hij wou het een plaatsje geven op de omslag van een luxueus exemplaar van zijn memoires dat hij speciaal voor de Regent liet maken.¹⁰⁶

Er was natuurlijk geen sprake van dat Karel, grondwettelijk gezien de nieuwe opperbevelhebber van het Belgische leger, dat militaire gezag zou uitoefenen op Leopolds manier die

---

¹⁰³ Brief van de M.N.R. aan de Prins-Regent, 19 september 1944. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1118.

¹⁰⁴ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 172.

¹⁰⁵ Dagboeknotitie van Bastien, 4 december 1944. V. MONTENS, op. cit., p. 201.

¹⁰⁶ Brief van Amaury Holvoet aan zijn vader, 2 november 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 382.

Leopold. Het persoonlijke gezag dat de Koning als opperbevelhebber van de Belgische leger tijdens de Achttiendaagse Veldtocht uitoefende, had in 1940 precies tot het escalerende conflict met de regering geleid. Een bijkomend probleem was dat de Regent, hoewel hij in theorie opperbevelhebber was, niet over de vereiste graad van luitenant-generaal beschikte om het leger daadwerkelijk te leiden. Het Ministerie van Landverdediging interpreteerde de Grondwet dan maar in de zin dat de graad van generaal inherent was aan de constitutionele taak van het Staatshoofd.¹⁰⁷

Karel maakte het Belgische leger zonder morren ondergeschikt aan het geallieerde opperbevel. De functie van de Regent aan het hoofd van het leger beperkte zich tot het zich uitgebreid laten informeren over de gang van zaken. Soms durfde de Regent wel enkele bescheiden suggesties doen, maar die gingen zeker niet erg ver. Toen de Minister van Landsverdediging de Prins enkele voorbeeldexemplaren van de “Gazette du Soldat” opstuurde, stelde Karel bijvoorbeeld voor om er meer “humoristische artikels” in op te nemen.¹⁰⁸ De diensten van de Regent werden via dagelijkse “bulletins de renseignements” erg uitgebreid op de hoogte gehouden van het von Rundstedt-offensief en de bombardementen met V1- en V2-raketten op Antwerpen.¹⁰⁹ Na de aanvankelijke bevrijding van het grondgebied in september was deze nieuwe Duitse tegenaanval immers pas eind januari helemaal bezworen.

Bovenop de algemene berichten over het oprukkende geallieerde leger werd de Regent specifiek geïnformeerd over de acties van de Belgische brigade van Piron en de andere Belgische groepen die sinds de landing in Normandië door SHAEF waren ingezet. Op expliciete vraag van de Regent stuurde luitenant-kolonel van Oost hem op 24 oktober “un résumé de l’activité de la Brigade Belge depuis son débarquement en France jusqu’à ce jour”, met veel aandacht voor “actions d’éclats de militaires, citations, distinctions”, en gevolgd door “hebdomadairement les changements survenus, le déplacements, combats, actions d’éclats [...]”. In de rapporten brachten medewerkers van het Militair Huis, naar gewoonte, in rood potlood onderstrepingen of kantaantekeningen aan om de aandacht van de Prins op specifieke zaken te vestigen.¹¹⁰ Karel had overigens een groot respect voor Piron, die hij in de loop van 1945 als eerbewijs enkele maanden lang tot zijn vleugeladjutant benoemde.

---

¹⁰⁷ “Le Gouvernement qui démissionnait dès la prise de pouvoir du Régent ne l’ayant pas promu au grade de Lieutenant-Général pendant l’intervalle qui s’écoula entre l’élection et la prestation de serment, il se concevait difficilement que le Régent soit amené à se promouvoir lui-même à un grade déterminé. J’estime que la solution doit être trouvée dans l’interprétation de l’article 68.” Nota van het Ministerie van Landsverdediging, s.d. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

¹⁰⁸ “[A] l’avenir, deux pages seront réservées à des articles humoristiques suivant le désir exprimé par Votre Altesse Royale”. Brief van de Minister van Landsverdediging aan de Prins-Regent, 20 februari 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.6.

¹⁰⁹ Bulletins tussen december 1944 en april 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 57.

¹¹⁰ Rapporten van kolonel van Oost, oktober 1944-juni 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 62.

De val van de regering-Pierlot – Goffinet stervende

Al op 16 november had de regering-Pierlot een eerste slag te verwerken gekregen toen ministers Demany, Dispy en Marteaux ontslag namen na onenigheid over de regeringspolitiek betreffende de ontwapening van het verzet. Na het von Rundstedt-offensief en de ijzig koude winter waren bovendien de voedselvoorziening en de steenkoolrantsoenering in België ernstig in het gedrang gekomen. De partijpolitieke onenigheid over het te voeren beleid groeide. Op 1 februari 1945 eisten de socialisten een kabinetswijziging en toen Pierlot weigerde, maande het BSP-partijbureau de socialistische ministers aan ontslag te nemen. Pierlot verkoos echter de val van de regering te esceneren na een parlementair debat over de ravitaillering. Uiteindelijk kwam het zelfs niet tot een motie van wantrouwen, maar bood Pierlot na de zitting de Prins-Regent spontaan het ontslag van zijn regering aan.¹¹¹

De Prins-Regent aanvaardde het ontslag “bedroefd en lichtjes verbijsterd”. Niet enkel in politieke kringen, ook bij de Prins en diens entourage leek het te rommelen: “Al een tijdje gaven de relaties tussen regering en Paleis aanleiding tot ongerustheid. Besluiten kwamen met vertraging getekend terug, de beantwoording op vragen liet op zich wachten en de gewoonlijk zo actieve baron Goffinet was onbereikbaar. [...] Een bepaalde terughoudende toon had Pierlot een ogenblik doen vrezen dat de gewoonten van het kabinet van de Koning ook bij het kabinet van de Regent ingang zouden vinden. Hij was bevreesd dat de entourage van de Prins als schild zou fungeren tussen de regering en het staatshoofd.” Pierlot en de Staercke vroegen zich af of de terughoudendheid van de prinselijke entourage niet begrepen moest worden als een motie van wantrouwen in de regering in moeilijkheden. Pierlot ging openhartig met de Prins over de problemen praten. De conclusie was dat de gespannen relaties tussen regering en Regent “eerder geïnspireerd waren door een zekere verwarring dan door een politieke intentie”.¹¹²

In werkelijkheid lag de oorzaak van de opstoppingen bij de ernstige gezondheidsproblemen van Karels secretaris baron Robert Goffinet, en diens moeilijke relatie met kabinetschef Holvoet. Op 10 februari 1945 overleed Goffinet na een slepende ziekte, maar de oude baron regelde zijn vervanging en opvolging zorgvuldig. Het heengaan van Goffinet en de val van de regering-Pierlot brengen een andere speler verder onder de aandacht, een speler die de volgende vijf jaar een cruciale rol zal vervullen in de entourage van de Regent: André de Staercke. De Staercke schreef onmiddellijk na zijn aanstelling als nieuwe secretaris een gedetailleerd verslag neer van zijn eerste gesprekken met Prins Karel en baron Goffinet, een verslag dat bewaard bleef in zijn persoonlijk archief.¹¹³ In zijn memoires citeert de Staercke

---

¹¹¹A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 167-170 en J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 891.

¹¹²A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 170 en 172.

¹¹³Verslag de Staercke van zijn aanstelling tot secretaris van de Regent. “Dossier Goffinet”, ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/014. Het hierna volgende relaas is gebaseerd op dit verslag en de bladzijden uit “Alles is voorbijgegaan als een schaduw” die over dezelfde gebeurtenis handelen.

uitvoerig uit dit relaas. Bepaalde zaken liet hij bij de redactie echter onvermeld of gaf hij zelfs gewijzigd weer, zoals de strubbelingen met Holvoet. Wij geven de gang van zaken hier volledig weer.

Op 8 februari 1945 werd de Staercke door baron de Maere rond de middag op het Paleis ontboden. Daar deelde de Maere hem mee dat de Regent hem in een strikt vertrouwelijk gesprek wenste te raadplegen. De Staercke moest echter nog een tijdje wachten, want de Prins was in het gezelschap van diens kabinetschef baron Holvoet en wenste niet dat beide mannen elkaar zagen.

In zijn kantoor deed Karel, die er erg moe uitzag, de Staercke uiteindelijk het volgende aanbod: “Vous savez [...] que le baron Goffinet est fort malade. J’en suis très peiné. C’était un vieux compagnon et il était indispensable. D’autre part, le baron Holvoet ne me satisfait pas entièrement. Je veux éviter que se répètent avec lui les incidents qui ont eu lieu avec Frédéricq. C’est un très brave homme, mais il sert parfois d’écran entre le Gouvernement et moi et je ne le veux pas. Le baron Goffinet et moi avons souvent pensé à vous comme collaborateur. J’ai failli demander à M. Pierlot, il y a un mois et demi, de vous permettre de venir travailler avec moi. Le baron Goffinet m’a dit qu’il était impossible de vous enlever au Premier Ministre. Maintenant que la crise vient d’éclater, l’objection n’existe plus et je vous propose de prendre la fonction du baron Goffinet, sans en avoir le titre et provisoirement, jusqu’au moment où le baron sera rétabli. Je vous ferais installer un bureau près de moi et vous seriez mon conseiller”.

Opvallend is, zoals eerder gezegd, dat de Staercke de passage over Holvoet in zijn memoires achterwege laat, terwijl de weergave van het archiefstuk verder bijna letterlijk gebeurt. De verwijzing naar “les incidents qui ont eu lieu avec Fredericq” specificceert de Staercke in zijn memoires als “een persoonlijk beleid van het kabinet van de Koning”.¹¹⁴ De Staercke, in feite werkloos na het ontslag van de regering-Pierlot, aanvaardde onmiddellijk: “[J]e serais heureux de travailler avec le Régent. Je suis à ses ordres et son service est le premier service”. De Regent was tevreden en noemde de Staercke een “garçon direct” op wie hij kon rekenen: “Vous me parlerez franchement et je ferai de même. [...] Ne parlez de cette conversation à personne, sauf au Premier Ministre. J’arrangerais l’affaire avec Holvoet”. De twee namen afscheid en de Staercke ging Pierlot meteen het nieuws vertellen.

Goffinets laatste raadgevingen voor zijn opvolger de Staercke

De volgende ochtend werd de Staercke opgebeld door de Maere, met de vraag om in de vooravond naar het Paleis te komen. In de Maeres auto reed het duo naar het huis van Goffinet, die stervende is. De Staercke schetst in zijn memoires een affectief portret van de

---

¹¹⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 173.

oude Goffinet, met wie hij de eerste maanden van het Regentschap een bijna dagelijks contact had. We zagen al eerder dat beide mannen geen hoge dunk hadden van de regeerstijl van Leopold III. De sterk vermagerde baron vertelde de Staercke dat hij voor zijn dood nog enkele aardse problemen wil regelen. Goffinet zei dat hij tevreden was dat de Staercke hem als secretaris van de Prins zou opvolgen: “J’en suis heureux et cela me tranquillise”. Hij liet de jonge kabinetschef verschillende keren beloven dat hij de Regent zo goed mogelijk zou dienen. Daarna volgde – in aanwezigheid van de Maere – een litanie vol raadgevingen, die ons een idee geven van de gedragslijn van de prinselijke entourage: “[F]aites bien attention, restez à côté de lui, n’acceptez pas de vous laisser circonvenir par personne. Soyez toujours près de lui, travailler à côté de lui. Vous verrez qu’il en vaut la peine, qu’il est bon et plein de volonté. Travaillez avec désintéressement, ne tâchez pas de devenir un grand chef de cabinet, vous le serez sans le savoir”.

Goffinet vervolgde: “Il faut conseiller les princes fermement et respectueusement, respectueusement mais fermement. Soyez franc, dites toujours ce que vous pensez, mais choisissez votre moment. S’il faut refuser certaines choses, refusez-les. [...] Ne jouez jamais la carte de personne, la seule carte à jouer, c’est celle du Prince, c’est celle du pays”. De oude baron werd zeer emotioneel toen hij beseftte dat hij zijn “pauvre prince” zou moeten verlaten. Opnieuw bleek uit het gesprek de achterdocht ten opzichte van Holvoet: “Évitez de trop voir Holvoet. Il voudra vous circonvenir et vous envelopper. Holvoet est une déception, mais il n’y a rien à faire. Tâchez de réparer. Vous pouvez compter sur de Maere. Il faut que vous tenez à trois, le Prince, de Maere et vous”. Goffinet gaf als laatste raad mee: “Prenez conseil [...] chez mon cousin Henri Goffinet qui a un grand sens politique, chez Hayoit de Termicourt qui est fidèle et plein de vues exactes”.

Daarna eindigde het onderhoud. De Staercke en Goffinet schudden elkaar voor de laatste keer de hand en de nieuwe secretaris van de Prins bracht opnieuw verslag uit bij Pierlot. In zijn memoires maakt Holvoet geen melding van fricties met de nieuwe secretaris. Holvoet spreekt over een “vriendschappelijke samenwerking” en “dagelijkse contacten” die er voor zorgden dat het duo altijd “zijn ogen kon openhouden”.¹¹⁵

De dag daarna werd de Staercke opnieuw ontboden op het Paleis, waar hij te weten kwam dat Goffinet die middag was overleden. De Staercke condoleerde de Prins, die duidelijk onder de indruk was van de dood van zijn voornaamste raadgever: “Il avait l’air fatigué et avait de la peine à trouver ses mots”. De Regent viel meteen met de deur in huis: “[M]aintenant que ce malheur est arrivé, j’ai besoin de vous tout de suite. Pouvez-vous commencer de travailler avec moi, avant même que la crise ministérielle soit dénouée?”. De Staercke aanvaardde, en de rest van zijn handgeschreven verslag bestaat al uit politieke opmerkingen over de regeringscrisis.

---

¹¹⁵ R. PICAVET, *op. cit.*, p. 274.

De Staerckes memoires getuigen van het grote respect dat hij voor de overleden baron had. Hij beweert zelfs dat hij zich gedurende de het hele Regentschap door Goffinets geest liet leiden: “Eerlijk gezegd bleef zijn geest, in de daarop volgende jaren, immer aanwezig en kwam mij altijd te hulp. Zijn geest was als de vleugels van de Heer waardoor de psalmdichter in vervoering geraakt, in wier schaduw men steeds beschutting vindt tegen stormen, vijandelijkheden en valstrikken”¹¹⁶. Achter deze barokke bewoordingen school natuurlijk de continuïteit die de Staercke verzekerde, het voortzetten van de lijn die Goffinet voor het Regentschap had uitgestippeld: enkel het belang van de Regent en dat van het land dienen.

De Staercke vervolledigt de opleiding van de Regent

In het privé-archief van de Staercke is één van de schaarse teksten van de hand van de Regent bewaard gebleven. Het is een samenvatting die Karel maakte van een uiteenzetting over de werkingsprincipes van de grondwettelijke monarchie die de Staercke hem had gegeven. De Prins gaf een opsomming van de fouten die zijn broer beging, en die hij zelf niet mocht maken. We zullen dit belangrijke document hier volledig citeren:

“Een Soeverein tekent een overeenkomst met zijn Land door zijn eed bij de troonsbestijging. Hij moet zich streng hieraan houden. Anders kan het land (door een tussenkomst van de Kamers) zijn daden betwisten.

Vervallenverklaring is een maatregel die om 2 redenen vermeden dient te worden:

- 1) aanslag op het regime
- 2) precedent (reden om referendum over Koning te vermijden)

Hoe de Koning zijn vergissingen tonen:

- 1) De Ministers (natuurlijke raadslieden)
  - 2) Weigering van 1 of meerdere partijen toe te treden tot een regering
- K.K.? Hoe opstelling oppositiepartij of -partijen = duidelijk grieven uiteenzetten.

GRIEVEN = eigenmachtig (ongrondwettelijk door tijdens de bezetting te blijven)

Waarom eigenmachtig en niet uitsluitend ongrondwettelijk?

WANT blijft bij zijn beslissing na vergissing = aan het licht gebracht door Ministers

Waarom kan de Koning niet vrij beschikken zonder minister.

WANT overeenkomst = eerbied grondwet

WAT ZEGT grondwet = Koning politieke verantwoordelijkheid tegenover natie verzekerd door ministers = ministeriële verantwoordelijkheid

---

¹¹⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 176.

DUS K.K. Weigering van de Koning zich te verstaan met hen die garant voor hem staan.

WAAROM

WANT Koning maakt onderscheid tussen Staatshoofd en Opperbevelhebber] (wat hij constitutioneel rechtens is)

CONCLUSIE Een Staatshoofd heeft voor elke politieke daad mede-ondertekening nodig, anders houdt hij zich niet aan zijn grondwettelijke eed

Diverse overwegingen

Staatshoofd kan ondertekening besluit weigeren.

Consequentie: 1) Minister accepteert en verandert besluit

2) Minister accepteert niet, dan:

a) Koning komt op zijn beslissing terug;

b) Koning blijft bij zijn beslissing, dan:

A. Treedt alleen Minister af of de hele regering

B. Koning onmogelijk een andere regering te vormen

CONSEQUENTIES. Er begint een conflict tussen Staatshoofd en Natie

OPLOSSING. 1) veelvuldige consultaties om tot verzoening te komen

2) Referendum (werd Leopold II) ontraden, want gevaar van mogelijk precedent dat zich kan uitbreiden tot persoon Koning

3) Troonsafstand Koning

4) K.K.”¹¹⁷

Deze uiteenzetting over het belang van het principe van de ministeriële verantwoordelijkheid duidt op de zorg van de entourage van de Regent om gelijkaardige conflicten als die tussen Leopold en zijn ministers te vermijden. Ook blijkt uit deze tekst dat de Prins en zijn medewerkers van mening waren dat de Koning “eigenmachtig” had opgetreden door zijn regering niet naar het buitenland te volgen.

De nieuwe regering-Van Acker

De Prins-Regent lijkt geen al te grote rol te hebben gespeeld bij de vorming van het eerste regering-Van Acker. De Brugse socialist bereidde zich al tijdens de regeringscrisis van januari en februari voor op het formateurschap, en de Staercke vermoedde dat hij de val van de regering bespoedigd heeft. Het enige obstakel was de toetredingsvoorwaarde van de katholieken, die eisten dat de communisten niet opnieuw in de regering zouden worden opgenomen. De BSP vond de communistische participatie dan weer onontbeerlijk, omdat

---

¹¹⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 11-12

ze geen oppositie wenste aan haar linkerzijde.¹¹⁸ Over deze problematiek noteerde de Staercke – na het verslag van zijn aanstelling – de raad die hij de Regent verstrekte over deze onverzoebare standpunten en de positie van formateur Van Acker. De kersverse secretaris van de Prins was van mening dat rechts moest inbinden en toetreden tot de regering van nationale unie. Hij haalde daarvoor twee redenen aan: de internationale situatie (waar het “Rode Gevaar” concreet werd) en de positie van de katholieken zelf, die – indien ze volhardden – voor het eerst sinds 1884 geen deel van de regering zouden uitmaken.¹¹⁹

Van Acker had de katholieken beloofd om de communisten in het gareel te houden, zodat ze niet opnieuw op twee paarden zouden wedden en de regering waar ze deel van uitmaakten zouden bekritisieren. De Staercke vertrouwde de formateur: “Les promesses de M. Van Acker sont sincères. Il n’aime pas les communistes et ne tolérera pas qu’ils suivent sur le gouvernement et sur l’opposition.” De secretaris vond het vooral onontbeerlijk om zo snel mogelijk een remedie te vinden voor het onvermogen van de regering (“Nécessité de sortir de la carence gouvernementale”). Hij wees er op dat alle Europese landen die nog in oorlog waren – vergeten we niet dat Duitsland in februari 1945 nog steeds niet had gecapituleerd – opteerden voor een regering van nationale eenheid. Toch zou de Prins een andere formule niet bij voorbaat mogen uitsluiten: “Si M. Van Acker veut une coalition de gauche et est sûr de réussir, le laisser faire. Sinon lui suggérer d’user une personnalité de droite et une personnalité libérale et ensuite de revenir à lui.”¹²⁰

Uiteindelijk traden de katholieken toch samen met de communisten toe tot de nieuwe regering van nationale unie. Opvallend was wel dat enkel Spaak – op Buitenlandse Zaken – overbleef van de “Londense” ministers. Londonien De Schryver werd voorzitter van de nieuw opgerichte Christelijke Volkspartij (CVP), die een nieuwe generatie katholieke politici naar voren zag treden op ministerposten, zoals Charles du Bus de Warnaffe en Gaston Eyskens. Op 12 februari 1945 legde de regering-Van Acker de eed af, zonder met een woord over de Koningskwestie te reppen in haar beleidsverklaring.¹²¹

De naweeën van het Politiek Testament

Op 1 maart liep de Staercke langs bij de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen, om een bezoek van Churchills echtgenote aan België te regelen. Na het gesprek vroeg de ambassadeur of hij met de Staercke “een kwestie kon bespreken die hemzelf alsmede zijn regering in verlegenheid had gebracht”. Tot de Staercke grote verbazing haalde Knatchbull daarop het Politiek Testament van Leopold boven, dat – zoals de Brit onthulde – via veldmar-

¹¹⁸A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 184-186.

¹¹⁹ Laatste pagina van het verslag van de Staercke over zijn aanstelling tot secretaris van de Regent. “Dossier Goffinet”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/014.

¹²⁰ Idem.

¹²¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 891.

schalk Montgomery aan Churchill was bezorgd. Volgens de Staercke verwees Knatchbull naar de koninklijke nota als “that filthy paper”. De twee spraken af om de volgende dag uitvoeriger over de kwestie te praten.¹²²

Op 2 maart blijkt dat het gaat om een ongedateerde versie van het Politiek Testament, met bijtende kanttekeningen van de Britse Eerste Minister Churchill en Minister van Buitenlandse Zaken Eden. Knatchbull toont de Staercke ook een brief van graaf Cornet de Ways-Ruart – Grootmaarschalk van het Hof – aan Montgomery, gedateerd op 16 september 1944, met de vraag de nota van Leopold aan Churchill over te maken. Cornet had op die datum overigens ook aan Knatchbull gezegd dat Pierlot en Spaak niet in de regering konden blijven. De Staercke was “met stomheid geslagen” en “verontwaardigd over de incorrecte gang van zaken”, vooral wannear hem verteld werd dat de Britse regering de demarche van de Koning verre van apprecieerde. Niet alleen beschouwden de Britten het Politiek Testament als een uitnodiging om de regering-Pierlot niet te erkennen, er was voor de Staercke een nog veel ernstiger gevolg: “De ambassadeur kon mij niet verhelen dat het kabinet perplex had gestaan en de indruk had gekregen dat de overmaking – en dus de inhoud – van de nota de goedkeuring van de Prins-regent had weggedragen, gezien de datum, 16 september 1944,... drie dagen nadat Prins Karel zijn functies had aanvaard. In Londen vroeg men zich af wat de positie van de Regent was ten aanzien van zijn regering.”¹²³ In feite speelde het doorspelen van het Politiek Testament een grote rol in het wijzigen van de Britse houding ten opzichte van de Koningskwestie. Eden en Churchill waren ontgoocheld in Leopolds houding en ze besloten zijn terugkomst niet langer te bevorderen, maar zich afzijdig te houden.¹²⁴

Op het moment zelf was de Staercke “even ontdaan [...] over de feiten” als over “de interpretatie waartoe zij aanleiding hadden gegeven”. De secretaris van de Prins ontkende tegenover de ambassadeur dat de Prins met de zaak iets te maken had, en voegde daar aan toe dat Karel pal achter het beleid van de regering stond om het Politiek Testament als onbestaande te beschouwen. De Staercke desavoueerde Cornet ten opzichte van Knatchbull en herhaalde nogmaals “dat de Regent niet alleen altijd correct was geweest ten aanzien van Pierlot en diens regering, maar dat hij hen hoogachtte”. De Staercke beloofde ook met de Prins over de zaak te spreken en voegde daar aan toe dat de “gepaste maatregelen” zouden worden genomen tegenover Cornet omwille van diens handelswijze, “die indruiste tegen de ideeën van de Prins en diens regering”.¹²⁵ Een tevreden Knatchbull hechtte geloof aan de Staerckes uitleg. Na het onderhoud schreef de ambassadeur naar Londen over de zaak-Cornet: “The whole business has been kept secret from the regent who only learnt of

---

¹²² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 77.

¹²³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 77-78.

¹²⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 888.

¹²⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 78-79.

it a few days ago and has not yet seen the letter. No one seems to have known that it was sent by Louis Cornet to Montgomery for the prime minister.”¹²⁶

De Regent ontslaat grootmaarschalk Cornet

Karel reageerde niet bepaald even ontzet op het nieuws dat de Staercke hem onmiddellijk overbracht: “Op het moment zelf zei de Prins niets over de grond van de zaak. Hij gelastte me alleen er met Spaak over te spreken, die hierin bijzonder geïnteresseerd was [...]” Een week later pas zou de Regent besluiten dat Cornet in deze “kwalijke zaak” een sanctie verdiende, “na raadpleging van de eerste minister Van Acker en de minister van Buitenlandse Zaken Spaak”. Op 14 maart riep Karel de grootmaarschalk ter verantwoording bij zich. De verschillende verslagen van het gesprek lopen wat uiteen. Volgens de Staercke was Cornets relaas van de feiten “niet echt overtuigend”: hij had blindelings de orders van Leopold opgevolgd, wist niet wat er in de nota stond en toonde geen berouw.¹²⁷ Knatchbull-Hugessen schrijft aan Londen dat Karel zich “gepasseerd” voelde en Cornet “plichtsverzuim” verweet door de nota te overhandigen zonder hem te raadplegen. De reden daarvoor wordt tijdens het gesprek snel duidelijk: “Cornet repliceerde dat de koning hem strikt had verboden prins Karel over de zaak in te lichten.” De grootmaarschalk zou eigenhandig zijn ontslag hebben aangeboden, waarop de Regent besloten had “dat hij, na raadpleging van Zijn ministers, over diens geval zou beslissen”.¹²⁸

Cornet verhaalde echter een andere versie van de ontmoeting aan Capelle, die er een nota over schreef. Karel zou Cornet op de volgende wijze verwijten hebben gemaakt: “Op 16 september hebt u maarschalk Montgomery een document overhandigd, bestemd voor Churchill. U had niet het recht zo op te treden. U had dat document aan mij moeten overhandigen, u had mij niet in het ongewisse mogen laten.” Cornet verdedigde zich door er aan te herinneren dat Capelle de Regent van het bestaan van het Politiek Testament op de hoogte had gebracht, en dat Karel op 16 september strikt gezien nog geen Regent was. Karel protesteerde en merkte op dat zijn verkiezing halverwege september slechts een formaliteit was – een terechte opmerking, want ook Capelle stuurde bijvoorbeeld zijn beruchte brief enkele dagen vóór de eedaflegging.

Daarop zette Karel de Grootmaarschalk wat meer onder druk: “U lijkt niet te beseffen dat u voor het hooggerechtshof kan worden gebracht.” Nadat Cornet dat dreigement had weggewuifd, besloot de Regent volgens de versie-Capelle: “U bent zwaar tekortgeschoten in uw plichten. Gelieve u te beschouwen als ontheven van uw functies als grootmaarschalk. Ik wil niet dat u nog een voet in het Paleis zet.” Later die dag ging Holvoet nog eens op

---

¹²⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 1096.

¹²⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 79-80.

¹²⁸ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 892-893 en A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 87.

bezoek bij Cornet omdat de Regent – omdat hij zich bedacht had? – een tweede gesprek verlangde. Cornet deelde mee dat hij daar niet veel zin in had en legde zijn functies neer.¹²⁹

Vreemd is dan ook dat de Regent een dag *nadat* hij Cornet had ontslagen, post factum een vergadering belegde over de zaak, met premier Van Acker, Minister van Buitenlandse Zaken Spaak en de Staercke. In de notulen wordt eerst een opsomming van de feiten gegeven, waarin zwaar wordt gedrukt op de schade die positie van de Regent opliep: “Toen graaf Cornet op 16 september de nota van de Koning naar veldmaarschalk Montgomery zond, wist hij reeds dat er een Regent zou worden aangesteld. En, gezien zijn functies, moet hij beslist hebben geweten dat deze Regent Prins Karel zou zijn. Door de nota van de Koning over te maken zonder te wachten tot eerst de Regent was aangesteld en zonder Prins Karel hiervan op de hoogte te stellen, had hij bij voorbaat de positie van het staatshoofd op het spel gezet [...]”

De Regent vond dat Cornets daad ongrondwettelijk was en de prerogatieven van staatshoofd en regering had genegeerd. Hij was ook scherp voor Leopold, wiens instructies enkel hadden moeten worden opgevolgd “als die niet in strijd met de Grondwet waren noch in tegenspraak met de door de Koning ingenomen positie van krijgsgevangene die zich van elke politieke daad onthoudt. Welnu, door Graaf Cornets demarche werd nu juist de Grondwet geschonden en raakte de Koning in tegenspraak met zichzelf.”¹³⁰ Velaers en Van Goethem bevestigen dit oordeel van de Regent: “Het schrijven van een politiek geladen brief aan een buitenlands staatshoofd of regeringsleider is immers een politieke daad waarmee een minister moet instemmen, zodat deze er ook de politieke verantwoordelijkheid voor kan dragen.” De auteurs drukken er op dat het Politiek Testament niet kan beschouwd worden als privé-briefwisseling.¹³¹

Deze vergadering met de twee ministers was duidelijk een manoeuvre om het impulsieve mondelinge ontslag van Cornet door de Prins – waar ik niet aan twijfel, gezien Holvoet achteraf de brokken kwam lijmen – te laten dekken door de regering. De benoeming en het ontslag van leden van het Burgerlijk en Militair Huis van de Koning gebeuren traditioneel via “Huisbesluiten”, ondertekend door de Grootmaarschalk – of in het geval van diens benoeming door de Kabinetschef. Die Huisbesluiten moeten de keuzevrijheid van het staatshoofd bij het kiezen van zijn medewerkers garanderen en vallen in feite niet onder de ministeriële verantwoordelijkheid. Niettemin wordt verwacht dat de benoemingen in samspraak met de ministers plaatsvinden.

---

¹²⁹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 892-893.

¹³⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 85-87.

¹³¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 890.

Enkel de Koning kon echter zijn eigen medewerkers ontslaan. Aangezien Leopold zich in de onmogelijkheid te regeren bevond, kwam die taak aan de Regent toe. Karel moest namelijk op dagelijkse basis samenwerken met de grootmaarschalk. Vanzelfsprekend was een eventueel ontslag, in het licht van de Koningskwestie, een erg delicate zaak waarin de Regent een persoonlijke verantwoordelijkheid droeg. In het verslag van de vergadering wees de Regent er dan ook op dat de zaak voor het Paleis enkel om de positie van een hof-dignitaris ging, maar in werkelijkheid een politiek karakter had. “[D]aarom raadpleegt de Prins Zijn ministers die Zijn natuurlijke raadgevers zijn. Hij vraagt hun welke houding, volgens hen, tegenover graaf Cornet aan te nemen.” Om de positie van de Regent niet te compromitteren, had de Staercke er waarschijnlijk voor gezorgd dat het advies van de ministers genotuleerd werd voor het nageslacht.¹³²

Dat advies was overigens formeel en unaniem: “De Eerste Minister Van Acker [...] is van mening dat het niet meer gerechtvaardigd is dat graaf Cornet nog langer grootmaarschalk blijft en dat hij van zijn functies moet worden ontheven. Minister van Buitenlandse Zaken Spaak is dezelfde mening toegedaan als Van Acker. De Eerste Minister en de Minister van Buitenlandse Zaken zijn van oordeel dat, in het belang van het land en in het belang van het vorstenhuis, deze zaak zo min mogelijk ruchtbaarheid moet krijgen. Het meest aangewezen zou zijn graaf Cornet op een zijspoor te zetten en dit te omkleden met een administratieve maatregel die geen opzien baart, om zo een schandaal te vermijden. De grootmaarschalk zou, bijvoorbeeld, om gezondheidsredenen zijn functies moeten neerleggen of op non-actief worden gesteld. Wat telt is het resultaat.” De Prins schaarde zich achter dit advies en beloofde maatregelen te treffen. Een dag later deelde Holvoet officieel aan Cornet mee dat hij om persoonlijke redenen op non-actief werd gesteld – al weten we dus dat de grootmaarschalk al na bij zijn eerste onderhoud met de Regent mondeling uit het Paleis verbannen was.¹³³

Velaers en Van Goethem merken terecht op: “De terbeschikkingstelling van Cornet zal deze trouwe dienaar van koning Leopold III wel erg onrechtvaardig zijn voorgekomen. Hij had slechts de opdracht van de koning uitgevoerd door, zonder zelf de inhoud ervan te kennen, een omslag aan Montgomery te overhandigen en hierover het stilzwijgen te bewaren.”¹³⁴ Dat het doorsturen van de koninklijke nota nog voor het werkelijke aanvatten van het Regentschap plaatsgreep, maakt de zaak tegen Cornet des te zwakker. Zocht de omgeving van de Regent in de affaire met het Politiek Testament, zoals het spreekwoord luidt, “een stok om de hond mee te slaan”?

We weten dat er in verzetskringen, bij de Belgische regering in Londen en vooral bij de geallieerden een dringende vraag bestond betreffende de uitzuivering van de koninklijke

---

¹³² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 87 en J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 892.

¹³³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 80 en 87.

¹³⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 893.

entourage. Kabinetschef Fredericq, militair raadgever Van Overstraeten, secretaris Capelle en grootmaarschalk Cornet waren – in tegenstelling tot hofdignitarissen du Parc en Weemaes – niet samen met de Koning weggevoerd. Knatchbull-Hugessen sprak over Leopolds adviseurs in bewoordingen als “die oude klik reactionairen” en beschouwde hen als “voorstanders van een sterk persoonlijk gezag van de monarch, Duitsgezind en antigeallieerd en ook niet erg loyaal ten aanzien van de regent”.¹³⁵ We weten bovendien dat de regering-Van Acker, de entourage van de Regent en Karel persoonlijk de geallieerden graag gunstig stemden. Tot slot had ook de Staercke na de onthullingen van Knatchbull aan de ambassadeur al formeel beloofd om “maatregelen” te laten nemen. Knatchbull-Hugessen toonde zich achteraf dan ook erg tevreden over het buitenwerken van Cornet en over de kordate houding van de Regent binnen zijn eigen Huis. Zijn enige vrees was “dat, wanneer de koning terugkeert, hij de hele zaak ongedaan zal maken en Cornet en anderen terug zullen keren”.¹³⁶

Een mini-paleisrevolutie leidt tot onzekerheid bij de Prins

Toen baron Papeians de Morchoven de ongelukkige Cornet kwam vervangen, reageerden de andere hofdignitarissen “hevig ontsteld”. Opperstalmeester graaf de Meeus kwam in naam van het personeel bij baron Holvoet verklaren “dat zijn collega’s en hijzelf zich achter de grootmaarschalk scharden”. De Koning had de overige dignitarissen volgens de Meeus opgedragen de taak van Cornet over te nemen indien die niet in staat was ze vervullen.¹³⁷ Ook Karels moeder Elisabeth en haar entourage waren verontwaardigd over Cornets ontslag. De Koningin – die al “on notable bad terms”¹³⁸ was met Karel en zich nu nog meer geïsoleerd voelde – stuurde de Regent op 22 maart een sarcastisch postkaartje met als opschrift: “Pour échapper au Camp de Concentration, je prends le Maquis. Maman”.¹³⁹ De Staercke vermoedde toen al dat Elisabeth “geen gerust geweten” had, omdat ze betrokken was bij het overhandigen van het Politiek Testament aan Churchill.¹⁴⁰ De dag van Cornets ontslag schreef Knatchbull al profetisch aan Eden: “The Prince has, I think, taken the right course, but I fear it will not make things easier between him and what I might call the King’s “shadow factory”, i.e., the Queen Mother and her entourage and the remains of his own entourage. Between ourselves I know that there is very considerable friction.”¹⁴¹

---

¹³⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 891-892. Knatchbull maakt deze opmerkingen al dan niet toevallig op dezelfde dag als die waarop hij de Staercke attent maakte op Cornets rol in het overbrengen van het Politiek Testament aan Churchill.

¹³⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 893.

¹³⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 80.

¹³⁸ Dat schreef Knatchbull-Hugessen toch op 20 maart 1945 aan Churchill. Geciteerd in E. RASKIN, *Prinses Lilian*, p. 241.

¹³⁹ Kaartje Elisabeth aan Karel, 22 maart 1945. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/069. Het “maquis” waar Elisabeth naar verwees, was een villa in Knokke-Zoute waar ze bij vrienden logeerde.

¹⁴⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 80.

¹⁴¹ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 93.

Op 22 maart was de Prins tijdens een wandeling in Ciergnon tegenover zijn secretaris erg openhartig over de relatie met zijn moeder. Karel vertelde aan de Staercke hoe hij Elisabeth woedend aantrof nadat hij uit zijn schuilplaats in Sart tevoorschijn kwam en het Regentschap aanvaardde, zeker gezien de aanwezigheid van Spaak en Pierlot in de regering.¹⁴² De Regent reageerde aanvankelijk nogal laconiek op het kaartje van zijn moeder en beschouwde het als één van haar wispelturigheden: “Hij wist dat dit niet veel te betekenen had. Hij wist ook dat alles wat hij deed, nooit goed was in haar ogen.”¹⁴³ Na een nieuw gesprek met de Prins, een week later, schreef de Staercke echter in zijn rode opschriftboekje: “Inquiétude au sujet attitude R[eine] Elisabeth. Conduite au Zoute. Nécessité d’envoyer Holvoet lui expliquer l’affaire Cornet.”

Op 4 april zocht Holvoet de Koningin op in Knokke. De kabinetschef las haar de notulen van de vergadering over de sanctiemaatregel voor – waarbij ze meteen hun nut bewezen. Elisabeth zei: “C’est la faute de Charles, il ne voulait pas me voir, il ne voulait recevoir ni Cornet, ni Frédéricq; je me rendais compte qu’il y avait quelque chose de délicat dans cette communication à Churchill...” Ze besloot: “En tout cas, c’était avant la Régence”. Holvoet sprak haar tegen met hetzelfde argument dat tegen Cornet werd gebruikt: op het ogenblik van het doorsturen van de Politiek Testament aan Montgomery stond al vast dat Karel Regent zou worden.¹⁴⁴ Ook de Staercke wuifde Elisabeths argument weg: “Er waren honderden manieren om Prins Karel via zijn entourage te bereiken, maar er was vooral de plicht te wachten tot men hem had kunnen bereiken.”¹⁴⁵

Na deze kleine opstand aan het Hof en de commentaren die ze uitlokten, na het kaartje van zijn moeder en de nakende bevrijding van de Koning, kreeg de Regent spijt van de “pensioenering” van Cornet. Zo bracht baron van Zuylen, tijdens de bezetting één van Leopolds meest neutralistische raadgevers, op 20 maart en triomfantelijk bezoekje aan Holvoet. Van zuylen voorspelde dat de Koning na zijn bevrijding een nog grotere genoegdoening van zijn ministers zou eisen, omwille van nieuwe verwijten die hij hen kon maken; Ze hadden namelijk de koninklijke instructies uit het Politiek Testament in de wind geslagen en de koninklijke entourage slecht behandeld.¹⁴⁶ Karel vroeg zich door alle commotie af “of deze strafmaatregel wel verstandig was geweest. Was het wel de moeite waard, terwijl de gebeur-

---

¹⁴² Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 22 maart 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/078.

¹⁴³ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 80.

¹⁴⁴ Nota Holvoet over gesprek met Elisabeth, 4 april 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. MBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁴⁵ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 81.

¹⁴⁶ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 191. Baron Pierre van Zuylen was voor de oorlog politiek directeur-generaal geweest op het Ministerie van Buitenlandse Zaken, en tijdens de bezetting een aanhanger van de politiek van Laken en een adviseur van Leopold. Hij hield er de bijnaam “l’homme noir” aan over.

tenissen elkaar steeds sneller opvolgden en men aan de terugkeer van de Koning en het einde van het regentschap moest gaan denken?”¹⁴⁷

Was het verwijderen van Cornet geen stap te ver? Niettemin bleef Karel er persoonlijk van overtuigd dat Leopolds beslissing om het Politiek Testament aan de Britten over te maken een vergissing was. De Staercke noteerde in zijn opschrijfboekje het oordeel van de Prins, die zelfs het begrip “landverraad” niet schuwde: “D[an]s l’affaire Cornet, mon frère a été comme Ch[arles] I (High Treason), en demandant l’appui d’un Gouv[ernement] étranger contre son propre Gouv[ernement].”¹⁴⁸ De Staercke vermeldt niettemin dat de Prins voortdurend gekalmeerd en “bemoedigd” moest worden. Karel was zeer onzeker, “vreesde scènes en ruzies met zijn broer en wilde zich nergens meer toe verbinden noch zich vertonen”.¹⁴⁹

Botsingen tussen de Regent, Capelle en de hofaalmoezenier

De Regent en zijn entourage kwamen ook opnieuw in aanvaringskoers met Capelle, die zich sinds zijn brief aan Karel op de vooravond van het Regentschap gedeisd had gehouden. Bezorgd om het lot van de koninklijke familie in ballingschap contacteerde de secretaris van de Koning Minister voor Oorlogsslachtoffers Pauwels en kardinaal Van Roey. Capelle had het plan opgevat om via het Internationale Rode Kruis bij het afbrokkelende nazi-regime aan te dringen op de bevrijding van de weggevoerde koningskinderen. De Minister en de Kardinaal reageerden beiden positief. Capelle stuurde daarom op 20 maart 1945 een brief aan enkele koningsgezinde senatoren – meerbepaald de liberalen Dierckx en Devèze en de katholieken Moyersoën en Huart – met een project voor een demarche van het parlement bij het Rode Kruis. Huart en Devèze waren meteen enthousiast. Ze stelden voor een motie te ontwerpen die bij indiening in de Senaat gesteund zou worden door vertegenwoordigers van de drie grote partijen.¹⁵⁰

Capelles initiatief concretiseerde zich echter zonder het medeweten van Spaak, Van Acker of de Regent. “Minister van Staat Moyersoën vermoedde dat en ging bij de entourage van de regent advies vragen. Niemand wist daar van iets.”¹⁵¹ In de papieren van de

---

¹⁴⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 190.

¹⁴⁸ Notitie van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 22 maart 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers de Staercke*, nr. 170 PP/078. Charles I (1600-1649) werd Koning van Engeland en Schotland in 1625, maar was zeer onpopulair door zijn huwelijk met de katholieke dochter van de Franse Koning. Bovendien voerde hij een bittere strijd met het Parlement, dat hem “personal rule” verweet en hem vaak fondsen weigerde wanneer hij er om vroeg. Na allerlei verwickelingen kwam het tot een burgeroorlog, waarin de royalisten het onderspit dolven. In 1647 vluchtte Charles naar het Isle of Wight, waar hij een alliantie vormde tegen het Engelse leger, met regimenten ontevreden Schotten. Deze tweede burgeroorlog verloor de Koning opnieuw, waarna hij in 1649 door de regering onthoofd werd. Het is bijzonder veelzeggend dat Karel zijn broer met deze autoritaire Engelse vorst vergeleek. De strubbelingen met het Parlement en het omstreden huwelijk hadden daar vast veel mee te maken.

¹⁴⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 190-191.

¹⁵⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 894.

¹⁵¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 894.

Staercke bevindt zich inderdaad een kopie van de brief die Capelle aan Moyersoën stuurde, gedateerd op 20 maart. De Staercke had zo zijn bedenkingen bij het “nobele” initiatief van de koninklijke secretaris. Hij dichtte Capelle bijbedoelingen toe: “Aldus hoopte hij door deze – in zijn ogen handige – manoeuvre bij voorbaat de oppositie tegen zijn baas uit te schakelen.”¹⁵² Ondertussen hadden anti-leopoldisten als de oude socialist Camille Huysmans lucht gekregen van het parlementaire initiatief en er zich publiekelijk tegen verzet.

Van Acker en Spaak riepen Capelle op 21 maart op het matje, en Knatchbull-Hugessen verwachtte zich al aan het tweede ontslag van een koninklijke vertrouweling op één week tijd. De Eerste Minister en de Minister van Buitenlandse Zaken maanden Capelle echter louter aan zich niet langer met politiek in te laten. Ze argumenteerden daarbij ook vanuit het standpunt van de Regent: “Door zich rechtstreeks tot de politici te wenden zonder medeweten van prins Karel had Capelle te weinig eerbied betuigd voor de regent en ook voor de regering.” Capelle verweerde zich, noemde zijn demarche een louter humanitair privé-initiatief en wees de beschuldigingen af. Spaak vertelde Capelle in één adem ook maar meteen dat hij de brief die de secretaris van de Koning op de vooravond van het Regentschap aan Prins Karel had gestuurd een onbetamelijke en ongepaste interventie vond.¹⁵³ Het bleef uiteindelijk bij deze berisping, maar de Staercke merkt in zijn memoires bitter op dat Capelle “achter de schermen” doorging met “intrigeren”.¹⁵⁴

Rond diezelfde tijd moest ook de hofaalmoezenier, monseigneur Colle, het ontgelden. Hij was tijdens de bezetting al in opspraak geraakt door herhaaldelijke anti-democratische opmerkingen en hield bovendien sinds 1940 in het hele land spreekbeurten over de Koning – waar Leopold overigens zelf niet mee opgezet was. De Regent wou Colle uit het Paleis verwijderen en convoceerde daarom kardinaal Van Roey. De enige bron over het gesprek is het verslag dat Capelle op 8 april 1945 optekende uit de mond van de kardinaal zelf. Karel begon zijn betoog met erop te wijzen dat, hoewel “te veel Belgen hem niet als het echte staatshoofd beschouwden”, hij als Regent toch over de koninklijke prerogatieven kon beschikken – en dus ook over het lot van de dignitarissen aan het Hof. De Prins vroeg de kardinaal om Colle van zijn functies te ontheffen en haalde daarbij als reden de politiek geladen koningsgezinde conferenties van de aalmoezenier aan. De vervanger van Colle moest volgens Karel wel eveneens een prelaat zijn, “zoals mijn broer er één heeft gehad”.¹⁵⁵

Van Roey temperde de voortvarendheid van de Prins en maande hem aan tot voorzichtigheid: “Was het opportuun het publiek op de hoogte te brengen van een maatregel die het als strijdig met de wil van de koning zou beschouwen?”. Als compromis stelde de kar-

---

¹⁵² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 191.

¹⁵³ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, p. 292.

¹⁵⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 191 en J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 894-895.

¹⁵⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 896-897.

dinaal voor Colle te berispen om zijn ondoordachte praatjes en een extra, persoonlijke aalmoezenier aan te stellen voor de Regent. De keuze viel op erehofaalmoezenier de Trannoy, die nog onder Koning Albert I had gediend. De Trannoy woonde sowieso al alle ceremonies op het Paleis bij, zodat zijn aanwezigheid aan het Hof niet al te veel zou opvallen. Cappelle vond de maatregel duidelijk belachelijk, want in zijn verslag voegde hij er aan toe: “In werkelijkheid ziet de regent zijn hofaalmoezenier nooit. Zijn functies bestaan uitsluitend in het celebreren van de mis op zondag. De regent zet er nooit een voet binnen.” Dat prinselijk absentisme leidde er wel toe dat Colle nog gerust die eucharistievieringen kon leiden, zodat Karels verzoek ten slotte onopgemerkt voorbij zou gaan. Pas nadat Leopold niet uit Zwitserland terugkeerde, verving de Regent Colle toch effectief. Monseigneur de Fürstenberg verving de onfortuinlijke aalmoezenier.¹⁵⁶

Toch sloop er ook voorzichtigheid in de rangen van de Regent. Leopolds militair adviseur generaal Van Overstraeten, een strikte neutralist die tijdens de oorlog een defaitistische reputatie had, werd door de regering-Van Acker en in Britse kringen beschouwd als de verderfelijke invloed binnen de koninklijke entourage. Men stelde de generaal medeverantwoordelijk voor Leopolds interpretatie van het koninklijk opperbevel en zijn breuk met de regering aan het eind van de Achttiendaagse Veldtocht.

Op 1 april 1945 zou Van Overstraeten echter zijn pensioengerechtigde leeftijd bereiken, wat een ontslag overbodig maakte. In januari had de regering hem al laten weten dat hij op die datum ook daadwerkelijk op rust zou worden gesteld. Van Overstraeten bleef in tussentijd nog enkele maanden in dienst, wat het Britse Foreign Office – niet op de hoogte van de nakende pensionering – ten zeerste verontwaardigde. Zo drong Londen er eind maart bij ambassadeur Knatchbull op aan om de regering-Van Acker om rekenschap te vragen over het in dienst houden van Van Overstraeten. Knatchbull suste het Foreign Office door de elegante mouw die de regering aan de verwijdering van de generaal had gepast te bejubelen: “Dat is een goede oplossing. Het was immers moeilijk voor de regent af te raken van de entourage van zijn broer zonder het risico te lopen dat zijn broer die weer opneemt als hij terug op de troon is.” De entourage van Elisabeth, waar de Britten nochtans ook hun reserves over hadden, liet Karel geheel ongemoeid.¹⁵⁷

Besluit

Na de bevrijding van het grondgebied en de terugkeer van de regering-Pierlot ontstond er, toen de afwezigheid van de Koning uitbleef, al snel een consensus om een Regentschap in

---

¹⁵⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 897. Deze gang van zaken werd ook aan Vincent Dujardin bevestigd door kanunnik Aubert – een collega van de Fürstenberg op het Groot Seminarie van Mechelen – en door de Staercke. V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 81 en 232.

¹⁵⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 895-897.

te stellen en dat aan Prins Karel toe te vertrouwen. In de kringen rond Leopold III en Koningin Elisabeth keurde men de optie voor het Regentschap af. Ook de uitverkiezing van Karel viel er niet in goede aarde.

De Prins aanvaardde de taak vooral op aanraden van zijn mentor Robert Goffinet. Nog voor zijn eedaflegging besloot de Regent om het omstreden Politiek Testament van zijn broer niet te lezen en evenmin rekening te houden met de waarschuwingen die Leopolds secretaris Capelle tot hem richtte. De redevoering die Karel na zijn benoeming voor de verenigde Kamers hield, kaderde volledig in het regeringsbeleid van verzoening met Leopold en steun aan de geallieerde zaak. Karel en zijn entourage beschouwden ook, in weerwil van Leopolds wensen, de ontslagnemende Eerste Minister Pierlot als enige mogelijke formateur van de nieuwe regering van nationale unie. Die ploeg werd uiteindelijk een mix van “Londoniens” en “Belgen van binnen”.

Tijdens de eerste maanden van het Regentschap bleek al snel hoezeer de Regent belang hechtte aan goede contacten met de geallieerde naties. Zo stuurde hij op eigen initiatief een aankondiging van zijn Regentschap aan veertien geallieerde staatshoofden, ondanks het feit dat minister van Buitenlandse Zaken Spaak dat in de context van de Koningskwesie niet opportuun vond. Karel gebruikte de veelvuldige officiële contacten met prominente Britse en Amerikaanse hoogwaardigheidsbekleders en hoge legerofficieren in België, evenals een privé-reis naar Londen, om hechte banden te smeden met de nieuwe Belgische bondgenoten.

Hoewel de Regent met het Politiek Testament van Leopold III officieel geen rekening hield, kenmerkten de eerste maanden van het Regentschap zich niettemin door een zekere terughoudendheid bij de uitoefening van de koninklijke prerogatieven. Karel probeerde zich zeker niet te profileren als het nieuwe staatshoofd van België, wenste geen onderscheidingen te verlenen en vermeed engagementen op lange termijn aan te gaan of publiek eerbetoon te ontvangen. Expliciet verwezen de afwijzende antwoorden van de diensten van de Regent telkens naar het tijdelijke karakter van het Regentschap en de nakende terugkeer van de Koning. Evenmin oefende Karel in de praktijk het opperbevel over de Belgische troepen uit. Die taak liet hij over aan de geallieerde generale staf. De Regent vertoonde wel bijzonder veel interesse voor het wedervaren van de Belgische brigades binnen het geallieerde leger.

Na de dood van Goffinet en de val van de regering-Pierlot werd André de Staercke, kabinetschef van de ontslagnemende Eerste Minister, de nieuwe secretaris van de Prins-Regent. De Staercke vervulde de politieke vorming van de Regent en zette de gedragslijn, die Goffinet uitgestippeld had, trouw verder. De eerste grote crisis waar de Regent het hoofd aan moest bieden, was de nasleep van de overhandiging van het Politiek Testament aan de Britten, via grootmaarschalk Cornet, op bevel van Leopold. Onder druk van de Britten

leidde de zaak tot het ontslag van de hofdignitaris. Ook andere leden van de koninklijke entourage kregen met de Regent te maken. Van Overstraeten werd op pensioen gestuurd, het kwam tot een botsing met Capelle en Karel wenste eveneens dat kardinaal van Roey hem een nieuwe hofaalmoezenier leverde.

Niettemin kunnen we besluiten dat de eerste maanden van het Regentschap, voordat er sprake was van de bevrijding van de weggevoerde Koninklijke Familie of de terugkeer van de Koning, de Prins-Regent heel gereserveerd optrad, met het oog op een verzoening tussen Leopold en de politieke klasse. Het negeren van het Politiek Testament, het respect voor Pierlot en de geallieerden en de stille verwijdering van de meest gecontesteerde elementen uit de koninklijke entourage moeten we niet interpreteren als een stellingname tegen de Koning, maar net als maatregelen die de herneming van Leopolds prerogatieven moesten vergemakkelijken. Karel hield zich in het openbaar en bij het uitoefenen van die prerogatieven bijzonder op de vlakte en vervulde louter zijn naoorlogse en nationale verplichtingen in de eerste weken na de bevrijding.

Een mooie anekdote om de voorzichtige houding van de Regent te illustreren en dit hoofdstuk af te sluiten, is Karels reactie op een brief die hij een maand na zijn eedaflegging ontving. Een Oostendse familie vroeg de Regent of ze aan de pers mochten bekendmaken dat Karel tijdens de Achttiendaagse Veldtocht geholpen had om gewonden van een bombardement naar het ziekenhuis te voeren. Het Militair Huis van de Regent bedankte de familie hartelijk, maar verzochten – in naam van de Regent – af te zien van het plan: “[L]’anonymat sera pour Lui la plus grande satisfaction. [...] Il ne serait, par conséquence, pas juste faire ressortir les mérites des uns sans les mérites des autres.”¹⁵⁸

Voordat de Koningskwestie als politiek conflict losbarstte, lijdt het geen twijfel dat de Regent de terugkeer van zijn broer op de Troon wenste.

---

¹⁵⁸ Brief van het Militair Huis van de Regent aan de familie B., 24 oktober 1944. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.1.

V.

HET LOSBARSTEN VAN DE KONINGSKWESTIE – LEOPOLD BEVRIJD – DESASTREUZE GESPREKKEN IN STROBL

“Het ging slechts om enkele onbelangrijke vergissingen en beoordelingsfouten, maar de komende ochtendstond zou zijn licht werpen op een slecht aangevangen zaak.”

A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie, Tielt, Lannoo, 2003, p. 210.

De gebeurtenissen in Sankt Wolfgang na de bevrijding van de Koning zijn al tientallen keren verhaald en bestudeerd. We proberen niettemin nieuw licht te werpen op de episode, door de houding van de Prins-Regent te bestuderen gedurende de crisis van maart tot mei 1945. Aan de hand van de memoires van André de Staercke en recent vrijgegeven bronnen uit de archieven van de Prins en zijn entourage, zullen we proberen het gangbare beeld over de aanvang van de Koningskwestie bij te schaven.

Proloog – de houding van de Regent in de aanloop naar de bevrijding van de Koning

We zagen in het vorige hoofdstuk al dat de Regent en zijn entourage de terugkeer van de Koning wensten en voorzichtig maatregelen namen om die transitie voor te bereiden. In het archief van het Militair Huis van de Regent bevindt zich voor die strategie een interessante interne nota, getiteld “Essai de synthèse de l’état actuel de l’opinion publique à l’égard de la Dynastie”.¹ Het manuscript dateert van eind maart 1945. In een tekst van drie pagina’s wordt de bevolking ingedeeld in zes groepen, naargelang hun houding ten opzichte van Leopold III. Voor elke groep formuleerde het Militair Huis tips om – waar nodig – de steun voor de Koning te bestendigen of te bevorderen. Het is een document dat ons een uitzonderlijk inzicht biedt in de richtlijnen die de entourage van de Regent zichzelf oplegde bij het uitoefenen van de koninklijke prerogatieven, net vóór het losbarsten van de Koningskwestie.

Om de eerste twee groepen, de “royalistes par raison” en de “royalistes par raison et par sentiment”, maakte de entourage van de Prins zich weinig zorgen. Zij zouden de Koning door dik en dun blijven steunen. De houding van de “royalistes par sentiment”, wiens steun wisselvalliger was, wou het Militair Huis via het optreden van de Regent bestendigen. Dat diende evenwel voorzichtig te gebeuren, “pour ne pas créer involontairement un “emballage” de foules qui opposerait la personnalité du Prince Régent ou du Prince héritier à celle du Roi”. De algemene stelling was: “[N]e pas désolidariser la personnalité du Prince Régent de celle du Roi”. Diezelfde behandeling wou de entourage toepassen op de tegen-

---

¹ “Essai de synthèse de l’état actuel de l’opinion publique à l’égard de la Dynastie”, 29 maart 1945. AKP, Militair Huis Prins Regent, nr. 52.

standers van de Koning “par raison”, die los daarvan toch monarchist waren gebleven. Die fractie vormde volgens de nota het grootste gevaar voor een scenario waarin de Regent en de Koning tegenover elkaar uitgespeeld zouden worden.

Voor de resoluut anti-monarchistische categorie was er geen remedie mogelijk, maar aan de houding van de Belgen “opposés au Roi par sentiment” kon volgens de nota nog wel verholpen worden. Men dacht daarbij aan het verbieden van separatistische Waalse kranten en aan een royalistisch charme-offensief – “reprendre le coeur par le coeur” – in zwaar getroffen regio’s als Luik, Luxemburg en Henegouwen. De afsluitende conclusies en suggesties van het Militair Huis nemen we hier in extenso op:

“- répondre aux besoins affectifs des Belges à l’égard de “leurs” Princes par des attentions qui les touchent, [...]

- envoi de représentants du Prince Régent (choisir avantageusement parmi de hauts personnalités civiles ou militaires attachées au Roi, de notoriété publique, afin d’associer le Prince Régent et le Roi) aux cérémonies publiques patriotiques et sociales [...],

- appeler en audience les personnalités ou individualités marquantes ayant participé à l’action contre l’ennemi à l’occasion, par exemple, de la remise de distinctions honorifiques”

Het rapport benadrukte dat het optreden van de Regent niet bedoeld mocht zijn om de persoon van Prins Karel te fêteren, maar om de trouw aan de Dynastie een duwtje in de rug te geven: “Cette politique psychologique pourrait actuellement se justifier, non pour conquérir une vaine popularité, mais pour s’opposer à l’action dissolvante [...] menée par une partie dynamique de la population, action que demain pourrait devenir brutalement agissante.”

Nogmaals blijkt dat de Regent en zijn entourage er alles aan wilden doen om de terugkeer van de Koning zo makkelijk mogelijk te maken.

Toch voorvoelde Karel dat de verzoening tussen de Koning en de politieke klasse wel eens niet van een leien dakje zou kunnen lopen. De Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen schreef op 10 maart naar de Britse Minister van Buitenlandse Zaken Harvey: “Klaarblijkelijk heeft de regent geen enkele hoop om de inzichten van zijn broer [uit het Politiek Testament] te wijzigen en hem te houden binnen de voorgeschreven constitutionele grenzen. De houding van de regent is thans dat, van zodra de koning een voet zet op Belgische bodem, hij ophoudt regent te zijn; hij heeft de bedoeling zo vlug mogelijk uit het politieke leven te verdwijnen.”

Niettemin wou Karel een poging wagen om zijn broer voor te bereiden op het hernieuwde contact met de politieke wereld. De Regent vond echter dat dat beter niet op Belgisch grondgebied gebeurde: “Het inzicht van prins Karel was dat de koning niet meteen vanuit Duitsland naar België zou komen, maar dat hij eerst naar Zwitserland zou gaan. Prins Karel zou hem daar kunnen ontmoeten en de zaken met hem doorpraten in de hoop hem ervan te overtuigen een redelijke koers te varen.” Als publieke verduidelijking voor dat korte verblijf in Zwitserland suggereerde de Regent “de voorbereidingen voor de ceremoniële ontvangst van de Koning” te nemen.²

De keuze voor het neutrale Zwitserland sproot waarschijnlijk voort uit het voornemen de betrokkenheid van de geallieerden zo minimaal mogelijk te houden. Op 15 maart bevestigde de Britse diplomaat Speaight Karels positie: “De prins-regent heeft recentelijk zijn bezorgdheid uitgesproken over het vooruitzicht dat de koning onmiddellijk naar België zou terugkeren bij de bevrijding. Hij vreest dat dat een verstorend effect zal hebben, tenzij wanneer de weg eerst wordt voorbereid.”³

De geallieerden mengen zich in de voorbereiding van de terugkeer

De geallieerden vertoonden bijzonder veel interesse in de modaliteiten van terugkeer van de Koning. Al van voor het Regentschap, sinds de zomer van 1944, werd er druk over gecorrespondeerd tussen SHAEF, de Britse en Amerikaanse ministeries van Buitenlandse Zaken en hun ambassadeurs in Brussel. Toen de capitulatie van Duitsland en de bevrijding van Leopold dichterbij kwamen, sloeg die geallieerde interesse om in een concrete bezorgdheid. Op 19 maart werd de Staercke door Knatchbull-Hugessen ontboden. De ambassadeur wou zijn regering inlichten over de geplande maatregelen bij de bevrijding van de Koning. Hij verhulde niet dat hij Karel intelligent vond en eigenlijk boven Leopold prefereerde: “[Knatchbull] vreesde dat de terugkeer van de Koning aanleiding zou geven tot onrust, iets wat de Belgische wederopbouw zou kunnen schaden”.⁴

Ook de Amerikaanse ambassadeur Sawyer informeerde bij de Staercke naar de voorbereidingen op de bevrijding van de Koning. Net als Knatchbull verlangde hij dat “precieze instructies” voor de militaire overheden klaar lagen ingeval Amerikaanse troepen de Koning zouden vinden. Sawyer maakte volgens de Staerckes memoires ook enkele bezorgde opmerkingen: “In ieder geval was de ambassadeur van mening dat de regering de plicht had de situatie goed in de hand te houden. Was het niet aanbevelingswaardig dat een delegatie zich prompt tot bij de Koning zou begeven? Deze zou hem op neutraal gebied, bijvoor-

---

² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III: de koning, het land, de oorlog*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 898.

³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 1097.

⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 192.

beeld in Zwitserland, kunnen ontmoeten en hem verslag uitbrengen over hoe de situatie er momenteel in België uitzag”.⁵ Uit de Staerckes rode opschriftboekje blijkt echter dat *hij* tijdens het gesprek met Sawyer het idee had geopperd de Koning eerst in het buitenland de eisen van de regering voor te leggen: “Je fais suggestion Suisse. Amb[assadeur] d’accord, mais bien mettre au point.”⁶ Het oorspronkelijke plan was, zoals we zagen, al twee weken voordien door de Regent bedacht.

De regering-Van Acker stapte ondertussen af van de automatisme-thesis die ze tot dan toe had aangehouden. De vorige Eerste Minister Pierlot had steeds verklaard dat de Koning bij zijn terugkeer automatisch zijn prerogatieven zou hernemen. Op 26 maart schreef Knatchbull echter aan het Foreign Office dat er nu eerder “een bepaalde procedure [zou] worden gevolgd waarbij de regent de macht zou overdragen aan de koning”.⁷

Op 2 april liepen beide geallieerde ambassadeurs, vergezeld van generaal Erskine, langs bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Nogmaals drukten ze op de vereiste om de modaliteiten van de bevrijding van de Koning minutieus voor te bereiden. Uit het besef dat het wel eens Britse of Amerikaanse troepen zouden kunnen zijn die Leopold aantreffen, ontstond ook de geallieerde wens om geen verantwoordelijkheid te dragen in de Koningskwestie. Deze hernieuwde bezorgdheid leek indruk te maken in regeringskringen, want de volgende ochtend beslisten Spaak, Van Acker en de Regent om bij de bevrijding van de Koning hem “prompt” een delegatie te sturen. Oorspronkelijk zou die bestaan uit de Prins-Regent, diens kabinetschef Holvoet, Eerste Minister Van Acker en Minister van Buitenlandse Zaken Spaak.⁸

Later bracht Karel wijzigingen aan in de delegatie. Hij verving Holvoet door Cornil, procureur-generaal bij het Hof van Cassatie – volgens de Staerckes memoires omdat Holvoet “te formalistisch” was en Cornil “het ontegenzeggelijke voordeel [had] een van de bewaarnemers van het Politiek Testament te zijn geweest”. Bovendien voegde de Regent ook de Staercke zelf aan de groep toe.⁹ De Regent liet twee kisten vol papieren en krantenknipsels voorbereiden “ten behoeve van de Koning, opdat hij de situatie beter zou kunnen inschatten”. Holvoet had er eveneens een korte nota aan toegevoegd waarover de Staercke geringschattend opmerkt: “De kabinetschef van de Prins had hierin, als een overbodige

---

⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 193.

⁶ Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 27 maart 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 898.

⁸ “Le gouvernement belge souhaiterait, en premier lieu, être informé aussitôt que possible de la libération du Roi. Il espère que le Commandement allié demandera au Roi d’attendre en Allemagne l’arrivée d’une délégation venant de Belgique et qui serait chargée de décider avec le Roi des circonstances de son retour dans ce pays. [...] La délégation serait composée de son Altesse Royale le Prince Régent, du Premier Ministre, du Ministre des Affaires étrangères et du Baron Holvoet”, brief van Spaak aan Sawyer, weergegeven in: J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, “Léopold III: le non-retour. Textes et documents, sélection et présentation”, *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1983, nr. 1020-1021, p. 6.

⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 194.

Nestor, een hele reeks gevaren opgesomd en herhaaldelijk tot voorzichtigheid aange-
maand.”¹⁰

Uit het rode opschrijfboekje van de Staercke blijkt echter dat hij zelf een grote rol heeft
gespeeld bij het wijzigen van de samenstelling van de delegatie. Vooral dat hij zelf niet
mocht meereizen – en Holvoet wel – kwetste de secretaris. Op 3 april hoorde hij de namen
van Holvoet, Van Acker en Spaak vallen als begeleiders van de Prins. In zijn dagboek lezen
we zijn reactie: “J’exprime au P[rin]ce [le] désir d’y aller”. In een gesprek met Sawyer ver-
borg de Staercke zijn slecht humeur niet en zei dat hij zich opzijgeschoven voelde. Hij be-
stempelde de gang van zaken ook als “trop vite, trop hâtif et sans coordination”.

Tijdens een diner met de Staercke enkele dagen later vertelde voormalig Eerste Minister
Pierlot over de inspanningen die hij bij Spaak geleverd had om de Staercke aan de delegatie
te laten toevoegen: “Me raconte consultation Spaak sur scénario retour. Accord. A dé-
conseillé Holvoet, arrangeur juriste. On restera dans l’équivoque. A suggéré mon nom.
Spaak n’a pas eu de réaction.”¹¹ Uiteindelijk kreeg de Staercke toch zijn zin. Hij vergezelde
de Prins naar Sankt Wolfgang, Holvoet bleef in Brussel.

De Britten bleven zich de hele maand april lang ongerust maken over het plan om Leopold
in het buitenland tegemoet te gaan. Ze wantrouwden de modaliteiten en de gevolgen van
de bevrijding van de Koning. Er bestond een vrees voor onlusten in België na Leopolds
terugkeer, die de geallieerde bevoorradingslijnen zouden kunnen verstoren en voor de ver-
wijdering van België uit het geallieerde blok. Eerste Minister Churchill vroeg zich af of de
geallieerden bij de bevrijding van de Koning het recht hadden om diens bewegingsvrijheid
te beperken. Minister van Buitenlandse Zaken Eden antwoordde hem: “Het is te hopen dat
hij door het advies van zijn ministers en de prins-regent geleid zal worden, maar ik zie niet
in hoe we hem kunnen verplichten hun advies op te volgen.” De twee bespraken ook de
mogelijkheid dat er een conflict zou ontstaan tussen de Koning en de Belgische delegatie.
Churchill keek vooruit en becommentarieerde zelfs de mogelijkheid van een door de Brit-
ten op te zetten regimewissel:

“Er moeten wel zeer gegronde redenen worden aangevoerd vooraleer we de re-
gent zouden aanmoedigen, laat staan helpen om de troon van zijn broer te ste-
len. De vraag van de opvolging is duidelijk een raak van de Belgen en hoe min-
der we ons daarmee bemoeien, des te beter zal onze zaak er uitzien. [...] De hui-
dige regent kan misschien een beter man zijn dan de koning, maar dit is niet de

---

¹⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 225.

¹¹ Notities van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 3-5 april 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

manier waarop de opvolging in België gebeurt: het zou in feite tot anarchie in de dynastie leiden.”¹²

Het scenario van de Regent voor de terugkeer van de Koning

Op 29 maart spraken Karel en de Staercke over de terugkeer. Ze beschouwden drie hypothesen: de terugkeer van ofwel enkel Leopold, ofwel enkel de koningskinderen, ofwel helemaal niemand. De eerste optie zag Karel als de enige die moeilijkheden zou opleveren.¹³ De Regent had in gedachten een scenario voor de terugkeer van zijn broer uitgestippeld, om problemen te voorkomen. De aankomst van Leopold in België verliep volgens de Prins best via Luik, om in die “minst koningsgezinde stad” het royalisme aan te wakkeren. De Koning zou er verwelkomd worden door de voorzitters van Kamer en Senaat, om daarna in het Parlement een toespraak te geven. De secretaris van de Prins vermeldde ook een bijkomend motief dat Karel er toe aanzette de Koning in het buitenland tegemoet te gaan, namelijk de mogelijk perfide invloed van de koninklijke entourage in de eerste dagen na de terugkeer: “Het leek hem een goed idee de Koning eerst naar Zwitserland te laten komen alsook om hem tegemoet te gaan, voordat al te ijverige aanhangers de Koning zouden ompraten”. De Regent vreesde echter dat Leopolds “botte karakter” de eerste gesprekken zou kunnen bemoeilijken. Hij toonde dit aan door, tijdens een wandeling in Ciergnon, samen met de Staercke een rollenspel op te voeren. De Prins imiteerde zijn broer, zijn secretaris verpersoonlijkte Spaak. Het fictieve gesprek dat ze daarna voerden, leidde inderdaad tot ruzie.¹⁴

De Staercke wil in zijn memoires vooral de aandacht vestigen op de rotsvaste intenties van de Prins zijn broer terug naar België mee te nemen: “Zo liet de Prins zijn gedachten dwalen in het prettige vooruitzicht van een innige omhelzing, hoewel zijn politiek gevoel hem zei dat hij dit waarschijnlijk wel kon vergeten”. Karel droeg de Staercke eveneens op een afscheidsspeech aan het Parlement en bedankbrieven aan zijn ministers voor te bereiden.¹⁵ Opnieuw wijst alles erop dat Karel aan de vooravond van Leopolds terugkeer wel degelijk overtuigd was dat zijn Regentschap stilaan ten einde liep.

De projecten voor de brieven bevinden zich nog in het politiek archief van de Staercke. Ze vormen een soort zelfreflectie van de Prins over zijn houding tijdens het Regentschap en daarna. Het briefproject aan Leopold luidde:

“Mon cher L.,

---

¹² R. KEYES, *Leopold III: complot tegen de koning. 2: 1940-1951*, Tielt, Lannoo, 1987, p. 271.

¹³ Notitie van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 22 maart 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

¹⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 193.

¹⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 194.

Ma Santé requiert du repos. Par ailleurs, ma présence ici rendrait peut-être ta tâche plus difficile. Tu ne verras donc pas d'inconvénience, je suppose, à ce que je prenne quelques jours de congé à l'étranger?"¹⁶

Karel was van plan om aan Eerste Minister Van Acker te schrijven:

“Au moment où la Régence prend fin, je tiens à exprimer au Gouvernement que vous avez présidé ma reconnaissance pour le dévouement et la loyauté avec laquelle il s'est acquitté des ses hautes fonctions. Je vous serais obligé d'être l'interprète de mes sentiments auprès de tous vos collègues.”

“Les relations confiantes et amicales qui se sont établies entre nous n'ont jamais cessé d'être pour moi une aide précieuse dont je vous remercie. Votre activité et votre énergie laissent la Belgique dans une situation favorable. Je forme des vœux pour sa prospérité.”¹⁷

Via de premier zou de Regent, indien de Koning daadwerkelijk was teruggekeerd, ook een brief hebben meegegeven voor Van Cauwelaert en Gillon, op dat moment voorzitters van Kamer en Senaat. In de brief bedankte hij Van Acker nogmaals persoonlijk:

“Vous trouverez, sous ce pli, copie de la lettre que j'ai adressé à MM. les Présidents des Chambres Législatives. Les relations si confiantes et si courtoises qui se sont établies entre la Régence et votre Gouvernement resteront pour moi un ineffaçable souvenir. J'ai pu apprécier votre loyauté, votre énergie et votre persévérance mises au service d'un patriotisme éclairé. Vous m'avez été d'une aide précieuse”¹⁸.

Het briefproject aan de voorzitters van Kamer en Senaat luidde:

“Le retour du Roi met fin à la Régence. Je dépose donc entre vos mains les pouvoirs que les Chambres m'ont conférés et je les prie de vouloir bien m'en donner acte. Je les remercie d'avoir placé leur confiance au Moi; dans l'accomplissement de ma mission temporaire, la fidélité à mon serment constitutionnel a été mon principal souci.”

Oorspronkelijk had de Staercke als laatste zin voorzien: “Je forme des vœux pour que le Pays, auquel je suis si attaché, continue à suivre les voies qui, par la concorde, doivent le mener à la grandeur morale, à la paix sociale et à la prospérité.” Die passage werd echter – waarschijnlijk omwille van het nogal politieke karakter en de te expliciete wens om de be-

---

¹⁶ Project brief van Karel aan Leopold, s.d. “Question Royale - Projets de lettres pour la fin de la Régence”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

¹⁷ Project brief van Karel aan Van Acker, s.d. “Question Royale - Projets de lettres pour la fin de la Régence”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

¹⁸ Project begeleidingsbrief aan Van Acker voor de brief van Karel aan Gillon en Van Cauwelaert, s.d. “Question Royale - Projets de lettres pour la fin de la Régence”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

leidskoers van het Regentschap aan te houden – vervangen door bravere wensen voor het welzijn van België, gevolgd door een groet.¹⁹

Het Huis van de Prins-Regent hield ook in toenemende mate de pers in het oog. In de verschillende archieven bevinden zich krantenknipsels over de Koning, zowel over de publieke opinie over de vorst als over diens mogelijke verblijfplaats.²⁰ De Regent en zijn entourage waren het niet eens met de aanzwellende eis van leopoldistische kranten en de Kerk naar meer koningsgezinde propaganda: “Het kon niet anders of de omstandigheden en het gewicht van dergelijke uitlatingen maakten gevoelens los ten gunste van Leopold III. De Prins-regent was hiervoor bevreesd, want hij was beducht voor een boomerang-effect. Ten aanzien van zijn broer was hij altijd voorstander geweest van matige lof, zodat Leopold III ook minder hard zou worden verguisd. Helaas vond hij hiervoor noch begrip, noch waardering.”²¹

De Staercke loodst de voorbereidingen in een laatste fase – Karel wil de geallieerden in de delegatie opnemen

De Staercke kreeg de taak met SHAEF te onderhandelen over de praktische beslommeringen betreffende het vervoer van de delegatie. Generaal Erskine stuurde de secretaris van de Regent daarom zijn adjunct kolonel Williams-Thomas, die tot de terugkeer uit Sankt-Wolfgang als verbindingsofficier zou dienen. De Staercke en Williams-Thomas hadden regelmatig contact “en voerden tevens een administratieve correspondentie die ‘top secret’ en uiterst miniteus was”. Bij het bepalen van het aantal plaatsen in het konvooi werd volgens de secretaris van de Regent rekening gehouden met het feit dat “[...] de Koning en op zijn minst zijn oudste zoon mee naar België moesten kunnen terugkeren”. De Staercke onthult in zijn memoires nog dat “de Regent, om politieke redenen, niet wenste dat de prinses van Retie terzelfdertijd als de Koning terugkeerde”.²² Tijdens een gesprek met Knatchbull op 4 april had de secretaris echter gezegd dat het om “*raisons personnelles* et politiques”²³ ging. Karel had blijkbaar ook persoonlijke problemen met de nieuwe echtgenote van zijn broer.

Op 5 april deed de Regent de Britse ambassadeur een opmerkelijk voorstel. Hij vroeg Knatchbull om samen met Sawyer de delegatie te vervoegen, om “het ceremoniële aspect van de zaak” te verhogen en de terugkeer van de Koning verder te vergemakkelijken. Karel leek steeds sceptischer over de mogelijkheid van een snelle verzoening tussen de Koning en

---

¹⁹ Project brief van Karel aan Gillon en Van Cauwelaert, s.d. “Question Royale - Projets de lettres pour la fin de la Régence”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

²⁰ Knipsels uit de Daily Herald (5 april 1945) en uit de Gazet van Antwerpen (7 april 1945). AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

²¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 188-189.

²² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 194-195.

²³ Notitie van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 4 april 1945. “Agendas y compris ‘Carnet rouge’”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

de regering. Knatchbull schreef naar het Foreign Office: “Ik denk dat hij de mening is toegedaan dat het voor de regering onmogelijk zal zijn op enkele dagen in Duitsland de zaken uit te klaren met de koning. Ik denk dat hij meent dat ze de koning niet kunnen verhinderen onmiddellijk terug te keren indien hij dat wenst. [...] De prins voelt aan, zo denk ik, dat het zijn plicht is het pad zoveel mogelijk te effenen voor de terugkeer van de koning, ook al is hij zich volledig bewust van de noodzaak om de koning vroeg of laat te overtuigen de inzichten van de regering over zijn constitutionele plichten bij te treden.” De Regent was zich waarschijnlijk maar al te goed bewust van de sterke legitimerende symboliek die schuilde in een terugkeer van de Koning onder begeleiding van een geallieerde vertegenwoordiging. Mogelijk wou hij de aanwezigheid van de Britse en Amerikaanse ambassadeur ook gebruiken om Leopold tot grotere toegeeflijkheid te dwingen.

Aanvankelijk stond Knatchbull niet weigerachtig tegenover Karels voorstel, maar na overleg met Sawyer en het Foreign Office sloeg hij Karels aanbod af. De geallieerden wensden niet betrokken te raken in de Koningskwestie en evenmin de indruk te geven dat ze met hun aanwezigheid de Koning onder druk zouden zetten.²⁴

Procureur-generaal Cornil stond ondertussen nogal weigerachtig ten opzichte van de taak die hem opgedrongen werd. Hij vroeg tijdens zijn audiëntie bij de Prins om 24 uur bedenktijd. Ten slotte aanvaardde hij, maar niet zonder op 10 april zijn rol bij de Regent te bespreken: “Cornil wilde slechts fungeren als juridisch bemiddelaar die iedereen zijn goede diensten zou aanbieden. Het scenario van de terugkeer leek hem wel uitvoerbaar, voor de procedure inzake het einde van het regentschap suggereerde hij terug te gaan tot het precedent in 1831”. Uiteindelijk onderzochten Cornil, de Staercke, magistraat Hayoit de Termicourt en kamervoorzitter Van Cauwelaert grondig de manier waarop het regentschap van Surlet de Chokier in 1831 was overgelopen in het koningsschap van Leopold I.²⁵ Van Cauwelaert en Hayoit betuigden volgens de Staercke eveneens hun instemming met Karels plan, inclusief de terugkeer zonder Lilian Baels en het ontslag van Leopolds entourage. Hayoit zou zich zelfs laten ontvallen hebben dat het “niet eenvoudig [zou] zijn de Koning naar het Parlement te krijgen [...]”.²⁶

De Staercke legt in zijn memoires zwaar de nadruk op de uiterste geheimhouding waarin alle voorbereidingen plaatsvonden: “De Prins en de eerste minister hadden hierbij de teugels in handen en slechts enkele personen [...] waren op de hoogte”. De publieke opinie

---

²⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 901.

²⁵ Het politieke archief van André de Staercke bevat inderdaad een dossier met stukken over de inhuldiging van Leopold I, de brief van Regent de Chokier aan de eerste Koning der Belgen, het programma van de inhuldiging, uittreksels uit de decreten van het Nationaal Congres over de keuze van een Koning en de discussie tussen de leden van het Nationaal Congres over het artikel 57, 58 en 59 van de Grondwet. Zie: AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

²⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 194-195.

werd bewust niet ingelicht om agitatie te vermijden, zeker in een periode waarbij de repressie de gemoederen in België al bijzonder ophitste. De Staercke schaarde zich ook uitdrukkelijk achter de regeringspolitiek om, in afwezigheid van de Koning, het debat over diens attitude tijdens de oorlog niet te openen. Op 24 april waren alle voorbereidingen getroffen. Diezelfde dag nog meldde Reuters de bevrijding van de Koning, die in Zwitserland zou verwacht worden. Dat leidde onmiddellijk tot opwinding in de publieke opinie, de pers en de politieke kringen. Onder druk van de beroering onder hun electoraat werden de politieke partijen verplicht snel stelling in te nemen.

Tijdens een lunch met de Staercke maande de Prins zijn secretaris ondertussen aan tot voorzichtigheid. Karel toonde zich eind april voor het eerst voorstander van een “abstention” – een periode van berusting in plaats van de overhaaste terugkeer van de Koning. Volgens de Staerckes notities toonde de Regent zich ook “violent contre les ultras” en vroeg hij zijn secretaris of hij zou aanvaarden verder op post te blijven indien het Regentschap langer zou aanslepen.²⁷ De Prins was van mening dat Leopolds terugkeer op de troon gerust wat uitgesteld mocht worden, indien dat een bevredigende verzoening tussen vorst en politiek ten goede zou komen.

Het Kabinet van de Regent licht zich in over de opinies betreffende de terugkeer van de Koning

Binnen de socialistische partij klonken de anti-leopoldistische en zelfs republikeinse stemmen ondertussen steeds luider. Republikeinen als Camille Huysmans en Max Buset hadden de hele oorlog lang in Londen al geageerd tegen het verzoeningsbeleid van de regering-Pierlot. Nu roerden ze zich ook binnen de BSP, die de automatische terugkeer uitsloot en “het proces van de Koning” eiste alvorens die zijn plaats op de troon weer kon innemen. Spaak probeerde binnen zijn partij een matigende rol te spelen. Ook de leopoldisten zaten echter niet stil en voerden zowel in de katholieke pers als op straat een campagne voor de nakende terugkeer van de Koning.

Het Kabinet van de Regent ontving enkele tegenstanders van Leopold in audiëntie. Op 16 april raadpleegde baron Holvoet minister Vos, aan wie hij vroeg op welke manier de terugkeer van de Koning een succes kon worden. Volgens Holvoets nota van het gesprek antwoordde Vos: “Le Roi devrait: 1) réconciliation avec le Gouvernement de Londres 2) proclamer l’alliance dans la guerre commune 3) épurer son entourage”.²⁸ Op 24 april ontving de kabinetschef Adrien van den Branden van het Onafhankelijkheidsfront, die hem meedeelde dat er binnen zijn verzetsbeweging een verpletterende meerderheid vóór de troonsafstand gewonnen was. Indien de abdicatie niet te bespreken viel, moest de Koning

---

²⁷ Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 30 april 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, Papiers de Staercke, nr. 170 PP/078.

²⁸ Kopie van nota over gesprek Holvoet met Vos, 16 april 1945, “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

op zijn minst zijn entourage uitzuiveren, de oorlog verder zetten en zich na het heropnemen van zijn prerogatieven strikt constitutioneel gedragen.²⁹

De provinciale afdeling van het Onafhankelijkheidsfront in Limburg, die zich van het Brusselse hoofdbestuur afgescheurd had, stuurde de Regent echter een dagorder dat vóór de spoedige terugkeer van de Koning pleitte. Het dagorder, gedateerd op 10 mei, werd in Limburg “met een verpletterende meerderheid gesteund”, zo beweert provinciaal secretaris Alfons Saenen. Saenen betreurde het ook dat “het hoofdbestuur van het Onafhankelijkheidsfront te Brussel zich door linksche partijen heeft laten beïnvloeden om de negentig procent koningsgezinde bevolking te misleiden”.³⁰

Op 27 april vergaderden de radicale socialisten Buset, Craeybeckx, Piot, Anseele, Larock, Vermeylen en Bohy over de Koningskwestie. Ze waren allen gewonnen voor de troonsafstand. Bohy kende Holvoet al een hele tijd, dus hij zou de kabinetschef van de Regent inlichten over dat standpunt: “[I]l irait l’entretenir de l’affaire, préconiserait l’abdication et ferait rapport au Bureau sur l’entretien”.³¹ Een kopie van het verslag van Bohy’s audiëntie vonden we terug in de papieren van de Staercke. De socialistische boodschapper begon zijn pleidooi met de mededeling dat de BSP niet zou deelnemen aan de koningsgezinde manifestaties. Hij vervolgde:

“[N]ous estimons souhaitable que la Monarchie continue... mais, il faut pour cela que le Roi s’efface et que la Régence – le Régent ayant conquis toutes les sympathies – continue; nous avons envisagé une démarche auprès du Régent pour lui exposer notre sentiment, mais nous y avons renoncé pour ne pas placer le Régent dans une situation fausse. Mais, mes amis ont considéré comme un devoir de mettre au courant son Chef de Cabinet”.

Holvoet vroeg Bohy daarop of een troonsafstand – gevolgd door het voortduren van het Regentschap tot aan de meerderjarigheid van Boudewijn – bij de bevolking goed zou ontvangen worden. “Avec acclamations”, beweerde Bohy. De kabinetschef stelde hem vervolgens het scenario voor van de Koning die zijn entourage uitzuiverde, zich aan de kant van de geallieerden schaarde en zich strikt aan de Grondwet hield. Bohy leek niet enthousiast en beweerde dat de Koning teveel minachting voor het Parlement had getoond.³²

---

²⁹ Kopie van nota over gesprek Holvoet met van den Branden, 24 april 1945, “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

³⁰ Brief van Alfons Saenen aan de Regent, 12 mei 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1151.

³¹ Uittreksel uit het dagboek van Larock, J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, “Léopold III: le non-retour”, p. 22.

³² Kopie van nota over gesprek Holvoet met Bohy, 29 april 1945, “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

Op het BSP-partijbureau van 28 april deelde Bohy aan zijn collega's mee dat Holvoet zich niet afkerig had getoond ten opzichte van de troonsafstand en de voortzetting van het Regentschap: “[L]e sentiment du baron Holvoet ne lui paraissait pas défavorable”.³³ Daarop stemde het bureau van de BSP in het geheim een motie die dat scenario vooropstelde. De socialisten liepen echter iets te hard van stapel. Holvoet had Bohy's bemerkingen namelijk meteen overgeleverd aan de Eerste Minister, “met de mededeling dat het aan hem toekwam de hele situatie te behandelen”. De Regent kondigde bij Knatchbull aan dat hij, in het licht van de groeiende oppositie tegen Leopold, zijn handen van het hele dossier aftrok en de Koningskwesie vanaf nu als een regeringszaak beschouwde: “The attitude of the Prince Regent and his entourage is that the whole question is one for the Government and not for the Regent.”³⁴ We zullen echter zien dat Karel dat voornemen in de daaropvolgende weken verre van consequent huldigde.

Karel ontvangt de Amerikaanse “Order of Merit”

Op 27 april, hoogstwaarschijnlijk in het licht van de verwachting dat de Koning binnenkort zou terugkeren, verleende de Amerikaanse overheid aan de Prins-Regent de “Order of Merit”. Dat eerbewijs is de hoogste Amerikaanse onderscheiding die een buitenlands staatshoofd kan ontvangen. Sommigen interpreteerden de decoratie dan ook als een motie van vertrouwen in Karel, tegen de terugkeer van zijn Koning in. Het Kabinet van Spaak, dat steeds bij dergelijke zaken gecontacteerd werd, vond het moment inderdaad niet echt opportuun.³⁵ Waarschijnlijker is echter dat de Amerikanen enkel het signaal wensten te geven – ook aan de Koning – dat ze de Belgische steun aan de geallieerden sinds de bevrijding bijzonder apprecieerden. De “citation” die het ereteken begeleidde, maakte namelijk expliciet duidelijk dat Karel het ereteken in de eerste plaats kreeg omwille van zijn houding tijdens de oorlog en het feit dat België tijdens het Regentschap stevig in het geallieerde kamp was terechtgekomen:

“By direction of the President, the Chief Commander Degree of the Legion of Merit is awarded for exceptionally peritious conduct in the performance of outstanding service from 1940 to the present date.”

“His Royal Highness Prince Charles, during the occupation of Belgium by the forces of the enemy, at considerable personal risk to himself, contributed greatly to the success of the Allied cause and the liberation of His country, by actively participating in Belgian resistance.”

---

³³ Uittreksel uit het dagboek van Larock, J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, “Léopold III: le non-retour”, p. 22.

³⁴ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 96.

³⁵ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 336.

“As Commander-in-Chief of the Belgian Army after the liberation of His country, Prince Charles, Regent of Belgium, has spared no effort to encourage the thorough preparation of his Nation’s Military Forces, thereby enabling them to participate most worthily in the fight against the common enemy.”³⁶

Bij de overhandiging gaf Amerikaans ambassadeur Sawyer een gelijkaardige motivering voor het eerbetoon aan de Regent:

“It is a mark of respect and esteem in which Your Royal Highness is held by the people of my country and by the President, and symbolizes their appreciation of the service which you have rendered not merely to your own country but to all of the Allies by your personal conduct during the German occupation and your handling of the affairs of your country since its liberation.”

“May I add a personal word. The opportunity which my position as Ambassador to Belgium had given me to observe closely your direction of the affairs of your country has enhanced my respect and admiration and has made clear to me that the people of Belgium has been extremely fortunate to have had your guidance in this most critical period of your nation’s history.”³⁷

Het Kabinet van de Prins-Regent stuurt De Ridder, Spaaks kabinetschef, de vraag om zo snel mogelijk een telegram met de volgende boodschap naar Truman te sturen:

“I wish to thank Your Excellency for making me a Chief Commander of the Legion of Merit. I see in this honor an exceptional token of esteem to my country and the people of Belgium. CHARLES.”³⁸

Bovendien was er onmiddellijk ook sprake van het verlenen van wederkerige onderscheidingen. De Ridder telegrafeerde naar Spaak, die zich op een conferentie in San Francisco bevond:

“Régent a reçu hier plus haute distinction américaine. Ministre Défense Nationale voudrait proposer mouvement distinctions honorifiques à militaires alliés et estime qu’il convient commencer par décorer Chefs Etats alliés. J’ai fait savoir à votre remplaçant qu’il s’agissait [d’une] question gouvernementale et que c’était nécessaire vous consulter.”

“On envisagerait Grand Cordon Léopold et Croix de Guerre 1940 posthume [pour] Roosevelt. D’autre part, mêmes décorations Premier Ministre britannique, de Gaulle, Staline et Chang Kai Chek. Directeur politique et moi-même, nous nous demandons si opportun, veille retour possible Souverain, engager tel

---

³⁶ Transcriptie van de “citation”, 28 april 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.2.

³⁷ Transcriptie van Sawyers speech, 28 april 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 1.2.

³⁸ Telegram van Karel naar Truman. AMBZ, nr. 15.638/95.

mouvement. D'autre part, radiation 1940 Souverain Légion d'Honneur rend délicate question Gaulle. Veuillez donner avis.”³⁹

Op 3 mei gaf Spaak een negatief advies: “Félicitations pour Régent. Estime prématuré décerner des décorations.”⁴⁰ Buitenlandse Zaken schreef dan ook naar het Kabinet van de Regent:

“Monsieur Spaak exprime l'avis que si des initiatives analogues devaient être prises en Belgique à l'égard de Chefs d'Etats d'autres pays, la question devrait être examinée avec la plus grande attention et qu'en tout état de cause elle serait encore prématurée.”⁴¹

De voltallige pers werpt de Regent bloemetjes toe, zij het met afwijkende motieven

Ondertussen blikten vele kranten al terug op het Regentschap. *La Libre Belgique* deed dat sobertjes: het Belgische volk moest volgens de krant blijk geven van een “profonde reconnaissance envers S.A.R. le Régent, dont la discrète sagesse a su maintenir, en ces temps troublés, l'esprit de nos libres institutions”.⁴² *Le Peuple* haalde echter uitgebreid de loftrumpet boven, zoals we zullen zien niet zonder politieke drijfveren. Hoofdredacteur Victor Larock zette nog eens uiteen waarom de socialisten in 1944, vanuit hun republikeinse wortels, pas in de tweede stemronde voor de Prins hadden gekozen. Nu voegde hij daar nu aan toe:

“Ils ne regrettent pas d'avoir mis en lui leur confiance. Après huit mois d'une expérience combien ardue et délicate, sans doute leur est-il permis de le déclarer.”

Larock benadrukte dat deze gevoelens van dankbaarheid minder te maken hadden met een gehechtheid aan de dynastie, dan met de idee dat iemand die zij *aangesteld* hadden zich onderscheiden had door zijn *verdiensten*:

“Le prince régent a rendu au pays l'immense service de le maintenir uni, à un moment où *toute autre présence que la sienne au pouvoir* n'eût pas manqué de favoriser les ferments de désagrégation qui se sont formés sous l'occupation ennemie.”⁴³

Die pertinente verwijzing naar Leopold III, die volgens Larock de eenheid van het land niet langer vertegenwoordigde, was duidelijk een politiek geladen boodschap. De socialist vervolgde:

---

³⁹ Telegram De Ridder naar Spaak. AMBZ, 15.638/95.

⁴⁰ Telegram Spaak aan De Ridder. AMBZ, 15.638/95.

⁴¹ Brief Kabinet Spaak aan Kabinet Prins-Regent, 9 mei 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 114.

⁴² *La Libre Belgique*, 3 mei 1945.

⁴³ *Le Peuple*, 28 april 1945. De cursivering is van mijn hand.

“Un très grand nombre de nos compatriotes en ont eu l’intuition très nette. Ce qu’ils savaient du prince, de ses sentiments et de son attitude sous l’occupation, les disposait d’avance à la plus déférente sympathie. Le peu qu’ils ont appris ensuite, *sans le secours d’aucune propagande*, n’a fait que fortifier son crédit et leur gratitude.”

De afkeurende verwijzing naar de leopoldistische propaganda springt meteen in het oog. Volgens Larock waren niet alleen de ministers en de medewerkers van de Regent, maar het hele Belgische volk onder de indruk van “les qualités d’esprit et de caractère du chef élu de notre Exécutif, la cordiale simplicité de son accueil et de son langage, la conscience qu’il met à s’acquitter de sa mission”. De hoofdredacteur besloot:

“Au moment où le retour du roi est annoncé comme imminent, quoi de plus naturel que de tourner un instant nos regards vers lui, qui a été, depuis la Libération, le dépositaire de la couronne, et de lui adresser, avant toute nouvelle décision du Parlement, le juste hommage auquel il a droit?”⁴⁴

In zijn dagboek liet de sterk anti-leopoldistische Larock geen twijfel bestaan over het doel van zijn hommage aan de Regent: “But: orienter l’opinion publique dans cette direction”. Openlijke lofbetuigingen voor de Prins, vaak met onderhuidse verwijzingen naar het falen van de Koning, zouden overigens gedurende de hele Koningskwestie een deel uitmaken van de anti-leopoldistische stemmingmakerij. Larock vermeldde verder nog in zijn dagboek: “Cet article fût [...] commenté favorablement dans l’entourage du Régent [...]”. Drie dagen later hoorde hij zelfs dat zijn opiniestuk de Regent en de geallieerden overtuigd zou hebben van de noodzaak van een troonsafstand.⁴⁵

Het Kabinet van de Regent hield zich overigens intensief bezig met de commentaren in de pers. In het archief van adjunct-kabinetschef Jean van den Bosch bevindt zich een interne nota van 7 mei 1945, getiteld “Le Roi, la presse et les partis”. Van den Bosch besprak in zijn tekst het “pact” dat pers en regering hadden gesloten om het stilzwijgen over de Koningskwestie te bewaren. Daarna somde de nota op hoe de kranten zich niettemin één na één in de polemieken over de Koningskwestie hadden gestort. Van den Bosch wees met een beschuldigende vinger naar de door leopoldistische industriëlen gesponsorde krant *Le Quotidien*, “qui rompit la trêve”. Daarna volgde een gedetailleerde bespreking van de dagbladen die voor of tegen de Koning stelling hadden ingenomen.

In het besluit luidde het: “La presse unanime a reconnu la position délicate dans laquelle la prolongation de ce pénible débat plaçait le Prince Régent: elle a loué son absolue cor-

---

⁴⁴ Le Peuple, 28 april 1945.

⁴⁵ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, “Léopold III: le non-retour”, pp. 23-24.

rection et compris la réserve scrupuleuse qui lui était imposée.” Van den Bosch wees wel op de reacties die Larocks “Hommage au Régent” in andere kranten teweeg bracht. Voornamelijk *Le Quotidien* riep de Regent op *Le Peuple* te negeren en positie in te nemen voor de terugkeer van zijn broer:

“Ce qui nous paraît aussi imprudent qu’insolite dans la manoeuvre socialiste, c’est la desinvolture avec laquelle elle compte sur le Prince Régent pour se prêter au rôle qu’on lui assigne sans se donner la peine de le consulter. Le parti socialiste croit-il que le Prince Régent se soumettra à cette réquisition de sa personne pour faciliter l’abdication du Roi? Le Loyalisme scrupuleux dont il a fait preuve vis à vis du Souverain rend plus que douteuse une pareille supposition.”⁴⁶

De bevrijding van de Koning – Wordt de automatismethese aangehouden?

Karel en Van Acker hadden het voornemen opgevat op 2 mei een ministerraad bijeen te roepen, onder voorzitterschap van de Regent.⁴⁷ De Staercke was het niet met dat plan eens: “Om de publieke opinie te bewijzen dat de opwinding niet op de Olympus was overgeslagen, stond op de agenda uitsluitend de bespreking van het Antwerpse havenbeleid. Bij dit bericht was er niet één Belg die hieraan geloof hechtte. Iedereen was ervan overtuigd dat de regering uitsluitend over de Koningskwestie had gesproken”.⁴⁸

Diezelfde dag sprak de Regent tegen zijn kabinetschef voor het eerst een oordeel uit over het gedrag van zijn broer tijdens de bezetting. In het rode opschrijfboekje van de Staercke staat dat de Prins de volgende inschatting maakte: “Mijn broer heeft overal verwarring gezaaid. Er moet orde op zaken komen. We slagen er met de grootste moeite in en hij zal alles weer ongedaan maken. Het feit dat hij is gebleven, heeft tweespalt gezaaid. De hele economische collaboratie verschuilt zich eerst achter zijn woorden en vervolgens achter zijn stilzwijgen”.⁴⁹ Karel had dus zeker persoonlijke reserves bij de terugkeer van zijn broer.

Er volgden nog enkele dagen van loze geruchten over de bevrijding van de Koning, ondermeer dat Leopold op 4 mei bevrijd zou zijn in de buurt van Liechtenstein. De Prins-Regent verbleef ondertussen zoveel mogelijk in Ciergnon om “aan deze hoogst hectische

---

⁴⁶ “Le Roi, la presse et les partis”, nota van 7 mei 1945. SOMA, Papieren van den Bosch, “Presse”, nr. AA 916/136-232.

⁴⁷ “M. Van Acker, Premier Ministre, Ministre du Charbon, expose que Monseigneur le Régent a exprimé le désir de tenir une séance sous sa présidence aux fins d’examiner la question des ports en Belgique et spécialement du port d’Anvers.” Notulen van de ministerraad van 2 mei 1945, te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>. Het verslag handelt inderdaad alleen maar over het havenbeleid. Van de Ministerraden van 8 en 12 mei, die specifiek over het regeringsstandpunt over de bevrijding van de Koning handelden, werd dan weer geen verslag opgemaakt.

⁴⁸ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 199.

⁴⁹ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 200.

sfeer te ontsnappen”.⁵⁰ Ondertussen mengden ook de Fransen zich in de debatten. Generaal De Gaulle had de Belgische ambassadeur Guillaume ontboden en hem aangeboden de Koning via Frankrijk naar België te laten terugkeren. Hij vroeg Guillaume om bij de Belgische regering te informeren naar hun wensen over een eventuele ontvangst in Frankrijk. Guillaume had de vraag ontweken: “Je lui ai dit que, selon mes informations, le désir est que délégation composée Prince Régent et Premier Ministre rencontre Roi avant Son retour Belgique et que tout est prêt à cet effet”.⁵¹

De Staercke werd ontboden op het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Daar werd beslist om de Franse regering te vragen zich niet met de kwestie in te laten. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken zond Guillaume volgend telegram: “Dès lors nous souhaitons que entrevue entre Souverain et délégation prévue se déroule en Suisse où en territoire ennemi accupé par troupes alliées. Nous considérons de plus délicat que entretien se passe en France aussi bien pour le Roi que pour Gouvernement que pour Général. Ce dernier serait dans une situation extrêmement difficile s’il accueillait Souverain avant les Belges et quelle que soit son attitude elle serait sujette à critiques demain. [...] Gouvernement belge estime donc le mieux que Souverain ne s’arrête pas en territoire français mais que Gouvernement République accorde cas échéant autorisation survol ou passage en transit après l’entretien de Suisse”.⁵²

Bevestiging van de bevrijding van de Koning kwam er op 8 mei, om negen uur ’s ochtends. Verbindingsofficier Williams-Thomas belde de Staercke op met de mededeling dat het Seventh Army onder bevel van generaal Patch Leopold en zijn familie in de buurt van Salzburg had aangetroffen. De secretaris verwittigde onmiddellijk de Regent, want de volgende ochtend zou de delegatie meteen vertrekken. Via SHAEF werd ook Leopold van de komst van zijn ontvangstcomité op de hoogte gesteld: “Op 8 mei liet men mij weten dat een ministeriële afvaardiging, geleid door mijn broer de regent, de volgende dag zou aankomen”.⁵³ De Koning, die al zijn koffers had gepakt om naar België terug te keren, hoorde bij zijn bevrijding trouwens voor het eerst dat zijn broer als Regent was aangesteld. Later schreef hij dat zijn eerste reactie niet afwijzend was: “Ik was daarover verheugd [...], ik zei dat Karel in deze situatie eindelijk ook het gevoel zou hebben noodzakelijk en nuttig te zijn. Helaas was daarvan geen sprake en hij werd omringd door zeer slechte raadgevers.”⁵⁴

---

⁵⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 202. De Prins werd door de Staercke telefonisch op de hoogte gehouden van de verwickelingen.

⁵¹ Kopie van telegram van ambassadeur Guillaume, 3 mei 1945. “La Régence. Affaires Générales”, SOMA, *Papieren Van den Bosch*, nr. AA 916/31-38.

⁵² Kopie van telegram aan ambassadeur Guillaume, 3 mei 1945. “La Régence. Affaires Générales”, SOMA, *Papieren Van den Bosch*, nr. AA 916/31-38.

⁵³ LEOPOLD III, *Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*, Tielt, Lannoo, 2001, p. 149.

⁵⁴ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *Een koningsdrama: de biografie van Leopold III*, Antwerpen, Standaard, 2001, p. 171.

Belangrijk was de vraag op welke manier de terugkeer van de Koning en het einde van diens onmogelijkheid om te regeren wettelijk zou geregeld worden. Er was immers een Regent aangesteld, en enkele socialisten en liberalen drongen al sinds april aan op een parlementair debat dat zou beslissen of de Koning zijn prerogatieven kon hernemen. Toch hield de volledige politieke klasse in mei 1945 officieel vast aan de “automatisme-thesis”: door de bevrijding van de Koning hield de onmogelijkheid om te regeren op te bestaan en was Leopold opnieuw in het bezit van zijn prerogatieven. Het Regentschap zou automatisch aan zijn einde komen nadat de vorst in België was teruggekeerd.⁵⁵ De katholieke Minister van Informatie Edmond Ronse bevestigde die positie op 26 april in het leopoldistische dagblad *Le Quotidien*: “La remise des pouvoirs par le Prince Régent n’aurait pas à être sanctionnée par une loi. [L]es pouvoirs sont limités à la durée de l’absence du Roi. Celle-ci cessant, ils tombent automatiquement.”

Deze redenering werd een dag later echter door de links-liberale krant *La Dernière Heure* – en later ook door *Le Soir* – betwist. Beide dagbladen vonden dat het Parlement zich moest kunnen uitspreken over een dusdanig delicate zaak: “C’est le Parlement qui a nommé le Régent... En toute logique, ce serait au Parlement de dire que le Roi se trouve, de nouveau, dans les conditions prévues par la Constitution pour exercer ses pouvoirs, le Régent remettant alors ceux qu’il détient actuellement.”⁵⁶

Capelle noemt in zijn memoires Ronses visie de enige grondwettelijke. Hij bestempelt de journalist van *La Dernière Heure* als de afgevaardigde van een samenzwering, “soumis aux directives des puissances occultes opposées au retour du Chef légitime de l’Etat”.⁵⁷ Nochtans betwistte ook de gerespecteerde grondwetspecialist Vauthier de automatismethesis, in enkele juridische artikels die in de eerste jaren van het Regentschap verschenen. Hij wees erop dat er wel degelijk een juridische akte vereist was om de wet van 20 oktober 1944, die het Regentschap instelde, ongedaan te maken. “Daaruit volgt dat het vervangen van de bevoegdheid van de regent door de bevoegdheid van de koning niet gewoon het gevolg kan zijn van een louter feit waarmee de wetgevende Kamers niets te maken hebben. De controle van de Kamers gebeurt voor de koning de rechten heeft kunnen herwinnen van de soevereiniteit waarmee hij is bekleed.”⁵⁸ Unanimiteit onder juristen over de kwestie ontbrak evenwel. Officieel schaarde de regering zich nog steeds achter de automatismethesis.

---

⁵⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 975.

⁵⁶ P. STEPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpines, Quorum, 1999, p. 96 en R. CAPELLE, *Au service du Roi. 1934-1945*, Bruxelles, Charles Dessart, 1949, p. 187.

⁵⁷ R. CAPELLE, *Au service du Roi*, p. 187.

⁵⁸ R. SENELLE, E. CLEMENT, en E. VAN DE VELDE, *Handboek voor de koning*, Tiel, Lannoo, 2004, p. 98.

Op 9 mei, om kwart voor zeven ochtends, vertrok de delegatie met de Prins-Regent uit de paleistuinen. De groep was samengesteld uit de Regent, de Maere en de Staercke, Cornil, Williams-Thomas, Fredericq, Eerste Minister Van Acker en de ministers Mundeleer (Landsverdediging, liberaal), Lalmand (Bevoorrading, communist) en du Bus de Warnaffe (Justitie, katholiek). Lalmand arriveerde een kwartier te laat, wat de Regent uit zijn goed humeur haalde.⁵⁹ Minister van Buitenlandse Spaak, die niet mocht ontbreken bij de onderhandelingen, zou zo snel mogelijk uit de Verenigde Staten terugkeren. Koningin Elisabeth leek ondertussen al wat bijgedraaid. Op de dag van het vertrek had ze een gesprek met Holvoet, die in een nota haar commentaar neerschreef: “Elle me dit: ‘le Roi devrait savoir comme le Régent a bien agi.’”⁶⁰

Er waren op voorhand enkele afspraken gemaakt over het verloop van het contact met de Koning. Zo zou elke minister Leopold afzonderlijk spreken, om hem zijn persoonlijke standpunten over te brengen, evenals de positie van de partij waartoe hij behoorde. Allereerst zouden echter Prins Karel, gevolgd door Van Acker, de Koning bezoeken. Fredericq mocht pas na dat duo volgen – dat had Van Acker hem als voorwaarde voor zijn opname in de delegatie gesteld. Het konvooi reed via Namen en Luxemburg naar Mannheim, waar ze pas om zes ’s avonds aankwamen. De Staercke werd – pittig detail – vervoerd in de Chrysler die diende voor de terugkeer van de Koning. Een vliegtuig zette hen om zeven uur af in Salzburg, waar de Amerikanen de Regent een gepantserde Mercedes van Hitler als vervoermiddel ter beschikking stelden. Gedurende de hele reisweg onderhield de Regent zich met zijn ministers over de Koningskwesitie.⁶¹

Keyes noemt het feit dat Leopold niet terugkeerde het resultaat van een intrige. “Deze intrige werd geleid door de eerste minister Van Acker die hierin gesteund werd door prins Karel, de regent [...]. Ze was erop gericht zijn terugkeer naar het koninkrijk België te beletten en hem van de troon te storen”⁶². Hij beweert dat “de machthebbers, geleid door Van Acker en zijn broer Karel, vastbesloten waren dat hij niet naar zijn koninkrijk en troon terug mocht keren”⁶³. Die beweringen zijn onjuist. De ministerraad was het vooraf, omwille van de ver uiteen liggende partijstandpunten, niet eens geworden over een tactiek voor het contact met de Koning. De ministeriële delegatie zou Leopold louter informeren en de beslissing aan hem overlaten.⁶⁴

---

⁵⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 205.

⁶⁰ Nota Holvoet over ontmoeting met Elisabeth, 9 mei 1945. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁶¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 206: “Terwijl de Prins en de eerste minister achterin de auto weer eindeloos over het eeuwige probleem spraken en het vanaf het begin hadden hernomen, verslond ik met mijn ogen Oostenrijk [...]”; en p. 205: “De Prins zat in de eerste auto samen met generaal de Maere. Van tijd tot tijd stopte hij om een minister of een ander delegatielid in zijn auto te nemen.”

⁶² R. KEYES, *Leopold III: complot tegen de koning. 2: 1940-1951*. Tielt, Lannoo, 1987, p. 296.

⁶³ R. KEYES, *op. cit.*, p. 305.

⁶⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 915.

Karel was persoonlijk zeker van plan de Koning naar België te laten terugkeren – maar enkel mits enig uitstel en als Leopold zich wou neerleggen bij een aantal voorwaarden. In een nota somde een medewerker van de Regent op welke eisen de Koning diende in te willigen om zijn terugkeer te vergemakkelijken, buitenlandse druk te vermijden en tegemoet te komen aan de Belgische verzuchtingen:

“[L]e Roi doit:

1. remercier le Régent,
2. substituer une politique d’alliance à la politique de neutralité,
3. éloigner dignitaires et diplomates qui, avec une pointe de sympathie ou d’admiration pour l’Allemagne, ont pratiqué le politique de neutralité,
4. tendre la main à Pierlot,
5. garder Van Acker,
6. poursuivre l’épuration,
7. ne pas imposer la Princesse de Réthy, qui serait très habile en se faisant désirer.”⁶⁵

Uit alle documenten blijkt hoezeer Regent en regering wilden voorkomen dat Leopold plotseling in België opdook, zonder dat hij zich achter deze voorwaarden had geschaard. Het telegram van SHAEF over de Koning gericht aan de Sixth Army Group, die de regio rond Sankt Wolfgang onder controle had, is veelzeggend:

“[M]aintain him for present at STROBL V-3118 as guest of Sixth Army Group. Belgian Delegation of 15 persons, including Prince Regent and Prime Minister, moving by car under supervision of United States and British Officers of SHAEF Mission (Belgium). [...] Subsequent movements of Leopold at direction of Belgian Delegation in coordination with Sixth Army Group”.⁶⁶

De aankomst in Sankt Wolfgang

Er is al veel inkt gevloeid over de gebeurtenissen in Sankt Wolfgang. Een substantieel deel daarvan handelt enkel en alleen over de aankomst van de reisgenoten in Oostenrijk. Keyes schrijft dat de Belgische delegatie “gewoon de koninklijke villa voorbijsnelde” en “geen haast [scheen] te hebben om hun bevrijde koning te begroeten”.⁶⁷ De Staercke verhaalt hoe de colonne het park binnenreed waarin de voorlopige verblijfplaats van de Koning lag en het landgoed tot op enkele honderden meters naderde. “De Prins wilde hier niet verder doorrijden. Met de gehele delegatie na zo’n lange reis meteen naar de koninklijke villa gaan, dat was volgens hem onmogelijk. Tijdens zijn ontmoeting met de Koning zouden de minis-

⁶⁵ “Suggestions faites à S.A.R. à son départ pour Salzbourg”. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁶ Kopie van een telegram van SHAEF aan Sixth Army Group, 9 mei 1945. “La Régence. Affaires Générales”, SOMA, Papieren Van den Bosch, nr. AA 916/31-38.

⁶⁷ R. KEYES, *op. cit.*, p. 305.

ters ongetwijfeld eindeloos moeten wachten. We konden beter eerst naar het hotel gaan en ons verfrissen. Daarna zou de Prins zijn broer bezoeken, mits het nog niet te laat was. Anders zou hij de volgende ochtend pas gaan”. Ondanks het aandringen van de Amerikaanse chauffeur, die als instructies had de Regent meteen naar de villa te voeren, bleef Karel bij zijn standpunt. De hele delegatie maakte rechtsomkeert naar gasthuis “Het Witte Paard” in Sankt Wolfgang.⁶⁸

In zijn memoires spreekt Leopold geen oordeel uit over het feit dat de Regent hem niet onmiddellijk kwam bezoeken. Op 26, 27 en 28 augustus 1948 sprak de vorst echter uitvoerig met Capelle over de gebeurtenissen in Strobl, en vertelde hij zijn voormalige secretaris het volgende: “Vanuit onze villa in Strobl zagen we omstreeks zeventien uur een colonne auto’s aankomen langs het meer. Wij geloofden dat ze in de tuin halt zouden houden, maar tot onze verbazing zette ze haar weg voort in de richting van het hotel [...]. We dachten dat ze zich gingen wassen en verfrissen alvorens naar ons te komen. We wachtten dus. Toen ze een uur later nog steeds niet toekwamen, liet ik telefoneren door een Amerikaanse officier; men antwoordde me dat mijn broer aan het rusten was en dat hij de volgende dag zou komen. U kan mijn ontevredenheid raden, vermits we niets wisten over het land sedert onze gevangenschap”.⁶⁹ De Koning was dus wel degelijk verbaasd en ontevreden over de beslissing van zijn broer de Regent. Hij zond één van zijn medewerkers naar Sankt Wolfgang: “Daar ik niets zag aankomen, gelastte ik burggraaf du Parc ermee mijn broer te gaan waarschuwen dat ik met ongeduld op hem wachtte”.⁷⁰

Het relaas van ambassadeur Sawyer aan het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken stelde het als volgt: “Ze kwamen laat aan [...] en besloten te wachten tot de ochtend van de volgende dag alvorens de Koning te zien, maar de Koning had hun aankomst vernomen en wachtte ongeduldig op een mogelijkheid hen te zien, vooral de Prins Regent”.⁷¹ Dit komt overeen met wat Leopold aan Pirenne vertelde: “[I]ls comptaient se reposer et rendre visite au Roi le lendemain”.⁷² Sawyers verslag was onmiddellijk na de gesprekken in Strobl opgesteld op basis van “les rapports du premier ministre Van Acker et d’un collaborateur du Régent”.⁷³ Dat de delegatie laat aankwam en niet de bedoeling had de Koning die avond nog te bezoeken, lijkt ons dus de versie die de waarheid het dichtst benadert. Ook Velaers en Van Goethem stellen: “Karel en de zijnen namen zich voor eerst wat te rusten en de koning de volgende dag te bezoeken. Volgens kolonel Williams-Thomas wilden ze de koning niet meteen ontmoeten. Ze verkozen eerst enkele woorden te wisselen met mensen uit de omgeving van Leopold”.⁷⁴

---

⁶⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 207.

⁶⁹ Verslag in de Papieren Capelle, geciteerd in J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 917-918.

⁷⁰ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 149.

⁷¹ Vertaald uit een bericht van Sawyer aan Washington, 22 mei 1945, geciteerd in J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *art. cit.*, p. 8.

⁷² J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 249.

⁷³ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *art. cit.*, p. 8. Het gaat natuurlijk om de Staercke.

⁷⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 917.

Wat opvalt, zijn de grote tijdsverschillen tussen de verslagen van beide “kampen”. Leopold geeft 17 uur op als het moment waarop de delegatie zijn villa zou zijn voorbijgereden. In het verslag dat Pirenne van de gebeurtenissen gaf, wordt dat zelfs “dans l’après-midi” en wacht Leopold “quelques heures” alvorens Du Parc naar het Witte Paard te sturen.⁷⁵ Het koninklijke kamp wil benadrukken dat de Prins en zijn ministers nog voor de avond aankwamen en dus, indien ze dat wilden, voldoende tijd hadden gehad om de Koning te bezoeken. Daaruit leiden ze meteen iets af over de “snode intenties” van de delegatie. Pirenne en Capelle benadrukken het geduld dat de Koning had, aangezien hij één of meerdere uren wachtte alvorens du Parc naar het hotel te sturen. De Staercke legt er dan weer sterk de klemtoon op dat het al erg laat was toen de delegatie in Sankt Wolfgang arriveerde, en dat Leopold onmiddellijk – nog voor de delegatie zich had kunnen installeren – zijn medewerker op hen afstuurde: “Het hotelpersoneel droeg onze bagage naar binnen en wees ons onze kamers toen burggraaf Gatien du Parc [...] ten tonele verscheen. Hij had zich van de koninklijke villa naar het hotel gerept en wilde weten, waarom ons konvooi niet naar de villa was doorgereden”.⁷⁶

Het loutere arriveren op de bestemming kaderen de verschillende getuigen meteen in een visie op de algemene sfeer van de eerste gesprekken in Strobl. De berustende, nieuwsgierige Koning wordt door de leopoldisten ten opzichte van de onbeschofte en vijandige prinselijke delegatie geplaatst, terwijl het carlistische kamp Leopold weergeeft als een ongeduldige en argwanende vorst die de vermoeide reizigers geen moment rust wou gunnen. Al vanaf het begin lijkt het mis te lopen.

Het eerste onderhoud tussen Leopold en Karel

De eerste persoon die du Parc ontmoette, was Williams-Thomas. Volgens de Staercke trachtte de burggraaf “iets over de voornemens van de delegatie te weten te komen [...], vroeg hem of graaf Capelle was meegekomen en onthulde dat de Koning erg nerveus was”. Vervolgens wendde du Parc zich tot de Prins, “die om informatie over zijn broer en gezin vroeg”. Karel weigerde onmiddellijk mee te komen, omdat hij eerst iets wou eten. Du Parc overtuigde hem echter dat er een diner op hem wachtte bij de Koning, waarop de Prins besloot om de Maere voorop te sturen en later zelf te komen. “Vervolgens bedacht hij zich en ging meteen mee, ontevreden dat men hem had geforceerd. [...] [H]ij wilde voorkomen dat wegens allerlei gearzel, Fredericq als eerste de Koning zou ontmoeten”.⁷⁷

---

⁷⁵ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 249.

⁷⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 207.

⁷⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 207. Ook Velaers en Van Goethem melden dat Karel er “helemaal niet mee opgezet” was dat hij dezelfde avond nog door zijn broer werd “ontboden”. J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 917.

Verschillende bronnen melden dat du Parc op “koele blikken” onthaald werd in het Witte Paard. Williams-Thomas zou du Parcs uitgestoken hand geweigerd hebben en niet op zijn vragen hebben willen antwoorden. De burggraaf zou Karel aangetroffen hebben toen die “zich op zijn gemak aan het kleden was” en niet geneigd Leopold te gaan begroeten. Volgens Keyes meteen weer een bewijs dat “de prins-regent en Van Acker vastbesloten [waren] de terugkeer van de koning te verhinderen”.⁷⁸

Leopold zelf ging in zijn memoires niet dieper in op het eerste gesprek met zijn broer, maar beweerde wel dat du Parc verkreeg “dat mijn kabinetschef Fredericq hem diezelfde avond naar Strobl zou vergezellen. De regent zelf zou iets later komen”.⁷⁹ Uit twee andere bronnen komen de gevoelens van de vorst over het eerste contact met zijn broer wel tot uiting. Velaers en Van Goethem citeren uit het verslag dat Capelle in 1948 opstelde: “Du Parc kwam in het hotel aan. Men antwoordde hem dat mijn broer hem niet kon ontvangen. Du Parc legde dat naast zich neer, drong door tot de inkomhall en vond mijn broer, uitgestrekt in een zetel, kletsend met zijn gezellen. Hij weigerde te bougeren. Du Parc zei hem: “Het is een bevel van de koning.” Tegenstribbelend aanvaardde hij uiteindelijk te komen. Hij was in een afschuwelijk humeur. Ik deed alsof ik het niet zag en legde een arm om zijn hals. Hij verstijfde en trok zich terug”.⁸⁰

Over de inhoud van het eerste gesprek, “en réponse forcée à une invite pressante”⁸¹, lopen de bronnen ver uiteen. Zeker is dat het onderhoud aanving om 23u ’s avonds, en dat Karel pas om 1u30 terug in het hotel was. Leopold vertelde aan Capelle dat hij bij Karel informeerde naar hun moeder, maar dat de Regent antwoordde dat hij haar al maanden niet meer gezien had. “Ik stelde enkele politieke en familiale vragen. Hij weigerde te antwoorden. We zullen morgen spreken. Ik sloofde me gedurende drie kwartier uit om hem te doen spreken. Volledig stilzwijgen. Hij stond op en vertrok zonder me zelfs de hand te drukken”. Ook tegen prinses Lilian was de Regent volgens zijn broer onbeleefd en weinig spraakzaam.⁸² Bij het binnenkomen had Leopold er zich over verbaasd dat Karel niet dicht bij hem leek te willen komen en hem niet omhelsde.⁸³ In 1951 verhaalde Leopold dezelfde gebeurtenissen tijdens een audiëntie ook nog eens aan Jacques Gautier, een oude compagnon uit zijn studietijd op Eton. Het relaas is volledig anders. Zo zegt de afgetreden vorst dat de Regent zijn arm vasthield terwijl hij ongeruste opmerkingen maakte. “[I]l me tapotait la main d’un air protecteur de me calmer: ‘Ne t’excite pas, cela n’en vaut pas la peine. Tu

---

⁷⁸ R. KEYES, *op. cit.*, p. 305.

⁷⁹ LÉOPOLD III, *op. cit.*, pp. 149-150. De bewering dat du Parc Fredericq zou meegebracht hebben, is manifest onwaar.

⁸⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 918.

⁸¹ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *Léopold III: de l’an 40 à l’effacement*, Brussel, Éditions Pol-His, 1991, p. 192.

⁸² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 918.

⁸³ Zo vertelde de Koning aan graaf Arnold de Looz Coorswarem: V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 82.

exagères toujours les choses’ et ainsi de suite.” Karel weigerde ook in de villa van zijn broer te overnachten, hoewel Leopold vond dat hun familiebanden de Prins daartoe verplichtten. De Regent zou eveneens geweigerd hebben de dag daarop te komen lunchen. “Quand il prit congé de moi, il était de nouveau fermé comme une tombe”.⁸⁴ Feitelijke fouten elders in de getuigenis maken dit relaas, zes jaar na de feiten, echter grotendeels onbetrouwbaar.

Het verslag in de Staerckes memoires luidt volledig anders. De Prins kwam terug van het onderhoud als een “gebroken man” en “zeer verontwaardigd”. In de Staerckes rode opschrijfboekje staat het volgende over de houding van de Koning: “Desastreuze ontmoeting. Koning blijft bij al zijn vroegere standpunten. Wat te denken over regentschap? Wat heeft men gedaan? Verontschuldigen Pierlot, opheldering Limoges. Wie tegen? Spaak, Van Cauwelaert, socialisten. Zo zal het niet gaan. Zal nadenken. Zal spreken met de eerste minister wanneer hij dit wil.” De Koning zou tegen Karel ook gezegd hebben dat hij zou weigeren de hand te drukken van Spaak en van de Staercke, nadat hij vernomen had dat die Pierlots kabinetschef was geweest.⁸⁵

De Prins was volgens zijn secretaris “volledig van slag” en wenste dat de Staercke in zijn kamer overnachtte. De secretaris pruttelde nog tegen, maar de Regent volhardde: “Hij wilde niet luisteren, stapte mijn kamer binnen en begon aan mijn bed en matras te sleuren”. Uiteindelijk gaf de Staercke toe en hij en de Maere schoten te hulp. Eenmaal in dezelfde kamer weidde de Regent nog uit over het onderhoud met Leopold: “De Prins had zijn broer erop gewezen hoezeer diens entourage schade had aangericht en hem duidelijk onder ogen gebracht, dat de huidige problemen de rancunes van het verleden overstegen. Maar oververmoeidheid en het complex waaronder hij gebukt ging zodra hij met zijn broer werd geconfronteerd, hadden hem al snel in zijn greep gekregen. Oog in oog met een prikkelbaar en geïrriteerd man had hij slecht gepleit”.⁸⁶

Het is ongeloofwaardig dat de Regent gedurende meer dan twee uur louter geweigerd zou hebben de vragen van Leopold te beantwoorden, zoals de Koning beweert.⁸⁷ Waarschijnlijk was Karel inderdaad slechtgehumeurd en weinig spraakzaam, maar het ligt niet in het karakter van de Prins om zijn broer woorden en politieke meningen in de mond te leggen. We mogen echter met zekerheid stellen dat het geen hartelijk weerzien is geweest, zoals ook Sawyer aan Washington schrijft: “Hun eerste ontmoeting werd blijkbaar gekenmerkt

---

⁸⁴ R. CLOSE, *Leopold III, les non-dits*, Brussel, Editions Lignes Claire, 2001, p. 214.

⁸⁵ Over de Koning: “Il affirma, par exemple, qu’il refuserait de serrer la main de Spaak [...] ainsi que celle de De Staercke [...]”, Sawyer aan Washington, geciteerd in: J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *art. cit.*, p. 9. Ook de Staercke vermeldt het incident: “De Koning vroeg mijn naam en vroeg om wie het ging. Antwoord van de Prins: de vroegere kabinetschef van Pierlot. En, aldus de Prins, een van de redenen waarom hij mij als secretaris had gekozen. Volgens hem zou ik een nuttige verbindingsrol kunnen spelen door de contacten te vergemakkelijken met het oog op een schikking. De Koning had gerepliceerd dat hij de vroegere kabinetschef van Pierlot nooit wenste te ontmoeten.” in: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 216.

⁸⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 209-210.

⁸⁷ zie ook: J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 918.

door de vrijpostigheid van Karel en door een complete verrassing bij de Koning toen hij hoorde bevestigen dat de bevolking niet volledig en passioneel op zijn terugkomst wachtte”.⁸⁸ Dat er tijdens het onderhoud over politiek gepraat is, in de zin van de berichten in de Staerckes dagboek, staat naar onze mening vast.

Het lijkt ons dat Karel nooit van plan is geweest diezelfde avond nog naar de villa in Strobl zijn broer te gaan bezoeken. Gérard-Libois en Gotovitch zoeken de oorzaak van het mislopen van het eerste gesprek in het feit dat Leopold zijn broer zo laat nog sommeerde: “L’invite royale dérangeait les aménagements pour une nuit de sommeil et de repos qu’il considérait avoir bien mérité. Dans ces conditions, la rencontre fut moins fraternelle encore que prévue”. Jaren later verklaarde Karel persoonlijk aan Gérard-Libois dat hij het verzoek van zijn broer inderdaad verre van apprecieerde.⁸⁹

Serge Moureaux, wiens werk over de Koningskwestie een eenzijdig vijandig beeld van Leopold ophangt, wijt de slechte start aan het arrogante convoceren van Karel: “Ce geste, d’une insigne maladresse à notre avis, illustre de façon éloquente le manque de psychologie du roi et son mépris profond des autres. [...] Car, à cet instant, que Léopold III le veuille ou non, le chef de l’État, ce n’est plus lui, c’est son frère. Le convoquer ainsi, c’est l’humilier, chercher à lui faire sentir la précarité de son statut, à la limite de l’usurpation. [...] On ne doit pas s’étonner si le contact entre les deux frères est exécrationnel et se termine mal, créant un climat tout à fait défavorable pour la suite des entretiens”.⁹⁰

De kwestie-Fredericq

Samen met de prins, zijn entourage en de ministeriële delegatie was ook Leopolds kabinetschef Fredericq naar Sankt Wolfgang afgereisd, onder de voorwaarde dat hij pas na de Prins en Van Acker bij de Koning mocht komen. De Staercke meldt dat de Regent het daarmee eens was “omdat hij het normaal vond dat het regeringshoofd, als vanzelfsprekend raadgever van de Kroon, na hem de eerste was voor een onderhoud met de Koning”.⁹¹ Toen Karel de avond van 9 mei naar zijn broer was vertrokken, dineerde de rest van de delegatie in het hotel. Om 22u45 kwam de Amerikaanse kolonel Wilson het hotel binnen, op zoek naar Fredericq. De kabinetschef wou deze “orders” van de Koning niet negeren en overlegde met Van Acker. Die wou hem echter niet laten vertrekken. De Staercke mengde zich in het debat en “raadde Fredericq aan de moeilijkheid te omzeilen en eerst te verifiëren of de Koning dit wel echt wenste. Ging hij dadelijk naar de koninklijke villa, dan zou hij zijn woord niet houden. Hiermee zou hij de Prins, die zich bij de eerste minister garant had gesteld

---

⁸⁸ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *art. cit.*, p. 8.

⁸⁹ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *op. cit.*, p. 193.

⁹⁰ S. MOUREAUX, *Léopold III: la tentation autoritaire*, Brussel, Pire, 2002, p. 122.

⁹¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 204-205.

voor bedoelde volgorde, in een moeilijk parket brengen”. Fredericq vertrok echter toch – later zou blijken dat prinses Lilian, zonder medeweten van Leopold, Wilson erop uit had gestuurd.⁹²

Fredericq kwam ook tijdens het eerste gesprek tussen Leopold en Karel ter sprake. Volgens het verslag van Capelle zou de Regent gezegd hebben: “Fredericq is bij ons, maar er is geen sprake van dat jij hem zou ontvangen vóór de eerste minister”. Leopold antwoordde daarop: “Dat zullen we morgen zien”. Na het vertrek van Karel vernam de koning echter dat zijn echtgenote de kabinetschef ontboden had: “[I]k heb onmiddellijk mijn broer laten verwittigen opdat hij niet zou denken dat ik Fredericq had ontboden [...]”.⁹³ De Staercke bevestigde later dat de Koning zich inderdaad meteen bij zijn broer verontschuldigde.⁹⁴

Tegen Gautier vertelde Leopold het volgende: “Charles insista pour que je m’abstienne de recevoir mon chef de Cabinet Frédéricq avant de recevoir les ministres qui étaient venues en délégation. Je lui répondis que c’était impossible et contraire aux usages; que la fonction des membres de notre cabinet était de nous informer avant les contacts que nous devons avoir, pour que nous puissions aborder les questions importantes en connaissance de cause”. Karel zou echter voet bij stuk hebben gehouden en gezegd dat Leopold zijn kabinetschef niet bij zich mocht roepen indien hij de gesprekken nog wilde verderzetten. “Je finis par céder pour ne pas reprendre le peu de terrain que je croyais avoir gagné auprès de lui”. Daarna verhaalde Leopold aan zijn jeugdvriend dat het du Parc was die, door aan Fredericq te vragen of hij post voor de Koning bij zich had, de kabinetschef per ongeluk naar de vorst stuurde.⁹⁵ Ofwel was Leopold de correcte versie van de feiten in 1951 vergeten, ofwel probeerde hij zijn echtgenote te beschermen. We zagen hoger al dat hij ook in zijn memoires beweert dat du Parc – en niet Wilson op vraag van Lilian – Fredericq naar hem had gestuurd.

De Staercke schrijft dat de Prins zich bij zijn terugkeer “persoonlijk gekwetst” voelde door Fredericqs “uiterst onbeleefde handelswijze”.⁹⁶ De Prins verweet du Parc dat hij de Koning en Lilian Baels te vroeg had ingelicht over de aanwezigheid van Fredericq in de delegatie.⁹⁷ De Koning noemt de hele zaak “un grave malentendu” en waarschijnlijk had hij persoonlijk geen hand in het sommeren van Fredericq. Het is echter wel denkbaar dat de Koning, wantrouwig tegenover politici als hij was, een onderhoud met zijn kabinetschef wenste.

---

⁹² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 208-209.

⁹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 918-919.

⁹⁴ E. RASKIN, *Prinses Lilian: de vrouw die Leopold III ten val bracht*, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 189.

⁹⁵ R. CLOSE, *op. cit.*, p. 214.

⁹⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 209.

⁹⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 919.

De volgende dag – Kortsluiting tussen Koning en Regent

De volgende dag werden Karel en Van Acker rond de middag bij de Koning ontboden. Van Acker zou voorop gaan en de Regent zou samen met de Maere en de Staercke een half uur later komen. Toen de Prins en zijn medewerkers in de villa aankwamen, zat Van Acker op een stoel in een hoekje te wachten. De premier had al even met de Koning gesproken, maar die had daarna het gesprek onderbroken en Van Acker gevraagd te wachten. Karel was volgens de Staercke “geërgerd door de nonchalance waarmee de eerste minister werd behandeld” en liet zijn aankomst melden. Volgens de Staercke werden Van Acker en de Prins daarop “na enkele tellen” opgehaald.⁹⁸ Karel zou al snel teruggekeerd zijn na een gesprek met de Koning over de affaire-Fredericq van de vorige avond, waarin hij zijn broer zou gewaarschuwd hebben voor de onvrede van de ministers over het voorval. Tegen de Staercke zei de Regent dat hij de koning “diens lomphed ten aanzien van de eerste minister had verweten” – tot grote verbazing van de vorst, die gewend was gesprekken met politici te onderbreken wanneer hij dat wou. Volgens het verslag van Williams-Thomas zou de Regent woedend terug buiten gekomen zijn. Van Acker bleef bij de Koning lunchen, Karel werd rond 16u terug aan de villa verwacht.⁹⁹

In het warrige relaas dat Gautier tijdens zijn gesprek met Leopold optekende, bevestigde de Koning dat Karel hem verwijten had gemaakt over het sommeren van Fredericq: “Mon frère me reprocha par après mon manque de loyauté et le manquement à ma promesse”. De Regent had de avond voordien volgens de Koning een aanbod om te komen lunchen afgeslagen, maar hij kwam de ochtend van de 10de mei op die beslissing terug. De Koning had ondertussen echter al kolonel Wilson geïnviteerd voor het “déjeuner” en zei zijn broer dat er plaats te kort was. “Il m’accabla alors de reproches me disant que, comme toujours, il passait après les autres et que quand il me demandait quelque chose, je m’empressais de le lui refuser”. Waarop Leopold beweert dat hij Wilson samen met Lilian in een andere kamer liet lunchen, en hij toch samen met zijn broer at.¹⁰⁰ Dat laatste is echter in strijd met alle andere getuigenissen: Williams-Thomas schrijft dat hij de middag van de 10de mei ging picknicken en zonnebaden met de Regent en diens entourage.¹⁰¹ Ofwel loog Leopold dus, ofwel vergiste hij zich, ofwel tekende Gautier de getuigenis verkeerd op.

Terwijl Van Acker de hele middag met de Koning sprak, arriveerde Spaak in Sankt Wolfgang. De rest van de delegatie vulde de tijd met kaarten, wandelen, tochtjes op het meer in een motorboot en eindeloze conversaties. Om 17 uur was de premier nog steeds niet terug,

---

⁹⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 211.

⁹⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 211 en J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 919.

¹⁰⁰ R. CLOSE, *op. cit.*, pp. 214-215.

¹⁰¹ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l’exil à l’abdication*. Brussel, Didier Hatier, 1989, p. 64.

zodat de Maere, de Staercke en Karel een kijkje gingen nemen bij de villa. Onderweg kruisten ze de wagen waarin Van Acker terugvoerd werd. De Regent liet beide auto's stoppen en onderhield zich een tijdje met de Eerste Minister. Bij zijn aankomst in Strobl werd de prinselijke delegatie echter opgewacht door majoor Gierst, een ordonnansofficier die samen met de Koning door de Duitsers weggevoerd was. De majoor deelde de Prins mee dat de Koning te vermoeid was om hem te ontvangen, waarop Karel razend terug naar het hotel reed.¹⁰²

De Staercke getuigt: “In het hotel liet de Regent zich woedend gaan; de perplexe en verbijsterde ministers verdrongen zich rond hem, ze trachtten hem zo goed en zo kwaad als ze konden te kalmeren na de vorstelijke ongemanierdheid van zijn broer”.¹⁰³ Karel lichtte ook Spaak in over de gebeurtenissen van de voorbije dagen.¹⁰⁴ Toen de rust terugkeerde, sprak de Staercke uitvoerig met Van Acker over Leopold. De aangeslagen vorst had slechts “geschokschouderd” en een “afwijzend gebaar” gemaakt toen verzoening met de Londoniens ter sprake kwam. Uitstel van terugkeer leek de enige toegeving waartoe Leopold bereid was. Ondertussen was het nog steeds niet duidelijk of de Koning de overige delegatieleden wenste te ontvangen. Pas om 23u30 bracht kolonel Wilson het bericht dat Karel en Van Acker de volgende ochtend om 10u30 verwacht werden. Vanaf 11u30 zou elke minister een onderhoud van een halfuurtje toegestaan worden.¹⁰⁵

De derde dag – Gesprekken met de ministers – Een optimistische Regent

Spaak werd als eerste onder de ministers ontvangen. Het werd gaandeweg een vriendschappelijk en vergevingsgezind gesprek, waarin Spaak opwierp dat de Koning zichzelf tijd moest gunnen om informatie in te winnen. “Intussen, zo suggereerde de minister, kon de Koning een brief aan zijn broer schrijven met het verzoek het Regentschap voorlopig voort te zetten. Leopold III vroeg Spaak een ontwerp in die zin uit te werken”. Terwijl de overige ministers hun bezoeken afwerkten, stelden de Staercke en Spaak samen de brief op waar de Koning om gevraagd had. De tekst die ze voorbereidden, vonden we met vermelding “projet Spaak de St[aeckerke]” terug in de politieke papieren van de Staercke:

“Mon cher Frère,

Après cinq années de captivité, dont une toute entière passée en forteresse, j'ai été heureux d'accueillir les membres du gouvernement qui sont venus me mettre complètement au courant de la situation qui existe dans le pays. Ma santé ne me permet pas d'affronter pour le moment les fatigues inhérentes à ma charge et aux responsabilités qu'elle entraîne. J'ai donc décidé de retarder mon retour

---

¹⁰² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 211-212.

¹⁰³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 213.

¹⁰⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 919.

¹⁰⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 213-215.

en Belgique. Je te remercie d'avoir au moment de la libération accepté la Régence du Royaume et je te demande, me considérant toujours dans l'impossibilité de régner, de continuer la mission qui t'a été confiée.»¹⁰⁶

Hoewel de Koning op dat moment nog geen gezondheidsproblemen had, riepen Spaak en de Staercke toch die reden in om het uitstel van de terugkeer van de Koning te rechtvaardigen, waarschijnlijk om de politieke kant van de zaak te verdoezelen.

Om 18u15 keerde Cornil als laatste terug van zijn gesprek met Leopold. De Staercke schrijft in zijn memoires dat de dingen een gunstige wending namen en dat de Prins “opgelucht” leek. Er werd afgesproken dat de ministeriële delegatie om 14 uur de volgende dag naar België zou terugkeren. “Daar de Koning niet meteen terugkeerde, besloot de Prins om nog twee of drie dagen bij zijn broer te blijven. Vanuit een “scrupuleuze onpartijdigheid” keerde hij liever niet samen met de leden van de regering terug. Ook wilde hij de betogingen vermijden die waarschijnlijk de zondag nadien bij het overwinningsfeest zouden plaatsvinden”.¹⁰⁷

De Regent ging diezelfde avond nog met het briefproject van Spaak en de Staercke naar de Koning. Om 23u15 keerde hij terug, sprak nog even met zijn ministers en ging daarna naar zijn kamer. De Maere vertelt de Staercke dat “de Koning en de Regent een lang gesprek hadden gevoerd, waarin de Prins voortreffelijk was geweest. Leopold III had zijn standpunten gewijzigd. Hij leek alsof hij zijn onverzettelijkheid losliet en inzag dat hij zijn vasthoudend en wraakzuchtig oordeel moest opgeven ten behoeve van het algemeen welzijn”. De Regent zei tegen zijn secretaris “dat hij een groot succes had geboekt door de tegenstrijdige standpunten met elkaar te verzoenen”. In de Staerckes rode opschriftboekje staat: “Koning doet alle concessies”. De secretaris had daar diezelfde avond echter nog aan toegevoegd dat hij eerder “sceptisch” was. De Koning zou niet meteen drie dagen later samen met Karel terugkeren, “maar het zou nog een kwestie van dagen zijn om de terugkeer zo goed mogelijk te doen verlopen”. Leopold had Karel ook gezegd dat hij het eens was met de kern van het project Spaak-de Staercke, maar dat hij Fredericq zich nog eens over de brief zou laten buigen. De Staercke besluit: “Alles scheen dus rozengeur en manschijn”.¹⁰⁸

De Regent leek erg opgetogen met het verloop van zijn laatste gesprek en het vooruitzicht op een algehele verzoening met Leopold. Hij stak in aanwezigheid van de Staercke een pastorale monoloog af: “Met vertedering vertelde hij me over zijn neven en bijna met genegenheid over de prinses van Retie. Het Regentschap zou in schoonheid eindigen, terwijl

---

¹⁰⁶ “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.298, II, 1.

¹⁰⁷ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 218.

¹⁰⁸ A. DE STAERCKE, op. cit., pp. 218-219.

een toekomst vol eendracht en harmonie zich voor ons aftekende”. Zijn secretaris was iets minder euforisch: “Ik overdacht hoe spijtig het was dat zijn regentschap weldra voorbij zou zijn, een periode waaraan ik alleen maar goede herinneringen zou bewaren. Met zijn gevoelige intuïtie leek de Prins mijn gedachten te lezen en zei: ‘Nee, nee, niet spijtig.’ Ik stond perplex – hoe goed had hij mijn gedachten geraden!”¹⁰⁹

De laatste dag – De malaise van de Koning – Het vertrek van de ministers

De volgende ochtend wekte Williams-Thomas de Regent en zijn secretaris met het nieuws dat de Koning ’s nachts een hartaanval had gekregen. Leopold geeft in zijn memoires namelijk een heel ander relaas van de gesprekken met de ministers, en weet zijn malaise in latere documenten vooral aan de houding van de Regent: “[L]’attitude incompréhensible de mon frère [m’a] violement ému, car [...] la trahison d’un frère vous fait un mal plus profond et vous affecte jusqu’à la moelle. Ainsi, le lendemain, je fus pris de palpitations au coeur [...]”¹¹⁰ Later zei de Koning aan Pirenne “que le choc qu’il avait ressenti n’avait pas été dû à l’attitude de ses ministres, malgré les nouvelles très grave qu’ils lui avaient apportées, mais par l’attitude de son frère, laquelle avait été extrêmement peu cordiale.” Pirenne oordeelt: “Le prince Charles, manifestement, se désolidarisait du Roi.”¹¹¹ Gedurende de gesprekken met de delegatie – en ook voordien – was de vorst steeds erg gespannen geweest. Na het derde gesprek met Van Acker had hij al een kleine zenuwaanval gehad.

De indruk van een goede verstandhouding die de Regent aan het laatste gesprek met zijn broer had bewaard, was onterecht. De Koning was in feite met verstomming geslagen door het nieuws dat er grote reserves en voorwaarden verbonden waren zijn terugkeer. Hij had niet verwacht dat men hem zou afraden onmiddellijk terug te keren. De vorst repte ook met geen woord over eventuele toegevingen, of zelfs maar over de vraag die daartoe zou zijn uitgegaan. Integendeel, zoals blijkt uit het gesprek dat de Staercke met de Prins voerde in het vliegtuig terug naar België: “Hij vertelde me een reeks details over de voorbije dagen. Zo had hij zijn broer verteld dat het Politiek Testament op Churchill een slechte indruk had gemaakt, iets waarover de Koning kennelijk vergenoegd was. ‘*Net goed*’, zo was zijn reactie geweest, ‘*ik kan ook zonder hem*’.” Ook had de Prins aan niemand verteld dat Goffinet overleden was, zelfs niet toen Lilian hem vroeg naar de gezondheid van de baron. Toen de Staercke zich daar over verbaasde, zei Karel: “[D]at gaat haar niets aan, en voor mij is hij niet dood.”¹¹²

---

¹⁰⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 219.

¹¹⁰ R. CLOSE, *op. cit.*, p. 215.

¹¹¹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 249.

¹¹² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 225.

Het kamp van de delegatie, en dan vooral de Prins en zijn entourage, reageerden nogal sceptisch op de berichten over 's konings "hartaanval". De Maere ging de ochtend van de twaalfde mei meteen informeren bij de villa en kwam terug met het bericht "dat de legerdokter aderontsteking en een hartzwakte had vastgesteld, maar allemaal niet ernstig. [...] Naar verluidt had men de Koning te streng aangepakt, hem op een kwalijke manier onder druk gezet en had dit alles hem zozeer aangegrepen dat dit een te grote emotie voor hem was geweest". Aan Capelle vertrouwde Leopold inderdaad toe dat zijn conditie geen hartaanval was, maar slechts een verhoogde bloeddruk, waarop een geneesheer hem rust had voorgeschreven.¹¹³

De Prins werd voor de zoveelste keer "woedend" over het nieuws en beweerde dat al zijn inspanningen voor niets waren geweest. Hij ging om 10 uur zijn broer bezoeken, maar sprak niet langer over de Koningskwestie. Leopold hield volgens de Prins het bed, maar mankeerde "niets ernstigs". Tegen zijn secretaris noemde Karel de "hartaanval" van Leopold een "chantage organisée par p[rin]cesse de Réthy".¹¹⁴ De Regent sprak die dag lange tijd met Lilian Baels, die hij naar eigen zeggen "bekoorlijk, intelligent en gevaarlijk" vond. De prinses beweerde "dat haar echtgenoot moest worden ontzien en men hem te grote emoties moest besparen". De Staercke besluit in zijn memoires: "[N]adat we hadden gedacht dat alles nu in orde was, stonden we in feite nergens."¹¹⁵

De ministers waren evenzeer verbijsterd over de gang van zaken. De Staercke stelt nogal scherp dat de aanstellerij van Leopold – zijn memoires maken duidelijk dat hij de zaak zo beschouwde – ingegeven werd door "wispelturige verlangens, volledig gedomineerd door onvoorspelbare prikkelbare buien".¹¹⁶ Vele jaren later nog bleef de secretaris van de Prins bij dat standpunt. Aan historicus Evrard Raskin vertelde hij "dat Leopold zijn gezondheids-toestand als smoes gebruikte om te plaatse te blijven".¹¹⁷ De ministeriële delegatie besloot, op initiatief van de Eerste Minister, toch nog diezelfde dag om 15 uur te vertrekken. De Prins, zijn medewerkers en Williams-Thomas zouden nog enkele dagen bij de Koning blijven. De Regent besloot om nog een ultieme verzoeningspoging te wagen: "[L]e Prince résolut de tenter un dernier effort pour amener son frère à sortir de son irrésolution qui semblait pleine d'arrière-pensées. [...] Muni du projet de lettre de M. Spaak, il retourna chez le roi, après le déjeuner, vers 14.15h. [...] La question était de savoir si le roi laisserait partir la délégation sans aucune explication, [...] ou s'il lui confierait la lettre, adressée à son frère et

---

¹¹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 924.

¹¹⁴ Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 12 mei 1945. "Agendas y compris "Carnet rouge", ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

¹¹⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 219-220

¹¹⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 220.

¹¹⁷ E. RASKIN, *Prinses Lilian*, p. 184.

dont il avait demandé le projet de M. Spaak la veille, pour aviser l'opinion publique qu'il se donnait un délai de réflexion avant de son retour".¹¹⁸

Om 15 uur was de Prins nog steeds niet teruggekeerd, zodat de ministeriële delegatie naar de villa in Strobl reed. Van Acker stapte naar het chalet: "Il rencontra le Prince qui descendait avec une lettre. Le roi n'avait d'abord pas voulu en écrire une. Il entendait prolonger le séjour des ministres et recommencer les conversations. En apprenant que leur départ était irrévocable et que ses manoeuvres dilatoires n'avaient pas réussi, son mécontentement fut extrême. Il était forcé de faire un geste, sous peine de déclencher une controverse en Belgique".¹¹⁹ De Koning bleek plotseling ontevreden over de ontwerpbrief van Spaak en de Staercke. "De Prins suggereerde hem dan maar een brief naar eigen inzichten te schrijven, maar er wel haast mee te maken, aangezien de tijd drong".¹²⁰ Daarop redigeerde Fredericq haastig "un texte banal et vague que le roi signa dans son lit. Avec mauvaise humeur, il tendit la lettre au Prince et se tourna sans plus lui dire un mot. Le Prince s'attarda quelque temps encore, puis s'en fut porter la missive à ceux qui l'attendaient".¹²¹

De brief die Fredericq opstelde, verschilde in vele nuances van het project van Spaak en de Staercke. Er stond niet langer in dat de Koning "gelukkig" was met de komst van de delegatie, noch een woord van dank voor het engagement van de Regent. Ook de zin waarin de Koning zei dat hij zichzelf nog in de onmogelijkheid om te regeren beschouwde, was geschrapt. De brief luidde als volgt:

"Als gevolg van mijn krijgsgevangenschap die ik heb moeten doorstaan, staat mijn gezondheidstoestand me niet toe onmiddellijk naar België terug te keren. Ik betreur ten zeerste dat ik niet dadelijk na mijn bevrijding weder bij mijn volk kan zijn. Gedurende mijn gevangenschap zijn al mijn gedachten bij mijn volk geweest."

"Ik verzoek je om tot mijn herstel verder de opdracht uit te voeren die je in het belang van de natie op je hebt genomen."¹²²

Van Acker nam de tekst van Fredericq even snel door. Hoewel ze volgens hem heel wat geïnspireerder had kunnen zijn, beschouwde hij ze toch "apte à soutenir une vérité officiel-

---

¹¹⁸ Handgeschreven verslag van de Staercke over de laatste dag in Sankt Wolfgang. "Dossier Roi, 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.298, II, 2. De Staercke heeft dit verslag in licht gewijzigde vorm overgenomen in zijn memoires op pp. 220-221.

¹¹⁹ Handgeschreven verslag van de Staercke over de laatste dag in Sankt Wolfgang. "Dossier Roi, 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.298, II, 2.

¹²⁰ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 221.

¹²¹ Handgeschreven verslag van de Staercke over de laatste dag in Sankt Wolfgang. "Dossier Roi, 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.298, II, 2.

¹²² A. DE STAERCKE, op. cit., pp. 221-222.

le qui calmerait momentanément les excités”.¹²³ En zo vertrok de delegatie terug naar België.

Wat opvalt in de brief, is dat de Koning tot twee maal toe benadrukte dat het uitstel van zijn terugkeer slechts kort zou zijn. dat hij even in Zwitserland bleef, was louter het gevolg van gezondheidsproblemen. De vriendelijke woorden voor regering en Regent waren vervangen door uitingen van genegenheid ten aanzien van het Belgische volk. Senaatsvoorzitter Gillon, ingelicht door minister Mundeleer na de gesprekken, vertelde aan de toekomstige koninklijke secretaris Pirenne het volgende: “[L]e Roi aurait biffé les phrases aimables pour le Régent que le texte comportait, ce qui aurait mis le Régent en fureur”.¹²⁴ Het leek wel alsof Leopold al vanaf het begin zijn hoop stelde op de publieke opinie en de volkswil, in plaats van te vertrouwen op de goede intenties van zijn broer en de politici.

De kidnapping van Fredericq

Fredericq was van plan met de ministeriële delegatie naar Brussel terug te keren. Zijn gesprekken met Leopold waren zeer woelig verlopen. De Koning had gehoopt steun te vinden bij zijn kabinetschef, maar Fredericq sprak de vorst volgens diens eigen woorden “op een onbehoorlijke wijze toe; hij informeert niet naar onze gezondheid, noch naar de ontberingen van onze gevangenschap; hij houdt een lange uiteenzetting die ik als volgt samenvat: “De toestand is moeilijk, maar indien u zich zeer wijs toont, zal u in België kunnen terugkeren...” Ik kookte inwendig en ik ben mezelf niet meester gebleven”. Leopold voelde zich in de steek gelaten en had Fredericq woedend beledigd, “zoals ik nog nooit iemand heb uitgescholden”. Fredericq zou tijdens het onderhoud zelfs zijn ontslag hebben aangeboden.¹²⁵

Van Acker was niettemin zeer ontevreden over de houding van Fredericq tijdens de gesprekken: “Terecht of ten onrechte schreef hij het aan diens kuiperijen toe dat de resultaten tijdens de gesprekken tussen Leopold III, de ministers en de Prins, alsnog waren gestrand”. Van Acker wou niet dat de kabinetschef voor het begin van de volgende week naar België terugkeerde: “[H]ij vreesde voor intriges die de man ongetwijfeld meteen in Brussel op touw zou zetten, zoals hij dat ook in Strobl had gedaan”.¹²⁶ De meeste leopoldistische versies van de gebeurtenissen in Sankt Wolfgang houden het erop dat Van Acker wou vermijden dat Fredericq op hetzelfde moment als de ministers de pers te woord zou staan: “Prins Karel en Van Acker hadden bedisseld dat niemand in België de versie van de eerste minister over de gebeurtenissen zou betwisten of de versie van de koning aan diens medestanders of de pers zou doorspelen”.¹²⁷

---

¹²³ Handgeschreven verslag van de Staercke over de laatste dag in Sankt Wolfgang. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.298, II, 2.

¹²⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 240.

¹²⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 919.

¹²⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 221.

¹²⁷ R. KEYES, *op. cit.*, pp. 311-312, zie ook J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 250.

“Toen de afvaardiging vertrok, vond de regent een of ander voorwendsel om Fredericq achter te laten”, schrijft Leopold in zijn memoires.¹²⁸ Karel speelde in de uitvoering van de wens van de premier inderdaad een grote rol, hoewel het initiatief niet van hem uitging. Volgens de Staercke zou de Regent aanvankelijk gezegd hebben “dat hij de situatie in het oog zou houden”.¹²⁹ Toen Fredericq de delegatie op weg naar het vliegveld wou vervoegen, vroeg de Prins hem om in zijn station car te stappen. “D’un ton bourrée, M. Fredericq répliqua qu’il allait manquer l’avion [...]. Le Prince insista sur l’importance de ce qu’il avait à lui communiquer et lui dit que le station wagon le conduirait à Salzbourg où il arrivait à temps. M. Fredericq ne pouvait résister, d’autant plus que le Prince [...] le poussait littéralement dans sa voiture. Les autres, un peu étonnés de ce qui ressemblait à un enlèvement – c’en était un en effet – [...] s’en allèrent vers Salzbourg”.¹³⁰ Tegen Pirenne vertelde Fredericq dat de Prins hem had gezegd dat hij nog “een koffer was vergeten in het hotel”, en dat “het vliegtuig heus niet zonder hem zou vertrekken”.¹³¹

Terwijl Fredericq zich onder weg naar het Witte Paard zorgen maakte over het nakende vertrek van het vliegtuig, verweet de Prins hem “niet loyaal te zijn geweest door de eerste avond zonder toestemming van de eerste minister naar zijn broer te zijn gegaan en achter de schermen een kwalijke rol te hebben gespeeld”. Terwijl Fredericq zich verdedigde en zelfs probeerde de wagen te laten omkeren, zei de Prins hem “dat hij met instemming van de eerste minister had besloten Fredericqs vertrek tot maandag uit te stellen”. Fredericq was niet te spreken over het plannetje van Karel en Van Acker. Zelfs Karels ordonnansofficier de Maere – waarvan de Staercke steeds laat doorschemeren dat hij erg vatbaar was voor de mooie woorden van Leopold en vooral van diens echtgenote – reageerde “verontwaardigd”, “kwaad” en “hoogst ontevreden” op de kidnapping door de Prins.¹³²

De Staercke slaagde er tenslotte in beide partijen te kalmeren. “Als hoofd van de delegatie had de Prins het recht hem [Fredericq] in Sankt Wolfgang te houden. Het toegepaste procédé was het enige afkeurenswaardige, het enige wat om verontschuldigen vroeg. Maar ook hier was er bijna sprake van een soort vereffening, want het wantrouwen van de Prins werd gerechtvaardigd door Fredericqs gedrag al vanaf de avond van aankomst.” De Regent en de kabinetschef van de Koning verzoenden zich. Leopolds reactie op de episode toonde nogmaals aan dat de wrok die Van Acker en de Prins tegen Fredericq koesterden onterecht was: “Vreemd was dat, toen de Prins de Koning over de zaak sprak, Leopold III er zich

---

¹²⁸ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 151.

¹²⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 221.

¹³⁰ Handgeschreven verslag van de Staercke over de laatste dag in Sankt Wolfgang. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.298, II, 2.

¹³¹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 249.

¹³² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 222.

alleen maar vrolijk over maakte”. Het hele conflict zou echter later, zoals ook de Staercke opmerkt, voorgesteld worden “als een element in de anti-royalistische samenzwering”.¹³³

Het verdere verblijf in Sankt Wolfgang – Hartelijke familierelaties

De Prins, zijn medewerkers en Fredericq bleven nog het hele weekend in Oostenrijk. Na de incidentrijke gesprekken bleef het die laatste twee dagen rustig. Op persoonlijk vlak was wat de broers betreft “de sfeer tussen beiden wat verbeterd”.¹³⁴ De Staercke en Williams-Thomas trokken samen op terwijl de Regent en de Maere “vrijwel de hele tijd in de koninklijke villa [verbleven]”. De zaterdagavond bracht Karel zijn neven Boudewijn en Albert mee naar het hotel voor een diner en een boottochtje. De laatste avond bracht Karel zelfs in de koninklijke villa door: “Alles leek weer geheel koek en ei in de familie. De jonge prinses en prinsen leken weg van hun oom.”¹³⁵ Ook Williams-Thomas geeft een gelijkaardig relaas: “De prins-regent bracht het weekend door [...] met het vermaken van de prinsen en de prinses en zijn relatie tot de koning en diens vrouw leek hartelijk te zijn op het ogenblik dat het gezelschap ’s maandags per vliegtuig terugkeerde naar Brussel.”¹³⁶

De ontspannen sfeer had misschien te maken met het feit dat men de Koningskwestie tijdens het weekend wat uit de weg was gegaan. “Wat de eigenlijke kern van het probleem betreft, had men [die] twee dagen steeds rond de pot gedraaid zonder het probleem echt aan te snijden.” De rancune ten opzichte van de Londoniens zat bij de vorst namelijk nog steeds diep. De Staercke schrijft: “Later vernam ik dat de Koning de Prins had verweten dat zijn kinderen mij hadden ontmoet”. Bij het vertrek op maandag deed zich een gelijkaardige scène voor met prinses Lilian, die afscheid kwam nemen van de Prins en zijn entourage: “Ze gaf me een hand, zoals ze aan de Prins had beloofd, maar ze deed het aarzelend want ze vreesde haar echtgenoot te misnoegen door een vroegere medewerker van Pierlot te begroeten.”¹³⁷ De zaken waren dus zeker nog niet volledig uitgeklaard.

Besluit

De dagen voor de bevrijding van de Koning werden gekenmerkt door een grote zenuwachtigheid in het land, ook bij de Regent en zijn entourage. Dat de Regent de terugkeer van zijn broer op de troon wenste, is zeker. We hebben gezien dat er binnen Karels entourage zelfs voorzichtige plannen waren om de publieke opinie ten voordele van de Koning te beïnvloeden. De Regent had concrete inzichten over de manier waarop de terugkeer diende te verlopen, maar hij besepte maar al te goed dat de Koning enkele concessies zou moeten

---

¹³³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 223-224.

¹³⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 925.

¹³⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 224.

¹³⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 925.

¹³⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 224-225.

doen en de politieke eisen van de regering zou moeten inwilligen. De Prins lag dan ook aan de basis van het idee om Leopold met een delegatie in neutraal gebied tegemoet te gaan en het contact met het land voor te bereiden. De Regent gedroeg zich terughoudend in de dagen van politieke agitatie en scherpe krantencommentaren. Zijn entourage betreurde die algemene beroering, omdat leopoldisten en anti-leopoldisten nu al op de Prins begonnen te rekenen. Het was de Regent die volgens de verschillende kampen zijn broer respectievelijk terug op de troon moest brengen of tot abdicatie moest overtuigen.

Waarin schuilt nu de grote tragedie van de mislukte gesprekken in Strobl? De opeenvolging van misverstanden, de nervositeit en de vaak verkeerde veronderstellingen aan beide kanten zaten er zeker voor een groot stuk tussen. Volgens ons was de hoofdreden echter de fundamenteel tegenovergestelde opvatting die Leopold en Karel er op na hielden betreffende de inhoud van het Regentschap en de taak van de Regent. Leopold kon niet bevatten dat zijn broer niet onvoorwaardelijk aan zijn kant stond, was naar eigen zeggen “geschokt” en voelde een “ontzaglijke ontgoocheling”¹³⁸.

Vooraf dat de Prins op alle vlakken de standpunten van zijn ministers deelde, begreep de koning niet. In Leopolds geest zat de Regent in een eerder makkelijke positie en verplichtten diens familiebanden hem ertoe om de politici van het standpunt van de vorst te overtuigen, in plaats van omgekeerd: “Wat de houding van mijn broer betreft, daarin werd ik diep ontgoocheld. Hij stond inderdaad in het middelpunt van de gebeurtenissen. Hij kon oordelen en handelen als een staatshoofd, helemaal objectief en buiten elke politieke invloed om. Zijn mening was doorslaggevend en zijn steun uiterst belangrijk. Maar hij stelde zich vijandig op en deed alsof hij mij in bescherming nam, wat mij ergerde.”¹³⁹

Tegen Gautier sprak Leopold zelfs over het “verraad” van Karel. “Le gouvernement [...] a été secondé dans sa manoeuvre par l’attitude de mon frère qui, s’il avait dignement rempli sa mission de Régent, pouvait sauver toutes les prérogatives de notre dynastie et jouer un rôle magnifique. Il n’a jamais su profiter d’aucune occasion qui lui fut donnée, lui qui avait le rôle le plus aisé, qui avait tous les avantages de sa situation et n’en avait pas les charges et les risques et aurait pu rendre au pays d’immenses services.”¹⁴⁰ Of zoals Moureaux het wat sterk uitdrukt: “[P]our le roi, son frère occupait abusivement sa fonction et n’était qu’un “monarque” de pacotille que aurait dû lui restituer le trône sans discussion.”¹⁴¹

Los van deze soms overdreven beschuldigingen, valt het inderdaad op hoezeer de Regent het opnam voor zijn ministers en hoezeer de manier waarop zijn broer de politici behan-

---

¹³⁸ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 151.

¹³⁹ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 150.

¹⁴⁰ R. CLOSE, *op. cit.*, p. 215.

¹⁴¹ S. MOUREAUX, *op. cit.*, p. 122.

delde hem verontwaardigde. Toen Leopold een gesprek met Van Acker onderbrak en dat als normaal beschouwde, was Karel “geërgerd door de nonchalance waarmee de eerste minister werd behandeld” en beschouwde hij dat als “lompheid”.¹⁴² Velaers en Van Goethem merken op dat de gebeurtenissen voor Leopold “steeds meer de indruk [moeten] hebben gewekt dat Karel aan de zijde van zijn belagers uit België stond”.¹⁴³ Toen Karel Fredericq op het matje riep, deed hij dat in exact dezelfde bewoordingen als Van Acker, en verweet hij de kabinetschef vooral “niet loyaal te zijn geweest door de eerste avond zonder toestemming van de eerste minister naar zijn broer te zijn gegaan [...]”.¹⁴⁴

Soms ging de Regent zelfs verder dan de ministers waarschijnlijk bedoeld hadden. De manier waarop hij Fredericq met een smoesje in een wagen lokte en “kidnapte”, louter om het de kabinetschef onmogelijk te maken meteen terug naar België te keren, is daar een mooi voorbeeld van. Van Acker, die later zijn spijt betuigde bij de Koning over zijn optreden in Strobl, beweert zelfs dat hij handelde op *aanraden* van Karel: “Ik was ervan overtuigd dat hij de waarheid sprak. Ik werd om de tuin geleid.”¹⁴⁵ Deze bewering lijkt ons redelijk ongeloofwaardig. Ze wordt ook niet gestaafd door de verslagen van het overleg tussen Regent en Eerste Minister voor en tijdens het verblijf in Sankt Wolfgang.

De Prins zag zijn rol helemaal anders dan zijn broer. Velaers en Van Goethem beweren dat de Prins sinds het uitbreiden van de delegatie met Mundeleer, du Bus en Lalmand “de hele demarche als een regeringszaak had beschouwd”.¹⁴⁶ De memoires van de Staercke wijzen er echter op dat de Regent ook politieke gesprekken voerde met zijn broer en persoonlijk zijn invloed aanwendde om te bekomen dat Leopold zich plooidde naar de wensen van de politici, om de terugkeer te vergemakkelijken. De Prins wou niemand waterdrager zijn, maar schaarde zich toch duidelijk aan de kant van de politici. Dat blijkt ook uit zijn weigering om de eerste nacht in de koninklijke villa te overnachten. Op 5 mei had Van Acker zich trouwens al tegen Larock laten ontvallen dat hij van de Prins “geen verrassingen” verwachtte.¹⁴⁷ Moureaux drukt het zo uit: “[L]e prince Charles tenta d’engager son frère à la prudence et à la patience, en essayant de lui faire comprendre le climat politique et public en Belgique. Le régent, en quelque sorte, chercha à convaincre Léopold III de ‘mettre de l’eau dans son vin’.”¹⁴⁸

Uit het verslag van de Staercke blijkt duidelijk dat de Regent zichzelf zag als *go between* tussen vorst en regering, maar wel in de zin dat hij ronduit achter de regering stond en de poli-

---

¹⁴² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 211.

¹⁴³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 919.

¹⁴⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 222.

¹⁴⁵ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 150.

¹⁴⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 918.

¹⁴⁷ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, “Léopold III: le non-retour”, p. 23.

¹⁴⁸ S. MOUREAUX, *op. cit.*, p. 122.

tieke eisen aan zijn broer probeerde op te lepelen. Van een “scrupuleuze onpartijdigheid”, zoals de Staercke het uitdrukt, was echter geen sprake.

VI.

DE GESPREKKEN IN SANKT WOLFGANG – DE KONING KEERT NIET TERUG – HET REGENTSCHAP GECONSOLIDEERD

“Il est temps que le Régent sort de sa réserve [...]”

Verslag baron Holvoet van de gesprekken in Sankt Wolfgang, 15 juli 1945.

“Dossier Roi”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

Het standaardwerk van Velaers en Van Goethem behandelt op grondige wijze de periode tot eind juli 1945, wanneer het parlementair debat over de Koningskwesitie losbarst. We zullen in dit hoofdstuk vanzelfsprekend focussen op de activiteiten van de Prins en zijn entourage, en bovendien enkele overblijvende hiaten in de historiografie inkleuren met informatie uit recent vrijgegeven archiefstukken. Over de gebeurtenissen tussen de terugkeer uit Sankt Wolfgang en de stemming van de wet van 19 juli 1945 die het Regentschap consolideert, zijn we immers uitzonderlijk goed geïnformeerd.

Enerzijds gebruiken we de onlangs gepubliceerde dagboeknotities van de Staercke, anderzijds een nog nooit eerder door historici ontdekte briefwisseling tussen Karel en Leopold. De gearchiveerde notities en processen-verbaal van kabinetschef Holvoet en politiek secretaris de Staercke vullen die bronnen aan. We zullen nagaan wat de rol van de Regent en zijn prominentste raadgevers was in deze cruciale dagen, waarin Koning Leopold III wekenlang laveerde tussen terugkeren en aftreden, en uiteindelijk besloot om af te wachten.

Reacties op de verlengde afwezigheid van de Koning

Na hun terugkeer op 12 mei kwamen de minister meteen in ministerraad samen. Daarna maakten ze de brief van de Koning aan de pers bekend en maanden ze de journalisten geen olie op het vuur van de Koningskwesitie te gieten. Dat de Koning niet ogenblikkelijk terugkwam, leidde niettemin tot enkele dagen van koortsachtige agitatie in de pers en op straat. Koningsgezinde manifestaties na een Te Deum in Brussel werden afgewisseld met een anti-leopoldistische betoging in Luik. In Vlaanderen was de steun voor Leopold massaal, terwijl de communistische partij nogmaals de onmiddellijke troonsafstand eiste en ook Van Acker en Spaak de abdicatie waarschijnlijk achtten. Een week later was de aanvankelijke opwindingsal wat weggeëbd.¹ Net na hun landing verklaarden Spaak en Van Acker echter al aan Knatchbull-Hugessen dat de troonsafstand de meest waarschijnlijke oplossing zou zijn.²

Toen de Regent en zijn twee gezellen op 15 mei terugkwamen, voelde de Staercke zich na “een reis in het irreële [...] even opgelucht als Gulliver die weer vaste grond onder de

---

¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, Leopold III: de koning, het land, de oorlog, Tielt, Lannoo, 1994, pp. 925-927.

² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 1100.

voeten voelt na de nachtmerrie van de schipbreuk”. Van Acker ging Karel verwelkomen op het vliegveld: “Tijdens de autorit naar het paleis en daarna in het kantoor van de Regent konden ze slechts vaststellen dat de publieke opinie aan een malaise leed. [...] Door de reis naar Sankt Wolfgang was de onzekerheid nog groter geworden. [...] In het hele land heerste verdeeldheid. [...] Binnen de regering vonden de meeste ministers de situatie steeds penibeler worden, maar voor een uitweg uit de impasse zaten zij niet op dezelfde lijn.”³ De in België gebleven Holvoet redigeerde een nota over de gebeurtenissen en manifestaties in het land tijdens de afwezigheid van de Prins: “En bref; la question Royale divise le Pays: flamands contre wallons, capitalistes contre prolétaires, collaborateurs contre patriotes”.⁴

Karel beseftte dat voorzichtigheid geboden was: “In deze maalstroom besloot de Prins zich totaal afzijdig te houden.”⁵ Die houding was het gevolg een vergadering over de Koningskwestie op 15 mei, waarop de Prins overlegde met zijn medewerkers. De Staercke noemde er de terugkeer van de Koning “impossible”, maar de Maere wou de Koning terughalen en fulmineerde tegen wat hij beschouwde als “het vergiftigende spel van de socialisten”. De Prins kreeg van zijn medewerkers uiteindelijk de raad zich niet langer met de zaak te bemoeien.⁶

Niettemin betreurde de Regent de beroering in de publieke opinie en vermoedde hij dat de katholieke steun aan de Koning wel eens een averechts effect zou kunnen hebben. Knatchbull-Hugessen citeert de vergelijking die Karel in die dagen gebruikte om zijn vrees uit te drukken, een parabel over de Koning die in een bootje zit dat dreigt te zinken. “Anderen (de regent en iedereen hier) keken toe van op een groot schip. De aanhangers van de man haastten zich om in het kleine bootje te springen, om hem te helpen, maar het resultaat was dat het bootje zonk.”⁷

Een mooi voorbeeld van ongewenste agitatie in de pers zijn de West-Vlaamse radio-uitzendingen met een “Koningshulde”, die de gewestelijke zender in Kortrijk sinds de bevrijding van de Koning uitzond. Op vraag van de regering verbood de Brusselse directie van het Belgisch Nationaal Instituut voor Radio-Omroep die uitzendingen over de koningskwestie: “Daar het hier gaat om een staatszaak, een gewichtige gouvernementeele aangelegenheid waarin vele hooge en uiteenlopende belangen zyn omvat, werd er geregeld dat de B.N.R.O. (met inbegrip van de gewestelyke zenders) over deze kwestie de berichten zal geven van den Minister van Voorlichting en geen andere. De Minister van Voorlichting zal hieromtrent geregeld voeling houden met den Eersten Minister en het

---

³ A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie, Tiel, Lannoo, 2003, p. 226.

⁴ Nota Holvoet op 13 mei 1945. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 226.

⁶ “Conseil au P[rin]ce – ne + s’en mêler”. Notitie in opschrijfbokje. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/078.

⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 925.

Cabinet van den Prins-Regent. Uwe houding is dus vanaf nu zeer eenvoudig: Alleen de berichten welke het Ministerie van Voorlichting inzake de aangelegenheid Koning Leopold III zal overmaken, worden uitgezonden.”⁸ De Kortrijkse directeur stuurt nog protestbrieven aan zijn directie en aan Karels adjunct Jean van den Bosch, maar moest bakzeil halen.

De Britse ambassadeur schreef op 19 mei zijn bedenkingen neer over de houding van Karel: “Het standpunt van de prins-regent lijkt te zijn dat het niet de vraag is of de koning terugkeert, maar wel wanneer. [...] Zijn positie is dat hij heeft gewerkt om “het fort voor de koning te houden” en zijn critici hier [...] maakten de fout hem en zijn broer als tegenstanders voor te stellen.” De Regent vond dat de beslissing over de terugkeer bij de Koning lag, maar Knatchbull-Hugessen maakt ook melding van Karels reserves ten opzichte van zijn broer: “Over wat er in Salzburg gebeurd was, zei hij niets, behalve dan dat hij zo vlug mogelijk was teruggekeerd teneinde zijn perspectief niet te verliezen en niet aangetast te raken door de sfeer in Salzburg. Hij drukte wel enige angst uit over het effect dat de enscenering [*scenery*] en de omgeving zouden kunnen hebben.”⁹

Elisabeth naar Strobl – De regering werkt aan de troonsafstand

De ministeriële delegatie had de Koning aangeraden consultaties te houden, maar de regering wenste er wel van op de hoogte te worden gehouden. Zonder dat de bevolking dat wist, reisde Elisabeth samen een arts op 18 mei naar Strobl. Ook Fredericq ging opnieuw mee, waarbij hij aan Williams-Thomas vertelde dat zijn vertrek met goedkeuring van de Regent gebeurde. De Staercke betwist dat: “Hij had [...] niets gevraagd en zich ermee vergenoegd een algemeen voorstel tot het bewijzen van goede diensten als een persoonlijke toestemming te interpreteren.” Van Acker was opnieuw niet te spreken over Fredericqs handelswijze.¹⁰ Capelle beweert in zijn memoires dat hij samen met Cornet en adjunct-kabinetschef d’Aspremont Lynden een documentatie had aangelegd voor de Koning, in de vrees dat de Prins en zijn ministers Leopold niet objectief zouden hebben geïnformeerd. Generaal Erskine zou echter geweigerd hebben om Fernand Van den Heuvel die inlichtingen naar Strobl te laten brengen, met als reden dat de Koning voldoende geïnformeerd was door de zending onder leiding van de Regent, waar Fredericq deel van uitmaakte.¹¹

Voordat de Koningin vertrok, had ze nog een aanvaring met de Regent tijdens een lunch in Laken: “Ze had hem een Italiaans porseleinen bordje geschonken met de inscriptie ‘Wie een lang leven wenst, houde zich ver van zijn familie.’ *In dat geval word ik duizend!* had de Prins gezegd. En hij begon haar zulke harde verwijten te maken dat de tranen haar in de ogen sprongen. Hij had haar nog eens herhaald dat hij niet in de Koningskwestie verstrikt

---

⁸ Brief van het BNRO aan Vandepitte, 22 mei 1945. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 551.

⁹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 925-926.

¹⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 226.

¹¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 928.

wilde raken.”¹² Velaers en Van Goethem vermoeden dat de Koningin “de enquête van de Staercke bij de provinciegouverneurs, waaruit bleek dat 70% van de bevolking voor de terugkeer van de koning was” meenam naar Strobl.¹³ De Staerckes rondvraag had echter ook onthuld “dat er kritiek kon komen omdat Leopold zijn terugkeer uitstelde” en dat de socialisten bij de terugkeer waarschijnlijk uit de regering zouden stappen. Volgens Knatchbull-Hugessen maakte de Staercke zich zorgen over het getalm van de Koning: “Hij vond het van wezenlijk belang dat de huidige suspense zo vlug mogelijk ophield. Die toestand kon niet blijven voortduren.”¹⁴

De Koning voelde intussen aan dat de Britten een cruciale rol speelden. Hij wou zich van hun positie vergewissen, zoals hij ook neerpende in een nota voorafgaand aan het gesprek met zijn moeder: “Wat willen de Britten nu, het regentschap of mij? Het komt er op aan tijd te winnen om te zien waar Groot-Brittannië op uit is [...]”¹⁵ Elisabeth bleef gedurende een week in Oostenrijk, waar Leopold haar vroeg om naar Londen te gaan en een memorandum te overhandigen aan Churchill. Tijdens het verblijf van de Koningin ontsponnen zich in België allerlei intriges. Van Acker en Spaak werkten achter de schermen aan een troonsafstand. Socialisten, communisten en liberalen eisten die ook tijdens een massameeting in het Koninklijk Circus. Steeds meer bezwarende elementen over het gedrag van de Koning tijdens de bezetting werden uitgesmeerd in de pers, en de rol van Leopold als staatshoofd werd openlijk bediscussieerd. De Staercke spreekt in zijn memoires met misprijzen over de houding, invloed en kuiperijen van de leopoldistische Belgische aristocratie tegen zijn positie als secretaris van de Regent: “De adel baseerde haar verdachtmakingen en veroordelingen op de meest oppervlakkige motieven. Ik vernam dat er een onderzoek naar mij werd ingesteld. Het had Koningin Elisabeth verbaasd dat de Prins mij in zijn entourage handhaafde, daar de Koning vijandig stond tegenover iedereen die tijdens de oorlog in Londen was geweest. Voor hem was ik een tegenstander, of ik wilde of niet. [I]k was de kwade genius van de Regent, die openlijk niets tegen zijn broer ondernam, maar die via mijn tussenkomst met de Britten zou complotteren.”¹⁶

Een mooie aanwijzing over de stand van de koninklijke familiebetrekkingen is een hartelijke en bijna speelse brief – in het Frans en het Engels – die Lilian Baels naar Karel stuurde tijdens de aanwezigheid van Elisabeth in Sankt Wolfgang. Ze bedankt de Prins erin voor de cadeautjes die hij opstuurde. Op 16 mei had Karel namelijk een hoop geschenken opgestuurd naar Strobl, waaronder “une lampe de poche avec deux piles de rechange” voor

---

¹² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 227.

¹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 928.

¹⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 930.

¹⁵ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *Een koningsdrama: de biografie van Leopold III*, Antwerpen, Standaard, 2001, p. 172.

¹⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 227, J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 930-931.

prins Albert en een sjaaltje voor Josephine-Charlotte.¹⁷ Lilian verwijst in haar brief ook naar de Koningskwestie:

“Dear Nameless! Thanks for the books, flowers and so on... Lé is very tired and very nervous, but we'll get him on his feet again. The weather is beautiful and the atmosphere lovely, it's a pity you are not here. The idea of having Govaert here is good I think – and I know you'll approve for there must be somebody “en dehors de la Maison”. Cela aura plus de poids. Weemaes doit s'occuper de la permutation du personnel – et reviendra dès qu'il le pourra. Il est de toute confiance. Excuse the pencil but I have no ink... and you are not too conventional. Much love – of the 3 of us – (your mother, Léo and Liliane). Heap of thanks for the little shoes.”¹⁸

Govaerts, zoals de naam correct geschreven wordt, was een Belgische dokter-specialist die op 20 mei naar Oostenrijk was afgereisd om de Koning te onderzoeken na diens malaise.¹⁹ Zoals Lilian opmerkt, zullen de medische bulletins van een buitenstaander – “en dehors de la Maison” – meer geloofwaardigheid hebben. Er was na de uitgestelde terugkeer van de Koning in de Belgische pers namelijk een controverse ontstaan over de ernstigheid van diens “hartaanval”. De uitspraken over “la permutation du personnel” wijzen ook nogmaals op de reserves die de Regent koesterde ten opzichte van de oude entourage van de Koning, en die Lilian blijkbaar deelde. Het zou echter nog tot 4 juni 1945 duren vooraleer de Koning het ontslag van de leden van zijn Burgerlijk en Militair Huis aanvaardde, om enkele dagen later de historicus Jacques Pirenne als zijn nieuwe secretaris aan te stellen.²⁰

Elisabeth naar Londen

Op 26 mei, daags na de terugkeer van de Koningin en Fredericq uit Oostenrijk, had de Staercke een hele reeks ontmoetingen die hem wijzer maakten over de stand van zaken binnen de Koningskwestie. De secretaris van de Prins had een kleine aanvaring met Fredericq, die hij een “gebrek aan openhartigheid” verweet. Toen Fredericq over de terugkeer sprak, vertelde Van Acker voor het eerst aan de Staercke dat hij voor de abdicatie gewonnen was. De Prins was ondertussen “gedepriimeerd”. Zijn moeder had hem opgebeld, maar niets over haar reis naar Sankt Wolfgang verteld.²¹ In zijn rode opschriftboekje schreef de Staercke dat de Prins zich met hem onderhield over Leopolds “gebrek aan plichtsbesef”.²² De Staercke kreeg ook een telefoontje van Minister van Binnenlandse Zaken Van Glabbe-

---

¹⁷ Interne nota van het Militair Huis, 16 mei 1945. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 43.

¹⁸ Brief van Lilian Baels aan Karel, s.d. maar met zekerheid tussen 20 en 25 mei. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹⁹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 924.

²⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 932.

²¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 301.

²² “Conversation sur sujets divers – manque esprit devoir du frère”. Notitie van de Staercke op 28 mei in zijn opschriftboekje. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

ke, die hem “in het grootste geheim deelgenoot [maakte] van rapport over publieke opinie, analyse betrekkingen regering en rijkswacht – politie...”.²³

Ondertussen trof Elisabeth regelingen voor haar incognito bezoek aan Londen, volgens de wens van Leopold. Ze zou in de Belgische ambassade te Londen verblijven en proberen Churchill en George VI naar hun houding in de Koningskwestie te vragen. De bedoeling was om in Britse regeringskringen en in Buckingham Palace de zaak van haar koninklijke zoon te bepleiten.²⁴ Op 31 mei kwam de Staercke, via Williams-Thomas, te weten dat de Koningin naar Engeland gaat. Hij sprak er over met de Prins, die opnieuw klaagde dat hij “tot op heden niet het minste nieuws [had] ontvangen”. Karel stelde zijn secretaris niettemin gerust over de plannetjes van zijn broer en moeder: “Laat ze maar doen [...]. Ze zullen nergens geraken.” De Staercke was iets minder zeker van zijn stuk: “Prins weet van niets”, schreef hij in zijn notitieboekje. Op 1 juni praatte de Staercke met Van Acker over de kwestie: “Onderzoek situatie gevolg reis Koningin. Welke intrige wordt er bekokstoofd? Zeg hem dat het wellicht gaat om beloften aan iedereen”.

Begin juni besliste de regering om Van Acker naar Oostenrijk te laten gaan met een verslag van de situatie in België. Spaak vond immers dat de toestand constitutioneel niet langer in orde was: “Het uitstel kan niet blijven duren,” schreef hij, “Er zullen ernstige onlusten zijn in Brussel en Luik indien de koning terugkeert. De toestand wordt ongrondwettig. De regent kan niet aanblijven indien de koning niet langer in de onmogelijkheid is om te regeren.”²⁵ Volgens de Staercke zou de premier “duidelijke taal spreken” en het bovengenoemde rapport van Van Glabbeke gebruiken om de Koning tot troonsafstand te dwingen.²⁶

Op 2 juni stelt Holvoet een nota op. De gravin de Caraman was hem komen vertellen dat Elisabeth naar Londen was vertrokken. De Koningin had de gravin dat opgedragen, maar de Holvoet merkte op: “la Comtesse ne devait me prévenir que lorsque l'avion était parti”.²⁷ Op 4 juni vertrok Van Acker, vergezeld van Cornet de Ways-Ruart en een Britse officier, voor de tweede keer naar Oostenrijk. Het verslag dat Weemaes van de gesprekken opstelde, laat blijken dat de Eerste Minister de oppositie van de geallieerden – vooral de Britten – tegen de terugkeer van de Koning zwaar in de verf zette. Leopold was onder de

---

²³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 301.

²⁴ J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 250; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 929.

²⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 931.

²⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 301.

²⁷ Nota van Holvoet, 2 juni 1945. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

indruk, maar besloot te wachten met aftreden in de hoop dat de tussenkomsten van Elisabeth iets zouden opleveren.²⁸

De ochtend van Van Ackers vertrek ontving SHAEF echter een telegram van Elisabeth voor Leopold. Het luidde: “Lovely flight. All well. Berger and Dujardin also quite well”. Die gunstige wind uit Engeland zou de Koning natuurlijk overtuigen om niet op Van Ackers suggestie tot abdicatie in te gaan. Spaak zei aan Fredericq dat SHAEF het telegram enkel zou doorsturen indien het bericht gecodeerd was, of indien de Regent zijn toestemming gaf. De Staercke en Karel spraken bij de Britse ambassadeur af om naar de Koningin te bellen. Elisabeth beweerde tijdens dat telefoongesprek dat haar boodschap letterlijk geïnterpreteerd moest worden. De Staercke schreef daarop in zijn notitieboekje: “Leugen van de Koningin. Ik telefoneer naar Spaak, we wachten met verzenden.”²⁹

De entourage van de Regent liet zich via Holvoets zoon Amaury overigens geregeld informeren over het doen en laten van Elisabeth en de houding van de Britse pers over haar bezoek. Al sinds de bevrijding van de Koning speelde de jonge Holvoet, diplomaat op de Belgische ambassade in Londen, zowat de officieuze informant van zijn vader.³⁰ Amaury probeerde dat wel zo discreet mogelijk te doen. Zo schreef hij op 6 juni aan de oude Holvoet: “Je n’ai pas vu la Reine et suis resté volontairement dans l’ombre, ne posant aucune question sur ses activités, ne voulant pas apparaître comme l’œil du Régent.” Toen journalisten hem om uitleg hadden gevraagd over het bezoek van de Koningin, stuurde hij hen naar Elisabeths kabinetschef de Streef.³¹

Holvoet junior zond zijn vader ook de Engelse krantenknipsels over het bezoek van de Koningin op, met speculaties over de bedoeling van de reis. Zo dacht de Daily Worker terecht dat Leopold zijn beslissing om af te treden uitstelde, in de hoop dat “the Queen-Mother’s visit to London may produce some sort of support from official circles in Britain”.³² De Star vermoedde dan weer dat Elisabeth in Londen was voor “financial discussions that may be helpful to the King if he should decide to abdicate.”³³

De rol van Amaury Holvoet in de uitoefening van de politiek van de Regent ging trouwens redelijk ver. Op 12 juni stuurde hij zijn vader opnieuw een brief met een persoverzicht betreffende de eventuele terugkeer van Leopold. Amaury ontwaarde echter een gevaarlijke tendens: “Le Daily Mail oppose à la personnalité du Roi celle du Régent, leader de la Résis-

---

²⁸J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 932-933.

²⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 302.

³⁰ Zo stuurt hij bijvoorbeeld in mei 1945 geregeld Engelse persoverzichten over de Koningskwestie.

³¹ Kopie van een brief van Amaury Holvoet aan zijn vader, 6 juni 1945. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

³² The Daily Worker, 8 juni 1945.

³³ The Star, 12 juni 1945.

tance”. Daarop ging Holvoets zoon – waarschijnlijk op eigen initiatief – de journalist op de vingers tikken. Berichtgeving in die zin bracht namelijk schade toe aan de zaak van de Regent, die in Holvoet jr.’s verslag vereenzelvigd werd met de belangen van de Britten:

“Ayant vu Guy Ramsay, auteur de l’article du Daily Mail, je lui ai demandé de ne pas accentuer l’opposition entre Charles et Léopold. Dès que Léopold revient, Charles disparaît, il n’a jamais voulu jouer au Carlisme; il est indispensable de ne pas mêler son nom, même en le louant, aux controverses au sujet du Roi. Si un jour on avait cependant besoin de lui, il faut qu’il revienne sans avoir pris parti dans la controverse au sujet de Léopold qui sinon dégèrerait vite en question de la monarchie. C’est l’intérêt britannique de ne pas compromettre Charles, même en le louant”.³⁴

Merk op dat de beoogde onafhankelijkheid van Karel vooral van belang wordt geacht voor een eventuele taak die hem “un jour” – waarmee men duidelijk op Leopolds troonsafstand doelt – nog in het verschiet zou liggen.

Verdere druk op de Koning om af te treden – Leopold beslist om terug te keren

Van Acker keerde op de avond van 6 juni terug en bracht nog diezelfde avond verslag uit bij de Regent. Van Acker was optimistisch en vermoedde dat de Koning zou toegeven en aftreden. De indruk van de Prins was pessimistischer. “[W]e are nowhere”, merkte hij op. Hij noemde Van Ackers bezoek aan de Koning ook “een maat voor niets”. De dag daarna lichtte Williams-Thomas de Staercke in over de gesprekken tussen de Koning en Van Acker. Van Acker was overtuigd dat de troonsafstand een kwestie van dagen of weken zou zijn. Ook de katholieke Kamervoorzitter Van Cauwelaert leek zich in een gesprek met de Staercke niet langer tegen de abdicatie te kanten: “Heeft het met mij over de toekomst van het Regentschap en niet over een eventuele terugkeer”.

De Staercke merkte wel dat de druk de Regent bijna te veel werd. Op 6 juni noteerde hij: “Ik heb de indruk Prins zeer gespannen, beseft niet voor 100% volledig de situatie. De dag daarna werd dat: “Prins steeds gespannener. Ontevreden over de situatie waarin men hem pusht. Zal geen besluiten meer tekenen. Onmogelijk hem zo een rol als figurant te laten spelen die nooit wordt geraadpleegd.” Hierop vraagt de secretaris aan de Eerste Minister om de Prins op te zoeken en hem beter in te lichten.³⁵

Op vrijdag 8 juni vergaderen Van Acker, de Staercke en de Regent. De Prins had de dag voordien besloten “[een] brief aan zijn broer te schrijven om [die] te verwijten niets te heb-

---

³⁴ Kopie van een brief van Amaury Holvoet aan zijn vader, 12 juni 1945. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2. Ook op 14 juni stuurt Amaury nog een brief aan zijn vader, met berichten uit de Engelse pers over de personen die Elisabeth bezocht, en de roddels die daarover de ronde deden.

³⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 302-303.

ben gezegd”. Holvoet zou de brief aan Fredericq geven, hoewel de Maere de Prins aanvankelijk had overgehaald om hem persoonlijk als boodschapper te zenden. De Staercke sprak zich daar sterk tegen uit: “Dat zou een manoeuvre zijn, vooral met de mentaliteit van de Maere”. Het meningsverschil leidde tot een klein relletje tussen de twee raadgevers van de Prins.³⁶ In de politieke papieren van de Staercke bevindt zich de brief die Karel op 7 juni opstelde. De gecrispeerde toon van de Prins springt in het oog:

“J’ai appris avec plaisir par le Premier Ministre que ton état de santé s’était amélioré. Nul ne s’en réjouit plus que moi. Depuis que je me suis porté à ta rencontre avec le Gouvernement, je n’ai eu de toi aucun message direct ni par personne interposée. Je le regrette. Tu comprends, j’en suis sûr, que la tâche que tu m’as demandé de continuer à assumer n’est pas facilitée par ce silence”.³⁷

Op 10 juni maakte Leopold zijn wens publiek om SHAEF-bevelhebbers generaal Erskine en kolonel Sherman te ontmoeten, samen met Pirenne en Van Acker. Dit leidde tot spoedoverleg tussen Van Acker en de Regent. Toen de Staercke hen vervoegde, waren ze tot de conclusie gekomen “dat we de Britten-Amerikanen [moeten] vragen of we op hen kunnen rekenen voor ordehandhaving”. De Regent vertelde de Staercke ook dat hij zaterdag 9 juni kardinaal Van Roey had ontmoet. De kardinaal was vanzelfsprekend voorstander van de terugkeer van de Koning, maar volgens Karel begreep hij ook de problemen die dat met zich mee zou brengen.³⁸ Ondertussen had Erskine, op advies van het Britse Foreign Office en generaal Eisenhower, beslist om niet op het verzoek van de Koning in te gaan. De geallieerden maakten zich bovendien zorgen over de houding die ze moesten aannemen indien de Koning zou besluiten naar België terug te keren. Het vertrek van Van Acker naar Sankt Wolfgang werd daarenboven door het slechte weer nog eens twee dagen uitgesteld.³⁹

Op 13 juni verzocht Pirenne, in een gesprek met de Staercke, om een audiëntie bij de Prins-Regent. De latere secretaris van de Koning wou Karel een privé-brief voorleggen, waarin hij de Regent opriep in te grijpen en de geschonden Grondwet, waarvan hij de beschermer was, te laten eerbiedigen. De Staercke weigerde de audiëntie te verlenen, beweerde dat een interventie van de Regent ongrondwettelijk zou zijn en stelde dat de Koningskwestie geen zaak voor de Regent was: “geen reden voor Prins te interveniëren, te meer daar hij geen enkel bericht heeft ontvangen”. Na het gesprek met Pirenne ging de secretaris van de Prins lunchen met communistisch minister Marteaux, een ontmoeting waarover hij in zijn rode opschriftboekje noteert: “communisten zullen voor Regent stemmen”.⁴⁰

³⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 304.

³⁷ Brief van Karel aan Leopold, 7 juni 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

³⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 304.

³⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 304, J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 934-935.

⁴⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 304-305.

Op 14 juni vertrokken Van Acker en Pirenne 's morgens vroeg uiteindelijk toch naar Sankt Wolfgang. De Eerste Minister was van plan de Koning tot een beslissing te dwingen. Die kon in zijn ogen enkel de troonsafstand zijn, omdat de Koning onvoldoende politieke steun genoot, omdat stakingen te vrezen waren en omdat nieuwe verkiezingen tot een communistische landslide zouden leiden in het geval van de terugkeer. Bij aankomst van de Eerste Minister deelde de Koning echter mee dat hij vastbesloten was terug te keren en voor het Parlement te verschijnen. Hij wou in geen geval troonsafstand doen in Oostenrijk. De dag nadien vergaderden Pirenne, Van Acker en Leopold in een hartelijke sfeer. De Koning en de premier spraken af dat de terugkeer binnen enkele dagen kon gebeuren, nadat Van Acker de kwestie had voorgelegd op de Ministerraad.⁴¹ Van Acker vertelde bovendien in 1949 aan Eyskens dat de Koning in Sankt-Wolfgang als voorwaarde had gesteld dat de Regent niet op de hoogte mocht worden gebracht van zijn voornemen om naar België terug te keren.⁴²

Williams-Thomas belde de Staercke op met als boodschap: “de zaken gaan slecht”. In plaats van het afgesproken codewoord voor de terugkeer – “The sky is red” – seinde hij de ambassadeur in Brussel het bericht “The sky is very red” door. Die avond keerde Van Acker terug. Samen met de Staercke ging hij naar de Prins. De Eerste Minister twijfelde nog tussen het weigeren of het beproeven van de terugkeer. De Prins bezwoer Van Acker “niet te ver” te gaan.⁴³ Ondertussen eiste de krant *Le Soir* de troonsafstand van Leopold, naar aanleiding van de publicatie van een verjaardagstelegram van de Koning aan de Führer en van brieven van Capelle aan collaborerende middens.⁴⁴ Pirenne en du Parc hadden inmiddels een Troonrede voorbereid die de leopoldistische versie ophing van de houding van de Koning tijdens zijn krijgsgevangenschap. Sommige passages herinnerden aan het Politiek Testament, in andere zwaaide de Koning dan weer de geallieerden lof toe. Leopold liet ook zijn eis tot “noodzakelijke genoegdoening” vallen, sprak zich uit voor het bestraffen van de economische collaboratie en voegde zelfs, op aanraden van Van Acker, lovende woorden toe over het sociaal-economische beleid van de Eerste Minister. Maar de Troonrede maakte nog steeds melding van institutionele hervormingen die de partijbelangen in de uitvoerende macht zouden temperen.⁴⁵

De regering neemt ontslag – Commedia dell'arte rond twee brieven van de Koning

Tijdens de Ministerraad van 16 juni las Van Acker het project voor de Troonrede voor. Er werd besloten dat Leopold in het buitenland een nieuwe regering moest vormen voor zijn

---

⁴¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 938-940.

⁴² G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 281.

⁴³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 305.

⁴⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 944.

⁴⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 939-941.

terugkeer, en dat de ministers hun ontslag zouden indienen bij de Regent. Bovendien kondigden ze aan dat ze de lopende zaken niet wilden afhandelen. De Prins hield zijn beslissing in beraad: hij wou het ontslag wel aanvaarden, maar had niet de intentie zelf de nieuwe regering te vormen. Aangezien de Koning zou terugkeren, kwam de formatie aan de vorst toe. Op een nieuwe ministerraad weigerden Minister van Binnenlandse Zaken Van Glabbeke en Minister van Defensie Mundeleer de verantwoordelijkheid voor eventuele rellen te dragen. Ze beschikten niet over voldoende politiekkrachten en het Belgische leger was in het geallieerde opgegaan. In die zin verspreidde de regering een communiqué. Uit verschillende bronnen verzekerden de Britten en Amerikanen de regering dat ze niet op de geallieerden hoefden te rekenen voor de ordehandhaving in België, noch dat Belgische legeronderdelen voor dat doel zomaar zouden worden vrijgegeven. De Britse ambassadeur had dat overigens al aan de Staercke voorspeld tijdens een wandeling op 16 juni.⁴⁶

We zien dat de regering en de Prins officieel nog altijd vasthielden aan de automatismethesis. Sinds zijn bevrijding was Leopold weer in het bezit van zijn prerogatieven en droeg de Regent geen verantwoordelijkheid meer.⁴⁷ Het was nu de taak van de Koning om in Oostenrijk eerst een regering samen te stellen alvorens hij naar België kon terugkeren. Indien Leopold plotseling toch in België zou opduiken, was Van Acker echter bereid die automatismethesis overboord te gooien. In een nota van zijn kabinetschef Roch op 23 juni luidde het: “A l’heure actuelle le Régent exerce toujours régulièrement le pouvoir en remplacement du Roi qui, quoique rendu à la liberté, n’est pas rentré au pays. [...] La Régence a été instituée régulièrement et elle ne peut prendre fin par le seul fait du retour spontanée du Roi au pays.”⁴⁸

’s Avonds vertelde Karel zijn secretaris nog over het gesprek dat hij net voordien met zijn moeder in Laken had gehad. De Koningin was aanvankelijk zeer zwijgzaam, waarop de Prins “hoe langer hoe zuurder” werd. Ze zag er volgens de Prins “radeloos” uit, en wou een oplossing zoeken voor de situatie, die ze als “erg slecht” inschatte. Ze rekende daarbij zelfs op Spaak en Pierlot. De Staercke en de Regent kregen de slappe lach toen de Prins vertelde hoe hij zijn moeder had gezegd “dat hij niet aan dit spelletje wilde meedoen”.⁴⁹

Diezelfde dag ontdekte de Staercke dat er verschillen waren een brief die Leopold aan Van Acker stuurde ter attentie van de ministerraad – gedateerd 16 juni – en een “copie” die de Prins op 17 juni kreeg: “In de eerste, vriendelijk, wordt gevraagd door te gaan. In de tweede, droog, wordt [de Regent] voor zijn bedoelingen gewaarschuwd en wordt geprobeerd hem verantwoordelijkheid in de schoenen te schuiven.” In een telefoongesprek met

---

⁴⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 944-946; A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 305.

⁴⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 947.

⁴⁸ Nota van Roch, 23 juni 1945. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

⁴⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 306.

Van Acker blijkt dat die de “droge” brief al bij de Prins gelezen heeft en dat het “manoeuvre” de volgende dag opgehelderd zal worden.

Behalve een kopie van zijn brief aan Van Acker stuurde Leopold op 17 juni ook een persoonlijke brief aan Karel, gedeeltelijk als antwoord op Karels schrijven van tien dagen eerder, gedeeltelijk over de ministeriële crisis:

“Mon cher Charles,

“Je te remercie pour ta lettre. Je m'étonne que tu te plains de ne pas avoir reçu de mes nouvelles plus tôt, car j'avais chargé M. Weemaes de t'en apporter de ma part. Malheureusement, tu as refusé de le recevoir. De plus, Lil me dit qu'elle t'a écrit quelques mots, restés sans réponse d'ailleurs...”

“Je t'envoie ci-joint copie de la réponse que j'adresse au Premier Ministre. Tes ministres démissionnaires ayant exprimés le voeu formel de me voir former un gouvernement avant mon retour au Pays (pour les raisons que tu connais), je te prie de bien vouloir continuer à exercer les fonctions de Régent jusqu'à la formation de ce nouveau gouvernement. J'espère vivement que tu n'as pas trop de difficultés et que les choses s'arrangeront au mieux.”⁵⁰

Pirenne had inderdaad in Salzburg een brief voor de Eerste Minister gekregen, die hij moest overhandigen als Van Acker zou weigeren een regering te vormen. In Sankt Wolfgang was er namelijk, behalve over de terugkeer, ook gesproken over de hypothese dat de regering ontslagnemend zou zijn en de lopende zaken niet zou willen afhandelen. Er was afgesproken dat Van Acker in dat geval een zakenkabinet op de been zou helpen, dat de verantwoordelijkheid voor de terugkeer van de Koning zou dragen.⁵¹

Op 19 juni bleek plotseling dat de brief waarvan de Prins een kopie ontving, Van Acker nog helemaal niet bereikt had. De Staercke belde Koningin Elisabeth op om uitleg te vragen. Een verklaring kwam er pas 's middags, toen Pirenne en Fredericq twee keer Holvoet opzochten met een andere brief, die zich distantieerde van het eerste schrijven van de Koning. Na een onderhoud met Van Acker was immers de tweede paragraaf van de voor publicatie bedoelde brief – die handelde over het feit dat de Eerste Minister de Troonrede had goedgekeurd en aanvaard had een nieuwe regering te vormen – onder druk van de premier geschrappt.⁵²

---

⁵⁰ Brief van Leopold aan Karel, 17 juni 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

⁵¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 947.

⁵² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., pp. 948-949.

's Avonds legden Fredericq en Pirenne aan de Staercke uit dat de vertraging bij het overhandigen van het document aan Van Acker aan een juridisch akkefietje te wijten was. De Koning citeerde namelijk uit de regeringsverklaring van 16 juni, maar dan wel uit de Engelse tekst die hij via SHAEF had ontvangen. Op advies van Hayoit en Cornil werd die Engelse passage nog vertaald. Bovendien maakte de brief melding van de “juridische tegenstrijdigheid tussen de herneming van 's konings prerogatieven en de handhaving van de Regent”, een onderwerp waar de juristen eveneens over geraadpleegd moesten worden. Fredericq beweerde dat de Koning deze zin had geschreven “om conflict met zijn broer te vermijden”. Hij vroeg de Staercke ook om niet met de Eerste Minister over de zaak te spreken, “aangezien de toestand nogal gecompliceerd is”. Uiteindelijk werd de brief helemaal niet gepubliceerd en vervangen door een verklaring van de Eerste Minister.⁵³

Om middernacht bezocht de Staercke de Regent om hem het hele verhaal te doen. Karel gaf zijn mening over de manoeuvres van de entourage van de Koning en de reactie die hij van Van Acker verwachtte: “Zegt me dat ze hoe langer hoe meer stommiten zullen begaan. Vreest dat men de zaak Berchtesgaden bovenhaalt en onthult me dat de Koning een overeenkomst met Hitler heeft gesloten om de afbakening van de grenzen van België en haar rol binnen het Grote Reich vast te leggen. De documenten bestaan. Dr. Meissner, de man van Hitlers telegraafdienst, moet ze bezitten. Hierna werd er in Laken acht dagen mee gewapperd.”⁵⁴

De volgende dag hoorde de Staercke inderdaad dat Van Acker in het bezit was van de papieren, en bovendien ook van een nota van Tilkens – hoofd van Leopolds Militair Huis – over de “vrijwillige wegvoering” van de Koning. Van Acker las de secretaris een stuk voor en zei dat hij heeft besloten had “zwaar geschut in te zetten”. De Staercke schakelde zich duidelijk in deze strategie in: tijdens een cocktail op de Britse ambassade heerste een sfeer van “algehele samenzwering” waarin hij de Britse ambassadeur om hulp vroeg om een ondervraging van Berchtesgaden-tolk Schmidt mogelijk te maken.⁵⁵

Tijdens deze crisisdagen had de Staercke ook een hoop gesprekken met Pierlot, die zijn voormalige kabinetschef inlichtte over de gang van zaken in de katholieke partij en vaak sussend geruststelde over de omvang van de katholieke steun voor de Koning. Tijdens een lunch op het kabinet van Spaak, met communistische minister Lalmand en de Sovjet-ambassadeur, bleek duidelijk dat de communisten aan de kant van de Regent zouden staan. Over de Koningskwestie zou er zelfs rechtstreeks overleg met Moskou hebben plaatsgevonden!⁵⁶

---

⁵³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 307; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 949.

⁵⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 307-308.

⁵⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 307-309.

⁵⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 306-307.

De koninklijke boodschap voor het Parlement – De Koning op zoek naar een formateur

De Koning was, om niet de vorst van één partij te worden, aangewezen op een extraparlamentaire regering. De liberale Brusselse burgemeester Van de Meulebroeck werd voor het formateurschap gepolst – hij had een verzetsaura en was leopoldist – maar hij weigerde. Daarna stelde de entourage van de Koning zijn hoop op Walter Ganshof van der Meersch, auditeur-generaal bij het Krijgshof. Behalve aan Pierlot en Spaak vroeg die ook de Staercke om advies. De Staercke uitte zijn reserves en wees Ganshof er op dat het debat over de houding van de Koning tijdens de oorlog “meedogenloos” zou worden. Aan de Amerikaanse ambassadeur zei de Staercke achteraf dat Ganshof “veel te bedachtzaam was om zich in een avontuur te storten dat op een grote mislukking zou kunnen uitdraaien”.⁵⁷

Op 22 juni vertrokken Ganshof, Gillon, Van Cauwelaert en Pirenne naar Salzburg. Ondertussen hoorde de Staercke dat zijn rol als adviseur van de Regent aanleiding was geworden voor een “fantastische samenspanning” tegen zijn persoon: “Oude entourage uiterst geïrriteerd over mijn houding. Ik ben een kruitvat geweest. Indien de Koning terugkeert, zal ik het moeilijk krijgen...”.⁵⁸

Diezelfde dag bereidde de Staercke een briefproject voor als antwoord op Leopolds brief van vijf dagen voorheen:

“Je te remercie de ta lettre du 17 juin. Comme tu me demandes et pour autant que les circonstances le permettent, je continuerai à exercer les fonctions de Régent. Je n’ai pas cru que la lettre de ta femme qui m’écrivait pour me remercier, réclamait une réponse. Je suis toujours resté dans l’ignorance que Mr Weemaes fût chargé d’une message spécial de ta part.”⁵⁹

Opmerkelijk is dat in de tekst de zinsnede “je continuerai à exercer les fonctions de Régent” oorspronkelijk gevolgd werd door een tijdslijmet: “jusqu’à la formation du nouveau gouvernement”. De Staercke schrapt die toevoeging achteraf – dacht of wenste hij dat Karel ook na de vorming van de nieuwe regering nog Regent zou zijn?

In Salzburg las de Koning aan Van Cauwelaert en Gillon een zeer verzoenende boodschap aan het Parlement voor. Het zou voor Leopold het eerste contact met het Parlement worden. Op het felicitatietelegram ter gelegenheid van zijn bevrijding had hij nooit geantwoord. Van Cauwelaert was onder de indruk, maar Gillon bleef voorstander van de troonsafstand.

---

⁵⁷ V. DUJARDIN, *art. cit.*, p. 175.

⁵⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 308; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 950-951.

⁵⁹ Project brief van Karel aan Leopold, 22 juni 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

Bij hun terugkeer ontving de Regent de voorzitters van Kamer en Senaat, zodat ze hem de boodschap konden voorlezen. De Staercke werd er ijlings voor teruggeroepen uit zijn weekendverblijf en merkte meteen dat de Prins “zeer nerveus” was. Na de proclamatie hadden de Regent en Van Cauwelaert een woordenwisseling. De kamervoorzitter had Karel “moreel verantwoordelijk [gesteld voor de] ongepaste taal van zijn ministers”, waarop de Prins woedend werd en bits had geantwoord. Karel wou zelfs zijn post opgeven, hij vond dat hij niet langer de Regent was. De Staercke kon hem daar van weerhouden.⁶⁰ Karel schreef integendeel een beleefd briefje naar zijn broer – of we vonden in elk geval in de Staerckes politieke papieren een project daarvan terug:

“Mon cher Leopold, MM. v[an] C[auwelaert] et Gillon, en même temps qu’ils me communiquaient le message que tue leur a remis pour les chambres, m’ont donné de tes nouvelles. J’ai été heureux d’en recevoir. J’espère que ta santé s’améliore de jour en jour.”⁶¹

Hoewel de inhoud van de boodschap van de Koning aan het Parlement zeer bevredigend moest zijn geweest voor de regering – de Koning kwam hen in al hun eisen tegemoet en sprak verzoenende taal – kwam de boodschap simpelweg te laat. Communisten, socialisten en liberalen zouden niet meer van mening veranderen, ook al omdat in de pers steeds meer details uitlekten over Leopolds houding tijdens de bezetting. Ondertussen hielden Amerikanen en Britten vast aan hun politiek van niet-inmenging in het conflict, hoewel de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen even aan die politiek begon te twijfelen. Knatchbull vreesde dat de terugkeer van de Koning wel eens ernstige onlusten zou kunnen veroorzaken, die de stabiliteit in België definitief zouden verstoren.⁶²

Een juridische formule: de onthouding

Vanaf 24 juni ontving Leopold in Sankt Wolfgang verschillende delegaties Belgische prominenten. In de politieke papieren van de Staercke bevindt zich correspondentie met SHAEF-medewerkers Williams-Thomas, Hargreaves en Sherman, die de Regent lijstjes opsturen met de namen van de personen die de vorst ontving.⁶³ Dat de Koning tijdens deze gesprekken de troonsafstand wel degelijk overwoog, blijkt volgens Velaers en Van Goethem uit het feit dat hij ondermeer bij de Brusselse prorector Van den Dungen informeerde naar de populariteit van de Regent.⁶⁴ Op 26 juni weigerde Ganshof uiteindelijk zijn formatieopdracht. Nadat hij uit Oostenrijk was teruggekeerd, had hij een gesprek met de Staercke. Ganshof voorspelde dat men 48 uur verwijderd was “van het feit waaraan wij

---

⁶⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 952-953; A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 309.

⁶¹ Project brief Karel aan Leopold, 22 juni 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁶² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 953-955.

⁶³ AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁶⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 956.

denken” – een duidelijke toespeling op de abdicatie.⁶⁵ Van Acker en de Regent ontboden ondertussen oud-minister Tschoffen om zich te informeren over de teneur van de gesprekken. Ze schakelden Tschoffen zelfs in om incriminerende documenten uit Van ackers dossier tegen Leopold aan kardinaal Van Roey en de Leuvense rector Van Waeyenbergh te tonen.⁶⁶

De Staercke ontdekte ondertussen dat Ganshof, die opnieuw voor overleg naar Oostenrijk was vertrokken, tegen verschillende gesprekspartners verschillende verklaringen had afgelegd en dubbel spel had gespeeld: “Heeft tegenover De Visscher zijn vrees geuit voor Berchtesgaden. In tegenstelling tot wat hij gezegd heeft aan Knatchbull. [...] Ganshof [wil] de Robin Hood of de Rode Pimpernel uithangen en voordeel halen uit alle situaties. [...] Ganshof tracht de waarheid over Berchtesgaden uit de weg te gaan. Ontkent deze bij de Ambassadeur – brengt P.H.⁶⁷ van zijn stuk – neemt aan bij De Visscher – komt tenslotte met het wapen van de onthouding als dreiging tot sabotage.”⁶⁸ Die these van de “abstention”, de onthouding, is wat de politici en ook de Staercke het meest vreesden. Ze wilden absoluut voorkomen dat de situatie nog langer aansleepte, en zo snel mogelijk de troonsafstand doorduwen.

Op 28 juni raadpleegde Leopold een tiental juristen, waaronder Cornil, Hayoit, Ganshof en Marcq. Uit het overleg kwam als oplossing dat de Koning een afwachtende houding diende aan te nemen, in de hoop op betere tijden. Nieuwe verkiezingen konden eventueel een de Koning gunstig gezinde parlementaire meerderheid op de been helpen. Over de nieuwe situatie die deze beslissing creëerde, stelden Cornil en Marcq op 30 juni een juridisch advies op, waarin de Regent een cruciale rol kreeg toebedeeld: “Het zou de regent, prins Karel, zijn, die samen met de regering het einde van de onmogelijkheid om te regeren zou vaststellen.” Onder ministeriële verantwoordelijkheid zou de Regent, als houder van de uitvoerende macht, beslissen wanneer de Koning weer mocht regeren. Het parlement kreeg wel een controlerecht en mocht de regering laten vallen indien die onterecht het einde van de onmogelijkheid om te regeren weigerde vast te stellen.⁶⁹

Van Acker en Spaak waren verre van tevreden over deze oplossing, die Spaak bovendien ongrondwettelijk vond. Met het bezwarende dossier over de Koning zou Van Acker nogmaals proberen de troonsafstand te bewerkstelligen. Roch, de kabinetschef van de premier had immers ondertussen Meissner en Schmidt laten ondervragen, gesprekken waarvan hij op 2 juli de Staercke deelgenoot maakte. De secretaris van de Regent was overtuigd door de stukken: “Hij komt terug met schriftelijke verklaringen van de twee en deze

---

⁶⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 309.

⁶⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 309-310.

⁶⁷ Paul-Henri Spaak. Ganshof had tegen Spaak de dag voordien gezegd dat de Koning “zou vluchten in onthouding”: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 310.

⁶⁸ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 310.

⁶⁹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 958-959.

stemmen overeen. De verklaringen zijn geparafeerd en ondertekend. Schmidt lijkt een correct man, die bij het herlezen van zijn verklaring deze nu eens wat afzwakte en dan weer wat versterkte. Grosso modo, alles waarvan men de Koning heeft beschuldigd, klopt [...].”⁷⁰

De juristen leggen de Prins de onthoudingsthesen voor – Opnieuw heibel rond een brief van de Koning

Meer over de pacificerende rol van de entourage van de Regent kunnen we afleiden uit een verslag dat Holvoet opstelde over een gesprek met Koningin Elisabeth op 2 juli. De twee spraken ook over de Koningskwesitie: “La conversation fut portée sur le terrain du Roi lorsque j’eus dit à la Reine que le Prince comprenait ses soucis et sa peine.” De Koningin zei: “Si le Roi était revenu le premier jour, tout se serait arrangé [...]. Le Gouvernement l’a empêché de revenir, Lalmand me l’a dit; quand je suis arrivée à Salsbourg, j’ai trouvé le Roi dans un état comme je ne l’avais jamais vu. C’est un nouveau Lophem.”

De Koningin ging erg ver en had het volste begrip voor de situatie van de Koning: “[O]n le calomnie et s’il doit partir, je sais bien qu’à ma place, j’enleverais mes enfants car le Pays ne m’intéresserait plus.” Ze voegde daar aan toe dat ze in Engeland begrepen had dat de Britten niet tegen Leopold gekant waren. Holvoet schreef: “J’ai simplement répondu: 1. que la Reine devait réserver son jugement définitif sur la portée de la démarche faite à Salsbourg avec le Régent [...]; que le Gouvernement ne s’était pas opposé à son retour. [...] 2. que, si le Roi devait en arriver à s’effacer, le devoir dynastique l’obligeait à laisser régner son fils.”⁷¹ De Koningin bevestigde wel haar vertrouwen en steun aan de Prins-Regent.⁷²

De ochtend van 3 juli verzochten Cornil en Hayoit, teruggekeerd uit Oostenrijk, om een audiëntie bij de Regent. De Staercke werd om 9u30 bij de Prins geroepen. Na een korte discussie ontving Karel eerst nog Eerste Minister, die meedeelde dat Davignon – Belgisch ambassadeur in Duitsland voor de oorlog en adviseur van de Koning tijdens de bezetting – de verklaringen van Schmidt en Meissner had bevestigd. De audiëntie van de juristen volgde om 10u30. Terwijl Cornil in audiëntie bij de Regent was, probeerde de Staercke een erg voorzichtige Hayoit uit te horen over de voorbije gesprekken met de Koning. Uit zijn antwoorden meende de Staercke op te maken dat “de juristen erin geslaagd [zijn] de Koning aan het verstand te brengen dat hij niet meer de baas is, maar onderdaan en dat het de Regent is die baas is”.⁷³

---

⁷⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 311.

⁷¹ PV van gesprek tussen Holvoet en Elisabeth, 2 juli 1945. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁷² “La Reine m’a dit qu’elle n’incriminerait en rien le Régent.”, PV van gesprek tussen Holvoet en Elisabeth, 2 juli 1945. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁷³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 312.

Hayoit zette de suggestie van de juristen uiteen: “Zou het niet een betere oplossing zijn als de Koning tijdelijk terugtrad en de volle soevereiniteit aan de Prins liet. Daar er geen troonsafstand zou plaatsvinden, zou hij zo – tot aan de meerderjarigheid van de graaf van Brabant – geen Koning zijn en zou het Regentschap gedurende een tiental jaren kunnen worden voortgezet. Het is aan de uitvoerende macht de onmogelijkheid om te regeren vast te stellen. Aan hem, dus aan de Regent, de mogelijk om te regeren vast te stellen. Het volstaat het niet te doen en de huidige situatie gaat gewoon verder.”⁷⁴ Wat opvalt, is dat deze formule erg goed lijkt op het scenario dat de Prins en zijn medestanders na het einde van het Regentschap bestempelden als hun gedragslijn gedurende de Koningskwestie.

De Staercke was echter op 3 juli 1945 verbaasd en zeker niet ingenomen met deze oplossing. Hij uitte tegenover Hayoit zijn twijfels over de werkbaarheid van wat hij een “juridische goocheltruc” noemt. Hayoit verdedigde de formule als de beste oplossing, omdat “in dit geval de Koning zijn aanhangers de mond kon snoeren, terwijl men anders, bij troonsafstand, deze groep niet zou verhinderen zich te roeren.” De twee voegden zich rond de middag bij de Prins – die “vuurrood” en “nogal opgewonden” was – en Cornil. De Staercke noteert dat Karel en hijzelf op één lijn zaten: “Prins van mening dat deze truc de situatie niet kan redden”. De Staercke zou Cornil en Hayoit over de houding van de Koning gezegd hebben “dat het niet voldoende is te zeggen open kaart te spelen, maar dat je het ook moet doen”.⁷⁵ Aan de kant van de Regent en zijn entourage overheerst dus het scepticisme en het wantrouwen van de intenties van de Koning. Het feit dat Van Acker hen overtuigd had om met zijn dossier over Berchtesgaden toch nog de troonsafstand te bekomen, zal daar vast een grote rol in gespeeld hebben.

Na het vertrek van de rechtsgeleerden toonde Karel aan zijn secretaris de persoonlijke brief die de Koning met Cornil had meegegeven. We hebben ze teruggevonden in de papieren van de Staercke, die het een “bijna hartelijk schrijven” noemt.⁷⁶ Na de mededeling dat de brief een begeleidend schrijven was bij een officiële brief die hij door Cornil en Hayoit zou laten becommentariëren, sprak de Koning zijn vertrouwen uit in de Regent:

“Je me rends pleinement compte de toute le difficulté de ta tâche. Celle-ci est d’une importance capitale; tu tiens en ce moment entre tes mains les intérêts permanents de la Dynastie et par conséquent l’avenir même du Pays. Car, tu n’en douteras pas, l’unité belge dépend de la stabilité de ses institutions. Je suis

---

⁷⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 312.

⁷⁵ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 312-313.

⁷⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 313.

convaincu que tu seras à la hauteur du rôle historique qui t'incombe. Mes pensées sont auprès de toi. Je t'embrasse et reste ton frère dévoué.”⁷⁷

Diezelfde dag schreef de Koning naar zijn moeder: “Nadat hij de Regent een brief heeft overhandigd, zal dhr. Cornil u komen opzoeken om u de toestand uit de doeken te doen en vooral om u te vragen dat u van Karel verkrijgt dat hij zich voorzichtig en solidair opstelt.”⁷⁸

Cornil en Hayoit hadden echter de officiële brief, waar Leopold melding van maakte, *niet* overhandigd. De Staercke ging 's avonds wat gepikeerd bij Cornil om uitleg vragen. Hij noemde diens handelswijze “een herhaling [...] van het Fredericq-systeem”, alluderend op de vorige vaudeville rond de met vertraging overhandigde brief van Leopold. Er werd besloten samen toch de brief naar de Regent te brengen, “met de uitleg dat het om een schets gaat”. Achteraf deed de Staercke ook het hele verhaal aan Spaak, Van Acker, Pierlot en Knatchbull-Hugessen. Allen waren ontgoocheld over de afwachtende houding van de Koning. Pierlot zei zelfs: “We moeten tot het eind gaan”. Bij Ganshof poneerde de Staercke in een openhartig gesprek voor de zoveelste keer zijn bedenkingen over de onthoudingsformule: “Wantrouwen bij oplossing onthouding, omdat niet ter goeder trouw zal worden toegepast”.⁷⁹

Gebeim anti-leopoldistisch overleg tussen het Paleis en de socialistische ministers

Van Acker ging op 4 juli de onthullingen van Schmidt en Meissner voorleggen aan de rechtse parlementsleden, in de hoop aan de Koning te kunnen meedelen dat ook de katholieken hem – in het licht van die bezwarende feiten – niet langer steunen. Pierlot zei de dag daarna echter aan de Staercke dat de demarche weinig indruk had gemaakt. In een gesprek met De Visscher kaartte de Staercke de mogelijkheid aan om, in naam van de Koning, “une lettre impliquant moralement l'abdication, sans prononcer le mot” op te stellen, “[e]n tout cas rendant le retour impossible”.⁸⁰ Tijdens een gesprek zou de Koning er dan van overtuigd moeten worden om zich achter de bewoordingen van die brief te scharen.

De volgende dag werd dat idee verder uitgewerkt, tijdens een vergadering op het Paleis met Spaak, Van Acker, De Visscher, de Staercke, Holvoet en de Prins. De vergadering handelde over de “te volgen gedragslijn” die de Regent diende aan te nemen ten opzichte van de brief van de Koning. Achteraf werd volgens een dagboeknotitie van de Staercke besloten aan Cornil te zeggen dat hij zich tot Van Acker moest wenden: “Van Acker zal

---

⁷⁷ Brief Leopold aan Karel, 3 juli 1945. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁷⁸ Brief Leopold aan Elisabeth, 3 juli 1945. Gepubliceerd in: LEOPOLD III, *Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*, Tielt, Lannoo, 2001, p. 161. De nadruk is van de hand van de Koning.

⁷⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 313-314; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 960.

⁸⁰ Notities van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 4 juli 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

zeggen beoogde procedure onthouding onmogelijk te volgen – of troonsafstand of debat in het Parlement dat, volgens Spaak, slechts kan uitlopen op een motie vergelijkbaar met die van Limoges.”⁸¹

In de papieren van de Staercke vond ik een summier PV van de bewuste vergadering terug, opgesteld door Holvoet. De zes aanwezigen bespraken er drie mogelijke oplossingen voor de Koningskwestie: “abstention”, “abdication” en “retour”. Over de terugkeer was iedereen het ogenblikkelijk eens, zonder discussie noteerde Holvoet: “à éviter à tout prix”. De onthouding werd wel overwogen en becommentarieerd. Men maakte zich vooral zorgen over de formule die, in het geval dat het Regentschap jaren aansleepte, zou gebruikt worden voor de “sanction des lois” ten tijde van de onmogelijkheid om te regeren. Vooral de toevoeging “par le fait de l’ennemi”, die natuurlijk niet langer met de werkelijkheid overeen stemde, leidde tot ongerustheid. Een eventuele nieuwe stemming in het parlement over het Regentschap of een nieuwe eedaflegging van de Prins noemden de aanwezigen een “équivoque à éviter”.⁸²

Hierna woog de vergadering de voor- en nadelen van de “abstention” tegen elkaar af. Holvoet somde in zijn verslag twee voordelen op. De onthouding maakte het enerzijds mogelijk het ogenblik waarop Prins Boudewijn op de troon kwam langer uit te stellen dan de dag van diens meerderjarigheid; anderzijds kon men ook rekening houden met de gevoeligheden van de Koning en het prestige van de Dynastie verzekeren.⁸³ De nadelen waren het losbarsten van verkiezingscampagnes voor of tegen de Koning en het feit dat “les camelots du Roi” er constant op zouden drukken “dat alles veel beter zou gaan indien de Koning in België was”.

Bovendien ontstond een gevaarlijke situatie bij een eventueel overlijden van Prins Karel. Ernstiger was het precedent dat voortvloeide uit de interpretatie die de juristen aan de “impossibilité de régner” hadden gegeven. De optie van de troonsafstand beoordeelden de zes echter eveneens als “inconvenient immédiat”, wegens het gevaar op onlusten met de partizanen van de Koning en het verscherpen van de tegenstellingen tussen Vlaanderen en Wallonië. De oplossing, concludeerden de Prins en de politici, was een “appel du Roi à la concorde”, waarin Leopold zou aandringen op het projecteren van de dynastieke gehechtheid op zijn zoon Boudewijn. Die koninklijke boodschap zou in alle kranten moeten worden afgekondigd.⁸⁴

---

⁸¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 314.

⁸² “PV de la réunion du 5 juillet 1945”, “Dossier Roi, 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁸³ “[M]énager les susceptibilités du Roi et sauvegarder le prestige de la Dynastie” en “reculer le moment où le Prince Baudoin montera sur le trône”. Citaten uit: “PV de la réunion du 5 juillet 1945”, “Dossier Roi, 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁸⁴ “PV de la réunion du 5 juillet 1945”. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

In een annex aan het PV van de vergadering van 5 juli bevindt zich het “projet” van een brief van Leopold aan Karel, die als bovenstaande koninklijke boodschap zou kunnen dienen. De auteur, hoewel vast en zeker één van de zes aanwezigen op de vergadering, is ons onbekend – het gaat om een gestencilde tekst – maar de flagrante taalfouten vallen op:

“Mon cher Charles, il vaut mieux que je m’efface. Je viens donc te dire que je vais me fixer à l’étranger; je forme des vœux pour que la Régence achève l’oeuvre de redressement matériel et moral qu’elle a si bien commencée [sic]. C’est le coeur très gros, qu’écoutant la voie [sic] de ma conscience, je prends cette décision. Le bien du Pays a toujours été, comme aujourd’hui, le seul mobile de mes actes. J’espère contribuer ainsi à lui rendre son unité morale et serais heureux que tu lui transmette mon ultime appel à la concorde.”⁸⁵

In de papieren van de Staercke bevindt zich trouwens een tweede, gelijkaardige brief. Ze is eloquenter en misschien een herwerking van bovenstaand exemplaar. Helaas is de tekst ongedateerd, maar waarschijnlijk gaat het hier om de brief waar de Staercke en De Visscher op 4 juli over spraken, en die ze mogelijk samen hadden opgesteld:

“Mon cher Frère,

Il ressort des consultations auxquelles je me suis livré ces jours derniers qu’au cours des années de guerre un douloureux malentendu s’est élevé entre moi et une partie de mon peuple. Je constate que ce malentendu m’empêche de rentrer en Belgique et d’y reprendre l’exercice des fonctions royales. J’atteste hautement ma volonté constante d’avoir voulu, en toutes circonstances, servir les intérêts du Pays. Mais je ne veux pas devenir pour notre Patrie, déjà si cruellement éprouvée, une cause de division ou de désordres.”

“Je te prie, en conséquence, de continuer l’exercice de la Régence jusqu’à la majorité constitutionnelle de mon fils Baudouin. Je demande au Peuple Belge de reporter sur mon fils les sentiments d’indéfectible attachement à la Dynastie qui, depuis les origines de notre indépendance, ont scellé l’union de tous les Belges autour du Trône.”⁸⁶

Het archief van Achille Van Acker brengt opheldering. We vonden er de brief terug die de Van Acker daadwerkelijk met zich meenam naar de Koning. Zijn kabinetschef Roch schreef immers in zijn verslag over de afreis op 6 juli: “J’emporte une copie des documents

---

⁸⁵ “Projet à annexer au PV de la réunion du 5 juillet 1945”. “Dossier Roi, 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2. Het gebrekkige Frans doet mij vermoeden dat Eerste Minister Van Acker aan de basis lag van deze brief.

⁸⁶ Project brief Leopold aan Karel, s.d. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

et le projet de lettre d'abdication, qui serait adressée par le Roi au Régent.”⁸⁷ Het uiteindelijke project ontleende de eerste paragraaf en de laatste zin aan de tekst die de Staercke en De Visscher opstelden. Daartussen bevonden zich twee nieuwe paragrafen, hevig steunend op het dynastieke belang dat de troonsafstand inspireerde en duidelijk met de bedoeling de leopoldisten in te tomen en de positie van de Regent makkelijker te maken:

“Quelle que soit la peine que mon geste pourra causer à ceux qui me sont attachés et quel que soit le sacrifice qui m'est demandé, j'estime accomplir un dernier devoir de ma fonction en m'effaçant pour réaliser autour de la dynastie l'unanimité indispensable à l'unité de la Belgique.”

“Puisse la Providence favoriser la mission qui t'a été confiée par le Parlement. Entre mon fils et moi-même tu constitueras le lien assurant la continuité dynastique.”⁸⁸

Deze brieven geven ons een mooi beeld van wat de entourage van de Regent en hun socialistische vertrouwelingen verwachtten van de Koning, net vóór het ultieme afreizen naar Sankt Wolfgang: troonsafstand ten voordele van Boudewijn, en een duidelijk mandaat van Leopold voor Karel.

Er werd afgesproken dat premier Van Acker en de katholieke minister du Bus de Warnaffe na de ministerraad van 6 juli naar Sankt Wolfgang zouden gaan, met het dossier over Berchtesgaden en de vrijwillige wegvoering onder de arm, om de Koning te dwingen het “plan van 5 juli” te aanvaarden. Karel schreef echter dezelfde dag een andersluidend briefje naar zijn broer, waarin hij beweerde voorstander te zijn van de “abstention” indien enkele bezwaren uit de weg zouden worden geruimd:

“J'ai bien reçu ta lettre du 2 juillet et t'en remercie; comme tu le dis, et j'y ai été très sensible, tous mes efforts tendent à veiller aux intérêts permanents du Pays et à ceux de la Dynastie. MM. Cornil et Hayoit m'ont commenté ton projet de lettre officielle; je ne demanderais qu'à me allier à tes avis, mais, tant sous l'angle juridique que politique, des objections sont faites dont il m'est difficile de te donner les détails et que t'exposera M. van Acker. Je songe beaucoup à toi et je t'embrasse bien affectueusement.”⁸⁹

Strooide de Regent hiermee de Koning louter zand in de ogen, beschouwde hij de “uitgestelde troonsafstand” waar hij zich op 5 juli achter had geschaard als een variant van de “abstention” of wou de Prins werkelijk nog de mogelijkheid van de terugkeer van de Ko-

---

⁸⁷ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 6 juli 1945, p. 1. RAB, Archief Achille Van Acker, nr. 666.

⁸⁸ “Projet de lettre”, 7 juli 1945. RAB, Archief Achille Van Acker, nr. 666.

⁸⁹ Brief Karel aan Leopold, 6 juli 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

ning openlaten? We hebben er louter het raden naar.

De Eerste Minister naar Sankt Wolfgang – Leopold stelt zijn hoop op een “ministeriële commissie”

Op 6 juli toonde de Staercke om 9 uur 's ochtends het tweede briefproject aan Cornil. Hij leek op één lijn te zitten met de procureur-generaal en schreef in zijn opschrijfboekje: “Causons familièrement – Se rend compte impossibilité de la situation. Abdic[ation] néc[essaire]”. Samen stellen de twee zelfs een voorlopig schema op voor de opeenvolgende gesprekken met de Koning: “Schéma: P.M. sans Cornil – les avocats du Roi: propose Marcq et Delacroix – le P[rin]ce – règlement situation duc de Brabant. De Visscher va chez lui après”.⁹⁰ De verwijzing naar het “regelen” van de “situatie” van de hertog van Brabant – met andere woorden Prins Boudewijn – maakt duidelijk dat het de Staercke en de anderen menens is in hun inspanningen voor de troonsafstand. Op de ministerraad van 6 juli werd bovendien unaniem beslist dat, indien de Koning geen troonsafstand zou doen, een publiek parlementair debat over de Koningskwestie onvermijdelijk was.

Ondertussen vreesde Pirenne de demarche die Van Acker had voorbereid. Op 6 juli hield hij urenlang topberaad met Fredericq, Ganshof en de juristen. De toestemming om met de Eerste Minister mee te reizen naar Sankt Wolfgang werd Pirenne geweigerd. Op 7 juli stuurde hij Holvoet daarover een verontwaardigde en pompeuze brief:

“Je ne puis laisser passer sans vous prier de la signaler à Son Altesse Royale le Prince Régent, une mesure qui, en empêchant un mandataire du Roi de remplir sa mission, porte atteinte non seulement à la dignité de la personne du Roi mais à celle de la Couronne”.⁹¹

Pirenne gaf dan maar een tekst voor de Koning mee aan Fredericq – die Van Acker wél zou vergezellen – met daarin de raad niet af te treden onder invloed van een “chantage” met de documenten waar de Eerste Minister mee zou dreigen. De vorst diende volgens zijn secretaris nieuwe verkiezingen en eventueel een volksraadpleging af te wachten. Pirenne adviseerde Leopold ook een boodschap aan de natie te richten, om aan te kondigen dat een eervolle troonsafstand door de losgebarsten campagne onmogelijk was. Hij raadde de Koning ook aan niet meteen te beslissen, maar eerst opnieuw Marcq en Delacroix in Sankt Wolfgang te convoceren, en mogelijks ook de Regent en hemzelf.⁹²

Het zeer korte gesprek tussen Leopold, Fredericq, Van Acker en du Bus is berucht. Leopold weigerde in te gaan op de kwesties van de wegvoering en Berchtesgaden, “aange-

---

⁹⁰ Notities van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 6 juli 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/078.

⁹¹ Brief Pirenne aan Holvoet, 7 juli 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles”, AMBZ, Papiers de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

⁹² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., pp. 961-962.

zien ze de beslissing die hij reeds had genomen niet zouden beïnvloeden”. Daarop gaf Van Acker de raad spoedig af te treden, omdat anders de documenten die hij achter de hand hield tijdens een parlementair debat bekend zouden raken. De Koning maakte zich bijzonder boos over dat dreigement, waarna het gesprek ten einde liep. Ook het onderhoud een dag later bracht geen oplossing.⁹³

Na deze aanvaring volgden drie dagen waarin Leopold overleg pleegde met zijn advocaten Botson, Delacroix en Marcq, zoals Pirenne hem aangeraden had. De uitkomst was dat de Koning de troonsafstand weigerde, vooral uit vrees dat Kroonprins Boudewijn hem ontnomen zou worden en in België onder voogdij van een politicus geplaatst. De Koning besloot zijn afwachtende houding vol te houden, en het parlementair debat te riskeren. Om te voorkomen dat een twee derden meerderheid de vervallenverklaring van de troon zou stemmen, was het echter noodzakelijk als tegengewicht voor Van Ackers documenten het “dossier van de Koning” te publiceren.⁹⁴

Vooraf Pirenne was een hevige voorstander op de publicatie van dat dossier. Het was ook hij die Leopold het idee van de “ministeriële commissie” aanpraatte: “De koning zou de regent en de regering een soort gentleman’s agreement voorstellen: een commissie van enkele ministers zou de koning via diens advocaten Marcq en Botson alle inlichtingen van politieke aard kunnen vragen, die namens Leopold zouden worden verstrekt door twee juristen [...]” De commissie zou zich ook over Van Ackers dossier buigen, en daarna een rapport publiceren. Indien de daarop volgende verkiezingen de Koning ongunstig uitkwamen, zou hij de troonsafstand aanvaarden. Dit voorstel, afkomstig van stafhouder Botson, wilden de juristen voorleggen aan de regering, aan de Regent en aan de voorzitters van Kamer en Senaat. Op 10 juli werden daarom Karel, Gillon en Van Cauwelaert ontboden.⁹⁵

Van Acker bleef ondertussen drie dagen in het ongewisse over de besprekingen van de Koning. Pas in een onderhoud tijdens de avond van 11 juli stelde Leopold de Eerste Minister het idee van de ministeriële commissie voor. Van Acker wees het verzoenende idee echter moedeloos van de hand – en beweerde later zelfs dat het hem nooit voorgesteld was.⁹⁶ In België was “de groep van 5 juli” ondertussen overtuigd dat de troonsafstand nabij was. Op 9 juli, tijdens een lunch op de USSR-ambassade met Spaak en Marteaux, maande de Staercke de socialisten en communisten bijvoorbeeld aan tot terughoudendheid: “Demande à Spaak et Marteaux ne pas transformer l’abdication en victoire des gauches. C’est une question nationale qui doit être résolu par tous.”⁹⁷

---

⁹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 962-965.

⁹⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 966.

⁹⁵ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 264; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 966.

⁹⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 966-967.

⁹⁷ Notitie van de Staercke in zijn opschrijfboekje, 9 juli 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

De Regent en zijn entourage bespreken de situatie met de Koning in Sankt Wolfgang

Op 12 juli arriveerde de Prins in Sankt Wolfgang, met in zijn gevolg kabinetschef Holvoet, secretaris de Staercke en vleugeladjutant Dethy. Van Acker maakte de Staercke bij zijn aankomst in Gasthof het Witte Paard meteen deelgenoot van zijn gesprekken met de Koning. Hij deed dat omdat hij vreesde dat Leopold de Regent meteen zou sommeren en ompraten: “Le Roi ayant chargé le Colonel [Williams-Thomas] de remettre une lettre à son frère, le Premier croit que c’est une invitation à passer d’urgence à la villa, mais il rendra soin de mettre Charles au courant des événements de la semaine et de la situation du moment, avant qu’il voie son frère.”⁹⁸ De Staercke pende zijn mening over de inlichtingen van de premier in zijn opschrijfboekje neer: “Men klampt zich vast aan hoop ereraad. Idioot idee, gelanceerd door jurist.”⁹⁹ De secretaris van de Regent was vanaf het begin een tegenstander van de oplossing via de ministeriële commissie. De inhoud van de brief van de Koning aan Karel is niet bekend. We weten wel dat de Regent zijn hele verblijf lang zou overnachten in de koninklijke villa, ondanks het feit dat men voor hem in het hotel van de ministers een kamer had klaargemaakt.¹⁰⁰

Na Van Acker en du Bus werd om 17 uur Holvoet bij de Koning ontboden. In de papieren van de Staercke bevindt zich een uitgebreid verslag dat de kabinetschef opstelde over de gebeurtenissen tussen 12 en 15 juli. Over zijn onderhoud met de Koning schreef Holvoet: “Je lui ai décrit la situation du pays, les efforts faits par le Régent pour “faire le pont” et assurer le retour du Roi¹⁰¹ [...] mais on évitait de rompre la trêve au sujet du Roi.” Het losbarsten van de publieke controverse was volgens Holvoet de schuld van *Le Quotidien*. De kabinetschef van de Regent zei de Koning dat een grote parlementaire meerderheid tegen de terugkeer gekant was, en dat de troonsafstand het uitbreken van stakingen zou voorkomen. De formule van de “abstention” tot aan de volgende verkiezingen of tot aan de meerderjarigheid van Boudewijn wees Holvoet af op grond van de povere grondwettelijkheid, de voortdurende “atmosphère de troubles” die ze zou teweegbrengen en het ontstaan van electorale strijd vóór of tegen de Koning. Daarom pleitte Holvoet bij de Koning voor zijn aftreden. We merken dat de kabinetschef van Karel zich braaf houdt aan de teneur van de vergadering van 5 juli.¹⁰²

De Koning zou Holvoet gevraagd hebben: “[O]n m’affirme que 75% de la population

---

⁹⁸ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 12 juli 1945, p. 18. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

⁹⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 315. Met de “ereraad” doelt de Staercke op de ministeriële commissie.

¹⁰⁰ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 12 juli 1945, p. 18. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

¹⁰¹ Holvoet vermeldt onder andere dat de Regent bepaalde ceremoniële taken geweigerd heeft: “[...] pas de décorations, parrainages des 7ièmes fils; 50 ans de mariage, etc...”. Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

¹⁰² Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

demande mon retour; ne craignez-vous pas que ces 75%, en cas d'abdication, deviendront les adversaires de mon frère?" De vorst vond dat zijn plicht hem verbood af te treden. Holvoet noteert in zijn verslag: "J'ai répondu que cette proportion de 75% me paraissait exagérée; il y a dans la population une grosse masse flottante. Le Pays, d'autre part, apprécie le Régent et ne le met pas en opposition avec son frère." De kabinetschef onthulde ook dat de Regent eerder voor de onthouding gewonnen was dan voor de troonsafstand. Zo sprak hij met de Koning over "tous les efforts faits par le Régent pour faire prévaloir la formule de l'abstention".¹⁰³ Dat relaas komt ook overeen met de brief die Karel op 6 juli naar Leopold schreef.¹⁰⁴ Holvoet doet in het Witte Paard het verhaal uit de doeken aan de Staercke, die in zijn dagboek schrijft: "Was zeer vastberaden en er werd goed naar hem geluisterd".¹⁰⁵

Hardnekkig is het gerucht dat, tijdens de audiëntie van Holvoet bij de Koning, Karel en Van Acker naar prinses Lilian zouden zijn gegaan om haar voor te stellen met Boudewijn in België te komen wonen. Karel zou Regent blijven en Boudewijn en zijn moeder zouden genieten van een ruime Civiele Lijst en over alle koninklijke bezittingen beschikken. Lilian zou dit verontwaardigd geweigerd hebben en alles aan Leopold hebben verteld.¹⁰⁶ De Koning zelf schrijft in zijn memoires: "Het was tijdens hun laatste bezoek aan Sankt Wolfgang dat mijn broer en Van Acker allebei aan prinses Lilian voorstelden dat zijzelf, tegen betaling van een niet onaardig bedrag, met Boudewijn naar België zou terugkeren en er zou blijven terwijl ik aan mijn lot werd overgelaten."¹⁰⁷ Zeker is alvast dat Van Acker met zijn kabinetschef Roch en de magistraat Marcq de kwestie van de voogdij over Boudewijn na Leopolds aftreden besprak – al weten we niet in welke zin.¹⁰⁸

De leopoldistische Keyes schrijft: "[D]e prins vertelde prinses Liliane dat zijn broer 'over mijn lijk' terug zou keren. Zij was daarentegen van harte welkom om met de kinderen naar België terug te keren waar hij haar 'de eerste dame van het land' zou maken en haar ettelijke miljoenen frank zou schenken om in haar onderhoud te voorzien."¹⁰⁹ Generaal Robert Close, een intimus van Leopold, onthulde in 2000 in een interview met *La Libre Belgique* zelfs het bestaan van een geluidsopname van het bewuste gesprek – naar verluidt in het bezit van prinses Lilian – die zou afkomstig zijn van de Amerikaanse geheime dien-

---

¹⁰³ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. "Dossier Roi", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁰⁴ Cf. supra.

¹⁰⁵ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 315.

¹⁰⁶ J. CLEEREMANS, Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l'exil à l'abdication, Brussel, Didier Hatier, 1989, p. 92.

¹⁰⁷ LEOPOLD III, Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap, Tielt, Lannoo, 2001, p. 155.

¹⁰⁸ "Rapport 'Question Royale'. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg" door Roch. Notitie op 13 juli 1945, p. 20. RAB, Archief Achille Van Acker, nr. 666.

¹⁰⁹ R. KEYES, Leopold III: complot tegen de koning. 2: 1940-1951, Tielt, Lannoo, 1987, p. 308.

sten.¹¹⁰ Was dit het “regelen van de situatie van Boudewijn” waar de Staercke voor het afreizen op alludeerde? De verhalen komen echter niet overeen met wat Pirenne op 12 juli in zijn dagboek noteerde: “Rond 21 uur komt Weemaes mij halen. De prinses, die erg is aangedaan, zegt dat iedereen, behalve de regent, de koning wil doen abdiceren.”¹¹¹ Later die dag zou de Regent bovendien garanties eisen om een mogelijke “tutelle” over Boudewijn uit te sluiten.

Holvoet nam vervolgens Van Cauwelaert, Gillon, Van Acker en du Bus mee naar de koninklijke villa. Ondertussen bespraken Karel en Leopold het idee van de ministeriële commissie die beide dossiers tegen elkaar zou afwegen. De Regent zou zijn broer gevraagd hebben het voorstel aan du Bus en Van Acker te presenteren. Een gesprek tussen de Koning en de politici volgde om 19u, waarbij ze nogmaals herhalen dat de formule van de commissie naar hun mening niets zal oplossen.¹¹² Een halfuur later vergaderden Leopold, Karel, Van Cauwelaert en Gillon over de Koningskwestie. Ze overliepen allerlei aspecten en oplossingen: de troonsafstand, de onthouding, de terugkeer, de ministeriële commissie, de vervallenverklaring van de troon, de ontbinding van de Kamers en de voogdij van prins Boudewijn.¹¹³ De Regent nam slechts in kleine mate deel aan het gesprek, maar het lijkt alsof hij en de Koning op één lijn zitten. De Staercke schrijft overigens met betrekking tot het onderhoud expliciet dat de Koning nog steeds vasthoudt aan het idee van de ministeriële commissie, “ditmaal ondersteund door de Prins”.¹¹⁴ We bespreken hier enkel de rol van de Prins in het lange gesprek.

De voorzitters stelden, net zoals de ministers, dat het idee van de commissie van ministers te laat kwam en nergens toe zou leiden. Karel leek een beetje verontwaardigd over dat advies: “Le Prince Régent se demande s’il faut craindre une explication quand la cause est juste?”. Gillon bevestigde en zei dat van de laster tegen de Koning tijdens de debatten altijd wel iets zou blijven hangen. De Regent gad echter niet op en vroeg aan de voorzitters: “Le Gouvernement peut-il, constitutionnellement, refuser la formation du comité ministériel?” Gillon beweerde van wel en overtuigde de Koning en diens broer ten slotte toch om de formule met de commissie op te geven. Zelfs over de gepubliceerde conclusies zou nog onenigheid blijven bestaan. De Koning sprak zijn ongerustheid uit over de mogelijkheid hem zijn zoon te ontnemen en de voogdij aan iemand anders toe te vertrouwen. Van Cauwelaert en Gillon sloten dat uit, maar de Prins vroeg nog eens expliciet om garanties. Van

---

¹¹⁰ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *Een koningsdrama: de biografie van Leopold III*, Antwerpen, Standaard, 2001, p. 210.

¹¹¹ E. RASKIN, *Prinses Lilian: de vrouw die Leopold III ten val bracht*, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 191.

¹¹² PV Holvoet van vergadering Koning, du Bus, Van Acker en Regent, 12 juli 1945: “Le Roi leur [du Bus en van Acker] a dit, qu’après avoir parlé à son frère sur la proposition du Conseil réduit, ce dernier a demandé à ce que MM. du Bus et Van Acker donnent leur avis”. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

¹¹³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 967.

¹¹⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 315.

Cauwelaert en Gillon verzekerden de broers nogmaals dat geen enkele partij het zou aandurven dat scenario te opperen. De publieke opinie zou er fundamenteel tegen gekant zijn. Gillon bezwoer dat alle problemen van de baan zouden zijn indien de Koning troonsafstand deed ten voordele van zijn zoon. Leopold antwoordde echter: “Il n’est pas encore question du Prince Baudoin, [...] mais du Prince Régent dont la tâche sera d’autant plus difficile.”¹¹⁵ De Koning vertrouwde de zaak duidelijk niet helemaal, in elk geval niet totdat Boudewijn zijn volwassenheid bereikte. De Prins leek zijn broer daarin te volgen.

Terwijl Holvoet, Van Cauwelaert en de Prins bij de Koning bleven, keerden Van Acker en Gillon terug naar het Witte Paard. Gillon fulmineerde tegenover de Staercke en Williams-Thomas over de houding en de “desertie” van Van Cauwelaert, die de Koning de onvoorwaardelijke steun van de katholieken had aangeboden en zich tegen de regering had gekeerd.¹¹⁶ Even later kwam het bericht dat de Koning SHAEF verzocht om het overbrengen van Spaak en Koningin Elisabeth naar Oostenrijk. Nog later op de avond belde Holvoet in naam van de Koning met de vraag of men ook Pierlot, Cool en ACV-voorzitter Pauwels kon laten overkomen, wat Van Acker woedend weigerde. De premier, duidelijk ontevreden over de gang van zaken en het oponthoud, zei aan de Staercke dat hij niet zou toegeven aan het verzoek van de Koning. Hij dreigde er zelfs mee onmiddellijk te vertrekken.¹¹⁷

Van Ackers koppigheid leidde tot een relletje tussen de Eerste Minister en Holvoet, die de Koning in zijn vraag steunde en vroeg of hij zelf kon komen discussiëren. Toen de kabinetschef aankwam, bleef Van Acker bij zijn mening. Aanvankelijk wou hij Holvoet zelfs niet ontvangen, met de mededeling dat hij aan het kaarten was – wat de oude baron erg ontstemde. Tegen zijn zin ging de Eerste Minister met Holvoet mee naar de koninklijke villa: “Le Premier est intraitable. A la demande d’Holvoet il accompagne celui-ci à la Villa Royale. Entretien avec le Roi, le Prince Régent et Frédéricq. Le Premier reste inébranlable.” Roch schrijft dat Van Acker tot dan toe alle verzoeken van de Koning ingewilligd had om hem gunstiger te stemmen over de abdicatie. Nu de Koning de piste van de onthouding leek te prefereren, was de Eerste Minister niet langer zo inschikkelijk.¹¹⁸

Ondertussen besliste Williams-Thomas naar België te telegraferen dat alle vliegtuigen na het vertrek van Spaak en Elisabeth gestopt moesten worden. De Staercke stond duidelijk aan de kant van de Eerste Minister. In zijn opschrijfboekje pende hij neer dat hij en Williams-Thomas hoopten dat Van Acker zou “volhouden”. Om half twee ’s nachts keerden Holvoet en de premier terug naar het Witte Paard. Van Acker had, zoals we konden vaststellen, niet toegegeven. Onder druk van het dreigement zélf te vertrekken indien Pier-

---

¹¹⁵ PV van vergadering Koning, Van Cauwelaert, Gillon en Regent, 12 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹¹⁶ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 315.

¹¹⁷ A. DE STAERCKE, op. cit., pp. 315-316; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 970.

¹¹⁸ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 12 juli 1945, p. 19. RAB, Archief Achille Van Acker, nr. 666.

lot en compagnie naar Oostenrijk afreisden, verzaakte de Koning tenslotte met tegenzin – en in de overtuiging dat hij “ieders gevangene” was geworden – aan zijn verzoek.¹¹⁹ We merken hier dat er een tegenstelling groeide tussen de Staercke enerzijds, die aan de kant van de premier stond, en Holvoet anderzijds, die net zoals de Regent de Koning in diens verzoek steunde. Los daarvan bleven Regent en entourage in de grond voorstander van de troonsafstand, alleen leek de Staercke daarin iets onverzettelijker te zijn dan de oude Holvoet. Karel leek dan wel zijn broer te steunen, de nacht van 12 op 13 juli zou hij Van Acker echter hebben toegefluisterd: “Vite la République et qu’on en soit débarrassé!”¹²⁰

Karel schaart zich achter de “abstention” – De Staercke trekt aan de alarmbel – Twee familieraden

De volgende ochtend, 13 juli 1945, vervoegt Holvoet de Prins, die door de gesprekken van de voorbije dag expliciet van mening was veranderd: “Au matin, le Prince me dit: ‘on n’abdique pas, on revient avec l’abstention.’”¹²¹ De kabinetschef bracht verslag uit bij de Staercke, die ontmoedigd in zijn dagboek schreef: “Alles gaat slecht. Geen kwestie van afspreken, want men heeft er niet de motieven voor gegeven. Prinses van Retie heeft verklaard dat entourage Prins niets dan vijanden van de Koning telt.” De Regent wou de Staercke na de lunch ontmoeten, nog vóór de aankomst van Elisabeth. Tijdens het middagmaal vertelde Karels vleugeladjutant Dethy aan de Staercke dat hij de indruk kreeg dat prinses Lilian de koordjes in handen hield. Zodra ze Dethy zag, had ze de officier namelijk gevraagd wat hij dacht over de “chantage op de Koning uitgeoefend”. Toen Dethy niet wou antwoorden, beet Lilian hem “ijzig” toe: “Kijk eens aan, u ook in battle dress. Niets Belgisch meer dus.”¹²²

Om 13u vertrokken Holvoet en de Staercke voor hun onderhoud met de Prins. Terwijl de secretaris lang de kant van de weg wachtte, ging Holvoet de Prins in de villa halen. Het gesprek vond namelijk plaats op een berm langs de kant van de weg: “à l’extérieur, parce que le Roi continue à ne pas vouloir recevoir [de Staercke], parce qu’il a été chez Pierlot et a une réputation déplorable.”¹²³ De Staercke merkte dat er een wig gedreven was tussen de Regent – die op één lijn met zijn broer zat – en de regering. Hij deelde de Prins zijn “ongerustheid” mee en zei dat Karel door de Koning “in de val gelokt” was. De Staerckes opschrijfboekje vermeldt zijn advies aan de Regent: “Men wil hem erbij betrekken. Hij moet dit zien te vermijden. Zonder partij te kiezen zolang er geen beslissing is, moet hij terugkomen op voorbehoud. De Regent zijn, dat is zijn plicht. Indien geen beslissing, moet hij

---

¹¹⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 315-316; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 970.

¹²⁰ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 12 juli 1945, p. 19. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

¹²¹ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

¹²² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 316.

¹²³ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2; zie ook: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 353, noot 61.

weer naar Brussel gaan en terugkomen wanneer beslissing genomen (toespraak dienst natie). Als hij blijft, wordt hij als voor of tegen geklasseerd, wat niets aan de zaak verandert of schadelijk zal zijn en de acht maanden lang zo moeizaam boven het strijdgewoel gehandhaafde positie in gevaar zal brengen.” De Staercke bezwoer de Regent zo snel mogelijk naar België terug te keren, omdat dat gunstig zou zijn voor het land en de Dynastie. Karel liet zich overtuigen, maar vroeg wel dat de Staercke deze gedachtegang ook aan de Koning uit de doeken zou doen. De secretaris vond het geen goed idee om meteen samen naar de Koning te gaan, maar verklaarde zich wel bereid – indien hij ontboden zou worden – om de positie van de Prins uiteen te zetten. Ondertussen zou Holvoet er alvast met Fredericq over spreken.¹²⁴

Die middag arriveerden Spaak en Koningin Elisabeth – “la vieille punaise”, zoals de Staercke haar noemde – in Oostenrijk.¹²⁵ Velaers en Van Goethem schrijven verkeerdelijk dat Van Acker over Elisabeth zou gesproken hebben als “een intrigante die al voor de helft op de troon zat en die poogde ook de andere helft erop te wurmen” – waarna ze speculeren over eventuele ambities bij Karels moeder om regentes te worden.¹²⁶ De uitspraak van de eerste minister had echter betrekking op Lilian Baels. De Staercke schrijft immers dat Van Acker zich in de nacht van 12 op 13 juli liet ontglippen: “Prinses zat met één bil op de troon. Ze wil er met beide op zitten...”¹²⁷ Ondertussen had Karel een gesprek met Pirenne. Tijdens een wandeling in het park bleek hoezeer de Regent afgestapt was van de weg naar de troonsafstand. Pirenne verheugt zich daarover in zijn memoires: “Il m’exposa longuement sa position, me dit que le Roi ne pouvait abdiquer à aucun prix; que s’il abdiquait, il s’en irait lui aussi. Il me fit la meilleure impression, me parut parler avec une entière sincérité; très intelligent, il avait une vue claire et exacte du problème et avait conscience de ses responsabilités.”¹²⁸

Om 17 uur vond een familierraad plaats waarop – behalve de Koning, de Regent en de Koningin – ook Pirenne, Holvoet, Marcq en Fredericq aanwezig waren. Van die vier raadgevers had enkel Pirenne de grootste reserves: “Iedereen voor aftreden, behalve Pirenne, die de meest dwaze oplossingen voorstelt. De Prins toont aan dat ze onhaalbaar zijn en verwerpt ze met enkele woorden.”¹²⁹ Pirenne had inderdaad gezegd dat de vrees voor onlusten bij de terugkeer van de Koning overdreven was. Hij had als tegenvoorstel een reeks maatregelen uiteengezet, met Karel in een centrale rol: “Le Régent devrait veiller au maintien de

---

¹²⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 316-317.

¹²⁵ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 13 juli 1945, p. 20. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

¹²⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 970.

¹²⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 316.

¹²⁸ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 265.

¹²⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 317.

l'ordre, faciliter la création d'une commission ministérielle qui éluciderait la question du Roi, notamment en entendant des avocats, il ferait éviter tout débat irritant, au besoin, prendre d'autres ministres, éventuellement dissoudrait les chambres, etc. Le Roi pourrait prendre la parole à la Radio...".¹³⁰ De troonsafstand was volgens Pirenne schadelijk voor de monarchie: "Le Régent ne pourrait en effet cristalliser autour de lui le même loyalisme que le Roi et l'avènement du prince Baudoin, dans trois ans, livrerait le pays à un roi de dix-huit ans."¹³¹ Koningin Elisabeth gaf de koninklijke secretaris gelijk en kante zich eveneens tegen de troonsafstand.¹³²

Holvoet verzette zich tegen een dergelijk scenario. Hij schrijft in zijn verslag: "J'ai souligné qu'il fallait surtout éviter, dans l'intérêt de la dynastie, de mêler le Régent à la question du Roi." Ook de Prins leek inderdaad bijgeleerd te hebben uit de raadgevingen tot terughoudendheid die de Staercke hem enkele uren voordien meegaf: "Le Régent a, très judicieusement, fait sentir à M. Pirenne que notamment si les Ministres démissionnaient sur une demande du Roi de créer cette commission ministérielle, le Régent devrait se retirer: accepter la démission serait prendre parti pour le Roi contre le Gouvernement et créer le gâchis; la refuser serait prendre parti pour le Gouvernement contre le Roi." Fredericq en Marcq gaven de Prins en zijn kabinetschef gelijk.¹³³ Hoewel Karel de plannen van Pirenne afwees, was hij echter nog steeds niet gewonnen voor de troonsafstand.¹³⁴ Pirenne schrijft in zijn memoires dat Karel over de voorstellen zei: "Je soutiendrai le Roi, il ne doit pas abdiquer; mais si Van Acker donne sa démission, comme je ne pourrai ni l'accepter ni la refuser, je devrai m'en aller".¹³⁵

De raadplegingen gingen na dit onderhoud gewoon verder. Om 22 uur, na een diner en een boottochtje, vernam de Staercke dat hij drie kwartier eerder bij de koninklijke villa ontboden was. Hij ging er heen met Delacroix, Botson en Holvoet. De Prins wachtte hen op en onthulde dat er een "familieruzie" over de Staercke had plaatsgevonden: "De Prins wilde me raadplegen over [de] mogelijkheid vorming nieuwe regering. Hierop geraakte de Koningin buiten zichzelf. Ze zei: *Jouw vuile de Staercke. Hij laat zich overal zien en intrigeert ten gunste van aftreden?*" Elisabeth voegde daaraan toe dat Karels vader, Koning Albert I, een negatief oordeel over de Staercke had uitgesproken – een duidelijke leugen, aangezien de secretaris ten tijde van Alberts overlijden slechts een student van 20 jaar oud was. "De Prins had erg fel geantwoord. Zijn moeder had hem toegevoegd dat ze hem een oorvijs ging verkopen. Hierop had de Prins gezegd: *Als u wenst dat ik met mijn werk voortga, dan wordt het met de Staer-*

---

¹³⁰ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. "Dossier Roi", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹³¹ J. PIRENNE, op. cit., p. 266.

¹³² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 970; J. PIRENNE, op. cit., p. 266.

¹³³ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. "Dossier Roi", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹³⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, op. cit., p. 970.

¹³⁵ J. PIRENNE, op. cit., p. 266.

cke; anders stap ik op'." Na deze anekdote had de Staercke zijn ontslag aangeboden, dat de Regent weigerde.¹³⁶

Vanaf 22u20 hadden Spaak, du Bus, Marcq en Van Acker nog gesprekken met de Koning. Pirenne dreigde met een tegenaanval door koninklijke documenten te publiceren indien een parlementair debat over de Koningskwestie zou losbarsten. Spaak pleitte, samen met Van Acker, onverstaanbaar nogmaals voor de troonsafstand. De juristen trokken zich daarop terug, en om 2 uur 's nachts had de Koning de politici laten weten dat hij de volgende morgen zijn beslissing zou bekendmaken. Men verwachtte de troonsafstand, ook de Staercke schrijft: "Aftreden in overweging." Tijdens het verloop van deze gesprekken onderhield Karel zich met Prinses Lilian. Vanaf 2u30 hield de voltallige koninklijke familie een nachtelijk beraad, waarop unaniem besloten werd dat de Koning niet mocht aftreden.¹³⁷

De Koning maakt zijn beslissing bekend – Karel in een modererende rol

De volgende ochtend riep de Regent Holvoet bij zich en deed het relaas van het nachtelijke overleg: "[A]u matin, le Prince Régent me fait appeler et me reçoit à 10 heures; il était au lit et avait encore causé pendant la nuit, jusqu'à 3 1/2 h. successivement avec le Roi, la Princesse de Rethy et Pirenne: on lui demande de se désolidariser de son Gouvernement et de rester à St Wolfgang [sic], tout au moins jusqu'après le débat parlementaire. [...] Le Prince a également dit: 'Le Roi m'a demandé d'aller en Angleterre pour l'assurer de l'appui anglais'. La Princesse de Rethy lui a dit qu'on avait des dossiers sur tous les dignitaires de la maison du Régent et qu'on les ferait tous sauter."¹³⁸ Holvoet vertelde op zijn beurt alles door aan de Staercke, en die had zo zijn mening over de aanstookster van deze intriges: "Alles is veranderd. Men wil Prins doen blijven. Men beweert dat men dossiers over zijn Huis heeft. Men zal hem leven zuur maken. Het is die Retie..."¹³⁹

Karel had op de vraag van zijn familie geantwoord dat hij over de zaak zou nadenken en de volgende ochtend een antwoord zou geven. Holvoet noteerde het besluit waartoe de Prins was gekomen: "[I] lui semble que ces intérêts de famille ne doivent pas être pris en considération". De kabinetschef bevestigde Karel in dat oordeel: "[J]e lui répons qu'il a tout à fait raison, que l'intérêt de la nation passe avant celui de la Dynastie et qu'en cas de troubles, la place du Régent est à Bruxelles et non à St Wolfgang [sic]. La Monarchie serait mise définitivement en péril." De Regent ging akkoord en vroeg Holvoet om die middag met de Staercke en de ministers naar de koninklijke villa te komen.¹⁴⁰

---

¹³⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 317.

¹³⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 970-971; A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 317; J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 267: "La Reine et le Régent se prononcèrent tous deux contre l'abdication".

¹³⁸ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. "Dossier Roi", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹³⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 317.

¹⁴⁰ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. "Dossier Roi", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

Tijdens het ontbijt met zijn broer maakte Karel zijn beslissing bekend: “Le Régent précisa qu’il était décidé à soutenir le Roi, mais que sa position était difficile. Il ne pouvait se solidariser avec le Roi au point de se trouver menacé en même temps que Lui. Dans l’intérêt du Roi et de la Dynastie, il fallait qu’il maintint sa position. Son attitude serait de ne pas permettre au gouvernement ‘d’empêcher le Roi d’agir comme il voulait le faire’.”¹⁴¹

Twee uur later was er van het nocturnale plan dan ook helemaal geen sprake meer. Holvoet schreef: “J’y retourne et j’apprends que la situation est changée: on ne retient plus le Régent; le Roi lui écrit une lettre lui disant qu’il prendra une décision sur l’abdication après les élections”.¹⁴² De Staercke kwam om 12 uur Holvoet, Van Acker en de Prins tegen en herhaalde nogmaals zijn suggestie om zo snel mogelijk te vertrekken. Spaak, Van Acker en de Staercke waren duidelijk niet tevreden over de brief die de Koning aan de Regent zou geven, “met mooie woorden en beslissing zich onthouden”. Na de lunch vergezelde Spaak de Prins bij Leopold en poogde hij een laatste keer de Koning op andere gedachten te brengen. Leopold bleef echter vastbesloten om de verkiezingen af te wachten. Er werd overeengekomen dat om 15 uur een laatste vergadering zou plaatshebben.¹⁴³ Leopold zou er de brief aan zijn broer voorlezen, die Pirenne had opgesteld.

Pirenne schrijft dat de Regent hem zijn mening gaf over de onderwerpen die de brief diende te bevatten: “[...] que le parlement était en majorité hostile au Roi, tandis que le pays lui était en majorité favorable; que le Roi devait s’en référer à la souveraineté nationale et attendre, par conséquent, que celle-ci pût se manifester.” Hij gaf de secretaris van de Koning ook nog een goede raad: “Il recommandait qu’aucune allusion ne fût faite qui pût froisser le gouvernement.” Enkele ogenblikken voor de samenkomst las Pirenne zijn project nog eens voor aan de Koning en de Regent. “Le Régent y fit ajouter une phrase disant que le Parlement actuel, élu avant la guerre, ne représentait plus le pays.”¹⁴⁴

Die middag kwam de “vergadering van de dertien” samen: de Koning, de Regent, de Koningin, Van Acker, Spaak, du Bus de Warnaffe, Gillon, Van Cauwelaert, Marcq, Botson, Delacroix, Holvoet, Fredericq en Pirenne. Leopold las hun zijn befaamde brief voor, die “het verder verloop van de Koningskwestie fundamenteel [zou] bepalen”. De Koning kondigde erin aan niet terug te keren, noch af te treden, maar te wachten op nieuwe verkiezingen. Met de huidige parlementaire meerderheid was hij niet in staat een regering te vormen, maar hij betwistte de representativiteit van de samenstelling van de Kamers en noemde “het evenwicht tussen het parlement en de natie door de omstandigheden verbroken”. Tij-

---

¹⁴¹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 267.

¹⁴² Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945, “Dossier Roi”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

¹⁴³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 318.

¹⁴⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 267.

dens deze periode van afwachting zou de Regent aanblijven. De Koning vroeg aan zijn medestanders: “Aan al degenen die mij hun vertrouwen blijven schenken en die op mijn terugkeer wachten, vraag ik dat ze zich bij mijn beslissing neerleggen en zich rond de regent scharen voor het grootste heil van het land en de dynastie.”¹⁴⁵

Na het voorlezen van de tekst verklaarden Spaak en Van Acker dat ze de beslissing van de Koning juridisch en politiek afkeurden. Terugkeren of aftreden waren de enige twee mogelijkheden, “[et] seule l’abdication apaiserait le Pays”. Vooral Van Acker was zeer bars en verliet het gezelschap nog voordat Spaak een mildere speech gehouden had. Spaak stelde zich vooral vragen bij de grondwettelijkheid van de oplossing: “On devra modifier le caractère de la régence: les jugements continuent à constater que le Roi est dans l’impossibilité de régner par le fait de l’ennemi; aujourd’hui, c’est le Roi lui-même qui délègue la régence; ce n’est pas constitutionnel. Ce n’est pas sérieux. Cela touche au prestige de la Monarchie.” Van Cauwelaert en Gillon sloten zich bij de politici aan.

Pirenne reageerde opvallend genoeg niet op deze uitvallen. Holvoets verslag geeft de verklaring voor het stilzwijgen van de koninklijke secretaris: “Le Régent m’avait dit avant la réunion, qu’il avait obtenu de lui qu’il ne se mêle pas au débat et m’avait demandé d’exprimer le même désir à M. Van Acker (je l’avais dit à V. Acker et Spaak)”. Van Acker en Spaak waren dus minder dociel dan de Prins had gehoopt.¹⁴⁶

Om 16u30 liep het gesprek ten einde. Vooraf hadden de Regent en Van Acker al afgesproken dat Karel Leopolds brief meteen zou overmaken aan de Eerste Minister, om te dienen als inleiding voor de parlementaire debatten die nu onafwendbaar waren.¹⁴⁷ Bij het buitengaan zei Karel bovendien aan Holvoet: “Le Roi m’a demandé ce qui arrivait s’il revenait: Je lui ai répondu que du moment où il mettrait le pied sur le sol belge, je cesserai mes fonctions et partirais pour l’Angleterre; le Gouvernement démissionnerait et tu devrais en former un autre”. De kabinetschef vroeg zijn collega Fredericq daarom nog snel om de Koning te vertellen dat, betreffende het risico op rellen bij een terugkeer, Pirenne nauwelijks een betrouwbare bron was.¹⁴⁸

Ondertussen werd Spaak uitgenodigd om bij de Koning, de Koningin en de Prinses te

---

¹⁴⁵ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 971-975. Leopolds claim over de representativiteit van het Parlement was “een louter politieke uitspraak”, want de Kamers waren wel degelijk constitutioneel samengesteld. De afwachtende houding deed wat denken aan de formule van de juristen in juni 1945, en werd vooral ingegeven door het feit dat de Koning de Kamers niet durfde ontbinden.

¹⁴⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 971; Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”; AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2; J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 271.

¹⁴⁷ “Rapport ‘Question Royale’. Verslag van gebeurtenissen vanaf 5 juli 1945 te Salzburg” door Roch. Notitie op 14 juli 1945, p. 24. RAB, *Archief Achille Van Acker*, nr. 666.

¹⁴⁸ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

dineren. Het werd een hartelijk gesprek, waarbij de drie vruchteloos de Minister voor hun zaak probeerden te winnen. Spaak werd behoorlijk ongerust over de houding van de Regent, die hem voor het souper had gezegd “dat hij op zijn beurt zou vertrekken indien het niet tot een regeling kwam”. Holvoet en de Staercke kalmeerden de minister.¹⁴⁹

Terug naar Brussel – Voorbereidingen op het parlementair debat – De katholieke ministers ontslagnemend

De volgende ochtend was de Regent ziek.¹⁵⁰ Na wat heen en weer gedraaf voor “de fameuze brief” vertrokken de politici, de Prins en diens entourage om 11 uur terug naar België. In de namiddag vond op het Paleis overleg plaats tussen Van Acker, Spaak, de Staercke en de Prins, waarbij de lijnen werden uitgezet voor het betonnen van het Regentschap: “Lezing en discussie brief van Koning. Besloten in twee etappes te werk te gaan. Het Regentschap consolideren en hiertoe wet aannemen waardoor mogelijkheid om te regeren afhankelijk wordt van parlement. Vervolgens op interpellatie debat voeren over de Koningskwestie. Op die wijze verbindt de regering zich niet rechtstreeks en laat de Prins onschendbaar.” Na het vertrek van de ministers praatte Karel nog met de Staercke over de “houding en moraal” van prinses Lilian, met wie hij de laatste avond een tête-à-tête had gehad toen Spaak bij Leopold en Elisabeth bleef.¹⁵¹

Van Acker en Spaak vertrokken naar de ministerraad, waar de katholieke ministers aankondigden ontslag te nemen in het vooruitzicht van de plannen van de premier voor een parlementair debat over de Koningskwestie. Alle partijen uitten overigens hun twijfels over de grondwettelijkheid van de beslissing van de Koning.¹⁵² Velaers en Van Goethem schrijven eveneens: “De wijze waarop de koning [...] opnieuw zelf het regentschap instelde, en Karel aanzette om nog even verder te doen, kon [...] bezwaarlijk als een correcte toepassing van artikel 82 van de grondwet worden beschouwd. Het komt immers niet aan de koning toe ‘de onmogelijkheid om te regeren’ vast te stellen en de regent aan te duiden, dat komt toe aan de verenigde kamers.”¹⁵³ Leopolds brief leidde tot veel verwarring. De regering had sinds september 1944 in theorie de automatisme-thesis aangehouden: de onmogelijkheid om te regeren zou een einde nemen bij de bevrijding van de Koning. Nu stelde de Koning echter zelf – en ongrondwettelijk – vast dat hij opnieuw in de onmogelijkheid om te regeren verkeerde: “Hoe moest het nu verder: was de regent opnieuw regent, wie waren zijn ministers?” Een perscommuniqué maakte op 16 juli een eind aan de onzekerheid: de Regent had het ontslag van de regering-Van Acker geweigerd, en beiden waren dus weer op

---

¹⁴⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 318.

¹⁵⁰ “P[rin]ce ne fait rien que vomir”. Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 15 juli 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

¹⁵¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 318-319. Notitie van de Staercke in zijn opschriftboekje, 15 juli 1945. “Agendas y compris “Carnet rouge”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/078.

¹⁵² J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 977.

¹⁵³ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 976.

post.¹⁵⁴

De boodschap van de Koning betekende de definitieve doodsteek voor de automatisme-thesis, die in de praktijk al sinds de bevrijding van de Koning niet langer aangehouden werd: “Indien men de automatisme-thesis had toegepast, had die situatie tot gevolg gehad dat er geen uitvoerende macht meer zou zijn geweest, omdat de regent reeds de plaats had moeten ruimen voor de koning. De continuïteit van het gezag vereiste dus dat het statuut van de regent voor wat het verleden betrof, zou worden bevestigd en voor wat de toekomst betrof zou worden geregeld.”¹⁵⁵ Spaak had al net na het voorlezen van de brief zijn twijfels geuit over de afwachtende oplossing: “Le Roi croît-il que sa solution est constitutionnelle? On devra modifier le caractère de la régence: [...] auhourd’hui, c’est le Roi lui-même qui délègue la régence; ce n’est pas constitutionnel.”¹⁵⁶

Van Acker wou voorkomen dat de Koning nog langer in staat zou zijn om zelf zijn onmogelijkheid om te regeren vast te stellen. Prins Karel en de Staercke schaalden zich achter de oplossing om het Parlement de beslissingsmacht te geven. Niet alleen waren daar goede juridische redenen voor, de oplossing leek ook aan te sluiten bij Leopolds beslissing zijn prerogatieven weer op te nemen indien de volgende verkiezingen daar een parlementaire meerderheid voor leverden. Aanvankelijk had de Eerste Minister zelfs de bedoeling om na het parlementair debat een motie tot vervallenverklaring van de troon te laten stemmen. In een dagboeknotitie op 17 juli maakte ook de Staercke gewag van de “troonsafstand [...] die [de] regeringsmeerderheid aansluitend op het debat wil voorstellen.”¹⁵⁷

Op 16 juli kaartten de Prins en zijn entourage nog even na over de gebeurtenissen in Sankt Wolfgang. Holvoet vertelde aan de Regent dat Jacques Bolle – een vriend van Pirenne – nog de dag voor de terugkeer van de delegatie rondbazuinde: “Je sais de source sûre que ne reviendront de Salzbourg, ni le Roi, ni le Prince Baudoin, ni le Régent.” Karel onderhield zich met de Staercke en de Pret ook nogmaals over “les manoeuvres de la Princesse de Réthy”, die de Prins een nefaste invloed op de Koning toedichtte.¹⁵⁸

Diezelfde dag liet Amaury Holvoet opnieuw van zich horen. Hij schreef aan zijn vader dat de Engelse kranten – op enkele katholieke dagbladen na – de troonsafstand van Leopold eisten. De jonge Holvoet vroeg zich bezorgd af of een nieuwe stemming over het Regentschap noodzakelijk zou zijn. Hij verontwaardigde zich eveneens over de beschuldigingen in de leopoldistische Belgische pers, die blokletterde dat de Regent de terugkeer van zijn broer had tegengewerkt. Ten slotte vermeldde hij een conversatie met oud-minister en

---

¹⁵⁴ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 979.

¹⁵⁵ G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 176.

¹⁵⁶ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 271.

¹⁵⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 319; J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 979-82

¹⁵⁸ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

Londonien Arthur Wauters, die als raad gaf de regering te versterken met enkele Waalse socialisten. Waarop Amaury cynisch-parodiërend zijn brief afsluit met een opmerking dat, gezien de huidige regeringssamenstelling, hij al tevreden is “[que] la présence d’un quelconque socialiste wallon n’a pas donné à la Libre Belgique l’occasion d’attaquer le Régent... et ses sombres machinations contre son frère.”¹⁵⁹

De Regent neemt een nieuwe houding aan

Op het Paleis besloot de entourage van de Regent om de afwachtende houding die Karel sinds de bevrijding van de Koning had aangenomen overboord te gooien. Holvoet noteerde in zijn nota: “Il est temps que le Régent sort de sa réserve: de Staercke verra le Cardinal, je verrai Louis de Mérode (si Van Acker est d’accord).”¹⁶⁰ De bedoeling van Karels medewerkers was om, nu het Regentschap in een definitieve plooi kwam te liggen, zich verzeke- ren van de steun van de meest geharde leopoldisten: de katholieke Kerk en de adel.

Diezelfde dag nog sprak Holvoet inderdaad met prins Louis de Mérode, één van de meest invloedrijke Belgische aristocraten. De kabinetschef beschreef nogmaals de gedrags- lijn die de Regent zich sinds de bevrijding van de Koning had uitgestippeld: “Par discrétion, le Prince, depuis deux mois, n’a voulue accorder d’audiences que pour l’expédition des af- faires courantes; il craignait de nuire au Roi et a préféré s’exposer au risque que ses intenti- ons seraient suspectées.”¹⁶¹ Die uitspraak van de kabinetschef was de waarheid. In de ver- schillende archieven van het Huis van de Regent vinden we vele briefjes terug van de dien- sten van de Prins die alle uitnodigingen afwijzen.¹⁶² Zo stond in de “main courante” van het Militair Huis op 13 mei – de dag na de gesprekken in Strobl – genoteerd: “[A]ucune au- dience ne peut être fixée qu’avec l’accord préalable du Prince”.¹⁶³

In zijn brief van 15 juli vroeg de Koning zijn medestanders echt expliciet om zich rond de Regent te scharen. Holvoet expliceerde aan de Mérode: “Cette décision ouvre une péri- ode difficile où il est indispensable que le Régent puisse compter sur tous les citoyens.” De oude baron deed daarom volgend verzoek: “Je viens donc vous demander, étant donné votre rayonnement dans la haute aristocratie du Pays, de déférer à ce désir. Il pourrait se faire que certains actes du Gouvernement ne plaisent pas aux partisans du Roi... on doit

---

¹⁵⁹ Kopie van een brief van Amaury Holvoet aan zijn vader, 16 juli 1945. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁶⁰ Verslag Holvoet over gebeurtenissen Sankt Wolfgang, 12-15 juli 1945. “Dossier Roi”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁶¹ PV Holvoet van gesprek met Louis de Mérode, 16 juli 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁶² Bijvoorbeeld het antwoord op het verzoek van “L’Union Nationale des Groupements de Résistance du Limbourg”, die de Prins uitnodigen op hun patriottische feesten. De Prins liet zich verontschuldigen: “[M]algré le désir de donner un témoignage de Sa bienveillance aux membres de la Résistance, [le Prince-Régent] ne pourra s’y rendre, à son vif regret, en raison des circonstances actuelles”. Brief van het Militair Huis aan “L’Union Nationale des Groupements de Résistance du Limbourg”, 18 mei 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 4.1. Vele andere voorbeelden in AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 6.

¹⁶³ Notitie in de “Main courante” op 13 mei 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 8.

éviter d’y trouver prétexte à critique contre le Régent, qui continue ses fonctions en accord avec la Dynastie...”¹⁶⁴

Mérode antwoordde dat de persoonlijkheid van de Koning naar zijn mening niet tot veel moeilijkheden zou leiden. Holvoet probeerde hem van dat waanidee af te brengen, door uitvoerig de fouten van de Koning op te sommen: “Je lui ai alors donné quelques précisions sur ces difficultés pour mieux faire ressortir les efforts faits par le Régent pour ramener le Roi sur le Trône: ‘Avant la libération, le Roi a été desservi par la propagande maladroite de ses thuriféraires; depuis la libération, il s’est desservi lui-même. Il a mal reçu Spaak le 9 mai 1940 – Il a mal reçu le Régent – Il a critiqué la mise en disponibilité de Cornet [...] – Il a trop tardé à liquider sa Maison et encore dans des conditions maladroites – Il a laissé pendant six semaines sans réponse un télégramme de V[an] C[auwelaert]-Gillon – Sa lettre, au parlement, après six semaines, arrivait trop tard et oubliait un peu trop qu’elle s’adressait aux parlementaires de Limoges... Son choix de Pirenne a été malheureux – Il a manqué d’égards vis à vis des ministres et Présidents des Chambres en les faisant attendre. Pendant ce temps l’hostilité contre le Roi grandissait’.”¹⁶⁵

Mérode leek onder de indruk van de argumenten die de kabinetschef van de Prins aanbracht. Hij voegde er zelf aan toe dat het huwelijk met Lilian Baels de grootste fout van de Koning was. Holvoet volgde hem daarin en merkte scherp op: “[C]ette erreur pouvait avoir des conséquences d’autant plus graves que la Princesse de Rethy semblait vouloir jouer un rôle politique [...]”. Holvoet benadrukte nogmaals “que l’intérêt de la Dynastie exige l’union autour du Régent; s’il devait renoncer à sa mission, il serait remplacé par un sénateur socialiste.” Dat “afschrikwekkend” beeld leek de aristocraat te overtuigen. Hij deed in naam van de adel verregaande beloftes: “Pour nous, le Régent deviendrait le Roi... le Roi ne reviendra jamais, car les élections seront contre lui [...]. Je souhaiterais [...] que le Régent recommence l’exercice complet de ses prérogatives royales que, par délicatesse, il n’a pas exercées: décorations, titres de noblesse, réceptions, etc”. Holvoet bedankte de prins voor die raad, waarna een einde aan het gesprek kwam.¹⁶⁶

Parlementair debat over de Koningskwestie – Het Regentschap in een definitieve plooi

Op 17 juli nam het parlementaire debat een aanvang. Van Acker las de brief van de Koning aan de Regent voor, maar voegde daar aan toe dat de regering er geen verantwoordelijkheid

---

¹⁶⁴ PV Holvoet van gesprek met Louis de Mérode, 16 juni 1945. “Dossier Roi, 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁶⁵ PV Holvoet van gesprek met Louis de Mérode, 16 juli 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁶⁶ PV Holvoet van gesprek met Louis de Mérode, 16 juli 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2. Wanneer de Mérode “Pour nous, le Régent deviendrait le Roi” zegt, betekent dat volgens mij niet dat hij van Karel werkelijk op de troon wou helpen, maar eerder dat de adel zich rond de Prins zou scharen zoals ze dat rond de Koning had gedaan.

voor wou dragen. Hij diende vervolgens zijn wetsvoorstel in, dat stipuleerde dat de Koning de uitoefening van zijn grondwettelijke machten pas kon hervatten nadat de verenigde Kamers vastgesteld hadden dat de onmogelijkheid om te regeren een einde had genomen. De katholieke ministers besloten nu daadwerkelijk ontslag te nemen en begonnen meteen – zij het op enigszins verwarde wijze – oppositie te voeren. Prominente katholieken als Eyskens en du Bus steunden namelijk het voorstel van de Eerste Minister, terwijl een grote meerderheid zich onthield of tegenstemde. Dezelfde dag nog diende de katholieke ouderdomsdeken Carton de Wiart zijn wetsvoorstel in om een de volksraadpleging te organiseren – een procedure waar Van Acker zich sterk tegen uitsprak. Van Ackers voorstel haalde het makkelijk, en de wet werd op 19 juli 1945 afgekondigd.¹⁶⁷

In Leopolds brief hadden vele anti-leopoldisten zich gestoord aan de passage die stelde dat het huidige parlement, verkozen voor de oorlog, de natie niet langer vertegenwoordigde. Vergelijkingen met de rexistische tegenstelling tussen het “pays réel” en het “pays légal” waren niet van de lucht. Pirenne maakt daarover boos in zijn memoires en herinnert eraan “[que] c’était à l’intervention directe du Régent que cette phrase avait été ajoutée à la lettre du Roi.”¹⁶⁸ Die opmerking is niet bepaald fair: zelfs al *had* de Regent er daadwerkelijk als enige op aangedrongen een dergelijke zin aan de tekst toe te voegen, het is duidelijk dat de Koning er in werkelijkheid ook zo over dacht. Net na zijn bevrijding schreef de Koning bijvoorbeeld nog aan zijn moeder: “Het lijkt me volslagen onmogelijk mij te melden voor het parlement van Limoges, dat al vijf jaar bestaat en niet langer de mening van het volk vertegenwoordigt.”¹⁶⁹

Rond de middag waren Van Acker en du Bus de Warnaffe, nog vóór het parlementaire debat, even op bezoek geweest bij de Regent. De Staercke stak tegenover du Bus zijn ongenoegen over het ontslag van de katholieke ministers niet onder stoelen of banken. Hij waarschuwde du Bus voor het uiteenvallen van de regering van nationale eenheid, en dreigde zelfs met het vertrek van de Regent: “Signaleer hem gevaar van Prins steunend op een partijenregering voor oplossing voornamelijk nationale kwestie. Binnen twee weken wordt de Prins in de polemiek meegesleurd, zijn positie zal onhoudbaar worden en de houding van de katholieken zal hem tot vertrek dwingen. De revolutie is aan rechtse zijde.”¹⁷⁰

Op 17 juli werd de Eerste Minister ook, zoals op 15 juli met de Prins was afgesproken, door een parlamentslid geïnterpelleerd over de Koningskwestie. Het was BSP-voorzitter Buset die de regering vroeg naar haar houding sinds de bevrijding van de Koning. Het de-

---

¹⁶⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 980-982.

¹⁶⁸ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 272.

¹⁶⁹ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *op. cit.*, p. 172.

¹⁷⁰ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 319.

bat over de houding van de Koning en de regering zou op 20 juli aanvangen.¹⁷¹ Kamervoorzitter Van Cauwelaert telefoneerde naar de Staercke op 18 juli, met de vraag bij Van Acker en Spaak “te interveniëren zodat het debat niet plaats heeft”. De Kamervoorzitter wou vooral dat de Nationale Feestdag op 21 juli in waardigheid gevierd kon worden. In ruil voor de Staerckes inspanning zou Van Cauwelaert proberen al het mogelijke te doen om zijn katholieke partij te overtuigen niet uit de regering te stappen. De Staercke stemde toe en probeerde bij de socialisten uitstel te bekomen tot 24 juli, om Van Cauwelaert in staat te stellen te onderhandelen. De volgende dag liep zijn poging echter al spaak. Het Paleis besliste toen maar, in samenspraak met Spaak, om na het debat alle partijvoorzitters een adempauze voor te stellen, tot er verkiezingen hadden plaatsgevonden en de katholieken eventueel in de regering waren teruggekeerd.¹⁷²

Er deed zich tijdens de discussie op 17 juli ook een woordenwisseling voor die een voorafspiegeling vormde van een politieke begrippenoorlog die de hele Koningskwestie lang zou aanhouden. Toen de katholiek Carton de Wiart in een tussenkomst verwees naar “het Staatshoofd”, en daarmee op de Koning doelde, repliceerde Spaak: “Le chef de l’Etat, c’est le Régent!”. Daarop replicerden de katholieke banken: “C’est le Roi!”.¹⁷³ De discussie over dat punt zou jaren aanhouden.

Terwijl de Prins “steeds nerveuzer” werd in het vooruitzicht op het parlementaire debat en het aftreden van de katholieke ministers, vervulde de Staercke zijn deel van de opdracht binnen de koerswijziging van het Regentschap: het beïnvloeden van de katholieken. Tijdens een diner op het Ministerie van Buitenlandse Zaken met Spaak, de Amerikaanse ambassadeur Sawyer en diens echtgenote, gaf de Staercke al zijn opinie over de invloed van de Belgische Kerk op de Koningskwestie: “Dié strekking moet overtuigd worden. Tot aan Rome gaan.” Hij vroeg Sawyer zelfs of Myron Taylor, sinds 1939 de persoonlijke diplomatieke vertegenwoordiger van de Amerikaanse president bij de Paus, de Regent daarbij niet zou kunnen helpen. Op 19 juli besliste de Staercke, na overleg met Spaak, om bij Kardinaal Van Roey een demarche uit te voeren. De Kardinaal zou kunnen helpen om de katholieke partij te overtuigen terug in de regering te stappen. De Prins-Regent zelf ontving de Kardinaal op 20 juli. Achteraf noteerde de Staercke over het besluit van de prelaat: “Akkoord voor tussenkomst na debat. Maakt zich sterk dat hij zal slagen.”¹⁷⁴ Karel zou Van Roey zelfs gezegd hebben dat hij aan het Regentschap zou verzaken indien de katholieken niet opnieuw in de regering stapten.¹⁷⁵

---

¹⁷¹ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 983-984.

¹⁷² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 320.

¹⁷³ Handelingen van de Kamer, 17.07.1945.

¹⁷⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 320.

¹⁷⁵ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 338.

Op 20 juli barst het parlementaire debat in alle hevigheid los. Van Acker en Spaak hielden elk een requisitoir tegen de Koning, waarbij de Eerste Minister vooral focuste op zijn “dossier” en op de gebeurtenissen sinds de eerste ontmoeting met de regering in Sankt Wolfgang, terwijl Spaak dieper inging op de fouten van de Koning tijdens de oorlog. Hun tussenkomsten werden gevolgd door anti-leopoldistische speeches van de liberaal Van Glabbeke – die erg scherp was voor Lilian Baels en haar familie – en van Londonien Delfosse. De katholieken Carton de Wiart, De Vleeschauwer en d’Aspremont Lynden namen na deze aanval de verdediging van de Koning op zich en betwistten de documenten van de premier. Er kwam uiteindelijk geen motie tot vervallenverklaring, noch één waarin de vrijwillige troonsafstand geëist werd.¹⁷⁶

Niettemin toonden vele parlementensleden zich voorstander van een scenario waarin de regent aanbleef tot de achttiende verjaardag van Prins Boudewijn. De socialistische partijvoorzitter Buset stelde: “[N]ous serons satisfaits si la solution finale de la question royale, qui est l’objet de ce débat, consiste dans l’abdication déjà trop longtemps différée, la continuation de la Régence dans l’esprit excellent qui l’anime dans l’heure actuelle et l’ascension au trône, en temps voulu, d’un jeune prince dont nous espérons que tout sera fait pour le former dans la bonne tradition de son auguste grand’père.” Waarna applaus volgde op de liberale en socialistische banken.¹⁷⁷

De lijnen waren uitgezet, en ze werden opvallend partijpolitiek.

Besluit

Vincent Dujardin schreef over de attitude van Karel tijdens het eerste jaar van het Regentschap: “[D]e prins-regent [was] sinds 1945 van mening dat de oplossing lag in de troonsafstand. André de Staercke bericht dat prins Karel dit als enige oplossing zag sedert de ongelukkige ontmoeting in Sankt Wolfgang, waar de prins verontwaardigd was over de autoritaire houding van zijn broer.”¹⁷⁸ De realiteit, zoals we zagen, is echter iets complexer.

Na de terugkeer uit Strobl hield de Regent zich aanvankelijk afzijdig, vooral tijdens de eerste dagen van verhoogde opwinding over de verlengde afwezigheid van de Koning. Karel betreurde de contraproductieve en provocatieve publieke agitatie rond de Koningskwestie. De persoonlijke relaties van Karel met Leopold en zijn gezin leken hartelijk, maar de Prins en zijn entourage waren sinds de politieke gesprekken in Strobl niet langer voorstander van de terugkeer van de Koning. Zo was Karels secretaris de Staercke al vroeg op de hoogte

---

¹⁷⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, pp. 984-989.

¹⁷⁷ Parlementaire Handelingen, Kamer, 20 juli 1945.

¹⁷⁸ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 165.

van de plannen van Spaak en Van Acker om de troonsafstand te bewerkstelligen. Nadat Koningin Elisabeth haar oudste zoon in Oostenrijk was gaan bezoeken, vertrok ze in opdracht van Leopold naar Londen. De entourage van de Regent vreesde, terecht, dat Elisabeth bij de Britse regering en Buckingham Palace steun voor de Koning wou losweken. Holvoet liet zich via zijn zoon Amaury, werkzaam op de Britse ambassade, geregeld inlichten over de Britse bezigheden van de Koningin.

Ondertussen leek Eerste Minister Van Acker de Koning te hebben overtuigd dat zijn terugkeer nefast zou zijn voor het land. Leopold wenste echter te wachten op het nieuws dat Elisabeth hem zou brengen. Het is dan ook veelzeggend dat regering en Regent gezamenlijk beslisten om een rooskleurig – en dus leugenachtig – telegram dat de Koningin vanuit Londen aan Leopold zond, niet naar Oostenrijk door te sturen. Gunstige berichten uit Engeland zouden immers Van Ackers inspanningen kunnen doorkruisen. Toen de Eerste Minister uit Sankt Wolfgang terugkeerde, was de Regent dan ook erg ontgoocheld dat de troonsafstand nog niet was bereikt. Amaury Holvoet maande ondertussen de Britse pers aan om Koning en Regent niet tegenover elkaar uit te spelen: Karel moest vrij van enige verdenking de continuïteit van de monarchie kunnen verzorgen indien Leopold om één of andere reden niet zou terugkeren.

Terwijl de Prins steeds nerveuzer werd omdat zowel de Koning als de regering hem in het ongewisse lieten over de gang van zaken, vertrok Van Acker nogmaals naar Sankt Wolfgang, om de Koning tot een beslissing te dwingen. Leopold sloot echter uit dat hij in Oostenrijk zou aftreden en wenste in elk geval eerst naar België terug te keren. Daarop bood de regering de Regent haar ontslag aan, waarbij ze tevens weigerde de lopende zaken af te handelen. Van Acker en zijn ministers wilden de verantwoordelijkheid voor eventuele rellen bij de terugkeer van de Koning niet op zich nemen. Van Acker besloot, als stok achter de deur, een incriminerend dossier tegen de vorst samen te stellen. De Regent en zijn medewerkers keerden zich niet tegen dat initiatief, hoewel Karel het geen gelukkige oplossing vond om de troonsafstand te forceren.

De Koning moest ondertussen in Oostenrijk een regering trachten samen te stellen. Toen hij geen formateur kon vinden die de terugkeer kon verzekeren, bleven er nog twee pistes open: de troonsafstand of de “abstention” – een houding waarbij het Regentschap zou voortduren in afwachting van nieuwe verkiezingen. Na juridisch advies te hebben ingewonnen, opteerde de Koning voor dat laatste scenario. Magistraten Cornil en Hayoit kwamen de formule aan de Regent voorleggen, maar noch Karel, noch zijn secretaris de Staercke waren bepaald enthousiast. Ze vertrouwden er vooral niet op dat Leopold zich aan de afspraken zou houden. Spaak en Van Acker planden ondertussen een laatste poging om de abdicatie af te dwingen, met een dossier over Berchtesgaden als breekijzer. De Prins en de Staercke schaarden zich achter dat initiatief.

Op 5 juli vergaderden de Regent, zijn entourage en de ministers Spaak en Van Acker over de tactiek die ze zouden toepassen tijdens een nieuwe ontmoeting met de Koning. Iedereen was het er over eens dat Leopold niet mocht terugkeren. De vorst mocht echter ook nog niet meteen aftreden, omdat dat – net zoals de terugkeer – tot onlusten zou leiden. Ze zouden de Koning eerder proberen te overtuigen zich achter een tussenformule te scharen, waarin Karel een mandaat kreeg om het Regentschap verder te zetten tot de grondwettelijke meerderjarigheid van Boudewijn. Dat plan week af van de “abstention” in de zin dat het de mogelijkheid uitsloot dat Leopold later toch nog zijn prerogatieven opnieuw zou opnemen. De ministerraad schaarde zich een dag later achter dit “plan van 5 juli”.

In Oostenrijk weigerde de Koning met Van Acker een debat aan te gaan over Berchtesgaden of zijn wegvoering. Na drie dagen consultaties met diverse advocaten besloot Leopold de “abstention”-piste aan te houden. Een ministeriële commissie zou de tegenprekelijke dossiers van Leopold en Van Acker kunnen onderzoeken en er een oordeel over vellen. Indien de daaropvolgende verkiezingen negatief uitvielen door de vorst, zou hij aftreden. De Staercke was niet voor die oplossing te vinden, en ook Karels kabinetschef Holvoet adviseerde Leopold af te treden. De Regent zelf voelde wél iets voor het idee van de ministeriële commissie en neigde opnieuw naar de “abstention”. De Staercke was het eens met Van Acker, die ontstemd was over het uitblijven van een beslissing en koppig weigerde de consultaties in Sankt Wolfgang nog langer te rekken. Holvoet en de Regent waren minder gehaast. Los van deze onenigheid bleven zowel Holvoet als de Staercke beiden overtuigd van de noodzaak van de troonsafstand.

De Staercke waarschuwde de Regent niet al te zeer in het kamp van de Koning te gaan staan. In elk geval kon de Prins volgens zijn secretaris niet in Sankt Wolfgang blijven en moest hij zo snel mogelijk naar België terugkeren. Karel verklaarde zich akkoord. Hij beloofde daarom aan Pirenne en aan zijn broer om de leopoldistische zaak in stilte te ondersteunen, zonder een publiek of politiek standpunt in te nemen. Karel en Holvoet verzetten zich bijvoorbeeld tegen het plan van Pirenne voor de terugkeer van de Koning, waarin de Regent een centrale rol kreeg toebedeeld. Leopold, Elisabeth en Lilian waren overigens niet te spreken over de anti-leopoldistische invloed die de Staercke op de Prins uitoefende. Tijdens een nachtelijke familieraad vroegen de drie aan Karel om zijn solidariteit met zijn regering te verbreken. De Regent weigerde dat. Hij legde zijn familie uit dat hij zich niet openlijk aan hun kant kon scharen, maar beloofde wel achter de schermen de zaak van de Koning bij zijn regering te verdedigen.

Daarop werd besloten om Leopold een brief aan zijn broer te laten schrijven, bedoeld voor publicatie. Karel deed verschillende suggesties over de inhoud van het schrijven, onder meer over de kloof die gaapte tussen de publieke opinie en de parlementaire verhou-

dingen ten opzichte van de Koning. Nadat de Koning zijn brief aan de delegatie had voorgelezen, keerden Regent en regering de volgende ochtend terug naar België. Daar spraken Karel, zijn entourage en de Eerste Minister af om het Regentschap via een wet te consolideren, door het einde van de onmogelijkheid om te regeren afhankelijk te laten vaststellen door het Parlement.

Van Ackers wetsvoorstel werd op 17 juli gestemd. Ondertussen opende zich het parlementaire debat over de Koningskwestie, die steeds prominenter in partijpolitiek vaarwater verzeild raakte. Omdat het Regentschap in een definitieve plooi leek te vallen, vond de entourage van de Regent het hoog tijd om de terughoudende positie van de Prins op te geven. Daarom probeerden Holvoet en de Staercke de Kerk en de adel voor de zaak van de Regent te winnen. De monarchie moest zijn normale functies kunnen hernemen, en de Regent moest aan zo weinig mogelijk kritiek blootgesteld worden. Een vruchteloze poging om de ontslagnemende katholieken in de regering te houden – het ontbreken van de grootste partij in de regering zou de positie van de Prins erg verzwakken – faalde jammerlijk.

Moeilijke maanden en jaren kondigden zich aan. Zou de Regent kunnen standhouden in het partijpolitieke gewoel omtrent de Koningskwestie?

VII.

DE KONINGSKWESTIE MUURVAST ONDER LINKSE REGERINGEN – DE REGENT GEBRUIKT ZIJN PREROGATIEVEN

“En deux mots, la majorité de la droite veut imposer le roi Léopold. La gauche préfère son frère, le Régent.” Interview van premier Camille Huysmans aan *United Press*, 17 januari 1947.
Geciteerd in J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 328.

De debatten in het Parlement werden op 26 juli afgesloten. In een motie van de liberaal Maistriau bevestigde het Parlement het vertrouwen in de regering-Van Acker en haar aanpak van de Koningskwesitie. De voltallige katholieke volksvertegenwoordigers stemden verontwaardigd tegen. Het ontslag van de rechtse ministers werd bovendien definitief op 31 juli. Eerste Minister Van Acker deparneerde zijn regering met twee extra liberalen, twee leden van de pas opgerichte travaillistische Union Démocratique Belge (UDB) en twee technici.¹

Kort na de beslissing van de Koning om niet naar België terug te keren, kwamen de partijpolitieke posities, die de hele Koningskwesitie lang ongewijzigd zouden blijven, al snel vast te liggen. De leopoldistische katholieken gingen voor het eerst sinds vele decennia in de oppositie. Ze ijverden voor de onvoorwaardelijke terugkeer van de Koning. “De antileopoldisten – de socialisten, de Waalse liberalen en een deel van de Vlaamse liberalen – wilden de koning nooit meer op de troon. Zij zagen hun heil in de regent, die voor hen moest aanblijven om later eventueel de macht over te dragen aan kroonprins Boudewijn.”² Hoe zou de Regent zich gedragen tijdens het regeren met een coalitie die tegen de terugkeer van de Koning gekant was?

Verzuurde familierelaties

Leopold was duidelijk ontgoocheld dat hij niet naar België was kunnen terugkeren. Hij was ook teleurgesteld over de passieve houding van zijn broer. Hij sprak over de ontmoetingen in Sankt Wolfgang onder meer met graaf Arnold de Looz Coorswarem, lid van de leopoldistische oudstrijdersvereniging “Ijzer en Leie”: “De koning herkent zijn eigen broer niet meer, hij is als een vreemdeling, een vijand. De koning is bedroefd en teneergeslagen. Later begreep men: heel de entourage van de prins, met uitzondering van Baudouin de Maere [...], die om deze reden “met verlof” is, was voorstander van de troonsafstand.” De Koning

---

¹ G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 174.

² H. VAN GOETHEM, “Prins Karel, regent van België: de koningskwesitie, de democratie, de geallieerden”, in: L. HUYSE en K. HOFACK (ed.), *De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 98.

maakte in de eerste plaats verwijten aan het adres van Holvoet en de Staercke, “die meneer Pierlot heeft opgedrongen aan de prins”.³

Ook Koningin Elisabeth liet zich in het najaar van 1945 vaak op rancuneuze opmerkingen over de Regent betrapten in haar brieven naar Leopold. Ten tijde van het bezoek van generaal De Gaulle schreef ze: “Op 10 oktober komt De Gaulle naar Brussel. Naar verluidt moet ik hem en een aantal anderen uitnodigen voor de thee. Karel komt ook. Wat een eer om mijnheer de regent te gast te hebben.” De Koningin-Moeder vergeleek de gang van zaken in het Paleis met een toneelstuk van de Italiaanse auteur Pirandello, een voorloper van het absurdistisch theater die zijn intriges ophing aan de relatie tussen schijn en werkelijkheid.⁴ Ze beklaagde zich ook ironisch over het weinige contact dat ze met de Prins had: “Karel komt nooit opdagen, het schijnt dat hij naar Londen is, misschien om worstjes te halen.”⁵ Met mag duidelijk zijn dat de Koningskwestie de relaties in de Koninklijke Familie ernstig had verzuurd.

Op 4 augustus schreef Leopold naar de Regent een vriendelijke, doch ietwat dominerende brief over zijn intenties nu een terugkeer naar België onmogelijk was geworden. Hij rekende op de steun van zijn broer om ze tot uitvoer te brengen:

“Dès que les formalités et dispositions seront prises, je compte quitter St. Wolfgang avec ma famille pour aller m’installer en Suisse – probablement dans les environs du lac de Genève. Je te serais reconnaissant de bien vouloir m’apporter ton appui pour faciliter notre départ et notre installation en Suisse? Je compte sur toi pour que ton Gouvernement ne me cause pas de difficulté dans l’exécution de ce projet; je ne doute pas qu’un mot de ta part puisse grandement nous aider dans toutes les dispositions à prendre, tant à Bruxelles qu’à Berne. Je te demande d’avoir l’amabilité de recevoir un instant Jean de Lantsheere que je charge d’aller en Suisse pour y préparer notre arrivée. Il pourra te dire aussi en quelques mots quels sont mes projets.”

“Je crois aussi utile de te dire qu’à la suite de la démission de mes Maisons, j’ai

---

³ V. DUJARDIN, Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, pp. 82-83. Het is onzeker of de Maere daadwerkelijk werd vervangen omwille van zijn gehechtheid aan de Koning. Eerder viel inderdaad wel op dat de Staercke zich in zijn rode opschriftboekje meermaals laatdunkend uitliet over de manier waarop de generaal zich liet inpakken door Leopold en Lillian. Bovendien stond kolonel van Nerom, sinds 1 september 1946 de vervanger van de Maere aan het hoofd van Karel's Militair Huis, al dan niet toevallig slecht aangeschreven in leopoldistische kringen.

⁴ Misschien verwees Elisabeth wel expliciet naar Pirandello's bekende stuk “Enrico IV”. Daarin valt het hoofdpersonage, een rijke Italiaan, tijdens een carnavalsoptocht van zijn paard. Wanneer hij weer bij bewustzijn komt, denkt de verwarde man dat hij de middeleeuwse Britse koning Henry IV is, de figuur als wie hij verkleed was. Om de verwarde man niet voor het hoofd te stoten, kleden zijn familieleden en personeel een ruimte in het huis aan als de paleiszaal van Henry IV, en spelen ze zogezegd het spel mee. Mogelijk wou Elisabeth een analogie leggen met de entourage van de Prins, die volgens de Koningin haar zoon Karel aanzette om de rol te spelen van iemand die hij in werkelijkheid niet was.

⁵ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, Een koningsdrama: de biografie van Leopold III, Antwerpen, Standaard, 2001, pp. 174-175.

nommé Mr. J. Pirenne et M. Weemaes, Secrétaires. Pirenne qui résidera à Bruxelles, assurera ma liaison du côté belge – Weemaes, qui restera auprès de moi en Suisse, sera mon secrétaire privé. J’espère que ta santé est bonne et c’est de tout coeur que je te souhaite bonne réussite dans toutes tes entreprises.”⁶

Toen bekend raakte dat de Regent een privé-bezoek aan Londen zou afleggen – een plan dat sinds eind juli was gerijpt – nam Leopolds vertrouwen in Karel allerminst toe. Holvoet voerde over de reis een correspondentie met zijn zoon Amaury, werkzaam op de Belgische ambassade in Groot-Brittannië. Op 1 augustus liet Holvoet jr., die zeker geen leopoldist was, weten dat hij het bezoek aan Londen een excellent idee vond. Een dag later vroeg hij om advies over “la thèse qu’il faut développer” bij zijn contacten met de Britse pers. Regelmatig werd de ambassade immers gecontacteerd door Britse dagbladen die informatie wensten over de komst van de Regent.⁷ Uiteindelijk zou een nota onder de Britse journalisten verspreid worden met de mededeling dat het bezoek een strikt privé-karakter had. Enkel de correspondent van *Evening News* had daar aan toegevoegd “qu’il croit savoir que le Prince aura des conversations officieuses au sujet de la position de S.M. le Roi Léopold”. Dat leidde ertoe dat het persagentschap Reuters dagenlang de Belgische ambassade bestookte met vragen om die geruchten te bevestigen.⁸

In het kamp van de Koning leidden deze tegenstrijdige berichten over de reis van de Regent tot ongerustheid. Een zondagseditie van *The Observer* dichtte de Koning en zijn aanhangers op 12 augustus 1945 het vermoeden toe dat Karel een usurpator zou zijn. Onder de titel “King Leopold uneasy over Regent’s visit” luidde het:

“The visit of the Belgian Regent, Prince Charles, to Londen is being watched with suspicion and uneasiness by King Leopold’s adherents in Belgium as well as by his entourage in Salzburg. Leopold himself is said to be harbouring the suspicion that his brother might use the period of Regency to prepare his own succession to the throne.”

“Though the Regent’s visit is officially described as of a strictly private and non-political nature, some of Leopold’s supporters fear that he may have gone in order to sound the attitude of the British Government. In the same circles it is believed that the new Labour Government in Britain may favour a change of monarch in Belgium, and that the Regent’s chances of succeeding in the plans attributed to him are greatly increased.”

---

⁶ Brief van Leopold aan Karel, 4 augustus 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

⁷ Brieven van Amaury Holvoet aan zijn vader, 1 en 2 augustus 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁸ Brief van ambassadeur Cartier de Marchiennes aan Spaak, 14 augustus 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1289.

“The Regent would undoubtedly have the support of the entire Left as well as of the Centre, and of some elements on the Right who think that King Leopold has hopelessly compromised his position by allowing himself to become the “king of a party” instead of being king of all the Belgians.”⁹

Op 16 augustus, na zijn terugkeer, beantwoordde Karel de brief van de Koning. De Prins kwam zijn broer tegemoet in zijn wensen, strooide met nieuwtjes uit België:

“Le retard que j’ai mis à te répondre est dû à un voyage à Londres fixé depuis quinze jours. J’ai été heureux de pouvoir d’être agréable en obtenant l’accord du Gouvernement et j’espère pouvoir continuer à te faire plaisir dans l’avenir. Ici la situation commence à se redresser: le ravitaillement est plus aisé (1 kg. 150 graisse par tête et par mois) et l’industrie reprend (bientôt 3 fours à vitres). L’armée est de 110.000 hommes environ. Les projets financiers vont être votés.”

“J’ai été heureux d’apprendre que Baudouin ira peut être à Eton. Je pense que pour la formation du caractère, la marine offre encore plus d’avantages; si tu aimais à faire passer à tes enfants un séjour en Belgique avant les élections, sois assuré qu’ils seront les bienvenus chez moi. Je t’envoie ainsi qu’à ta famille mes sentiments bien affectueux et je t’embrasse en restant ton frère bien dévoué.”¹⁰

De inhoud van deze brief valt moeilijk in te schatten. De positieve berichten over de heropbouw van de Belgische economie kunnen zowel bedoeld zijn om Leopold gerust te stellen als om hem een gevoel van overbodigheid aan te praten. Het zijn echter vooral Karels opmerkingen over de schoolkeuze voor Boudewijn die een dubbelzinnig karakter in zich dragen. Leopold had tijdens en na de Eerste Wereldoorlog zelf in Eton school gelopen, terwijl Karel voorbereid werd op een carrière in de Royal Navy. Het was algemeen bekend dat de broers elkaar regelmatig verwijten maakten over de vermeende superioriteit van hun verschillende scholing. Toen Karel dus opmerkte dat hij “de marine voordeliger vond voor de karaktervorming” van de Kroonprins, gaf hij dan zijn broer een gemene steek onder water? Het blijft gissen.

Op 1 september 1945, op de vooravond van zijn verhuis naar Le Reposoir in het Zwitserse dorpje Pregny, liet Leopold een boodschap bekend maken aan het Belgische volk. Hij verdedigde de eer van zijn leger en sprak de onthullingen van Van Acker in het parlement tegen. Dat leidde opnieuw tot debatten in het Parlement, waarbij de Eerste Minister zijn beschuldigingen aan het adres van de Koning uitbreidde, en Spaak uitleg gaf over de verzoe-

---

⁹ The Observer, 12 augustus 1945.

¹⁰ Brief van Karel aan Leopold, 16 augustus 1945. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

ningspogingen met de Koning die de regering in ballingschap had ondernomen.¹¹

Op persoonlijk vlak leken de bruggen tussen Karel en Leopold nog niet helemaal opgeblazen. Eind december schreef hij Leopold nog een brief om aan te kondigen dat hij Boudevijn het “Grand Cordon de l’Ordre Léopold” had verleend, in een akkoord met de regering. De Prins paste ook een mouw aan de precaire brandstofsituatie van de Koning:

“J’ai obtenu qu’on envoie, de la part du Gouvernement à Theo de Lantsheere, 15 tonnes de charbon à ton intention; j’y ajoute de moi personnellement 50 kilos de sucre que tu voudras bien accepter comme cadeau de nouvel an.”¹²

Het laatste contact tussen de Koning en de Regent dateert van de zomer van 1946. Op 30 juli 1946 schreven kamer- en senaatsvoorzitters Van Cauwelaert en Gillon de Regent een brief. Ze beweerden dat de hele Natie het verlangen koesterde om de koninklijke Prinsen, die bij hun vader in Zwitserland verbleven, opnieuw met hun “sol natal” in contact te zien komen. De aangebroken zomervakantie leek hen daartoe bijzonder geschikt.¹³ Na enkele maanden zonder contact met Leopold, zond Karel de brief van Van Cauwelaert en Gillon naar zijn broer. Hij schaarde zich eveneens achter het verzoek van de parlementsvoorzitters: “[J]’estime de mon devoir de m’associer à la démarche qu’elle contient. Il est en effet de l’intérêt du Pays et de la Dynastie que les Enfants Royaux puissent reprendre contact avec la Nation.” Karel vroeg snel om antwoord – maar zover dat er al kwam, vonden we het niet terug.¹⁴ Het zou jaren duren voordat Koning en Regent opnieuw persoonlijk een woord met elkaar wisselden.

In privé-kring liet Karel zich sindsdien uitsluitend negatief uit over de attitude van zijn broer Leopold. Dat blijkt alvast uit de brief die Churchill aan de Regent zond na één van zijn bezoeken aan Brussel. De Engelse staatsman was tijdens die reisjes onveranderlijk te gast op het Paleis of in Ciergnon. Churchill schreef op 29 november 1946:

“I was painfully affected by all you told me about your brother’s singular attitude and behaviour to you in these long tragic years. I have a brother who is five years younger than me, and whom I dearly love and always cherished. I grieve indeed that you have never found the same kindness and protection which Nature decrees.”¹⁵

---

¹¹ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 192.

¹² Brief van Karel aan Leopold, 17 december 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2. Cf. ook supra. Van Acker had niet geantwoord op Leopolds vraag om hem kolen te sturen.

¹³ Brief van Gillon en Van Cauwelaert aan de Prins-Regent, 30 juli 1946. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹⁴ Brief van Karel aan Leopold, 30 juli 1946. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹⁵ Brief van Churchill aan Karel, 19 november 1946. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 253.

Enkele aanvaringen met Pirenne

Op 16 augustus 1945 kreeg Holvoet bezoek van de kersverse koninklijke secretarissen Pirenne en Weemaes. Het werd een gesprek in een sfeer van wederzijdse achterdocht en overdreven verklaringen. De kabinetschef van de Regent maakte een verslag van het onderhoud, en ook Pirenne behandelt het gesprek in zijn memoires.¹⁶

De medewerkers van de Koning wilden hun Brusselse secretariaat in het Koninklijk Paleis vestigen. Ze hadden echter opgevangen dat de Regent tegen dat voornemen gekant was en verzochten om opheldering. Holvoet bevestigde hun informatie: “Le Prince [...] n’accepte pas que le secrétariat soit installé au rue Ducale, ni au Château de Laeken; il veut que ce secrétariat conserve un caractère strictement privé.” Pirenne probeerde de baron nog op andere gedachten te brengen: “Je considère que, dans l’intérêt de la monarchie, il est nécessaire qu’un contact soit rétabli entre le secrétariat du Roi et le cabinet du Régent, le Roi, même absent, restant le chef de la dynastie. On ne pourra interpreter ces décisions comme une étape vers la disparition complète du Roi.” Volgens Holvoets bewoordingen had Pirenne gezegd: “[O]n en concluera qu’il y a division dans la dynastie et que le Roi n’est plus traité en Roi par son frère. [...] Si le Secrétariat du Roi n’est pas au Palais, il n’aura aucun relief: Supposez qu’à moment, des partis politiques regrettant les positions prises, voulaient traiter avec le Roi, il faut qu’ils puissent trouver son secrétaire au Palais.”

Holvoet riposteerde vinnig: “Dans quelle situation mettriez-vous le Régent si, dans le Palais Royal, des négociations se nouaient contre son Gouvernement?”. Pirenne haastte zich om te verduidelijken dat hij niet op complotten tegen de regering doelde, maar louter op onderhandelingen die de politici zelf op gang zouden kunnen brengen. Holvoet gaf echter niet toe. Hij zou volgens Pirenne er zelfs op aangedrongen hebben dat het koninklijke secretariaat in Zwitserland werd gevestigd. Holvoet vond dat de Koning moest tonen dat hij zich niet aan het land wou “opdringen”. Pirenne interpreteerde dat opnieuw als een uitspraak die “l’effacement complet du Roi” impliceerde. De secretaris van de Koning was duidelijk ontgoocheld over de gang van zaken en bestempelde die bij zijn vertrek “comme très grave pour le dynastie”. In zijn memoires gaf hij zijn inschatting van de situatie: “Ainsi, jusqu’au sein de la famille royale, les discours de Van Acker et Spaak ont amené la fin de tout contact avec le Roi.”

Enkele maanden later, op 2 november, ontving de Regent Pirenne voor het eerst persoonlijk in audiëntie. De Regent informeerde naar de gezondheid en de levensomstandigheden van de Koninklijke Familie in Zwitserland. Pirenne zei dat alles goed ging met Leopold en zijn kinderen, die in een Zwitsers college school liepen. Er was echter één minpunt: “La

¹⁶ Verslag Holvoet van gesprek met Pirenne en Weemaes, 16 augustus 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2; J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 281.

seule chose qui manque c'est le charbon; Mr Pirenne ajoute qu'il a écrit à Mr Van Acker pour avoir une vingtaine de tonnes, mais, il n'a pas reçu réponse." Na deze beleefdheids-uitwisselingen, sneed Pirenne een ander onderwerp aan. Hij vroeg aan Karel: "M'est-il permis de parler au Prince d'une chose dont le Roi m'a chargé?". Karel antwoordde: "Oui, mais s'il s'agit de politique, vous savez que je suis tenu à une grande réserve." Daarop haalde Pirenne een gestencilde nota over een "solution d'apaisement" die hij met verschillende politici – waaronder Spaak, maar niet premier Van Acker – had besproken. Ook de Koning had er zich achter geschaard. De oplossing was Pirennes bekende stokpaardje: de regering en de Koning zouden beiden hun "dossier" publiceren en overmaken aan een evenredig samengestelde commissie. De conclusies van die commissie zouden dan het onderwerp zijn van een volksraadpleging, om te vermijden dat de Koningskwestie een electoraal thema of partijpolitiek werd. Karel ging echter niet in op de grond van de zaak en zei:

"Comme chef d'Etat, si je prends connaissance de cette note, je dois immédiatement en parler au premier Ministre, c'est ainsi que le Roi Albert comprenait le Rôle du Roi. Si donc vous croyez, Monsieur Pirenne, que, pour la réussite de votre projet, il est prématuré d'en parler à Monsieur Van Acker, il est préférable que vous le repreniez, parce que, je ne puis l'accepter qu'en conservant ma complète liberté d'action."

Daarop stopte Pirenne de nota weer weg, beloofde om er eerst met Van Acker over te praten en het document op een geschikt moment opnieuw aan Holvoet te zenden.¹⁷ Deze anekdote duidt er op dat de Prins niet van plan was zich op het terrein te begeven waarbij hij zaken voor zijn regering verborgen diende te houden.

Enkele dagen later kreeg Holvoet opnieuw bezoek van Pirenne. De secretaris van de Koning klaagde dat hij op geen enkele officiële paleisgelegenheid werd uitgenodigd. Hij overhandigde de kabinetschef van de Regent ook een brief met de eis om het secretariaat van de Koning te erkennen. Pirenne voelt zich duidelijk genegeerd. Om dat te bewijzen, haalde hij een anekdote aan: "Je sais très bien qu'ici on veut m'ignorer; j'ai voulu, un jour, voir le Général de Maere et j'ai entendu qu'il répondait: 'Dites que je ne suis pas là'."

Holvoet zette Pirenne opnieuw op zijn plaats: "C'est donc au Régent que vous reprochez de ne pas vous inviter! Rappelez-vous que son frère lui a demandé de continuer la Régence et a invité les Belges à se grouper autour de Lui; croyez bien qu'il reste à sa poste par devoir et que son rôle est particulièrement délicat; et vous venez me dire: Si le Régent ne m'invite pas, je ne ferai plus les commissions de son Gouvernement et j'en écrirai à Churchill, créant ainsi un incident entre le Régent et le Roi, alors que l'intérêt de la Dynastie belge exige qu'aucune trace de mésentendu entre Eux se fasse jour." De oude baron voeg-

---

¹⁷ Verslag van de audiëntie van Pirenne, 2 november 1945. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/31-38.

de daar nog aan toe dat de Regent gelukkig zou zijn indien Boudewijn of Albert een vakantie in Brussel zouden doorbrengen.¹⁸ Nogmaals blijkt dat Karel zijn entourage en zijn functie strikt gescheiden wenste te houden van Pirennes ondernemingen.

Bijna alle zaken die enigszins met het vorstenhuis te maken hadden, werden sinds Leopold niet terugkeerde overigens al snel in het licht van de Koningskwesitie bekeken. Zo was er de kwesitie van de 15de november, het Koningsfeest, dat oorspronkelijk het naamfeest van Leopold was. De regering, met goedkeuring van de Regent, besloot de feestdag te herdoopen tot “Feest van de Dynastie”. De bedoeling was duidelijk: zowel leopoldisten als carlisten de kans te geven om de gelegenheid te vieren. Zo kondigde *Le Peuple* aan dat de socialisten enkel Albert I, en niet Leopold, eer zouden bewijzen: “En rendant hommage [à Albert Ier], nos compatriotes saluent le Prince Régent, Chef de l’Etat, qui s’acquitte de sa haute mission avec un conscience, un dévouement et une sagesse qui lui valent le respect et la gratitude de tous.”¹⁹ Het secretariaat van de Koning vaardigde echter prompt een communiqué uit waarin ze de naamsverandering desavoueerde en stelde dat 15 november louter het patronale feest van Leopold bleef. Pirenne riep alle leopoldisten op zich in gedachten rond de Koning te verenigen.²⁰

De Regent en de geallieerden

Tijdens de eerste maanden van het Regentschap schaarde Prins Karel, boven op zijn grote persoonlijke sympathie voor de Britten en de Amerikanen, zich ronduit achter de progeallieerde houding van de regering. Deze trend zou de volgende jaren van het Regentschap aanhouden.

Op 13 juli 1945, toen Karel zich nog in Oostenrijk bevond, raakte in de pers bekend dat de Amerikaanse president Truman via België naar de conferentie van Potsdam zou reizen. Het Kabinet van de Regent wenste de doortocht van het belangrijkste geallieerde staatshoofd de gepaste aandacht te geven. Op 14 juli begaf adjunct-kabinetschef van den Bosch zich naar de Amerikaanse ambassade, waar hij aanbood aan om Truman in naam van Karel te verwelkomen en hem een wagen van het Hof aan te bieden voor zijn verplaatsing door België. “[L]e Prince était animé d’un double souci: celui, d’une part, de rendre au Président des Etats-Unis le maximum d’égards possible, et celui, d’autre part, de se conformer au vœu du Président de voyager incognito et de n’avoir aucun contact officiel avant Son arrivée à Potsdam”.

---

¹⁸ Verslag Holvoet van een gesprek met Pirenne, 10 november 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

¹⁹ *Le Peuple*, 16 november 1945.

²⁰ *Le Gaulois*, 12 november 1945.

Samen met Sawyer sprak van den Bosch af om de volgende ochtend naar de aankomst van Truman in de Antwerpse haven te trekken. Dat gebeurde eigenlijk zonder dat de Amerikaanse diplomatieke diensten op de hoogte waren, want de reis van de president werd volledig door de militaire vleugel geregeld. Het plan was dat Sawyer aan Truman de aanwezigheid van de vertegenwoordiger van de Regent zou melden, nog voordat de president aan wal ging – hij kwam aan met een kruiser. Daarna hield van den Bosch de volgende speech:

“In the name of His Royal Highness the Prince-Regent of Belgium I extend to you, Mr. President, the most cordial and heartfelt greetings upon your arrival on the free soil of Belgium. It is to all of us a matter of pride that you should enter this battered Continent of Europe through Belgium and land in this great city of Antwerp which has contributed so much to our commun [sic] victory.”

“The Prince-Regent much regrets that the performance of His High Duties prevents him to be her to-day. He earnestly hopes that He might still be offered the opportunity of meeting the President of the United States.”

“The Prince wishes me to express the deep gratitude of the Belgian people to the people of the United States and their gallant Forces for their untiring war effort and the brilliant part they played in the liberation of this country and in the triumph over the commun [sic] enemy.”

“Welcome to Belgium, Sir.”

Van den Bosch schreef nog in zijn verslag: “Le Président m’interrompit plusieurs fois pour me remercier, me dire toute sa sympathie pour la Belgique et pour le Régent et pour m’assurer de Son désir de rencontrer le Prince à brève échéance”.²¹ Karels attentie werd hem erg in dank afgenomen. In de zomer van 1946 beschreef de Amerikaanse ambassadeur Kirk de Regent zelfs als “de enige echte democraat van de Belgische koninklijke familie en een goede vriend van ons en de Britten”.²²

Voor het eerst sinds het uitbreken van de oorlog zouden ook geallieerde staatshoofden en regeringsleider een officieel bezoek aan België brengen. Op uitnodiging van de Regent viel die eer toe aan generaal de Gaulle, die na zijn heroïsche campagne in Noord-Afrika president van Frankrijk was geworden. Samen met de Franse Minister van Buitenlandse Zaken Bidault verbleef de Gaulle op 10 en 11 oktober in België. Later brachten ook Churchill en de Nederlandse Koningin Wilhelmina nog een officieel bezoek aan Brussel.

Holvoet hield zich intensief bezig met het programma en alle andere aspecten van het bezoek van de generaal. Op 23 september schreef hij naar de Staercke: “Il y a la question du

---

²¹ “Passage en Belgique du Président des Etats-Unis”: verslag door van den Bosch, juli 1945. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/239-241. Zie ook het verslag van de Ridder aan Silvercruys, brief van 17 juli 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 386.

²² M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, op.cit., p. 166.

Grand Cordon de l'ordre de Léopold avec croix de Guerre à conférer au Général qui se pose car on a l'intention d'apporter des décorations; j'ai été évasif, car, jusqu'ici aucun chef d'Etat allié n'a reçu cette décoration; j'estime avec les Affaires Etrangères que ce Cordon doit être donné, mais je suggérerais de le faire remettre à Mons par la personne que le Prince déléguera pour saluer le Général à la frontière; s'il sera ainsi le premier chef d'Etat à le recevoir, c'est parce que il aura été le premier à nous faire une visite officielle. []Je continue à me documenter sur ce point [...]"²³

Tijdens allerlei banketten en ceremonies – onder meer de inhuldiging van de “Avenue général de Gaulle” in Brussel – hadden de Regent en de Gaulle in hun toespraken veel lof voor elkaar. De vriendschapsbanden tussen België en Frankrijk werden opnieuw nauw aangehaald. Achteraf stuurde Amaury Holvoet van op de ambassade in Londen, zijn visie op het succes van het bezoek in het licht van de Koningskwestie. Het enige punt van kritiek in de ogen van de jonge Holvoet was dat de toespraak van de Franse president de verzetsdagen van Karel iets te hard bejubelde. Los daarvan meende hij: “Le réception de de Gaulle a dû être un beau succès de foule et d'enthousiasme. J'entends d'ici le Quartier Léopold dire ‘comme c'est triste ces réceptions royales sans le Roi...’ Il est d'ailleurs certain que le Régent y a eu un beau succès personnel. Brugère a presque été un peu trop fort, me semble-t-il, dans le discours de de Gaulle au Palais; le Régent devait rentrer sous terre...”²⁴

Karels visie op het internationale beleid van België liep zes jaar lang strikt gelijk met het standpunt van het Ministerie van Buitenlandse Zaken – in casu dus de opvattingen van Spaak. De Regent wou er alles aan doen om de indruk te vermijden dat er een kloof gaapte tussen de Belgische buitenlandse politiek en zijn persoonlijke mening. Een mooi voorbeeld is het telegram dat de Prins op 1 januari 1947 ontving van de Spaanse dictator Franco, met gelukwensen voor Nieuwjaar. De entourage van Karel liet die kwestie zelfs op de ministeraad agenderen. Ze wensten de mening van de regering te kennen over de vraag of Karel al dan niet de attentie van de caudillo moest beantwoorden. Daarover bestond namelijk oneenigheid tussen het Ministerie van Buitenlandse Zaken – dat een antwoord afraadde – en de Dienst Protocol. Indien de Regent op zijn beurt gelukwensen naar Franco zou zenden, wat het protocol uit beleefdheid vereiste, vreesde Spaak een publicatie van het prinselijke telegram in de Spaanse pers. Aangezien de diplomatieke relaties tussen België en Spanje verre van hartelijk waren, bestond namelijk het gevaar “de voir tirer, à la faveur d'une publication dans la presse espagnole, la conclusion que le Prince Régent ne partage pas, à l'égard du

---

²³ Brief van Holvoet aan de Staercke, 23 september 1945. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 2. Betreffende de organisatie van de feestelijkheden ging het Huis van de Regent soms heel ver: Karels ordonnansofficieren d'Ursel en Bex speelden in een legerkazerne zelfs een scène na waarin een luidruchtige menigte met bloemen gooide, om te checken of de paarden van de escorte zouden opgewassen zijn tegen zoveel animositeit.

²⁴ Brief van Amaury Holvoet aan zijn vader, 17 oktober 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2. De toespraak van de Gaulle eerde de Prins zo nadrukkelijk voor zijn dagen in het maquis dat Holvoet grappend opmerkt dat het misschien beter was dat Karel opnieuw ondergronds ging.

régime du Général Franco, le même point de vue que son Gouvernement.” De hele zaak vertoonde eveneens parallellen met de felicitatitelegrammen die Leopold III tijdens de bezetting naar Hitler had gestuurd, naar aanleiding van de eindejaarsdagen of de verjaardag van de Führer. Over die telegrammen woedde tijdens de Koningskwestie een felle controverse. De ministerraad adviseerde de Regent uiteindelijk om Franco geen antwoord te geven.²⁵

Het Kabinet van de Regent stippelt een gedragslijn uit

Ondertussen verschenen, vooral in de vaak slecht geïnformeerde buitenlandse pers, steeds meer berichten over Prins Karel als de toekomstige Koning der Belgen. De Britse *Evening Standard* omschreef de Regent begin 1946 als “freely mentioned in both Government and public circles as the future monarch of Belgium if the exiled King Leopold refuses to allow his son, Prince Baudouin, to return to assume the succession to the throne”.²⁶ De overtuigde carlist Camille Huysmans zou later, nota bene als Eerste Minister, aan *United Press* een interview geven waarin hij de definitieve troonsbestijging van de Regent bepleitte. De Koning zag er een manoeuvre in om de monarchie af te schaffen, en een bewijs dat de Koningskwestie breder was dan zijn eigen persoon: “Op die manier gooide de Eerste minister de grondwettelijke regels overboord: hij schoof Boudewijn, mijn zoon en troonopvolger, opzij en wendde zich tot mijn broer de regent om hem de Kroon aan te bieden! En aangezien de regent niet gehuwd was en geen nakomelingen had, kon de volgende stap gemakkelijk gezet worden om tot de republiek te komen.”²⁷

We kunnen met zekerheid stellen dat de Regent nooit concrete plannen heeft gehad om Boudewijns troon te stelen: “L'idée de placer Charles sur le trône a certainement habité de nombreux adversaires de Léopold III. Notamment dans les milieux libéraux et certains cercles socialistes. L'hypothèse fut souvent évoquée à huis-clos et discutée à de très hauts niveaux politiques: elle se fondait après 1945 sur l'admiration pour la façon jugée très démocratique dont le prince Charles s'acquittait de son rôle de chef de l'Etat et sur la crainte de voir le futur Baudouin Ier prisonnier des préjugés de Léopold III. Si cette solution fut finalement écartée c'est par réalisme politique et parce que sa praticabilité était aléatoire.”²⁸

De gedragslijn die de entourage van de Regent uitstippelde, toen de eerste verkiezingen na de bevrijding naderden, bevestigt dat. In het archief van adjunct-kabinetschef Jean van den Bosch vonden we een erg onthullende nota terug. Ze bevat handgeschreven opmerkingen van het kabinet over de Koningskwestie, aan de vooravond van de verkiezingen. Het is een

²⁵ Notulen van de ministerraad, 13 januari 1947. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>

²⁶ *Evening Standard*, 5 januari 1946.

²⁷ LEOPOLD III, *Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*, Tielt, Lannoo, 2001, p. 165.

²⁸ S. MOUREAUX, *Léopold III: la tentation autoritaire*, Brussel, Pire, 2002, p. 130.

analyse van de positie van de Regent in de Koningskwes­tie: wat zou de taak van Karel zijn, of een mogelijke oplossing voor de impasse? Voor de eerste keer wordt expliciet duidelijk dat de entourage van de Prins voorstander is van de troonsafstand van de Koning, maar dan wel ten voordele van Prins Boudewijn.

De nota ving aan met de vaststelling dat de Koning als opdracht had de eenheid van het land te bewaren en ervoor te zorgen dat elke Belg achter de monarchie stond. De enige oplossing voor het koningsvraagstuk kon er dus één zijn die de Belgische eendracht bestendigde. In de moeilijke, verdeelde situatie na de oorlog, vervolgde de nota, betekende die oplossing dat niet langer de terugkeer van Leopold op de Troon: “La solution qui apparaît aujourd’hui la plus satisfaisante [...], consisterait à [pousser] le gouvernement et éventuellement le Parlement à reconnaître solennement que le Roi, dans tous ces actes depuis le 25 mai 40 jusqu’à la libération, a été guidé exclusivement par l’intérêt supérieur du pays. [...] Le Roi de sa côté reconnaîtrait qu’il n’est plus en mesure d’assumer cette union entre Belges dont il a la charge.” De Koning was volgens het Kabinet van een verenigende factor tot een splijtzwam geworden. “Dans ces conditions, et dans l’intérêt du pays, de l’institution monarchique et de la Dynastie, il annoncerait officiellement son intention de ne plus rentrer en Belgique.” Dat betekende nog niet meteen het aftreden: Leopold zou de zich moeten toeleggen op de opvoeding van zijn zoon en de voorbereiding van Boudewijn op de Troon. De troonsafstand zou dan later volgen: “[A]ussitôt cette éducation complète, le Roi abdique en faveur de son fils.”

Ondertussen zou de Regent zijn taak kunnen blijven vervullen. De nota behandelde de voordelen van dit scenario van de “uitgestelde troonsafstand”: “Cette solution a l’avantage d’éviter les complications qui créaient une abdication immédiate: [...] abdication du Souverain, les pouvoirs aux ministres réunies en conseil, convocation des Chambres, réélection du Régent, minorité du Prince [avant] son avènement [...]”. De troonsbestijging van Boudewijn zou plaatsvinden op diens achttiende verjaardag of eventueel later, wanneer zijn opleiding voltooid was. Immers, zo luidde het in de nota, de vorming van de Kroonprins had door de lange oorlog wat vertraging opgelopen.

Het memorandum besprak ook de moeilijke positie van de Regent: “Certains royalistes reprochent au Régent de ne pas avoir pris [...] la défense de son frère. Le régent n’est pas le mandataire du Roi, mais le mandataire du Parlement – d’un Parlement dont la majorité a reconnu l’impossibilité de régner. [...] [L]e rôle du régent est d’assurer l’union de tous les Belges autour de lui, aussi longtemps que le Roi ne peut pas le faire. C’est là sa tâche principale.” Het besluit was dat Karel de plicht had – het woord “plicht” werd door het Kabinet onderlijnd – om zich boven het conflict tussen de Koning en de regering te stellen. De Regent moest zich wel niet helemaal afzijdig houden: “Ceci n’exclut pas – au contraire – que

le Régent [exerce son] influence en faveur d'une solution qui rapproche tous les Belges".²⁹

Linkse carlistische regeringen tegen de wil van de Regent en zijn entourage

Bijzonder ontvlambaar is de onthulling die Jean Stengers doet in zijn inleiding bij de uitgave van de Staerckes memoires. Op latere leeftijd gaf de secretaris van de Regent toe dat hij er tijdens het Regentschap zo lang mogelijk voor gezorgd had dat de Belgische Socialistische Partij (BSP) steeds deel uitmaakte van de regering. Begin 1946 ging de Staercke voor dat doel wel héél ver: "Kort voor de verkiezingen van 1946 vernam de Staercke dat de socialistische kas leeg was. Hij maakte Prins Karel duidelijk dat dit voor hem als Regent een gevaarlijke situatie was. Werden de socialisten verslagen, dan riskeerde de Regent tegenover een vijandige CVP (christen-democraten) en wankele liberalen te staan. Er waren dus fondsen vereist voor de campagne van de socialistische partij. Met instemming van de regent diende de Staercke bij de Generale Maatschappij een verzoek in. De Staercke sprak in naam van de Regent met Blaise, de gouverneur van de Generale Maatschappij. Hierop verstrekte Blaise de partij een subsidie van twee miljoen frank."³⁰

De CVP won niettemin de verkiezingen van 17 februari 1946 overtuigend, en kwam dicht in de buurt van de absolute meerderheid. Ook de communisten boekten een forse winst van 14 zetels. De BSP ging slechts licht vooruit ten opzichte van haar vooroorlogs resultaat en de liberale partij stortte ineen. Karels keuze voor August de Schryver als informateur – voorzitter van de CVP, gematigde katholiek en tevens Londonien – leek dus logisch. De socialisten, die hun campagne tegen de CVP hadden gevoerd, en zwaar afgestrafte liberalen weigerden echter in een coalitie te treden met de christen-democraten. Al op 26 februari 1946 beëindigde De Schryver zijn consultaties. Nogal verrassend kreeg hij van de Regent meteen daarna een "onderhandelingsopdracht" om te zoeken naar de grondslagen waarop men tot de vorming van een tripartite kon komen. Ook daarin faalde De Schryver, aangezien de politieke partijen bij hun standpunt bleven. Spaak verving hem, met als doel een nieuwe linkse regering te vormen. Dat was ook de wens van socialistisch partijvoorzitter Max Buset, die zich heftig tegen de regeringsdeelname van de CVP kantte. De liberalen wensten zich echter geen twee keer aan dezelfde steen te stoten en sloegen Spaaks aanbod af – hoewel het bijzonder gul was voor de verwezenlijking van het liberale programma. Op 3 maart ontsloeg de Regent dus ook Spaak van zijn formatie-opdracht. Daarna volgden verschillende dagen waarin Karel letterlijk tientallen raadplegingen deed, zowel bij politici van alle partijen als bij afgevaardigden uit allerlei geledingen van de maatschappij.³¹

Tijdens één van die dagen, op 6 maart 1946, werd Eyskens door ontslagnemend Eerste

---

²⁹ Nota van 31 januari 1946. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/31-38.

³⁰ A. DE STAERCKE, op. cit., p. 14.

³¹ G. EYSKENS, op. cit., p. 194.

Minister Van Acker uitgenodigd in zijn ambtswoning, met het oog op een confidentieel onderhoud. Achter de schermen hadden Van Acker en de Staercke een plan gesmeed om tot een rooms-rode coalitie te komen: “De Staercke had gezegd dat Spaak opnieuw tot formateur zou worden aangesteld en dat deze laatste een homogene socialistische regering zou proberen te vormen. De verwachting was dat Spaaks minderheidsregering het slechts enkele dagen zou uithouden en dat daarna Van Acker zou worden gevraagd om een regering samen te stellen.” Van Acker wenste de CVP in zijn regering op te nemen en bood Eyskens de sleutelportefeuille Financiën aan. Het scenario dat Van Acker en de secretaris van de Prins-Regent uitstippelden zou echter op de valreep falen.³²

Op 7 maart bood Karel het formateurschap voor een tweede maal aan de Schryver aan. De CVP'er weigerde nu. Daarna werd, zoals de Staercke en Van Acker hadden afgesproken, Spaak gevraagd een regering te vormen. Op 13 maart lukte hem dat. Het werd een homogeen socialistisch kabinet, aangevuld met enkele technici. Toen Spaak zijn regering met een bizar liberale beleidsverklaring zes dagen later aan het parlement voorstelde, kreeg hij geen meerderheid achter zich. Spaaks regering hield het dus welgeteld één dag vol.³³ Nogmaals deed de Regent beroep op De Schryver als informateur, om uiteindelijk de regeringsvorming aan Van Acker toe te vertrouwen. Waarschijnlijk onder druk van Buset week Van Acker af van het plan dat hij met de Staercke had bedisseld. Hij betrok de CVP slechts pro forma bij de onderhandelingen en vormde op 29 maart een linkse regering van socialisten, liberalen, communisten en technici. De formatie leek meteen al niet stabiel en had bijvoorbeeld slechts een meerderheid van één stem in de Senaat.³⁴ In hoeverre Spaak en de Regent zelf op de hoogte waren van de tactiek van de Staercke en Van Acker, is onduidelijk.

Van Ackers linkse regering zong het slechts enkele maanden uit. Op 9 juli, na een parlementaire rel rond minister Van Glabbeke over de economische collaboratie, bood de premier het ontslag van zijn regering aan. Na de gebruikelijke consultaties vroeg de Regent eerst, net zoals bij de val van het vorige kabinet, aan de Schryver om een nieuwe regering te vormen. De CVP'er weigerde, om persoonlijke redenen. Daarna bood de Prins Van Acker de formatie aan, om een regering van nationale unie tot stand te brengen. Omdat socialistisch partijvoorzitter Buset zich bleef tegen de regeringsdeelname van de CVP verzetten, weigerde de ontslagnemende Eerste Minister echter eveneens. Op 18 juli riep de Regent daarop Struye bij zich, maar die wou eerst de houding van de socialisten afwachten. Indien Buset zijn exclusieven tegen de christen-democraten zou handhaven, had Struyes missie immers geen kans op slagen.

Na een krachtmeting op het BSP-partijbureau haalde Busets pleidooi voor het voortzet-

---

³² G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 194-195.

³³ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 195-196.

³⁴ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 196-198.

ten van een linkse formatie een meerderheid. Van Acker kondigde daarop aan niet in een dergelijke regering te zullen stappen. Buset suggereerde de naam van Spaak aan de Regent, en Struye – duidelijk in de tang genomen – besloot eveneens om de formatieopdracht te weigeren. Spaak, die het van Struye overnam, begon onderhandelingen over een linkse regering met de liberalen, maar stond een moment lang ook dicht bij een rooms-rode coalitie. Opnieuw stuurde een oekaze van Buset echter die plannen de mist in: de BSP eiste nogmaals een linkse regering. Spaak bedankte voor die taak. Uiteindelijk vond de socialistische partij een gegadigde om “Van Ackers werk voort te zetten zonder Van Acker”: de hoogbejaarde radicale socialist Camille Huysmans. Op 31 juli aanvaardde de Antwerpse ouderdomsdeken de formatieopdracht. Op enkele ministerwissels na hield hij de coalitie en het programma van de ter ziele gegane regering-Van Acker in stand.³⁵

De Regent en zijn prerogatieven – Karel meer op de voorgrond

Karel liet, bij de uitoefening van zijn prerogatieven, al snel de reserves varen die hij zich sinds Leopolds bevrijding had opgelegd. Herman Van Goethem vermoedt dat de carlistische linkse regeringen de Regent daar toe hadden aangezet en hem op het voorplan wilden duwen.³⁶ Eerder zagen we al dat ook de entourage van de Regent zelf van plan was, nadat de wet van 19 juli 1945 was gestemd, de koninklijke functies ten volle op te nemen.³⁷ Op 1 september 1945 benoemde hij een reeks politici tot Minister van Staat. Onder hen Pierlot – wat ironisch genoeg enkel bij de CVP niet in goede aarde viel. Tijdens zijn speech op de ceremonie voor de nieuwe Ministers van Staat sprak de Regent de hoop uit dat de kersverse leden van de Kroonraad hem – boven de partijgrenzen heen – zouden kunnen bijstaan bij het heropbloeien van de Natie. Hij maakte ook een expliciete verwijzing naar zijn prerogatieven:

“En vous nommant, Messieurs, Ministres d’Etat, je continue une des plus belles traditions de la Dynastie et je tiens à vous dire toute la valeur et l’importance que j’attache à cette prérogative du pouvoir exécutif dont j’ai l’honneur d’être, en ce moment, le Chef.”³⁸

Bij binnenlandse publieke manifestaties van zijn prerogatieven nam de Regent toch nog een zekere mate van discretie in acht. Op 3 september 1945 inspecteerde hij een parade van de Belgische en geallieerde troepen op het Paleizenplein. Dat gebeurde onaangekondigd: Karel kwam aan in een neutrale wagen. De ceremonie kreeg kort nadien echter het karakter van een leopoldistische manifestatie. Polarisatie tussen carlisten en leopoldisten leek onvermij-

³⁵ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 202-205.

³⁶ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*. Brussel, Dexia, 2001, p. 339.

³⁷ Cf. supra, Holvoets verslag van de gesprekken in Sankt Wolfgang, onder meer het gesprek tussen Holvoet en de Mérode eind juli 1945.

³⁸ Toespraak van de Regent, 1 september 1945. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 2.

delijk nu Karel “de plus en plus sur le devant de la scène” verscheen, zoals de Britse ambassadeur Knatchbull-Hugessen het ook opmerkte.³⁹

Rond dezelfde tijd werd eveneens overwogen om postzegels en munten met de beeltenis van de Regent uit te geven. Knatchbull kondigde dat op 6 september 1945 al aan in een brief naar het Foreign Office. Het plan ging uiteindelijk niet door, volgens Van Goethem “sans doute parce que le régent n’en voyait pas l’opportunité”.⁴⁰ In werkelijkheid lagen de zaken anders. Het was niet de linkse regering-Van Acker die de postzegels en geldstukken wenste uit te geven: het plan kwam van de Regent zelf. De Staercke stelde op latere leeftijd over “la frappe d’essais monétaires pendant la Régence” een nota op.⁴¹ Hij getuigt: “Le Prince [...], comme l’attribut des fonctions qu’il exerçait impliquaient le fait de frapper monnaie, demanda au gouvernement de préparer par des essais monétaires une émission éventuelle de pièces à son effigie.” Minister van Financiën de Voghel en directeur van de Nationale Bank Ansiaux bekommerden zich om de proeven. Er werden een tijd lang voorbeeldstukken van alle denominaties geslagen, gemaakt uit zilver, leder of nepgoud.

De Staerckes nota maakt bovendien duidelijk dat het in de eerste plaats de regering was die de kwestie zo discreet mogelijk wou afhandelen. Het regentsbesluit dat de muntslag had geautoriseerd, werd bijvoorbeeld niet in het Staatsblad afgedrukt: “[L]e gouvernement, tout en ne s’opposant pas à la fantaisie du Prince, souhaitait l’entourer de discrétion, car on était de nouveau au plus fort de la polémique sur la question royale et la publicité sur les essais monétaires aurait pu alimenter l’accusation que le Régent voulait faire durer la Régence et remplacer le Roi.” Het project werd dan ook om “politieke redenen” al snel stilgelegd. Ook de postzegels met het portret van Karel zouden nooit worden uitgegeven – al gebruikte de Regent later wel luxueuze portefeuilles met daarin enkele proefdrukken van de zegels als relatiegeschenk.⁴²

Indien de regering een wetsontwerp wil indienen, is daarvoor de handtekening van het Koning vereist. De geldende opvatting was dat het staatshoofd bij een wetsontwerp het recht en soms zelfs de plicht had om tussenbeide te komen. De Koningen Leopold I en II maakten veelvuldig gebruik van dat medebeslissingsrecht, maar het taande al tijdens het interbellum. Stengers stelt dan ook: “Van bij het Regentschap wijst alles erop dat de toestand geworden is zoals we die vandaag kennen: de handtekening van het staatshoofd is nagenoeg automatisch geworden.”⁴³

---

³⁹ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 339.

⁴⁰ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 339.

⁴¹ “Note sur la frappe d’essais monétaires pendant la Régence”, ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/057.

⁴² Cf. infra. Een afbeelding van een vel zegels valt te zien in H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 339.

⁴³ J. STENGERS, *op. cit.*, p. 135.

Uit ons onderzoek blijkt dat de nadruk in die stelling op “nagenoeg” dient te liggen. Voor en kort na de bevrijding van de Koning hadden de diensten van de Regent zich nooit verzet tegen een wetsvoorstel of een Regentsbesluit – zoals de KB’s tijdens de Koningskwestie genoemd werden. Af en toe had het Militair Huis enkele opmerkingen geformuleerd over akten aangaande het leger – voornamelijk over het statuut van de krijgsgevangenen. Altijd had men zich echter, zonder veel aandringen, neergelegd bij het oordeel van de bevoegde minister.⁴⁴ Vanaf 1946 nam de betrokkenheid van de entourage van de Regent bij het wetgevende werk toe. Het was Karels juridisch medewerker Yves Devadder die zich bezig hield met het napluizen van de meest diverse wetsvoorstellen en Regentsbesluiten, op zoek naar foutjes. In de correspondentie van het kabinet met de verschillende ministeries vinden we telkens een map terug met juridische discussies over enkele wetsvoorstellen.

Indien hij meende dat er problemen waren met een regentschapsbesluit, stelde Devadder stevast een nota met enkele aanmerkingen op. Dat rapport stuurde hij, samen met het ongetekende besluit, terug naar de bevoegde minister. De wens die het kabinet dan uitdrukte opdat de minister rekening zou houden met hun opmerkingen, werd soms erg stellig verwoord. Over een regentschapsbesluit van Buitenlandse Zaken klonk het bijvoorbeeld: “Ce texte appelle néanmoins de notre part un certain nombre d’observations que j’ai consignées dans la note que vous voudrez bien trouver sous ce pli. Je demeure à votre disposition pour faire signer dans le plus bref délai possible un nouveau projet qui tint compte de ces remarques”.⁴⁵ Bijna altijd hielden de politici geheel of gedeeltelijk rekening met de suggesties van Devadder. Indien dat niet het geval was, drong het Kabinet overigens nooit verder aan. Af en toe verzocht het kabinet ook om een “petite note explicative” over bepaalde passages in regentschapsbesluiten.

Er lijkt niet echt een lijn te zitten in de casussen waar het Kabinet al dan niet enkele opmerkingen over formuleerde. Soms verwezen de juridische medewerkers van de Regent wel eens naar opmerkingen in de pers waar ze rekening mee hielden. Regentsbesluiten over de meest banale onderwerpen werden even grondig bekeken als de akten die de hele bevolking aanbelangden. Eén van Devadders langste nota’s met voorgestelde wijzigingen handelde bijvoorbeeld over een regentsbesluit betreffende de selectie en medische supervisie van buschauffeurs.⁴⁶ We kunnen niettemin stellen dat de Regent zich zeker nog niet gedroeg als de “handtekeningenmachine” die de huidige Koning Albert II is geworden.

In benoemingskwesties liet de Regent zich eveneens meer en meer gelden. Toen er een

---

⁴⁴ Cf. supra.

⁴⁵ Brief van het kabinet aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 17 februari 1948. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 256.

⁴⁶ Brief van het kabinet aan het Ministerie van Verkeerswezen, 25 april 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 535.

nieuwe ambassadeur in Londen benoemd moest worden, stelde Minister van Buitenlandse Zaken Spaak Obert de Thieusies voor. Karel verkoos echter Guillaume, op dat moment nog zaakgelastigde in Parijs. “Aangezien het in feite een voorstel was van de secretaris-generaal van het departement, Fernand van Langenhove, [stuurde] Spaak deze naar de Prins-Regent om zijn argumenten naar voren te brengen. Na geluisterd te hebben naar de secretaris-generaal [zei] Prins Karel hem: “Het zij zo. Ik ben een grondwettelijk Staatshoofd. Als dit de mening is van de regering, dring ik niet verder aan.”⁴⁷

Stengers vermeldt een gelijkaardige anekdote, die hij uit de mond van de Staercke optekende: “Spaak wilde baron de Gruben tot secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken benoemen. Hij waardeerde de Gruben niet bijzonder, maar beschouwde hem als een goed ambtenaar. [...] Volgens de Staercke zou deze benoeming desastreus zijn. Voor hem was de Gruben een man met een bekrompen geest – en hij liet dit de Regent weten. Wat moet ik doen? vroeg de Regent. De Staercke antwoordde: bewaar het benoemingsbesluit in uw lade. Spaak gaat een eerste herinnering zenden, en vervolgens een tweede. Doe niets. Dan komt hij bij u op bezoek. Vraag hem of hij, uw bezwaren kennende, deze benoeming tot elke prijs wenst. Antwoordt hij bevestigend, teken dan. Inderdaad zou de Regent ten slotte tekenen.”⁴⁸ De Regent durfde dus op zijn strepen staan, maar zocht nooit de confrontatie met zijn regering op.

In de herfst van 1945 was de Regent ook begonnen met het verlenen van de eretekens uit de nationale orden. Door het opschorten van die praktijk tijdens de bezetting, en door de noodzaak om de vele heldendaden tijdens diezelfde bezetting te belonen, werden het Paleis en de ministeries overspoeld door aanvragen aanbevelingen van particulieren betreffende te verlenen onderscheidingen. In de regel maakten de ministeries een schifting van de aanvragen en formuleerden ze op eigen houtje suggesties. Daarna legden ze hun voorstel tot onderscheiding in een “Rapport au Régent” aan Karel voor. Af en toe suggereerde het kabinet ook zelf enkele namen aan een ministerie, maar dat was eerder uitzondering dan regel en gebeurde bijzonder voorzichtig.⁴⁹ Er is bovendien geen enkel geval bekend waarin de Regent een onderscheiding, die hem door de regering werd voorgesteld, heeft geweigerd te verlenen. De enige aanwijzing van een persoonlijke betrokkenheid waren de gevallen waar-

---

⁴⁷ J. STENGER, De Koningen der Belgen. Macht en invloed. Van 1831 tot nu, Leuven, Davidsfonds, 1992, p. 142.

⁴⁸ A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwesie, Tielt, Lannoo, 2003, p. 13. Pittig detail: de Gruben was voor de oorlog ooit nog de kabinetschef geweest van de tijdens de Koningskwesie radicaal leopoldistische Van Zeeland. Het is niet onwaarschijnlijk dat die betrekking aan de basis lag van de Staerckes oordeel over de man.

⁴⁹ Bijvoorbeeld de zeer voorzichtige suggestie (“[I]l serait peut-être souhaitable de faire étudier l’opportunité de décorer [...]”) die het Militair Huis aan het Ministerie van Landsverdediging deed op 20 november 1946. Kolonel van Nerom stelde voor om drie Britse katholieke aalmoezeniers te onderscheiden die na de bevrijding in België bij de geallieerde troepen hadden gewerkt. Tot dan toe hadden enkel protestante aalmoezeniers een ereteken ontvangen, en van Nerom had onvrede over dat feit opgevangen. Brief van van Nerom aan de Fraiteur, 20 november 1946. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 37.

in Karel de wens uitdrukte om bepaalde onderscheidingen persoonlijk te overhandigen.⁵⁰

De entourage van de Prins bleef zeker niet passief of zonder eigen mening in de kwestie. Al na enkele maanden stelden ze Minister van Buitenlandse Zaken Spaak voor om de hele procedure voor de toekenning van eretekens om te gooien. Door de enorme massa voorstellen vanuit de verschillende ministeries – het kabinet maakt gewas van 50.000 onderscheidingen – ontstond een zeer wanordelijke situatie. De entourage van de Regent veroordeelde deze gang van zaken scherp en suggereerde gedetailleerd een oplossing:

“[L]es règles traditionnelles de l’avancement ont été souvent méconnues, la hiérarchie de nos ordres nationaux souvent ignorée, certaines candidatures enfin insuffisamment justifiées.”

“Il n’appartient pas à ce Cabinet de mettre bon ordre à cet état de choses: il s’exposerait en ce faisant à des discussions incessantes avec les Départements d’où les propositions émanent, il risquerait aussi, en raison des indiscrétions qui souvent entourent les propositions de distinctions, de découvrir la personne du Chef de l’Etat. Mais il se doit d’attirer l’attention du Gouvernement sur le discrédit – oserait je dire la “dévaluation” – qui menace nos ordres nationaux, si les pratiques actuelles perduraient. [...]”

“L’expérience m’enseigne qu’entre les propositions ministérielles et la décision du Palais, il faut souhaiter l’intervention d’un organisme chargé de centraliser, d’étudier et d’harmoniser les différentes propositions faites au Chef de l’Etat. Cet organisme – véritable “Chancellerie des Ordres” – dont les avis n’auraient pas qu’une valeur consultative, mais dont le poids serait grand, fonctionnerait sous votre autorité: chargé de recevoir toutes les propositions de décorations de quelque département qu’elle émanent, il les transmettait ainsi au Palais, après avoir discuté leur bien-fondé et leur conformité aux règlements en vigueur, avec les Ministères intéressés. [...]”

“Le Palais, libéré du souci, qui ne doit pas être le sien, de vérifier la justification de chaque distinction honorifique, traiterait dorénavant les questions de décorations par l’intermédiaire exclusif de la nouvelle “chancellerie”. [...] J’attacherais du prix à recueillir votre sentiment sur les suggestions que j’ai l’honneur de vous soumettre: elles sont dictées par le désir d’assurer à nos Ordres nationaux tout le prestige qui les doit entourer.”⁵¹

Na de verkiezingen van 17 februari 1946, toen Pierlot niet langer verkozen werd, verleende

---

⁵⁰ Bijvoorbeeld de casus van drie Belgische O.P.A.-medewerkers bij de Londense BBC: “Je crois que S.A.R. nous avait exprimé l’intention de remettre ces décorations personnellement.” Nota van Holvoet, 9 december 1945. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 3.

⁵¹ Brief van het Kabinet aan Spaak, 27 februari 1947. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 37.

de Regent hem een adellijke titel. Het gebruik om na een legislatuur afscheidnemende politici voor hun verdiensten te belonen, was een lang vaststaand gebruik. De eer van een adellijke titel voor Pierlot, “considéré comme l’opposant par excellence au roi Léopold”, wekte echter veel verontwaardiging in rechtse katholieke middens. De aansprakelijkheid durfden de leopoldisten nog niet bij de Regent leggen. Zo schreef *La Libre Belgique*: “Poussé par le mauvais génie de M. Van Acker, le régent a décerné le titre de comte à M. Pierlot”.⁵² Dat de Regent het verlenen van adellijke titels als zijn persoonlijk prerogatief zag, blijkt ook uit het feit dat een portret van de Prins en het wapenschild van het Koninkrijk sierden op het zegel dat aan de adelsbrieven werd gehecht.⁵³

Karel had in 1943 al voorgesteld dat Leopold na de bevrijding de Londenars adellijke titels zou schenken. Herman Van Goethem beschouwt Karels handelen als een logisch gevolg van die uitspraak.⁵⁴ Het voorstel van de Prins in 1943 was echter een verzoeningsstrategie, in de hoop dat de vooroorlogse regeringsleden in ruil voor een adellijke titel zouden afzien van de macht. Omdat Pierlot de eerste maanden van het Regentschap Eerste Minister was gebleven en de Koning een jaar na zijn bevrijding nog steeds niet in België teruggekeerd was, kreeg de daad natuurlijk een heel andere betekenis. Correct is wel Van Goethems opmerking dat het van groot belang was dat de Regent de draad weer opnam waar Leopold ze in 1939 had laten vallen: “Seul Léopold, en 1939, avait refusé de le faire [nl. het verlenen van onderscheidingen na een legislatuur] parce qu’il était mécontent du fonctionnement du Parlement. Pierlot, qui faisait ses adieux à la politique, était le premier à entrer en ligne de compte. En ne le récompensant pas, Charles aurait donné l’impression d’agir dans la ligne de son frère.”⁵⁵

Dat de leopoldistische De Vleeschauwer – net als Pierlot een “Londonien” en een katholiek – noch met een plaatsje in de Kroonraad, noch met een adellijke titel beloond werd, schoot hem in het verkeerde keelgat. Verontwaardigd stuurde hij in april 1946 een klachtenbrief naar de secretaris van de Prins-Regent. In De Vleeschauwers bijtende opmerking “Est-ce un crime d’être fidèle au Roi?” moeten we waarschijnlijk een allusie op het “misplaatste” eerbetoon voor de anti-leopoldistische Pierlot zien.⁵⁶

Toch ontstond er ook een zekere voorzichtigheid bij de prominentere rol van de Regent. De entourage van de Prins beseftte dat er grenzen waren aan het profileren van de Regent. Alle aanvragen om het erevoorzitterschap of de patronage van bepaalde organisaties te aanvaarden, wees Karel van de hand. Hij liet zich ook nooit zien en slechts zelden vertegenwoordigen op ceremonies waarvoor hij uitnodigingen had ontvangen. Toen het maand-

---

⁵² *La Libre Belgique*, 19 februari 1946.

⁵³ Brief van het kabinet aan de Service de Noblesse, 4 juli 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 180.

⁵⁴ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 341.

⁵⁵ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 342.

⁵⁶ Brief van De Vleeschauwer aan de Staercke, 30 april 1946. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 3.

blad “Belgium” de Regent in maart 1946 verzocht om foto’s en een persoonlijke boodschap om in het tijdschrift af te drukken, antwoordde Holvoet: “Vu les circonstances actuelles, le Prince Régent s’ait tracé pour règle d’observer la plus grande réserve: il n’entre pas dans les usages qu’il adresse des messages ou envoie sa photographie. Vous comprendrez certainement les raisons de discrétion qui le guident.”⁵⁷

Louis de Lentdecker heeft beweerd dat de entourage van de Regent massaal postkaarten met een foto van Karel te paard had laten verspreiden, om hem nog meer het karakter van een staatshoofd te verlenen. Ruitportretten zijn immers, zeker sinds Marcus Aurelius’ standbeeld te paard op het Romeinse Capitool, een populaire visualisering van de koninklijke macht. Een afbeelding van iemand die een rijdend paard beteugelt, symboliseert al de hele geschiedenis lang leiderscapaciteiten en dynastieke autoriteit.⁵⁸ Een postkaart van de Regent in die pose had dus een duidelijk propagandistisch politiek doel.

De Lentdeckers beschuldiging klopt echter niet. In feite zat het kabinet van de Regent erg verveeld met de zaak en deed ze er alles aan om de kwestie subtiel op te lossen. De postkaarten waren wel degelijk in omloop, maar niet op initiatief van de prinselijke entourage. Ze beeldden wel degelijk Karel af, “à cheval, en tenue de campagne, saluant du sabre”⁵⁹, maar die heroïsche portrettering omschreef men in de briefwisseling van het kabinet als “constituant une offense envers la personne du Roi”.⁶⁰ We vonden bovendien een geheim rapport terug van de Staatsveiligheid, waarin een commissaris verslag uitbracht bij het kabinet over zijn missie om de volledige stock postkaarten en zelfs de clichés op te kopen. De agent van de Staatsveiligheid begaf zich naar de drukkerij van Joseph Corna, concessiehouder voor de verkoop van de kaartjes. Hij kocht er de resterende 86.300 exemplaren. Een dag later verkocht de zaakvoerder van de uitgeverij en fabrikant A.P.I. ook de clichés van de foto van de Prins aan de commissaris, met afstand van alle rechten om er nog gebruik van te maken. De agent, die zich ten opzichte van beide mannen voordeed als de “mandataris van een welzijnswerk”, liet duidelijk blijken dat het niet de bedoeling was om het postkaartje nog langer te laten uitgeven.⁶¹ De volgende dag bracht de commissaris een lading van 350 kilo kaartjes, samen met de clichés, naar het Paleis. Alles werd in drie grote kisten gestopt, verzegeld en in de archieven gestockeerd.⁶²

---

⁵⁷ Brief van Holvoet aan Belgium Monthly Magazine, 19 maart 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1266. Verschillende andere verzoeken werden eveneens afgewezen, bijvoorbeeld de aanvraag van “Camera Press” in augustus 1948. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1276. Zie ook de brief van Amaury Holvoet aan de Staercke op 8 augustus 1946, over het afwimpelen van een verzoek van “Illustrated” om foto’s te nemen van de Regent. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 381.

⁵⁸ J. BANK, “De Oranjes te paard. Oude conventies in nieuwe beelden”, in: B. KEMPERS (ed.), Openbaring en bedrog. De afbeelding als historische bron in de Lage Landen, Amsterdam, Amsterdam University Press, pp. 173-174.

⁵⁹Nota van Holvoet, 7 februari 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1290.

⁶⁰ Brief van de Procureur des Konings aan het kabinet, 14 februari 1947. Kabinet Prins-Regent, nr. 1290.

⁶¹ Rapport van de Staatsveiligheid, 6 februari 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1290.

⁶² Nota van Holvoet, 7 februari 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1290.

Strubbelingen over de prerogatieven met de regering-Huysmans

Eén van de grieven tegenover Leopold was de arrogante manier waarop hij regelmatig op aanvaringskoers kwam met zijn ministers. Het hoogtepunt van die houding was de ministerraad in 1939 waarop hij de regering uitgebreid de les spelde, onder meer over het beknotten van de koninklijke prerogatieven, de overvloed aan onderscheidingen in de nationale orden en het herhaaldelijke ontbloten van de Kroon.⁶³ We onderzochten of ook de Regent in die zin moeilijkheden ondervond, en op welke manier zijn entourage die aanpakte.

Op 15 november 1946 stuurde Eerste Minister Camille Huysmans aan de Staercke een brief met enkele klachten, “et cette fois, avec quelque raison”. Huysmans beschreef hoe hij probeerde orde op zaken te stellen met zijn regering, voornamelijk op het budgettaire vlak. De excentrieke premier feliciteerde zichzelf uitgebreid dat de successen die hij had geboekt de rechtse fracties de muren deden oplopen. Maar hij klaagde tegenover de Staercke dat, net nu alles zo lekker liep, zijn benoemingen erg laat door de Prins ondertekend werden en de oppositie misbruik maakte van die vertraging:

“Qu’arrive-t-il maintenant, en face? Même les arrêtes pris en Conseil restent bloqués. Et dans les couloirs, les MM. du P.S.C. – C.V.P. se vantent de ce qu’ils auraient obtenu. Je me demande si c’est là une bonne attitude. Je crains des échos et viennent alors les commentaires. [...] Nous sommes sabotés par les fonctionnaires de droite. Il a fallu la croix et la bannière pour imposer l’achèvement de la rédaction de certains budgets. [...] Je me permets de demander de me faciliter quelque peu mon travail de coordination.”⁶⁴

De Staercke antwoordde nog dezelfde dag op de grieven van de Eerste Minister. De secretaris kondigde om te beginnen aan dat hij net als Huysman openlijk zou spreken, want “cela ne peut qu’éclaircir les malentendus et renforcer nos bons rapports”. Uit het antwoord van de Staercke kunnen we heel wat afleiden over de houding van de entourage van de Regent ten opzichte van het regeringswerk en de koninklijke prerogatieven. Het laattijdige ondertekenen van de benoemingsbesluiten had te maken met het feit dat het ging om exceptionele politieke benoemingen, zonder deelname aan een examen. Vaak ging het om socialistisch kabinetspersoneel dat de vaste staatsadministratie werd getransfereerd. Tegen die benoemingen bestond heel wat kritiek bij de oppositie. De Staercke ontkende echtgr dat de houding van de CVP iets te maken had met de handelswijze van de Regent, en expliciteerde de positie van de Prins:

---

⁶³ LEOPOLD III, *op. cit.*, pp. 214-215

⁶⁴ Brief van Huysmans aan de Staercke, 15 november 1946. SOMA, *Papieren van den Bosch*, nr. AA 916/40-44.

“Dans le cas particulier des nominations, si l’opposition se vante de ce qu’elle prétend avoir obtenu, elle affirme une chose inexacte. Bien plus, elle met inconsidérément et injustement en cause le Chef de l’Etat.”

“Dans les relations entre le Prince et le Gouvernement, il peut arriver qu’il existe des divergences d’avis. Elles n’ont et ne peuvent avoir rien à faire avec l’attitude de l’opposition ou d’un parti et doivent se résoudre entre le Chef de l’Etat et le Premier Ministre. C’est le cas pour la question qui fait l’objet de votre lettre. Le Gouvernement a proposé à la signature du Régent, une série de nominations fondées sur des mérites exceptionnels, en dispense de l’examen prescrit et en invoquant l’article 18 du Statut des Agents de l’Etat. Cette procédure exceptionnelle peut répondre à des nécessités, mais il était normal que des explications fussent demandées et, dès lors, la signature ne pouvait pas être donnée immédiatement.”

“L’attitude du Chef de l’Etat a été dictée, en dehors de toute préoccupation politique et sans tenir compte des questions de personnes, par le souci d’assurer l’observation des règles fondamentales de notre organisation administrative. [...] Si le Prince entend ne pas se départir d’une attitude entièrement loyale à l’égard du Gouvernement, Il ne pense pas de sortir de Son rôle quand Il suggère au Gouvernement qu’une mesure Lui paraît contestable ou peu conforme à l’intérêt public.”

De Staercke beloofde evenwel dat 20 van de dringendste 34 benoemingen diezelfde dag nog ondertekend zouden worden opgestuurd naar de regering, ondanks de blijvende, mogelijk ernstige bezwaren van de Regent. De secretaris deed dat vooral “en raison de l’insistance du Gouvernement responsable”. Andere besluiten waren nog niet op het Paleis aangekomen of waren zó omstreden dat de gevraagde verduidelijkingen onontbeerlijk waren. De Staercke besloot:

“J’espère, cher Monsieur le Premier Ministre, que ma lettre ne dissipera les impressions qui auraient pu motiver votre plainte. J’aimerais que vous fussiez convaincu que, dans les relations entre le Prince et Son Gouvernement, il n’y a jamais, de la part du Chef de l’Etat, qu’un esprit de coopération, même lorsqu’il existe une divergence de vues sur une question déterminée, comme dans le cas présent.”

“Vous savez combien le Régent est conscient de Ses devoirs en même temps que de Ses prérogatives et combien il a toujours entendu se tenir avec une entière loyauté au-dessus des partis.”⁶⁵

---

⁶⁵ Brief van de Staercke aan Huysmans, 15 november 1946. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/40-44.

Vier dagen later schreef Huysmans aan de Staercke dat hij het vanzelfsprekend eens was met de taak van de Regent om de regering op betwistbare beslissingen te wijzen. Toch had de Eerste Minister nieuwe kritiek op de handelswijze van Karel, die blijkbaar inhield dat hij benoemingen ondertekende waar hij eigenlijk niet achter stond. De aanstellingen waren volgens Huysmans noodzakelijk voor het uitvoeren van de regeringspolitiek. De Regent moest, als staatshoofd, daarom vertrouwen op het oordeel van zijn ministers:

“J’admets parfaitement que le Chef de l’Etat fasse part au Premier Ministre de ses vues, quant à la poursuite d’une politique ou aux moyens à employer en vue d’aboutir à un résultat que le Gouvernement juge salubre dans l’intérêt du pays.”

“Il ne me paraît pas sage d’admettre que, passant outre à des scrupules, le Chef de l’Etat permette au Gouvernement l’exécution d’une politique, mais refuse de faire confiance à l’appréciation de ses Ministres responsables quant à l’application, dans des cas d’espèce, d’une décision à laquelle il a, malgré certaines réserves, marqué son assentiment.”

Huysmans vervolgde dat de Prins zeker en vast het recht had om verhelderingen en uitleg te eisen over de besluiten van de regering. Hij erkende zelfs dat die vraag in de huidige kwestie gerechtvaardigd was, aangezien de benoemingen de publieke opinie sterk beroerden. De Eerste Minister verbaasde er zich echter over dat de aanstelling van vier alom gerespecteerde experts, waaronder academici en beslagen bestuurders, deel uitmaakten van de 14 gevallen die de Regent nog in beraad hield. Hij wees ook op het feit dat de vigerende reglementering en de oorlog al sinds 1937 een normale aanvulling van het administratieve kader hadden verhinderd. Bovendien was het bestaande ambtenarenkorps voorheen door de katholieke regeringen politiek benoemd – Huysmans vroeg in feite de goedkeuring van de Regent om het ideologische evenwicht in de ambtenarij te herstellen:

“[L]es ministres se trouvent placés devant le fait d’une administration constituée antérieurement à ce statut, c’est-à-dire à la faveur de pratiques [...] qui ont été mises en oeuvre en grande partie, certainement, dans l’intérêt et conformément aux vues d’une fraction politique, qui n’est précisément pas celle actuellement au pouvoir.”

“Cette évolution des faits en du droit place le Gouvernement devant une situation délicate. Il est appelé à mener une politique en s’appuyant sur des administrations, dont les éléments essentiels ont été recrutés dans des vues politiques diamétralement opposées aux siennes et parfois même pour servir ces vues politiques.”

“Un certain équilibre est à rétablir. C’est, conscient des devoirs de ma charge, à propos de cet équilibre, que je me crois autorisé à demander l’appui du Chef de l’Etat, en vue de me mettre à même de poursuivre, dans l’intérêt du pays, mon

travail de coordination.”⁶⁶

Daarop brak de correspondentie jammer genoeg af, zodat we de afwikkeling van de zaak niet kennen. De Staercke liet namelijk aan Huysmans weten dat hij de volgende dag bij de Regent verwacht werd. Karel zou hem dan persoonlijk de resterende getekende benoemingen overhandigen. De secretaris wees er bovendien op dat enkele specifieke benoemingsbesluiten waar de Eerste Minister op alludeerde nog niet op het Paleis waren aangekomen: “Le Prince aurait, par conséquence, pu difficilement les signer.” Van twee andere aanstellingen herhaalde de Staercke het standpunt dat ze niet getekend zouden worden voordat de door het Paleis gevraagde verduidelijkingen waren verstrekt.⁶⁷ De entourage van de Regent verdedigde dus de prerogatieven van het staatshoofd tegenover de gehaaste Huysmans, maar deed dat op een galante en voorzichtige manier.

Al enkele dagen na het aantreden van de nieuwe regering-Huysmans had het Paleis zich voor de eerste keer geërgerd aan de indiscreties van enkele ministers, die herhaaldelijk de Kroon ontblootten omtrent het ondertekenen van besluiten door de Regent. Op 31 augustus 1945 had de Eerste Minister, op vraag van het kabinet van de Regent, om die reden de volgende tekst voorgelezen op de Ministerraad:

“Les articles 63 et 64 de la Constitution rendent les Ministres responsables des actes du Chef de l’Etat. Toute indiscretion en cette matière tend à déplacer cette responsabilité; elle fausse en se répétant le jeu normal de nos institutions. Aussi serait-il opportun de voir rappeler pas les membres du Gouvernement à leur Cabinet et au personnel de leur administration la nécessité de ne faire aucune exception au principe qui veut que la Couronne ne soit jamais découverte.”

“Il y aurait lieu notamment de s’abstenir des pratiques auxquelles certains Départements se sont laissés trop fréquemment aller au cours de ces derniers mois:

- 1) Communiquer à la presse le contenu d’arrêtés non encore signés;
- 2) Notifier aux intéressés le contenu d’arrêtés qui n’ont pas encore été signés, ni même parfois envoyés au Palais;
- 3) Faire part aux intéressés de la présence d’arrêtés au Palais, de retards dans leur signature ou d’explications sollicités par le Cabinet du Prince-Régent;
- 4) Révéler aux intéressés des modifications apportés à des arrêtés à la suggestion du Palais.”⁶⁸

---

⁶⁶ Brief van Huysmans aan de Staercke, 19 november 1946. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/40-44.

⁶⁷ Brief van de Staercke aan Huysmans, 19 november 1946. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/40-44.

⁶⁸ Nota van het Kabinet, s.d. (maar zeker augustus 1946). AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 169.

Veel leek de toespraak van Huysmans niet te hebben uitgehaald. In een nota van het Militair Huis halverwege december 1945 klonk het: “Les indiscretions renouvelées sont inacceptables. Aujourd’hui, encore, le Major De Baene me disait savoir que des arrêtés concernant les officiers R.P.B. étaient à la signature du Prince et que son nom n’y figurait pas.”⁶⁹

Het grootste conflict met de regering vond echter plaats vlak na de hierboven besproken onenigheid over de administratieve benoemingen. Op 21 november publiceerde het agentschap Belga een persbericht waarin aangekondigd werd dat de besluiten over het naoorlogse statuut van burgerlijke verzetslui, verplicht tewerkgestelden en dienstweigeraars enkele dagen later ter ondertekening aan de Prins-Regent zouden worden voorgelegd”. Dat bericht, afkomstig uit regeringsbron, werd onder andere door *Le Soir* en vele andere kranten overgenomen.

Het kwaad was geschied. Bovendien was uitgelekt dat de verzetslui die tijdens de oorlog tot de clandestiene pers hadden behoord in de wetten niet het door hen gewenste statuut van militaire verzetslui hadden verkregen, maar bij het burgerlijk verzet waren gerekend. De belangenvereniging “Union Nationale de la Presse Clandestine” was daar bijzonder verontwaardigd over, vooral in de wetenschap dat de pensioenen en vergoedingen voor weduwen en wezen van militaire verzetslui beduidend hoger lagen. Het ontbloten van de Kroon leidde er toe dat de unie op 22 november een telegram adresseerde aan de Regent, hun laatste hoop om de wet te laten veranderen alvorens hij die zou tekenen:

“Les 6.000 membres de la Presse Clandestine et surtout les 2.000 familles des martyrs de cette Cause tombés pour la Belgique, protestent énergiquement contre le statut des Résistants civils qui va être soumis ce matin à la signature de Son Altesse Royale. Ils revendiquent le statut des Résistants armés qui leur a été formellement promis [...]. Confiants dans l’esprit d’équité de Son Altesse Royale, ils l’assurent de leur indéfectible attachement.”⁷⁰

De unie rekende dus expliciet op de “billijkheid” van de Regent om hen aan een militair statuut te helpen. In een brief een dag later verzochten de clandestiene perslui zelfs om een audiëntie bij de Prins, zodat ze hun zaak konden bepleiten.⁷¹ Vanzelfsprekend was dat een onaanvaardbare situatie die het staatshoofd in de problemen had gebracht. Een exemplaar van het bewuste Belga-persbericht, waarin de kwestieuze passages met rode stift zijn onderstreept, bevinden zich in het archief van het Kabinet.⁷² Op 22 november stuurde Holvoet een protestbrief naar de Eerste Minister over het hernieuwde ontbloten van de Kroon. Hij herinnerde eerst aan de voorgaande incidenten die de aanleiding hadden gevormd voor

---

⁶⁹ Nota van het Militair Huis, 15 december 1945. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 43.

⁷⁰ Telegram van 22 november 1946, geciteerd in een brief van de Union Nationale de la Presse Clandestine aan kolonel van Nerom. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 58.

⁷¹ Brief van de Union Nationale de la Presse Clandestine aan kolonel van Nerom, 23 november 1945. AKP, *Militair Huis Prins-Regent*, nr. 58.

⁷² AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 169.

Huysmans' oproep aan de ministerraad in augustus. Daarna volgde een beschrijving van het nieuwe voorval, gevolgd door een berisping voor de inhoud van het persbericht:

“Ne croyez-vous pas que ce texte constitue une dérogation aux recommandations que vous avez faites à vos collègues et place le Chef de l'Etat dans une situation que le Gouvernement devrait avoir pour souci d'éviter.”

“Aussi, vous serais-je reconnaissant des informations qu'il vous serait possible de me communiquer sur les conditions dans lesquelles ces indications – qui auraient dû rester secrètes – ont été livrées à la publicité.”⁷³

Een week later liet Huysmans weten dat hij praktische maatregelen had genomen. Voortaan zou hij ervoor zorgen dat de communiqués van de ministerraad opgesteld werden “en des termes qui ne puissent en aucun cas découvrir la Couronne”.⁷⁴

De entourage liet zich niettemin toch beïnvloeden door de eisen van de voormalige clandestiene perslui. In december 1946 schreef het kabinet naar de Minister van Wederopbouw Terfve: “Le Cabinet du Régent est saisi de nombreuses protestations, émanant notamment de l'Union nationale de la presse clandestine. Ces intervention réclament l'assimilation de la Presse clandestine à la Résistance armée. Il me serait agréable de savoir si un accord est intervenu à ce sujet entre le Ministère de le Défense nationale et vous-même.”⁷⁵ Terfve liet echter weten dat de ministerraad het gelijkschakelen van de clandestiene pers en het gewapende verzet unaniem had verworpen.⁷⁶ Daarmee was dan ook de kous af voor de entourage van de Regent.

Besluit

Dat de Koning niet naar België was kunnen terugkeren, leidde tot verzuurde familierelaties tussen Leopold, Elisabeth en Karel. Die werden nog aangewakkerd door een in nevelen gehuld bezoek van de Prins aan Londen. In private kring spaarden de gezinsleden de verwijten en rancuneuze opmerkingen niet. De Regent zorgde er wel voor dat zijn broer zich rustig in Zwitserland kon vestigen, maar wenste verder niet met de medewerkers van zijn broer geassocieerd te worden. Zo verbood hij dat het secretariaat van Pirenne in het Paleis of in Laken zou worden gevestigd. De contacten tussen de entouages van Koning en Regent werden gekenmerkt door wederzijds wantrouwen. Pirenne voelde zich genegeerd door de diensten van de Regent. De Prins wou eveneens geen kennis nemen van een nota met

---

⁷³ Brief van Holvoet aan Huysmans, 22 november 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 169.

⁷⁴ Brief van Huysmans aan Holvoet, 28 november 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 169.

⁷⁵ Brief van Holvoet aan Terfve, december 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1164. De unie van de clandestiene pers zagen in hun brief van 23 november Terfve als de grote schuldige voor het niet toekennen van hun militair statuut.

⁷⁶ Brief van Terfve aan Holvoet, 19 december 1946. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1164.

een mogelijke oplossing indien hij er niet met zijn Eerste Minister Van Acker over mocht praten.

De Regent bleef goede relaties met de geallieerden nastreven. Hij stuurde zijn adjunct-kabinetschef naar Antwerpen om president Truman, incognito op doorreis naar Potsdam, te verwelkomen en eer te bewijzen. Hij ontving de Gaulle, Churchill en Wilhelmina met veel égarde tijdens hun officiële bezoeken aan Brussel.

Toen de verkiezingen naderden, stippelde het kabinet van de Regent de toekomstige gedragslijn uit. Karel was niet de mandataris van de Koning, maar van het Parlement. Vanuit zijn opdracht als staatshoofd om de eenheid van alle Belgen te verzekeren, moest de Regent proberen dat Parlement er toe te bewegen om Leopold van alle blaam te zuiveren. In ruil zou de Koning niet naar België terugkeren, maar zich toeleggen op de opleiding van Boudewijn. Eenmaal die opvoeding voltooid was, zou Leopold aftreden ten voordele van de kroonprins. Met ultra-carlistische politici die Karel liever permanent op de Troon zagen, hield de entourage van de Regent dus geen rekening.

In het kader van bovenstaand plan was het natuurlijk niet opportuun dat de koningsgezinde CVP de absolute meerderheid zou bereiken en de Koning terug naar België zou halen. Daarom oefende de Staercke, met goedkeuring van de Regent, zijn invloed uit om de lege socialistische partijkas in de aanloop naar de verkiezingen te vullen. De CVP won de stembusslag overtuigend, maar een nieuwe regering van nationale unie leek uitgesloten. De BSP, in het bijzonder haar voorzitter Max Buset, verzetten zich tegen de christendemocratische regeringsdeelname. Het Paleis deed er alles aan om een rooms-rode coalitie tot stand te brengen, maar moest zich neerleggen bij een nieuwe onstabiele linkse regering onder leiding van Van Acker. Na de val van het kabinet hernam de Regent zijn pogingen een tripartite of een CVP-BSP-coalitie op de been te helpen, maar opnieuw doorkruiste Buset die plannen. Huysmans zette het werk van Van Acker op een wanordelijke manier verder.

Onder de linkse regeringen oefende de Regent steeds nadrukkelijker zijn prerogatieven uit. Het carlisme van de socialistische ministers maakte dat mogelijk, maar het initiatief ging meestal uit van de Prins zelf, of van zijn entourage. Karel begon de troepen te schouwen, liet projecten voor postzegels en muntstukken met zijn beeltenis opstarten, deed zijn zegje bij belangrijke benoemingen en verleende adellijke titels en plekjes in de Kroonraad aan de politici die hij zelf uitkoos – waaronder Pierlot. Waar deze prinselijke manifestaties van de koninklijke macht in het openbaar gebeurde, waren ze af en toe het voorwerp van leopoldistische kritiek.

Net als Leopold ondervond de Regent soms moeilijkheden en conflicten tijdens de

contacten met zijn regering. Voornamelijk onder het bewind van Huysmans, die behoorlijk wat onervaren ministers onder zich had, waren er enkele aanvaringen die betrekking hadden op de prerogatieven van de Regent. Toevallig formuleerden de diensten van de Regent over exact dezelfde kwesties als Leopold in 1939 opmerkingen aan de regering. De Regent liet dus evenzeer zijn prerogatieven verdedigen, maar het was voornamelijk de immer galante wijze waarop de leden van de entourage van de Koning zich van die taak kweten waar het grote verschil met de autoritaire, afstandelijke regeerstijl van Leopold school.

VIII.

KONINKLIJK ARCHIEF, GRATIEVERLENING EN CIVIELE LIJST – FRICTIES TUSSEN LEOPOLD, KAREL EN HUN ENTOURAGES

“[L]e Prince Régent s’était trouvé dans l’obligation constitutionnelle de conformer strictement Son attitude à l’avis de Ses Ministres responsables devant les Chambres, le Prince Se refusant à prendre personnellement une attitude qui serait susceptible d’être discutée dans des débats publics.”

Brief van De Visscher, advocaat van de Prins, aan Charles Ketels, Intendant van de Civiele Lijst, over het gesprek dat hij had met de koninklijke advocaat Gaëtan Delacroix op 27 maart 1947. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

In dit hoofdstuk wil ik, als intermezzo, drie kwesties belichten die zich gedurende de gehele Koningskwestie eerder achter de schermen hebben afgespeeld. Anders dan bekende hoogtepunten als de gesprekken in Sankt-Wolfgang, de volksraadpleging, het debat over de houding van Leopold tijdens de oorlog of de reizen van de Prins-Regent, werden deze drie vraagstukken nooit in de pers of in de publieke opinie becommentarieerd. Het zijn conflicten die afgehandeld werden via discrete demarches van advocaten en nauwgezet klerkenwerk. Toch speelden, door de aard van de problemen, ook de Regent en de Koningskwestie een aanzienlijke rol in hun afwikkeling. Bovendien zijn het drie issues die over verscheidene jaren zijn uitgespreid en dus niet in één van onze chronologische hoofdstukken thuis horen.

Een analyse van Karels houding bij de regeling van deze drie zaken, helpt ons ongetwijfeld om conclusies te trekken over de algemene rol die de Regent speelde gedurende de Koningskwestie. De eerste zaak is de terugkeer van de koninklijke archieven, de tweede het juridische getouwtrek over de Civiele Lijst en de derde betreft de gratiepolitiek van het Paleis tijdens de repressie.

“Notre raid dur Dax” – De terugkeer van de koninklijke archieven

De repatriëring van de koninklijke archieven leidde tot juridisch getouwtrek en gekibbel tussen de entourages van Leopold en Karel, in de marge van de Koningskwestie. Tijdens de Achttiendaagse Veldtocht waren de archieven van het Koninklijk Paleis, samen met enkele stukken die toebehoorden aan de Oost- en West-Vlaamse gouverneurs en toenmalig Eerste Minister Pierlot, ondergebracht in de kelders van een klooster in het Franse Dax. De vraag om de papieren te repatriëren ging niet uit van het Paleis, maar van Pierlot en de West-Vlaamse gouverneur Pierre van Outryve d’Ydewalle, eind 1945.

De entourage van de Regent bekommerde zich om de praktische kant van de zaak. In de politieke papieren van de Staercke bevindt zich de brief die de secretaris van de Prins op 4 januari, via de Belgische ambassadeur in Parijs, zond aan monseigneur Mathieu, de bisschop van Dax. De Staercke maakte afspraken voor het ophalen van de documenten:

“S.A.R. le Prince Régent a chargé Son Ambassadeur à Paris, M. le Baron Guillaume, ainsi que M. van den Bosch, attaché au Cabinet du Prince, de se rendre chez vous [...] tant pour vous remercier que pour ramener les documents.” De Prins verleende Mathieu eveneens, als dank voor bewezen diensten, het insigne van Commandeur in de Leopoldsorde en een vergoeding van 100.000 frank. Aan de abdis van het vrouwenklooster kende hij de insignes van Officier in de Leopoldsorde en 50.000 frank toe. Het is duidelijk dat de delicate zaak in het geheim diende afgehandeld te worden. De Staercke schreef aan Mathieu: “Il était été convenu entre nous que les documents ne seraient délivrés qu’à moi personnellement ou à une personne qui présenterait ma signature”.¹

Op 3 februari vertrok baron Jean Van den Bosch op missie naar Dax. De archieven werden eerst voorlopig ondergebracht op de Belgische ambassade in Parijs. Bisschop Mathieu had echter met de pers over de terugkeer van de archieven gesproken. Op die manier kwam het nieuws Pirenne ter ore. Op 13 februari schreef de secretaris van de Koning een brief aan Holvoet. Pirenne beweerde dat de archieven enkel naar België mochten worden teruggebracht “en présence d’un mandataire du Roi”, omdat de documenten gedeeltelijk aan het Koninklijk Huis en gedeeltelijk aan de Koning zelf toebehoorden. Hij eiste dat de archieven in Parijs op de ambassade bleven en kondigde aan dat hij ambassadeur Guillaume en de Eerste Minister van zijn wens op de hoogte zou stellen.²

Het grote belang dat de entourage van de Regent aan het terugbrengen van de archieven hechtte, komt naar voren uit de uitgebreide correspondentie over de repatriëring in de archieven van de Staercke en Van den Bosch. Zo werd het proces-verbaal van de hele operatie ondertekend door maar liefst zes getuigen: de Staercke zelf, Holvoet, van den Bosch, Gueldre, Grootmaarschalk Papeians de Morchoven en zelfs Paul Bihin van de Staatveiligheid.³

In een brief aan van Outryve d’Ydewalle pocht de Staercke over de manier waarop hij Pirenne te snel af was. De onverholen vreugde van de secretaris springt in het oog:

“La malheureuse publicité donnée par les journaux français, à la suite d’une déclaration de Monseigneur Mathieu, au rapatriement des archives, a entraîné l’intervention immédiate de M. Pirenne. Il a essayé de bloquer les archives à l’Ambassade à Paris. Nous avons heureusement pu agir à temps et ramener à toute vitesse les archives au Palais de Bruxelles. A partir de ce moment, M. Pirenne a essayé d’intervenir auprès du Premier Ministre pour les bloquer une

---

¹ Brief van de Staercke aan Mathieu, 4 januari 1946. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

² Brief van Pirenne aan Holvoet, 13 februari 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

³ PV van 14 februari 1946. “Dossier Roi 2ième partie”, MBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

nouvelle fois. Sur quoi, nous l'avons à nouveau pris de court et nous avons fait la répartition immédiate des archives.”⁴

Pirenne stuurde nog enkele brieven waarin hij zijn standpunt herhaalde, namelijk dat de teruggebrachte archieven voor een deel bestonden uit “des pièces qui constituent la propriété personnelle du Roi, dont le Souverain désire reprendre possession”. Hij ontving echter geen antwoord meer.⁵

Op 24 maart 1946 stuurde de Koning, nadat hij en zijn broer een tijdlang incomunicado waren geweest, zelfs een persoonlijke brief naar Karel over de kwestie. Leopold eiste inzage in de gerepatrieerde archieven, zodat hij in staat zou zijn het dossier over zijn oorlogshandelingen samen te stellen en te publiceren. Zijn adjunct-kabinetschef graaf d'Aspremont Lynden zou de documenten aan de vorst overbrengen. De Koning vroeg zijn broer om Holvoet op te dragen de zaak te regelen.⁶ De Regent is niet persoonlijk ingegaan op deze suggestie van zijn broer, maar ontving enkele dagen later Pirenne in audiëntie. De secretaris van de Koning herhaalde dat hij het “peu gracieux” vond van de Regent “[d']aller] chercher les archives sans prévenir [le] Roi”. Hij vond het ook betreurenswaardig dat Karel de Koning enkel via tussenpersonen contacteerde en ontwaarde in die praktijk een belediging aan het adres van de Koning: “[O]n veut l'ignorer”. Tot slot deed Pirenne enkele suggesties: “Ne peut-on lui écrire que les archives bien arrivées? - et examiner comment il pourrait les consulter?”⁷

De zaak sleepte echter aan en eind november 1946 viel Leopold terug op een andere tactiek. Hij zond zijn advocaat Delacroix naar Holvoet. De Koning had ondertussen zijn Koninklijke Commissie voor het Onderzoek naar de Koningskwestie opgericht om zijn naam te zuiveren, beter bekend als de “commissie-Servais”. De werkgroep wenste in het kader van haar opsporingen over de houding van de Koning tijdens de bezetting, de archieven van het Koninklijk Huis te raadplegen. Delacroix bracht hun verzoek over aan de kabinetschef van de Regent.

Op 7 december 1946 antwoordde Holvoet echter aan Delacroix:

“Conformément au désir du Prince Régent, ces archives, depuis leur retour en Belgique, demeurent sous scellés. D'accord avec le Gouvernement, il a été dé-

---

⁴ Brief van de Staercke aan van Outryve d'Ydewalle, 21 februari 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵ Kopie van een brief van Pirenne, s.d. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶ Brief van Leopold aan Karel, 24 maart 1946. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁷ Nota van de Staercke, 27 maart 1946. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

cidé de ne pas en autoriser la communication: en effet, in intérêt supérieur exige que les archives de la Couronne n'alimentent pas un débat public".⁸

Leopold liet over deze beslissing in zijn memoires zijn verontwaardiging blijken. Hij beweerde dat de entourage van de Regent hem wou boycotten: "Onder het leugenachtige voorwendsel dat het archief van de Kroon niet kon gebruikt worden om een openbaar debat te voeren, weigerde het kabinet van de regent [...] dat de 'Commissie van Voorlichting' inzage kreeg van mijn privé-archief, dat zich in het Paleis in Brussel bevond! Dit bemoeilijkte natuurlijk de taak van de Commissie. Zo wou men voorkomen dat de Commissie inzage kreeg in stukken die voor mij gunstig waren!"⁹

De eigenlijke motieven van de Regent en zijn entourage blijven ons onbekend. Niettemin kunnen we vaststellen dat ze er in de zaak van de archieven alles aan gedaan hebben om de Koning en zijn eisen tegen te werken.

De gratiepolitiek van de Regent – De "Prins-Weerstand" als voorstander van een harde repressie?

In de jaren '70 demonstreerde het radicale Vlaamsgezinde Taal Aktie Komitee (TAK) op verschillende vernissages van de kunstwerken van Prins Karel voor amnestie. Tijdens een Gentse tentoonstelling in de winter van 1973 deelden TAK-medewerkers strooibriefjes voor amnestie uit aan de genodigden. Een jaar later vond een kleine betoging plaats bij een vernissage van werken van de Prins in Geraardsbergen, een procédé dat zich in februari 1975 opnieuw herhaalde in Lokeren.¹⁰ Het TAK verweet de Prins, meer dan een kwarteeuw na het Regentschap, dat hij als staatshoofd de executies van de ter dood veroordeelde collaborateurs niet had tegengehouden. Zelfs na Karels overlijden, tijdens de bijzondere zitting ter nagedachtenis van de Prins in Kamer en Senaat op 6 juni 1983, bleef de Volksunie afwezig om te protesteren tegen het gratiebeleid van de Regent tijdens de repressie.¹¹

Het gerucht deed al tijdens het Regentschap de ronde dat de Prins voorstander was van een harde repressie en daarbij eveneens een anti-Vlaamse houding aannam.¹² Aangezien de anti-leopoldisten het tijdens de Koningskwestie regelmatig over "le Roi collabo" en "les léo-rexistes" hadden, is het voor onze probleemstelling van belang te onderzoeken welke rol Prins Karel speelde in de repressie.

---

⁸ Brief van Holvoet aan Delacroix, 7 december 1946. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁹ LEOPOLD III, Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap, Tielt, Lannoo, 2001, p. 164.

¹⁰ A. DESEYNE, "Karel van Vlaanderen, de schilder", Museum Dynasticum, 2001, 1, pp. 9-11.

¹¹ S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, Monarchie en macht: België en zijn koningen, Brussel, BRT, 1992, p. 48.

¹² C. POEDTS, Prins Karel (1903-1983), Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, p. 94.

Voor we analyseren op welke manier de Regent zijn gratierecht uitoefende, is het van belang een woordje te zeggen over het verzetsimago van de Prins. In de korte biografie van Karel die journalist Raoul Tack voor de diensten van de Regent opstelde, wordt nogal de nadruk gelegd op de verzetsdagen van de Prins en de actieve, zelfs leidende rol die hij er zou gespeeld hebben. Los van de werkelijke omvang van Karels verdiensten, die ondanks ons onderzoek nog steeds schimmig blijven, maakte de Prins wel degelijk deel uit van de weerstand.

Hij behield zijn verzetsimago gedurende het hele Regentschap [...]. Verwijzend naar de bijnaam van zijn vader, de “Koning-Ridder”, werd Karel de “Prins-Weerstander” genoemd. Carlistische pers en politici roemden hem regelmatig voor zijn keuze onder te duiken – vaak was dit niets meer dan propaganda om Leopolds wegvoering aan te klagen. Uit briefwisseling met weerstandsgroeperingen na de oorlog blijkt dat verzetslui de Regent oprecht erkentelijk waren voor zijn dagen in het maquis. Vele actiegroepen stuurden de Prins, die ze beschouwden als “le premier maquisard de Belgique”, na de bevrijding een verslag van hun verzetsactiviteiten tijdens de oorlog, verzochten hem het ere-voorzitterschap of de Hoge Bescherming van hun vereniging op zich te nemen¹³ – wat de Regent steeds weigerde – of verleenden Karel hun eigen eretekens.¹⁴ Prins Karel beweerde in de herfst van zijn leven dat hij zich vaak spottend uitliet over het bedrieglijke heldhaftige beeld dat van hem opgehangen werd: “[I]l avait [...] ironisé sur l’image d’Epinal dont on l’avait affublé: celle d’un prince en résistance, attendant l’heure du soulèvement général contre l’occupant.”¹⁵

Het gratierecht van het Staatshoofd

De Belgische Grondwet voorziet dat de Koning het recht heeft “de door de rechters uitgesproken straffen kwijt te schelden of te verminderen”, zij het met ministeriële verantwoordelijkheid.¹⁶ Als plaatsvervangend staatshoofd kwam de Regent deze taak toe. In zijn troonrede had Karel al allusie gemaakt op de repressie, door “de slechte burgers, op wie een gerechte bestraffing moet neerkomen” uit te sluiten van zijn oproep tot eendracht der Belgen.¹⁷ Toch bleek uit een nota van adjunct-kabinetschef Jean van den Bosch dat de entou-

---

¹³ Bijvoorbeeld het aanbod van de provinciale kring “Le Maquisard” in een brief aan het Kabinet op 12 juni 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1155. Ook de patronage van het “Monument voor het Verzet” weigerde de Regent, hoewel hij de organisatie die er achter zat wel lof toezwaaide en als compensatie, tijdens een audiëntie, de leden een van hun delegatie een “portefeuille gravé au nom de Son Altesse Royale” liet schenken, met enkele van zijn foto’s en proefdrukken van het afgeblazen postzegelproject met Karels beeltenis. Briefwisseling in augustus 1949. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1171. Andere afgewezen aanvragen vinden we terug in nrs, 1172 e.a.

¹⁴ De “Fédération Nationale des Ex-maquisards” bood de Regent, “en récompense de sa belle conduite”, een brevet aan. Brief van 31 mei 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 1155.

¹⁵ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, Léopold III: de l’an 40 à l’effacement, Brussel, Éditions Pol-His, 1991, p. 270.

¹⁶ Voormalig artikel 73 en huidig artikel 110 van de Grondwet.

¹⁷ Cf. supra.

rage van de Regent meer aandacht wou besteden aan het decoreren van nationale helden dan aan het bestraffen van nationale schandes.¹⁸ De repressie en de epuratie waren al door de regering in ballingschap in Londen via enkele besluitwetten voorbereid. Er was besloten enkel de zware schuldigen te straffen, waarbij opsluiting, inbeslagname van goederen, verlies van bepaalde rechten en de doodstraf als mogelijke sancties werden vooropgesteld. Begin 1945 werd de repressie door enkele regentsbesluiten en wetten echter nog aangescherpt.¹⁹

De genadeverlening is een zaak waarvoor, zoals bij alle daden van het staatshoofd, mede-ondertekening van een minister is vereist. De Regent en de Minister van Justitie hadden dus een gedeelde verantwoordelijkheid. Veroordeelde collaborateurs konden hun genadeverzoek richten tot de Dienst Genade van het Ministerie van Justitie, of tot de Prins-Regent persoonlijk. In het laatste geval stuurde het Kabinet het verzoek door naar het ministerie. Het was steeds het ministerie dat het genadedossier opende, waarna de minister advies inwon bij de auditeur en een beslissing nam. Indien de auditeur een ongunstig advies uitbracht, werd het verzoek verworpen. Bij een gunstig advies werd het voorstel van de minister – de afwijzing van het verzoek of strafvermindering – aan het kabinet van de Regent overgemaakt. Kabinetsmedewerkers vatten daarop het dossier samen op “een fiche met alle belangrijke informatie”.²⁰ Onderaan de fiche vermeldde men meestal de straf die het auditoraat had uitgesproken, vergezeld van het voorstel van de minister en de uiteindelijke beslissing van het Kabinet.

De drie medewerkers van de Prins die zich met de genadeverzoeken bezig hielden, waren Georges Holvoet, baron Walter de Séllys Longchamps en attaché Yves Devadder. In het Archief van het Koninklijk Paleis bevinden zich alles samen 1453 “genadefiches”. De eerste tweehonderd steekkaarten werden nog door Holvoet alleen opgesteld. Bijna alle fiches waren door de kabinetschef ondertekend – waarschijnlijk nam enkel in afwezigheid van Holvoet de Séllys Longchamps die taak over.²¹ Alle bronnen en auteurs zijn het er over eens dat Karel op het strafverminderingbeleid persoonlijk “geen enkele invloed” heeft

---

¹⁸ Cf. supra.

¹⁹ C. POEDTS, *op. cit.*, pp. 92-93.

²⁰ S. MATTHÉ, *Het “tweede deel” van de repressie. De vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002, p. 135.

²¹ S. MATTHÉ, *op. cit.*, pp. 135-136. Matthé verwondert zich er bovendien over dat baron Walter de Séllys Longchamps, in 1946 nog substituut-krijgsauditeur, van de rechterlijke macht naar de uitvoerende werd overgeplaatst. Hij besluit echter dat uit de archiefstukken blijkt dat de aanwezigheid van de Séllys Longchamps niet tot misbruiken of belangenvermenging heeft geleid. De Séllys was integendeel net erg vertrouwd met de materie en haar gevoeligheden. Bovendien leek het Kabinet enkel het eigenlijke cumuleren van functies uit te sluiten. Dat blijkt alvast uit een brief van Holvoet aan justitieminister Moreau de Melen op 8 augustus 1949, waarin de kabinetschef opmerkte dat baron luitenant-kolonel Lunden, vleugeladjutant van de Prins-Regent, door het ministerie opgeroepen werd om als plaatsvervangend lid te zetelen in het Krijgshof, terwijl dat niet de gewoonte was voor officieren in dienst van de Regent. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 616.

gehad.²² In het archief van het Koninklijk Paleis vonden we ook niets terug dat op een persoonlijke betrokkenheid van de Regent wees.

Sis Matthé onderzocht voor zijn licentiaatsscriptie de strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog. Uit zijn bevindingen en ons eigen onderzoek blijkt dat het Kabinet van de Regent zo goed als altijd het advies van de minister volgde. Slechts enkele dossiers in het archief van het Koninklijk Paleis wijzen op meningsverschillen tussen het kabinet en de opeenvolgende Ministers van Justitie op het vlak van de genadeverlening. Het gaat daarbij vaak om executies van collaborateurs die medeplichtigen hadden die nog niet veroordeeld waren, of waarvan gelijkaardige zaken nog hangende waren. In die gevallen was het kabinet geneigd de arresten – afgezien van het feit of het genadeverzoek nu al dan niet afgewezen werd – ongetekend terug te sturen.²³

Vaak was het kabinet van de Prins-Regent milder dan de minister. Er is slechts één geval bekend waarbij het Kabinet zich niet kon verzoenen met genadeverlening. De minister wou de terdoodveroordeling van een collaborateur naar een levenslange gevangenisstraf omzetten. Als verzachtende omstandigheid werd gewag gemaakt van “services rendus à la famille de Mr. Le Ministre Spaak” tijdens de bezetting. Het kabinet was echter onverbidde-lijk voor die vriendjespolitiek: “[L]e fait de ne pas avoir maltraité Mme et Mlle Spaak ne peut diminuer en rien la responsabilité de ce condamné [...]. Il serait souhaitable, par souci de justice exemplaire et distributive, d’exécuter la peine de mort [...]”. Het genadebesluit werd ongetekend teruggestuurd. Na wat gehacketak meldde de Sélys Longchamps in een brief aan de kabinetschef van Struye dat de minister het genadeverzoek toch zou afwijzen.²⁴

Naar eigen zeggen vond het kabinet van de Regent het in de regel “[d]ifficile d’être plus sévère que l’aud[itor]at et le Ministre”.²⁵ Indien auditeur en Minister overigens een verschillende gradatie van strafvermindering voorstelden, koos het kabinet van de Regent steeds voor de meest uitgebreide strafvermindering. Het kabinet liet zich ook al vroeg tijdens de repressie uitgebreid informeren en adviseren over het wedervaren van de bestraffingen. Zo zond de auditeur-generaal in november 1945 een circulaire voor magistraten betreffende de repressie op naar Holvoet. In de geleidebrief gaf hij de reden: “Vous m’aviez jadis entrete-
nu de la question des peines prononcées en matière de collaboration militaire, me disant que la question vous intéressait plus particulièrement en raison de l’exercice du droit de grâce.”²⁶ Het kabinet was verre van passief, we kunnen – naast de berg paperassen – in de afhandeling van de dossiers ook druk telefoonverkeer opmerken.

---

²² S. MATTHÉ, *op. cit.*, p. 136. Zie ook L. DE LENTDECKER, *Prins Karel*, Brussel, Grammens, 1987, pp. 39-41.

²³ Bijvoorbeeld de zaak Jaak V.C. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 553.

²⁴ S. MATTHÉ, *op. cit.*, p. 138.

²⁵ Ongedateerde nota. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 551.

²⁶ Brief van de auditeur-generaal aan Holvoet, 21 november 1945. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 611/1.

Matthé besluit dan ook terecht dat “het kabinet van de prins-regent zich strikt constitutioneel [hield] aan het karakter van het genaderecht”. Indien de Regent moest kiezen tussen het voorstel van het auditoraat en de – in vele gevallen lichtere – straf die het ministerie voorstelde, schaarde het kabinet zich steeds achter het mildste oordeel. Enkel indien de redenen voor strafvermindering het Kabinet onconventioneel toeschenen, weigerde men op de genadeverlening in te gaan. Matthé merkt ook op dat het kabinet louter voor de doodstraffen een eigen besluitvorming ontwikkelde en in de regel zeer omzichtig te werk ging. Over het algemeen lijkt het kabinet van de Prins-Regent echter weinig invloed te hebben gehad op de strafverminderingpolitiek anno 1945-1950. De Regent speelde persoonlijk al helemaal geen rol van betekenis.

De Regent en de zaak Poulet-Capelle – Raakvlakken tussen Koningskwesie en genadeverlening

Bij één zaak raakten repressie en Koningskwesie echter bijzonder vervlochten, namelijk de terdoodveroordeling van de collaborerende krantenredacteur Robert Poulet. Tijdens de bezetting was Poulet de bezieler van de Nieuwe Orde-krant *Le Nouveau Journal*. De eens gerenommeerde journalist had aan het begin van de oorlog contact gezocht met Leopolds secretaris Capelle. Poulet wenste het advies van de Koning te kennen over het heropstarten van een Belgische pers onder de Duitse bezetting, voordat hij zich aan een nieuw op te richten krant zou verbinden. Capelle ontving Poulet op 30 september 1940 bij hem thuis, maar benadrukte dat hij enkel een privé-advies kon geven waar de Koning niets mee te maken had. Capelle moedigde de journalist daarop ten persoonlijke titel aan bij zijn initiatief, dat hij ondermeer “patriottisch” noemde. Ondanks Capelles voorbehoud beschouwde Poulet deze goedkeuring via een omweg als het fiat van de Koning.

Le Nouveau Journal zou een belgicistische lijn volgen, maar raakte al snel verzeild in de intellectuele collaboratie: “*Le Nouveau Journal* voer een Nieuwe-Ordekoers, sympathiseerde zeker in het begin sterk met Rex, trok van leer tegen de geallieerden en de regering in Londen, hemelde de nationaal-socialisten op als de redders van Europa en zag, net als het Vichy-regime, het heil van België in een loyale samenwerking [met de Duitse bezetter].” Poulet bleef ondanks deze feiten tijdens minstens twaalf gesprekken – die ook over politiek handelden – contact houden met Capelle, tot in 1944. De journalist putte hieruit de geruststellende gedachte dat Leopold tevreden was over de richting van *Le Nouveau Journal*. Capelle en andere leden uit de koninklijke entourage zouden Poulet dat ook herhaaldelijk hebben verzekerd. Hij beschouwde zichzelf zelfs als “de officieuze journalist van het hof”.²⁷

---

²⁷ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *Leopold III. De koning, het land, de oorlog*, Tielt, Lannoo, 2001, p. 452-455.

Na de oorlog werd de journalist in beroep ter dood veroordeeld. Al die tijd had hij met geen woord gerept over zijn contacten met Capelle. Nu zijn executie naderde en gratie zijn enige uitweg was, besloot hij de Regent en het Ministerie van Justitie op de hoogte te stellen van de goedkeuring die hij tijdens de oorlog van de Koning voor zijn activiteiten binnen *Le Nouveau Journal* meende te hebben ontvangen. Pirenne beweert in zijn memoires dat Poulet van de Regent gratie had gekregen omdat hij een incriminerend dossier over Capelle had afgeleverd, dat kon gebruikt worden in de campagne tegen de terugkeer van de Koning. Pirenne schreef over de dag dat de genadeverlening bekend werd gemaakt: “A 20 h, j’apprends que le Régent vient de grâcier Robert Poulet, en commutant sa peine. La condition mise à la grâce – et qui fut posée à Madame Poulet – a été que Poulet livrerait un dossier contre Capelle, ce qu’il a fait.”²⁸ Pirenne heeft het echter bij het verkeerde eind, zoals we zullen zien.

Op 14 mei 1946 ontving het kabinet van de Prins-Regent een brief van het Ministerie van Justitie met het gratieverzoek van Poulet.²⁹ De journalist had er inderdaad een “Mémoire confidentiel” met zijn versie van de betrekkingen met het hof aan toegevoegd.³⁰ Een kleine maand later beval de Minister van Justitie het opstarten van een onderzoek tegen Capelle. Huwart, de eerste advocaat-generaal bij het Militair Gerechtshof, ondervroeg de koninklijke secretaris in totaal 34 maal. De pers besteedde ruime aandacht aan de zaak Poulet-Capelle, in de marge van de Koningskwestie. Capelle genoot overigens na de oorlog nog steeds de sympathie van Leopold. Pirenne hielp zijn voorganger zelfs bij het samenstellen van een nota over de contacten met Poulet, bedoeld om Capelle en de Koning in de zaak buiten schot te houden. Op 24 juni 1948 werd Capelle uiteindelijk buiten vervolging gesteld.

In een brief naar Spaak op 25 september 1948 omschreef de Staercke het hangende gratieverzoek van Poulet als “un assez gros os à ronger” en “toujours le même jeu de mystère et des révélations”. Hij uitte ook zijn verontwaardiging over het “non-lieu” –het ontslag van rechtsvervolging – van Capelle:

“Le non-lieu de Capelle brille par une absolute absence de motifs. Quand Holvoet a demandé à Huwart, le Substitut de l’Auditeur général, les raisons du non-lieu, celui-ci lui a déclaré qu’elles étaient impossibles à donner car il n’y en avait pas et qu’il avait d’ailleurs consigné tout cela dans un rapport de 117 pages, adressé au Ministre de la Justice.”

“Il a dit à Holvoet: “L’affaire Capelle est le drame de la fidélité”. Son enquête aboutit à la conclusion d’une coopération au moins morale de la part de Capelle et de son maître dans la question de la collaboration intellectuelle sous

---

²⁸ J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 305.

²⁹ SOMA, *Papieren van den Bosch*, nr. AA 916/83-92.

³⁰ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, *op. cit.*, p. 449.

l'occupation et, me semble-t-il [...], à l'établissement d'un fait matériel de complicité [...].”

De Staercke had dus, net als Huwart, duidelijk graag gezien dat Capelle een veroordeling opliep. Dat blijkt nog uit de wens die de Staercke aan het einde van zijn brief uitdrukte:

“Vous comprenez que Poulet [sic], même si son recours en grâce est signé, demandera la communication du dossier. Le rapport de Huwart s’y trouvera-t-il ou ne s’y trouvera-t-il pas? [...]”³¹

Poulet en zijn echtgenote contacteerden na de terdoodveroordeling ook Capelle en de Koning om hen op te roepen te spreken. Beiden wimpelden ze alle verantwoordelijkheid af. Aanvankelijk besloot de Prins-Regent om Poulets genadeverzoek af te wijzen. Op het laatste nippertje veranderde de Prins echter nog van mening, en wel omwille van de Koningskwestie. De Staercke deed het relaas aan Jean Stengers: “De Prins-regent had een besluit tot gratie-afwijzing ondertekend. De terechtstelling moest de maandag nadien plaatsvinden. Inmiddels was de Staercke door pater Claeys-Boüart benaderd, die hem op de onrechtvaardigheid van Poulets veroordeling had gewezen. Want Poulet had gemeend zich te kunnen beroepen op de instemming van Leopold III. De Prins-regent was in Londen. De Staercke reisde daarheen en ontmoette de prins in de Belgische Ambassade, waar hij zich kleepte voor een receptie in Buckingham Palace. De Staercke pleitte ten gunste van de zaak Poulet. Als u hem laat executeren, zei hij de Prins, zal men u ervan beschuldigen u te hebben ontdaan van een getuige van de Koningskwestie. De Prins nam het document en plaatste een groot kruis door zijn handtekening. De gratie-afwijzing was dus geannuleerd. Die maandag vond er geen executie plaats.”³²

Het was dus absoluut niet zo dat Poulet zijn genade had “afgekocht” door de Regent een munitie te leveren om Capelle aan te vallen. Integendeel, Karel was onverbiddelijk geweest en had slechts op aandringen van de Staercke – die schermde met de Koningskwestie – de gratie verleend.

Een Civiele Lijst voor de Regent?

De Civiele Lijst is de forfaitaire toelage die de Koning ontvangt om zijn taken als staats-hoofd te vervullen.³³ We onderzoeken hoe Prins Karel ten opzichte van de Civiele Lijst en de koninklijke bezittingen stond tijdens het verloop van zijn Regentschap.

---

³¹ Brief van de Staercke aan Spaak, 25 september 1948. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

³² A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie*, Tielt, Lannoo, 2003, p. 15.

³³ A. MOLTOR, *op. cit.*, p. 162.

Nog voor de stemming in het Parlement over het Regentschap en nog voor Karel de eed aflegde, besprak de regering-Pierlot al de mogelijkheid om de Civiele Lijst naar het nieuwe staatshoofd te transfereren. Vijf dagen nadat de Prins zijn kandidatuur aanvaard had, keurde de ministerraad in het geheim een “Projet d’arrête-loi fixant la liste civile du Régent” goed. De Prins zou Pierlot gevraagd hebben om het bedrag zo laag mogelijk te houden.³⁴ Uiteindelijk lijkt er van het toekennen van een Civiele Lijst niets in huis te zijn gekomen. In januari 1945, na tien weken Regentschap, schreef minister zonder portefeuille De Schryver namelijk aan Minister van Buitenlandse Zaken Spaak: “Ainsi que vous le savez, le Regent a refusé toute Liste Civile et vous n’ignorez point que les ressources qui sont à la disposition de la Maison du Regent pour les frais administratifs sont très limitées.” Om die reden, legde De Schryver uit, werden veel telegrammen die het Paleis wenste te verzenden, in werkelijkheid geëxpedieerd en betaald door de Ministeries van Buitenlandse Zaken en Koloniën.³⁵

Toen de Koning na zijn bevrijding niet terugkeerde, werd het Regentschap voor onbepaalde tijd verlengd. Dat wijzigde de situatie grondig. Al kort nadat Leopold zich in Zwitserland had gevestigd, kwamen Weemaes en Pirenne in audiëntie bij Holvoet informeren naar de stand van zaken betreffende de Civiele Lijst. Het verblijf van de koninklijke familie in Pregny was vanzelfsprekend niet goedkoop: “Huur en onderhoud van Le Reposoir, verwarming, voeding, kleding, opvoeding en opleiding van de koninklijke kinderen, kosten van personeel, talloze verplaatsingen, verblijf in chique vakantieoord en hotels, deelname aan exclusieve sportwedstrijden, aangepaste toiletten en juwelen, [...]”³⁶

Pirenne stelde tijdens de audiëntie: “Le Roi est toujours le Roi, si l’impossibilité de régner provenait de la minorité ou de la maladie, le Roi émargerait toujours à la liste civile.” Holvoet betwistte de bewoording als zou de Koning op “de loonlijst staan” van de Civiele Lijst en wees Pirenne op de werkelijke functie van die dotatie: “La liste civile paie les traitements et pensions du personnel, l’entretien et le chauffage des Palais, les frais de voiture [...]”³⁷ Er kon dus geen sprake van zijn dat de Koning nog over de Civiele Lijst zou beschikken. Samen met enkele andere beslissingen van de Regent noemde Pirenne deze houding betreurenswaardig: “On ne pourra interpréter ces décisions que comme une étape vers la disparition complète du Roi.”³⁸

---

³⁴ “Prince demande constituer min[imum]”. Notulen van de ministerraad, 18 september 1944. “Gouvernement rentré de Londres: proces-verbaux non-rédigés”, ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/022.

³⁵ Brief van De Schryver aan Spaak, 5 januari 1945. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 536.

³⁶ E. RASKIN, Prinses Lilian: de vrouw die Leopold III ten val bracht, Antwerpen, Houtekiet, 1998, p. 198.

³⁷ Verslag Holvoet van audiëntie Pirenne en Weemaes, 16 augustus 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

³⁸ J. PIRENNE, Mémoires et notes politiques, Verviers, Marabout, 1975, p. 281.

Twee weken later, op 30 augustus 1945, besliste de regering-Van Acker om de Civiele Lijst van de Koning officieel toe te kennen aan de Regent:

“Le conseil décide que la liste civile sera transféré à Monseigneur le Régent. Il en sera de même de la jouissance des habitations royales mises à la disposition du Roi, à charge, pour la liste civile, de pourvoir à leur entretien et leur ameublement.”³⁹

Het is duidelijk dat de Koning en zijn secretaris niet op de hoogte waren van deze regeringsbeslissing. Dat bleek toen Pirenne op 7 september Karels adjunct-kabinetschef Jean Van den Bosch kwam opzoeken, en hem vroeg “où en était la question de la liste Civile allouée au Souverain”. Volgens Pirenne moest de toelage alle kosten dekken van het verblijf van Leopold in Zwitserland, van de opvoeding van de kinderen en van het Secretariaat. Van den Bosch zweeg over het besluit van de ministerraad en verwees Pirenne door naar Holvoet, die blijkbaar met de regering over de zaak had onderhandeld. Hij liet de koninklijke secretaris wel al blijken dat er niet bepaald schot in de zaak zat.⁴⁰ Op 23 september schreef Holvoet echter naar de Staercke dat hij nog steeds wachtte op het “projet d’arrêté” over de Civiele Lijst, dat nog door Karel moest worden ondertekend. Ondertussen bekommerde de kabinetschef van de Regent zich wel al om “la séparation des menages et la réduction du chauffage à Laeken, la présidence de la Donation, le tableau des traitements de la Liste civile etc...”⁴¹

Op 27 maart 1946, toen de hele zaak al een tijd in kannen en kruiken was, verweet Pirenne de Regent tijdens een audiëntie dat het “peu gracieux” was geweest om de Koning, “sans demander son accord”, zijn Civiele Lijst te ontnemen.⁴² Pirenne trok uit de kwestie overigens sterke conclusies: “Je demandais où en était la question de la liste civile du Roi. Pas de réponse. J’ai l’impression très nette que le Régent ne veut plus aucun rapport quelconque avec le Roi, même de pure forme. Le Roi n’existe plus pour lui.”⁴³

Koninklijke bezittingen en koninklijke giften

De bezittingen van de Koning in België leiden ook tot enkele strubbelingen tussen de entourage van Karel en Leopold. In augustus stelde Holvoet aan Pirenne: “Les appartements

---

³⁹ Notulen van de ministerraad, 30 augustus 1945. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁴⁰ Nota van Van den Bosch over het bezoek van Pirenne, 10 september 1945. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁴¹ Brief van Holvoet aan de Staercke, 23 september 1945. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 2.

⁴² Nota van de Staercke, 27 maart 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁴³ J. PIRENNE, *op. cit.*, pp. 305-306.

du Roi à Laeken seront fermés et resteront inviolés, sous la garde d'un domestique.”⁴⁴ In september 1945 circuleerde in Brussel een roddel, die door een officier van de Mouvement Nationale Royaliste ook naar het Kabinet van de Regent werd gestuurd: “[O]n racontait à Bruxelles que le Roi avait envoyé 2 chauffeurs au Palais de Laeken pour y reprendre deux autos qui lui appartenaient en nom personnel, mais que le Prince Régent aurait formellement refusé de les livrer!?”.⁴⁵ Waarheit of Dichtung? We hebben het niet kunnen uitzoeken, maar de Prins had inderdaad op dat moment wettelijk gezien alle koninklijke bezittingen in vruchtgebruik.

Wél zeker is dat majoor Bex, een ordonnansofficier van de Prins, van plan was om in de zomer van 1945 een inventaris te maken van het meubilair in de koninklijke privé-appartementen te Laken. Leopold had daar lucht van gekregen, want hij telefoneerde naar Weemaes met de wens dat de inventaris niet zou worden opgemaakt. Na een vraag om opheldering antwoordde Holvoet echter dat hij nergens van wist.⁴⁶ Op 17 juli 1946 stuurde Weemaes daarom nog expliciet een brief naar de kabinetschef van de Regent, met – vanwege de Koning – “le désir formel que ce projet ne soit pas exécuté”. Leopold wenste duidelijk niet dat iemand in Laken kwam.⁴⁷

Opnieuw weten we niet zeker of de wensen van de Koning opgevolgd werden. Het is echter waarschijnlijk dat – indien de inventaris al plaatsvond – ze niet werd opgemaakt door majoor Bex of een ander lid van het Huis van de Regent. Karel wenste immers niet dat iemand uit zijn eigen entourage zich op het kasteel in Laken vertoonde. Toen Leopold later die zomer enkele schilderijen uit zijn privé-vertrekken in Laken wou laten halen, noteerde Holvoet de oplossing die daarvoor gevonden werd: “Communiqué à Vander Linden qu’il aille seul à Laeken chercher les tableaux de Joël Vander Elst. S.A.R. préfère que personne de Sa maison (vander Linden avait parlé de d’Ursel) ne pénètre dans les logis du Roi.” De Intendant van de Civiele Lijst mocht het werkje dus opknappen.⁴⁸

De koninklijke giften, “secours” in de omgang, werden tot eind 1946 geput uit een speciaal fonds dat Leopold nog voor zijn wegvoering voor dat doel had opzij gezet. Tijdens de eerste dagen van het Regentschap stuurde Gustave van der Linden, Intendant van de Civiele Lijst, een brief naar Holvoet over de kwestie: “La question de la continuation même des

---

⁴⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 281.

⁴⁵ Brief van generaal-majoor Graff aan het Kabinet van de Regent, 1 oktober 1945. AKP, Militair Huis Prins-Regent, nr. 43.

⁴⁶ Nota van Holvoet voor de Prins-Regent, 12 juli 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁴⁷ Brief van Weemaes aan Holvoet, 17 juli 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁴⁸ Jean d’Ursel was verbonden aan het Militair Huis van de Prins-Regent. Nota van Holvoet, 14 augustus 1946. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

secours ne se pose pas actuellement – le crédit auquel il est fait allusion dans la formule n'est pas épuisé – mais il y aurait lieu de décider s'ils ne devraient pas être accordés par le Cabinet du Prince Régent ou si, de toute façon, il ne faudrait pas modifier la formule.” Op de achterzijde van de brief noteerde de kabinetschef het antwoord dat hij zou verzenden: “Le Prince Régent désire que les secours soient accordés au nom du Roi.”⁴⁹ Niettemin verleende Karel in die eerste maanden ook giften – zij het uit zijn persoonlijke fortuin – en nam hij de taak van Leopold volledig over nadat hem de Civiele Lijst was toegekend.

Eén of zes miljoen voor de Koning? – Juridisch getouwtrek over de Civiele Lijst

In de maand juli van 1946 besloot de Regent om de Intendant van de Civiele Lijst de opdracht te geven vanaf 1 september niet langer de onkosten van de entourage van de Koning te vergoeden.⁵⁰ Op die datum was al 786.000 frank van de middelen die ter beschikking stonden van de Regent naar de Koning gevloeid.⁵¹ Het afsluiten van die geldstroom betekende dat Leopold volledig aangewezen was op zijn persoonlijke spaarpotje voor het onderhouden van zijn gezin. Al snel werd de beslissing van de Regent bekend in Pregny, waarna de entourage van de Koning zijn broer om opheldering vroeg. Op 12 juli kreeg Weemaes telefoon van Leopold, met de eis een dag later een antwoord te hebben op zijn financiële vragen. Laconiek meldde Holvoet aan de Regent het antwoord dat hij Weemaes bezorgde: “J’ai répondu [...] que je croyais la chose impossible.”⁵²

De Koning bevond zich echter – misschien wel net als gevolg van deze beslissing – in financiële moeilijkheden. Leopold probeerde nogmaals aanspraak te maken op de Civiele Lijst, die hij als zijn persoonlijke toelage bleef beschouwen. De Regent liet ondertussen aan Gustave Van der Linden weten dat hij bereid was om jaarlijks 1 miljoen Belgische frank van op het budget van de Civiele Lijst ter beschikking te stellen van de Koning. Op 4 september 1946 ontving de Staercke Van der Linden, naar aanleiding van diens vertrek als Intendant. Uit het proces-verbaal van de ontmoeting blijkt dat Karel een grote rol had gespeeld bij het bepalen van de som van 1 miljoen, en dat de Prins bovendien niet aarzelde om eisen te stellen over de bestemming van het geld: “Le Prince a fixé à un million par an la somme qui sera mise à la disposition du Roi. Au sujet de l’entretien et de l’éducation des enfants royaux, une intervention financière peut être prévue. L’Etat serait même disposé à y participer mais des garanties doivent être obtenues quant à l’orientation de l’éducation des Princes. Ce dernier point devrait donc faire l’objet de négociations. Il suffirait que ce soit le

---

⁴⁹ Brief van Van der Linden aan Holvoet (recto) en minuut van antwoord (verso), 26 september 1944. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 30.

⁵⁰ Anonieme nota, juli 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵¹ E. RASKIN, Prinses Lilian, p. 198.

⁵² Nota van Holvoet voor de Prins-Regent, 12 juli 1946. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

Prince Régent qui ait les garanties nécessaires pour qu'Il obtienne l'intervention de l'Etat." De Regent wou zich dus eerst verzekeren van de "richting" van de opvoeding van Kroonprins Boudewijn en zijn broer Albert, alvorens bij de regering er op aan te dringen om die te financieren.⁵³ Die eis kan niet anders geïnterpreteerd worden dan als een uiting van wantrouwen in Leopold III. Ook vele politici die de troonsafstand van Leopold wensten ten voordele van zijn zoon, maakten zich overigens zorgen om de opvoeding van Boudewijn.

Het antwoord van de Koning kwam drie maanden later. Op 12 december stuurde Van der Linden een brief naar Holvoet, waarin hij om diens aanwezigheid verzocht op een onderhoud over het antwoord van de Koning. De koninklijke advocaten Marcq en Delacroix zouden er ook zijn.⁵⁴ De samenkomst vond plaats op 20 december. De advocaten van de Koning wensten het met de kabinetschef en de Intendant niet ten gronde hebben over de juridische controverse die ontstaan was naar aanleiding van, wat zijn noemden: "le transfert de la liste civile au nom du Prince Régent, alors qu'elle est constitutionnellement et légalement à la disposition et sous le contrôle du Roi".

Marcq en Delacroix bepleitten niettemin dat een deel van de Civiele Lijst aan de Koning toebehoorde, meerbepaald om Leopold in staat te stellen een levenswijze te onderhouden die een vorst waardig was. De politieke moeilijkheden die de Koningskwestie had doen rijzen, veranderde daar volgens de juristen niets aan. Om alle kosten van het verblijf in Zwitserland te dekken, had de Koning gedacht aan een som van 6 miljoen frank – met andere woorden een heel stuk meer dan de Prins had aangeboden. Indien de kosten van het Regentschap te zwaar zouden zijn om die 6 miljoen van de Civiele Lijst af te houden, moest er volgens de Koning een andere oplossing gevonden worden. Marcq en Delacroix gaven Van der Linden en Holvoet ook een opsomming van de kosten die de Koninklijke Familie in Zwitserland had gemaakt.⁵⁵

De entourage van de Prins was het duidelijk niet eens met de bevindingen van de advocaten. Dezelfde dag nog redigeerde juridisch kabinetsmedewerker Yves Devadder een nota waarin hij de argumentatie van de Koning weerlegde. Op de eerste plaats stelde Devadder dat de "transfert" van de Civiele Lijst naar de Regent eigenlijk geen goede omschrijving van de situatie was. Hij somde daarna allerlei bronnen op die moesten aantonen dat "la liste civile constitue un budget qui est attaché à la fonction de chef de l'Etat et non une rémunération donnée au Souverain". Dat was een letterlijk citaat van Eerste Minister Jamar uit 1934, in de Senaat, tijdens het eigenlijke debat over Leopolds Civiele Lijst bij zijn troonsbestijging. Devadder besloot: "Si la Liste Civile est à la disposition du Régent, c'est en raison

---

⁵³ Proces-verbaal van de Staercke over zijn ontmoeting met Van der Linden, 4 september 1946. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵⁴ Brief van Van der Linden aan Holvoet, 12 december 1946. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵⁵ "Consultation" van Marcq en Delacroix, 20 december 1946. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

du fait que les attributions du Chef de l'Etat sont exercées par lui". De Civiele Lijst kwam volgens het kabinet van de Regent toe aan het Staatshoofd – in casu de Regent – en was dus niet aan de persoon van de soeverein verbonden.

De prinselijke entourage erkende dan wel de financiële belasting die de situatie waarin de Koning zich bevond had veroorzaakt, maar vond dat Leopold eerst zijn persoonlijk fortuin moest aanspreken alvorens een beroep te doen op fondsen uit de Civiele Lijst: "Parmi les obligations auxquelles la liste civile doit permettre de faire face, il faut évidemment ranger celles qui tendent à assurer au Roi – qui n'exerce pas les fonctions de chef de l'Etat – une situation matérielle conforme au prestige nécessaire de l'Institution Royale. Mais cette obligation incombant à la liste civile n'est que subsidiaire: elle existe surtout dans la mesure où les revenus de la fortune privée du Roi ne lui permettent pas d'avoir un train de vie conforme à son rang."⁵⁶

De financiële situatie van de Koning wordt een regeringszaak – Onderhandelingen tussen de advocaten

Drie dagen later overhandigde Karel de nota van Marcq en Delacroix tijdens een lunch aan Eerste Minister Huysmans. De Prins vond het voorstel van zijn broer persoonlijk buitensporig en consulteerde de regering om uit de impasse te raken: "Le Régent, estimant que la somme de six millions postulée était exagérée, demande l'avis du Gouvernement."⁵⁷ Later zou Holvoet over de doorverwijzing en politisering van het probleem wijten aan de demarche van Marcq en Delacroix: "Cette consultation a sorti le problème de son cadre familial pour le placer sur un plan juridique et politique, revendiquant pour le Roi le quart de la Liste Civile réajustée par une Loi."⁵⁸

Op oudejaarsavond 1946 besprak de regering de kwestie. Spaak verzette zich tegen Marcqs en Delacroix' interpretatie als zou de Civiele Lijst nog steeds aan de Koning toebehooren: "Dès l'ouverture de la Régence, le Prince a, en fait, la disposition de la Liste Civile". Spaak volgde de mening van Devadder en verwees daarbij naar artikel 82 van de Grondwet – over de onmogelijkheid om te regeren. In de hypothese dat de onmogelijkheid waarin de Koning zich bevond was voortgevloeid uit waanzinnigheid, zou niemand het dan immers in zijn hoofd halen om te beweren dat de Civiele Lijst nog steeds ter beschikking stond van de geesteszieke Koning? Waarom zou dat in het geval van de Koningskwestie dan wél zo zijn? Spaak stelde voor om de Regent over de kwestie een nota te bezorgen met het standpunt van de regering. De Minister van Buitenlandse Zaken verzette zich echter niet tegen een eventuele dotatie voor de Koning, als die buiten de Civiele Lijst zou vallen. Hij was

---

⁵⁶ Nota van Devadder, 20 december 1946. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁵⁷ Notulen van de ministerraad, 31 december 1946. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁵⁸ Brief van Holvoet aan Ketels, 24 maart 1947. "Dossier Roi 2ième partie", AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

zelfs bereid die toelage tot 10 miljoen Belgische frank te laten oplopen, “si c’était là une manière de mettre le point final à la question royale”.⁵⁹

De andere ministers namen het niet echt op voor de Koning. De liberaal Kronacker vond dat het bedrag van Civiele Lijst, dat dateert uit 1934, in de eerste plaats aangepast moest worden aan het duurdere levensonderhoud sinds de Tweede Wereldoorlog. De Minister vond zelfs dat de Prins niet verplicht was om Leopold ook maar één cent te gunnen: “Il est [...] inéquitable que le Prince verse une partie de cette Liste à Son Frère”. De communist Lalmand benadrukte dan weer, net als de Regent zelf wat de opvoeding van de prinsen betrof, dat een eventuele dotatie voor de Koning gepaard moest gaan met nuttige tegeneisen van de regering. Minister van Financiën Merlot onthulde dat er al anderhalf jaar, vanuit de begroting, maandelijks en naargelang de vraag die uit Pregny kwam, tussen 25.000 en 45.000 Zwitserse frank naar de Koning werd gestuurd om de onkosten van de familie te dekken. Voordat de regering een advies uitbracht over de zaak, wou Merlot eerst weten of de Regent instemde met het principe van de verdeling van de Civiele Lijst tussen beide broers.⁶⁰

Nadat Karel de hete aardappel naar de regering doorgeschoven had, kwam er echter geen schot in de zaak. De entourage van de Koning werd ongeduldig. Marcq informeerde in maart 1947 nogmaals naar de beslissing van de Prins. Omdat Gustave Van der Linden de beheerder van de private goederen van de Koning was geworden, verving Charles Ketels hem als de nieuwe Intendant van de Civiele Lijst. In een brief bracht Holvoet de kersverse Intendant op de hoogte van de voorbije contacten met de entourage van de Koning. Holvoet herhaalde het standpunt van de prinselijke entourage: zolang het Parlement of de regering geen andere maatregelen hadden genomen, bleef het aanbod van de Prins om 1 miljoen uit het budget van de Civiele Lijst aan de Koning over te maken gelden. De Civiele Lijst was echter te zwaar belast om dat bedrag verder te verhogen.⁶¹

De Regent stuurde jurist Paul De Visscher naar Marcq, om hem deze positie uit de doeken te doen. Achteraf deed De Visscher in een brief het relaas van het onderhoud aan Ketels:

“Le mercredi 26 mars, j’ai rencontré Me René Marcq, avocat à la Cour de Cassation. Conformément au désir exprimé par S.A.R. le Prince Régent, j’ai exposé à Me Marcq le point de vue adopté par l’Administration de la Liste Civile à la sui-

---

⁵⁹ Notulen van de ministerraad, 31 december 1946. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁶⁰ Notulen van de ministerraad, 31 december 1946. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁶¹ Brief van Holvoet aan Ketels, 24 maart 1947. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

te de la consultation rédigée par lui-même ainsi que par Me Gaëtan Delacroix et déposée entre les mains du Baron Holvoet à la date de 20 décembre 1946.”

“J’ai déclaré à Me Marcq que, de l’avis de l’administration de la Liste Civile, cette consultation avait placé la question sur le terrain politique et, cela, tant en raison de l’importance de la somme réclamée (l’opinion publique et les Chambres pouvant légitimement se préoccuper de l’usage d’une telle somme) qu’en raison des considérations de principe et de droit soulevées par cette consultation. J’ai ajouté que, devant cette situation, le Prince Régent s’était trouvé dans l’obligation constitutionnelle de conformer strictement Son attitude à l’avis de Ses Ministres responsables devant les Chambres, le Prince Se refusant à prendre personnellement une attitude qui serait susceptible d’être discutée dans des débats publics.”

“J’ai exposé que telle était la raison pour laquelle le Cabinet de S.A.R. le Prince Régent ainsi que l’Administration de la Liste Civile, exclusivement animés par le souci de se conformer au respect des principes constitutionnels, avaient estimé ne pas pouvoir répondre à la consultation du 20 décembre 1946, ma propre démarche n’ayant qu’un caractère de pure courtoisie vis à vis des auteurs de cette consultation. Enfin, j’ai déclaré à Me Marcq que le Gouvernement ayant pris ses responsabilités, le Prince Régent réitérait à SM la Roi, l’offre qu’Il Lui avait faite pour la première fois, à la date du 4 septembre 1946 et que, pour le surplus, seuls le Gouvernement et le Parlement devaient être considérés comme qualifiés pour trancher les questions politiques soulevées par la consultation déposée entre les mains du Baron Holvoet à la date du 20 décembre dernier.”⁶²

Marcq had De Visscher beloofd hem zo snel mogelijk Leopolds beslissing betreffende het hernieuwde aanbod van 1 miljoen te bezorgen. Op 8 april stuurde de magistraat echter eerst nog een verzoek om de omvang van de Civiele Lijst te preciseren. De entourage van de Koning had namelijk vernomen dat die veel groter was dan het bekende bedrag van 12 miljoen Belgische frank. Op 30 april bracht De Visscher bij Holvoet opnieuw verslag uit van een gesprek met Marcq. Een schriftelijk antwoord, zo schrijft De Visscher, had hij namelijk niet kunnen geven, “conformément au désir exprimé par vous-même ainsi que par M. de Staercke”. De Visscher had tegenover Marcq nogmaals benadrukt dat “en dehors de toute question politique, S.A.R. le Prince Régent devait être considéré comme se trouvant dans l’impossibilité matérielle de majorer l’offert de un million qu’Il avait faite dès le 14 septembre 1946”.⁶³

---

⁶² Brief van De Visscher aan Ketels, 27 maart 1947. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶³ Brief van De Visscher aan Holvoet, 30 april 1947. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

De advocaat van de Regent legde uit dat de Civiele Lijst wel degelijk nog steeds bestond uit de 12 miljoen die het Parlement in 1934 jaarlijks aan Leopold had toegekend. Het Parlement en de Regering hadden om politieke motieven sinds 1944 niet aan dat bedrag willen raken – begrijpelijk, want een verhoging van de dotatie tijdens het Regentschap zou door de leopoldisten bekritiseerd kunnen worden. Omdat de vooroorlogse 12 miljoen echter onvoldoende waren om de kosten van het Paleis te dekken, werd daar via “avances” van het Ministerie van Financiën jaarlijks nog 12 miljoen aan toegevoegd.

Dat geld kon echter evenmin aangewend worden om de financiële situatie van Leopold en zijn gezin te lenigen: “[E]n raison mêmes des conditions dans lesquelles ces avances avaient été consenties, S.A.R. le Prince Régent ne pouvait envisager, et le Gouvernement ne pouvait accepter, de voir utiliser ces sommes à d’autres dépenses que celles qui sont inhérentes à l’exercice de la fonction de Chef de l’Etat”. Zo expliceerde De Visscher dat het, ondanks de verhoogde fondsen, voor de Prins niet mogelijk was meer dan 1 miljoen voor de Koning op tafel te leggen. De Visscher herhaalde dat Leopold zich in de eerste plaats tot de regering moest wenden, en dat hij bovendien snel diende te beslissen of hij al dan niet op het voorstel van de Prins inging.⁶⁴ Uiteindelijk zou Leopold Karels aanbod weigeren, omdat hij het onvoldoende vond.

Karel trekt zijn handen van het dossier af... – ... maar wil toch op de hoogte blijven

De zaak kwam opnieuw onder de aandacht tijdens de reis van de Regent in Congo. Op 10 juli 1947 schreef Spaak, die ondertussen Huysmans als Eerste Minister had vervangen, openhartig in een brief aan de Prins:

“J’ai reçu aujourd’hui M. Struye, qui est venu me dire que M. Weemaes insiste vivement pour qu’une solution soit trouvée en ce qui concerne les sommes d’argent dont le Roi semble avoir un urgent besoin. J’ai dit au Ministre de la Justice qu’en principe je n’étais pas opposé à faire remettre au Roi ce dont Il avait besoin, mais que ces sommes ne pouvaient pas être prélevées sur la Liste Civile et qu’il fallait, par conséquent, trouver un moyen d’arranger les choses. M. Struye en parlera prochainement avec M. Eyskens et rien ne sera décidé ni fait avant que le Régent ne soit rentré.”⁶⁵

Pas op 24 juli ontving de Regent, ver weg in de kolonie, deze boodschap van Spaak. De Regent zat op één lijn met zijn regering. Hij drukte zijn tevredenheid uit over het feit dat de entourage van de Koning zich tot politici wendde, en niet langer tot zijn medewerkers: “Le Prince est heureux que la question de l’éventuelle augmentation de l’indemnité ou allocation que l’on servirait à Son Frère ait été placée sur son vrai terrain.” Niettemin wou Karel een

---

⁶⁴ Brief van De Visscher aan Holvoet, 30 april 1947. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁵ Brief van Spaak aan de Prins-Regent, 10 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

oogje in het zeil houden: “Il souhaite, comme vous, que rien ne soit fait tant qu’Il n’est pas rentré.”⁶⁶ De Regent was voorbarig in zijn opluchting, want de in België gebleven Holvoet werd via een nieuwe demarche van Delacroix betrokken bij Leopolds herhaalde wens. Holvoet telefoneerde met De Visscher en de Eerste Minister over de zaak, en schreef na het gesprek in een nota: “Spaak estime qu’il n’a pas d’initiative à prendre, il discutera avec les personnes que le Roi voudrait mandater à cet effet”. Dat is ook de boodschap die de premier aan Delacroix meegaf.⁶⁷

Op 14 augustus keerde Karel terug uit Congo, het startsein voor een laatste afwijzing van de koninklijke toenaderingspogingen. Op 16 augustus stuurde Charles De Visscher een brief aan Delacroix, waarin hij uitlegde dat baron Holvoet niet op zijn verzoek gereageerd had omdat hij de kwestie van de Civiele Lijst als een regeringszaak beschouwde. De entourage van de Prins herhaalde nogmaals dat ze niet van plan was haar vingers te verbranden aan de netelige kwestie: “[L]e désir du Cabinet du Prince Régent est de rester à l’écart du règlement d’une question aussi délicate”.⁶⁸

Vanaf toen bleef de rol van de Regent en zijn entourage in de afhandeling van het conflict beperkt. Een jaar later, in juli 1948, waren binnen de CVP-fractie in het Parlement enkele leopoldisten van plan waren de ogenschijnlijk precaire financiële situatie van de Koning onder de aandacht van de publieke opinie te brengen, indien er niet snel een oplossing kwam. Het was immers bekend geraakt dat het Ministerie van Financiën nog eens 12 miljoen bovenop de Civiele Lijst aan de Regent had toegekend: “[A]ux dires de ces parlementaires la somme totale mise à la disposition de S.A.R. le Prince Régent s’élèverait à 30 millions”. Het contrast met de magere fondsen van de Koning wilden de CVP’ers bewust uitspelen om de aanslepende kwestie omtrent de Civiele Lijst in een stroomversnelling te brengen. Bovendien waren Delacroix, Weemaes en Van der Linden ook Minister van Financiën Eyskens komen opzoeken, alwaar ze er mee hadden gedreigd – bij het uitblijven van een regeling – “à organiser une souscription publique pour recueillir les moyens financiers nécessaires à assurer la subsistance de la famille royale”.⁶⁹

In het licht van een publiek debat waarin de financiële situaties van Koning en Regent zouden vergeleken worden, contacteerde de regering toch opnieuw de Prins-Regent. Eyskens stelde nog voor om een hangend budgettair wetsvoorstel in het Parlement te amenderen en Leopold op die manier een dotatie van 6 miljoen frank toe te kennen. Eerste Minister Spaak was het daar echter niet mee eens. Hij herinnerde aan het prinselijke voor-

---

⁶⁶ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels André de Staercke, nr. 170PP/056.

⁶⁷ Nota van Holvoet over gesprek met De Visscher, 14 juli 1947. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁸ Brief van De Visscher aan Delacroix, 6 augustus 1947. “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁹ Notulen van de ministerraad, 26 juli 1948, p. 4. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

stel dat de Koning een jaar voordien had geweigerd, noemde het bedrag van 6 miljoen excessief en waarschuwde voor de gevaren van een parlementair debat over de koninklijke dotatie. Uiteindelijk koos de ministerraad een andere piste: “Sur la proposition de M. le Premier Ministre le Conseil décide que le Chef du Gouvernement fera, auprès du Prince Charles, une démarche pour obtenir qu’une somme de 2 millions de francs soit transférée immédiatement de la liste civile au Roi.”⁷⁰

Tijdens een volgende ministerraad, op 4 augustus 1948, moest Spaak echter aankondigen dat de Prins niet hoger wou gaan dan zijn vroegere bod van 1 miljoen.⁷¹ Dat oude voorstel werd uiteindelijk niet aan de Koning overgemaakt, waarna de zaak weer vastliep. Het duurde nog tot na het aantreden van de CVP-liberale regering van Eyskens, een maand later, voordat op de begroting ten slotte toch een dotatie van 6 miljoen frank werd ingeschreven ten gunste van Leopold en zijn gezin.⁷²

De wraak van de Regent?

Een pikant detail in het licht van de hele controverse is wat er naar het einde van het Regentschap toe gebeurde met de koninklijke bezittingen en de Civiele Lijst. In mei en juni 1950 ontving Pirenne verschillende berichten en getuigenissen als zou Karel, sinds 1948 in toenemende mate en met de hulp van Intendant Ketels, grote delen van de inboedels van het Koninklijk Paleis en het domein in Ciergnon naar Raversijde hebben laten verhuizen. Zo noteerde Pirenne op 13 mei 1950 uit de mond van een anonieme paleismedewerker het volgende: “[A]u cours des années 48 et 49, bon nombre de meubles et d’objets d’art ont été transférés d’ordre du Prince Régent, des Palais de Bruxelles et Laeken au Château de Ciergnon. Vers le milieu du mois d’avril 1950, un nombre important de meubles et d’objets d’art et peut-être de livres, a été transféré de Ciergnon à la propriété privée du Prince à Raverzyde. Les camions du Palais et du Domaine de Laeken ont été largement utilisés à cette fin. [...] M. Ketels prétend que la Liste Civile est un traitement alloué au Prince Régent et que le Prince peut ainsi en disposer à son gré. Dès lors, tout ce qui a été acheté durant la Régence avec les deniers de la Liste Civile, lui appartient. Cependant, bon nombre de meubles acquis sous les règnes de Léopold II, Albert Ier et Léopold III ont été vendus ces derniers temps [...]. Le montant de ces ventes a été porté au crédit de la Liste Civile pour être porté à déduction des dépenses du Régent.”⁷³

---

⁷⁰ Notulen van de ministerraad, 26 juli 1948, pp. 5-6. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁷¹ “M. le Premier Ministre annonce que le Prince Régent est d’accord pour céder au Roi 1 million de francs sur la Liste Civile. M. le Ministre des Finances craint que cette proposition serait refusée parce que cette somme n’est pas suffisante.” Notulen van de ministerraad, 4 augustus 1948. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁷² Notulen van de ministerraad, 17 september 1948, pp. 9-10. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁷³ V. DUJARDIN, *Jean Duvieusart (1900-1970): Europe, Wallonie-Bruxelles, Léopold III*, Gerpennes, Quorum, 2000, pp. 103-104.

Het lijken geen loze geruchten te zijn geweest. Begin juli 1950, enkele dagen voor de terugkeer van de Koning, beschreef Bastien in zijn dagboek hoe Karel zijn vleugel van het Paleis leegmaakte. Hij voegde daar aan toe: “Nous nous reverrons à Raverseyde. Il est surmené dans tous ses déménagements de Ciergnon, aussi bien, qu’il quitte à jamais.”⁷⁴ Toen Karel drie maanden later het Paleis daadwerkelijk moest verlaten, merkte hij bovendien op: “J’avais donc bien fait de prévoir et de marquer mon linge”.⁷⁵

Besluit

Bij de repatriëring van de koninklijke archieven was de Staercke Pirenne te slim af. De zaak was voor de Koning erg belangrijk, want hij wou op basis van de archiefstukken zijn dossier samenstellen met de leopoldistische versie van zijn houding tijdens de bezettingsjaren. Leopold stuurde na lange tijd opnieuw een brief naar zijn broer en Pirenne werd bij de Regent in audiëntie ontvangen. Toen dat allemaal niets verhielp, zond de Koning zijn advocaat af op de Regent, om te bemiddelen. Karel besloot echter dat de archieven van het Paleis verzegeld in de kelders zouden blijven, wat de Koning bijzonder ontstemde. Leopold zou later beweren dat Karel had willen verhinderen dat de commissie-Servais documenten à décharge van Leopold in de archieven zou kunnen inkijken.

Tot lang na het einde van de Koningskwestie bleven Vlaams-nationalisten de Prins verwijten dat hij een onbarmhartige repressiepolitiek gevoerd had. Het heldhaftige verzetsimago dat de Regent met zich meedroeg – en waar hij zelf hartelijk om kon lachen – deed zijn reputatie van de genadeloze Regent geen goed. Karel oefende immers tijdens het Regentschap het gratierecht van de Koning uit en kon ter dood veroordeelde collaborateurs het leven redden. De Prins had de genadeverlening echter overgelaten aan zijn kabinetsmedewerkers. Zo goed als altijd volgde het Kabinet overigens het advies van de Minister van Justitie en opteerde het voor de meest uitgebreide strafvermindering.

In de zaak-Poulet, een collaborerende journalist die zich op de morele goedkeuring van de Koning beriep voor zijn schrijfsels tijdens de bezetting, besloot de Regent pas op het laatste nippertje het doodsvonnis te verscheuren. Dat gebeurde onder druk van de Staercke, die de Koningskwestie als motief inriep. In het verloop van de zaak-Poulet werd ook Capelle gecompromitteerd en herhaaldelijk door het Militair Gerechtshof ondervraagd. De Staercke was overigens ontevreden toen de voormalige secretaris van de Koning buiten vervolging werd gesteld.

---

⁷⁴ Dagboeknotitie van Bastien, 4 juli 1950. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d’Alfred Bastien, artiste peintre*, Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 170.

⁷⁵ Dagboeknotitie van Bastien, 7 oktober 1950. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 171.

De Civiele Lijst behoorde toe aan de Koning voor de uitoefening van grondwettelijke functies als staatshoofd. Nu de Koning in de onmogelijkheid om te regeren verkeerde, kwam de dotatie wettelijk gezien aan de Regent toe. Aanvankelijk weigerde Karel de Civiele Lijst, maar toen Leopold besloot om niet naar België terug te keren, veranderde de zaak. De regering-Van Acker kende de dotatie aan de Regent toe en verhoogde ze gevoelig van op het budget van Financiën, omdat het vaste bedrag door de devaluatie van de frank een stuk minder waard was. De Koning werd over deze gang van zaken niet ingelicht. De entourage van de Regent begon haar claim op de Civiele Lijst te verdedigen. Het Paleis van Laken liet de Regent links liggen, maar nadat hij over de dotatie beschikte, begon de Regent ook de praktijk van de koninklijke giften over te nemen.

In juli 1946 besloot Karel om de geldkraan naar Leopold helemaal dicht te draaien. Toen de Koning zich al snel in financiële moeilijkheden bevond, probeerde Leopold om via juridisch getouwtrek aan te tonen dat hij (gedeeltelijk) recht had op de Civiele Lijst. De Regent stelde voor om zijn broer jaarlijks één miljoen te schenken, indien hij garanties kreeg over de bestemming – bijvoorbeeld de oriëntatie van de opvoeding van Boudewijn. De koninklijke advocaten Marcq en Delacroix beweerden dat Leopold recht had op zes miljoen frank. Daarop maakte de entourage van de Regent een regeringszaak van de financiële eisen van de Koning, zodat ze er haar handen kon van aftrekken.

Het is duidelijk dat de Regent de eis van zijn broer onwettelijk en overdreven vond. Hij herhaalde nog enkele malen het aanbod van 1 miljoen en wimpelde pogingen van Leopold om buiten de regering om tot een vergelijk te komen af. Pas toen enkele leopoldistische CVP'ers de precaire situatie van de Koning publiek dreigden te maken en de socialisten even later uit de regering verdwenen, kende de regering een dotatie van 6 miljoen toe aan de Koning. Toen het einde van het Regentschap naderde, zou Karel bovendien vele meubelen uit de koninklijke bezittingen ontvreemd of verkocht hebben.

De drie casussen wijzen erop dat de relaties tussen de Koning en de Prins verre van hartelijk waren. Karel was niet geneigd om op elke vraag van zijn broer in te gaan. Evenmin deed de Regent demarches bij de regering om de situatie van zijn broer te verlichten. Integendeel, Karel was er als de kippen bij om zich achter de politieke onwil van de regering te verschuilen. Het door Leopold als beledigend laag beschouwde aanbod van 1 miljoen frank weigerde de Regent te verhogen, Pirenne kreeg geen inzage in de koninklijke archieven en de Staercke hoopte dat Capelle een veroordeling opliep voor zijn gedrag tijdens de bezetting... de verwijdering tussen Koning en Regent zette zich stapvoets verder.

IX.

DE REGENT EN ZIJN ENTOURAGE HOPEN OP BOUDEWIJN – SPAAKS REGERING WORSTELT MET DE VOLKSRAADPLEGING

Op 12 maart viel de regering-Huysmans, na een rel met de communisten over de steenkoolprijzen. Een dag later bood de Prins-Regent CVP'er Van Cauwelaert de formatie aan, maar hij weigerde. Daarom aanvaardde Spaak, die enkele dagen consultaties aanvatte. Aanvankelijk wou Spaak proberen een regering van nationale unie te vormen, maar de communisten besloten al gauw om in de oppositie te gaan. Ook de liberalen, die aan hun voorbije regeringsdeelnames geen echt goede herinneringen hadden overgehouden, wilden geen ministers meer leveren. Enkel CVP en BSP bleven over, een situatie waar zelfs Buset zich moest bij neerleggen.¹ Tijdens een bezoek aan het Paleis op 16 maart sprak Bastien met Karel over het verloop van de regeringsvorming. Die drukte zijn wens uit dat de rooms-rode coalitie snel zou gevormd worden: “Nous avons parlé un instant de politique. Il espère que la crise sera vite parée, qu'on a hâte d'en finir avec toutes ces folies partisanses”.²

De regering Spaak-Eyskens zonder compromis over de Koningskwestie

Op 20 maart 1947 trad de regering Spaak-Eyskens aan, een in het licht van de Koningskwestie misschien wat ongewone coalitie van socialisten en christen-democraten. De regeringsverklaring stelde dat over de Koningskwestie geen fundamentele overeenkomst was bereikt, maar dat beide regeringspartijen bij hun standpunt mochten blijven. De regering beschouwde het eveneens als haar plicht om voor de Koningskwestie “een overeenkomst tussen de partijen te bevorderen om tot een oplossing te geraken die slechts in de eerbiediging onzer instellingen denkbaar is”. In tegenstelling tot de openlijk carlistische regeringen van Huysmans en Van Acker zou de nieuwe coalitie tegenover Leopold dan ook een neutrale houding aannemen.³

Een klein relletje over de prerogatieven van de Prins-Regent vond begin april plaats. De liberale senator Motz had van Buisseret, voormalig minister in de regering-Huysmans, vernomen dat Karel sinds 21 februari 1947 al 581 benoemingen naar de ministeries had teruggestuurd. Het ging voor een groot deel om benoemingen die de vorige regering nog snel

---

¹ G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, pp. 213-214.

² Dagboeknotitie Bastien, 16 maart 1947. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d'Alfred Bastien, artiste peintre*, Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 163.

³ G. JANSSENS, “De door Koning Leopold III geplande reis naar de Verenigde Staten. Een episode uit de koningskwestie (1947-1948)”. *Museum Dynasticum*, 2001, 2, pp. 90-91.

had willen doordrukken. Het is interessant om te zien hoe de entourage van de Prins omging met deze beschuldigingen van de nu in de oppositie zetelende liberalen.

De Staercke ontkende om te beginnen de feiten die Motz aanhaalde. Alle “arrêtés” tot op de datum van 26 februari werden op korte tijd door de Regent ondertekend, enkel de benoemingen die sinds 10 maart op het Paleis waren aangekomen niet. Die laatste liet de Regent immers doorsturen naar de opvolgers van Buisseret en zijn collega’s in de nieuwe regering van Spaak, om ze te laten goedkeuren: “Cette mesure est tout à fait légitime puisque M. Huysmans est venu présenter officiellement la démission du Gouvernement le mercredi 12, au matin.” Los daarvan had de Regent zelfs al enkele van de door de nieuwe minister aanvaarde benoemingen ondertekend. De Staercke besloot dus dat de informatie van Buisseret foutief moest zijn:

“Je ne mets pas en doute la bonne foi de M. Buisseret mais je me demande q’il n’a pas été mal informé par ses services. Il arrive, en effet, assez fréquemment, dans les ministères, que l’on envoie des arrêtés au Palais longtemps après qu’ils ont été approuvés par le Ministre. Pour s’en excuser, les services administratifs endossent le retard au Palais qui ne peut que difficilement se défendre. [...] Je pense que les diverses explications que je vous donne seront de nature à vous satisfaire et à éclaircir définitivement le malentendu qui aurait pu exister.”⁴

Twee anekdotes van Pirenne over de houding van de Regent

Op 3 mei 1947 ging Pirenne op bezoek bij de Fraiteur, een technicus en de op post gebleven Minister van Landsverdediging. De secretaris van het Militair Huis van de Koning tijdens de oorlog, majoor Hubert Rombauts, had van de minister een blaam gekregen omdat hij de Koning onlangs op een doopplechtigheid had vertegenwoordigd. Bovendien werd Rombauts, zonder medeweten van Leopold, naar Duitsland getransfereerd. Toen de Pirenne om uitleg vroeg, beweerde de Fraiteur dat hij enkel orders van bovenaf uitvoerde. Die orders kwamen niet van de Eerste Minister, maar nog verder “de haut lieu” – met andere woorden van de Regent en zijn entourage. Pirenne trok daar, zoals gebruikelijk, meteen verregaande conclusies uit: “Il s’agit donc d’une mesure prise par ordre du Régent pour atteindre le Roi. C’est grave, parce que cela prouve que le Régent prend, de plus en plus, une attitude hostile au Roi.”⁵

Het valt te vermoeden dat de prikken die de Regent aan Rombauts uitdeelde, te maken hadden met de manier waarop de majoor zich tijdens de Koningskwestie gedroeg. Hij had zich namelijk volledig ingeschakeld in Pirennes propaganda om het Paleis tijdens de oorlog als een nest weerstanders af te schilderen. Rombauts en zijn overste Tilkens, het Hoofd van Leopolds Militair Huis, waren tijdens de bezetting regelmatig met verschillende verzets-

⁴ Brief van de Staercke aan Motz, 3 april 1947. SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/40-44.

⁵ J. PIRENNE, Mémoires et notes politiques, Verviers, Marabout, 1975, pp. 332-333.

groeperingen in contact gekomen. Hoewel Leopold die ontmoetingen toentertijd afkeurde en er Tilkens zelfs om berispte, maakte Pirenne gretig gebruik van Rombauts rapporten over zijn relaties met het verzet om er de naoorlogse leopoldistische versie van de koninklijke houding tijdens de oorlog mee te stofferen.⁶ Mogelijk haalde Rombauts zich hierdoor de toorn van de Regent.

Op 19 juni wenste Pirenne dan weer een speciaal exemplaar van het rapport van de leopoldistische Commissie van Voorlichting aan de Regent te overhandigen. Hij daagde echter een half uur te laat op aan het Paleis, waardoor de Prins hem niet langer wou ontvangen. Een ordonnansofficier beloofde de secretaris van de Koning om het document aan Karel te overhandigen, maar Pirenne drong aan: “Je désire le remettre en mains propres au Régent. Il n’a certainement pas encore quitté le Palais. Veuillez le prier de me recevoir pour que je puisse lui en faire hommage.” De audiëntie werd Pirenne echter opnieuw geweigerd, en hij vertrok – met het rapport onder zijn arm.⁷

Karel leek zijn houding van de voorbije twee jaar niet te hebben gewijzigd. Hij wou niets ondernemen dat geïnterpreteerd kon worden als een steunbetuiging aan de Koning, en anderzijds liet hij zich in het afhandelen van de zaken amper door Leopolds zienswijze beïnvloeden. Hij durfde zelfs beslissingen nemen die de Koning persoonlijk konden raken en ontstemmen.

Een uitzonderlijke briefwisseling – Een doorsnede van de contacten tussen Spaak, Karel en de Staercke

Nadat tijdens de eerste regeringsmaanden de Koningskwestie amper in beeld gekomen was, bracht de publicatie van het rapport-Servais schot in de zaak. De Commissie van Voorlichting onder voorzitterschap van Servais, die sinds 14 juli 1946 het optreden van Leopold tijdens de oorlog onderzocht, maakte haar conclusies op 19 juni 1947 openbaar. Ze vielen volledig gunstig uit voor de vorst, en negatief voor de regering-Pierlot. De koningsgezinde en de anti-leopoldistische pers besteedde ruime aandacht aan het rapport. Hoewel het verslag van de commissie in de publieke opinie geen aardverschuiving teweeg bracht, zette het de regering ertoe aan zich over de Koningskwestie te buigen. Een belangrijke factor was dat er een CVP-congres op komst was, waarvan gevreesd werd dat de christendemocratische ministers er over de stagnatie van de Koningskwestie en de passiviteit van de regering scherpe kritiek te horen zouden krijgen.

In het privé-archief van de Staercke bevindt zich een heel interessante en uitgebreide

---

⁶ J. VELAERS en H. VAN GOETHEM, Leopold III. De koning, het land, de oorlog, Tielt, Lannoo, 2001, p. 726.

⁷ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 333.

briefwisseling uit de zomer van 1947. Spaak, die in België verbleef, correspondeerde met Karel en de Staercke, op reis in Congo, over de politieke toestand in het thuisland. De correspondentie geeft ons op de eerste plaats een mooi beeld van de aimabele verhoudingen tussen Spaak, de Regent en zijn entourage. Omdat Karel en de Staercke zich van begin juli tot eind augustus onafgebroken in Congo bevonden, kunnen we de briefwisseling met Spaak uit die periode als een soort surrogaat van de dagdagelijkse relaties tussen regering en staatshoofd beschouwen. Meerbepaald het persoonlijke of telefonische contact in Brussel, dat zelden archivalia heeft nagelaten en waar we als historicus amper zicht op hebben, heeft zich door de vele duizenden kilometers die zich tussen de premier en de Prins bevinden, uitzonderlijk op schrift gesteld. De brieven die Spaak naar Karel stuurt, geven ons een beeld van het soort inlichtingen die de Prins van zijn natuurlijke raadgevers kreeg. Anderzijds onthullen de brieven ook in welke mate de Regent gebruik maakte van zijn prerogatieven bij het behartigen van de staatszaken, en dan specifiek welke rol de Prins speelde bij de in een stroomversnelling terecht gekomen debatten rond de Koningskwestie.

Spaaks eerste brief dateert van 3 juli.⁸ Ze handelde onder andere over de Koningskwestie, meerbepaald over de gevolgen van de controverse rond het rapport-Servais voor de regering. Vooral de CVP-ministers keken nogal angstig uit naar hun naderende partijcongres. Spaak voelde dat de tijd drong: “Il est absolument nécessaire qu’au Conseil de vendredi, le Gouvernement fasse quelque chose pour faciliter leur position. J’estime, en effet, que s’ils devaient comparaître devant leurs troupes, samedi, en déclarant que le Gouvernement s’est désintéressé complètement de la question, ils se trouveraient dans une situation extrêmement difficile qui porterait atteinte à leur crédit. [...] Devant toutes ces difficultés, je pense que je proposerai au Conseil de me charger d’examiner avec les partis [...] s’il y a moyen d’exécuter la Déclaration Ministérielle en ce qui concerne la question royale.” Dat hield in dat de regering-Spaak een akkoord over de Koningskwestie tussen de verschillende partijen zou proberen bevorderen. De premier schreef de Prins dat hij redelijk optimistisch was en vermoedde dat de CVP niet langer zou ontkennen dat de Koning in 1940 een persoonlijke buitenlandse politiek had gevoerd.

Maar Spaak stelde de Prins ook op de hoogte over de internationale situatie, over de wet op de oorlogsschade, het debat over het financiële beleid van Eyskens, de landbouwpolitiek,... Vooral de hartelijke toon van de brief valt op, zoals te merken in de laatste paragraaf: “Voilà, Monseigneur, l’essentiel des nouvelles. Jusqu’à présent le pays est assez calme. Je m’empresse, en écrivant cette phrase, de toucher du bois. J’espère que cela continuera. Nous avons été heureux de lire les nouvelles qui nous sont parvenues du Congo et qui

---

⁸ Brief van Spaak aan de Prins-Regent, 3 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056. De volgende dag droeg de Ministerraad Spaak inderdaad op om naar een oplossing te zoeken; zie: Notulen van de ministerraad, 4 juli 1947. On-line te raadplegen op: <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

semblent indiquer que le voyage se poursuit dans de bonnes conditions. Vu d'ici, tout paraît très bien organisé et le succès, très grand. Je m'en réjouis sincèrement.”

Vijf dagen later stuurde Spaak zijn tweede brief, met gunstige berichten over het CVP-congres. De regering was op de meeting niet bekritiseerd en de christen-democratische ministers kwamen er uiteindelijk zelfs versterkt uit. De premier maakte zich wel zorgen over de “federalistische commissie” die enkele Waalse socialisten hadden opgericht. Bovendien was Pierlot, als reactie op het rapport-Servais, begonnen met het publiceren van een reeks artikelen in *Le Soir*. Daarin gaf de oud-premier zijn versie van de verhoudingen tussen de Koning en de regering in 1940. Spaak zei aan de Regent dat hij de stukken waardevol achtte: “[L]es articles ont une haute tenue et contribueront certainement à éclairer l'opinion publique”.⁹

Op 10 juli vervolgde de Eerste Minister zijn berichten over de Koningskwestie, die een beetje op een dood punt was aanbeland sinds hij van de ministerraad een mandaat had gekregen om een toenadering tussen de partijen te bewerkstelligen. Spaak stelde zijn hoop op het effect dat de artikelreeks van Pierlot zou hebben op opinies binnen de CVP: “Certains P.S.C. affirment que ces articles ne changent rien à l'atmosphère de leur parti. D'autres, au contraire, avec autant de force, prétendent que les articles font sensation. Je crois qu'il y a avantage pour moi à ne commencer pas les conversations avec les chefs de groupes que lorsque les articles auront parus. Mon avis très net est que la publication de ces articles facilitera ma tâche.”¹⁰

Op 23 juli gaf Spaak een verslag van het vieren van de Nationale Feestdag, waarin hij zich – opvallend – tegenover de Prins verheugde over de schaarse steunbetuigingen voor de Koning bij het publiek: “[Q]uelques dizaines de femmes et de jeunes gens se sont mis à crier: “Vive le Roi!”. Les mêmes groupes sans doute ont essayé de renouveler cette manifestation devant la Colonne du Congrès, mais les cris ont eu très peu d'échos et, dans l'ensemble, n'ont fait, je pense, qu'indisposer la grande majorité des assistants qui désiraient se recueillir au cours d'une cérémonie assez émouvante.” Spaak rapporteerde ook over het begin van zijn onderhandelingen met de verschillende politieke partijen. Het bleef echter bij verkenkende gesprekken: “Il est probable qu'avant le retour de votre Altesse Royale je ne ferai rien d'autre.”¹¹

Een dag later stuurde Spaak wel nog, als “post-scriptum”, een uitgebreid verslag op van zijn eerste gesprek met de CVP-delegatie. Hij noemde de hele verzoeningspoging “une véritable partie de poker qui se joue entre les partis, les mêmes mots, comme par exemple

---

⁹ Brief van Spaak aan de Prins-Regent, 8 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

¹⁰ Brief van Spaak aan Karel, 10 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

¹¹ Brief van de Staercke aan Spaak, 23 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

‘solution constitutionnelle’, étant employés dans un sens tout à fait différent”. Niettemin hadden de christen-democraten erkend, onder invloed van de artikels van Pierlot en zoals Spaak gehoopt had, dat Leopold voor en tijdens de oorlog een persoonlijke politiek had gevoerd. De CVP-delegatie had Spaak bovendien verzekerd dat de terugkeer van de Koning – waar hun partij nog steeds onomwonden voor pleitte – geen goedkeuring van die politiek mocht inhouden. Alle partijen meenden dat de huidige situatie, indien ze eindeloos gerekt werd, de monarchie in gevaar zou brengen. De oplossingen bleven echter fundamenteel verschillend: zowel links als rechts eisten nog steeds respectievelijk de troonsafstand en de terugkeer. Spaak schreef de Regent dat hij van mening was dat de Koning best zelf zijn bedoelingen duidelijk kon maken.

Hij eindigde zijn brief op een positieve noot: de CVP was niet van plan om het de regering moeilijk te maken omtrent de Koningskwestie. Dat Karel geen “quantité négligeable” was bij de afwikkeling van de Koningskwestie, blijkt wanneer Spaak nogmaals zijn voorname uitspraak met verdere onderhandelingen te wachten tot Karel terug in België was: “J’ai décidé de ne plus rien faire avant le retour du Prince, sauf de mettre mes Collègues du Gouvernement au courant au cours du Conseil qui se tiendra vendredi en huit.”¹²

In Congo beantwoordde de Staercke de brieven naar Spaak. Soms waren het louter opsommingen van toeristische nieuwtjes, even vaak slopen er interessante uitspraken in. Uit alle brieven van de Staercke onthouden we vooral zijn vriendschap en zijn vertrouwen in de mens en de politicus Spaak, en een zekere bezorgdheid over de gebeurtenissen in België – en dan voornamelijk aangaande de Koningskwestie.

Op 8 juli beschreef de Staercke zijn reactie en die van de Prins over het onverhoopt gunstige verloop van het CVP-congres: “Ce n’est pas sans angoisse que nous avons suivi les événements de Belgique. Touchons du bois pour l’avenir! Mais nous sommes bien heureux qu’un cap ait été passé.” We leren ook de mening van de Prins en zijn secretaris kennen over het beleid van de Eerste Minister: “Vous savez combien nos vœux vous accompagnent dans toute votre action, tant à l’intérieur qu’à l’extérieur du pays, et combien nous sommes convaincus – et on me demande de vous le redire – que nos affaires sont dans les meilleures mains.” Over de verwikkelingen van de Koningskwestie schreef de Staercke: “J’espère que les articles de M. Pierlot auront leur effet. En fait, je suis assez frappé de voir combien ces nouvelles atteignent peu les esprits des Belges qui se trouvent à la Colonie [...]”¹³

Op 12 juli hernieuwde de Staercke in een brief aan Spaak zijn wens dat de Koningskwestie de regering niet al te veel problemen zou bezorgen. De secretaris van de Prins verhaalde

¹² Brief van Spaak aan Karel, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

¹³ Brief van de Staercke aan Spaak, 8 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

ook een anekdote over een gesprek met Victor Leemans, die tijdens een diner toevallig naast de Staercke aanschoof. Leemans was tijdens de Tweede Wereldoorlog secretaris-generaal van Economische Zaken in het bezette België, en daarvoor ooit nog samen met de Staercke lid van de Commissie Lippens, die een radicale staats hervorming voorbereidde. Leemans sprak met de secretaris van de Prins over zijn oplossing voor de Koningskwestie: “[U]n arrangement qui pourrait amener le retour et qui serait accepté par les libéraux et que l’on imposerait aux communistes.” De Staercke was er van zelfsprekend niet voor te vinden, maar hij legde aan Spaak uit dat hij zich op de vlakte hield: “Je me suis évidemment bien gardé de faire des commentaires dans un sens ou dans l’autre. J’ai seulement enregistré mais, comme vous pouvez l’imaginer, je n’en pensais pas moins.”¹⁴

Op 24 juli ontving de Staercke Spaaks brieven van twee weken voordien. Ook werd hem een reeks edities van *Le Soir* opgestuurd, waarin hij gretig de bijdragen van zijn voormalige werkgever Pierlot las.¹⁵ De secretaris van de Regent was vol lof over de artikels en het tegengewicht die ze konden vormen ten opzichte van het rapport-Servais: “Je crois [...] qu’ils atteindront leur but, c’est-à-dire qu’ils feront réfléchir les gens qui pensent. Ils apportent, en effet, l’hypothèse qui, en science, est la plus valable, parce que c’est celle qui rend compte des faits; tout cela avec une très grande objectivité et sur un ton incisif qui doit enrager la Libre Belgique.” De manier waarop de Staercke zijn brief besloot, duidt nogmaals op de hechte vriendschap tussen de secretaris van de Prins en de Eerste Minister: “A très bientôt, mon cher Paul-Henri. Nous avons beau être loin l’un de l’autre, je n’en ressens pas moins, avec même intensité, tous les vifs sentiments d’affection que je mets à la fin de cette lettre.”¹⁶

Uit deze briefwisseling kunnen we, zoals gezegd, iets opmaken over de manier waarop Karel, in zijn alledaagse contacten met de regering, de raadgevingen van zijn ministers verwelkomde. In zijn brieven hield Spaak de Regent trouw op de hoogte van alle belangrijke regeringsinitiatieven en de manier waarop de ministers die door het Parlement loodsten. Vooral de vele berichten over de internationale situatie en de Europese eenmaking vallen op – al was Spaak natuurlijk niet toevallig Minister van Buitenlandse Zaken. De premier meldde op 3 en 8 juli zijn voornemen om, op een conferentie in Parijs, met de landen van de Benelux een blok te vormen. Samen zouden ze er voor zorgen dat de zich voltrekkende organisatie van Europa zich niet zonder, of toch alleszins niet contra de USSR voltrok. Op 10 juli kondigde de Eerste Minister aan zelf ook af te reizen naar de Conferentie, maar niet zonder

---

¹⁴ Brief van de Staercke aan Spaak, 12 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

¹⁵ *Le Soir*, dat zich ten tijde van de debatten tijdens de bevrijding van de Koning al voor de troonsafstand had uitgesproken, stuurde na het verschijnen van Pierlots laatste bijdrage een brief naar de Staercke met de verzamelde artikels. Brief van *Soir*-journalist Georges Detaille aan de Staercke, augustus 1947. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹⁶ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

aan de Regent toestemming te vragen: “[J]’espère que le Prince n’y verra pas d’inconvénients.”¹⁷ Dat verzoek ontlokte de Staercke de volgende mededeling: “Au sujet de la Conférence de Paris, encore une fois le Prince me demande de vous confirmer l’accord qu’Il vous donne sur les négociations qui vont être entreprises et qui suivent la ligne générale que vous Lui avez maintes fois exposée [...]”¹⁸ Telkens liet de secretaris van de Prins ook blijken hoezeer de nieuwtjes van Spaak uit België hem interesseerden.

Een kwestie waaruit we Karels visie op de “fonction royale” kunnen opmaken, is een diplomatieke benoeming die tijdens de afwezigheid van de Regent geregeld moest worden. Spaak had nood aan een nieuwe consul-generaal in Calcutta, en stelde de Regent voor om de zaakgelastigde Iweins d’Eeckhoutte weer in dienst te nemen. Iweins was na de bevrijding in opspraak geraakt en voor een commissie moeten verschijnen wegens enkele collaborationistische vergrijpen. Die commissie had geoordeeld dat de diplomaat niet langer geschikt was om België in het buitenland te vertegenwoordigen. Spaak somde enkele tegenargumenten op, zoals het probleem van het gebrek aan gekwalificeerd personeel en het feit dat Iweins tijdens de bezetting waarschijnlijk door slechte raadgevers was omringd. De premier pleitte: “Je suis convaincu qu’il pourrait nous rendre des services et si le Prince n’y voit pas d’inconvénients majeurs, je voudrais recevoir l’autorisation de le désigner pour Calcutta.” Een oplossing drong zich immers snel op.¹⁹

Twee weken later zond de Staercke het antwoord van de Regent op: “En ce qui concerne Iweins d’Eeckhoutte, le Prince considère que vous êtes, en cette matière, le mieux à même de juger et de couvrir Sa responsabilité.” Spaak mocht dus zelf beslissen of het negatieve oordeel van de naoorlogse commissie al dan niet onoverkomelijk was.²⁰

Spaak bereidt opnieuw een contact met de Koning voor

Nog tijdens de Congo-reis kreeg Spaak van de Ministerraad de opdracht contact op te nemen met de vier partijen en met de Koning, om informatie over alle ingenomen posities te verzamelen. Op 1 augustus hadden de ministers besloten te erkennen dat de Koning op het gebied van burgerzin en moraal tijdens de oorlog niets te verwijten viel: de eer van de vorst stond volgens de regering buiten verdenking. Anderzijds werd er ook voor de eerste keer door een voltallige regering voor gepleit om Prins Boudewijn naar België te laten komen.²¹

Op 25 september 1947 schreef Spaak uit San Francisco een brief aan Leopold, nadat pogingen om een rechtstreekse boodschapper te vinden waren mislukt. De Eerste Minister zette voor de Koning de stand van zaken in de Koningskwestie op een rijtje, vergezeld van zijn oordeel over de posities van de vier politieke partijen. Daarna stelde hij Leopold op

¹⁷ Brieven van Spaak aan Karel, 3, 8 en 10 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

¹⁸ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

¹⁹ Brief van Spaak aan Karel, 10 juli 1947. Archief ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

²⁰ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

²¹ G. JANSSENS, art. cit., p. 92.

puur persoonlijke basis voor om, in een poging de standpunten van socialisten en christendemocraten te verzoenen, een bepaald scenario te volgen. De Koning zou allereerst Karel kunnen verzoeken het Regentschap verder te zetten. Daarna kon Leopold zijn zoon naar België sturen, zodat Boudewijn zijn voorbereiding op de Troon in zijn vaderland zou kunnen vervolledigen onder de hoede van enkele personaliteiten die de Koning zelf mocht kiezen. Daarna zou de Koning zelf het moment bepalen waarop hij zijn definitieve beslissing nam over het al dan niet hernemen van de koninklijke prerogatieven. Het in stand houden van een status quo of de onmiddellijke terugkeer van de Koning beschouwde Spaak echter als schadelijk voor de stabiliteit van het land.²²

Spaak stuurde deze brief echter eerst naar de Staercke, duidelijk met de intentie aan de Regent instemming te vragen voor de gebruikte bewoordingen en raadgevingen: “[J]’ajoute l]e texte de la lettre que je me propose d’envoyer au Roi, si le Prince marque son accord”. In zijn brief aan de Staercke gaf de Eerste Minister uitleg bij zijn manoeuvre om het contact met de Koning te hernieuwen:

“Il me paraît indispensable de faire quelque chose. Si, à la rentrée parlementaire, je ne puis pas donner la preuve que j’ai rempli la mission qui m’avait été confiée par mes collègues, je suis convaincu que nous allons vers des difficultés politiques. Très franchement, je ne sais pas si elles sont insurmontables, mais je crois que ma position sera plus forte si je fais la démarche dont je vous ai déjà parlé. J’estime d’ailleurs qu’en dehors de toute question gouvernementale, il y a lieu de faire un effort pour accomplir une étape nouvelle dans la solution du problème royal. [...]”

“Si, pour une raison ou pour une autre, le Prince estimait que cette lettre ne doit pas être envoyée et qu’il faut attendre mon retour, je le laisse juge de la situation. Dans le cas où le Prince estimerait que la démarche peut être accomplie, je vous demanderai de vouloir bien porter la lettre pour Lantsheere aux Affaires Etrangères et vous assurer qu’elle lui parviendra par le courrier diplomatique”.²³

Uit het feit dat Spaaks brief ongewijzigd verstuurd werd en er geen protest van de Regent bekend is, mogen we aannemen dat Karel het eens was met de oplossing die Spaak in zijn brief aanreikte. Pas op de Ministerraad van 26 november 1947 las de premier de brief aan zijn collega’s voor. Toen een Minister uitleg vroeg over Spaaks suggestie aan de Koning “om de Regent te verzoeken zijn missie verder te vervullen”, verklaart de premier nader wat zijn raadgevingen aan Leopold eigenlijk beogen: “Il est personnellement opposé à l’abdication immédiate qui mettrait le pays dans l’obligation constitutionnelle d’avoir un roi

---

²² Notulen van de ministerraad, 28 november 1947. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

²³ Brief van Spaak aan de Staercke, 25 september 1947. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

très jeune dont l'éducation n'a pu être parfaitement assurée. Dans son esprit le régence continuera jusqu'à ce que le Roi lui-même prenne une décision."²⁴ Dat de Prins het plan goedkeurde, betekent dat hij eveneens wenste zijn taak voort te zetten totdat er garanties waren over de opleiding van Boudewijn.

Een wantrouwige Pirenne vreest het carlisme en kiest voor de confrontatie

Ondertussen was Leopold geneigd om de handdoek in de ring te gooien. Nadat de Commissie van Voorlichting hem van alle blaam gezuiverd had, vroeg hij zich af of hij zich niet beter in 1948 – nadat Boudewijn meerderjarig was geworden – afstand deed van de troon. Pirenne kon de Koning echter op 8 september overtuigen een andere strategie te kiezen en de strijd verder te zetten. Het plan van Pirenne werd vastgelegd in “de directieven van 10 september”. Na een “Nationaal Congres ter oplossing van de Koningskwestie”, dat zou pleiten voor de onvoorwaardelijke terugkeer van de Koning, zou Leopold een boodschap aan de Natie richten. In die boodschap moest de Koning zich ten dienste van de Natie stellen, een afwachtende houding aannemen en de Prinsen in Zwitserland houden. Nadat het politiek probleem dat de Koningskwestie was geworden een oplossing gekregen had via een akkoord tussen de partijen, kon Leopold zijn prerogatieven weer opnemen. Dit project van Pirenne hypothekeerde al op voorhand de verzoeningspoging die Spaak op poten had gezet.²⁵

De Koning ontving Spaaks brief pas op 16 oktober. Leopold reageerde niet ten gronde op de voorstellen van de Eerste Minister, maar liet via René Marcq wel weten dat een verder contact met de regering slechts denkbaar was indien de Ministers zouden verklaren dat de koninklijke eer gedurende de oorlog intact was gebleven. De ministerraad droeg Spaak op om een verklaring voor te bereiden die de Koning in deze eis tegemoet kwam. Tegelijk zou Spaak de Koningskwestie een “puur politiek probleem” noemen en de wens herhalen om de jonge Prinsen naar België te zien terugkeren.²⁶

Pirenne zag ondertussen in het plan van Spaak om de Prinsen terug naar België te halen een carlistisch complot: “La manoeuvre qui se dessine est très claire: il s'agit de maintenir la situation actuelle jusqu'à la majorité du prince Baudouin, si possible en faisant venir le Prince en Belgique, de façon à le séparer du Roi pendant plusieurs mois, avant qu'il n'atteigne sa majorité. Le jour où le Prince atteindra sa majorité, et pourrait par conséquent prendre des décisions indépendamment du Roi, une solution serait proposée au Prince, l'invitant à se mettre d'accord avec le Roi pour que le Roi abdique à son profit. Si le Prince

---

²⁴ Notulen van de ministerraad, 28 november 1947. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

²⁵ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 92-93.

²⁶ Notulen van de ministerraad, 28 november 1947. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

refusait cette solution, l'exclusive serait jetée contre lui par ceux qui s'opposent actuellement au retour du Roi et la question se poserait nettement de la succession au trône au profit du prince Charles. Ce plan s'accompagne d'une politique très nette que l'on fait faire au prince Régent, pour lui donner de plus en plus l'aspect du chef de l'Etat.²⁷ Ook *La Libre Belgique* vreesde dat de terugkeer van de Prinsen als achterliggende bedoeling had Boudewijn tegen zijn vader op te zetten.²⁸

Het radicale leopoldistische “Nationaal Congres voor de Oplossing van de Koningskwestie”, dat op 23 november 1947 als culminatie van een lawine aan koningsvieringen op de Heizel plaatsvond, doorkruiste de verzoeningspogingen nog verder. Het organiserende comité bestond uit de royalistische CVP'ers De Vleeschauwer, Van Zeeland en Segers, aangevuld met leopoldistische industriëlen als Bekaert en Solvay. Op het Congres werden alle compromisvoorstellen van de hand gewezen. In een resolutie spraken de meer dan 10.000 aanwezigen zich uit voor de onvoorwaardelijke terugkeer van de Koning.²⁹

Op 27 november verzocht De Vleeschauwer om een audiëntie bij de Prins-Regent, om verslag uit te brengen over de akten van het Congres en over de boodschap die aan de Koning werd gericht. Op 2 december wimpelde Holvoet het verzoek af: de gebeurtenissen op het Congres en de boodschap aan de Koning waren al in de volledige pers verschenen, wat de audiëntie volgens de Regent overbodig maakt.³⁰ Het is dan ook uitgesloten dat de Regent of zijn entourage de manifestatie op prijs stelden.

De regeringsverklaring die het patriottisme van Leopold zou erkennen, werd weer in de koelkast gestopt. De Koning gaf immers op 4 december 1947 aan een delegatie van het Nationaal Congres, geleid door de CVP'er Segers, zijn boodschap aan de Natie mee. Daarin stelde Leopold, volgens de lijn van Pirennes directieven van 10 september, dat hij “bereid” was zijn prerogatieven weer op te nemen na een openlijke verklaring van de ministers “dat niets ooit de eer van de Dynastie had bezoedeld”. Net op dat moment de voorbereide regeringsverklaring afleggen, zou als een stem voor de terugkeer geïnterpreteerd kunnen worden. Na een tumultueuze zitting in de Kamer, waar de Spaak de koers van de regeringsverklaring had bevestigd en de Koningskwestie nogmaals een louter politiek probleem had genoemd, overleefde de regering een vertrouwensstemming.³¹

---

²⁷ J. PIRENNE, *op. cit.*, pp. 345-346.

²⁸ *La Libre Belgique*, 22 november en 28 december 1947.

²⁹ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 94-96.

³⁰ Brief van Holvoet aan De Vleeschauwer, 2 december 1947. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

³¹ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 94-96.

Spaak in gesprek met de Koning

Leopold beschouwde de verklaring van Spaak in het Parlement als een aanwijzing dat zijn persoonlijke eer voor de regering niet in het geding was. Hij drong in een brief aan op een gesprek met de Koning. Nog voor Leopold zijn reis naar de Antillen ondernam, ontmoeten Spaak en de Koning elkaar op 18 januari 1948 in Genève. Spaak schetste de situatie: er bestond geen parlementaire meerderheid voor het afschaffen van het Regentschap, noch voor het organiseren van een volksraadpleging – die Spaak overigens geen goed idee vond. Spaak probeerde Leopold te overtuigen dat de Koningskwestie enkel en alleen om de persoonlijkheid van de Koning draaide, en niet om de monarchie als instelling. Een onmiddellijke abdicatie raadde de Eerste Minister echter af. Hij herhaalde dat de Koning noch kon terugkeren, noch kon aftreden en hij dus best – om de situatie te deblokken – zijn zoon Boudewijn naar België stuurde. Hoewel het contact van de Kroonprins met de politici die zich tegen zijn vader had gekeerd misschien moeilijk zou verlopen, was het toch wenselijk dat Boudewijn zitting nam in de Senaat bij zijn meerderjarigheid en zich bijvoorbeeld zou inschrijven op de Koninklijke Militaire School.

De Koning vroeg vooral om de anti-leopoldistische perscampagne, die zich vaak met laag-bij-de-grondse argumenten tegen de vorst en Lilian Baels richtte, een halt toe te roepen. Leopold maakte ook een allusie op “une modification eventuelle de la Régence qui pourrait coïncider avec la majorité que le Prince atteindra cette année”. Spaak vermoedde dat de Koning allusie maakte op een Regentschapsraad van verscheidene personen en wees er op dat de Grondwet zo’n scenario uitsloot. Er werd afgesproken om na het beëindigen van de reis van de Koning opnieuw een gesprek te organiseren.³²

Op 26 en 30 mei vond de tweede ronde van contacten met Leopold plaats. De Koning wenste in de eerste plaats dat een volksraadpleging zou georganiseerd worden in september 1948, nog voordat Prins Boudewijn meerderjarig werd. Immers, indien de Koning besloot om af te treden na Boudewijns achttiende verjaardag, zou de jonge Prins automatisch op de Troon komen. Leopold vond dat, indien hij na september 1948 inactief bleef, hij zijn rol als behoeder van de Grondwet niet naar behoren zou vervullen. De Koning verwees herhaaldelijk naar het Regentschap als een “situation illégale” en “contraire à l’esprit du pacte fondamental”. Spaak maakte de Koning echter duidelijk dat de socialisten nooit van hun oppositie tegen een volksraadpleging zouden afstappen. Hij adviseerde Leopold om geen initiatieven te ondernemen vóór de herfst van 1949, om de val van de regering en vervroegde verkiezingen te voorkomen.

De Koning wou echter dat de Koningskwestie nog in 1948 een oplossing kreeg. Hij wou een brief sturen naar de regering om zijn houding tijdens de oorlog uiteen te zetten en

---

³² G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 97-99; Notulen van de ministerraad, 23 januari 1948. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

om een referendum te verzoeken. De Koning bevestigde dat hij niet aan aftreden dacht voordat het volk geraadpleegd was, en dat zo'n referendum voor de meerderjarigheid van Boudewijn moest plaatsvinden. Herhaaldelijke beraadslaging in de Ministerraad leidde ertoe dat de regering niet inging op de suggestie van de Koning. Spaak gaf opnieuw het advies de volksraadpleging niet uit te lokken vóór de geplande verkiezingen in 1949.³³ De Koning antwoordde, in een brief aan de Eerste Minister die voor publicatie bedoeld was, dat hij niettemin geen graten zag in een wetsvoorstel over de organisatie van een volksraadpleging over de Koningskwesitie.

De Prins-Regent lijkt bij deze gesprekken geen rol te hebben gespeeld, als spreekt het voor zich dat de Eerste Minister het staatshoofd van de vorderingen op de hoogte hield.

Geen oplossing voor de Koningskwesitie – Twee kortstondige regeringscrisisen

Terwijl de Koningskwesitie aansleepte en Spaak zonder kleerscheuren de verkiezingen van 1949 probeerde te halen, viel zijn regering bijna twee keer over andere problemen: de repressie en de schoolstrijd. Op 5 mei bood Spaak het ontslag van zijn regering aan, nadat hij een week voordien in de minderheid was gesteld op het partijbureau van de BSP in de schoolkwesitie. Karel ontving enkele prominenten van de regeringspartijen, die hem allen toevertrouwden dat Spaak de enige mogelijke formateur was. De volgende dag weigerden achtereenvolgens Spaak, Eyskens en De Schryver een formatie-opdracht. Op aanraden van de socialistische partijvoorzitter Buset raadpleegde de Regent daarna senaatsvoorzitter Rolin, die een informatie-opdracht aanvaardde. Rolin werkte over het technisch onderwijs een akkoord uit, dat hij op 10 mei aan de CVP en de BSP voorlegde. Na het regelen van enkele details waarover nog onenigheid bestond, kon de informateur op 13 mei aankondigen dat er een akkoord was. Daarop trok Spaak de volgende dag het ontslag van zijn regering in.³⁴

Het uitblijven van een oplossing en de spanning over een eventuele volksraadpleging ontmoedigden de Regent. Hij trok zich na zijn reis naar de Verenigde Staten steeds meer uit het publieke leven terug. De Britse ambassadeur Rendel vermeldde in een rapport in juni 1948 dat de Prins de laatste tijd erg “onhandelbaar” was geweest, maar dat hij volgens Spaak die crisis ondertussen overwonnen had. Ondertussen maakten de geallieerden zich opnieuw zorgen over de gevolgen van een eventuele terugkeer van de Koning. De Britse en Amerikaanse ambassadeurs herinnerden zich het Politiek Testament nog goed, vreesden dat Leopold zich niet even constitutioneel zou gedragen als Karel en de bruggen met Groot-Brittannië en de Verenigde Staten zou opblazen. Rendel schreef in oktober 1948

---

³³ Notulen van de ministerraad, 4, 8 en 11 juni 1948. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>; H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 347.

³⁴ Nota “Crise ministerielle 5 mai 1948”. AKP, *Kabinet Prins-Regent*, nr. 139.

naar Londen over de Regent: “Anything which can be done to strengthen his position of to encourage him to take a more active part in affairs would, I think, be to the good.”³⁵

In juli 1948 vroeg de “Commission de contact” van de CVP aan de regering hoe ze op Leopolds brief van 22 juni zou reageren. Tijdens een ministerraad beschouwden enkele ministers deze vraag als een manoeuvre om, in het licht van de inactiviteit van de regering, in het Parlement een wetsvoorstel over de organisatie van een volksraadpleging in te dienen. Spaak zag in dat geval twee scenario’s. Als het voorstel door Kamer en Senaat aanvaard werd, zouden de socialisten zich uit de regering terugtrekken. Als het voorstel verworpen werd, ging de regering verder met haar werk.

De Eerste Minister sloot echter uit dat de regering nog verder op zoek ging naar een manier om de standpunten van de partijen te verzoenen, zolang een wetsvoorstel hangende was. Toch wou hij geen andere initiatieven uitsluiten om de Koningskwestie een stap vooruit te laten zetten met het oog op het nationale welzijn. In die zin sprak Spaak zich er voor uit dat Boudewijn België zou vertegenwoordigen bij de troonsbestijging van Prinses Juliana in Nederland.³⁶ Op 4 augustus besliste de regering, op voorstel van Spaak, om de ceremonie in Nederland – indien mogelijk – te laten bijwonen door Koningin Elisabeth, vergezeld van Prins Boudewijn en de Prins de Ligne. De Eerste Minister vermeldde dat Karel over dat scenario zijn akkoord had gegeven.³⁷

Uit de briefwisseling van de Staercke blijkt hoezeer hij, net zoals Spaak, wenste dat de regerende CVP-BSP coalitie het tot aan de verkiezingen zou uitzingen. Hij verheugde zich dat het parlementaire debatten over de volksraadpleging, de publieke debatten over de zaak-Poulet en de polarisering in de pers omtrent de Koningskwestie het regeringswerk niet aantasten: “Tout cela cependant n’est qu’escarmouches qui n’atteignent pas, me paraît-il, la position du Gouvernement.” Over de Prins-Regent en zijn humeur krijgen we een bevestiging dat het met hem de laatste tijd niet goed gesteld was, maar sinds kort beter leek te gaan: “[J]’ai trouvé le Prince dans une forme véritablement excellente. Les vacances lui ont fait du bien. Il était charmant, enjoué, aimable, s’occupant sans mesquinerie de choses mesquines, agréable contraste avec les lois précédents”. Opvallend is ook dat de Staercke aan Spaak de wens van de Regent overbracht om de Canadese premier Mackenzie King, “pour qui il a un faible”, uit te nodigen naar Brussel.³⁸

Op 12 november, nadat het voorstel om een volksraadpleging te organiseren geen meerderheid heeft kunnen vergaren, schreef de Staercke dan weer aan Churchill: “The in-

---

³⁵ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel, regent van België: de koningskwestie, de democratie, de geallieerden”, in: HUYSE (Luc) en HOF LACK (Kris) (ed.), *De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, Van Halewyck, 1995, pp. 106-107.

³⁶ Notulen van de ministerraad, 26 juli 1948. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

³⁷ Notulen van de ministerraad, 4 augustus 1948. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

³⁸ Brief van de Staercke aan Spaak, 25 september 1948. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170 PP/056.

ternal situation is calm, although the Government is still experiencing some difficulties on account of the Royal question. However, I believe that the coalition of Catholics and Socialists will last until the date of the elections, next year.”³⁹

Halverwege november besloot Minister van Justitie Struye ontslag te nemen na een controverse in publieke opinie en parlement, over twee collaborateurs die hij gratie had verleend. De regering beraadde zich over de politieke crisis. Spaak besloot op 19 november om opnieuw het ontslag van zijn regering aan te bieden. Hij kreeg meteen een nieuwe formatie-opdracht van de Regent, om de ontslagnemende regering voort te zetten. De CVP stelde echter enkele eisen omtrent de subsidiëring van het vrij onderwijs en het aantal ministers, die voor de BSP onaanvaardbaar waren. Toen er geen toegevingen kwamen, vroeg Spaak op 23 november om van zijn opdracht te worden ontheven. Onmiddellijk daarna convoceerde de Regent Eyskens, die de aangeboden formatie-opdracht aanvaardde. Hij effende het pad voor het hernemen van de regering-Spaak en wierp daarna de handdoek in de ring. Uiteindelijk werd Struye gewoon door Moreau de Melen vervangen, en ging de regering-Spaak na enkele andere verschuivingen verder met haar werk.⁴⁰

Op 26 december 1948 zond de Staercke een voor ons onderzoek interessante en openhartige brief naar Salazar, de autoritaire president van Portugal. Salazar was tijdens het Regentschap een vriend van de Prins en zijn secretaris geworden, die ook verscheidene keren naar Portugal op vakantie gingen. De Staercke opende zijn brief met een woord van dank voor Salazars steun, vriendschap en cadeautjes, ook vanwege de Regent. Daarop volgde:

“La santé du Prince est bonne. Elle serait meilleure si la situation morale du pays était assainie. De ce point de vue, l’atmosphère reste difficile. Dans une certaine mesure, je dirai même qu’elle est devenue plus pénible. La question royale n’a pas fait un pas vers sa solution. Le Roi, de plus en plus candidat de la droite, semble avoir retrouvé un espoir de retour fondé sur on ne sait quelle appréciation de la situation. Son attitude s’est raidie d’autant, le problème s’est de nouveau aigri et le retour du Prince-héritier, acheminement vers une solution indiscutable, est encore toujours hors de question. Le danger, je crois vous l’avoir déjà écrit, est de faire glisser la question du plan personnel au plan dynastique. La personne contestée finira par faire naître une controverse sur l’institution elle-même. [...]”

“Pour le moment, cependant, je ne vois rien à faire. Les plus habiles ont échoué devant une obstination pour laquelle il n’y a pas d’arguments. La sagesse est d’attendre et de laisser faire le temps. [...] Les années qui s’écoulent rendent

³⁹ Brief van de Staercke aan Churchill, 12 november 1948. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170 PP/082.

⁴⁰ G. EYSKENS, op. cit., pp. 242-244.

l'absence irrémédiable et, dans un monde qui connaît la loi de l'action, s'abstenir peut faire naître ou durer un problème mais non causer un retour.”

Uit de Staerckes brief blijkt ook hoezeer hij voorstander is van een regering tussen socialisten en christen-democraten. Het is duidelijk dat de secretaris van de Prins een voortzetting van die regering na de verkiezingen beoogt: “La coalition gouvernementale droite-gauche s'est maintenue, malgré les vicissitudes, grâce au prestige de M. Spaak et à la volonté des éléments modérés de droite et de gauche.” Na enkele opmerkingen over de penibele economische situatie van België schrijft de Staercke: “Le gouvernement en est affaibli et il devrait régénérer sa majorité pas des élections. Malheureusement, celles-ci ne pourront avoir lieu avant plusieurs mois, à cause de la nécessité d'organiser le vote des femmes qui vient de leur être accordé. Dans son ensemble, la situation intérieure est donc un peu confuse sans pour cela être alarmante.”⁴¹

De memoires van Churchill – Karel verandert van mening over de capitulatie

Ter afsluiting van dit hoofdstuk wil ik nog een specifiek thema behandelen: de houding van de Regent en zijn entourage tegenover de memoires van Churchill – die de beslissing van de Koning om te capituleren desavoueerden. De Staercke en Churchill ontmoetten elkaar tijdens het huwelijk van Churchills dochter Mary op 11 februrari 1947. De Britse staatsman vertelde de secretaris van de Prins dat hij, bij de redactie van zijn autobiografie, aanbeland was bij de Achttiendaagse Veldtocht: “Churchill sprak over de Koning in strenge bewoordingen en verklaarde me, dat hij bij zijn oordeel van 1940 over de Koning bleef.” Na de capitulatie had de Britse Eerste Minister namelijk in het Lagerhuis de lof van het Belgische leger gezongen, verklaard dat de regering-Pierlot zich distantieerde van de overgave door Leopold en toegejuicht dat de ministers zich achter de geallieerden schaalden. Toen, op 4 juni 1940, beschreef Churchill de capitulatie als volgt: “Suddenly, without prior consultation, with the least possible notice, without the advice of his ministers and upon his own personal act, he sent a plenipotentiary to the German Command, surrendered his Army and exposed our whole flank and means of retreat.” De Staercke leek in 1947 deze bewoordingen helemaal niet af te keuren en nodigde Churchill uit om dat oordeel aan te houden in zijn memoires: “Ik antwoordde hem glimlachend dat het een middel bij uitstek was om Leopold III een plaatsje in de geschiedenis te bezorgen waaruit hij anders snel zou verdwijnen”⁴².

Na de publicatie van het rapport-Servais, dat een koningsgezinde versie van de Achttiendaagse Veldtocht ophing, verwachtten de leopoldisten dat Churchill in zijn memoires de

---

⁴¹ Brief van de Staercke aan Salazar, 26 december 1948. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170 PP/013.

⁴² A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie*, Tielt, Lannoo, 2003, p. 252 en pp. 257-258.

Koning zou vrijpleiten. Dat zou vanzelfsprekend een serieuze opsteker voor Leopold zijn geweest. *La Libre Belgique* nodigde de Britse staatsman zelfs expliciet uit om zijn ongelijk te erkennen – een artikel dat de Staercke prompt naar Engeland opstuurde. Churchill was echter niet van plan zich door de Commissie van Voorlichting te laten beïnvloeden, en niet enkel omdat hij nog steeds misnoegd was over Leopolds attitude in 1940. Churchill zou zich ook hebben laten beïnvloeden door de vorderingen in de Koningskwestie: “Ook psychologische redenen hadden Churchill nog versterkt in zijn onwrikbare mening. Hij was verontwaardigd over de manier waarop de royalisten de Prins-regent behandelden. Hij vond de houding van Leopold III tegenover diens broer ongehoord. De mengeling van misprijzen, onachtzaamheid, moedwilligheid of zelfs bijna openlijke vijandigheid die de kern vormde van het optreden van de Koning tegenover de Regent, stuitte Churchill des te meer tegen de borst [...]”.⁴³

Na een mislukte poging van Leopold om met Churchill in contact te komen – tegenover tussenpersoon de hertogin van Windsor had Churchill de vraag afgewimpeld met het korte “I like Prince Charles” – verschenen de bewuste memoires begin 1949. *Le Soir* drukte op 12 februari 1949 de passage af over de capitulatie, die in exact dezelfde bewoordingen was gesteld als het bovenstaande citaat van 4 juni 1940.⁴⁴ *La Libre Belgique* sprak er schande over in zijn editie van 14 februari – en opnieuw zond de Staercke dat knipsel aan Churchill.⁴⁵ De zaak belandde ook de Regent aan. Tien dagen later zou Churchill in Brussel deelnemen aan een Europese conferentie en daarbij, zoals gewoonlijk, de gast zijn van de Prins. De publicatie van de memoires leidde niet alleen tot perscommentaren, maar maakte ook indruk op de publieke opinie. Het kwam ook tot een leopoldistisch manoeuvre: honderd Belgische generaals, hoofdzakelijk gepensioneerd, wilden Churchill een nota overhandigen over de rol van het Belgische leger in 1940. Het onderhoud vond niet plaats, maar de nota van de generaals werd op het Paleis ter attentie van Churchill afgeleverd.⁴⁶

Dat betrof de Prins-Regent in de zaak. De Staercke evalueert de gebeurtenis en de reactie van Karel in zijn eigen memoires: “De tactiek van de aanhangers van de Koning was duidelijk. Geprobeerd werd om kritiek op Leopold III en een belediging van de eer van het leger dooreen te halen. De Prins-Regent en Churchill discussieerden over het in te nemen standpunt. Churchill verklaarde zich bereid om zijn Memoires te wijzigen als de Prins dit nodig achtte. De Regent sprak zich niet meteen uit maar zou Churchill later zijn mening laten weten. Voorlopig werd besloten dat Churchill de eerste de beste kans zou grijpen om

---

⁴³ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 252-253.

⁴⁴ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 254-256.

⁴⁵ “Le passage de vos Mémoires relatif à la capitulation du Roi a paru dans “Le Soir” du samedi 12 février. Comme vous pouvez le penser, il a provoqué une très forte impression. Pour votre information, je vous envoie la réaction d’un journal léopoldiste. Ne trouvant plus d’arguments, il les a remplacés par l’invective et l’insulte.” Brief van de Staercke aan Churchill, 14 februari 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170 PP/082.

⁴⁶ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 256-257.

zijn achting voor het Belgisch leger te laten blijken.” Toen de Britse Eerste Minister dat twee dagen later tijdens een redevoering deed – hij verwees naar het “gallant Belgian army” – reageerde de leopoldistische pers er echter niet op.⁴⁷ Op 23 maart liet de Staercke uiteindelijk aan Churchill weten dat er volgens de Regent geen reden was om de tekst van de Memoires te wijzigen. Churchills hulde aan het Belgische leger in bovenvernoemde redevoering was volgens de Prins “geheel voldoende om [...] om de kwestie te regelen”.⁴⁸

Een ander gevolg van de publicatie van de memoires was dat Edmond Carton de Wiart, voormalig secretaris van Leopold II, op 18 februari een ontgoochelde brief naar Churchill stuurde. Carton de Wiart schreef dat hij diep bedroefd was over de bewuste passage die aantoonde dat het oordeel van Churchill over de capitulatie sinds 1940 ongewijzigd was gebleven. Vele Belgen zagen volgens Carton de Wiart de quote als een aanval op het Belgische opperbevel, het Belgische leger en zelfs de nationale eer.⁴⁹ Terwijl de Regent oordeelde “dat je met een reactie hierop er te veel aandacht aan schonk”, was Churchill eerder geneigd om toch zijn standpunt te verduidelijken. Op 7 maart stuurde hij de Staercke een ontwerp-antwoord, opdat hij er eerst zijn mening en advies over zou geven. Churchill schreef eveneens: “Before I send this I would be glad if the Prince Regent could see it, and I also think it might well be shown unofficially to Monsieur Spaak.”⁵⁰

In zijn project benadrukte Churchill dat zijn memoires geen geschiedkundig werk waren, maar een persoonlijk relaas. Hij citeerde de verschillende huldeblijken en inspanningen die hij aan het Belgische leger had gebracht en ontkende dat zijn memoires een aanval op de Belgische nationale eer inhielden. Churchill beweerde zelfs dat de passage geen aanval op de persoonlijke moed van Leopold was:

“It is perfectly clear, however, [...] that I concerned myself with the attitude of the King of the Belgians towards his own Government. [...] [O]n constitutional grounds it seemed to me and many others that the King should have been guided by the advice of his Ministers and should not have favoured a course which identified the capitulation of the Belgian Army with the submission of the Belgian State to Herr Hitler and consequently taking them out of the war.”⁵¹

Opvallend is het antwoord dat de Staercke twee weken later naar Churchill stuurt. Daaruit bleek dat de Prins zijn mening over de capitulatie grondig had gewijzigd. Van zijn heftige

---

⁴⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 257.

⁴⁸ Brief van de Staercke aan Churchill, 23 maart 1949. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 260.

⁴⁹ Brief van Carton de Wiart aan Churchill, 18 februari 1949. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 256.

⁵⁰ Brief van Churchill aan de Staercke, 9 maart 1949. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 259.

⁵¹ Ontwerp-antwoord van Churchill aan Carton de Wiart, 7 maart 1949. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 257-258.

reactie op de toespraak van Pierlot in 1940, die exact dezelfde bewoordingen bevatte als Churchills memoires, was nu niets meer te merken:

“De Prins, de heer Spaak en ikzelf hebben met belangstelling het uitstekende antwoord gelezen dat u voornemens bent te geven op de brief van baron Carton de Wiart. Uw tekst, die exact de waarheid weerspiegelt, lijkt ons perfect.”⁵²

Het enige feit uit de Koningskwes­tie waar Karel en Leopold ooit een eensgezind oordeel over hadden gehad – de noodzaak van de capitulatie – behoorde na deze episode ook tot het aanzwellende rijtje zaken waar de broers het oneens over waren.

Besluit

Na de val van de regering-Huysmans bracht Spaak op korte tijd een rooms-rode coalitie op de been. De Staercke kreeg nog te maken met een laatste stuip­trekking van de vorige regering toen de liberale oppositieleider Motz hem interpelleerde over de “enorme” hoeveelheid besluiten die de Regent ongetekend naar de ministeries zou hebben teruggestuurd. Verwijzend naar de grondwettelijke gewoontes ruimde de Staercke de crisette zoals steeds galant uit de weg. Pirennes wantrouwen in de Regent nam ondertussen alleen maar toe nadat Karel een actief leopoldistische officier uit de koninklijke entourage een blaam en een overplaatsing had bezorgd, en geweigerd had om persoonlijk het rapport-Servais te ontvangen.

Na de publicatie van dat rapport boog de regering zich opnieuw over de Koningskwes­tie. Omdat Karel en de Staercke zich in Congo bevonden, kennen we de rol van de Regent tijdens de zomermaanden van 1947 uitzonderlijk goed, via de uitgebreide correspondentie van de prinselijke entourage met Spaak. Spaak lichtte de Regent in over het verloop van de Nationale Feestdag, het effect van de artikelreeks van Pierlot in *Le Soir* en de aanvang van de onderhandelingsopdracht die hij tijdens de ministerraad van 4 juli had gekregen. Die opdracht hield in dat Spaak op zoek zou gaan naar een oplossing voor de Koningskwes­tie die alle partijen dichter bij elkaar bracht – zoals ook in het regeerprogramma gepland was.

Opvallend was dat Spaak tijdens de afwezigheid van de Regent niet al te voortvarend optrad. Herhaaldelijk bevestigde hij te willen wachten op de terugkeer van Karel en de Staercke alvorens echt belangrijke onderhandelingen aan te vatten. De Staerckes antwoorden vormden een constante blijk van vertrouwen in het beleid van Spaak. De Regent en zijn secretaris verheugden zich over de rustige situatie in België en hoopten net als de Eerste Minister dat de artikels van Pierlot het effect van het rapport-Servais wat konden temperen. De correspondentie baadt over het algemeen in een samenzweerderig anti-leopoldistisch

---

⁵² Brief van de Staercke aan Churchill, 23 maart 1949. Vertaald en geciteerd in A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 260.

sfeertje, in het bijzonder de passages over de Staerckes diner met de koningsgezinde Leemans. Uit de briefwisseling kwamen we ook te weten dat de Regent vierkant achter Spaaks visie op de Europese eenmaking stond, en dat hij zijn Eerste Minister als de best geplaatste persoon beschouwde om te oordelen over de opportuniteit van diplomatieke benoemingen.

Eenmaal iedereen terug in België was, bereidde Spaak een nieuw contact met de Koning voor. De Regent hechtte zijn goedkeuring aan Spaaks plan om het Regentschap te laten verder duren terwijl Boudewijn zijn opleiding tot staatshoofd in België afwerkte. Leopold overwoog ondertussen af te treden na Boudewijns achttiende verjaardag, maar Pirenne overtuigde hem om voor de confrontatie en harde leopoldistische actie te kiezen. De koninklijke secretaris sloot de komst van de prinsen naar België uit. Hij vermoedde verkeerd dat de regering Boudewijn uit de invloed van zijn vader wou verwijderen om uiteindelijk Karel op de troon te helpen. Na het leopoldistische Congres op de Heizel richtte de Koning een boodschap tot de Natie en zocht hij zelf contact met Spaak.

Leopold en de Eerste Minister ontmoetten elkaar eenmaal voor de koninklijke reis naar de Antillen en tweemaal erna. Spaak bleef bij zijn standpunt over Boudewijn, Leopold wenste dat een halt werd toegeroepen aan de aanvallen op zijn persoon in de pers. De Koning sprak zich ook uit voor een volksraadpleging. Na Boudewijns achttiende verjaardag zou het Regentschap naar de mening van de Koning immers “ongrondwettelijk” worden. De troonsafstand zou dan een einde kunnen maken aan de Koningskwestie, maar Leopold weigerde af te treden voordat hij de mening van het volk kende. Hij eiste ook dat de regering zou erkennen dat zijn persoonlijke eer tijdens het verloop van de oorlog nooit in het geding was gekomen. Ondertussen, ironisch genoeg, veranderde Karel net van mening over de billijkheid van de capitulatie in 1940.

De Staercke en Karel drukten herhaaldelijk de wens uit dat de regering van Spaak zijn taak zou volbrengen tot aan de verkiezingen. Ze losten twee kleine regeringscrisis op en schaarden zich achter elke poging om Prins Boudewijn op zijn rol van nieuwe Koning der Belgen voor te bereiden. De Staercke betreurde dat de Koning zijn zoon niet naar België wou zenden. Op die manier, beweerde de secretaris van de Regent, kon de Koningskwestie zich wel eens uitbreiden van een persoonlijke kwestie over Leopold naar het in vraag stellen van de hele Dynastie. Nogmaals wordt duidelijk dat de Regent en zijn entourage de troonsbestijging van een degelijk opgeleide Boudewijn als de enige mogelijke oplossing zagen.

VI.

DE KONINGSKWESTIE OVERSCHADUWT KARELS BUITENLANDSE REIZEN – CONGO, FRANKRIJK EN DE VERENIGDE STATEN

“Il appartenait au roi Léopold, notre seul souverain légitime, d’effectuer cette visite [...].

Cette tâche est revenue à son frère, uniquement par le fait que le Roi a été dépouillé de ses prérogatives, par suite d’un coup d’Etat, perpétré par une majorité parlementaire de gauche.”

Commentaar van *De Standaard* over Karels officiële bezoek aan de Verenigde Staten, vertaald en geciteerd in: J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour*, p. 179.

Ik heb er voor gekozen om de verschillende reizen die Karel tijdens zijn Regentschap heeft ondernomen samen in één hoofdstuk te behandelen. Deze keuze is niet louter thematisch, maar past ook binnen mijn probleemstelling. Werkelijk elke buitenlandse reis van de Regent – zowel persoonlijke vakantietrips als officiële bezoeken – werden namelijk, al dan niet terecht, binnen de Koningskwestie gekaderd. Bovendien leverden de buitenlandse bezoeken Karel de hardste leopoldistische kritiek op gedurende zijn hele Regentschap.

Tijdens de regelmatige bezoeken van de Regent aan Portugal, waar Karel en de Staercke een goede relatie hadden opgebouwd met dictator Salazar, doken in de pers steevast geruchten op dat de Koning en de Prins elkaar er zouden ontmoeten. Tijdens één van die trips in het voorjaar van 1946, waarbij Karel en de Staercke verbleven in de villa van een Belgische industrieel in Lissabon, schreef *La Libre Belgique*: “Les bruits les plus divers courent au sujet du séjour à Lisbonne du Prince Régent. D’aucuns disent que le Roi Léopold l’aurait précédé dans la capitale, mais rien ne permet de confirmer cette rumeur.”

Het Nieuwsblad meldde ongeveer hetzelfde, maar voegde er in een noot van de redactie aan toe: “Wij geven het bericht over een mogelijke aanwezigheid van den Koning te Lissabon onder alle voorbehoud, daar wij uit vertrouwbare bron vernamen dat gister nog Zijne Majesteit zich te Pregny bevond. Men herinnert zich dat bij een vorig verblijf van den Regent een gelijkaardig gerucht werd verspreid, dat op geen enkelen grond bleek te berusten.”¹

Enkele dagen later, toen Karel de hoofdstad enkele dagen verliet voor een onbekende lokatie, stuurde het persagentschap Belga nog het volgende bericht de wereld in: “Il n’y a actuellement aucune confirmation de l’hypothèse suivant laquelle la raison du voyage du frère du roi Léopold dans le nord du Portugal [...] en compagnie de M. Salazar aurait été une importante conversation politique.”² Er was daadwerkelijk nooit enig verband tussen de vakantietrips van de Prins en de Koningskwestie.

---

¹ Edities van 14 mei 1946.

² Persbericht Belga, 25 mei 1946.

De buitenlandse reizen van een Staatshoofd

Vanuit zijn functie kan een Staatshoofd drie soorten buitenlandse reizen afleggen: staatsbezoeken, officiële bezoeken en werkbezoeken. Een staatsbezoek houdt in dat de Koning in het buitenland met een ander staatshoofd op het hoogste niveau politieke onderhandelingen voert, afgewisseld met protocollaire verplichtingen, het uitreiken van nationale orden, een galadiner, allerlei economische en culturele activiteiten en bezoeken, ... Een officieel bezoek kan net hetzelfde inhouden, maar kent stukken minder protocollaire verplichtingen. Een werkbezoek is in de Belgische monarchie een weinig courant gebruik.³ De Prins-Regent heeft gedurende zijn regeerperiode slechts twee echt officieel bezoek afgelegd, namelijk aan Congo en de Verenigde Staten. Andere plannen liepen spaak of waren informele reizen die niet onder één van deze drie categorieën vallen.

Staatsbezoeken zijn dus voor een Staatshoofd, als tolk van het buitenlands beleid van zijn land, gewichtige aangelegenheden. Vroeger dienden ze om staatshoofden in staat te stellen met elkaar te converseren; sinds de twintigste eeuw is een officieel bezoek eerder “un acte de “bonne volonté” manifestant les relations cordiales entre les deux Etats concernés et leurs peuples et cela par le déplacement du Chef de l’Etat qui le symbolise et le représente au plus haut niveau”.⁴ De bestemming van een bezoek van de Regent was dus bijzonder van belang. Tijdens een staatsbezoek moet het Staatshoofd ook op de hoogte worden gehouden van de staatszaken in het thuisland, en moet hij de wetsvoorstellen en besluiten die hem opgestuurd worden blijven ondertekenen.⁵

Al vanaf het begin van het Regentschap hadden de leopoldisten er problemen mee dat Karel zichzelf als Staatshoofd beschouwde en ook op die manier genoemd en behandeld werd. Capelle verwijst bijvoorbeeld naar de aanhef van de wetten die Karel ondertekende, en waarin telkens verwezen werd naar Leopolds onmogelijkheid om te regeren: “Si le régent était, de droit, chef de l’Etat, cette mention ne se justifierait pas. Au surplus, le régent ne supplée pas le roi dans la totalité de ses droits: c’est ainsi qu’il n’est pas autorisé à dissoudre les Chambres en vue de procéder à une révision de la Constitution.”⁶ De Staercke drukte er dan weer stevast op dat de Regent geen Koning was, maar wel alle machten van de Koning bezat. De controverse of de Regent al dan niet officiële bezoeken aan het buitenland mocht afleggen, zwol regelmatig aan bij de bekendmaking van reisplannen. De discussies zouden bijna tot een ernstige crisis leiden tussen de Regent en de regering.

---

³ P.-Y. MONETTE, *Beroep: koning der Belgen*, Leuven, Van Halewyck, 2003, pp. 23-24.

⁴ A. MOLITOR, *La fonction royale en Belgique*, Bruxelles, CRISP, 1994, p. 90.

⁵ A. MOLITOR, *op. cit.*, p. 92.

⁶ R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, Parijs, Fayard, 1970, p. 295.

De voorbereidingen voor een bezoek aan Congo

De reis naar Congo kaderde officieel in de noodzaak om de kolonie te bedanken voor haar oorlogsinspanningen. Ze was ook een onderdeel van de ambitieuze koloniale politiek die door minister Wigny werd uitgestippeld. De groeiende dekolonisatie had ongerust gezaaid in Europa. Wigny had bovendien vier grote projecten voorbereid om de levensstandaard en de leefwijze van de Congolezen te verbeteren. Karel zou die in de kolonie gaan afkondigen: “Le voyage du prince Charles donnait du poids à cette politique, surtout à un moment où soufflait sur le monde le vent de la décolonisation.”⁷ Maar politieke bijbedoelingen – en dan vooral de wens om Karel meer te profileren als staatshoofd – zullen de linkse, carlistische regering waarschijnlijk niet vreemd zijn geweest.⁸

De correspondentie tussen de entourage van de Prins-Regent en de Minister van Koloniën, in voorbereiding van de reis naar Congo, onthult ons hoezeer de onderneming in de schaduw stond van de Koningskwestie. De wil was om de hele reis tot in de puntjes te regelen en het succes ervan te verzekeren, overheerste ook bij de Staercke: “[J]e n’ai pas besoin de vous recommander que le voyage du Prince soit minutieusement réglé, dans chaque endroit, dans ses moindres détails, afin que tout le voyage s’accomplisse dans un ordre parfait”.⁹ Het traject van de reisweg werd uitgetekend door een commissie in Leopoldstad, in samenwerking met gouverneur-generaal Jungers, Minister van Koloniën Godding en de Staercke, na consultatie van de Congolese provinciegouverneurs.

Op 8 maart 1947 schreef Godding naar de Staercke betreffende enkele vragen die naar aanleiding van de reis naar Congo de kop opstaken. Op de eerste plaats bekommerde de minister zich om de kledij van de Prins, dat het hele verblijf lang een militair uniform moest zijn. Godding vreesde dat de inheemse bevolking niet zou begrijpen dat het Staatshoofd der Belgen in het leger slechts de graad van kolonel had bereikt, zoals dat bij Karel het geval was. Hij herinnerde zich nog dat tijdens de Congo-reis die Leopold III als Kroonprins ondernam “les noirs ne sont pas parvenu à comprendre que le fils du Roi n’était que Lieutenant”. Hij vroeg daarom of de Prins voor zijn vertrek niet kon benoemd worden tot luitenant-generaal. Een tweede kwestie was die van het uitwisselen van cadeaus. Inheemse “chefs” zouden de Regent waarschijnlijk geschenken willen aanbieden, en Godding suggereerde jachtgeweren en munitie als wederzijdse attentie. Voor de Mwami’s van Ruanda en Urundi, van wie verwacht werd dat ze de Prins met waardevollere cadeaus zouden overladden, diende nog een oplossing te worden gezocht.¹⁰

---

⁷ P. STEPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpines, Quorum, 1999, p. 330

⁸ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*. Brussel, Dexia, 2001, p. 344.

⁹ Brief van de Staercke aan Jungers, 11 maart 1947. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 14.

¹⁰ Brief van Godding aan de Staercke, 8 maart 1947. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 14.

Op 11 maart 1947 stuurde de Staercke een brief aan gouverneur-generaal Jungers over dezelfde thema's. De secretaris stelde terecht dat de Prins het recht had – als staatshoofd en opperbevelhebber – om het uniform van luitenant-generaal te dragen.¹¹ Hij voegde daar echter aan toe: “Cependant le Prince préférerait porter un uniforme qui serait analogue à celui du Gouverneur Général, avec éventuellement quelques broderies d’or en plus”. Wat de geschenken betrof, bleek nogmaals dat de Staercke niets aan het toeval wil overlaten: “Il faudra que, dans chaque localité par où passera le Prince et où des cadeaux pourraient être offerts, la liste des chefs qui offriront ces cadeaux, soit minutieusement arrêtée d’avance [...]”. Voor de Mwami's dacht hij onder meer aan “une très belle et grande boîte en argent avec les initiales du Prince”. De Staercke maakte ook opmerkingen over het aanpassen van de reisweg, de reisgenoten en de opleiding van twee Congolese officieren als tijdelijke “aide-de-camp” voor de Prins.¹²

Het uiterlijk vertoon tijdens de reis speelde vast ook een rol toen de Staercke aan Silvercruys, de Belgische ambassadeur in Washington, verzocht om een slee met open dak op te snorren voor het vervoer van de Prins in Congo. Silvercruys zorgde er bij constructeur Buick voor dat een luxueuze coupé naar Congo werd verscheept. Dat leverde hem op 21 juni 1947 een bedankje van de secretaris van de Prins op, voor zijn “bijdrage tot het succes” van het bezoek aan de kolonie.¹³

Dat met de Koningskwestie expliciet rekening werd gehouden, blijkt duidelijk uit een brief van Jungers aan Godding op 14 maart 1947. De twee bespraken de kwestie van het officiële cadeau dat de kolonie aan de Prins-Regent zou overhandigen. Na overleg met o.a. vice-gouverneur generaal Petillon en voorzitter van de oudstrijdersvereniging Jooris werd unaniem besloten “qu’il ne peut être question, ni pour le cadeau principal, ni pour des articles d’art indigène, de recourir à une souscription”. De praktijk van het “inschrijven” voor staatsuitgaven was tijdens de oorlog onder de blanke kolonialen nog met veel succes toegepast voor het financieren van de fabricatie van Belgische gevechtsvliegtuigen. Voor het geval van geschenk aan de Regent meende Jungers echter: “Celle-ci risquerait un échec tout au moins partiel, pour les raisons que vous savez: 1) l’opinion léopoldiste de certains; 2) l’avarice de beaucoup, qui cherchent n’importe quel prétexte et notamment celui de la question royale, pour ne pas ouvrir les cordons de leur bourses”. Er werd dan maar besloten het cadeau te betalen uit het algemene “budget” van de Congo-kolonie, “auquel participeraient ainsi tous les habitants du pays, tant indigènes qu’européens”. Deze beslissing was duidelijk ingegeven door de algehele voorzichtigheid om Karel niet te compromitteren of in de Koningskwestie te betrekken: “Nous tenons tous, à ce que le voyage du Prince Ré-

---

¹¹ Kort na de eedaflegging van de Regent had het Ministerie van Landsverdediging dat gesteld in een nota aan het Kabinet van de Regent. Cf. supra.

¹² Brief van de Staercke aan Jungers, 11 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

¹³ Brief van de Staercke aan Silvercruys, 21 juni 1947. AMBZ, Papieren Silvercruys, nr. 18.434/4.

gent soit un succès complet; c'est pourquoi il faut éviter toute mesure qui risquerait de compromettre celui-ci et qui ferait renaître au Congo les dissensions de 1940".¹⁴

De minutieuze voorbereiding komt ook tot uiting in de waarlijk talloze gearchiveerde projecten voor toespraken die de Prins tijdens allerlei plechtigheden in Congo zou moeten houden. De Staercke schakelde voor de redactie ervan de hulp in van Spaak, Jungers, Wigny en eregouverneur Ryckmans.¹⁵ Ook monseigneur Jean-Félix de Hemptinne¹⁶, apostolisch vicaris in Katanga, deed suggesties voor de eerste speech die de Prins in Leopoldstad zou houden. De koloniale Kerk en haar hoogwaardigheidsbekleders waren, net als haar Belgische pendant, uitgesproken leopoldistisch. De Hemptinne vond dat de Regent moest verwijzen naar "la douloureuse question royale". "Je me suis permis de suggérer que le Prince-Régent déclare [...] apporter le Message du Roi à ses sujets congolais. Je puis affirmer que cette déclaration est vivement souhaité, non seulement par les autorités ecclésiastiques, mais par l'opinion publique du Congo Belge. Ainsi, dans la Personne de Votre Altesse Royale, le Roi serait présent à la pensée de tous. [L]e prestige de la Majesté Royale serait assuré!"¹⁷ Jammer genoeg kennen we de Staerckes antwoord niet – als hij al op de suggestie reageerde.

Een delicate kwestie – Herdenkingsmedailles met de beeltenis van de Prins

Geconfronteerd met de problematiek van de honderden geschenken die de Regent in Congo zou moeten uitdelen aan functionarissen en lokale chefs, achtte de Staercke het moment gekomen om, heel voorzichtig, een ander probleem waar hij mee worstelde een oplossing te geven. De Regent had de regering gevraagd munten met zijn beeltenis uit te geven, maar dat was bij proefslagen gebleven. De regering vond het, gezien de Koningskwestie, niet opportuun om de persoon van de Regent op zo'n expliciete manier in de verf te zetten. De Staercke, die waarschijnlijk de ontgoocheling van de Prins hierover kende, greep de Congo-reis aan als opstapje om Karels wensen te vervullen.

Om de kwestie van de prinselijke geschenken te "vergemakkelijken", stelde de Staercke aan Godding voor om het idee van specifieke cadeaus op te geven: "On pourrait, en lieu et place, prévoir que l'on frapperait quelques médailles commémoratives dont un certain

---

¹⁴ Kopie van een brief van Jungers aan Godding, 14 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

¹⁵ Briefwisseling uit juni 1947. De toespraak voor het "comité urbain" van Leopoldstad ving bijvoorbeeld aan met een "projet Jungers" dat daarna geamendeerd werd door de ministers, en nagekeken door de Staercke. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 13.

¹⁶ Jean-Félix de Hemptinne was het boegbeeld van de rechtse, klerikale blanke kolonials in Congo. Hij had overigens tijdens de Tweede Wereldoorlog een aanvaring gehad met de regering-Pierlot, toen hij die verweet Congo louter als economisch wingewest te gebruiken voor het voortzetten van de oorlog.

¹⁷ Brief van de Hemptinne aan de Staercke, 24 april 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 13.

nombre pourrait être en or. Ces médailles pourraient être, par exemple, faites à l'effigie du Régent et constitueraient un souvenir durable". De secretaris voelde aan hoe gevoelig een afbeelding van de Prins op medailles zou liggen in het licht van de Koningskwestie. Hij verduidelijkte dan ook: "Encore une fois, il s'agit là nullement d'une proposition dans une matière aussi délicate mais d'une simple suggestion à la suite des idées qui avaient été amises concernant un cadeau".¹⁸ De medailles konden dan dienen als "cadeaux à des personnalités et à des chefs indigènes".¹⁹

Verbazingwekkend genoeg stemde Godding de dag zelf nog in met de suggestie van de Staercke, die hij "excellente" noemde. De minister stuurde de beeldhouwer Dupagne naar het Paleis om het portret van de Regent op de medaille voor te bereiden.²⁰ De secretaris liet de minister echter weten dat de kunstenaar Severin al eerder een afbeelding van de Prins maakte voor een "projet de timbre". Bovendien kwam het idee voor de medailles duidelijk van Karel: "[L]e Régent m'a déjà parlé de la possibilité de frapper une médaille avec ce dessin". De Staercke stelde voor Severins tekening te gebruiken, die zich op het Ministerie van Communicatie bevond "car l'État l'a acheté après que le Prince l'eût approuvé".²¹ Om onbekende redenen werd op het eind toch voor het ontwerp van Dupagne geopteerd.²²

Er werden 500 zilveren en 750 bronzen medailles vervaardigd. De bronzen exemplaren overhandigde de Regent aan de leden van de regering, aan enkele van zijn medewerkers en aan "des personnalités que le Prince désirait honorer". De zilveren nam hij mee naar Congo. Daarenboven werden ook tien gouden medailles geslagen, "pour lesquelles la Société de Kilomoto fournit en cadeau l'or nécessaire".²³ Daar nam de Staercke echter een loopje met de waarheid. In het archief van het Secretariaat van de Regent hebben we een brief van de Staercke aan de nieuwe Minister van Koloniën Wigny teruggevonden, waarin hij de minister vroeg de "Société des Mines de Kilomoto" te bedanken voor de levering van het goud. De Prins stuurde het bedrijf echter 250.000 frank als compensatie, geld dat de Prins bijeenharkte door zijn steun aan de "Union royale belge des Sociétés de Football" op te zeggen.²⁴ De rekening voor het fabriceren van de gouden medailles werd bovendien opgestuurd naar... de Civiele Lijst.²⁵

---

¹⁸ Brief van de Staercke aan Godding, 18 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

¹⁹ "Note sur la frappe d'essais monétaires pendant le Régence", ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/057.

²⁰ Brief van Godding aan de Staercke, 18 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

²¹ Brief van de Staercke aan Godding, 19 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

²² "L'effigie du Prince fut faite par le sculpteur Dupagne.", uit een "Note sur la frappe d'essais monétaires pendant le Régence", ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/057.

²³ "Note sur la frappe d'essais monétaires pendant le Régence", ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/057.

²⁴ Brief van de Staercke aan Wigny, 5 juni 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

²⁵ Rekening van de Etablissements Jules Fonson voor de Civiele Lijst, 24 juni 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 14.

De achterkant van de medailles was eveneens het onderwerp van een uitgebreide correspondentie. Het Kabinet van de Minister had voorgesteld een kaart van Congo met de reisweg af te beelden, vergezeld van de inscriptie “En souvenir du voyage de S.A.R. le Prince Charles de Belgique - Régent du Royaume”.²⁶ Uiteindelijk werd een tegenvoorstel van de Regent aanvaard: “[A]u revers, on avait pensé à toutes sortes d’images et inscriptions. Finalement, le Prince s’est rallié à l’idée d’un bel hexamètre chronogramme latin, qui devrait former le millésime 1947”.²⁷ De Staercke vertrouwde de opdracht toe aan de Leuvense jezuïet Charles Scheuer, een expert in Latijnse hexameters en chronogrammen. Op 3 mei zond de pater enkele suggesties naar het Paleis, waaronder “In CorDe qVem beLga beLLo / VVLtV VVLt VeL afer VIVo” – vertaald: “L’Afrique veut voir le visage vivant de celui que la Belgique, pendant la guerre, gardait dans son coeur”.²⁸

De Staercke beschouwde die verwijzing naar de populariteit van de Prins tijdens de bezetting als iets te expliciet. Hij beseftte dat ze geïnterpreteerd kon worden als het opposeren van de Regent en zijn gecontesteerde broer. Op 6 mei schreef de secretaris naar Wigny: “[C]ela me semble difficilement utilisable, étant donné la question royale et l’état d’esprit de nos compatriotes”. Na talloze andere suggesties opteerde het Secretariaat in samenspraak met de Minister voor het drogere “eXCVbIIs beLLI sVCCeDIIt / VIator eXIMIVs” – vertaald: “Après les veilles de la guerre / un voyageur illustre”.²⁹ De Staercke hield dus opnieuw rekening met de gevoeligheden omtrent Karels reis, veroorzaakt door de Koningskwesitie. Dat ging echter niet van harte. De secretaris had een duidelijke voorkeur voor de eerste suggestie, zoals blijkt uit een opmerking aan het adres van Scheuer: “A vrai dire, je regrette un peu l’admirable chronogramme de votre première lettre et cela me fait maudire d’autant plus les importuns dont les interprétations malveillantes empêchent de retenir la phrase qui eût allié à la fois le plus beau et le plus de justice”.³⁰

Reacties op de Congo-reis – La Libre Belgique publiceert haar “Rapport au Régent”

Veel tegenstanders van de Congo-reis zagen het hele opzet als een manoeuvre van de carlisten om Karel beter te laten aanvaarden als staatshoofd. Interessant, in dat opzicht, is een idee dat de Staercke in maart 1947 lanceerde. De secretaris van de Prins stelde voor om tijdens de reis de Conseil du Gouvernement du Congo samen te roepen en te laten toespreken door de Regent. Gouverneur Jungers verzette zich tegen dat voorstel: het college kwam voornamelijk samen om het begrotingsproject te onderzoeken, en dat gebeurde enkel in september: “Quant à le convoquer rien que pour entendre le discours du Prince Ré-

²⁶ Brief van Godding aan de Staercke, 19 maart 1947. AKP, [Secretariaat Prins-Regent](#), nr. 14.

²⁷ Brief van de Staercke aan pater Charles Scheuer, 29 april 1947. AKP, [Secretariaat Prins-Regent](#), nr. 14. Een andere vertaling is “aux malheurs de la guerre succéda un illustre voyageur”: “Note sur la frappe d’essais monétaires pendant la Régence”, ULB, [Papiers personnels de Staercke](#), nr. 170PP/057.

²⁸ Brief van Scheuer aan de Staercke, 3 mei 1947. AKP, [Secretariaat Prins-Regent](#), nr. 14.

²⁹ Brief van de Staercke aan Scheuer, 24 mei 1947. AKP, [Secretariaat Prins-Regent](#), nr. 14.

³⁰ Brief van de Staercke aan Scheuer, 21 mei 1947. AKP, [Secretariaat Prins-Regent](#), nr. 14.

gent, mes trois conseillers [...] et moi-même estimons que cette mesure serait vivement critiquée.” Jungers vermoedde parallellen tussen het plan van de Staercke en de recente redevoering van de Britse Koning bij de openingszitting van het Zuid-Afrikaanse parlement in Kaapstad.³¹ De Staercke haastte zich om dat tegen te spreken: “[M]on intention était uniquement de trouver un auditoire restreint plutôt qu’un nombreux public, auditoire restreint devant qui les paroles du Prince auraient eu un grand retentissement. Je n’ai aucunement songé à une analogie quelconque avec le voyage du Roi d’Angleterre au Cap.” De Staercke voegde er aan toe dat, aangezien de gouverneur-generaal het idee niet kon weerhouden, hij er meteen ook van afzag.³²

Het eerste gerucht over Karels reis naar de kolonie dook op in *Le Soir* van 2 februari. Drie weken later werd het bevestigd. Midden in de hele voorbereiding van de reis publiceerde *La Libre Belgique* haar beruchte “Rapport au Régent”, dat de Prins bekritiseerde en zich tegen de reisplannen kantte. De leopoldistische krant vond dat er geen enkel constitutioneel argument was dat het bezoek aan de kolonie rechtvaardigde. Ze beschouwde de reis als “op touw gezet door tegenstanders van de Koning”. De krant schuwde de harde woorden niet: “Certes, V.A.R. est le régent du Royaume, mais uniquement, si nous en croyons – ce qu’on affirme fréquemment le Moniteur – parce que le roi se trouve, de fait de l’ennemi, dans l’impossibilité de régner. Evidemment, il y a là une fiction dont comprennent très bien la portée ceux qui l’ont imaginée [...] mais cette fiction est la seule base sur laquelle repose vos fonctions de régent.” De redactie van *La Libre Belgique* betreurde dat de Congolese bevolking ofwel zal denken dat Karel niet het Staatshoofd is, ofwel dat wél zal denken, en dus zal concluderen dat Leopold zich onwaardig gedragen heeft.³³

De krant vertolkte met haar artikel een gevoel dat onder veel koningsgezinden leefde: “Cette visite est désapprouvé dans les milieux royalistes, où on estime que seul le Roi est apte a représenter le royaume dans la colonie comme à l’étranger.”³⁴

Een zekere Raymond Hoogers stuurde de dag zelf nog een lange protestbrief naar *La Libre Belgique*, waaruit duidelijk bleek dat de Koningskwestie en de reis van de Regent intens vervlochten waren. Hoogers stuurde een kopie van zijn brief op naar het Kabinet van de Regent. Herman Van Goethem vermoedde nog dat de entourage van de Prins misschien betrokken was geweest bij het opstellen van de brief.³⁵ De teneur ervan kwam inderdaad in grote mate overeen met de posities van het kamp van de Regent. Het Kabinet verzocht echter, na ontvangst van Hoogers’ brief, de rijkswacht om enkele vertrouwelijke inlichtin-

---

³¹ Brief van Jungers aan Godding, 14 maart 1947. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 14.

³² Brief van de Staercke aan Godding, 16 maart 1947. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 14.

³³ *La Libre Belgique*, 21 maart 1947.

³⁴ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l’exil à l’abdication*, Brussel, Didier Hatier, 1989, p. 164.

³⁵ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 343.

gen betreffende diens levenswandel – de gebruikelijke procedure voor onbekende briefschrijvers.

De man handelde dus waarschijnlijk op zijn eentje. Hij was wel een duidelijke voorstander van de reis van de Regent. Aan het Kabinet schreef hij nog: “Dans l’intérêt de la Belgique, il est à espérer que Votre Altesse Royale persiste dans son intention de rendre visite à la Colonie”.³⁶ We citeren enkele stukken uit zijn lezersbrief aan *La Libre Belgique*, als voorbeeld van de opinie van de modale carlist:

“[J]e vous demande de réfléchir aux conséquences désastreuses qu’aurait pour la Patrie et pour la Monarchie, la démission ou l’effacement du Prince Régent s’il se laissait décourager par vos attaques publiques et injustes. [...] [V]ous voulez empêcher Celui qui est depuis bientôt trois ans, de par la volonté persistante de la majorité des Chambres le chef intérimaire de l’Etat, de se rendre pour la première fois de sa vie en territoire belge d’outre mer. [...]”

“Pensez-vous que ce soit rendre service au Pays que d’insinuer que le Régent soit un usurpateur, alors qu’il sauve la Monarchie et que les ministres P.S.C. lui jurent fidélité? Il suffit de réfléchir à ce qui serait arrivé sans la régence du Prince Charles, pour lui être reconnaissant d’avoir accepté cette tâche lourde, ingrate et délicate. Vous perdez également de vue que les Alliés semblent bien n’être pas précisément partisans du retour du Roi. [...]”

“Qui eut reçu Piron, Churchill, De Gaulle, Eisenhower, la Reine Wilhelmine? Pensez-vous que ces personnalités auraient accepté d’être les hôtes du Roi qui s’était montré partisan de l’abstention de la Belgique et de la Colonie, pendant la guerre [...]? Depuis la libération, le Prince Régent s’est rendu à Londres et à Paris pour défendre notre position internationale. Le Roi aurait-Il pu le faire avec la moindre chance de succès?”

Hoogers eindigde zijn betoog met wantrouwige uitspraken over Leopold en diens entourage. Hij vroeg *La Libre Belgique* om de gemoederen niet op te hitsen in de moeilijke economische tijden: “Ce n’est vraiment pas le temps de faire de l’agitation ni de semer la zizanie pour des questions de forme qui ne touchent nullement à l’intérêt supérieur de la Belgique, seul critère à envisager.”³⁷ De brief werd echter niet gepubliceerd, en *La Libre Belgique* bleef een maand later nog steeds bij haar standpunt over de reisplannen:

“Jusqu’à présent le régent s’était acquitté de ses délicates fonctions avec une discrétion à laquelle tout le monde se plaisait à rendre hommage, comme s’il craignait de créer ou de favoriser simplement toute équivoque dont le roi eût pu

---

³⁶ Brief van Hoogers aan het Kabinet van de Prins-Regent, 22 maart 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 967.

³⁷ Brief van Hoogers aan *La Libre Belgique*, annex bij zijn brief aan het Kabinet van de Prins-Regent, 22 maart 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 967.

prendre ombrage. Notamment il avait évité soigneusement de s'exposer à des manifestations publiques de nature à attirer sur sa personne des acclamations qui reviennent au roi. Il faut regretter qu'il se départisse aujourd'hui de cette attitude."³⁸

Sommige critici van de reis richtten zich ook persoonlijk tot de Regent. Ernest S., een Antwerpse leopoldist, stuurde Karel een klein briefje om hem te wijzen op de verontwaardiging van "la grande majorité du peuple belge et beaucoup d'anciens coloniaux" over de reisplannen. Hij voegde daar een dreigement aan toe: "Si ce voyage politique, organisé par certains politiciens intéressés et ennemis de Votre Frère notre Roi bien aimé, devrait s'effectuer [sic], des manifestations inévitables auront lieu, ce qui seraient regrettables et néfastes pour notre chère Dynastie."³⁹ Zoals gewoonlijk vroeg het Kabinet aan de rijkswacht om enkele inlichtingen in te winnen over de heer S. Dat gebeurde blijkbaar niet echt subtiel, want in een nieuwe brief op 13 mei kloeg S. over de interventie van de Staatsveiligheid, die onder meer zijn conciërge had ondervraagd.⁴⁰ Daarop klasseerde het Kabinet de brieven zonder ze te beantwoorden.

Ook de entourage van de Koning had zo zijn bedenkingen bij de reis. De regering-Huysmans was op 12 maart 1947 gevallen en op 20 maart opgevolgd door de rooms-rode regering van Spaak. De CVP'er Wigny, een goede vriend van de Staercke, werd Minister van Koloniën. De leopoldistische industrieel Solvay zou een maand later aan Pirenne vertellen "qu'il a l'impression que le ministre des Colonies, M. Wigny, grand ami de M. de Staercke, a été choisi pour préparer le voyage du Régent au Congo."⁴¹

Geruchten over een staatsgreep – De Regent zit een ministerraad voor

Net voor het afreizen van de Regent, in juni 1947, zou de ministerraad in het geheim hebben overlegd over de verwickelingen waarin de Koningskwestie tijdens de afwezigheid van de Prins terecht zou kunnen komen. Er circuleerden namelijk vage geruchten over een leopoldistische samenzwering die, in afwezigheid van de Regent, een staatsgreep overwoog om de Koning opnieuw op de Troon te brengen. Leopold zelf zou er niet van op de hoogte zijn geweest. De regering nam de nieuwtjes ernstig genoeg om de Koning in Zwitserland te laten surveilleren. Spaak lichtte ook Karel in over de roddel, en die was zwaar onder de indruk. De Britse ambassadeur noteerde: "When the Prince heard of it, he was so angry

---

³⁸ La Libre Belgique, 24 april 1947.

³⁹ Brief van Ernest S. aan de Prins-Regent, 5 mei 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 76.

⁴⁰ Brief van Ernest S. aan de Prins-Regent, 13 mei 1947. AKP, Kabinet Prins-Regent, nr. 76.

⁴¹ J. PIRENNE, Mémoires et notes politiques, Verviers, Marabout, 1975, p. 331.

that he could not eat for three days.” Waarschijnlijk betrof het ongefundeerde verzinsels van het slag dat regelmatig de kop opstak sinds de Koning in 1945 niet was teruggekeerd.⁴²

Het officiële doel van de Congo-reis was het vernieuwen en het versterken van de banden tussen de kolonie en het moederland. België wou haar kolonie voornamelijk bedanken voor de Congolose oorlogsinspanningen, aan de zijde van de Fransen en de Engelsen en onder de leiding van de Minister van Koloniën in Londen, De Vleeschauwer. Dat is niet onbelangrijk, want Leopold en zijn entourage hadden die koloniale politiek de hele oorlog lang afgekeurd en zich voor de neutraliteit van Congo ingespannen. Enkele dagen voor het afreizen hield Minister van Koloniën Wigny op de ministerraad een uiteenzetting over de nieuwe koloniale projecten die Karel in Congo zou aankondigen.⁴³ Belangrijk was dat de Regent die ministerraad voorzat. In het licht van het feit dat het voorzitten van Ministerraden in onbruik was geraakt na de regeerperiode van Albert I, wees de aanwezigheid van de Prins op het belang dat zijn entourage en de Regent aan de reis hechtten.

Het verblijf in de kolonie

Tijdens de reis onderhielden Spaak, de Staercke en de Regent een uitgebreide correspondentie, waarvan we de politieke passages in het volgende hoofdstuk bespreken. De Staercke was in zijn brieven steeds bijzonder lyrisch over het verloop van de reis – met het klimaat als enige minpunt. Op 8 juli schreef hij vanuit Leopoldstad: “Ici, le voyage est plein d’attrait, admirablement organisé mais assez fatigant à cause du climat.” Niettemin maakte hij ook melding van “vele problemen”, waar hij echter niet over wou uitweiden: “Je réserve cela pour le retour et d’une façon orale.”⁴⁴ Een dag later luidde het: “Organisation parfaite et enthousiasme universel.”⁴⁵ Op 12 juli in Stanleyville liet hij weten: “[E]n commençant par cette indication qui deviendra finalement monotone: notre voyage se poursuit dans une organisation parfaite et dans un enthousiasme très très grand. La présence du Prince attire des multitudes d’indigènes [...]”⁴⁶

Twee weken later was er een eerste kink in de kabel: “[N]otre randonnée se déroule toujours admirablement dans une organisation que l’on pourrait qualifier de parfaite et dans un enthousiasme qui reste général, avec, comme toujours, la petite restriction du côté des milieux ultra-cléricaux et surtout du côté du clergé.” Waarop de Staercke cynisch besloot:

---

⁴² H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 103.

⁴³ C. POEDTS, *Prins Karel (1903-1983)*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, p. 80.

⁴⁴ Brief van de Staercke aan Spaak, 8 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

⁴⁵ Brief van de Staercke aan Spaak, 9 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

⁴⁶ Brief van de Staercke aan Spaak, 12 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

“Même sur ce plan là, la phrase de Caton reste toujours la vraie: *Victrix causa diis placuit*.”⁴⁷

Een aantal kolonisten zou inderdaad hun kat hebben gestuurd naar officiële recepties ter ere van het bezoek van de Regent. Als ze opdaagden, was de ontvangst niet steeds even hartelijk. Vele Belgen in Congo waren namelijk overtuigde leopoldisten die de profilering van de Regent geen warm hart toedroegen.⁴⁸ De Staercke zal zich ook beklagen dat de inhoud van Pierlots artikels in *Le Soir* weinig weerklank vonden onder de kolonisten.

Het is niet mijn bedoeling het relaas te schrijven van de wekenlange rondreis die de Prins in Congo ondernam. Ik zal niet opsommen welke steden, ziekenhuizen, scholen en andere instellingen de Prins bezocht. Niet alleen zijn anderen mij daarin al voorgegaan⁴⁹, een dergelijke inventaris zou niets bijdragen tot het vinden van een antwoord op onze probleemstelling. Enkel belangrijk was dat de toespraken van de Prins onveranderlijk Congo bedankten voor haar oorlogsinspanningen – gezien Leopolds koloniaal neutralisme tijdens de bezetting niet zonder betekenis. Bij zijn aankomst op 2 juli in Leopoldstad besloot de Prins zijn belangrijkste speech, waarin hij de op stapel staande koloniale projecten van Wigny aankondigde, te openen met die erkentelijkheid: “Le Congo a bien mérité de la Patrie. Durant les longues et dures années de la guerre, sa fidélité à la cause alliée, son ardeur au travail, le courage de ses fils sur les champs de bataille constituèrent pour la Belgique occupée une raison de fierté, de réconfort et d’espoir.”⁵⁰

---

⁴⁷ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056. “*Victrix causa diis placuit*” is eigenlijk geen uitspraak van Cato, maar een fragment uit het epische gedicht *Pharsalia* van de Romeinse poëet Lucanus (39-65). Het oorspronkelijke, volledige vers luidde: “*Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni*”, letterlijk dus: “De goden stonden aan de kant van de overwinnaar, maar Cato aan de kant van de verliezer”. De *Pharsalia* van Lucanus was een werk over de tweede Romeinse burgeroorlog tussen Caesar en Pompeius, onder meer over de rol van Cato Uticensis – overigens de achterkleinzoon van de beroemde Cato de Oudere ten tijde van de Punische oorlogen. Cato Uticensis was een aanhanger van Pompeius en een vurig verdediger van de Romeinse republiek tegen de autoritaire neigingen van Caesar. Twee jaar nadat Pompeius door Caesar in Pharsalus verslagen werd, pleegde Cato zelfmoord. Lucanus zelf leefde in de tijd van Nero en was, als overtuigd republikein, betrokken in een mislukt complot tegen die beruchte keizer. Lucanus’ vers over Cato werd later heel populair. Het werd en wordt gebruikt voor iemand die trouw blijft aan een zaak in de overtuiging dat ze rechtvaardig is, ondanks de tegenstand van “de goden” – en dus het plausibele falen van de onderneming. Met deze literaire verwijzing nam de erudiete latinist de Staercke in feite een subtiel politiek standpunt in. De Staercke verwees met het citaat duidelijk naar de Koningskwestie, waarin Leopold de onvoorwaardelijke steun van de Kerk (“de goden”) genoot – in dit specifieke geval die van de koloniale clerus. De Staercke impliceerde dus waarschijnlijk ook dat de zaak van de Regent de enige rechtvaardige was. De secretaris van de Prins bevestigde met die enkele woorden eigenlijk fijnzinnig zijn vertrouwen in de koers van het Regentschap.

⁴⁸ S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, *Monarchie en macht: België en zijn koningen*, Brussel, BRT, 1992, p. 276.

⁴⁹ Zie ondermeer: C. POEDTS, *op. cit.*, passim; A.R. BOLAMBA, *Voyage de son Altesse Royale le Prince Régent au Congo belge 29 juin 1947-12 août 1947*, Leopoldville, La Voix du Congolais, 1947, s.p.

⁵⁰ A.R. BOLAMBA, *Voyage de son Altesse Royale le Prince Régent au Congo belge 29 juin 1947-12 août 1947*, Leopoldville, La Voix du Congolais, 1947, s.p.

Over de Prins en zijn blijkbaar overanderlijk slechte humeur tijdens de reis schreef de Staercke aan Spaak in opmerkelijke en soms bijna bijtende bewoordingen. Op 8 juli klonk het al: “[L]a santé du Patron est meilleure que son caractère.”⁵¹ Op 12 juli maakte de secretaris van de Regent zelfs een grapje over het slechte humeur van zijn patron: “Le moral reste excellent. Il n’y a que le Boula-Matari dont le caractère reste immuablement ce qu’il était à Bruxelles.”⁵² Deze buien van de Prins leidden in Congo ook tot een voor de Staercke erg gênante “bevlieging”, toen Karel weigerde de uit België opgestuurde besluiten te ondertekenen. Om de Regent tegen zichzelf te beschermen, besloot de secretaris eigenmachtig op te treden: “De Staercke was van oordeel dat de machinerie niet om deze reden mocht vastlopen. Hij telefoneerde naar Brussel en signaleerde dat de prins de besluiten had ondertekend. Aldus vernam de Prins na zijn terugkeer dat hij had getekend en dat een en ander moest worden geregulariseerd. Hij was er woedend over.”⁵³

Vanuit België lichtte Spaak aan de andere kant de Regent in over de Belgische reacties over het verloop van de Congoreis. Op 8 juli 1947 beëindigde de Eerste Minister een brief met het uitdrukken van zijn ergernis betreffende de verslaggeving over de Congo-reis in *La Libre Belgique*, “qui se plaint de ce que les nouvelles transmises par l’Agence Belga et par la radio soulignent trop l’enthousiasme avec lequel le Prince est reçu.”⁵⁴ *La Libre Belgique*, nog steeds sceptisch over het bezoek aan de kolonie, drukte inderdaad onder de persberichten steevast een verklarende redactionele noot af. Daarin waarschuwden ze hun leopoldistische lezers dat de jubelstemming in Congo niet verifieerbaar was en met een korrel zout diende te worden genomen: “On aura remarqué le ton enthousiaste de la plupart des comptes rendu que nous publions à propos du voyage du prince régent dans la colonie. Nous faisons remarquer que ceux-ci sont rédigés au Congo par un organisme officiel qui a le monopole de ces relations mais nous sommes dans l’impossibilité de contrôler l’exactitude. En raison de leur caractère officiel, on peut se demander [...] si leur enthousiasme n’est pas de commande.” Bovendien ergerde de krant zich ook aan de nadruk die in de NIR-uitzendingen gelegd werd op het feit dat Karel in de kolonie als het Belgische *staatshoofd* werd ontvangen: “[L]es auditeurs auront remarqué qu’on parle du voyage du “chef de l’Etat” avec une insistance déplaisante.”⁵⁵

---

⁵¹ Brief van de Staercke aan Spaak, 8 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

⁵² Brief van de Staercke aan Spaak, 12 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056. “Boula Matari” was oorspronkelijk de bijnaam die ontdekkingsreiziger Stanley van de Congolezen kreeg – ze betekende “Vernieler van steen” en alludeerde op Stanleys hardhandige aanpak en overvloedig gebruik van dynamiet bij het aanleggen van een spoorweg door rotsachtig gebied. Later werd het een eerder pejoratieve verwijzing naar de koloniale administratie en, in ruimere zin, alle Belgen die naar Congo kwamen. De Staercke gebruikt het begrip hier ironisch om te verwijzen naar de stuurse Prins-Regent.

⁵³ A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwesie*. Tielt, Lannoo, 2003, p. 14.

⁵⁴ Brief van Spaak aan de Prins-Regent, 8 juli 1947. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/056.

⁵⁵ P. STEPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpennes, Quorum, 1999, p. 331.

Het is waarschijnlijk in het licht van de bekende geruchten over een leopoldistische staatsgreep dat we de onverholten opluchting moeten kaderen waarmee de Staercke in zijn brieven aan Spaak de nieuwtjes uit België begroette. Zo bereikten Spaaks brieven van 8 en 10 juli de prinselijke delegatie bijvoorbeeld pas op 24 juli. In zijn antwoord schreef de secretaris van de Prins: “C’est avec soulagement que nous avons reçu des nouvelles de Belgique. Imaginez-vous que depuis près de quinze jours nous ne savions plus rien.”⁵⁶ Spaak stelde de Staercke daarom nog eens extra op zijn gemak: “Vous pouvez être tranquille et calme. Tout se passe normalement. Le Gouvernement est toujours solide, son crédit n’est pas encore entamé.”⁵⁷

De terugkeer: “une manifestation politique”? – Een incident met Koningin Elisabeth

De verwelkomingsceremonie voor de Regent op het vliegveld van Evere, op 14 augustus 1947, zorgde voor een klein incident met Koningin Elisabeth. Karels kabinetschef Holvoet had vooraf Elisabeths secretaris Eduard de Streel getelefoneerd, om hem te laten weten dat de Koningin bij de terugkeer van de Prins aanwezig moest zijn. Het is duidelijk dat de regering en de prinselijke entourage belang hechtten aan een geslaagde plechtigheid, want ook enkele ministers en het “corps diplomatique” zouden present zijn. Holvoets plan was om Elisabeth naast de Regent plaats te laten nemen in een open wagen, die het hele gezelschap dan in stoet naar Brussel zou rijden. De Koningin was echter niet opgezet met die gang van zaken: “La Reine fit répondre qu’Elle assisterait à l’arrivée du Prince parcequ’Elle était Sa mère, mais qu’elle refuserait de prendre place dans la voiture ouverte en même temps que lui, estimant cette manifestation excessive.” Holvoet stribbelde nog tegen met als argument dat de pers al van het scenario op de hoogte was gebracht, een indiscretie die Elisabeth enkel als een bijkomende reden aanschouwde om niet aan het spelletje mee te spelen.

De dag van de terugkeer stapte de Prins uit het vliegtuig met een boeket bloemen voor zijn moeder. Toen Karel de regering en het diplomatieke korps ging groeten, misde de Koningin er stilletjes van onder. Dat leidde tot een woordenwisseling met de Regent: “Comme Elle allait rejoindre sa voiture, le Prince courait après Elle et Lui dit: “Vous montez dans ma voiture pour rentrer en ville”. Elle répondit: “Non cela m’est impossible, ce n’est pas ma place. [...] Je te prie de ne pas insister, je ne t’accompagnerai pas. Je ne suis pas venue ici pour faire une manifestation politique.” Karel was duidelijk niet opgezet met de weigering van zijn moeder, want toen Elisabeth hem die middag probeerde op te bellen was hij “druk bezet”. Tot op de dag dat de Koningin de voorgaande anekdote aan Pirenne vertelde – 19 september – zouden moeder en zoon elkaar niet meer zien.⁵⁸

---

⁵⁶ Brief van de Staercke aan Spaak, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

⁵⁷ Brief van Spaak aan de Staercke, 24 juli 1947. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/056.

⁵⁸ Kopie van een nota van Pirenne, “Visite à le Reine Elisabeth le vendredi 19 septembre 1947”. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/087.

Le Soir berichtte opgetogen over de “triumfantelijke” terugkeer van de Prins. De krant beschreef onder andere hoe het verzamelde volk de Regent op het balkon van het Paleis toejuichte met luidkeelse complimenten, waaronder “Vive le prince du maquis”.⁵⁹ Opvallend was ook dat Karel bij zijn terugkeer het uniform van een luitenant-generaal droeg, terwijl hij die graad enkel bezat vanuit zijn functie als Belgisch opperbevelhebber en ze hem nooit formeel was toegekend. Supra zagen we al dat de kwestie van het prinselijke uniform tijdens de voorbereiding van de reis ter sprake was gekomen. Zelfs dit vestimentaire niemendalletje veroorzaakte veel kritiek: “[L]es observateurs pointus ne manquèrent pas de voir dans ce changement de costume – qui, pour le Prince avait peut-être simplement consisté à revêtir les insignes de sa fonction – une prise de position politique.”⁶⁰

Na de terugkeer van de Regent werd een Ministerraad belegd – die Karel opnieuw zou voorzitten – om de gunstige effecten van de reis te bespreken. Wigny benadrukte tijdens de vergadering het belang van het bezoek van de Prins aan de kolonie: “[C]e voyage a été forcément marqué par la personnalité du prince-régent. Tous ceux qui ont eu le privilège de suivre le voyage princier ont été frappés par le fait qu’à toutes les escales, les adieux furent beaucoup plus enthousiastes que l’accueil.” De Minister voegde daar aan toe dat de Congo-lezen kennis hadden kunnen maken met de “allure” van de Regent. De weldaden van zijn toespraken en initiatieven verspreidden zich volgens Wigny als een lopend vuurtje onder de bevolking.⁶¹ De regering was duidelijk tevreden met de resultaten van de Congo-reis.

Voorbereidingen voor een bezoek aan Frankrijk

De eerste concrete plannen voor een bezoek van de Prins-Regent aan Frankrijk dateren van begin 1947, dat wil zeggen: nog vóór de Congo-reis. President De Gaulle nodigde de Regent uit om Frankrijk met een tegenbezoek te vereren, gezien het officiële bezoek dat de generaal in 1945 aan België had gebracht. Karel en zijn entourage probeerden de vraag te ontwijken, omdat hij aanvoelde dat de binnenlandse publieke opinie een toezegging niet in dank zou afnemen – de Franse bevolking was sinds mei 1940 nog steeds voornamelijk anti-leopoldistisch.⁶²

Net na de presidentsverkiezingen drukte het nieuwe Franse staatshoofd Vincent Auriol echter opnieuw bij de Belgische ambassadeur Guillaume de wens uit om Karel een officieel bezoek aan Frankrijk te zien brengen. Er volgde meteen overleg tussen de Prins en toenmalig Eerste Minister Huysmans. Een confidentiële chronologische nota in het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken herinnert aan het advies van Spaak: “[I]l était diffici-

---

⁵⁹ *Le Soir*, 15 augustus 1947.

⁶⁰ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 331.

⁶¹ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 86.

⁶² Interview met een intimus van de Regent door Carine Poedts, C. POEDTS, *op. cit.*, p. 87. Overgenomen in: S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, *op. cit.*, p. 116.

le de ne pas accepter une pareille invitation si elle arrivait, mais [...] elle pourrait sans doute être remise si on décidait de faire le voyage au Congo conseillé par le Gouvernement de puis longtemps. En tout état de cause, l'avis de M. Spaak fut qu'il fallait attendre l'invitation officielle [...]."⁶³

Op 30 januari schreef Guillaume aan Spaak dat die formele uitnodiging er wel eens snel zou kunnen komen: “[I]l m’a été dit officieusement qu’il entre dans les intentions du Président de la République d’inviter S.A.R. le Prince-Régent à venir faire une visite officielle à Paris aux environs du 25 avril prochain”.⁶⁴ Drie dagen later ontving het Paleis de eigenlijke uitnodiging van Auriol. Het voornemen van Spaak om uitstel te vragen werd in uitvoering gebracht. Karel besprak de zaak zelfs met de Franse president tijdens een privé-bezoek aan Parijs op 20 februari. De Regent beloofde er om in de herfst van 1947 op bezoek te komen. Toen Parijs – na de terugkeer van Karel uit Congo – de uitnodiging nogmaals hernieuwde, werden de dagen tussen 28 en 31 oktober voor een officieel bezoek van de Regent gereserveerd.⁶⁵

Opnieuw hing de Koningskwesie als een zwaard van Damocles boven de hele operatie. Een reis naar Frankrijk bracht namelijk meteen de onbehoorlijke toespraak van Reynaud uit 1940 in herinnering. De Franse Eerste Minister Reynaud had de Koning en zijn soldaten na de Achttiendaagse Veldtocht en de capitulatie van het Belgische leger namelijk van eerloos verraad beschuldigd. De Staercke beseftte de gevoeligheden van de situatie en ging op 30 september informeel op bezoek bij de Franse ambassadeur Brugère: “[Je] tenais à examiner avec lui les conditions dans lesquelles le voyage du Prince à Paris pourrait avoir les effets les meilleurs pour la France et pour la Belgique. Dans cet ordre d’idées, je lui ai demandé s’il ne serait pas heureux d’éclaircir un peu l’atmosphère que certains hommes politiques avaient obscurcie par leurs déclarations le 28 mai 1940, au sujet de l’armée belge.” De Staercke drong er bij de ambassadeur op aan dat een toespraak van Auriol de houding van Frankrijk tegenover de Belgische capitulatie zou verduidelijken, “[c]omme il est certain que la France actuelle ne reprenait pas à son compte les allégations de 1940”. De ambassadeur verzekerde de Staercke herhaaldelijk dat hij zich daaromtrent geen zorgen diende te maken, en dat hij het er met Auriol over zou hebben. “[L]’Ambassadeur me confirma que je pouvais être tranquille quant au paragraphe qui serait inséré dans le discours présidentiel. Il ajouta qu’il serait d’une rédaction difficile mais que l’on veillerait à ce que celle-ci, tout en rendant hommage à l’armée belge, ne puisse être interprétée comme injurieuse pour le Roi.”

---

⁶³ “Note sur le voyage à Paris”, 19 september 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

⁶⁴ Brief van Guillaume aan Spaak, 30 januari 1947. AMBZ, nr. 13.436/2

⁶⁵ “Note sur le voyage à Paris”, 19 september 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

De twee hadden het ook nog over andere kwesties, zoals de mogelijkheid om tijdens het bezoek enkele bilaterale verdragen te sluiten. De ambassadeur drukte tegenover de secretaris van de Prins ook de wens uit dat “la campagne de presse de la droite et de l’extrême-droite et surtout de la Libre Belgique” de Belgische regering of de Prins niet zouden aan het twijfelen brengen over de opportuniteit van het bezoek aan Frankrijk: “Il me déclara qu’il supposait bien que l’on ne pensait pas remettre en question le voyage du Prince. Il faut comprendre, me dit-il, que Paris a droit à cette visite. La France est, en effet, venue la première à Bruxelles, dans la personne du Général de Gaulle, et sur une invitation de la Belgique. Il y avait là implicitement l’engagement d’un retour de la part du Chef de l’Etat belge.”

De Staercke vroeg Brugère anderzijds of, tijdens het bezoek van de Regent, zijn regering niet van de Franse pers niet zou kunnen bekomen “qu’elle n’établisse pas de contraste trop tapageur entre le Régent et le Roi”. De ambassadeur beloofde om de journalisten te vragen de Koningskwestie niet te vermelden.⁶⁶

Pers en publieke opinie – De leopoldisten roeren zich opnieuw

Het bezoek van Karel aan Frankrijk liet de publieke opinie immers opnieuw verre van koud. Enkele dagen voor de Staerckes bezoek aan de ambassadeur publiceerde *Le Phare* onder de titel “Le prince Charles s’apprête à régner!” een striemend commentaar op een artikel in het Parijse dagblad *Aux Ecoutés*. Die Franse krant had het bezoek aan Frankrijk voorgesteld als “une étape voulue par M. Spaak dans le règlement de l’épineuse question royale belge” en een stap op de weg naar de troonsbestijging van Karel.⁶⁷ De koningsgezinde pers keerde zich opnieuw in alle heftigheid en met dezelfde argumenten tegen de nieuwe reisplannen van de Regent. Bovendien leidde nu ook de bestemming tot grote beroering – in België borrelden sinds de zaak Reynaud heel wat anti-Franse gevoelens. Het katholieke, koningsgezinde *De Standaard* schreef een lang artikel over de zaak en was erg scherp voor de entourage van de Prins:

“Het kan niet meer betwist worden dat de voorgenomen reis naar Parijs moet beschouwd worden als een grove fout, zowel op binnenlands als op internationaal gebied. [O]nze landgenoten zien in deze reis een nieuw maneuver van de anti-koningsgezinde clan; zij vrezen dat de reis werd uitgedacht om de nationale en internationale opinie te gewennen aan de gedachte dat prins Karel het bestendig hoofd van de staat geworden is, om Koning Leopold te doen vergeten, zijn abdicatie en de troonsbestijging van zijn broeder voor te bereiden. Te Parijs waar de indruk van de hatelijke beschuldigingen van Paul Reynaud nog door

---

⁶⁶ “Note pour monsieur le Premier Ministre”, 30 september 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

⁶⁷ *Le Phare*, 10 september 1947.

geen enkele logenstraffing van de Vierde Republiek werd uitgewist, zou de Prins als het ware de investituur krijgen van de Franse officiële wereld...”

“Nu wordt beweerd dat Spaak zelf tegen deze reis gekant was maar dat het kabinet van de regent dit plan hardnekkig heeft doorgezet... Bij deze gelegenheid komt eens te meer de verderfelijke politieke strekking aan het licht waarmee het kabinet van de prins-regent bezielde is. Deze zaak zal toch eerstdaags in het reine moeten worden getrokken, evenals de rol die baron Holvoet als voornaamste raadgever van de prins sedert de bevrijding op deze gewichtige post heeft gespeeld. Terecht wordt de vraag gesteld in hoever hij verantwoordelijk is voor de verwijdering en de tegenstelling van belangen die men klaarblijkelijk tussen de Koning en zijn Broeder opzettelijk tracht te scheppen. De positie van de heer Holvoet verleent hem grote invloed; hij dient namelijk de prins van advies aan gaande de genadeverzoeken. De CVP zou er goed aan doen hem beter in de gaten te houden.”⁶⁸

Op 11 september had ook *La Libre Belgique* opnieuw een “Rapport au Régent” gepubliceerd. Daarin beweerde de leopoldistische krant onomwonden dat Prins Karel niet als het staatshoofd van België kon beschouwd worden, en hij dus geen officiële bezoeken aan andere landen mocht afleggen.⁶⁹ *Le Peuple* sprak, logischerwijs, de dag nadien schande over wat ze beschouwden als een “nouvelle et brutale attaque contre le Prince Régent”.⁷⁰ Halverwege oktober 1947 doken er in het Brusselse straatbeeld zelfs anti-carlistische aanplakbiljetten op. Ze waren afkomstig van oudstrijders uit de Achttiendaagse Veldtocht die tegen de reis naar Farnkrijk protesteerden, “en dénonçant l’attitude qui avait été en 1940 celle du gouvernement français à l’égard de Belgique”.⁷¹ Er werden zelfs kleine protestmeetings georganiseerd.⁷²

De entourage van de Regent verdedigt de prerogatieven van het Staatshoofd

Nadat geruchten over nieuwe officiële bezoeken aan de Verenigde Staten en Portugal opdoken en de aanhoudende kritiek op de Regent in de leopoldistische pers oversloeg op enkele CVP-hardliners, greep de entourage van de Prins in. In het archief van vice-kabinetschef van den Bosch bevinden zich twee nota’s, gericht aan de regering, waarin Karel de volle uitoefening van zijn bevoegdheden opeiste. De Regent probeerde in de eerste plaats te vermijden dat er tussen het Paleis en de regering een conflict zou ontstaan over de draagwijdte van zijn prerogatieven. De brieven zijn twee uitzonderlijke documenten die haarfijn de positie en de psychologie van de Prins en zijn entourage blootleggen.

⁶⁸ Artikel geciteerd in L. DE LENTDECKER, *Prins Karel*, Brussel, Grammens, 1987, pp. 78-79.

⁶⁹ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 344.

⁷⁰ *Le Peuple*, 12 september 1947.

⁷¹ *La Dernière Heure*, 18 oktober 1947; P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 332.

⁷² L. DE LENTDECKER, *op. cit.*, p. 78.

De eerste nota dateert van 10 oktober 1947. Ze verwees openlijk naar de Koningskwestie:

“A l’origine de la question royale existe une équivoque entre le Roi et Ses ministres sur la limite de leurs pouvoirs constitutionnels respectifs. Ni le Roi ni Ses ministres n’ont trouvé le moyen de la dissiper avant que surgisse la crise de 1940. Soucieux d’éviter une équivoque de la Régence, le Prince Régent prie le Premier Ministre de faire part aux membres du gouvernement des considérations qui suivent.”

“Placé provisoirement à la tête de l’Etat par un vote des Chambres réunies le 23 septembre 1944, le Régent exerce depuis cette date les fonctions dévolus au Roi par la Constitution et les lois du peuple belge. Dans l’intérêt même de la continuité de la fonction monarchique, le Régent entend remplir tous les devoirs que celle-ci impose; il entend également en exercer les droits.”

“Une certaine presse a toutefois contesté récemment la validité du mandat ainsi reçu de la Nation par la voix de sa représentation nationale, et tenté de limiter arbitrairement l’exercice par le Régent des fonctions de Chef d’Etat.”

“Au moment où le Gouvernement est appelé à faire face à d’importants problèmes de politique interne, il paraît essentiel d’assurer l’unité du pouvoir exécutif. Le Régent pour sa part désire se conformer strictement au mandat qui lui fut confié par les Chambres législatives: dans l’exercice de celui-ci et jusqu’au moment où il sera mis fin, le Prince accepte toutes les obligations que lui créent ses fonctions de Chef de l’Etat, il n’en revendique par les honneurs mais il en réclame les prérogatives, telles que les définit la Constitution et nos lois.”

“Le Prince attacherait du prix à connaître si cette interprétation de ses pouvoirs correspond aux vues de tous les Ministres qu’il a choisis pour former le Gouvernement actuel.”⁷³

De tweede nota dateert van twee dagen later, wat indiceert dat de eerste nota alvast (nog) niet verzonden werd. De tekst, in duidelijk forsere bewoordingen, is ondertekend door kabinetschef Holvoet. Ze handelt over dezelfde problematiek, maar met de nadruk op het gevaar dat de Regent door de perscampagne zijn politieke onpartijdigheid zou kunnen kwijtraken. Om de ernst van het conflict aan te tonen, dreigde Karel zelfs met zijn ontslag:

“Depuis quelques semaines certains éléments du P.S.C., croyant servir la cause du Roi, contestent les pouvoirs du Régent ou discutent l’opportunité de ses

---

⁷³ Nota van 10 oktober 1947. “Affaires Etrangères”, SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/239-241.

actes. Le P.S.C. étant associé au Gouvernement, il importe que cette équivoque soit dissipée.”

“Les pouvoirs du Régent sont ceux du Roi, avec la seule réserve que sous la Régence, la Constitution ne peut être changée. Dans l’exercice de ses attributions, le Régent, soucieux de demeurer dans la règle constitutionnelle, désire être en constant accord avec ses ministres; il est donc en droit de leur demander à tous de Lui garantir que ses pouvoirs de Chef d’Etat ne Lui sont pas contestés.”

“Lorsque le Comte de Flandres a accepté la Régence, Il était convaincu qu’elle cesserait le jour de la libération du Roi; s’Il l’a gardée après la libération du Roi, c’est parce que, à deux reprises, le Roi le Lui a demandé.”

“Dans cette tâche ingrate, Il s’est efforcé, dans l’intérêt du Pays et de la Dynastie, de demeurer au dessus des partis. La campagne de presse actuelle tend à le jeter dans la mêlée des partis du côté des gauches, hostiles au Roi. Elle ne peut être couverte par un parti associé au pouvoir.”

“Si, contre votre attente, le Régent ne recevait pas les assurances voulues, ne vaudrait-il pas mieux qu’Il se sépare de Son Gouvernement; peut-être vaudrait-il mieux encore qu’Il demande aux Chambres Reunies de Le décharger de Ses hautes fonctions pour choisir un autre Régent qui ne serait plus le Frère du Roi.”⁷⁴

De ministerraad beraadslaagt over de vragen van de Regent

Het staat vast dat de entourage van de Regent tenminste één van beide nota’s opstuurde, of dat in elk geval een gelijkaardige demarche bij de Eerste Minister werd ondernomen. Tijdens de ministerraad van 20 oktober stonden namelijk de “Visites officielles de S.A.R. le Prince Régent à l’étranger” op de agenda. Spaak deelde de ministers mee dat, na de Franse president, ook de Amerikaanse en Portugese presidenten Truman en de Salazar de Prins voor een officieel bezoek aan hun land hadden uitgenodigd. Hij voegde daar zijn eigen mening over de kwestie aan toe: “S.A.R. le Prince Régent, Chef de l’Etat, doit remplir toutes les fonctions que sa très haute charge comporte. Parmi celles se trouvent les visites protocolaires et amicales en pays étrangers. Il ne pourrait être soutenu ni envisagé que cette partie de l’Activité de Chef de l’Etat puisse être suspendue pendant la Régence. De cet exercice normal de la fonction rien ne peut être déduit en faveur ou à l’encontre du maintien du régime actuel. Ces voyages, par leur nature, ne peuvent être d’aucune répercussion sur la question royale, tout caractère politique doit en être absent.”

---

⁷⁴ Nota van Holvoet, 12 oktober 1947. “Affaires Etrangères”, SOMA, Papieren van den Bosch, nr. AA 916/239-241.

Geen enkele minister keerde zich tegen het principe van officiële buitenlandse bezoeken door de Regent, hoewel één van hen wel grappend opmerkte dat het feit dat de ministerraad over de reizen beraadslaagde er net wél het politiek karakter van had aangetoond. Twee officiële visites in een tijdspanne van enkele maanden vonden vele ministers bovendien overdreven. Een stortvloed aan bezoeken was niet opportuun. Zoals één van de excellenties stelde: “[U]ne certaine discretion s’impose dans les manifestations extérieures de cet exercice”. Beter was het om eerst lessen te trekken uit de ervaringen van de nakende reis naar Parijs. Uiteindelijk besliste de ministerraad om de Prins te vragen zijn reis naar Portugal tot de herfst van 1948 uit te stellen.

Eén minister maakte enkele opmerkingen over de politieke bezwaren die de reis naar Parijs bij een deel van de bevolking opwekten: “Une partie de l’opinion publique c’est émue parce que ce voyage qui lui semblait, à tort d’ailleurs, avoir été mis à pied à l’improviste, aussi, parce que le premier des voyages officiels du Régent à l’étranger se faisait en France, les paroles outrageantes de mai 1940 restant vives à la mémoire de nombreux citoyens.” De minister wenste dat de toespraken van de Franse hoogwaardigheidsbekleders de onbesproken houding van het Belgische leger en haar aanvoerders tijdens de Achttiendaagse Veldtocht erkenden, en dus afstand namen van de beschuldigingen van Reynaud zeven jaar voordien. Als motief voor zijn tussenkomst expliciteerde hij: “La pensée qui l’inspire est d’assurer la sauvegarde du Chef de l’Etat contre toute atteinte qui pourrait être portée à son prestige dans l’opinion publique.”

Ook een andere minister stelde “que la situation du Prince Régent et les tâches qu’il a à remplir doivent être facilitées [...] par le Gouvernement. A cet égard il est indispensable que le discours du Président de la République contienne un hommage à l’armée.” De noodzaak van een Frans *mea culpa* voor de kritiek op de capitulatie van het Belgische leger, werd dus ook door de Belgische regering gedeeld. De ministers wilden echter vooral niet de indruk wekken dat de Regent een vriendschappelijke relatie zou onderhouden met een land dat de Belgische Koning nog steeds als een verrader zag.

Spaak was niet te vinden voor een expliciete verwijzing naar de Koningskwestie in de toespraak van Auriol. Toen hij zijn collega’s echter vertelde dat het huidige project voor de speech een hommage aan het Belgische verzet bevatte, konden ze hem toch overtuigen van de vereiste om daar een gelijkaardig eerbetoon voor “het leger en haar leiders” te laten aan toevoegen. Een uitdrukkelijke verwijzing naar de Koning als opperbevelhebber achtte de regering evenwel uit den boze. Ook maande de regering de Regent aan om tijdens het bezoek geen verdragen met Frankrijk te tekenen – wat nochtans op het verlanglijstje van de

Staercke stond. De ministers vonden dat bij het sluiten van nieuwe overeenkomsten tussen België en Frankrijk “la procédure habituelle” moest worden gevolgd.⁷⁵

Uiteindelijk kwam er van het bezoek niets in huis, al had dat niets te maken met de voorgaande strubbelingen. Op 22 oktober stuurde ambassadeur Guillaume nog een brief aan Spaak, met de laatste versie van de toespraak die Auriol bij de verwelkoming van de Regent zou houden. De wensen van de Staercke en de regering werden er in gerespecteerd, al was het project ook persoonlijk erg lovend voor de Prins. Ik citeer enkele passages:

“La France, Monseigneur, est heureuse de vous accueillir. En votre personne, elle acclame la Belgique. [M]ême aux plus sombres jours de malheur et de douleur de 1940, la Belgique, comme la France, ne renonça point: Armée héroïque et loyale [...], c’est toute la Belgique qui, corps et âme, se retrouva une fois de plus, aux côtés de la France dans toutes les péripéties de la guerre, dans les douloureuses fiertés de la Résistance, dans une invincible espérance en la Liberté. Et nous n’oublions pas l’exemple que Votre Altesse Royale a donné elle-même au coeur de l’oppression au milieu d’un peuple qui n’avait jamais douté de la victoire.”⁷⁶

Nog diezelfde dag ontving Spaak van Guillaume echter de volgende brief:

“Le ministre des Affaires Etrangères m’a prié de passer d’urgence chez lui cet après-midi pour m’informer de ce qu’à son grand regret le Président de la République et le Gouvernement français le priaient de demander à S.A.R. le Prince-Régent de remettre à plus tard la visite qu’il comptait faire la semaine prochaine à Paris, étant donnée la situation politique générale en France.”⁷⁷

Al enkele dagen voordien was er in Frankrijk een grote sociale crisis losgebarsten. De vrees voor massale stakingen leidde tot politieke fricties en het ontslag van de regering. Dat maakte het bezoek van de Prins technisch onmogelijk. Een dag later schreef de ambassadeur:

“M. le Président de la République m’a convoqué à nouveau aujourd’hui pour me prier avec une vive insistance de transmettre à S.A.R. le Prince-Régent et au Gouvernement belge ses profonds regrets officiels et personnels d’avoir été

---

⁷⁵ Notulen van de ministerraad, 20 oktober 1947, pp. 8-10. On-line te raadplegen op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

⁷⁶ Annex aan een brief van Guillaume aan Spaak, 22 oktober 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

⁷⁷ Brief van Guillaume aan Spaak, 22 oktober 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

obligés de demander de remettre la visite officielle du Prince-Régent. [...] Dans cette conjoncture troublée, il n'a pas paru opportun, sage ou prudent de maintenir le projet de voyage du Prince-Régent.”

Auriol was een beetje bezorgd over de Belgische reacties op het uitstel, maar Guillaume had hem in naam van de Regent, de regering en het Belgische volk gerust gesteld.⁷⁸ Van uitstel kwam echter afstel. Begin november vonden nog onderhandelingen plaats over een nieuwe datum, maar die leverden niets op.⁷⁹ Eén van de ernstigste crisissen over de grenzen van de bewegingsvrijheid van de Regent liep dus met een sisser af.

Voorbereidingen voor de reis aan de Verenigde Staten & Canada

De bezoek van de Prins-Regent aan de Verenigde Staten had eveneens consequenties voor het verloop van de Koningskwestie. Het verschil met de vorige reizen was dat ook Koning Leopold III een bezoek aan Amerika overwoog, wat de kwestie extra beladen maakte.

Het staat vast dat het idee voor een reis naar de Verenigde Staten afkomstig was van de Prins-Regent persoonlijk. Oorspronkelijk had Karel de bedoeling een informeel privé-bezoek af te leggen. Dat blijkt alvast uit het geheime telegram dat Silvercruys, de Belgische ambassadeur in Washington, op 28 maart 1947 aan Spaak zond na een bezoek aan Brussel:

“Suite eventuel voyage Régent envisagé pendant mon séjour Bruxelles et désir Palais voir consulter Maison Blanche, Secrétaire d’Etat m’avise de la part du Président que Gouvernement américain sera enchanté que Régent visite Etats-Unis. On comprend ici Son désir que visite aurait caractère aussi officieux que possible. Toutefois, Président sera heureux Le recevoir comme Son hôte à Maison Blanche où le Prince dînerait et passerait la nuit.”

“Secrétaire d’Etat fait remarquer que ce séjour à Maison Blanche aurait forcément caractère officiel, mais ajoute que pour conserver comme désiré caractère officieux à visite envisagée, tous arrangements pourraient être pris sans que invitation officielle soit nécessairement adressée par Gouvernement américain. D’après des informations personnelles, Président sera Washington en octobre. Cette époque conviendrait ici et paraît favorable puisque vous serez vous-même

---

⁷⁸ Brief van Guillaume aan Spaak, 23 oktober 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286.

⁷⁹ Zie o.a. een brief van Guillaume aan Spaak op 6 november 1947. “Voyage officiel en France (non-effectué)”, AMBZ, nr. 14.286: “M. Vincent Auriol désirait en plus m’entretenir de la date à laquelle pourrait s’effectuer ce voyage. Personnellement il est très désireux qu’il ait lieu le plus tôt possible, mais il se rend parfaitement compte qu’on ne pourrait pas le remettre une deuxième fois et qu’en conséquence il est indispensable que la situation politique française soit stabilisée. D’autre part, il ne voudrait prendre aucune initiative qui pourrait gêner S.A.R. le Prince-Régent. Il désirerait en conséquence que le Prince lui fasse connaître son point de vue.”

New-York assemblée Nations-Unies. Serais heureux connaître décision date approximative durée séjour et autres dispositions à prendre après visite Maison Blanche et Ambassade.”⁸⁰

Uit dit telegram, verstuurd nog vóór de reis naar Congo en nadat het bezoek aan Parijs een eerste keer was uitgesteld, blijkt dat er van een officieel bezoek van de Regent zeker nog geen sprake was. Truman zou de Regent wel uitnodigen, maar niet in het kader van een officieel bezoek als Belgisch staatshoofd. Omdat de reis naar Frankrijk al naar de herfst van 1947 verplaatst was, leek een bezoek aan de VS in oktober – zoals Silvercruys voorstelde – echter onmogelijk. De plannen werden daarop nog even in de koelkast gestopt.

Toen bekend werd dat de Prins in Frankrijk een officieel bezoek zou afleggen, veranderde de zaak. Het was niet langer nodig om de reis naar de VS een “caractère aussi officieux que possible” te verlenen. Op 17 oktober 1947, net na de twist tussen Regent en regering over de problematiek van de buitenlandse reizen, maar nog vóór het bezoek aan Frankrijk finaal afgeblazen werd, stuurde de Amerikaanse ambassadeur Alan Kirk aan Spaak “an invitation from President Truman for the Prince Regent to pay an official three day visit to the United States shortly after Easter 1948, spending one night at the White House and two nights at the Blair House in Washington, D.C.”.⁸¹ Toen de ministerraad de bekende vragen van de Regent betreffende zijn prerogatieven besprak, stelde ze hem voor om deze uitnodiging van Truman te accepteren.

Waarschijnlijk als een gevolg van het voortdurende uitstel dat aan het annuleren van de reis naar Frankrijk voorafging, aanvaardde de Regent pas op 5 december 1947 het voorstel van de Amerikaanse regering. Spaak schreef aan de Amerikaanse ambassadeursecretaris Hugh Millard: “Je suis chargé de l’honneur de faire savoir par votre intermédiaire, à la Maison Blanche que Son Altesse Royal se rendra volontiers à la gracieuse invitation de Monsieur le Président. [...] Comme vous l’aurez appris, le Prince Régent avait déjà eu l’occasion de faire connaître verbalement à Son Excellence l’Amiral Kirk, au cours d’une réception, que ce projet de voyage rencontrait Son assentiment et que Son Altesse Royale ne tarderait pas guère à l’annoncer officiellement.”⁸² Karel had zich dus wel al voordien ten opzichte van ambassadeur Kirk mondeling geëngageerd. Op 16 januari stelde Millard 6 april voor als aanvangsdatum voor het officiële bezoek aan Amerika. De ambassadeur herhaalde tevens de wens van Truman dat Karel aanwezig zou zijn op een *state dinner* die avond, waarna hij de nacht in het Witte Huis zou mogen doorbrengen.⁸³

---

⁸⁰ Kopie voor het Paleis van een telegram van Silvercruys aan Spaak, 28 maart 1947. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 6.

⁸¹ Brief van Kirk aan Spaak, 17 oktober 1947. “Voyage aux Etats-Unis”, AMBZ, nr. 13.434.

⁸² Brief van Spaak aan Millard, 5 december 1947. “Voyage aux Etats-Unis”, AMBZ, nr. 13.434.

⁸³ Brief Millard aan Spaak, 16 januari 1948. “Voyage aux Etats-Unis”, AMBZ, nr. 13.434.

Leopolds reisplannen als doorslaggevend argument?

Terwijl Spaak, zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, zocht naar een verzoenende nationale oplossing voor de Koningskwestie, werd Pirenne na de publicatie van het rapport van de Commissie van Voorlichting steeds zelfverzekerder. De Koning overwoog echter, nu zijn blazen door het rapport-Servais was gezuiverd, om de handdoek in de ring te gooien en zich ten voordele van zijn zoon terug te trekken. Pirenne kon de Koning tijdens een gesprek op 8 september 1947 toch van dat voornemen afbrengen. Het chronologische leopoldistische actieplan dat de secretaris opstelde – publicatie van het rapport-Servais, een Nationaal Congres voor de terugkeer van de Koning en een boodschap van de Koning aan de Natie gevolgd door de langverwachte terugkeer – vermeldde ook een mogelijke koninklijke reis naar de Verenigde Staten. Die zou kunnen plaatsvinden tijdens de politieke onderhandelingen in België die de terugkeer zouden voorafgaan.⁸⁴ De koninklijke entourage alludeerde dus pas een half jaar na het telegram van Silvercruys aan Spaak voor de eerste keer op een reis naar Amerika.

Waarom werd achteraf dan niettemin in leopoldistische milieus beweerd dat de reis van de Regent georganiseerd was om het effect van Leopolds of Boudewijns bezoek te neutraliseren?⁸⁵ Voornamelijk omdat de plannen van de Koning, in tegenstelling tot die van de Prins, heel snel waren uitgelekt. Al op 27 november verschenen in de pers de eerste berichten over een mogelijke reis van de Koning naar de States. Dat is enerzijds lang nadat de Amerikaanse regering haar officiële uitnodiging aan Karel verzond, maar anderszijds een hele tijd voordat die invitatie expliciet door de Regent werd aangenomen. Pas op 8 december 1947 berichtte de pers over het verzoek dat Truman aan de Prins had gedaan.⁸⁶ Op die manier kon de indruk worden gewekt dat het officiële bezoek van de Prins haastig in elkaar was gebokst om de intenties van Leopold te door kruisen.

Vanzelfsprekend is het niet uitgesloten dat, na het debacle van de geannuleerde Parijstrip, de geruchten over de reis van de Koning de aarzelende entourage van de Regent over de streep hebben getrokken om de Amerikaanse uitnodiging te aanvaarden. In die gedachtesgang wijzen we er ook op dat net op 5 december, de dag toen Karel instemde met Trumans verzoek, *Le Peuple* een artikel publiceerde waarin ze Leopold ervan verdacht in reactionaire Amerikaanse kringen steun te zoeken voor zijn terugkeer op de troon. Enkele dagen later draaide de socialistische krant dan ook de rollen om en beweerde ze dat het precies Leopold was die een uitstapje naar Amerika op poten had gezet om het officiële bezoek van de Regent te hinderen.⁸⁷

---

⁸⁴ G. JANSSENS, “De door Koning Leopold III geplande reis naar de Verenigde Staten. Een episode uit de koningskwestie (1947-1948)”, *Museum Dynasticum*, 2001, 2, p. 92.

⁸⁵ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour*, p. 179.

⁸⁶ G. JANSSENS, *art. cit.*, p. 96.

⁸⁷ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 96-97.

Leopold, Pirenne en de trouwe leopoldistische katholieke Van Zeeland – nauw betrokken bij de Amerikaanse plannen van de Koning – meenden echter dat het officiële bezoek van Karel uitsloot dat de Koning zich rond dezelfde tijd naar de VS zou begeven. Van Zeeland wou de Regent er aanvankelijk van overtuigen om zijn bezoek een half jaar uit te stellen. Tijdens het gesprek dat Spaak met Leopold had op 18 januari 1948 (cf. supra), sloot Spaak uitstel van Karels bezoek echter uit. Hij kaatste de bal terug en zei “dat het betreurenswaardig zou zijn indien dit bezoek zou samenvallen met de reis van de Koning”.⁸⁸ Uiteindelijk vertrokken de Koning, Lilian, Boudewijn, Gatien du Parc en Willy Weemaes op 20 januari naar Lissabon. Op 3 februari kwam het gezelschap aan in Cuba, waar een reeks semi-officiële ontvangsten volgde. Het was nog steeds de bedoeling dat de Koning op een gegeven moment naar Washington zou afreizen. Zo drong Pirenne bij Leopold bijvoorbeeld aan op een onderhoud met president Truman.

Dat het Huis van de Prins-Regent zich informeerde over de verplaatsingen van Leopold III, blijkt uit een brief die we in het archief van het Kabinet van de Regent terugvonden. Het is een bericht van Roger Taymans, die als “conseiller” verbonden was aan de Belgische ambassade in Washington. De brief is geadresseerd aan de Eerste Minister, maar het exemplaar dat we in het prinselijke archief was het origineel, en dus waarschijnlijk door Spaak aan Holvoet of de Staercke doorgespeeld. Taymans liet weten dat de Koning had afgezien van zijn plan om de Verenigde Staten te bezoeken en enkel in de omstreken van Havana wat tripjes zou maken. Ter compensatie zou Boudewijn, vergezeld van zijn opvoeder de Parc en als gast van oud-ambassadeur Hugh Gibson, een “studiereis” ondernemen op het continent. Volgens Taymans zou die reis zelfs enkele weken kunnen duren en maakten de militaire academie van West Point en enkele universiteiten onderdeel uit van de toer.⁸⁹

Taymans was goed geïnformeerd, want zijn voorspellingen kwamen uit. Er was enkel nog even sprake van dat Leopold zijn zoon in de States zou gaan ophalen. Gibson had wel geëist dat dat niet tijdens het verblijf van de Regent zou gebeuren. Uiteindelijk zag men ervan af, omdat de aankomst van de Regent op 4 april naderde: “Volgens Nieuwenhuys, die het nieuws van graaf Willy De Grunne, de Grootmeester van het Huis van Koningin Elisabeth heeft, wilde men de Koning niet vóór de komst van de Prins-Regent ontvangen opdat er geen vergelijking zou worden gemaakt. Nieuwenhuys meldt ook dat het bezoek van prins Boudewijn een groot succes is geweest en dat de Regent “in grote onverschilligheid” is aangekomen. Het is duidelijk, aldus Nieuwenhuys, dat men in USA vooral Spaak wil ontvangen en ‘dat deze er in geslaagd is de Regent mee te nemen’.”⁹⁰ Vanzelfsprekend dienen we dit verslag van de feiten met een korrel zout te nemen. Het is echter duidelijk dat de plannen

---

⁸⁸ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 97-98.

⁸⁹ Brief van Taymans aan Spaak, 18 februari 1948. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 6.

⁹⁰ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 100-101. Nieuwenhuys was een attaché op het Secretariaat van de Koning.

van Pirenne om steun te zoeken voor de terugkeer van de Koning bij de belangrijkste van de geallieerden mislukten.

Na de terugkeer van de Koning op 18 april, via een tussenstop in Rotterdam waar hij werd opgewacht door een menigte enthousiaste leopoldisten, publiceerde het secretariaat van de Koning een communiqué. De reis van Leopold werd er een strikte privé-aangelegenheid in genoemd. De Koning had geen politieke contacten gehad in de VS, aangezien het officiële bezoek van de Regent zijn overtocht naar de Verenigde Staten onmogelijk had gemaakt.⁹¹ De Staercke heeft later beweerd dat de Koning afzag van zijn passage naar Amerika op aanraden van de Portugese president Salazar.

De Prins-Regent nodigt zichzelf uit naar Canada – De Staercke redt de meubelen

De eerste geruchten over een mogelijk bezoek van de Prins-Regent aan Canada doken op in december 1947. Het initiatief voor de reis lijkt opnieuw van de Prins zelf te zijn gekomen. Karel had William Lyon Mackenzie King, de Eerste Minister van Canada, ontmoet tijdens het huwelijk van de hertogin van Edinburgh in november 1947. Een tweede onderhoud had plaatsgevonden tijdens het bezoek van de Canadese premier aan België. De Regent had tijdens beide rendez-vous blijkbaar met Mackenzie King over zijn nakende bezoek aan de Verenigde Staten gesproken. De formulering die het Ministerie van Buitenlandse zaken hanteert, doet vermoeden dat Karel het onderwerp van een uitstap naar Canada had aangesneden: “[L]ors du mariage de la Duchesse d’Edimbourg à Londres, [...] une visite éventuelle du Prince Charles au Canada a été envisagée avec beaucoup de prudence de part et d’autre. J’ignore par qui le sujet a été abordé.”⁹² Mackenzie King had de Regent gevraagd om hem op de hoogte te houden van de data van zijn bezoek aan de VS, eens die vastlagen.⁹³

Burggraaf de Ghellinck-Vaernewyck, chef Protocol op het Ministerie van Buitenlandse Zaken, stuurde twee brieven over de kwestie naar Loridan, de kabinetschef van Spaak. De burggraaf wees er in zijn eerste brief op dat het eigenlijk niet aangewezen was om een eventueel bezoek aan Canada te koppelen aan de reis naar Amerika. Zo zou België Canada immers louter als een annex van de Verenigde Staten behandelen. In zijn tweede brief was Ghellinck al wat milder en liet hij de beslissing over aan de Canadezen:

“Si une invitation est adressé à Son Altesse Royale, je pense qu’il suffirait en cas d’acceptation, que l’on s’enquière si dans l’esprit du Gouvernement canadien, le voyage pourrait se faire directement de Washington à Ottawa, ou s’il serait dési-

---

⁹¹ G. JANSSENS, *art. cit.*, pp. 100-101.

⁹² Brief van Spaak aan Paternotte de la Vaillée, 3 maart 1948. AMBZ, nr. 13.434.

⁹³ Brief van de Staercke aan Paternotte de la Vaillée, 28 februari 1948. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 6.

nable de refaire un départ de Belgique même. [...] Je pense qu'il est nécessaire de poser la question."⁹⁴

Waarschijnlijk toomde de entourage van de Regent hem achteraf wat in betreffende conversaties over zijn reizen. De manier waarop de vraag van de Canadese premier om geïnformeerd te blijven ingewilligd werd, duidt namelijk op grote behoedzaamheid. De Staercke besprak de "question assez délicate" in een brief met Paternotte de la Vaillée, de Belgische ambassadeur in Ottawa, op 28 februari. Toen het schema voor het bezoek aan de VS vastlag, had de Staercke een persoonlijke, onofficiële brief aan Mackenzie King gezonden. Daarin stelde de secretaris van de Regent dat Karel zijn twee laatste dagen op het Amerikaanse continent in Canada zou doorbrengen.⁹⁵ Deze informele werkwijze had een reden:

"Le Prince n'a pas voulu ne pas déferer à la demande de M. Mackenzie King d'être averti mais en même temps Il n'entend pas lui suggérer une invitation. C'est pourquoi le Régent et M. Spaak ont estimé qu'il y avait lieu d'avertir Mr. Mackenzie King d'une façon purement privée, pas mon intermédiaire, de manière à le laisser pleinement libre d'agir suivant ses convenances."⁹⁶

Op 12 maart kreeg de Staercke antwoord van Mackenzie King, die zich verheugd toonde over de tactvolle werkwijze van de Regent. Hij aanvaardde de Staerckes voorstel en keek uit naar het bezoek van de Prins:

"Would you please inform the Prince Regent that my colleagues and I would be pleased indeed if His Royal Highness could pay a visit to Canada at the time mentioned. Would you please add the expression of my personal pleasure at the prospect of renewing, in Canada, the acquaintance – or may I say friendship – so pleasantly formed with Prince Charles in the course of my recent visit to Belgium."⁹⁷

Pas vanaf toen werd het bezoek van de Prins via de traditionele diplomatieke kanalen geregeld. De Regent zou inderdaad, na het einde zijn bezoek aan de VS, nog enkele dagen op informele basis in Canada verblijven, zonder dat daar veel commotie rond ontstond.

Het verblijf van de Regent in Noord-Amerika

Het verblijf van de Regent was een mengeling van een officieel en een privé-bezoek. In een programmaboekje van de reis vonden we de samenstelling van zijn gevolg terug. Enerzijds bestond dat uit Eerste Minister en Minister van Buitenlandse Zaken Spaak, zijn kabinets-

---

⁹⁴ Brieven van de Ghellinck-Vaernewyck aan Loridan, 16 en 27 december 1947. AMBZ, nr. 13.434.

⁹⁵ Brief van de Staercke aan Mackenzie King, 1 maart 1948. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 6.

⁹⁶ Brief van de Staercke aan Paternotte de la Vaillée, 28 februari 1948. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 6.

⁹⁷ Brief van Mackenzie King aan de Staercke, 12 maart 1948. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 6.

chef Ockrent en Minister van Economische Coördinatie en Nationale Wederuitrusting De Grootte – om de Amerikanen de Belgische erkentelijkheid voor het Marshall-plan te tonen – anderzijds werd de Regent ook begeleid door de Staercke, Van Nerom, majoor Du Monceau de Bergendal en drie tijdelijke prinselijke “aides” van de US Air, Military en Naval Forces. Van 4 april tot 6 april bleef het bezoek onofficieel en verbleef de Prins op de Belgische ambassade. Op 6 april werd Karel op het Witte Huis met militaire eer ontvangen.⁹⁸

Tijdens het *state dinner* sprongen vooral de toasts die Karel en Truman uitwisselden in het oog. Trumans toast bevatte opvallend veel nadruk op het feit dat Karel staatshoofd van België was: “Gentlemen, we are highly honoured tonight by the visit from the head of a State that has always been our friend, a State that we – all of our citizens here in this country – have admired, and one that we are proud to call friend. I wish to propose a Toast to the head of that State, His Royal Highness the Prince Regent of Belgium.” Daarna volgden nog wensen over het bestendigen van de vriendschapsbanden tussen de VS en België. Karel antwoordde: “I sincerely appreciate your kind welcome, and I wish to say how warmly my countrymen and myself regard the people of the United States. We are profoundly grateful for your aid and sympathy in two great world wars, and for your continued interest in our situation, and that of all free peoples.”⁹⁹

De volgende dagen bezocht Karel nog het Graf van de Onbekende Soldaat, het graf van Washington, de Naval Academy in Annapolis, de Military academy in West Point en de Tennessee Valley Authority. Karel spendeerde bovendien twee nachten in Blair House, het officiële gastverblijf voor buitenlandse staatshoofden op bezoek in de Verenigde Staten. Dat alles werd doorspekt met diners, lunches en recepties met Amerikaanse prominenten. Aan het eind schreef Karel een brief naar Truman. De Staercke liet aan Silvercruys vragen of het Witte Huis er mee instemde dat de tekst gepubliceerd zou worden:

“My visit to the United States is drawing to a close and I am writing to thank you for all your kindness and courtesy. My stay in the White House was most pleasant, and I hope you will convey my thanks to Mrs. Truman for her charming hospitality. [...] It has been most gratifying to have the opportunity here in Washington to meet so many prominent and important members of your government, and others in public life. I am very conscious of what your country has done for Europe in two great wars and it is most inspiring to be here at a time when you are putting into operation the generous European Recovery Plan.”

---

⁹⁸ Programmaboekje reis naar de VS. AMBZ, Papieren Silvercruys, nr. 18.434/4.

⁹⁹ Transcripties van de toasts van Karel en Truman op 6 april 1948. AMBZ, Papieren Silvercruys, nr. 18.434/4.

“I can only say that your personal interest in all measures taken to restore the shattered nations has made a deep impression; and the weight of your powerful influence has made itself felt in many difficult situations. We in Europe are most grateful for the encouragement you and your countrymen have given us, and I feel confident that free people everywhere will respond vigourously.”

“With my thanks for all you have done to make this visit so memorable for me and for Belgium, I send you every good wish for the future.”¹⁰⁰

Truman en zijn echtgenote hadden blijkbaar werkelijk indruk gemaakt op de Regent. Bij de herverkiezing van de president een half jaar later stuurde Karel immers, als felicitatie, een boeket zeldzame orchideeën naar mevrouw Truman. De foto's van de overhandiging van dat cadeau door Silvercruys die in de Amerikaanse pers verschenen, verheugden de Regent. De Staercke schreef aan de ambassadeur: “Le Régent S'est fort réjoui des photographies qui ont paru dans les journaux et qui donnent sa pleine valeur à l'attention qu'Il voulait avoir pour la femme du Président à l'occasion de la réélection de Mr. Truman.”¹⁰¹

Opnieuw was overigens de uitrusting van de Prins een onderwerp van debat: “Le Régent était revêtu pour la circonstance l'uniforme kaki de lieutenant général, mais portait assez curieusement le képi de colonel correspondant à la tenue bleue, képi qui avait encore ceci de particulier, que le macaron ornant le fronton de la visière comportait le monogramme du roi Albert, surmonté de la couronne royale.”¹⁰² Dat Karel niet de gebruikelijke kepie droeg, met het “L”-embleem van zijn broer, zal inderdaad wel een politieke boodschap ingehouden hebben. Het valt vanzelfsprekend niet te achterhalen of de Regent, door zich Alberts monogram te tooien, zich louter neutraal wou opstellen boven het politieke conflict van de Koningskwestie, of dat hij werkelijk kritiek wou uiten op Leopold III.

Ook was het bezoek *an sich* werd blootgesteld aan leopoldistische kritiek. Cleeremans citeert – vertaald – het commentaar van de katholieke *Standaard*: “Il appartenait au roi Léopold, notre seul souverain légitime d'effectuer cette visite, qui était souhaitable sur le plan diplomatique. Cette tâche est revenue à son frère, uniquement par le fait que le Roi a été dépouillé de ses prérogatives, par suite d'un coup d'Etat, perpétré par une majorité parlementaire de gauche. Il serait cependant risqué de considérer le Prince régent comme un usurpateur et de le soupçonner d'être de connivence avec les ennemis du Roi pour tenter de prendre sa place.”¹⁰³ *La Libre Belgique* had dan weer, net voor het afreizen van de Prins, Karel opgeroepen om van de reis gebruik te maken om in het aanschijn van de hele wereld te verklaren dat het Regentschap afgelopen een einde zou nemen en de Koning opnieuw de Troon moest bestijgen. Onnodig te zeggen dat het bij wishful thinking bleef.

¹⁰⁰ Brief van Karel aan Truman, april 1948. AKP, *Secretariaat Prins-Regent*, nr. 6.

¹⁰¹ Brief van de Staercke aan Silvercruys, 16 november 1948. AMBZ, *Papieren Silvercruys*, nr. 18.434/4.

¹⁰² J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour*, p. 179.

¹⁰³ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour*, p. 179.

Besluit

De verschillende reizen die de Regent ondernam, stonden willens nillens in het teken van de Koningskwestie. Zelfs bij onschuldige vakantietrips werd steeds geopperd dat de Prins in het buitenland wel eens over de positie van zijn broer zou kunnen onderhandelen of Leopold zelfs persoonlijk zou ontmoeten.

De voorbereidingen voor de Congo-reis maakten dat pijnlijk duidelijk. Het uniform van de Prins, de problematiek van de geschenken, de bewoordingen van de toespraken: telkens moesten de entourage van de Regent en de bevoegde ministers erg voorzichtig te werk gaan en vaak speciale maatregelen nemen om elk debat over de Koningskwestie te vermijden. De Staercke poogde de positie van de Regent niet te compromitteren, bijvoorbeeld door zijn discrete afhandeling van kwestie met de prinselijke herdenkingsmedailles. Niettemin werd de reis het mikpunt van leopoldistische kritiek. *La Libre Belgique* beschouwde de reis als een ongepast carlistisch manoeuvre om de Regent als staatshoofd in de *spotlights* te zetten. De leopoldisten noemden het bezoek aan Congo Karels eerste misstap.

De Regent werd op zijn lange en vermoeiende rondreis over het algemeen overal hartelijk ontvangen. Enkel de erg leopoldistische en klerikale fractie van de koloniale stuurde haar kat naar de ceremonies. De Staercke maakte zich zorgen over de situatie in België tijdens de afwezigheid van de Regent. Behalve dat *La Libre Belgique* haar kritiek aanhield, concretiseerden de geruchten over een leopoldistische staatsgreep zich echter geenszins. De regering loofde de gunstige gevolgen van de reis, terwijl de koningsgezinden – waaronder Koningin Elisabeth – er een “manifestation politique” bleven in zien.

Na verschillende malen om uitstel te hebben verzocht, stemde de Regent in met een officieel bezoek aan Frankrijk in de herfst van 1947. De Staercke wou van de Franse ambassadeur op voorhand wel garanties over het intrekken van Reynauds beschuldigingen uit 1940 en over een tactvolle houding van de Franse pers. De Belgische leopoldistische kranten en publieke opinie keerden zich opnieuw tegen de reisplannen via aanplakbiljetten, betogingen en beschuldigende persartikels.

De kwestie van de buitenlandse reizen leidde ook tot een conflict tussen de Regent en de rooms-rode regering van Spaak. De Prins en zijn entourage pikten het niet dat enkele ongeleide projectielen binnen de CVP – een regeringspartij – de leopoldistische campagne tegen het officiële prinselijke bezoek aan Frankrijk steunden. Karel overwoog zelfs het Regentschap op te geven indien zijn onpartijdigheid en prerogatieven nog langer in twijfel werden getrokken. De ministerraad gaf de Regent over de hele lijn gelijk, maar probeerde Karels reislust niettemin wat te spreiden en in te tomen. Uiteindelijk werd het project door interne politieke moeilijkheden in Frankrijk op de lange baan geschoven.

In maart 1947, na een bezoek van Silvercruys aan Brussel, wenste de Regent een informele reis naar de Verenigde Staten te ondernemen. Toen Truman lucht kreeg van dat plan, wou hij Karel in oktober een gepaste ontvangst geven in het Witte Huis, zonder noodzakelijk aan het bezoek een officieel karakter te verlenen. Het Franse project doorkruiste dat plan, maar in de herfst van 1947 hernieuwde Truman zijn uitnodiging, zij het nu wél onder de vorm van een officieel bezoek. De Regent wachtte bijzonder lang met antwoorden. Misschien werd de doorslag uiteindelijk gegeven door de geruchten dat Leopold in Amerika buitenlandse steun voor zijn zaak wou gaan ronselen.

Leopolds plannen voor een verblijf in de States gingen echter niet door. Ze werden ingeruild voor een Amerikaanse studiereis van Prins Boudewijn, waarna het hele koninklijke gevolg naar Zwitserland terugkeerde. Karel werd ondertussen met alle égards ontvangen door de president, dankte Truman voor de Amerikaanse steun aan België tijdens en na de oorlog, bezocht verschillende Amerikaanse landmarks en keerde erg tevreden naar Brussel terug. De koningsgezinde kritiek op de bezoeken van de Regent werd er echter niet minder op. De Regent kreeg bovendien de smaak van het reizen te pakken, want hij nodigde ei zo na zichzelf uit in Canada, tijdens een gesprek met Eerste Minister Mackenzie King. De kwestie werd door Spaak en de Staercke elegant opgelost.

VIII.

HERNIEUWD CONTACT TUSSEN KONING EN REGENT FAALT – KAREL OP EEN MYSTERIEUZE AUDIËNTIE BIJ DE PAUS

“[À] l’origine le Roi avait désiré rencontrer le Prince seul à seul. Toutefois, la lettre par laquelle il exprimait le désir de provoquer cette rencontre faisant allusion à des questions d’ordre constitutionnel, le Régent a voulu [...] être entouré du Premier Ministre et d’un autre membre du Gouvernement.”

Verslag van Spaak over het onderhoud in Bern. Notulen van de ministerraad, 27 april 1949, pp. 1-2.

In april 1949 kwamen Leopold en Karel voor het eerst sinds juli 1945 opnieuw met elkaar in contact. De Koning wilde via een persoonlijk gesprek met zijn broer een doorbraak in de Koningskwesitie forceren. De Regent slaagde er echter in om van het onderhoud een regeeringszaak te maken.

Proloog – De verraderlijke brief van tante Joséphine

De zus van de overleden Koning Albert, Joséphine, was een benedictijnernon in het klooster van Sainte-Lioba. Op 12 februari 1949 zond ze een bijzonder opmerkelijke brief naar Karel, waarin ze de hoop uitdrukte dat de rust in België zou terugkeren, “zoals het voor de Koningskwesitie was”. Ze beweerde dagelijks voor Karel en Leopold te bidden. Joséphine schreef dat ze slechts na lang beraad de brief had geschreven en – belangrijk – dat ze ook een kopie ervan naar Leopold stuurde. We citeren een deel van het schrijven:

“Lors de la délivrance du Pays, quand ton frère était encore prisonnier de l’ennemi, tu as dû, avec un grand dévouement, accepter de prendre sur toi, momentanément la charge du pouvoir royal. Ton discours au Parlement a déclaré solennellement ton désir du retour du Roi; depuis tu n’as plus fait de déclaration officielle et des polémiques, souvent passionnées, se développent autour du Trône.”

“Mal comprises et interprétant insidieusement ton silence, ces polémiques osent même prétendre des sentiments qui certes, ne sont pas les tiens. J’ai la conviction que le moment est venu pour toi, mon cher Charles, de sortir de la réserve que tu t’es imposée, en adressant au Pays un message pour lui déclarer que tu crois nécessaire, dans l’intérêt suprême de la Belgique, le retour immédiat du Roi et la fin de la Régence. Agir ainsi serait dans la ligne de ton discours au Parlement et certes dans celle de tes désirs personnels. Ce serait attirer en même temps sur la dynastie un surcroît des respectueux prestige et pour toi la reconnaissance des Belges, qui verraient dans ton geste, la marque d’une droiture et

d'un oubli complet de ta personne, qui sort ainsi, grandie, d'une situation difficile.”

Hierna riep Joséphine haar neef de Regent op om te handelen zoals zijn vader dat zou hebben gewild:

“Tes responsabilités sont immenses, tu tiens peut-être en main le sort de la Belgique! Je demande à Dieu de t'aider à les comprendre, à les accepter et à faire courageusement le seul geste qui doit faire réfléchir le pays et, j'espère du plus profond de mon âme, le sauver”.¹

De Regent beantwoordde op 25 februari de brief van zijn tante. Hij stuurde haar een boeket bloemen en schreef dat hij als staatshoofd volgens de Grondwet niet mocht handelen buiten de ministeriële verantwoordelijkheid om, en dus ook geen toespraak kon houden van de aard die Joséphine wenste:

“Soyez sûre que malgré toutes les interprétations contraires, j'ai toujours voulu que mon attitude fût à la hauteur de mes responsabilités. Pour y parvenir, je n'ai pas cessé, comme vous, de penser à l'exemple et aux enseignements de mon père. Je suis convaincu d'être en étroite communion de souvenir avec lui, en restant fidèle à mon devoir constitutionnel. Dans l'exercice de la même fonction, j'ai voulu être guidée comme Lui par le même règle: celle qui est inscrite dans notre charte fondamentale”.²

Belangrijk is de nota die in de linkerbovenhoek van de brief stond: “Le Premier Ministre a marqué son accord sur ce texte le 24 février 1949”. Verscheidene kopieën naar de regering wezen er op dat deze zaak voor de Regent een politiek belang had en mede door de regering moest worden geregeld. Het feit dat Joséphine een kopie van haar brief aan Leopold zond – en dat de Koning dus mogelijk bij Joséphine kon informeren naar het antwoord van de Regent – zal daar vast een grote rol in gespeeld hebben. Op 8 maart 1949 ontving Karel nog een antwoord van zijn tante:

“[J]e comprends parfaitement ton point de vue, j'admire ta fidélité à notre Constitution qui est hélas, si souvent lésée dans la politique actuelle. J'ai, peut-être, eu tort de l'écrire; j'avais longuement réfléchi sur le pour et le contre et c'est mon patriotisme passionné qui l'a remporté. Sentant notre Patrie bien-aimée en

---

¹ Brief van Joséphine aan Karel, 12 februari 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

² Brief van Karel aan Joséphine, 25 februari 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

danger, j'ai voulu contribuer un tout petit peu à aider, à sortir de la situation tragique actuelle!"³

Leopold wenst een onderhoud met zijn broer

Hoogstwaarschijnlijk was Leopold op de hoogte van het antwoord van de Regent, want kort nadien sprak hij plotseling de wens uit opnieuw met zijn broer in contact te treden. Het is aannemelijk dat de nadruk die Karel had gelegd op de Grondwet het motief voor Leopolds wens vormde. De Koning en zijn entourage vonden immers dat het Regentschap, sinds Boudewijn meerderjarig was, in een ongrondwettelijk stadium was verzeild. Ze meenden vast dat de situatie opgelost kon worden indien de Regent daar eveneens van overtuigd raakte. Schermen met de Grondwet was eigenlijk gedurende de hele Koningskwestie het ultieme argument van beide broers.

Op 4 maart sprak de Koning in Prégny met zijn raadgevers Pirenne en Hayoit over “la nécessité pour le Roi d’entrer en contact avec le Régent”. Er werd door beide adviseurs bij de Koning op aangedrongen dat hij nog vóór de verkiezingen een brief naar zijn broer zou zenden.⁴ Vincent Dujardin citeert, in zijn studie over de laatste twee jaren van de Koningskwestie, een brief van Pirenne waaruit blijkt dat die bij de Koning op een ontmoeting met Karel aandrong “om hem er toe te brengen een gunstige houding aan te nemen als dat zou kunnen, door hem te verstaan te geven dat het regentschap ten einde zal lopen in 1949, wat er ook gebeurt, en om hem de verantwoordelijkheid te geven voor een eventueel geschil tussen de broers, als er geen akkoord bereikt zou kunnen worden”.⁵

Ook in zijn memoires becommentarieert de Koning zijn drijfveren om opnieuw contact te zoeken met zijn broer: “Ik besepte in 1949 dat de kloof die tussen mijn broer de regent en mijzelf was ontstaan met de dag dieper werd. Zijn verkeerde inschatting van het probleem dat België verdeelde, werd alleen maar erger. ‘Carlistische’ oprispingen zijn nooit gunstig geweest voor de staten noch voor de dynastieën. Ik oordeelde dat ik, in het belang van zowel het land als van de monarchie, mijn broer terug moest zien. Ik wilde met hem een open en eerlijk gesprek voeren, onder meer over de grondwettelijke problemen die door het regentschap waren ontstaan.”⁶ Het is duidelijk dat de Koning en zijn entourage de Regent wilden wijzen op zijn “verkeerde” interpretatie van zijn constitutionele plichten en

---

³ Brief van Joséphine aan Karel, 8 maart 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁴ J. PIRENNE, *Mémoires et notes politiques*, Verviers, Marabout, 1975, p. 391.

⁵ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, p. 83.

⁶ LEOPOLD III, *Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap*, Tiel, Lannoo, 2001, p. 167.

hem daarenboven de schuld voor het aanslepen van de Koningskwestie in de schoenen wilden schuiven.

Het contact kwam tot stand met de hulp en de voorbereiding van Marie-José, die met haar beide broers nog *on speaking terms* was. (Zo had de voormalige Koningin van Italië in februari nog een brief naar Karel gestuurd, toen nog over koetjes en kalfjes.⁷) Op 7 maart telegrafeerde ze aan Karel het volgende:

“J’ai eu hier la surprise d’avoir la visite de Léopold. Il venait m’exprimer le désir de te rencontrer et j’ai pensé que Merlinge serait favorable à cette entrevue: si tu la juges nécessaire, ainsi que si tu le veux ton incognito pourrait être strictement maintenu, et éviter, vu l’endroit isolé, des intermédiaires et journalistes, etc.”

“Je ne sais ce que tu penses de cette idée et tu en feras ce que bon te semblera. Quant à moi je serais heureuse de t’avoir ici et de te montrer Merlinge, je suis sûre que quelques jours de repos te feront du bien dans une atmosphère de paix que j’essaierai de maintenir à tout prix!...”⁸

Merlinge was een kasteel op het Zwitserse platteland, waar Marie-José en haar echtgenoot Umberto toevlucht hadden gezocht nadat de monarchie in Italië in opspraak was geraakt. De Regent telefoneerde naar zijn zus op 10 maart, maar Marie-José was afwezig. Daarna probeerde de Koningin verschillende keren om Karel opnieuw te bereiken, wat haar uiteindelijk halverwege maart lukte. Aan Pirenne vertelde ze: “Le Régent avait répondu de façon évasive. Il ne refusait pas d’entrer en contact avec le Roi, mais pas avant le 10 avril, en raison des événements politiques.”⁹ De regering van Spaak kende immers op dat moment grote moeilijkheden en zou op 8 april daadwerkelijk vallen.

Pirenne ging aan het werk en stelde een project op van een brief die Leopold naar Karel kon sturen. De secretaris spoorde de Koning ook aan tot voorzichtigheid: “Le samedi 26, j’insistai pour qu’une rupture avec le Régent fût évitée. Le carlisme avait mis fin à la monarchie en Espagne. Il en fallait pas qu’une pareille aventure arrivât en Belgique.” De volgende ochtend keurde Leopold Pirennes briefproject goed.¹⁰ Op 28 maart ontving Karel het volgende bericht van zijn broer, opmerkelijk genoeg met graaf Cornet als boodschapper:

“Mon cher Charles,

Il me paraît désirable, dans l’intérêt du pays et de la dynastie, que nous puissions nous rencontrer à bref délai, pour examiner ensemble la situation. Avant de

---

⁷ Brief van Marie-José aan Karel, 24 februari 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁸ Telegram van Marie-José aan Karel, 7 maart 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

⁹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 392.

¹⁰ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 392.

prendre la position que j'ai adoptée dans ma lettre du 14 juillet 1945, j'ai tenu à te demander ton avis. Cette fois encore, je désire connaître ton sentiment avant d'assumer éventuellement les responsabilités que pourraient m'imposer mon serment constitutionnel et ma conscience. Je te propose, dans ces conditions, d'avoir un entretien avec moi avant Pâques. Il me semble que Merlinge serait l'endroit qui conviendrait le mieux pour cette entrevue."¹¹

Aard van het onderhoud – Onenigheid in de koninklijke entourage – Wantrouwen bij de Regent

De keuze voor Merlinge als plaats van afspraak wijst er op dat de Koning oorspronkelijk aandrong op een persoonlijk, familiaal onderhoud met zijn broer, "om samen de situatie te onderzoeken" en Karels raad in te winnen. De dag waarop Karel de brief ontving, had zijn kabinetschef Holvoet een gesprek met graaf De Patoul, Ere-Grootmaarschalk van het Hof. Holvoet zou gezegd hebben dat "de prins het ermee eens is dat deze situatie niet mag voortduren. De prins gaat nergens meer heen. De staat waarin de monarchie verkeert, verzwakt." De Patoul briefte dit door aan Pirenne.¹² De Regent was echter niet van plan om buiten het medeweten van de regering om in te gaan op Leopolds uitnodiging. Daarom schreef Karel op 1 april aan de Koning:

"Je te remercie bien sincèrement de ta lettre du 26 mars. Il ne me sera malheureusement pas possible de donner suite à ta demande en ce moment en raison des circonstances actuelles et de l'absence du Premier. Toutefois j'ai convenu avec Marie-José de lui téléphoner le 10 avril à son retour."¹³

Pirenne had een duidelijk beeld voor ogen van wat het gesprek met de Regent moest opleveren: het bekomen van het einde van het Regentschap. Dat blijkt alvast uit wat hij in Brussel uitvoerde nadat Leopolds uitnodiging aan Karel overhandigd was: "Je me mis [...] en rapport avec M. Delacroix, pour lui soumettre le projet de lettre, que j'avais établi et que le Roi avait approuvé, à écrire au Régent afin de lui demander de prendre l'initiative de soumettre aux Chambres l'éventualité de la fin d'application de la loi du 19 juillet 1945."¹⁴

Leopold vond een dergelijke demarche bij Karel echter wat voorbarig. Hij toemde zijn secretaris in, zeker nadat hij op 1 april een ontwijkend antwoord van zijn broer had gekregen. Hij wou het gesprek met zijn broer afwachten: "Je crois pouvoir déduire [...] que l'entrevue aura lieu. Etant donné sa signification, et après mûres réflexions, je considère de plus en plus qu'il n'est pas possible d'arrêter une ligne de conduite avant que cet entretien

¹¹ Brief van Leopold aan Karel, 26 maart 1949. "Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)", AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹² V. DUJARDIN, *op. cit.*, pp. 179-180.

¹³ Brief van Karel aan Leopold, 1 april 1949. "Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)", AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

¹⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 392.

ait eu lieu.” Leopold droeg Pirenne op zich rustig te houden en met het oog op het nakende onderhoud niet langer contacten met politici te zoeken. De reden die de vorst voor die aanmaning gaf, springt in het oog: “[I]l importe de ne pas minimiser le danger des indiscretions qui ne manquent pas de parvenir à la connaissance de celui que je dois rencontrer.” De Koning wenste de Regent dus op voorhand zoveel mogelijk over zijn bedoelingen in het ongewisse te laten – voor zover hij al vaststaande bedoelingen had – en dat om de uitkomst van het onderhoud niet op voorhand te hypothekeren.¹⁵

Wanneer de Prins op 10 april naar zijn zus telefoneerde, was ze nog steeds op reis in Spanje. Daarom stuurde Karel rechtstreeks en per luchtpost een brief naar de Koning, waarvan zich verschillende projecten en kladversies in de papieren van de Staercke bevinden. De Regent had ondertussen over de zaak gesproken met Eerste Minister Spaak. Samen hadden ze besloten om van het onderhoud een regeringszaak te maken. Spaak verwoordde die beslissing op de ministerraad als volgt: “[Le Régent] estime qu’en raison de l’objet des conversations qu’il devra avoir avec son frère, il convient qu’il soit accompagné du Premier Ministre et d’un Ministre appartenant au parti Social Chrétien.”¹⁶ De boodschap die Karel aan Leopold zond, luidde dus als volgt:

“Mon cher Leopold,

J’ai téléphoné à Merlinge comme convenu avec Marie-José. Elle était encore en Espagne. Dans ces conditions, je t’envoie par avion le message que je voulais te faire parvenir par son intermédiaire. Je propose que nous nous rencontrions à Berne entre le 25 et le 27 avril.”

“Puisque notre entrevue est en rapport avec des questions constitutionnelles, comme tu me l’as fait savoir par la lettre du 26 mars, le Premier Ministre et un ministre du parti social chrétien m’accompagneront. Je regrette de ne pouvoir me rendre à ton invitation avant Pâques. La situation politique ne me permet guère d’envisager de quitter le pays dans les prochains jours.”

“Je te suggère, que notre entretien ait lieu à la Légation de Belgique. Si les dates que je te propose te conviennent, je te serais obligé de me faire savoir par Théo de Lantsheere à quel moment de la journée tu souhaites fixer notre rencontre.”¹⁷

Vreemd genoeg werd de beslissing van de Regent pas drie dagen na het versturen van deze brief op de ministerraad aangekaart. Spaak lichtte zijn collega’s over de brief van Koning en

---

¹⁵ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 392.

¹⁶ Notulen van de Ministerraad, 13 april 1949, p. 3. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

¹⁷ Brief van Karel aan Leopold, 10 april 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

het antwoord van de Regent, en stelde voor om Minister van Justitie Moreau de Melen als vertegenwoordiger van de CVP mee te sturen: “En effet, les conversations qui se dérouleront en Suisse porteront nécessairement sur des questions constitutionnelles et M. le Ministre de la Justice paraît être le Conseiller le plus indiqué.” Post factum keurde de minister-raad het antwoord van de Regent en de afreis van Spaak en Moreau de Melen goed.¹⁸

Op 18 april bedankte Leopold zijn broer voor zijn instemming en liet een voorkeur blijken voor 25 april. Koning en Regent zouden elkaar om 11 uur treffen in de “Légation de Belgique” van de Zwitserse hoofdstad.¹⁹ Op 20 april dineerde de Regent met de Amerikaanse ambassadeur Kirk, die de indruk had dat de Regent zich klaar hield “à abandonner la régence et à se retirer dans la vie privée dans une avenir proche”.²⁰ Een goed teken voor de zaak van Leopold in het licht van het naderende onderhoud?

Op 22 april onthulde *Le Peuple* dat Koning en Regent elkaar in Zwitserland zouden ontmoeten. De socialistische krant meende ook iets te kunnen opmaken over de bedoelingen van de Koning, met name door de politieke contacten die Weemaes de dagen voordien in Brussel had gelegd: “M. Weemaes [...] aurait clairement laissé entendre que Leopold n’était pas prêt à abdiquer. Son intention serait, au contraire, de déclarer à son frère que l’impossibilité de régner [...] a maintenant pris fin... et que son désir est de reprendre au plus tôt ses prérogatives [...]”. Die terugkeer op de troon zou gepaard gaan met de belofte af te treden op het moment dat Prins Boudewijn klaar was om te regeren. Weemaes zou dit scenario aan verschillende politieke personaliteiten voorgelegd hebben.²¹

Pirenne was verontwaardigd, want met dit artikel gebeurde precies wat Leopold wenste te vermijden. Weemaes zei Pirenne echter dat hij louter op vraag van de Koning contact had gezocht met de politici. Uiteindelijk ontkende het secretariaat van de Koning het bericht, ook al omdat *Le Peuple* in het artikel poogde Weemaes en Pirenne tegen elkaar op te zetten.²² De Regent gedroeg zich sinds het uitlekken van Weemaes’ demarches zich ondertussen erg vreemd en bijzonder nerveus. De kunstenaars uit zijn entourage vrezden zelfs voor zijn leven, dat herleid is tot een “vie claustrale, triste à mourir”.²³ Een scherp contrast met de inschatting van Kirk enkele dagen voordien. Het is dus goed mogelijk dat de intenties van de Koning de aanvankelijke bereidwilligheid van de Prins hadden doorkruist.

---

¹⁸ Notulen van de Ministerraad, 13 april 1949, pp. 2-3. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

¹⁹ Brief van Leopold aan Karel, 18 april 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

²⁰ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*. Brussel, Dexia, 2001, p. 348.

²¹ *Le Peuple*, 22 april 1949.

²² J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 394.

²³ Dagboeknotitie van Bastien, 23 april 1949. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d’Alfred Bastien, artiste peintre*, Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiatsverhandeling), p. 165.

Op 23 april later deelde Leopold aan zijn politiek secretaris zijn intentie mee eerst een “entrevue à tête-à-tête” te hebben met zijn broer, gevolgd door een uitgebreidere vergadering in aanwezigheid van de ministers en – eventueel – Pirenne zelf. Twee dagen later bedacht de Koning zich alweer en besloot om enkel met Karel te praten.²⁴ In zijn memoires schreef Leopold: “Ik was van plan om eerst met mijn broer alleen te spreken, om met hem tot een overeenkomst te komen. Indien nodig zouden we dan het gesprek hebben voortgezet in het bijzijn van de ministers.”²⁵

Zelfs tijdens het afreizen naar Bern hield het gekibbel tussen Pirenne en Weemaes aan. Pirenne had een nota voorbereid met richtlijnen voor de Koning en mogelijke vragen om aan de Regent te stellen. De politiek secretaris wenste in de eerste plaats dat het onderhoud de grondwettelijke situatie zou behandelen waarin het land zich sinds de aanvang van het Regentschap bevond. Weemaes had dat document echter voor de Koning achtergehouden en een eigen vragenlijstje voorbereid, met een duidelijk politiekere inslag. Pirenne kon de Koning onderweg naar Bern toch nog overhalen om het grondwettelijke aspect tijdens het gesprek te laten primeren, en Weemaes’ conversatieschema niet te gebruiken.²⁶

De gesprekken in Bern – De Regent zwijgt

Toen de Koning het salon binnentrad waar zich zowel de Regent, Spaak als Moreau de Melen bevonden, was hij erg verrast. Hij had gehoopt zijn broer alleen aan te treffen: “Le Roi s’attendait à trouver le Régent seul. Il ne l’avait plus revu depuis Saint-Wolfgang.” Uit Pirennes memoires maken we ook iets op over de gespannen verhouding tussen de entou-rages van Koning en Regent. Hij schrijft namelijk: “Comme je ne désirais pas avoir une conversation avec le secrétaire du Régent, M. de Staercke, je dis que je devais travailler et je me retirai seul dans un salon.”²⁷

De Koning toonde zich al vanaf het begin ontgoocheld over de wending die de ontmoeting had genomen: “In plaats van het broederlijk gesprek dat ik, tegen beter weten in, met hem hoopte te hebben, botste ik eens te meer tegen een politieke coalitie aan. De regent kwam zelfs niet naar mij toe om mij als een broer te begroeten. [...] De zaak was wel bijzonder slecht gestart.”²⁸

Leopold begon het gesprek met de mededeling dat, door de aanwezigheid van de ministers, het gesprek een ander karakter had gekregen: “il le considérait comme une prise de contact

---

²⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 394.

²⁵ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 168.

²⁶ J. PIRENNE, *op. cit.*, pp. 394-395.

²⁷ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 395.

²⁸ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 168.

entre lui-même, le Régent et le Gouvernement”. De conversatie duurde anderhalf uur, waarin de Koning verschillende vragen op zijn gesprekspartners afvuurde. Was er nog steeds geen politieke oplossing mogelijk voor de Koningskwestie? Creëerde het niet toepassen van de wet van 19 juli 1945 geen grondwettelijk abnormale situatie? Had de Koning in zijn brieven aan de Regent in de zomer van 1945 eigenhandig nieuwe oorzaken voor de onmogelijkheid om te regeren vastgelegd, of was “de vijand” uit 1940 nog steeds de reden daarvoor?

Spaak en Moreau de Melen zaten niet op één lijn, waarna Leopold aan Karel zijn mening vroeg. De Regent bleef extreem voorzichtig: “Le Chef de l’Etat a rétorqué qu’il n’avait aucun avis à donner en ce qui le concerne et qu’il se bornait à demander au Roi si la réponse des ministres était adéquate aux questions qu’il avait posées.”²⁹ Pirenne herinnerde het zich zo: “Le Régent avait refusé de prendre aucune attitude et de donner aucun avis personnel, déclarant qu’il n’avait pas d’avis, que d’ailleurs il ne pouvait pas en avoir un.”³⁰ De Koning was eens te meer ontgoocheld over de handelswijze van zijn broer: “De regent, die mij zo goed had kunnen helpen en steunen in deze discussie, of had kunnen zoeken naar een basis voor overeenkomsten tussen Spaak en mezelf, hield zich helemaal op de vlakte.”³¹

De Koning plaatste de schuld voor deze houding van zijn broer in de eerste plaats bij de invloed van de Staercke. De secretaris van de Regent was tijdens het gesprek tussen de vorst, de Regent en de ministers in de antichambre gebleven. Leopold en de Staercke hadden elkaar zelfs nog nooit gesproken – in Sankt Wolfgang weigerde Leopold een ontmoeting. Tijdens het onderhoud in Bern stooft Leopold echter plotseling de antichambre binnen. De Koning begon de Staercke verwijten naar het hoofd te slingeren en stelde hem verantwoordelijk voor de impasse waarin de Koningskwestie verzeild was. De secretaris van de Prins handelde de situatie, niet zonder enige pedanterie, op de volgende manier af: “De Staercke hield het hoofd koel en zei, terwijl hij zich tot de Prins-regent richtte: ‘*Staat u mij toe te antwoorden, Monseigneur? Aangezien U de Koninklijke macht uitoefent.*’ Het bleef even stil, toen antwoordde de Regent: ‘Ja.’ Vervolgens zei de Staercke tot de Koning dat deze ongelijk had, dat al het voorgevallene voor diens eigen verantwoordelijkheid was en hij, de Staercke, daarmee niets uitstaande had gehad.”³²

De Koning stelde het gezelschap voornamelijk de vraag “si la Régence était ou non actuellement légale”. Spaak beweerde van wel, Moreau de Melen van niet – de minister van Justitie noemde de situatie zelfs “revolutionair”. Wanneer de Koning informeerde naar het advies dat de regering hem kon geven, beperkte Spaak zich er toe te antwoorden dat de

---

²⁹ Notulen van de ministerraad, 13 april 1949, pp. 2-4. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

³⁰ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 395.

³¹ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 169.

³² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 13.

ministerraad over die kwestie niet gedebatteerd had en dat hij noch Moreau dus gemandateerd waren om advies te verlenen. Daarna werden de gesprekken opgeschort.³³ Leopold deed aan Pirenne een ander relaas dan de officiële bovenstaande versie van Spaak voor de regering. De Koning kwam erg aangedaan uit het onderhoud, omdat Spaak de gebeurtenissen van mei 1940 had opgerakeld en – doelend op de CVP – gesproken had over de “politieke vrienden” van de Koning. Dat had Leopold woedend gemaakt. De geplande gezamenlijke lunch werd zelfs afgezegd.³⁴

Inschattingen en zinloos gepalaver

Tijdens de middag vertrouwde Spaak zijn inschatting van de situatie toe aan de Staercke: “Le Premier Ministre me déclare que le but du Roi était de voir de Prince seul afin d’obtenir de lui qu’il force le gouvernement à poursuivre l’application correcte de la loi de 1945 sur l’impossibilité de régner du fait de l’ennemi. Le fait de l’ennemi ayant disparu, l’impossibilité de régner devrait cesser et l’application de la loi devrait entraîner sa disparition. Le but du Roi n’a pas été atteint, le P[rin]ce s’étant refusé à être l’instrument de cette manoeuvre. La présence des ministres et surt[ou]t de M. Spaak a déjoué cette intention. D’où mécontentement du Roi à cause de cet échec.”³⁵

Na zijn verslag van de gebeurtenissen tijdens de ministerraad becommentarieerde Spaak de situatie op dezelfde manier tegenover zijn collega’s: “Commentant la situation, M. le Premier Ministre émet l’avis que la première intention du Roi était de demander au Prince d’user de son influence sur le Gouvernement actuel ou sur celui qui se formera après les prochaines élections en vue de provoquer de sa part la procédure prévu par la loi du 19 juillet 1945.”³⁶ Uit de memoires van Pirenne is gebleken dat de Koning dat scenario zeker overwoog – Pirenne had in die zin een brief voorbereid en aan Delacroix voorgelegd – maar de Koning wenste eerst het gesprek zelf af te wachten voordat hij de Regent een dergelijke vraag stelde.³⁷

Leopold zelf lijkt in zijn memoires de these van Spaak te bevestigen: “De voornaamste doelstelling van deze ontmoeting in Bern was te proberen mijn broer het inzicht bij te brengen dat ons land in een ongrondwettelijke toestand leefde en dat hij een rol kon spelen om daaraan een einde te maken. Ik slaagde niet in mijn opzet. In de eerste plaats omdat hij mij

---

³³ Notulen van de ministerraad, 13 april 1949, p. 5. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

³⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 395 en LEOPOLD III, *op. cit.*, pp. 168-169.

³⁵ Nota van de Staercke over een gesprek met Spaak, 25 april 1949. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

³⁶ Notulen van de ministerraad, 13 april 1949, p. 7. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

³⁷ Cf. *supra*.

mij de aanwezigheid van zijn Eerste minister opdrong en vervolgens omdat hij bewust ontwijkend reageerde op al mijn pogingen om hem mijn opvatting duidelijk te maken.”³⁸

In de namiddag ontmoette Leopold achtereenvolgens, tijdens een serie persoonlijke gesprekken, Moreau de Melen, Spaak en Karel. De Minister van Justitie zou bij de Koning op de noodzaak van een privé-onderhoud met zijn broer hebben aangedrongen.³⁹ Ook Spaak had de Koning aangemaand om in een persoonlijk gesprek de strubbelingen met Karel uit te klaren. Volgens Leopold gaf de Eerste Minister hem de volgende raad: “U bent de oudste, u moet het initiatief nemen en ervoor zorgen dat er tussen u en uw broer een verzoening komt. Ik weet dat zijn houding u gekwetst heeft, maar toch moet u de eerste stap zetten!”⁴⁰ Na afloop van dat overleg met Karel was de Koning geen stap verder geraakt: “Cet entretien ne donna rien. Le Régent dit au Roi que, pour lui, il n’y avait qu’une solution: la continuation de la Régence jusqu’au moment où le prince Baudouin aurait assez de maturité pour régner.”⁴¹

Een laatste gemeenschappelijke samenkomst moest conclusies voortbrengen. Spaak stelde de Koning twee pistes voor: ofwel wierp Leopold zich in de electorale strijd bij de nakende verkiezingen – wat het debat over het verleden zou heropenen en Spaak dus niet adviseerde – ofwel besloot de Koning te vragen zijn persoon niet in de campagne aan bod te laten komen. In het laatste geval zou Spaak er voor zorgen dat de persoonlijke aanvallen op Leopold ophielden en zou de CVP campagne voeren voor een volksraadpleging. Op de ministerraad verwoordde Spaak zijn indruk dat de Koning wou vermijden “le Roi d’un parti” te worden – bijvoorbeeld wanneer de CVP bij de verkiezingen de absolute meerderheid zou behalen. Volgens de Eerste Minister verlangde Leopold zijn terugkeer en het einde van het Regentschap, maar zou de vorst aftreden indien de vorming van een nieuwe regering daarna onmogelijk was.⁴²

Leopold had tijdens de gesprekken niet willen ingaan op de vraag om de Kroonprins naar België te sturen. Hij had wel verschillende malen gealludeerd op een troonsafstand ten voordele van Boudewijn. Volgens de Britse ambassadeur Rendel waren Karel en Spaak niet op die voorstellen ingegaan omdat ze Boudewijn onervaren vonden en hij al vijf jaar lang geen voet in België had gezet. De Regent en de Eerste Minister meenden bovendien dat

---

³⁸ LEOPOLD III, *op. cit.*, p. 170.

³⁹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 395.

⁴⁰ LEOPOLD III, *op. cit.*, pp. 169-170.

⁴¹ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 395.

⁴² Notulen van de ministerraad, 13 april 1949, pp. 7-8. On-line te consulteren op <http://arch.arch.be/conseilN.html>.

Leopold en Liliane een te grote invloed op de jonge Prins uitoefenden. Ze vroegen zich hardop af of Boudewijn wel tegen het koningschap was opgewassen.⁴³

De Koning maakt zijn beslissing bekend

Na afloop van het onderhoud in Bern werd aan de pers enkel meegedeeld dat de twee ministers de Koning en de Regent hadden ingelicht “over de situatie in het land en de actuele stand van de Koningskwestie”. Sinds het artikel in *Le Peuple* van 22 april waren echter in de kranten allerlei gissingen en roddels blijven verschijnen. De Koning maakte zich zorgen over die perscommentaren en verkoos opnieuw een brief naar Karel te schrijven, om zijn echte bedoelingen publiek te maken. De nacht na het gesprek in Bern was de Koning niet gaan slapen en had hij, “en tenant compte des projets antérieurs, un nouveau projet de lettre pour le Régent” voorbereid.⁴⁴

Op 30 april verstuurde de Koning zijn brief, die voor publicatie was bedoeld. In een begeleidend schrijven aan broer schreef hij:

“Comme suite à l’entretien que nous avons eu à Berne le 25 avril dernier, je te fais parvenir le texte d’une lettre que je t’adresse. Tu estimeras certainement, comme moi, que les interprétations erronées et tendacieuses qui sont répandues depuis huit jours, rendent indispensables que cette lettre soit publiée à bref délai, c’est-à-dire mercredi prochain au plus tard.”

In de officiële brief drukte Leopold de wens uit, conform de adviezen van de ministers, om boven de partijen te blijven staan en niet de inzet van de verkiezingscampagne te worden. De Koning probeerde ook de Regent en zichzelf op één lijn te plaatsen, hoewel hij sinds Bern beseftte dat hun visie op de Koningskwestie fundamenteel verschilde. Hij wist immers dat Karel het instandhouden van het Regentschap tot de troonsbestijging van Boudewijn beoogde. Toch schreef Leopold over het Regentschap: “Il faut que le pays puisse rentrer dans la voie de la légalité; la situation anormale actuelle ne peut se prolonger indéfiniment.” Hij riep de regering en het Parlement op hun verantwoordelijkheid te nemen. De Koning leek de Prins bovendien te bedanken voor “bewezen diensten” en hem aan te manen plaats te ruimen:

“Tu as, mon cher Frère, rempli en conscience les hautes et lourdes responsabilités dont la Constitution investit le chef de l’Etat; dans la position difficile dans laquelle tu t’es trouvé; tu t’es efforcé de sauvegarder les principes essentiels de la

---

⁴³ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 349.

⁴⁴ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 396.

Monarchie; aussi suis-je persuadé que tu partages mes vues sur la nécessité de revenir à la norme constitutionnelle”.⁴⁵

Het was Pirenne die de brief liet publiceren. In een gelijktijdig interview met *The New York Times* vertelde Leopold over het onderhoud met zijn broer in Bern: “We agreed that it would be wise to wait and see what the vote produced. However, I pointed out to my brother that the present situation is illegal and unconstitutional.” Leopold herhaalde in het interview nogmaals zijn voorkeur voor een volksraadpleging, maar voegde daar aan toe dat hij eveneens bereid was troonsafstand te doen ten voordele van zijn zoon, indien hij na zijn terugkeer niet in staat zou zijn om een regering te vormen.⁴⁶

De Regent op audiëntie bij de paus – Wilde speculaties over de aard van het bezoek

De reis van de Regent waarover de meest uiteenlopende geruchten en gissingen circuleerden, was zijn laatste: een audiëntie bij paus Pius XII op 4 april 1949. Het bericht verbaasde wat toen het werd afgekondigd, want de Regent stond zeker niet als vroom bekend. Zoals we eerder al zagen, woonde hij nooit de misvieringen op het Paleis bij. Ook met kardinaal Van Roey had de Prins een stroeve relatie. Die kwam niet alleen voort uit het onvervaarde leopoldisme van de Belgische Kerk en haar prelaten, maar was volgens Eyskens en de Staercke ook ingegeven door Karels losse private levenswandel, die in Mechelen streng werd afgekeurd. De audiëntie van de Regent was geen officiële reis, maar ze was zoals gewoonlijk erg grondig voorbereid. Kort voor het gesprek met de paus ontving de Staercke de Regent in zijn Italiaans buitenverblijf. Daar repeteerden de Prins en zijn secretaris, zoals ze regelmatig pleegden te doen bij belangrijke aangelegenheden, de voorspelbare momenten die tijdens de ontvangst bij de paus zouden kunnen opduiken.⁴⁷

De Koning en zijn entourage wantrouwden de demarche van de Regent. Op 2 april schreef burggraaf du Parc de Koning een brief waarin hij Leopold herinnerde aan een voorval in de herfst van 1949. De Regent zou toen de pauselijke gezant in België, monseigneur Micara, tijdens een audiëntie hebben gevraagd om de paus onder druk te zetten opdat hij Leopold zou adviseren af te treden. In het licht van het nakende bezoek van de Prins aan Vaticaanstad schreef du Parc: “On craint qu’il aille voir le Pape pour l’inciter à recommander au PSC de ne pas trop s’engager avec le Roi.” Leopold leek zich toch een beetje ongerust te maken, want hij stuurde zijn vertrouweling Van Zeeland naar de nieuwe nuntius, monseigneur Cento, om verhaal te halen over de bedoelingen van zijn broer.⁴⁸

---

⁴⁵ J. PIRENNE, *op. cit.*, pp. 396-397

⁴⁶ *The New York Times*, 9 mei 1949.

⁴⁷ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 13.

⁴⁸ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 384.

Een ander gerucht was dat de Regent met de paus zou gaan praten over het huwelijk van Leopold met Lilian Baels. Een Italiaans persbureau zond een bericht in die zin uit: “On expliquait que la princesse Marie-José avait tenté de persuader le Roi de divorcer et de présenter au Vatican une demande d’annulation de mariage, dans l’intention de lever cet obstacle à son retour sur le trône.”⁴⁹ Het bericht werd op 4 mei in enkele Zwitserse kranten overgenomen. De Koning telefoneerde naar Pirenne om hem te vragen het gerucht in een persbericht ten stelligste te ontkennen. De secretaris van de Koning vroeg daarop aan het Kabinet van de Regent en aan de regering om die taak op zich te nemen. Holvoet telefoneerde met de Prins in Italië, en even later verscheen in een communiqué van de kabinet:

“Certains journaux ont prêté au prince Régent l’intention de soumettre au Pape le cas du mariage du Roi avec la princesse de Réthy. Ce bruit est sans fondement. Ainsi qu’il a été annoncé, le Prince a demandé audience au Saint-Père pour lui remettre le cadeau qu’il lui destinait à l’occasion de son jubilé sacerdotal.”⁵⁰

Tegenstrijdige rapporten over het verblijf van de Regent in Rome

Paternotte de la Vaillée, ondertussen Belgisch ambassadeur bij de Heilige Stoel, stuurde op 17 mei een officieel verslag van de audiëntie van de Prins aan Spaak. In een privébrief aan de Staercke deed hij eveneens het relaas. Paternotte onthult dat de Regent gevraagd had om zijn ontvangst “un caractère de simplicité relative” mee te geven, zoals dat van een staats-hoofd op privé-bezoek. Na de verwelkoming van de Prins in aanwezigheid van verschillende prelaten en de Zwitserse garde, had de Regent – helemaal op zijn eentje – met de Paus een gesprek van een half uur gehad.⁵¹ Karel overhandigde Pius XIII, volgens het officiële rapport, louter een cadeau voor zijn priesterlijk jubileum. Het lijkt ons echter bijzonder onwaarschijnlijk dat de twee mannen ook niet over andere zaken hebben gepraat. Paternotte was in elk geval erg lovend over het bezoek van de Prins. Hij vertelde over zijn gesprek met monseigneur Montini, verbonden aan het staatssecretariaat van de Paus:

“Ce qui m’a frappé plus particulièrement, est le ton d’affectueuse sollicitude avec lequel mon interlocuteur a essayé de traduire les impressions que le Saint-Père a gardé de Son entretien avec le Régent. Il m’a répété combien le Pape a été charmé par le Prince, dont Il a vanté la simplicité, la pondération du jugement et la justesse de vue. Sincèrement, il me serait difficile d’exagérer l’excellente impression que la visite a produite sur le Souverain Pontife, à tous

---

⁴⁹ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 384.

⁵⁰ J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 397.

⁵¹ Brief van Paternotte de la Vaillée aan Spaak, 17 mei 1949. “Voyages, 1946-1951”, AMBZ, nr. 13.436/2.

les points de vue, aussi bien celui du contact personnel que celui des relations entre le Saint-Siège et notre pays.”⁵²

Uit deze diplomatieke rapporten valt niet af te leiden waarover Karel precies met de paus had gesproken. Andere bronnen deden wel gissingen. Eén van de meer uitgebreide persartikels over het bezoek van de Regent verscheen in de Zwitserse krant *Der Bund*. Burggraaf de Lantsheere, van de Belgische ambassade in Bern, stuurde de Staercke een vertaling van het stuk op, hoewel hij eraan toevoegt dat de inhoud ervan behoort tot het “domaine de la fantaisie”⁵³:

“Le voyage à Rome du Prince Régent Charles a exclusivement de la valeur à cause de sa visite au pape et, réellement surtout à cause d’une discussion sur la question de la monarchie et sur la situation politique en Belgique [...]. [Q]uelques fuites d’informations confidentielles ont eu lieu. Avant tout il est assuré que le Vatican prend position pour que soit conservé en Belgique le régime monarchique et il sera donné, dans ce sens, des instructions aux électeurs catholiques du pays. [...]”

“Afin de résoudre le problème extrêmement difficile et pour conserver le système monarchique dans le pays sans secousse, en même temps qu’il fallait éviter une réaction sauvage contre l’exigence du Roi Léopold qui veut remonter sur le trône belge, il a été soumis au Pape un plan spécial qui est examiné actuellement au Secrétariat d’Etat du Vatican.”

“La personnalité du prince Charles a fait très bonne impression au Vatican car il n’a rien demandé pour lui ni pour son intérêt personnel, il n’a pensé qu’au bien du peuple belge. C’est de la même façon que le jugent les milieux italiens avec lesquels le Prince Régent a eu plusieurs contacts ces jours-ci.”⁵⁴

Alvast de laatste paragraaf bevatte een grond van waarheid. Belgisch ambassadeur in Rome André Motte roemde inderdaad het gunstige effect dat het bezoek van de Prins aan Rome had gehad heeft op de Belgo-Italiaanse betrekkingen, en dat ondanks de wens van de Prins om zijn verblijf “un caractère de grande discrétion, proscrivant toute manifestation purement spectaculaire” te verlenen.⁵⁵ Karel had in Rome, als het eerste staatshoofd dat Italië bezocht na de Tweede Wereldoorlog, namelijk ook informele contacten gehad met de Italiaanse president Einaudi en met Minister van Buitenlandse Zaken de Gasperi.⁵⁶

---

⁵² Brief van Paternotte de la Vaillée aan Spaak, 17 mei 1949. “Voyages, 1946-1951”, AMBZ, nr. 13.436/2.

⁵³ Brief van de Lantsheere aan de Staercke, 12 mei 1949. “Voyages, 1946-1951”, AMBZ, nr. 13.436/2.

⁵⁴ *Der Bund*, 10 mei 1949.

⁵⁵ Brief van Motte aan Spaak, 11 mei 1949. “Voyages, 1946-1951”, AMBZ, nr. 13.436/2.

⁵⁶ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 90.

De *New York Times* interviewde Leopold enkele dagen na de audiëntie van Karel. De krant vroeg aan de Koning “if Prince Charles’ recent visit to Pope Pius XII had any political significance in view of the staunch support for the ruler of the Catholic Christian Socialist party”. Leopold antwoordde dat hij niets wist over de inhoud van het gesprek tussen zijn broer en de Paus, maar herhaalde wel dat de roddels over zijn echtscheiding uit de lucht waren gegrepen: “There has been reports that he saw him in an effort to arrange for an annulment of my marriage; that it had been agreed I could only return to Belgium if I seperated from her [his wife]. This is utter nonsense. I wish to take this occasion to strongly deny what appears to be a maliciously inspired rumor campaign on my personal affairs.”⁵⁷

Op 3 oktober stuurde monseigneur Micara eveneens een verslag van de audiëntie naar Leopold. Micara was ondertussen kardinaal geworden en uit België teruggeroepen naar Rome om een belangrijke rol te spelen in de Curie. Hij had ook deel uitgemaakt van Karels ontvangstcomité in Vaticaanstad. Uit de bewoordingen van de kardinaal, hoewel vaag, blijkt dat de Regent wel degelijk over de Koningskwestie zou hebben gesproken. Waarover blijft echter onduidelijk, maar van de gunstige indruk die Karel zou hebben nagelaten is in Micara’s versie geen sprake:

“Le Saint-Siège et le Saint-Père savent ce qu’il faut penser de la question royale. Dans les milieux du Vatican, on estime que le Roi doit rentrer au pays sans retard. La visite du Régent a été sans importance et elle fut en tout cas sans effet. Le Saint-Père est resté très froid devant les propositions du Régent.”⁵⁸

Dit verslag komt opvallend overeen met één van de argumenten die het inlichtingenbulletin *Intelligence Digest*, eveneens in oktober 1949, aanhaalde om aan te tonen dat de Regent tegen de terugkeer van zijn broer was gekant: “The Regent recently went to Rome to see the Pope. There he tried to induce the Vatican to influence the Catholic vote in Belgium against the King. The Pope recieved this suggestion with coldness.”⁵⁹ De socialisten beeerden dan ook dat Prinses Lilian, die vast de brief van Micara te zien kreeg, aan de basis lag van de *Intelligence Digest*-artikels over de Regent.⁶⁰

De Staercke zelf zei aan Carine Poedts dat hij vermoedde dat Karel niet naliet “een woordje te zeggen over de Belgische geestelijkheid, waar hij absoluut niet tevreden over was”.⁶¹ Verwijzend naar de grondige voorbereiding van de audiëntie door de Staercke achtte wijlen

---

⁵⁷ The New York Times, 9 mei 1949.

⁵⁸ Brief van Micara aan Leopold, 3 oktober 1949. Geciteerd in: P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 384.

⁵⁹ *Intelligence Digest*, XI, nr. 11 (oktober 1949).

⁶⁰ Een socialistische brochure meldde: “Au début de cette année, une publication anglo-américaine, l’*Intelligence Digest*, a donné “Un Rapport sur la situation belge”, hautement fantaisiste, mais particulièrement “bien documenté” sur la question royale. Le Prince Régent y était pris à partie dans les termes les plus discourtois. [...] Il y eut, malgré tout, une certaine surprise dans les milieux officiels, lorsqu’on apprit que l’inspiratrice de l’article – elle en avait même dicté certaines passages – n’était autre que... la princesse de Réthy en personne.” “La question royale: faits et témoignages”, Brussel, Editions du Peuple, 1950, p. 49.

⁶¹ C. POEDTS, *op. cit.*, p. 56.

professor Stengers het echter “ondenkbaar dat de Prins de ongelooflijke domheid begaan zou hebben [...] waarbij de Prins de troonsafstand van zijn broer bij de Paus ter sprake gebracht zou hebben.”⁶² och moeten we een dergelijke veronderstelling niet uitsluiten – zonder hiermee te insinueren dat Karel ook werkelijk bij de paus op de abdicatie van Leopold zou hebben aangedrongen.

Professor Francis Balace bevestigt immers, op basis van Amerikaanse archieven, dat de Prins tijdens het Regentschap via de Belgische nuntius al demarches had laten uitvoeren bij de paus. Karel zou het Vaticaan gevraagd hebben om aan de Belgische clerus en de katholieke politici te laten verstaan dat de paus niet tegen rooms-rode coalities was gekant.⁶³ We zagen eveneens dat de Staercke al in 1945 beroep deed op Van Roey om te voorkomen dat de katholieken de regering-Van Acker I zouden verlaten. Tijdens een diner met Spaak en de Amerikaanse ambassadeur legde de Staercke toen al zwaar de nadruk op de macht van de Kerk in de afwikkeling van de Koningskwestie. “Tot aan Rome gaan”, was toen het voornemen van de secretaris van de Regent. Hij preciseerde dat via plannen om Myron Taylor, de vertegenwoordiger van de Amerikaanse president in Vaticaanstad, als lobbyist voor de zaak van de Regent in te schakelen.⁶⁴

Slechts één ding is echt zeker: staatssecretaris Montini zei in juli 1949 aan de Amerikaanse ambassadeur in Rome dat het Vaticaan zijn invloed voor noch tegen de terugkeer van de Koning zou aanwenden.⁶⁵ Dus zelfs *als* Karel op de invloed van de paus had gerekend, zou hij van een kale reis zijn thuisgekomen.

Besluit

De aanleiding voor het hernieuwde contact tussen de broers moeten we zoeken in een briefwisseling tussen de Regent en zijn tante Joséphine, waar de Koning van op de hoogte was. Op de vraag van Joséphine om een oplossing voor de Koningskwestie te zoeken, antwoordde Karel met een verwijzing naar zijn grondwettelijke plichten. Leopold en zijn entourage achtten het Regentschap echter ongrondwettelijk en wilden dat ook aan de Prins duidelijk maken. Marie-José legde het eerste contact met Karel en het oorspronkelijke plan was dan ook een privé-ontmoeting tussen de broers in haar Zwitserse kasteel Merlinge. De Regent hield de boot aanvankelijk af en wou niets afspreken vóór 10 april 1949, nadat Spaak terug in het land zou zijn.

---

⁶² A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 14.

⁶³ P. STEPHANY, *op. cit.*, p. 352.

⁶⁴ Cf. *supra*.

⁶⁵ M. VAN DEN WIJNGAERT, M. DUMOULIN en V. DUJARDIN, *Een koningsdrama: de biografie van Leopold III*, Antwerpen, Standaard, 2001, p. 178.

Pirenne had het idee dat het mogelijk moest zijn de Regent te overtuigen van de illegaliteit van het Regentschap, zodat hij het Parlement zou verzoeken het einde van de onmogelijkheid om te regeren vast te stellen. Leopold wou nog niets op voorhand plannen en wachtte af wat het gesprek met zijn broer zou opleveren. Karel had ondertussen met Spaak afgesproken om van de ontmoeting met de Koning een regeringszaak te maken. De Regent stelde Leopold daarom voor om de ontmoeting te laten plaatsvinden in Bern, in aanwezigheid van de Eerste Minister en de CVP-Minister van Justitie. De entourage van de Koning kibbelde ondertussen over de vragen die Leopold aan zijn broer diende te stellen.

De Koning was ontgoocheld toen hij Karel vanaf het begin in gezelschap van zijn ministers aantrof. Karel wenste ook geen antwoord te geven op de vragen van zijn broer en verwees voor wat zijn advies betrof naar de raadgevingen van Spaak en Moreau de Melen. De Koning beschuldigde daarop de Staercke van het uitoefenen van een nefaste invloed op de Regent, wat Karels secretaris heftig ontkende. Na het eerste onderhoud ging het gezelschap in ruzie uiteen.

Alles wijst erop dat Leopold oorspronkelijk Karel in een tête-à-tête ertoe wou brengen zijn invloed als Regent aan te wenden om de terugkeer te verzekeren. De Koning was bijzonder ontevreden dat de aanwezigheid van de ministers dit voornemen had doorkruist. Op advies van de ministers volgde er op het eind toch nog privé-overleg tussen beide broers. Karel was tijdens dat gesprek echter steeds blijven herhalen dat het Regentschap moest voortduren tot de troonsbestijging van kroonprins Boudewijn. De onmiddellijke abdicatie van Leopold vond de Prins echter geen goed idee. Karel vond dat de onervaren Boudewijn eerst met het land in contact moest komen. Hij wou tevens de schadelijke invloed van zijn ouders geneutraliseerd zien.

Leopold bleef echter bij zijn standpunten. Aan de ongrondwettelijke situatie moest ten einde komen, hij moest naar België kunnen terugkeren en eventueel kon een volksraadpleging een oplossing voortbrengen. De Koning verklaarde wel publiekelijk dat hij troonsafstand zou doen indien het hem na zijn terugkeer onmogelijk bleek een regering te vormen. Een heftige verkiezingscampagne zou volgen.

Kort na het onderhoud in Bern vertrok de Regent op zijn laatste reis, naar Rome. Hij werd er door de paus in audiëntie ontvangen. Officiële rapporten maken geen melding van politieke gesprekken tussen de Prins en de Heilige Stoel. Bronnen uit de entourage van Leopold beweren dan weer dat Karel zou geprobeerd hebben de steun van het Vaticaan voor de troonsafstand van de Koning te bekomen. Waar de Regent wérkelijk een half uur lang met de paus over praatte, blijft tot nu toe één van de best bewaarde geheimen van het Regentschap.

XII.

DE REGERING VAN EYSKENS ZONDER DE SOCIALISTEN – VERZET VAN DE REGENT TEGEN DE VOLKSRAADPLEGING

“Nul plus que moi ne désire voir mettre fin à la douloureuse question qui divise notre pays et qui n’est pas sans m’affecter profondément moi-même. Dans ce but, je suis prêt à donner mon assentiment à toute procédure qui ne mettrait pas en cause nos institutions.”

Project brief Karel aan Eyskens. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

De CVP haalde bij de verkiezingen van 26 juni een absolute meerderheid in de Senaat en miste die slechts op twee stemmen na in de Kamer. De socialisten verloren wat terrein en de communisten werden gedecimeerd. De liberalen boekten daarentegen grote winst. Een coalitieregering onder een christen-democratische premier lag voor de hand.¹ De CVP had altijd al een punt gemaakt van de organisatie van een volksraadpleging over de Koningskwestie. Hoe zou de Prins-Regent omgaan met die christen-democratische eis?

Van Zeeland formateur – De leopoldisten voor hun verantwoordelijkheid geplaatst

Twee dagen na de verkiezingen vroeg Prins Karel aan Van Zeeland om een nieuwe regering te vormen, hoogstwaarschijnlijk op vraag van de CVP. Persoonlijk liep de Regent namelijk niet hoog op met Van Zeeland, algemeen gezien als één der vurigste verdedigers van de Koning. André de Staercke beweerde in 1994 tegen Vincent Dujardin “dat de prins Van Zeeland verweet dat hij steeds verslag ging uitbrengen bij koning Leopold III in Pregny”. Tijdens het Regentschap had Karel zijn voorkeur voor Spaaks adviezen en zijn afkeer voor Van Zeeland als volgt uitgelegd: “Het is alsof ik ’s nachts in de auto rijd. Van Zeeland komt me met volle lichten tegemoet en verblindt me. Spaak rijdt achter me, hij verlicht de weg, zodat ik kan zien.”²

De Regent wou met het aanstellen van Van Zeeland in de eerste plaats de CVP-radicalen, die de onmiddellijke terugkeer van de Koning bepleitten, voor hun verantwoordelijkheden stellen. Van Zeeland belichaamde zowat die leopoldistische fractie. De formateur begon zijn onderhandelingen inderdaad met als voornaamste doel een oplossing te vinden voor de koningskwestie, op basis van het CVP-programma. De formateur wou snel een einde te maken aan het Regentschap, eventueel na een volksraadpleging. Zowel de socialisten als de liberalen waren echter niet te vinden voor Van Zeelands voorstellen. De

---

¹ G. EYSKENS, De Memoires, pp. 254-255.

² A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie, Tielt, Lannoo, 2003, p. 279. Spaak neemt dezelfde anekdote over in zijn memoires. In een passage over van Zeeland schreef hij: “Un jour, à quelqu’un qui vantait ses qualités au prince Charles alors Régent, celui-ci répondit: ‘Tout ce que vous me dites est vrai, mais je préfère discuter avec M. Spaak. M. Van Zeeland m’éblouit, M. Spaak m’éclaire.’”, P.-H. SPAAK, Combats inachevés, Parijs, Fayard, 1969, I, p. 31.

BSP dreigde zelfs met politieke stakingen om de vorming van de regering-Van Zeeland te verhinderen.³

In de middag van 5 juli 1949 bracht de formateur bij de Prins-Regent verslag uit van zijn gesprekken: “De socialisten hebben negatief geantwoord op mijn voorstellen. De liberalen hebben me net hun negatieve antwoord bevestigd [...]. Er blijven twee mogelijkheden over: ofwel stel ik een homogene CVP-regering samen, ofwel vraag ik ontslagen te worden van de taak die mij is toevertrouwd.” Karel wees de optie van de homogene CVP-regering af als “een avontuur”, ondanks Van Zeelands tegenwerping dat een dergelijk scenario niet zo ongewoon zou zijn. De Regent weigerde ook het ontbindingsbesluit te tekenen dat Van Zeeland had gevraagd, zodat hij het achter de hand kon houden indien zijn regering niet het vertrouwen van het Parlement kreeg. De formateur stemde er daarom mee in dat hij van zijn opdracht zou worden ontheven. Dat scenario stemde overeen met de verwachtingen van Leopold III, die op 28 juni voorspeld “[dat] Van Zeeland geroepen werd om onmiddellijk opzijgeschoven te worden”.⁴ Het is inderdaad duidelijk dat de entourage van de Regent, en ook de Prins zelf, niet wensten dat Van Zeeland daadwerkelijk in zijn opdracht zou slagen.⁵

Een dag later stelde Karel een informateur aan om de zaken te overschouwen: de gematigde Frans van Cauwelaert, voorzitter van de Kamer. Van Cauwelaert zag een eventuele volksraadpleging niet als een dwingend plebisciet waar achteraf niet langer aan te tornen viel, maar eerder als een middel zonder bindend karakter, om het parlement te adviseren. Op 15 en 17 juli lieten achtereenvolgens de socialistische en de liberale partij aan de informateur weten dat ze ook in die optiek niet met een referendum konden instemmen. Ook de schoolkwestie en de verschillende oplossingen voor de economische crisis verdeelden de partijen. De liberalen vonden de koningskwestie bovendien niet prioritair, terwijl de BSP enkel de abdicatie een optie vond. Van Cauwelaert onderhandelde nog enkele dagen met de andere partijen, maar vroeg op 22 juli om van zijn opdracht te worden ontheven.⁶

Londonien Gutt mengt zich in de debatten – Een onthullende briefwisseling met de Koning en de Staercke

Midden in de regeringsonderhandelingen stuurde oud-Minister van Financiën Gutt, die op dat moment directeur van het Internationaal Monetair Fonds was geworden, een brief naar de Koning. Opvallend is dat hij, naar eigen zeggen “volgens een goede traditie”, ook kopie-

---

³ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar.*, Amsterdam, Meulenhoff, 1996, 269 pp. 23-26

⁴ V. DUJARDIN, *op. cit.*, pp. 27-28. H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 350.

⁵ Cf. *infra*.

⁶ V. DUJARDIN, *op. cit.*, pp. 28-29; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 256.

en van zijn schrijven opstuurde naar Spaak, Pierlot en de Staercke.⁷ In zijn brief stelde de Gutt dat, gezien het naderen van een omvangrijke economische crisis, de schade die het aanslepen van de Koningskwestie toebrengt aan de Dynastie en de onlusten die er in België zouden uitbreken bij de terugkeer, de Koning beter kon aftreden ten voordele van Boudewijn:

“Op een gewichtig moment is België ernstig verdeeld – verdeeld vanwege de Koning. In plaats van de burgers rond zich te verenigen is de Koning een bron van tweedracht. De Koning heeft om een volksraadpleging gevraagd: die heeft hij nillens willens gekregen. De inzet van de verkiezingen was voor alle partijen duidelijk, ook al stond deze niet officieel in de verkiezingsprogramma’s vermeld. De helft van de Belgen is tegen terugkeer van de Koning. Maar zelfs indien het maar een derde of een vierde was, dan nog kan een Koning niet regeren tegen een belangrijk deel van de Natie in. [...]”

“Er bestaat slechts één oplossing. Wil deze rust brengen, dan dient ze van de Koning zelf te komen, zonder de druk van een groep, zonder een partij-etiket. Dat de Koning Prins Boudewijn naar België zende. Laat deze zijn studie voortzetten, in contact treden met de instellingen en de mensen. Op het ogenblik dat hij volgens de Koning voor zijn taak is opgeleid, treedt de Koning af en zal de vijfde generatie koningen haar bestaan verbinden aan dat van de toekomst van België.”

“De enigen die deze oplossing niet zouden toejuichen zijn de Belgen die in de huidige crisis een aanleiding zoeken voor een uitzichtloze broederstrijd. De overgrote meerderheid zal de oplossing met vreugde begroeten. De Koning zal er meer bewondering mee oogsten en er beter zijn toewijding aan de Natie mee tonen dan met alle verklaringen en procedures.”⁸

Op 15 juli 1949 stuurde de Staercke een erg onthullend antwoord aan Gutt. Uit de brief van Karels secretaris kunnen we veel opmaken over het oordeel van de Regent en zijn entourage over de Belgische politici, de partijen en de regeringsvorming. We zullen de relevante passages uit de brief – en dat zijn er nogal wat – eerst citeren, om ze daarna te commentariëren:

“Laissez-moi vous féliciter tout d’abord pour l’admirable lettre que vous avez fait parvenir à Prégny. Même si elle ne produit pas l’effet que nous souhaitons, j’estime qu’il est heureux que vous l’ayez envoyée et je suis convaincu que ce langage ferme et franc doit faire malgré tout impression. [...]”

---

⁷ Brief van Gutt aan de Staercke, 11 juli 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op.cit.*, pp. 322-323.

⁸ Brief van Gutt aan Leopold, 10 juli 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op.cit.*, pp. 322-323.

“La crise dure et n’avance pas. La formule extrémiste dont M. Van Zeeland était le protagoniste a momentanément échoué. Il fallait l’essayer. Comme vous pouvez le penser, c’était quitte ou double. Ce furent huit jours pénibles auxquels a succédé une détente provoqué par l’action plus douce de Mr. Van Cauwelaert. Mais, malgré tout, la pression continue. Elle vient des éléments extrêmes du P.S.C. et s’exerce en vue d’une fin immédiate de la régence, en dépit de toutes les aventures qui pourraient suivre. Le noeud du problème politique se trouve dans la force de résistance du parti libéral à répondre aux avances du P.S.C. Derrière tout cela, Prégny attend avec impatience et Van Zeeland espère revenir cette fois avec un gouvernement P.S.C. homogène bénéficiant de l’appui de quelques transfuges libéraux et avec la menace d’un décret de dissolution en poche.”

“C’est vous dire que la situation est extrêmement tendue tout en étant très fluide. Elle exige énormément de ménagements. Pour éviter l’aventure, il faut gagner un peu de temps et permettre aux sages du P.S.C. (car il en existe) de retrouver à la fois du courage et de la voix.. La combinaison P.S.C.-P.S.B. pourrait certainement continuer et trouver un programme d’entente sérieux. Mais la question royale pèse sur l’atmosphère comme un nuage lourd qui la rend étouffante et empêche toute action. Au sein du P.S.B. lui-même se développe d’ailleurs une tendance à aller dans l’opposition. Le problème est donc que les gens du P.S.C. deviennent sages avant que les autres ne commencent à devenir fous.”

“Dans tout cela, je constate que le Prince reste d’un flegme et d’un calme admirables. [...] [D]ans l’action où nous nous trouvons, nous gardons un ferme espoir de victoire. En tous cas, vous pouvez penser qu’en ce moment nous comptons nos amis. Ils sont nombreux; ils sont fidèles et ils ne sont pas sans talent. Cela n’est pas seulement un réconfort mais aussi un atout sérieux.”

“Je crois, en tout cas, que devant toutes les tentatives extrêmes qui vont continuer encore quelque temps, il faut arriver à garder une position ferme et claire. Si cette position existe, elle doit empêcher certaine tendance du P.S.C. de poursuivre une politique d’aventure pour laquelle il n’a, en tous cas, pas de majorité. C’est cela que la crise prolongée doit faire apparaître et le résultat ne peut être que de faire naître une formule de compromis et de bon sens. Comptez de toutes façons sur tout notre moral. [...]”

“Autre constatation: Au fur et à mesure que la crise se prolonge, on voit surgir les incompétences. Je ne les désignerai pas par leur nom mais ce sont des hommes pour qui le politique est un moyen de parler tout en écartant les problèmes. Pour eux, la question royale est évidemment idéale à ce point de vue mais de-

mandez-leur quelque chose de précis sur la question charbonnière, sur le problème scolaire ou sur notre situation économique et financière, ils ne sont plus nulle part, ils sont même incapables de préciser. C'est une chose assez étonnante mais compréhensible car c'est le moment des multiples manoeuvres et l'étalage de nombreuses petites ambitions. Là encore je crois que le temps n'est pas perdu car j'imagine que tout cela s'éliminera de soi-même."⁹

De Staercke was duidelijk voorstander van het voortzetten van de rooms-rode coalitie van socialisten en christen-democraten. Hij stelde daarom zijn hoop op enkele "wijze" christen-democraten en vond het gekkenwerk dat de BSP overwoog in de oppositie te gaan. De Staerckes wens om de socialisten tijdens de Koningskwestie in de regering te houden, dateerde overigens al van in 1945. Volgens Dujardin heeft de Staercke hem verteld dat de Prins de socialisten in de regering wou houden, enerzijds omdat hij hen dankbaar was dat ze hem hadden toegelaten zijn functies uit te oefenen, anderzijds omdat hij hen ook regeringsverantwoordelijkheid wou geven.¹⁰

Uit de Staerckes brief blijkt ook dat het nooit de bedoeling was dat Van Zeeland zou slagen in zijn regeringsvorming. Het Paleis wou met het aanstellen – en het falen – van een koningsgezinde formateur enkel een signaal geven aan de "onverantwoordelijke" en lawaai-erige ultra-leopoldisten. De Staercke schaarde zich bovendien ronduit achter de suggesties die Gutt aan Leopold had gedaan. Die hielden in dat, om een "uitzichtsloze broederstrijd" te vermijden, de Koning zou aftreden ten voordele van Boudewijn. De kroonprins zou voordien wel in België zijn opleiding moeten hebben vervolledigd. De Staercke uitte ook scherpe kritiek op incompetente politici die de Koningskwestie om electorale redenen misbruikten.

Gutt ontving op 2 augustus een antwoord van Pirenne, die beweerde dat de Koningskwestie niet enkel over de Koning ging, maar over het voortbestaan van de constitutionele monarchie. De secretaris van Leopold verwees daarbij naar een recent nummer van de *Cabiers Socialistes*, waarin de BSP zich had uitgesproken voor de republiek. Pirenne herhaalde dat zijn oplossing voor de Koningskwestie er uit bestond dat een einde werd gesteld aan het "ongrondwettelijke" regentschap, al dan niet als gevolg van een volksraadpleging, en dat Leopold daarna zelf kon beslissen om zijn macht weer op te nemen of die aan Prins Boudewijn over te dragen.¹¹ Eind augustus stuurde Gutt een kopie van de "nauwelijks beleefde" brief van Pirenne door naar de Staercke. Hij voegde een exemplaar toe van de nieuwe forse brief die hij naar Pregny had gestuurd, waarin hij bij zijn standpunt bleef:

"U schrijft dat u niet gelooft dat ik precies de draagwijdte van de Koningskwes-

---

⁹ Brief van de Staercke aan Gutt, 15 juli 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170 PP/044.

¹⁰ V. DUJARDIN, *op.cit.*, pp. 55 en 80.

¹¹ Brief van Pirenne aan Gutt, 2 augustus 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op.cit.*, pp. 326-327.

tie begrijp en u voegt eraan toe dat deze de persoon van de Koning overstijgt. Over dit laatste punt ben ik het met u eens, want het is de persoon van de Koning die het probleem van het koningschap dreigt te stellen. Wat de Monarchie betreft ben ik veel minder bang voor de door u geciteerde Cahiers Socialistes dan voor het aanhouden van de huidige situatie met haar crises, verdeeldheid, officiële verklaringen en officieus geknoei. Ik denk niet dat de waardigheid van de koningsfunctie hierbij zal winnen.”¹²

Gutt herhaalde nogmaals zijn standpunt dat de Koning onafhankelijk van partijpolitieke suggesties de beslissing moest nemen af te treden, met het oog op de eenheid der Belgen die hij als staatshoofd niet langer kon verzekeren.

Eyskens vormt een regering zonder de socialisten

Na het mislukken van de vorige CVP'ers, slaagde Eyskens erin om een coalitie van christen-democraten en liberalen op poten te zetten. De Koningskwestie zorgde bij de formatie voor de grootste meningsverschillen. Op 27 juli meldden socialisten en liberalen dat ze zouden instemmen met een volksraadpleging indien de Koning specificeerde welk resultaat hij als een “onbetwistbare meerderheid” zou beschouwen voordat hij zijn prerogatieven weer op kon nemen. Er was eveneens onenigheid over het adviserende of bindende karakter van het referendum, en over de verschillende situatie in beide landsdelen. De CVP-top weigerde echter het vastleggen van zo'n quorum en wou ook niet dat Eyskens in Pregny met de Koning zou gaan onderhandelen.

Op 31 juli vertrok er een socialistische delegatie naar Leopold, op 2 augustus volgde – volgens de wens van de Koning – een afvaardiging van liberalen en christen-democraten. Alle partijen presenteerden aan de Koning hun eisen en modaliteiten voor een referendum. In een brief liet Leopold weten dat hij niet kon instemmen met een voorafgaandelijk quorum, en dat het referendum in zijn ogen louter adviserend kon zijn. Bij ontstentenis van een overeenkomst met de CVP haakten de socialisten af en kozen toch voor een kuur in de oppositie. Op 11 augustus 1949 legde de CVP-liberale regering Eyskens de eed af.¹³

Opvallend was de aanwezigheid van twee ultra-leopoldisten op cruciale departementen: De Vleeschauwer werd Minister van Binnenlandse Zaken en Van Zeeland kreeg de portefeuilles van Buitenlandse Zaken en Buitenlandse Handel. Ook overtuigde royalisten als Duviéusart en Segers bezetten een departement. Leopolds secretaris Pirenne bemoeide zich in grote mate met de regeringsvorming en de modaliteiten voor de volksraadpleging, tot er-

---

¹² Brief van Gutt aan Pirenne, 29 augustus 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCCKE, *op.cit.*, pp. 327-328.

¹³ G. EYSKENS, *op.cit.*, pp. 257-259.

gernis van Eyskens.¹⁴ Tijdens een gesprek op de Britse ambassade beklagde de Staercke zich eveneens over de rol die Pirenne tijdens de formatie had gespeeld. De secretaris van de Koning zou, volgens de Staercke, de verdeling van de departementen ten gunste van Leopolds terugkeer hebben beïnvloed. Met goedkeuring van Eyskens stuurde Karel de Eerste Minister daarom een officiële brief, om te protesteren tegen Pireennes interventies bij de regeringsvorming. Waarschijnlijk was de brief bedoeld om ook aan de Koning te laten zien. De Staercke liet zich ook tegenover de Britse ambassadeur ontvallen: “De regent zelf zou [...] nooit een regering als deze hebben gekozen en hij was van oordeel dat ze het land was opgedrongen door zijn broer.”¹⁵ De Prins en de Staercke waren duidelijk niet opgetogen over de socialistische oppositiekur en de koningsgezinde krachten binnen de nieuwe regering.

Die houding van het Paleis komt ook naar voor in het portret dat Eyskens van de Regent schetste in zijn memoires: “De prins-regent had niet de gewoonte om de zaken op een verbloemde wijze voor te stellen. Hij kwam voor zijn mening uit. Bij de vorming van mijn regering bijvoorbeeld zei ik hem dat ik Albert De Vleeschauwer en Paul Van Zeeland als ministers wou. Tegen dit voornemen verzetten hij zich heftig. ‘De Vleeschauwer’, zei hij, ‘is een dief en Van Zeeland een gentleman-inbreker!’”¹⁶

De houding van de Regent en zijn entourage tegenover de idee van een volksraadpleging

Er was al sprake van een volksraadpleging nog voor het Regentschap door de wet van 19 juli 1945 bestendigd werd. Twee keer diende een CVP-politicus een wetsvoorstel in. De persoon van de Regent dook af en toe op in de parlementaire debatten, perscommentaren en argumenten over de volksraadpleging. Telkens gebruikten de tegenstanders van een referendum de piste van het voortzetten van het Regentschap tot aan Boudewijns meerderjarigheid, gevolgd door het aftreden van de Koning, als alternatief voor de volksraadpleging.

Tijdens de bespreking over een wetsvoorstel eind 1945 zei de liberaal Rey, optredend als verslaggever van de middenafdeling: “[I]k ben de tolk van het gevoel van de meerderheid wanneer ik verklaar, dat het terugtrekken van den Koning, ongetwijfeld, veruit de beste oplossing zou geweest zijn in het belang van België en van het Vorstenhuis. Het zou er toe hebben geleid, dat de Prins-Regent, aan wiens politieken zin en toewijding aan de belangen van de Natie door alle Belgen hulde wordt gebracht, tijdelijk aan het hoofd bleef van den Staat; het zou de bevolking in de gelegenheid hebben gesteld den jongen prins toe

---

¹⁴ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 261.

¹⁵ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel, regent van België: de koningskwesatie, de democratie, de geallieerden”, in: L. HUYSE en K. HOFACK (ed.), *De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 109.

¹⁶ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 263.

te juichen in wien zij nu reeds haar toekomstigen Koning zou hebben begroet [...].”¹⁷ Het organiseren van een volksraadpleging ging dan ook in tegen de houding van de Prins en zijn entourage, want ook zij waren voorstander van Rey’s scenario.

Leopold beschouwde de volksraadpleging als een middel om de Koningskwestie boven het niveau van de partijpolitiek te verheffen. Een Koning moet zich immers boven de partijen plaatsen. Doordat Prins Boudewijn op 7 september 1948 meerderjarig geworden was, voelde Leopold het als zijn verantwoordelijkheid aan om de “ongrondwettelijke situatie” waarin het Regentschap verzeild was geraakt op te lossen. Indien hij na de achttiende verjaardag van zijn zoon zou aftreden, was de Koningskwestie immers ten einde en zou Boudewijn automatisch op de troon terechtkomen. De Koning verzette zich niet in principe tegen het aftreden, alleen wenste hij dat die abdicatie niet zou ingaan tegen de volkswil. Die volkswil wou hij niet tot uiting laten komen via partijpolitieke verkiezingen, maar door een rechtstreekse individuele raadpleging van de burger. Indien het referendum geen onbetwistbare meerderheid voor de Koning zou opleveren, beloofde Leopold af te treden.

De Staercke informeerde zich grondig over de voorbije volksraadplegingen – en eerdere afgekeurde wetsvoorstellen daartoe – in de Belgische geschiedenis. In zijn politiek archief bevinden zich wetsvoorstellen uit 1899 (over een electorale hervorming), uit 1908 (over de aankoop van Congo door de Belgische Staat) en uit 1913 (over een grondwetswijziging).¹⁸ Al in de eerste maanden van zijn regentschap blijkt uit een tekst die de Prins opstelde op basis van raadgevingen van de Staercke dat hij referenda als schadelijk voor de Dynastie beschouwde. Als mogelijke oplossing voor een hypothetisch conflict tussen het Staatshoofd en de regering – bijvoorbeeld over de ondertekening van een besluit – noemde Karel een referendum over het betwiste besluit als mogelijke oplossing. Hij voegde daar echter aan toe: “[werd] Leopold II ontraden, want gevaar van mogelijk precedent dat zich kan uitbreiden tot persoon Koning”.¹⁹ Indien de Regent al gekant was tegen referenda over problemen waar de Koning slechts *onrechtstreeks* mee te maken had, precies omdat ze in een plebisciet over de Koning zouden kunnen ontaarden, was hij logischerwijs ook gekant tegen een volksraadpleging die *rechtstreeks* over de persoon van de Koning handelde.

Uit de privé-correspondentie van de Staercke blijkt duidelijk dat hij weinig goede woorden over had voor het idee van een volksraadpleging. In een lange brief aan Spaak eind september 1948 beschreef de Staercke de politieke atmosfeer in België na het parlementair reces. Hij noemde de situatie “pas mauvaise”, en wel om de volgende reden: “[L]e P.S.C. [...] va vers la continuation du gouvernement jusqu’aux prochaines élections en admettant l’éventualité d’un rejet par la Chambre de la proposition de consultation populaire”. De Staercke verwees ook naar de aanslepende zaak-Poulet, waaruit de socialistische

---

¹⁷ Parlementaire Handelingen, Kamer, 13 december 1945.

¹⁸ Documenten in: “Dossier Roi”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

¹⁹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 12.

oppositie het argument zou halen dat een volksraadpleging geen zin had zolang de waarheid over de houding van Leopold tijdens de bezetting niet bekend was. Daarenboven verheugde hij er zich ook over dat Pirennes demarches bij politici, om hen te overtuigen van de noodzaak van een volksraadpleging, weinig succes hadden: “Pirrenne intrigue auprès des libéraux en faveur de la consultation populaire ou met en lumière des gestes spectaculaires comme un voyage de mineurs à Prégny, pour mettre son maître en vedette. Ce ne sont là que moyens tactiques pour améliorer une position qui reste, malgré tout, fondamentalement mauvaise.”²⁰

Toen het wetsvoorstel in oktober 1948 net geen meerderheid haalde, schreef de Staercke aan Churchill: “Perhaps it will be of interest to you to learn the results of the debate at the Belgian Senate on the referendum concerning the royal question. A majority not having been reached, the Bill was rejected on a tie-vote. Consequently, trouble is once more avoided for some time.”²¹

De Regent verzet zich tegen de volksraadpleging in het regeerprogramma van Eyskens

In het politiek programma van de coalitie die Eyskens op de been bracht, was aanvankelijk sprake van de organisatie van een volksraadpleging op regeringsinitiatief. De Regent verzette zich echter principieel tegen dat referendum, “qu’il considérait comme anti-constitutionnel et dangereux pour la dynastie”. Dat zei de Staercke alvast achteraf aan een Amerikaanse diplomaat, die Washington er over inlichtte.²² In het archief van de Staercke vonden we een lange brief terug, gericht aan Eyskens ten tijde van de formatie. Het schrijven keert zich tegen het voornemen van de regering om een volksraadpleging te organiseren. Of de brief daadwerkelijk verstuurd werd, is onzeker. Niettemin geeft de tekst een mooi beeld van de bezwaren die de Prins en zijn entourage hadden. Ze luiden als volgt:

“J’ai pris connaissance du programme du gouvernement. Il comporte, pour aider à résoudre la question royale, l’organisation d’une consultation populaire. C’est pour moi un devoir de vous faire part des scrupules que j’éprouve devant l’utilisation d’un pareil moyen. Comme tel, il se situe en dehors de la Constitution. Au surplus, par la matière à laquelle il s’appliquerait, il me semble aller à l’encontre de son esprit. L’article 60 de notre pacte fondamental prévoit que les pouvoirs constitutionnels du Roi sont héréditaires. Il a voulu mettre leur permanence et leur stabilité au-dessus des contestations politiques qui se dénouent normalement, dans notre régime représentatif, par le chan-

---

²⁰ Brief van de Staercke aan Spaak, 25 september 1948. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/056.

²¹ Brief van de Staercke aan Churchill, 23 oktober 1948. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/082.

²² H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, p. 343.

gement des majorités électorales.”

“Faire de ces pouvoirs héréditaires l’objet d’une consultation de la Nation par une procédure autre que celle qui est prévue pour la révision de la Constitution, n’est-ce pas mettre en péril leur caractère même? N’est-ce pas porter atteinte à l’institution monarchique et courir le risque pour l’avenir de changer le titre de sa dévolution qui est l’hérédité en un titre électif laissé à l’appréciation d’une simple majorité parlementaire? J’aurais pourtant accepté, à mon corps défendant, de sanctionner la proposition de consultation qui fait partie de votre programme si elle avait été entourée d’une unanimité nationale qui l’aurait rendue efficace et aurait permis en même temps de lui enlever toute valeur de précédent. Telle qu’elle sera soutenue devant le Parlement, elle n’aura pas l’effet apaisant qui pourrait la justifier.”

“Comme Régent du Royaume, comme membre de la Dynastie, je ne puis m’y rallier dans ces conditions et je ne crois pas pouvoir me dérober à l’impérieux devoir de vous le dire. Je suis sûr que vous comprendrez les motifs qui ont dicté cette lettre. Nul plus que moi ne désire voir mettre fin à la douloureuse question qui divise notre pays et qui n’est pas sans m’affecter profondément moi-même. Dans ce but, je suis prêt à donner mon assentiment à toute procédure qui ne mettrait pas en cause nos institutions. En agissant autrement, je manquerais à la fois à la haute fonction dont les Chambres réunies m’ont investi et à ma conscience.”²³

De Regent noemde de volksraadpleging expliciet ongrondwettelijk, omdat ze de erfelijkheid van de monarchie in vraag kon stellen. Hij voegde daar echter aan toe dat hij er zich niet tegen zou verzet hebben, indien het voorstel op unanieme politieke steun had kunnen rekenen. Een gewone parlementaire meerderheid vond de Prins echter onvoldoende. Karel zag het als zijn plicht om de gevaarlijke procedure te weigeren.

Uiteindelijk vermeldde de regeringsverklaring – al dan niet onder invloed van de brief van de Regent – dat er geen voorafgaandelijk akkoord was tussen de partijen over de organisatie van de volksraadpleging. Die mogelijkheid zou door de CVP en de liberalen enkel “onderzocht” worden. De kans bestond dus nog altijd dat de ministers toch besloten het referendum op poten te zetten. Over dat scenario had de Staercke een gesprek met de Britse ambassadeur. De Staercke twijfelde eraan of Eyskens, die zelf ook geen echte voorstander was van de “consultation populaire”, zijn ministers in het gareel zou kunnen houden en zijn regering zou kunnen bedwingen een volksraadpleging in te stellen. “Daarom hielden Eyskens en de regent een wapen achter de hand. Karel stelde met de goedkeuring van de

---

²³ Project van een brief van Karel aan Eyskens, s.d. (maar zeker kort na de regeringsvorming). “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

premier een brief op waaruit bleek “that, if the Government decided to proceed with a Popular Consultation on any basis which did not have the agreement of the three Parties, the Prince Regent, rather than act unconstitutionally in refusing to allow the Popular Consultation to take place, would throw his hand and resign from the Regency”. De regent weigerde dus niet om en eventueel regeringsontwerp te tekenen, omdat zulke weigering zou leiden tot het ontslag van de regering; neen, hij zou aftreden. Allicht hoopte de regent dat deze verkapte dreiging de ministers zou doen afzien van hun ontwerp”.²⁴ Het ging hier dus om een vrijwel identiek plan als de brief aan Eyskens tijdens de formatie, maar dan bedoeld om ook verdere regeringsinitiatieven in de kiem te smoren.

Uiteindelijk diende de CVP'er Struye een wetsvoorstel in in het Parlement om het referendum te organiseren, wat een regeringsinitiatief overbodig maakte. In zijn brief aan Eyskens had de Regent echter al opgemerkt dat ook een initiatief in het Parlement een onvoldoende verzoenend effect zou hebben. Of Karel een door het Parlement gesluisde wet zou ondertekenen, was echter een zorg voor later.

Een episode in de strijd voor een volksraadpleging – Leopolds interview aan United Press

In de marge van de campagne voor het instellen van een volksraadpleging deed zich een merkwaardig incident voor, tussen Eyskens en Pirenne enerzijds en de Prins en de Staercke anderzijds. Het ontaardde bijna in een constitutioneel conflict tussen de Regent en zijn Eerste Minister. Tijdens een diner op 28 september 1949 sprak Eyskens met de Staercke over een interview dat Leopold aan United Press had gegeven. Het handelde over de capitulatie van het Belgisch leger in 1940: “Elle donnait la version royale des événements et M. Eyskens ajouta que M. Pirenne l’avait prié de transmettre ce document, après corrections éventuelles, à l’agence de presse”. Eyskens wou de Staercke van het voorval op de hoogte houden en vroeg of hij de Prins over de inhoud van het interview moest inlichten. De Eerste Minister zag, net als Minister van Justitie Lilar, geen graten in het doorzenden van de tekst naar United Press.²⁵

De Staercke adviseerde de premier om geen tussenpersoon te spelen in de zaak. Ofwel was de betrokkenheid van Eyskens zonder betekenis en kon hij ze makkelijk weigeren, ofwel had ze wél een betekenis, namelijk dat Eyskens de verantwoordelijkheid zou nemen voor de inhoud van het artikel. Om diezelfde reden vond de Staercke dat de Eerste Minister geen wijzigingen mocht aanbrengen in de tekst, “car ce sera ajouter une responsabilité de fond à la responsabilité de forme”. De Staercke maakte duidelijk dat hij in naam van de Prins sprak, hoewel hij Karels oordeel over de zaak natuurlijk niet expliciet kende: “[J]’estimais que le Prince ne souhaiterait pas en prendre connaissance car, d’une façon gé-

---

²⁴ H. VAN GOETHEM, “Prince Charles”, pp. 350-351.

²⁵ “Note sur l’interview accordée à l’United Press par Léopold III au sujet de la capitulation de l’armée belge”, 18 oktober 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/037.

nérale, le Prince avait toujours voulu garder sa neutralité, son indépendance et son impartialité vis-à-vis de tous documents polémiques concernant la question royale. Sa position ne devait être modifiée ni engagée dans l'occurrence.” Nogmaals waarschuwde de secretaris dat de entourage van de Koning misbruik wou maken van de rol die Eyskens op zich zou nemen. De Eerste Minister volgde de secretaris van de Regent niet en beweerde dat het interview geen politiek belang had.²⁶

Op 8 oktober convoceerde Eyskens de Staercke een tweede maal, om aan te kondigen dat hij beslist had het interview toch door te spelen aan United Press – en wel nadat hij er een kleine vormverandering in had aangebracht. De Staercke herhaalde zijn voorspelling dat de entourage van de Koning in dat geval zeker de premier verantwoordelijk zou stellen voor de uitlatingen van de Koning, om langs die weg de leopoldistische versie van de Achttien-daagse Veldtocht te legitimeren. De Staercke weigerde zelf om het interview te lezen, maar de Eerste Minister drong zo hard aan dat hij het toch met zich meenam. De Staercke merkte bij zijn eerste oogopslag meteen dat bepaalde passages in het interview een duidelijk polemisch karakter hadden. Dat was ook de mening van Spaak, aan wie hij het document liet zien: “[I]l me signala une phrase particulièrement inadmissible déclarant que la capitulation de l'armée belge n'avait pas eu de conséquences politiques et n'avait pas engagé l'avenir du pays”.²⁷ Merk op dat de secretaris van de Prins-Regent hier eigenlijk een document, dat hij van de premier gekregen had, naar de oppositie doorspeelde.

Het oordeel van Spaak spoorde de Staercke tot actie aan. Hij belde meteen Eyskens thuis op: “[J]e lui dis qu'après avoir lu le document, mon avis était encore plus formel et que je devais vraiment lui demander de ne pas le transmettre, qu'il y avait une phrase particulièrement explosive et que, revenant sur ma précédente décision, il fallait tenir le Prince au courant de l'incident. De plus, je déclarai à M. Eyskens: 'Il me paraît que ce n'est pas la tâche du Gouvernement du Prince de transmettre de pareils documents. Je suis sûr que tel sera l'avis du Prince et il est difficile d'admettre que Son gouvernement – contre Son voeu – fasse de pareilles transmissions. L'exécutif est indivisible et dans une circonstance comme celle-ci l'avis du prince et du premier Ministre doivent être concordants.’”

Het is duidelijk dat de Staercke, als laatste toevlucht om te vermijden dat Eyskens zou doen wat Pirenne hem gevraagd had, opeens *toch* wenste dat Karel bij de zaak betrokken werd. Zijn motief is duidelijk: door het Staatshoofd in te lichten zou de kwestie gevoeliger liggen. Duidelijk verwijzend naar de prerogatieven van de Prins benadrukte de Staercke dat er tussen de twee takken van de uitvoerende macht geen conflict mocht ontstaan. Eyskens be-

---

²⁶ “Note sur l'interview accordée à l'United Press pas Léopold III au sujet de la capitulation de l'armée belge”, 18 oktober 1949. Archief ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/037.

²⁷ “Note sur l'interview accordée à l'United Press pas Léopold III au sujet de la capitulation de l'armée belge”, 18 oktober 1949. Archief ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/037.

loofde om alvast met Pirenne over het probleem te gaan praten.²⁸

De Staercke bracht ondertussen de Regent op de hoogte van de verwickelingen. De Prins keurde de handelswijze van zijn secretaris goed en stelde dat hij inderdaad niet wenste dat Eyskens het interview zou doorsturen. Toen hij de Eerste Minister op 11 oktober in audiëntie ontving, sneed de Regent echter het onderwerp van het interview niet aan – hoogstwaarschijnlijk tot ontgoocheling van de Staercke. Later die middag besliste Eyskens dat hij zijn engagement ten opzichte van Pirenne niet zou intrekken. Hij liet de Staercke weten dat hij het interview toch naar United Press zou opsturen. Hij zou wel nog proberen om de meest ophefmakende zin, over de politieke gevolgen van de capitulatie, te laten wijzigen of schrappen.

Bij het verschijnen van het interview stond echter nog steeds te lezen dat de Koning van mening was dat de overgave van het Belgische leger geen politieke gevolgen had gehad. De Staercke besloot bitter: “J’en déduis que la phrase actuelle [...] a donc pour co-auteurs à la fois le Roi et le Premier Ministre, ce qui me paraît augmenter la responsabilité de ce dernier.”²⁹ Eyskens kreeg nadien inderdaad nog spijt van zijn beslissing, en in zijn memoires geeft hij een revisionistische beschrijving van het incident. Hij legt er de schuld bij Pirenne, en beweert dat hij de tekst in zijn originele vorm had doorgestuurd en had proberen vermijden de indruk te wekken het interview ook inhoudelijk goed te keuren. Met enige rancune verwijst hij naar het ophef dat Spaak en *Le Peuple* achteraf over de zaak zouden maken.³⁰

Op 21 oktober schrijft de Staercke ook over de kwestie aan zijn vriend Churchill, wat aan toont hoe zwaar ze hem op de maag ligt:

“You are no doubt aware of the incident caused by the interview which King Leopold III gave to the United Press. This affair has been exaggerated even further by the fact that the statement in question was transmitted by the actual Belgian Premier, M. Eyskens. I must tell you in confidence that this action by the Prime Minister took place in spite of my formal plea and against the advice of the Prince. We both insisted on all the troubles which the Prime Minister would bring on himself if he acted in this manner. He nevertheless went ahead. [...] He now realizes his mistake and adds that he was deceived by the King and his advisers.”

Spaak, die door de Staercke op de hoogte was gebracht van het dilemma waar Eyskens mee

---

²⁸ “Note sur l’interview accordée à l’United Press par Léopold III au sujet de la capitulation de l’armée belge”, 18 oktober 1949. Archief ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/037.

²⁹ “Note sur l’interview accordée à l’United Press par Léopold III au sujet de la capitulation de l’armée belge”, 18 oktober 1949. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/037.

³⁰ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 274.

worstelde, had immers in het Parlement de vraag gesteld of de regering de verantwoordelijkheid opnam voor de inhoud van het gepubliceerde interview. Eyskens was verplicht te antwoorden dat hij enkel een tussenpersoon was geweest.³¹ Tegenover Churchill gaf de Staercke zijn evaluatie van het incident:

“It goes without saying that all this is very troublesome and is only part of a propaganda campaign to influence opinion in Belgium and abroad before the referendum. This will soon be debated in Parliament and carried by a certain majority although people realize that it is a dangerous expedient both for the monarchy and the unity of the country. In addition to all the difficulties of which we are already aware, this issue weighs more and more heavily on our national life and increasingly divides public opinion every day.”³²

Het verzet van de Staercke tegen de publicatie van Leopolds interview was zeker mee geïnspireerd door de plannen voor het referendum. De Regent en zijn entourage wilden de Koning verhinderen propaganda voor zichzelf te voeren onder het goedkeurend oog van de Eerste Minister.

Een tweede episode – De Regent aangevallen door Intelligence Digest

Een tweede voorval kunnen we eveneens kaderen in de campagne voor de volksraadpleging. In 1949 verschenen twee negatieve artikels over de Prins-Regent in het nogal obscure private tijdschrift *Intelligence Digest*. Na het eerste artikel, waarin de houding van de Regent in de Koningskwesitie werd bekritiseerd, zou Karel de Britse en de Amerikaanse ambassadeurs hebben gevraagd waar de informatie van het magazine vandaan kwam.³³ De entourage van de Prins zou ook aan de basis hebben gelegen van een *Le Soir*-stuk waarin *Intelligence Digest* en haar bronnen aangevallen werden. Sommigen hebben beweerd dat Prinses Lilian persoonlijk de roddels over Karel had rondgestrooid.³⁴ In oktober publiceerde het tijdschrift opnieuw een stuk over de Regent, waarin ze hem ronduit van anti-leopoldisme beschuldigen:

“The Regent does not wish the King to return. He is not a neutral in this case. He wants his brother to abdicate and Prince Baudouin to be proclaimed King. It is guessed by well-informed sources that he would then say that the Prince is not yet old enough to rule. The Regency would continue for the present. [...]”

Intelligence Digest haalde drie aanwijzingen aan van gelegenheden waarop de Regent in privé-kring zich tegen Leopold had gekeerd. Zo zou Karel zijn broer tegenover de Britse maar-

³¹ Brief van de Staercke aan Churchill, 21 oktober 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/082.

³² Brief van de Staercke aan Churchill, 21 oktober 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/082.

³³ “A la suite de la publication de cet article, injurieux pour le chef de l’Etat, des représentations furent faites auprès des ambassadeurs de Grande-Bretagne et des Etats-Unis à Bruxelles.” “La question royale: faits et témoignages”, Brussel, Editions du Peuple, 1950, p. 49.

³⁴ “La question royale: faits et témoignages”, Brussel, Editions du Peuple, 1950, p. 49.

schalk Smuts ten tijde van het huwelijk van de Britse prinses Elisabeth belasterd hebben. Tijdens een diner in een Brusselse ambassade zou de Regent dan weer bepaalde toespelingen hebben gemaakt op “collaborationist letters” van de Koning.³⁵

De entourage van de Regent nam deze beschuldigingen wel degelijk ernstig. In het privé-archief van de Staercke bevindt zich een exemplaar van de oktobereditie van *Intelligence Digest*, en de kopie van een “démenti” van de Britse ambassadeur. Het recht van antwoord werd opgesteld nadat *Le Phare Dimanche* het artikel uit *Intelligence Digest* had overgenomen en stellig beweerde dat de ambassade die het magazine vermeldde de Britse betrof. In het “démenti” stelden de ambassadeur dat de Regent voor het laatst een jaar geleden in de Britse ambassade had gedineerd, dat er toen niet over de Koningskwestie was gesproken en dat hij evenmin weet had van conversaties als die waar *Intelligence Digest* gewag van maakte.³⁶

Het wetsvoorstel in het Parlement

Halverwege september 1949 waren in de gezamenlijke commissie Justitie en Binnenlandse Zaken de debatten begonnen over het wetsvoorstel voor de volksraadpleging dat CVP-senator Struye had ingediend. De Regent en zijn entourage volgden met veel belangstelling de onderhandelingen die Eyskens over de modaliteiten van de volksraadpleging voerde. Eyskens erkende dat er veel argumenten tegen het referendum konden ingebracht worden, maar vond: “Het was [...] het enige behoorlijke middel om een oplossing voor de Koningskwestie te vinden. De grondwettelijke en politieke bezwaren moesten bijgevolg terzijde worden geschoven.”³⁷ Hij beraadslaagde met de drie grote partijen en met de entourage van de Koning. Na het bezoek van Eyskens aan Pregny; op 16 oktober 1949, gaven de regering en het secretariaat van de Koning een gezamenlijk communiqué uit. In de mededeling kondigde het kabinet-Eyskens aan dat het zich aansloot bij de organisatie van een louter consultatieve volksraadpleging, bedoeld om de Kamers te informeren en Leopold kennis te laten nemen van de gezindheid der Belgen. Belangrijk was dat de Koning in het communiqué beloofde af te treden indien minder dan 55% van de stemmen voor zijn terugkeer werden uitgebracht. Het wetsvoorstel van Struye werd achteraf volgens de bepalingen van dit communiqué geamendeerd.³⁸

Dat de regering zich achter het voorstel van Struye schaarde, leidde in de entourage van de Regent tot grote ongerustheid. Aan de tekst van het gemeenschappelijke communiqué, terug te vinden in de Staerckes politiek archief, hangt een klein kladblaadje waarop de secretaris de volgende zinnen schreef:

---

³⁵ *Intelligence Digest*, oktober 1949, pp. 17-18

³⁶ Nota van de Britse ambassadeur, oktober 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/053.

³⁷ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 276.

³⁸ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 278-279.

“Le 18 octobre 1949 / Je ne vous promets pas de signer / Je ne vous enverrai pas ma lettre maintenant / Je signerai peut-être / Je vous enverrai peut-être ma lettre si la suite des débats montre que la cons[ultation] est consti[tutionnelle] & à l’int[érêt...]”.

Boven het communiqué schreef de Staercke de opmerkingen: “liberté politique pour le P.M. – donc possibilité de décider responsabilité? / liberté morale pour le Prince – donc éventualité de modifier son attitude si les circonstances l’exigeaient”.³⁹ Hieruit kunnen we afleiden dat de Prins alvast overwoog de wet niet te tekenen, eraan dacht zijn voorbereide brief op te sturen en zich terug te trekken als Regent. Het Paleis bereidde zich voor op het ergste.

Het wetsvoorstel van Struye sleepte zich nog maandenlang door het Parlement. Op 25 oktober vatte de Senaat de bespreking aan het geamendeerde wetsvoorstel. De socialistische senator Van Reemortel alludeerde tijdens de zitting van 26 oktober 1949 op de – blijkbaar bekende – reserves van de Prins-Regent:

“Le bruit court que le Régent ne sanctionnera pas la loi en discussion, sauf au cas où les Chambres presque unanimes l’auraient adoptée. Et encore, il hésitera, dit-on, par un scrupule constitutionnel que nous partageons. Les Ministres libéraux vont-ils lui recommander la sanction? ... alors que Monsieur Devèze, Vice-Président du Conseil avait précédemment déclaré que la consultation proposée est anticonstitutionnelle? Connaissant la fermeté des principes de Monsieur Devèze, on doit donc prévoir que le Régent se trouvera devant un Cabinet divisé sur une des questions les plus graves qui se soient posées depuis que la Belgique existe. Se ralliera-t-il à la thèse du Ministre libéral ou à celle des Ministres P.S.C.? Dans un cas comme l’autre, c’est l’éclatement du gouvernement!”⁴⁰

Toch werd het wetsvoorstel redelijk makkelijk door de Senaat geloodst. De CVP beschikte er per slot van rekening over een absolute meerheid. Socialisten, communisten en enkele schaarse liberalen stemden tegen, maar de liberale ministers steunden het voorstel. Deze vlotte gang van zaken deed bij de leopoldisten de hoop rijzen dat de stemming in de Kamer even vlot zou verlopen, en het referendum nog voor Kerstmis 1949 zou kunnen worden georganiseerd.⁴¹

Ook Pirenne voelde zich zelfverzekerd. Hij keek hoopvol vooruit naar het einde van het Regentschap en schetste de rol die de Prins daarbij diende te spelen. Tijdens een gesprek met Van Zeeland, op 26 oktober 1949, zei de koninklijke secretaris: “J’estimais que,

³⁹ Nota van de Staercke, 18 oktober 1949. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁴⁰ Kopie van de tussenkomst van Van Reemortel, 26 oktober 1949. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁴¹ G. EYSKENS, op. cit., pp. 279-280.

sitôt votée la loi instituant la consultation, le Régent devrait faire une déclaration annonçant au pays la fin de la Régence et, reprenant son discours de septembre 1944, dire que tous les Belges avaient l'obligation de s'incliner loyalement, comme le Roi l'avait fait lui-même, et comme le ferait le Régent, devant la décision que prendrait le Parlement.”⁴²

De dag van de stemming in de Senaat had Holvoet een gesprek met Pirenne. De secretaris van de Koning overhandigde de kabinetschef van de Regent onder andere, op vraag van Leopold, een exemplaar voor de Regent van de “note politique sur les événements depuis la libération” die Pirenne aan de regering had geadresseerd. Het gesprek meanderde daarna in de richting van de volksraadpleging. Holvoet vroeg zijn gesprekspartner of hij de debatten in de Senaat volgde. Pirenne antwoordde: “Ce sera voté cet après midi et cela passera à la Chambre à la mi-novembre; la consultation aura lieu avant Noël, le moment sera propice à la veille des fêtes... il n’y aura pas d’agitation dans le public. Ne conviendrait-il pas [...] que nous envisagions, dès maintenant, ce qu’il faudra faire après la consultation; que le Roi revienne ou qu’il abdique en faveur du Prince Baudoin, ce sera en tous cas la fin de la Régence.”

Holvoet antwoordde dat het beëindigen van het Regentschap “dans la dignité et la grandeur” diende te gebeuren. Pirenne stemde daar mee in en bracht een andere kwestie onder de aandacht, die Van Zeeland hem de dag voordien had opgeworpen: “Le Roi [...] voudrait qu’on songe, dès avant la consultation, au statut qu’on fera au Régent... liste civile etc... Ne vaudrait-il pas mieux que les deux frères soient déjà d’accord sur tout cela avant que le Gouvernement s’en occupe?” Holvoet antwoordde dat hij er over zou nadenken.⁴³

Bastien onthult dat de Regent zich echter nog lang niet gewonnen gaf: “[I]l a du courage. Il se pourrait bien qu’à la Chambre on parle quand même un autre langage qu’au Sénat, car même l’abdication du Sire n’arrangera rien. Le jeune Prince Baudouin doit inventer un ministère capable de la péniche...? Qui vivra verra. Qui sait? me dit-il en souriant. Cela fera peut-être un peintre de plus?”⁴⁴ Karel was nog steeds van mening dat een volksraadpleging niets zou oplossen. Ofwel keerde de Koning terug – en we weten al dat de Prins dat geen goede oplossing vond – ofwel haalde de Koning geen 55% van de stemmen en trad hij af, maar in dat geval had Karel zijn bedenkingen over de daarop volgende formatie onder

---

⁴² J. PIRENNE, *op. cit.*, p. 415.

⁴³ Verslag van Holvoet over een gesprek met Pirenne, 27 oktober 1949. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁴⁴ Dagboeknotitie van Bastien, 4 november 1949. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d’Alfred Bastien, artiste peintre*. Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 206. Een “péniche” is in feite een aak voor de binnenvaart, maar de Prins doelde hier duidelijk op een “péniche de débarquement”, een landingsvaartuig zoals ze op D-day werden ingezet. De vergelijking die Karel maakt tussen het beëindigen van het Regentschap en zijn overduidelijke verwijzing naar de landing in Normandië is zijn zachtst gezegd opmerkelijk.

Boudewijn. Hij achtte de kroonprins duidelijk niet in staat om een regering samen te stellen die de overgang van Regentschap naar nieuwe vorst zou kunnen bewerkstelligen.

Zijn laatste opmerking is dan ook nogal dubbelzinnig. Doelt Karel met “un peintre de plus” op het feit dat hij zich na het Regentschap zelf op zijn hobby zou kunnen toeleggen? Of alludeert hij eerder op het installeren van een republiek, zodat ook de gefaalde Boudewijn aan het schilderen zou kunnen slaan?

De procedure in de Kamer zou inderdaad nog lang aanslepen. Enkele linkse kamerleden verlangden dat de Raad van State zich over de grondwettelijkheid van een volksraadpleging zou uitspreken. Dat voorstel werd weggestemd. Op suggestie van Van Cauwelaert vertrouwden de volksvertegenwoordigers op 8 november 1949 het wetsvoorstel eerst toe aan een “bijzondere commissie”. Na vertragsmanoeuvres van de socialisten en enkele Frans-talige liberalen – ze treuzelden bij het samenstellen van hun partijdelegatie en dienden een resem amendementen in – besteedde de commissie tien zittingen aan het probleem. Tijdens de debatten vroeg men de regering de kleren van het lijf over het communiqué van 18 oktober en gingen de socialisten ook herhaaldelijk in op de grond van de Koningskwestie. Controverses over de houding van de regering-Van Acker leidden ertoe dat Pirenne een persconferentie hield over de contacten tussen Koning en regering in Strobl en Sankt Wolfgang anno 1945.⁴⁵

Een boodschap van de Regent aan de Natie... die niet bekend wordt gemaakt

Dat de volksraadpleging de Regent persoonlijk niet koud liet, blijkt ook het feit dat hem inspireerde tot de enige beschouwende tekst die van zijn hand bekend is. We vonden het typoscript terug in de politieke papieren van de Staercke.⁴⁶ Het is een nota van de Regent, opgesteld op 11 november 1949, tijdens de debatten van de bijzondere commissie over de volksraadpleging. Karel zette in enkele onafgewerkte en soms hermetische lijnen zijn mening over de Koningskwestie en zijn visie op de monarchie uiteen. Het document is een onbetaalbare bron die ons een inzicht verleent in de psychologie van de Prins-Regent.

Uit zijn bewoordingen wordt duidelijk dat de Prins de tekst voorbestemde om gepubliceerd te worden of als redevoring op te dragen – misschien wel op het Feest van de Dynastie enkele dagen later. De nota vangt aan met een verklarende inleiding, waarin de Prins uitweidt over de redenen waarom hij zich na lang stilzwijgen plotseling tot het volk richt:

“Les uns attaquent les autres, se défendent en contre-attaquant. Je n’essaie ni l’un, ni l’autre et si quelques-uns trouvent, dans ces lignes, quelque chose

---

⁴⁵ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 280-281.

⁴⁶ Uitgetypte nota van het manuscript van de Prins, 11 november 1949. AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18289, II, 1.

d'offensant, ou de blessant, c'est qu'il est arbitraire et qu'il admet que le Chef d'État ne peut pas mal. [sic]"

"Il n'y a qu'une façon de servir, comme l'a dit Mr. Dabin, c'est jusqu'à l'impossible. Le résultat dépendra, outre le sacrifice de soi, du tact, de la compétence et de la personnalité de l'homme qui est le Chef de L'Exécutif. Si, d'après la Constitution, ce dernier est couvert politiquement par ses ministres, sa conscience morale ne doit jamais chercher de paravent pour échapper à ses responsabilités. Jamais la responsabilité morale ne peut être convertie par un autre humain si elle n'est pas intacte par elle-même et d'une façon absolue."

"En lisant ces lignes, tout homme, en particulier, tout Belge, doit y trouver dans sa conscience sa ligne de conduite afin d'aider le pays à traverser les difficultés dont certaines paraissent insurmontables et cela d'une façon qui ne laissera aucun regret ou aucune équivoque dans l'esprit des générations à venir. Si j'ai écrit ces quelques lignes, c'est parce qu'il me semble que trop de gens veulent expliquer leurs attitudes d'après les événements et au lieu de prendre les faits comme point de départ pour orienter leur attitude. (explique attitude d'après événements au lieu de se rendre compte que les événements sont souvent conséquence de leur action)."

De Prins-Regent wenste met zijn boodschap alle Belgen expliciet zijn mening over de Koningskwesie te kennen te geven, opdat niemand hem zou kunnen verwijten dat hij achteraf in functie van de voorbije gebeurtenissen een gedragslijn had verzonnen of in excuses was gevluht. Hij benadrukte ook dat hij niet de intentie had eender wie aan te vallen of zichzelf te verdedigen. Karel wou in de eerste plaats zijn medeburgers *raad geven*, om tot een bevredigende oplossing voor de Koningskwesie te komen die niemand rancuneus zou achterlaten. In zijn inleiding liet de Regent ook al iets vallen over zijn visie op de functie van het Staatshoofd: persoonlijkheid, tact, competentie en zelfopoffering achtte hij de belangrijkste vereisten voor succes. Als hoofd van de uitvoerende macht moet een Koning zich ten dienste stellen van de Natie en zich bij zijn verantwoordelijkheden moreel laten leiden door zijn geweten – zolang hij politiek maar door de ministeriële verantwoordelijkheid gedekt wordt. Karel haalt zelfs verrassend de staatstheorie van Jean Dabin aan, sinds het interbellum een invloedrijke professor politieke filosofie.

Onder de titel "Question royale" vervolgde de Prins en concretiseerde hij zijn boodschap:

"Plusieurs personnes, dont certains membres de ma famille, m'ont demandé proclamation, le mot est théâtral et guère Belge (démocratique); j'ai toujours refusé. Aujourd'hui, je pense et j'espère, servir l'intérêt du Pays en écrivant ces lignes. Le moins un Ch[ef d'] E[tat] parle en public, le mieux cela est. Il en est de même pour ses écrits, ils doivent être rares et à bon escient. Aussi c'est bien à

cause des événements que l'indignation m'a fait sortir du silence que je m'étais imposé depuis le début de la question.”

“Aujourd’hui, je parlerai sans embages, non pas sur les torts d’aucuns, non pas sur les prérogatives royales, ni sur les fonctions royales mais sur les devoirs, tout court, d’un Chef E. vis-à-vis de ses compatriotes (je ne dis pas sujets). Oui, en remplissant ses devoirs, on vous laisse certains droits pour autant que vous les utilisiez honnêtement et surtout avec tact. Le premier devoir, c’est de respecter la Constitution et les lois du peuple belge. Comment? En l’interprétant juste, c’est-à-dire en comprenant l’esprit de ceux qui l’ont fondé. Pour cela, il faut faire abstraction de soi-même et s’identifier avec l’état, non comme Louis XIV “l’Etat c’est moi” mais “Je fais partie intégrale de l’état”, en un mot “Je sers”. Celui qui comprend ce principe et – condition indispensable – qui le pense comme à un article de foi, peut, seul, répondre aux conditions.”

“En effet, le monde politique et intellectuel qui est, avant tout celui qui, par le truchement des pouvoirs, gouverne et dirige un pays alors que le Chef E. règne seulement (Le Roi règne mais ne gouverne pas) se compose de partis différents. En dehors du P.S.C. les 3 autres partis n’ont pas le régime de leurs principes (choix). Donc, il faut que l’institution qu’est la monarchie soit un principe d’union. Pour cela, chacun doit trouver chez le Chef E. les garanties de fair-play suffisantes pour lui faire supporter le régime qui n’est pas de son choix mais dont les bienfaits et l’utilité lui paraissent momentanément comme les meilleurs.”

Het lijkt erop dat de tekst hier voortijdig afbrak, want een echt besluit vinden we niet terug. De Prins herhaalde vóór zijn betoog nogmaals dat hij tot dan toe bewust het stilzwijgen had bewaard, ondanks herhaalde verzoeken om publiekelijk een positie in te nemen. Een staatshoofd mocht zich volgens de Regent slechts zelden en enkel weldoordacht tot zijn volk richten. Het was “verontwaardiging” die hem er toe bracht die stilte te doorbreken en openlijk te spreken – een duidelijke verwijzing naar de debatten over de volksraadpleging. Karel ging voorbij aan fouten uit het verleden, aan de koninklijke functies en prerogatieven: hij wou het over plichtsbesef hebben. Het was in de eerste plaats de plicht van een staatshoofd om zich, in een geest van zelfsverloochening, aan de Grondwet te houden. Dat betekende een identificatie met de Staat, doordrongen van een plicht om te *dienen*.

Het regeren vond Karel de taak van de politieke wereld en de partijen. Het Staatshoofd moest volgens de Prins enkel “heersen”, met andere woorden “fair-play” garanderen en de voordelen van de monarchie in de verf zetten. Liberalen, socialisten en communisten waren ideologisch tegen de monarchie gekant, maar de Koning moest hen door zijn onberispelijk gedrag er van overtuigen een monarchistisch regime te verdragen. De monarchie moest

voor de eenheid van het land zorgen, boven de partijpolitieke verschillen uit. Insinueerde de Regent dat Leopold niet langer in staat was die scheidsrechterlijke rol en die eenheid te garanderen?

Jammer genoeg vervolgde hij zijn gedachtegang niet, maar waarschijnlijk leek de Prins die richting op te gaan. We weten bijvoorbeeld zeker dat hij zich eind 1949 door de leopoldisten gevisieerd voelde. Bastien schreef na een schilderuurtje bij de Prins in zijn dagboek: “Mon élève était dans un bon jour malgré les grands soucis de l’heure. Il ne se fait aucune illusion: son frère et les partisans de son frère visent surtout à le supprimer, à nier, à détruire jusqu’au mot “Régence” quitte à mettre la Belgique sens dessus dessous”.⁴⁷ Uiteindelijk kwam er van Karels project niets in huis: zijn tekst verzeilde in de Staercke archief en rustte er, onbekend voor de publieke opinie.

Raadgevingen en bedenkingen binnen de entourage – Een prinselijke “brache cadette”?

Vele politici, prominenten en gewone burgers schreven naar de Staercke of de Prins over de gevaren van een volksraadpleging. Sommigen waren er uit principe tegen gekant, anderen gaven praktische tips om de schade te beperken. Oud-Londonien en Minister van Staat Tschoffen adviseerde in november 1949 de Staercke om ervoor te zorgen dat het referendum een duidelijk onderscheid zou maken tussen de monarchie enerzijds en de figuur van Leopold III anderzijds.⁴⁸ De Staercke antwoordde aan Tschoffen dat hij die bezorgdheid deelde. De secretaris van de Prins hoopte daarom dat een amendement, dat de liberaal Kronacker in die zin had voorgesteld, aanvaard zou worden.⁴⁹ Die ongerustheid over het eventuele verwarring tussen het probleem rond Leopold III en in vraag stellen van de monarchie hield vele Belgen in haar ban. De entourage van de Regent wou vooral vermijden dat de vele Belgen die overtuigd monarchistisch waren, maar specifiek gekant tegen de houding van Leopold III, uit vrees voor een republiek tóch voor de Koning zouden stemmen. Anti-leopoldisten moesten in staat worden gesteld hun wantrouwen in Leopold uit te drukken zonder dat de Dynastie in gevaar was.

Het is bovendien duidelijk dat de entourage van de Regent de volksraadpleging zo lang mogelijk wenste uit te stellen. Het achterliggende motief daarvoor was waarschijnlijk de leeftijd van Prins Boudewijn. We zagen al dat Leopold net om die reden oorspronkelijk wenste dat de volksraadpleging plaatsvond voordat zijn zoon achttien werd. Veel burgers waren geneigd ondanks hun anti-leopoldistische reserves toch vóór de Koning te stemmen, omdat ze vreesden dat Prins Boudewijn nog te jong was om de taak van zijn vader over te

---

⁴⁷ Dagboeknotitie van Bastien, 19 november 1949. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 168.

⁴⁸ Brief van Tschoffen aan de Staercke, 10 november 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/065.

⁴⁹ Brief van de Staercke aan Tschoffen, 14 november 1949. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/065.

nemen. De Staercke schreef op 9 december 1949 naar André Motte, Belgisch ambassadeur in Rome en gehard anti-leopoldist:

“Peu de nouvelles ici. Ainsi que tu le vois par les journaux, les adversaires de la consultation ont décidé d’organiser une résistance acharnée à celle-ci et cela fait traîner les travaux de la commission et jette un certain désarroi parmi eux qui pensaient que ce serait facile. Du train où l’on va, la consultation ne sera pas votée avant le fin janvier et je me demande même si elle aura jamais lieu.”⁵⁰

Het rechtse satirische magazine *Pan* beweerde op 30 november 1949 dat binnenkort de verloving van de Regent met Portugese Prinses Maria-Teresia van Orléans-Bragança zou worden aangekondigd, als een “machiavellistisch trucje” van de Staercke om de campagne voor de volksraadpleging te verstoren.⁵¹ Aan het bericht werd meteen het vermoeden gekoppeld dat de Regent – tot dan toe een losbandige vrijgezel – van plan was voor een “brache cadette” te zorgen, die de continuïteit van de Dynastie ook zonder Leopold en Boudevijn zou verzekeren. In de Belgische kranten stond te lezen dat het Paleis het gerucht had ontkend, maar Amerikaanse kranten schreven dat de entourage van de Prins een opening liet voor twijfel en het nieuws als “voorbarig” had bestempeld.⁵²

Een volledig loos gerucht was het zeker niet, dat kunnen we opmaken uit de dagboeken van Bastien. Een week na het verschijnen van *Pan* noteerde Bastien over een bezoek aan Karel: “Il nous a parlé fort gentiment de sa fiancée et s’amuse beaucoup des réflexions populaires: l’inévitable comparaison avec la “môme crevette” de Léopold.”⁵³ Bastien beschreef ook Karels gecrispeerde reactie toen Devèze hem in een audiëntie vragen was komen stellen over de verloving: “Je l’ai vu en colère. Il venait [...] de congédier vertement un actuel ministre à qui il a dit ses quatre vérités. Ce maladroit a voulu faire le bon apôtre et lui a parlé de certaines fiançailles dont la presse s’occupe un peu trop.” Karel zou aan de minister gezegd hebben: “Tant que la vie privée d’un prince, même régent, n’est pas institutionnelle, Monsieur le ministre, elle reste absolument sa vie privée!!! Vous êtes venu me voir pourquoi?”⁵⁴ Het huwelijk met Prinses Maria-Teresia zou om onbekende redenen later in het water vallen.

---

⁵⁰ Brief van de Staercke aan Motte, 9 december 1949. “Dossier Roi”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

⁵¹ P. STEPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpines, Quorum, 1999, p. 360.

⁵² Brief van Gutt aan de Staercke, 6 december 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op. cit.*, p. 330.

⁵³ Dagboeknotitie van Bastien, 6 december 1949. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 208. “La môme crevette” was een courante uitdrukking onder anti-leopoldisten, waarmee ze spottend verwezen naar Prinses Lilian, wiens voorouders ooit nog een viswinkel hadden gerund.

⁵⁴ Dagboeknotitie van Bastien, 4 december 1949. V. MONTENS, *op. cit.*, pp. 168 en 207.

Uit een openhartige brief van Gutt aan de Staercke, vol schimpscheuten aan het adres van Van Zeeland, blijkt hoezeer beiden de leopoldistische katholieke krokodil en zijn campagne voor de volksraadpleging verafschuwden. Gutt betreurde dat Van Zeeland via zijn formatieopdracht zijn blazoën had kunnen zuiveren en had ook scherpe woorden over voor de Koning:

“Van Zeeland kan nu rustig overal in het openbaar paraderen. [...] Ik vermeld twee dingen die volgens mij goed zijn. Enerzijds heeft hij volgens mij de socialistische partij tegen zich in het harnas gejaagd [...]; anderzijds heeft hij zich niet alleen met de volksraadpleging vereenzelvigd, maar ook met de zaak van de terugkeer van de koning. Hij zal er denk ik de terugslag van voelen indien het een verloren zaak wordt.”

“In dit opzicht moet ik zeggen dat het schouwspel van deze koning, die letterlijk over zijn kroon marchandeert zoals je dat doet bij een vondst op de vlooiemarkt, die erover marchandeert in de gesprekken met Pirenne in Brussel, in het gesprek met Eyskens in Prégny, tijdens de discussies in de kamercommissie, niet alleen ontzaglijk ontluisterend is maar ook belachelijk.”⁵⁵

De hele maand december leed de Regent verschrikkelijk onder de onzekerheid en de spanning van de parlementaire debatten over de volksraadpleging. Bastien beschreef Karel als erg ontredderd, zenuwachtig, steeds op zijn hoede, kettingrokend en dodelijk vermoeid: “Il est manifestement dépressif et a besoin de repos.” Toch koketteerde Karel ook een beetje met die pessimistische, zwartgallige houding: “Il semble qu’il aime sa misère, cette servitude sans grandeur, il croit terriblement au “Devoir du Prince”. Par contraste et contre son frère, il n’a pas confiance dans l’avenir.”⁵⁶

Pas op 10 januari 1950, net geen maand nadat de bijzondere commissie haar werk beëindigd had, boog de Kamer zich over het wetsvoorstel. In enkele bijzonder tumultueuze zittingen hielden socialisten en christen-democraten een reeks tussenkomsten tegen en voor de Koning. Onder meer het Politiek Testament van de Koning en het huwelijk met Lilian Baels werden weer opgedist en becommentarieerd. Nadat een verzoeningsscenario van de socialisten werd afgewezen, stemde de Kamer op 8 februari 1950 met 117 tegen 92 stemmen voor de organisatie van het referendum.⁵⁷

Project voor een Kroonraad

Al op 5 februari 1950, nog enkele dagen voor de evenwel vaststaande goedkeuring van het

---

⁵⁵ Brief van Gutt aan de Staercke, 6 december 1949. Vertaald en geciteerd in: A. DE STAERCKE, *op.cit.*, pp. 328-329.

⁵⁶ Dagboeknotities van Bastien, 16, 17 en 29 december 1949. V. MONTENS, *op.cit.*, pp. 168 en 210-211.

⁵⁷ G. EYSKENS, *op.cit.*, pp. 83-86.

wetsvoorstel, stuurde de liberale Minister van Openbare Werken Buisseret een brief aan de secretaris van de Prins-Regent. Midden in een saaie correspondentie over een bezoek van de Prins aan een nieuwe stuwdam op de Vesder, deed Buisseret plotseling een opmerkelijk voorstel:

“Plus j’y réfléchis, plus je pense que le Prince doit montrer, ces jours-ci, le maximum de fermeté et de sérénité, en dépit, ou plutôt à cause même de ses énormes responsabilités. Je lui proposerai (le vin est tiré, il faut le boire) de liquider mercredi ou jeudi matin l’affaire d’Eupen et suggérerai, s’il me consulte, de convoquer un Conseil de la Couronne dès le projet infernal arrivera de la Chambre et pour le lendemain même, afin d’éviter qu’on l’accuse de manoeuvre dilatoire. Il peut en sortir une délégation (la n^o!) pour Pregny, ou la reprise de pourparlers ici, ou la signature ... En tous cas, l’effet psychologique aura été excellent, surtout si l’on publie un discours introductif dont ci-joint l’esquisse (très improvisée) ou quelque chose d’analogue.”⁵⁸

Buisseret was één van de meest overtuigde anti-leopoldistische liberalen. Zijn schets, waarmee hij als *ghostwriter* van de Prins wou optreden, vergeleek de onenigheid over de volksraadpleging om te beginnen qua belang met het de Kroonraad bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog: “Les questions auxquelles nous avons à faire front aujourd’hui ne le cèdent point en importance à celles qui se posaient en 1914, à la veille de la première guerre mondiale. Elles méritent d’être soumise à la même procédure exceptionnelle.” Het project-Buisseret beschreef de verdeelde stemming waarin het wetsvoorstel over de volksraadpleging zou worden goedgekeurd en aan de handtekening van de Regent voorgelegd. Buisseret omschreef de taak van de Prins: “Mon devoir est de vérifier si le projet n’aboutit pas, en fait, à substituer une monarchie élective à la monarchie héréditaire qui, dans l’édifice politique établi par nos Constituants, est un élément essentiel de stabilité.”

Het project voor de toespraak voorspelde dat zich rond de volksraadpleging een betreurenswaardige gepassioneerde electorale strijd zou ontspinnen. Daarom moest de Prins een beroep doen op de Minister van Staat, met als vraag: “Le prestige nécessaire à La Dynastie ne risque-t-il pas d’en être profondément, peut-être irrémédiablement, atteint? [...] Gardien de la Constitution, garant de la continuité, de l’équilibre et de la dignité des institutions nationales, j’entends éclairer ma conscience avant de prendre la grave décision qui m’est proposée.”⁵⁹

Dat de Staercke de suggestie van Buisseret ernstig nam, blijkt uit zijn aantekeningen op het

---

⁵⁸ Brief van Buisseret aan de Staercke, 5 februari 1950. AKP, Secretariaat Prins-Regent, nr. 2.

⁵⁹ “Projet de discours de S.A.R. Mgr. le Régent” van Buisseret, 5 februari 1950. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

project. Zo krabbelde hij in de marge “à vérifier” naast Buisserets bewering dat de vorige Kroonraad van 1914 dateerde. Bovendien stelde de secretaris ook eigenhandig een tweede schets op van een eventuele toespraak van de Prins tijdens een Kroonraad:

“Messieurs,

“J’hésite à sanctionner la loi qui vient de décider la consultation populaire. Votée à une faible majorité, ne met-elle pas en cause l’hérédité de la Dynastie à laquelle j’appartiens, ne risque-t-elle pas de compromettre l’unité nationale? Je me demande en conscience où en est mon devoir et j’ai tenu à prendre l’avis éclairé des ministres d’état. Loin de moi la pensée d’entraver le jeu normal de nos institutions parlementaires: si, après avoir recueilli votre avis, mes scrupules persistaient, je prierai le Gouvernement de convoquer les deux Chambres Réunies pour que je puisse résigner le mandat qu’elles m’ont fait l’honneur de me confier.”⁶⁰

Nogmaals komt tot uiting dat de Regent en zijn entourage eerder bereid waren het Regentschap op te geven dan de wet op de volksraadpleging niet te ondertekenen. Of althans: ze waren bereid de terugtrekking uit het Regentschap als dreigement aan te wenden. Aangezien niemand immers wenste dat de Regent zelf een einde maakte aan zijn taak – België zou zich dan plots in een situatie zonder Staatshoofd bevinden – is het namelijk erg plausibel dat de Regent zijn ontslag louter gebruikte als een doorslaggevend argument of “stok achter de deur”.

Bovendien keek de Staercke ook even vooruit naar de verschillende advieze die een eventuele Kroonraad zou kunnen opleveren. In drie puntjes noteerde hij op een omslagblad dat de Minister van Staat in de eerste plaats een “conseil précis” moesten verstrekken. Indien de Kroonraad adviseerde de wet niet te tekenen, verwachtte de Staercke het volgende van de Eerste Minister: “prendre responsabilité publication lettre de S.A.R. et contresigner arrêté royal refusant la sanction”. Indien de Ministers van Staat vonden dat de Prins wél zijn handtekening diende te plaatsen, bleven er twee mogelijkheden over. De eerste was een “signature pure et simple”, de tweede een “signature avec lettre dont il faut prendre responsabilité publication”. In die brief zou de Regent dan, ondanks zijn goedkeuring van de wet, zijn morele en constitutionele reserves over de volksraadpleging kunnen uiten.⁶¹

De entourage van de Regent bereidt verschillende scenario's voor

Uiteindelijk werd de piste van de Kroonraad verlaten. In de Staerckes politieke archief

---

⁶⁰ Project toespraak Kroonraad van de Staercke, s.d. “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶¹ Notities van de Staercke, s.d. (maar waarschijnlijk begin februari). “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

vonden we wel twee projecten terug voor een brief aan Eerste Minister Eyskens, opgesteld door de secretaris van de Prins. We beschikken over geen enkele aanwijzing dat ze daadwerkelijk verstuurd zijn, of bedoeld waren voor publicatie indien dat toch was gebeurd. Bovendien weten we ook niet of het gewoon de denkoefeningen van de Staercke waren, dan wel de weergave van de exacte gevoelens van de Prins. Beide brieven eindigen met dezelfde passage waarin Karel zijn houding tijdens het Regentschap toelicht. Toch behandelen de twee schetsen twee volledig verschillende scenario's.

In het eerste project vroeg de Regent – indien geen andere oplossing dan het referendum bereikt kon worden – om zijn ontslag te aanvaarden of de wet van 19 juli 1945 toe te passen en het Regentschap te beëindigen. De morele reden die het Paleis aanhaalde, was dat de Regent geen verantwoordelijkheid wou dragen voor de schade die de monarchie door het referendum zou oplopen:

“La proposition de loi organisant une consultation populaire, votée par le Sénat et par la Chambre vient d'être soumise à ma sanction. Je ne puis pas ne pas vous faire part des graves objections qui me font hésiter à le signer. Même si le vote des chambres en garantit la validité juridique, même si ma responsabilité politique est couverte par le contreséing ministériel, j'éprouve cependant un scrupule invincible d'ordre moral à l'égard de la consultation populaire.”

“Je ne puis, comme membre de la dynastie, contribuer à substituer un principe électif au principe héréditaire prévu par la Constitution pour la dévolution du trône. Je ne puis accepter l'idée d'une lutte électorale qui risque de détruire le prestige de la monarchie, prestige qui est indispensable à l'exercice de sa mission.”

“Pour éviter ces inconvénients, je suis tout prêt à remettre à la disposition du Parlement la Régence qu'il a bien voulu me confier ou à sanctionner l'application de la loi de Juillet 1945, si les chambres le décident. Je suis également disposé à examiner toute solution qui échapperait aux objections que l'on peut faire à la consultation populaire et qui ne porterait pas atteinte au respect nécessaire à l'existence même de la monarchie.”⁶²

In het tweede project boog de Regent het hoofd voor de wil van het Parlement, met zijn grondwettelijke plicht in het achterhoofd, maar wenste hij de premier toch in te lichten betreffende zijn blijvende scrupules. De teneur van de brief hield in dat de Regent de volksraadpleging *au fond* moreel afkeurde en de wet enkel zou tekenen omdat hem verze-

---

⁶² Project-de Staercke 1 voor een brief van Karel aan Eyskens, s.d. (maar zeker februari 1950). “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

kerd was dat ze geen precedentwaarde had:

“Je m’incline devant les nécessités constitutionnelles qui m’imposent de signer le proposition de loi sur la consultation populaire votée par le Sénat et par la Chambre. Le fait que je doive sanctionner une procédure aussi exceptionnelle ne peut cependant signifier une approbation morale de ma part. Je me sens tenu d’ajouter que, si une valeur quelconque de précédent était attachée à la consultation populaire, je ne me serais jamais cru autorisé en conscience à la signer.”⁶³

Het slot, dat beide projecten zoals gezegd delen, behandelt de patriotistische en verzoenende houding die de Prins zich naar eigen zeggen gedurende het Regentschap heeft opgelegd:

“Pendant plus de cinq années qu’a duré la Régence, je me suis constamment efforcé d’apaiser la querelle des esprits autour d’une question qui divise si douloureusement nos co-citoyens. Par la réserve que je me suis toujours imposé, j’ai voulu agir dans l’intérêt exclusif de la Belgique. C’est encore ce seul intérêt qui me guide dans les circonstances présentes et m’incite à vous faire connaître mon sentiment.”⁶⁴

De Regent was duidelijk op alle scenario’s voorbereid. Maar wat zou hij ten slotte beslissen?

Het advies van de Staercke – Om praktische en politieke redenen staakt een vertwijfelde Regent zijn verzet

Niets wijst erop dat voorgaande briefprojecten ooit verstuurd zijn. Waarschijnlijk heeft de Regent zonder dreiging met ontslag en zonder officieel protest getekend – al wist natuurlijk iedereen dat hij tegen de volksraadpleging gekant was. Een cruciaal document in de beslissing die de Regent nam, was ongetwijfeld een waarschuwende, adviserende nota van de Staercke, die we in diens archief terugvonden.

De secretaris van de Regent wijdde in zijn advies uit over de inopportunititeit van een weigering om de wet te ondertekenen of andere maatregelen die het referendum zouden dwarsbomen – zoals de ontbinding van de Kamers. Het forse taalgebruik van de Staercke over de volksraadpleging – een “malheur national” – en over de vele laffe CVP’ers die eigenlijk tegen het referendum gekant waren maar het niet hadden durven weigeren, duidde niettemin op de blijvende ergernis van de Prins en zijn entourage. De Staercke schreef dus:

---

⁶³ Project-de Staercke 2 voor een brief van Karel aan Eyskens, s.d. (maar zeker februari 1950). “Dossier Roi 2ième partie”. AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁴ Project-de Staercke 1 & 2 van een brief van Karel aan Eyskens, s.d. (maar zeker februari 1950). “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

“La consultation populaire était demandé par le Roi. En refusant de sanctionner la loi qui l'ordonne, le Prince:

- fera ce qui était reproché à son Frère: une politique personnelle,
- apparaîtra comme un ennemi de son Frère, augmentant ainsi le nombre des partisans du Roi.”

“La dissolution des Chambres serait également interprétée comme un moyen d'empêcher la réalisation d'un désir du Roi. Si la consultation populaire – malheur national – a été votée parce que les dirigeants du P.S.C. – avec l'appui des libéraux – ont été trop faibles pour y résister, faut-il que le Prince fasse ce qu'ils n'ont pas osé faire? En prenant cette attitude nettement en opposition avec celle d'un parti politique, il s'aliénerait des sympathies de ce parti, qui verra en lui le Régent de l'opposition.”⁶⁵

Hoogstwaarschijnlijk spoorde dit advies de Regent aan tot een “signature pure et simple”. De irritatie over de geslaagde referendumplannen van de regering bleef echter de Regent begeisteren. Op 16 februari sprak de Prins – die ziek het bed moet houden – met Bastien over de zaak. De oude schilder noteerde in zijn dagboek: “Il passe des jours affreux. Perpétuel examen de conscience devant les êtres qui n'en ont jamais eu, de conscience... On n'a plus besoin de lui, on va le mettre sur une voie de garage. Et il compte ses amis. Son cher Goffinet manque terriblement. Il a terriblement soupé de ses ministres. Il les met, me semble-t-il, dans le même panier de crabes où ils se dévorent pour survivre à l'épreuve du 12 mars. Il parle de se retirer dans cette petite ferme de Raversyde où il semble avoir une attache.” De Regent was bijzonder ontredderd, en werd volgens Bastien vervuld van een “duizelingwekkende angst” voor wat het referendum zou opleveren.⁶⁶

Besluit

Na de verkiezingsoverwinning van de CVP was de Regent verplicht de regeringsvorming aan een christen-democraat toe te vertrouwen. Karel en zijn entourage kozen voor de leopoldistische Van Zeeland, om de koningsgezinde vleugel van de CVP voor zijn verantwoordelijkheden te plaatsen. Ze hoopten echter heimelijk dat Van Zeeland er niet in zou slagen een coalitie op de been te helpen. Van Zeeland faalde inderdaad. Zijn voorstel om een homogene CVP-minderheidsregering samen te stellen, wimpelde de Regent bovendien af als een “avontuur. Uit briefwisseling met Gutt blijkt dat het Paleis voorstander was van een rooms-rode coalitie, nog steeds wenste dat Boudewijn de taken van zijn vader zou overnemen en tot slot erg argwanend stond ten opzichte van Van Zeeland.

---

⁶⁵ Nota van de Staercke, s.d. (maar zeker februari 1950). “Dossier Roi 2ième partie”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 2.

⁶⁶ Dagboeknotities van Bastien, 16 februari 1950. V. MONTENS, op. cit., p. 169.

Nadat Van Cauwelaert als informateur geen toenadering tussen de partijen kon bewerkstelligen, slaagde Eyskens erin een CVP-liberaal kabinet samen te stellen. De Regent en zijn entourage waren ontevreden over de oppositiekur van de socialisten en het overwicht aan leopoldistische ministers, dat ze toeschreven aan manoeuvres van Pirenne.

Leopold wou zich via een volksraadpleging informeren over het standpunt van de Belgen omtrent zijn aftreden, maar de Regent en zijn entourage waren om historische en politieke redenen tegen dat idee gekant. Enerzijds doorkruiste een volksraadpleging de houding die Karel zichzelf opgelegd had – de fakkel enkel doorgeven aan Boudewijn – anderzijds vond zijn entourage het referendum schadelijk voor de monarchie. In zijn briefwisseling liet de Staercke zich onveranderd negatief uit over hangende wetsvoorstellen voor een volksraadpleging.

Toen het kabinet van Eyskens zich in haar regeerprogramma uitsprak voor de organisatie van een volksraadpleging, verzette de Regent zich daartegen in een brief aan de formateur. Een wetsvoorstel van de regering, maar tevens een parlementair gestemde wet die een referendum zou instellen, vond hij ongrondwettelijk en schadelijk voor de Dynastie. Het voornemen werd uit de regeringsverklaring geschrappt, maar de Prins sprak met Eyskens af dat hij bij een eventueel regeringsinitiatief zijn functies als Regent zou opgeven. Het wetsvoorstel dat Struye in de Senaat indiende, veegde deze problemen van de baan.

Tijdens het parlementaire debat over het wetsvoorstel probeerde de Staercke te vermijden dat de Eyskens in de zaak-United Press de leopoldistische versie van de Koningskwestie zou ratificeren. De Regent en zijn entourage maakte zich ook bezorgd om de beschuldigingen die aan het adres van de Prins verschenen in *Intelligence Digest*. Toen de regering, na overleg met de Koning en mits enkele amendementen, zich achter het voorstel van Struye schaarde, nam de ongerustheid in het Paleis toe. Het wetsvoorstel raasde in sneltreinvaart door de Senaat. Pirenne wou al met de entourage van de Prins over de modaliteiten van het einde van het Regentschap beginnen onderhandelen.

Karel zelf bleef combattief en stelde zijn hoop op de debatten in de Kamer. Geen enkele uitkomst van de volksraadpleging was gunstig voor de Dynastie: de terugkeer van Leopold zou nefast zijn, en Karel maakte subtiel duidelijk dat hij – in het geval van abdicatie – Boudewijn voor de taken van het Staatshoofd nog te jong vond. In een project voor een boodschap aan de Natie zette de Regent tevens zijn visie op de Koningskwestie en de monarchie uiteen. Het Staatshoofd moest in zijn ogen een dienende, verenigende rol vervullen, doordrongen van plichtsbef, over de partijgrenzen heen. Hij zou zijn boodschap echter nooit bekend maken en wachtte vol spanning de afloop van de debatten in de Kamer af.

De entourage van de Regent favoriseerde ondertussen elk initiatief dat ertoe zou kunnen leiden dat alle leopoldisten tijdens het referendum met een gerust hart over het voortbestaan van de Dynastie tegen de terugkeer van de Koning zouden kunnen stemmen. Een curieuze episode vormde daarbij de verloving van Karel met een Portugese prinses. Uiteindelijk werd begin februari duidelijk dat het wetsvoorstel over het referendum gestemd zou worden.

Op aanstoken van Buisseret onderzocht de entourage van de Regent de mogelijkheid om de Prins door een Kroonraad te laten adviseren de gestemde wet al dan niet te sanctioneren. De Staercke bereidde ook verschillende briefprojecten voor die elk scenario dat uit het advies van de Ministers van Staat kon voortspruiten tot in de puntjes regelden. Een eerste schets behandelde het ontslag van de Regent, zodat hij de wet niet zou hoeven goedkeuren; de tweede was bedoeld voor publicatie ingeval de Regent zou tekenen en toch zijn scrupules over de volksraadpleging publiek wou maken.

De Staercke adviseerde de Prins op het laatste nippertje om zijn verzet op te geven. Een persoonlijke politiek tegen de volksraadpleging of een imago als de “Regent van de oppositie” kon Karel missen als kiespijn. De rancune over de nederlaag overheerste bij Prins en entourage, maar het referendum was een onafwendbaar feit geworden.

Het moge echter duidelijk zijn dat de Prins en zijn secretaris niet enkel constitutionele reserves voelden ten opzichte van de volksraadpleging. Ze wensten wel degelijk dat het referendum, als het er dan toch moest komen, de Koning geen meerderheid zou opleveren. Zo schreef de Staercke eind februari naar de dochter van Churchill:

“La consultation populaire aurait lieu le 12 mars, dans quinze jours. Je ne veux pas faire de pronostique. Je crois pourtant que les choses se présentent bien et que, dans l'état actuel de l'opinion, ce vote qui nous a été si malheureusement imposé n'amènera pas une majorité en faveur du retour du roi. [...]”

“La campagne pour et contre le Roi se développe très fort, avec les pires arguments personnels. Il me semble que personne ne peut résister à de pareilles attaques. Le Prince est tenu à plus de réserve que jamais. Heureusement sa santé est bonne et nous courbons le dos devant la tempête.”⁶⁷

De volksraadpleging leverde het slechtst mogelijke resultaat op: een erg nipte meerderheid voor de Koning, waarbij Vlaanderen massaal vóór de terugkeer had gestemd en Brussel en

---

⁶⁷ Brief van de Staercke aan Mary Churchill, 27 februari 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/019.

Wallonië de Koning niet langer steunden.

De Prins zelf bevond zich de dag nadien in Raversijde. Hij inspecteerde er, banaal genoeg, de aan de gang zijnde metselwerken op zijn domein. Twee werkmannen feliciteerden de Regent met het resultaat van het referendum en de meerderheid voor de terugkeer van de Koning. De reactie van de Prins spreekt boekdelen: “Karel werd onmiddellijk woedend. Zijn gelaat werd eerst rood en daarna blauw. Hij liep ziedend naar villa I en telefoneerde naar aannemer Pyliser. De twee werkmannen moesten tot hun grote verbijstering onmiddellijk van het prinselijk terrein verwijderd worden.”⁶⁸

Na het Regentschap zou de Prins altijd blijven verklaren dat hij het referendum een “idiote bedoening” had gevonden.⁶⁹ De geschiedenis gaf hem gelijk.

---

⁶⁸ M. CAPON, *Prins Karel: seigneur van Raversijde*, Antwerpen, Vianen: The House of Books, 2003, p. 68.

⁶⁹ C. POEDTS, *Prins Karel (1903-1983)*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, p. 62.

XIII.

DE MINISTERIËLE CRISIS NA DE VOLKSRAADPLEGING – “UN CAPELLE AUPRÈS DU RÉGENT”

“M. Devèze a beau dire que le Prince Se trouve au-dessus de toute insinuation,
la population favorable au Roi commence à en penser autrement.”

Vertaald artikel uit *De Standaard* van 27 maart 1950, in:
ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

Over de zes weken ministeriële crisis die volgden op de volksraadpleging zijn we uitzonderlijk goed geïnformeerd. Eyskens, Pirenne en van Zeeland hebben er uitgebreide verslagen van geschreven en Devèzes kabinetschef Van Offelen publiceerde de processen-verbaal van het overleg binnen de liberale partij zelfs in boekvorm. Bovendien vonden we in het persoonlijk archief van André de Staercke meer dan 70 pagina's uitgetypte dagboeknotities terug, die gedetailleerd het handelen van de Prins en diens entourage in maart-april 1950 boekstaven. In vele studies over de ontkenning van de Koningskwesie krijgen de Regent en zijn medewerkers slechts een kleine rol toebedeeld. Zoals we zullen zien, hadden de beslissingen van de Regent en de Staercke – die overigens steeds vaker los van elkaar opereerden – echter een aanzienlijke invloed op het verloop van de ministeriële crisis die uiteindelijk tot de ontbinding van het Parlement zou leiden.

Van Goethem stelt dat de Regent in deze periode tot aan de grenzen van zijn bevoegdheden ging om de vorming van een homogene CVP-regering te vermijden en de terugkeer van de Koning zonder het akkoord van de socialisten te voorkomen. We zullen proberen dat beeld bij te stellen.

De dag na de volksraadpleging kwam de ministerraad in vergadering samen. De liberale en christen-democratische ministers verschilden er sterk van mening over de consequenties van het resultaat. Van Zeeland en zijn fractie achtten Leopolds overwinning bereikt, maakten zich weinig zorgen over de neen-stemmen in Wallonië en zagen een terugkeer van de Koning in de nabije toekomst al verzekerd. Devèze en zijn medestanders beschouwden de uitslag eerder als een morele genoegdoening voor de Koning, die nu met een gerust hart troonsafstand kon doen. “In feite was de liberale partijtop de mening toegedaan dat men uit de volksraadpleging maar één conclusie kon trekken, namelijk dat Leopold zich moest terugtrekken.”¹ De CVP verlangde exact het tegenovergestelde, namelijk de samenroeping van de verenigde Kamers om de wet van 19 juli 1945 toe te passen.²

---

¹ G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, p. 290.

² G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 291.

Karel had Eyskens, volgens diens memoires, al een week voor 12 maart “*carte blanche* gegeven om na de volksraadpleging naar de koning te gaan, zodat ik daarover niet meer met hem hoefde te overleggen”.³ Op 14 maart kwam de Eerste Minister in Pregny aan. Hij voerde er enkele gesprekken met de Koning en Pirenne, waarin hij opnieuw de troonsafstand ten voordele van Boudewijn bepleitte. Vanuit Pregny liet Eyskens eveneens, via zijn kabinetschef Magain, aan de liberale ministers vragen naar hun houding indien de Koning onmiddellijk en samen met de kroonprins naar België zou terugkeren. Na een beraadslaging in aanwezigheid van Magain kwamen de liberalen tot het standpunt dat de Koning zijn consultaties niet in België mocht houden. Een terugkeer van de kroonprins in gezelschap van zijn vader zou de jonge Boudewijn bovendien enkel compromitteren. De liberalen stelden dat ze hun ontslag zouden indien de Koning toch naar België afreisde. Toen Rey suggereerde dat men de Regent over deze ontwikkelingen moest inlichten, antwoordde Devèze dat Magain erover zou beslissen of hij de Staercke al dan niet op de hoogte hield.⁴

Op 16 maart werd een liberale delegatie in Pregny ontboden. Devèze stelde ze samen uit Rey (Waalse neen-stemmer), Liebaert (Vlaamse nee-stemmer), Motz (partijvoorzitter) en Hoste (Nederlandstalige Brusselse ja-stemmer). De delegatie had echter de indruk dat Leopold al vastbesloten was niet af te treden en zijn hoop op de verenigde Kamers stelde. Om 17 uur hield Pirenne inderdaad een persconferentie in Pregny waarin hij de beslissing van de Koning aankondigde. De geruchten uit Zwitserland veroorzaakten zenuwachtigheid bij de Staercke, die Magain om uitleg verzocht. Net als Eyskens was Magain overigens tegenstander van de terugkeer van de Koning.⁵ Tijdens Eyskens’ verblijf in Zwitserland en eigenlijk gedurende de hele ministeriële crisis hielden de Staercke en Magain nauw contact, waarbij ze elkaar alle nieuwtjes meedelen. Magain confirmeerde de beslissing van de Koning om niet af te treden. Samen wonden de secretarissen zich ook op over de “*ligne directe avec Pregny ignorée par le Gouvernement*” die Minister van Binnenlandse Zaken De Vleeschauwer erop nahield. Na het telefoongesprek bracht de Staercke de Prins, Holvoet en – op expliciete vraag van Eyskens – oppositieleider Spaak op de hoogte.⁶

Om 18u30 belde Magain de Staercke weer op: “M. Eyskens a retéléphoné à M. Magain, de Genève. Il l’a prié de me dire qu’il est resté sur ses positions pendant tous les entretiens, avec une fermeté totale et qu’il n’avait pas dévié un instant de la ligne de conduite que lui avait dictée sa conscience et que je connais. Il m’a prié de faire parvenir cette communicati-

---

³ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 289-290.

⁴ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III: les débats secrets des partisans de l’abdication*. Bruxelles, Didier Hatier, 1988, pp. 89-98.

⁵ Van Offelen onthult dat Magain “discute souvent avec des PSC pour les convaincre d’éviter la folie d’un retour du roi”, J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 141.

⁶ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, pp. 1-2. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051.

on “à notre ami”, c.à.d. M. Spaak.”⁷ Het is duidelijk dat het trio Spaak-Eyskens-de Staercke alles goed in de hand hield. Diezelfde avond dineerde de Staercke met Spaak, in het gezelschap van onder andere Theunis, Ganshof van der Meersch en Motte. De conversaties handelden vanzelfsprekend over de Koningskwestie. Ganshof zou als advies gegeven hebben: “Il faut faire vite et impressionner les bourgeois par les troubles dans le pays”, waarop Spaak verklaarde dat de socialisten de volgende dag eraan zouden beginnen.⁸ En dat in aanwezigheid van de secretaris van de Prins-Regent! Een dag later barstten trouwens inderdaad de eerste stakingen los.

Op 17 maart ontving de Staercke de liberale minister Rey. Rey lichtte de secretaris van de Regent in over de koele ontvangst van de liberale delegatie in Pregny, en kondigde het ontslag van de liberale ministers aan indien de verenigde Kamers zouden worden samengeroepen.⁹ Ook Eyskens, terug uit Zwitserland, sprak voor zijn audiëntie bij de Koning even met de Staercke, die hij toevertrouwt dat het onderhoud met Leopold weinig heeft uitgehaald, aangezien de Koning vastbesloten leek niet af te treden. Samen sakkerden de Staercke en Eyskens meewarig over de machinaties in Pregny: “M. Eyskens me dit: On ne peut avoir idée du climat régnant à Pregny: influence de conseillers irresponsables, le Roi déclarant qu’en démocratie une voix de majorité suffit, Pirenne en communication avec Bruxelles, remplissant la maison de ses cris au téléphone: ‘Nous n’avons qu’à faire un gouvernement P.S.C. homogène, cela suffira’. ‘Bref, me dit encore M. Eyskens, au moment où vient le chercher l’officier d’ordonnance pour le conduire chez le Prince: ‘Je me demande s’il n’est pas fou’.”¹⁰

Na zijn ontvangst bij Karel vertelde Eyskens de Staercke het hele verhaal van de recente gesprekken in Pregny. Tijdens een diner met Leopold en Lilian Baels zou het koninklijke koppel zich fel verzet hebben tegen het consulteren van de socialisten. Vooral de naam van Spaak bij hen veel weerstand hebben opgeroepen. Eyskens zegt de Staercke dat hij de indruk had “d’avoir été constamment joué par un homme qui ne lui disait pas la vérité sur des décisions qu’il avait déjà prises”. Eyskens beëindigde daarop het gesprek, “en déclarant que dans le cas de démission, si le Prince lui demandait de faire un nouveau gouvernement qui aurait pour objet de mettre fin à l’impossibilité de régner, en convoquant les deux Chambres, il répondrait qu’il est un homme politique et non un aventurier”. De Staercke hield de Regent van al deze inlichtingen op de hoogte.¹¹

---

⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, p. 3. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁸ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, p. 3. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, pp. 3-4. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

¹⁰ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, p. 5. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

¹¹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, I, pp.6-8. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

Na de boodschap van de Koning speculeerden de liberalen al over de gevolgen van het ontslag van de regering. Op 17 maart 1950 liet Devèze zich ontglippen: “Il est possible que l’on désigne comme premier ministre Carton de Wiart ou van Zeeland. Ne serait-ce pas le moment de suggérer au prince régent, en cas de démission du ministère, de convoquer solennellement et sur la recommandation des deux présidents des Chambres, le Conseil de la Couronne, qui irait dire au roi: ‘Sire, tout le Conseil de la Couronne vous adjure de ne pas provoquer l’irréparable.’”¹² De liberale ministers besloten om het collectief ontslag van de regering af te dwingen door de premier er op te wijzen dat de regeringsverklaring van het samenroepen van de verenigde Kamers geen melding maakte.¹³

Op 18 maart 1950 bood Eyskens, precies volgens het liberale scenario, na de ministeraad het ontslag van zijn regering aan. De Eerste Minister werd een dag later met een informatie-opdracht belast, “une dernière tentative de conciliation”.¹⁴ Tegenover Bastien deed een emotionele Prins-Regent zijn beklag over de gang van zaken: “Le gouvernement est encore une fois les quatre fers en l’air. Il est 2 heures avant que les ministres démissionnaires se retirent et le Prince arrive à l’atelier, souriant mais épuisé de peine... Il me presse les deux mains, veut me parler et succombe sur mon épaule en sanglotant. [...] Il est tout rouge de gêne et d’embarras mais les choses qu’il me dit le soulagent et sa colère se dégage contre son éternel et proche ennemi.” Die “vijand” was vanzelfsprekend de leopoldistische aanhang in zijn regering. Karel wond zich vooral op over “l’impudence de ces deux ‘gangsters’ Van Zeeland et de Vleeschauwer, les âmes damnées de toute sale aventure, les chiens courants de son frère”. De Prins werd er zowaar nihilistisch van: “En un flot de misères il me dit son chagrin et que depuis la mort de Goffinet il est si mortellement seul, qu’il ne croit plus à rien et qu’il veut se battre [...]”.¹⁵

Op 22 maart bracht informateur Eyskens verslag uit bij de Regent. Socialisten en liberalen waren op hun standpunt gebleven: de terugkeer van de Koning was onmogelijk. Ondertussen werd Eyskens binnen zijn eigen CVP gedwarsboomd door De Vleeschauwer, die op eigen houtje met welwillende liberalen aan het onderhandelen sloeg. Hij vroeg Karel daarom om van zijn opdracht te worden ontlast.¹⁶ Bij het buitenkomen verklaarde Eyskens aan een journalist: “Le Prince à ma suggestion a prié le comte Carton de Wiart de bien vouloir poursuivre la mission d’information qui m’avait été confiée.”¹⁷ Carton de Wiart kreeg in feite de

---

¹² J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 115.

¹³ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 119-126.

¹⁴ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 127.

¹⁵ Dagboeknotitie van Bastien, 17 maart 1950. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d’Alfred Bastien, artiste peintre*. Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 169.

¹⁶ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 303-304.

¹⁷ La Métropole, 23 maart 1950.

opdracht de ministers van Staat te verzamelen. Devèzes wens om een Kroonraad ging dus in vervulling, en hij was er dan ook zeer opgetogen over.¹⁸

De Kroonraad vond plaats op 23 maart. Ze bracht geen oplossing voort, aangezien de meeste ministers van Staat – soms zelfs individuen binnen dezelfde partij – andere standpunten formuleerden. Van Cauwelaert stelde “dat het enige nut van de bijeenkomst erin kon bestaan dat men er bij de prins-regent en de koning verslag over kon uitbrengen”. Informateur Carton de Wiart concludeerde dat er weerstand bestond tegenover het bijeenroepen van de verenigde Kamers voor de afschaffing van het Regentschap, en dat hij zou onderzoeken of een bezoek van verschillende partijdelegaties aan Pregny nuttig kon zijn. Hij ontving de liberale en christen-democratische partijvoorzitters, maar vroeg de regent meteen daarna om van zijn opdracht ontheven te worden, “omdat hij er niet in geslaagd was een regering samen te stellen waarin de CVP steun of medewerking zou verkrijgen van andere partijen voor de bijeenroeping van de Kamers en de toepassing van de wet van 19 juli 1945”.¹⁹

Ondertussen vreesden de liberalen dat leopoldistische overlopers binnen hun partij eventueel een homogene CVP-regering zouden willen depanneren. Devèze was om die reden voorstander van de ontbinding van het Parlement, hoewel partijvoorzitter Motz voorstelde dat in dat scenario de CVP een absolute meerderheid zou behalen en de liberale partij ten onder zou gaan. Devèze stelde zijn hoop duidelijk op de Prins-Regent: “Albert Devèze doute que le régent consente à mettre sur pied un gouvernement P.S.C. homogène. Il ne reste dès lors la dissolution.”²⁰ En: “Devèze ne croît pas que le prince régent investira quelqu’un chargé de recueillir des collaborations chez les libéraux flamands.”²¹

Ook Eyskens verdedigde de “dissolution” tijdens de verschillende CVP-vergaderingen, maar hij haalde bakzeil. Het christen-democratische standpunt bleef dat de Koning zo snel mogelijk zijn prerogatieven opnieuw moest kunnen opnemen. De Vleeschauwer beweerden ondertussen dat hij dissidente liberalen had gevonden om samen met de CVP in een nieuwe regering te stappen. Later bleek dat voorbarig. In de vooravond van 24 maart raadpleegde de Regent nogmaals Eyskens, Devèze, Gillon en Van Cauwelaert. Van Offelen vermoedde dat Eyskens, Devèze en de Regent onderling gesprekken voerden over de ontbinding van het parlement.²²

Devèze formateur met ontbindingsbesluit op zak

Rond de middag van de 25ste maart confronteerde Van Offelen de minister met zijn vermoeden. Devèze gaf toe, “sous le sceau du secret”, dat hij inderdaad net bij de Regent een

---

¹⁸ J. VAN OFFELEN, *La ronde du pouvoir*, p. 88.

¹⁹ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 306-307.

²⁰ J. VAN OFFELEN, *La ronde du pouvoir*, Brussel, Didier Hatier, 1987, p. 90

²¹ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 138.

²² J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 140.

ontbindingsbesluit had getekend. Dat gebeurde, in tegenstelling tot wat alle geschiedkundige studies vermelden, zonder medeweten van Eyskens. Eyskens achtte een regeringsvorming door Devèze namelijk alleen mogelijk indien hij zelf de beslissende stem kreeg in de kwestie van de “dissolution”. Karel en Devèze waren echter samen eigengereid opgetreden. Toen Van Offelen aan Devèze vroeg of Eyskens geen hoog risico liep om binnen zijn partij bekritiseerd te worden, antwoordde Devèze: “Je me fous du P.S.C. Je me fous du parti libéral. Deux hommes ont pris une décision dans l’intérêt du pays.”²³

De beslissing om Devèze als formateur aan te stellen werd diezelfde avond bekendgemaakt. De Staercke was niet op de hoogte van het plan van de Regent. Zijn politieke nota’s onthullen dat hij zich het hele weekend in Eksaarde bevond. Eigenlijk handelde de Prins hier tegen de raadgevingen van zijn entourage in. Wanneer de Staercke pas twee dagen later voor het eerst de Prins te zien krijgt, beschrijft de secretaris hem als “le Prince qui reste ferme sans trop voir cependant où cela va nous mener”.²⁴ De bedoelingen van de Regent worden ons duidelijk uit een dagboeknotitie van Bastien, die dat dag van Devèzes aanstelling bezocht kreeg van de Regent, “assez agité comme un homme qui vient de se battre”. Karel hield in aanwezigheid van Bastien de volgende monoloog:

“Je viens de me débarrasser de ce pauvre Eyskens. Il a tenté un marchandage, un chantage plutôt et je l’ai fixé sur la sorte d’estime que j’ai sur ces moyens. Ce sont des gangsters et ils croient qu’avec leurs gendarmes ils arriveront au coup d’État. J’ai prié Devèze de former un gouvernement tripartite et s’il échoue, la Loi me donne le droit de dissoudre les Chambres.”

Blijkbaar had de Prins die dag een zware aanvaring met Eyskens gehad, want hij vervolgde:

“Je viens de dire à Eyskens, qui m’a fait peur avec le goupillon de l’Eglise, qu’il pouvait aller dire à ses PSC que quoiqu’il arrive, je ne mettrais plus les pieds à l’église, que je suis fixé sur l’usage qu’on en fait contre moi. Il m’a jeté sa démission à la tête de ministre, de Premier Ministre, etc... Je lui ai dit: ‘Monsieur Eyskens, vous en ferez ce que vous voudrez et vous avez, je sais, assez de millions en réserve pour essayer de m’abattre. Veillez bien sur vous, votre femme, vos enfants, etc... moi, je veille sur mon pays: la Belgique?’”²⁵

Waarschijnlijk moeten we de speech van Karel als volgt begrijpen: Eyskens had zich achter het formateurschap van Devèze geschaard, maar enkel indien hij mee mocht beslissen over de ontbinding van het Parlement, die niet publiek als een optie mocht worden aangekaart.

---

²³ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 142-143

²⁴ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 1. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051. S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, *Monarchie en macht: België en zijn koningen*, Brussel, BRT, 1992, p. 177.

²⁵ G. RIEBS, *Karel: Graaf van Vlaanderen, Prins van België, Regent van het Koninkrijk*, Leuven, Van Halewyck, 2003, p. 65.

Het is aannemelijk dat Eyskens de Regent had gewaarschuwd voor de katholieke verontwaardiging die anders zou opstijgen.

Aan Vincent Dujardin zei André de Staercke in 1994 dat de benoeming van Devèze een “tactische zet” van de Prins was: “Prins Karel was er immers bij voorbaat van overtuigd dat Devèze niets zou weten te bereiken”.²⁶ Het lijkt er dus op dat Karel voorstander was van de ontbinding van het Parlement en hoopte dat Devèze zou mislukken. Nieuwe verkiezingen zouden dan de kaarten kunnen herschikken en de CVP misschien een kleinere meerderheid bezorgen. Bovendien zou het uitschrijven van nieuwe verkiezingen voor een tijdwinst en een adempauze zorgen, waarin nieuwe onderhandelingen konden plaatsvinden.

Pierre Stéphaney schrijft in zijn journalistieke en anekdotische weergave van het Regentschap het volgende neer over de aanstelling van Devèze: “Des conciliabules réunissaient de Staercke et le chef de cabinet du Régent, le baron Holvoet, visant à tirer parti des erreurs du Roi. Le calcul que l’on prêtait au Régent et aux siens était de former un cabinet de gauche qui serait mis en minorité au Parlement, après quoi on retournerait aux urnes avec cette fois, le mollesse sociale-chrétienne ayant déçu les masses royalistes, une chance sérieuse de gagner. Le choix du libéral Albert Devèze comme formateur parut correspondre à cette manipulation [...]”.²⁷ Volledig foutief, maar wat wél klopt is dat eind maart niet iedereen er van overtuigd was dat de CVP bij nieuwe verkiezingen de absolute meerderheid zou halen. Onder andere Devèze en Magain verwachtten dat niet, wat de keuze van de formateur voor de “dissolution” verklaart.²⁸

Op 26 maart hield Devèze een persconferentie over zijn regeringsvorming. Hij opende zijn betoog met een zin waarmee hij meteen de beslissing van de Regent dekte: “Après avoir successivement fait appel à deux informateurs PSC, le Prince Régent, conformément à la tradition constitutionnelle, a fait appel à un libéral.” De kersverse formateur onthulde dat zijn regering een oplossing van nationale eendracht zou nastreven, met andere woorden een oplossing waar zowel christen-democraten, liberalen als socialisten mee akkoord gingen. Nadat die oplossing bereikt was, zouden de verenigde Kamers worden samengeroepen. Devèze zei echter ook op de persconferentie: “À défaut d’y réussir, je demanderais aux ministres dont j’obtiendrais le concours de contresigner avec moi un arrêt de dissolution afin de

---

²⁶ V. DUJARDIN, *op. cit.*, p. 163.

²⁷ P. STÉPHANY, *La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire*, Gerpines, Quorum, 1999, p. 393.

²⁸ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel, regent van België: de koningskwestie, de democratie, de geallieerden”, in: L. HUYSE en K. HOFACK (ed.), *De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950*, Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 111.

confier à la Nation le pouvoir de trancher le litige”.²⁹ Devèze maakte deze allusie op de ontbinding om de Vlaamse liberalen te verhinderen een homogene CVP-regering te steunen.³⁰

Devèze had echter al een goed beeld van de formule tot nationale eendracht die hij nastreefde, een beeld dat hij niet aan de pers en enkel aan zijn politieke gesprekspartners uiteenzette: “Die oplossing bestond in de bijeenroeping van de verenigde Kamers, de beëindiging van het regentschap, de terugkeer van de koning en een troonrede voor het parlement. Daarna zou Leopold ‘in het belang van de openbare vrede, de sociale orde, de eenheid van het land en de stabiliteit van onze instellingen’ zijn koninklijke bevoegdheden moeten overdragen aan kroonprins Boudewijn rond wie alle Belgen zich moesten verenigen”.³¹ Kortom, exact het standpunt van de Regent.

Verontwaardiging over de beslissing van de Regent

De aanstelling van Devèze, en vooral de allusie op de ontbinding van het Parlement, brachten een storm van reacties teweeg in de pers en binnen de politieke partijen. Binnen de CVP heerste grote verwarring: “De taak om een regering te vormen kwam volgens de CVP-leiding niet toe aan een liberaal”.³² Op 26 maart belde Eyskens de Staercke op, met de volgende boodschap: “sentiments divers dans le P.S.C., impossibilité de voir clair, grosse hostilité à la désignation de M. Devèze ainsi qu’à l’idée de la dissolution”. Op 27 maart schreef de Staercke in zijn politieke notities: “série de cartes et de lettres de personnalités du P.S.C. marquent leur étonnement, leur indignation, leur douleur (Snoy, Struye, et même Wigny)”.³³

Snoy schreef aan de Staercke: “Je suis épouvané de la situation du pays, je ne puis comprendre comment le Régent s’est laissé aller à prendre parti et à servir de cible aux passions, alors que [...] tout le pays peut avoir besoin pour survivre de se rallier à sa sagesse.”³⁴ Van de beleefde, genuanceerde, goedbedoelde maar niettemin gedecideerde brief van Struye vonden we het exemplaar terug in de Staerckes privé-papieren. Struye beschouwde de aanstelling van Devèze vlakaf als een manoeuvre van de Regent “[pour] constituer un Gouvernement minoritaire chargé de dissoudre le Parlement”. De oud-minister noemde de keuze voor Devèze *an sich* in alle opzichten constitutioneel: het staatshoofd kiest een formateur die hij het meest geschikt acht een crisis op te lossen, en een keuze voor een centrumfiguur is niet verbazend. “Mais si l’échec de M. Devèze devait avoir pour suite une dissolution de Parlement mettant les Chambres dans l’impossibilité de se prononcer sur l’application de la loi de 1945 [...], je ne puis vous cacher qu’à mon sens, il y aurait là une très grave atteinte nonpas à la lettre de

²⁹ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, annex XIII, pp. 294-295.

³⁰ H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 112.

³¹ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 309.

³² G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 308.

³³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 1. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

³⁴ Brief van Snoy aan de Staercke, 27 maart 1950. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

la Constitution - qui serait respectée - mais à l'esprit de nos institutions." Struye noemt de ontbinding van het Parlement abnormal, onnodig, niet wenselijk en al zeker niet noodzakelijk.³⁵

De laatste drie paragrafen van Struyes brief, over de gevolgen van Devèzes formateurschap voor het aanzien van de Regent, geven we hier letterlijk weer:

“J’ai toujours déploré et combattu les critiques – d’ailleurs rares et sans écho – que certains “ultras” dirigeaient parfois contre lui. C’est pourquoi je suis navré aujourd’hui à la pensée qu’en prenant l’initiative d’une dissolution, il poserait un acte qui aurait inévitablement pour effet de lui faire perdre aux yeux d’une fraction importante et probablement de la grande majorité du pays, l’autorité et le prestige uniques dont il jouissait jusqu’à présent. Le Roi était et est encore, hélas, discuté. Le Régent ne l’était pas jusqu’à ce jour. Ne serait-il pas désolant qu’il le fût désormais?”

“L’intérêt de la Dynastie toute entière se trouve une fois de plus, lié ici à l’intérêt national. Je voudrais [...] que le Prince sache à quel point je le conjure d’éviter, maintenant qu’il en est temps encore, une décision dont les inconvénients et les périls sont flagrants et graves, et dont je n’arrive pas à voir les avantages réels.”³⁶

En Struye had gelijk. Het prestige van de Regent was door zijn beslissing zwaar aangetast, en in de pers verschenen zware beschuldigingen aan Karels adres.

Ook van Outryve d’Ydewalle, gouverneur van West-Vlaanderen, schreef de Staercke op 29 maart, om hem te waarschuwen voor “certaines critiques entendues depuis deux jours à propos de la désignation de M. Devèze en qualité de formateur du nouveau gouvernement”. Een rechtse regering ware volgens d’Ydewalle logischer geweest. Eyskens was bovendien zijn boekje te buiten gegaan, door in naam van de PSC de verantwoordelijkheid voor Karels keuze op zich te nemen. De gouverneur, die de pen naar eigen zeggen ter hand nam “au souci de sauver de l’institution monarchique ce qui est encore possible d’en sauver”, wees de Staercke op de schade die de kwestie het prestige van de Regent kon toebrengen:

“Beaucoup de gens s’étonnent de ce que cette tâche ait été confiée à une personnalité réputée hostile au retour du Roi, alors que le P.S.C. a la majorité au Sénat et qu’il existe probablement à la Chambre une majorité disposée à voter l’application ou l’abrogation de la loi de 1945. [...] Je pense qu’il y aurait intérêt à donner une explication. Il est en effet à craindre qu’on continue à interpréter la décision du Régent comme un acte inamical à l’égard du Roi.”

---

³⁵ Brief van Struye aan de Staercke, 27 maart 1950, in: ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

³⁶ Brief van Struye aan de Staercke, 27 maart 1950, in: ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

Wigny belde de Staercke ook nog eens op. Tijdens een “coup de téléphone [...] extrêmement violent” probeerde de CVP-minister aan te tonen dat de Prins verplicht was een homogene CVP-regering op de been te helpen. In het verhitte gesprek, dat net niet in beledigingen verviel, voorspelde de Staercke echter aan Wigny “qu’il devait probablement trouver d’autres personnes que le Prince pour mettre sur pied un gouvernement de coups de fusil”. De secretaris verweet enkele christen-democraten ook hun lafheid, omdat ze hun verantwoordelijkheid niet wilden opnemen nadat ze de Prins de ontbinding hadden aangeraden. “[J]’ai demandé à mon interlocuteur si c’était le Prince qu’ils devaient couvrir ou si c’était le Prince qui devait les couvrir.”³⁷ Met name CVP-vertegenwoordiger Eyskens was immers op de hoogte van de plannen voor de ontbinding. Volgens de Staercke diende de partij zich te scharen achter de raadgever die ze naar de Regent had gestuurd.

Uit de bronnenpublicatie van Van Offelen blijkt hoezeer Devèze vergenoegd was met zijn opdracht. Hij probeerde werkelijk zijn driepartijenregering te vormen, en dacht oprecht dat de CVP zijn oplossing voor de troonsafstand zou aanvaarden. Bovendien was hij blij dat hij als liberaal de touwtjes in handen hield, en dat de christen-democraten van zijn beslissingen afhingen. Dat gebeurde in overleg met de Regent, zo vertelde Devèze aan Van Offelen: “Le régent refuse de recevoir les PSC (van der Straten Waillet a cherché à le rencontrer).” De Vlaamse liberalen waren stukken minder gelukkig met de allusie op de ontbinding van het Parlement. Dat blijkt uit de volgende conversatie tussen Dierckx en Van Offelen: “Dierckx dit: si Devèze ne réussit pas, il prêtera serment devant le régent avec quelques ministres, puis dissoudra les Chambres. C’est un coup d’État. Je réponds: le régent peut dissoudre après l’échec de Devèze sans qu’il y ait eu prestation de serment.” Eyskens zou namelijk gezegd hebben dat indien de formatie mislukt, het zijn ontslagnemende regering zou zijn die de Kamers ontbond. “Selon Dierckx c’est tout de même un coup d’État. [...] Le régent fait tout pour éviter la réunion des deux Chambres.”³⁸ Een journalist herinnert Devèze aan de passage uit zijn persconferentie waarin hij allusie maakte op de ontbinding van het Parlement en vraagt de formateur: “Faut-il entendre par cela que la mission que le Prince Régent vous a confiée va jusqu’à la dissolution?” Devèze weigert echter te antwoorden.³⁹

Op 27 en 28 maart ontving de formateur een hoop prominenten. Tijdens een vergadering met de liberalen rijpte het plan om eerst naar Pregny te gaan en daarna een regering te vormen met liberalen en christen-democraten, indien ze zich achter Devèzes oplossing wilden scharen. “Il voudrait aller à la Chambre et exposer sa solution de concorde nationale. S’il n’obtiendrait pas une majorité, le chef de l’État peut soit accepter sa démission, soit dissoudre.” De liberale ministers besloten voorlopig hun vertrouwen in Devèze te behouden, on-

---

³⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, p. 3. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051, II.

³⁸ J. VAN OFFELEN, Les libéraux contre Léopold III, pp. 144-145.

³⁹ La Dernière Heure, 29 maart 1950.

danks zware interne meningsverschillen.⁴⁰ Devèze lichtte de Staercke in over zijn – naar eigen zeggen – succesvolle onderhandelingen. Wat cynisch pent de secretaris van de Regent neer: “M. Devèze espère visiblement que le petit poisson formateur deviendra grand”.⁴¹ Buisseret en Leroux brachten de Staercke ook nieuwtjes over de veranderende houding van Koningin Elisabeth – die zich stilaan tegen de terugkeer van Leopold zou keren – en over de diepe indruk die de berichten over stakingen in Pregny hadden gemaakt.⁴²

De pers roerde zich enorm tijdens deze crisis. Vooral de leopoldistische kranten schreeuwden hun verontwaardiging uit over het “manoeuvre” van de Regent. De commentaren waren niet mals. In het persoonlijk archief van de Staercke bevindt zich het in het Frans vertaalde artikel uit *De Standaard* van 27 maart: “Il est évident que M. Devèze n’a pu être nommé formateur qu’avec l’approbation du Régent. L’on affirme que le Prince Régent, peut-être sous l’influence de Son entourage, n’est pas partisan d’un Gouvernement P.S.C. homogène. Les présomptions selon lesquelles Il ne tiendrait pas à céder la place et serait enclin à pratiquer une politique personnelle paraissent de plus en plus fondées. M. Devèze a beau dire que le Prince se trouve au-dessus de toute insinuation, la population favorable au Roi commence à en penser autrement.”⁴³ *Vers L’Avenir* heeft het over “un coup de théâtre avec les allures d’un coup d’état” en noemt het formateurschap van Devèze “une nouvelle stupéfiante”. Volgens de krant is de aanstelling op zijn minst ongebruikelijk: “[...] le Prince Régent, renonçant à suivre les voies traditionnelles, s’adressait, pour constituer le Gouvernement, à celui des trois parties traditionnelles numériquement le plus faible, minoritaire dans le pays comme il l’est au Parlement”.⁴⁴

Raymond Scheyven, redacteur bij het dagblad *La Relève*, verzocht een dag na de aanstelling van Devèze om een audiëntie bij de Staercke. Een half uurtje voordat die hem ontving, bracht William Ugeux, werkzaam bij diezelfde krant, de secretaris een bezoekje: “Visite de William Ugeux qui vient me dire que, hier, R. Scheyven a voulu faire un numéro de *La Relève* contre le Prince Régent, en raison de la décision qu’il a prise. Le Conseil de *La Relève* s’est divisé là-dessus, Ugeux et ses amis ayant refusé.”⁴⁵ Scheyven bezweerde de Staercke tijdens het onderhoud dat hij de Prins zelf niet wou compromitteren, maar hem beschouwde als “mal informé et mal conseillé par des hautes personnalités du P.S.C. qui ne représentent

---

⁴⁰ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 146-152.

⁴¹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 5-6. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

⁴² “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 7-8. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051. Buisseret onthult dezelfde berichten op een vergadering van de liberale ministers op 28 maart; zie: J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 150.

⁴³ Vertaling van een artikel in *De Standaard*, 27 maart 1950. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051. De Staercke verstond geen Nederlands en liet Vlaamse krantenartikels regelmatig naar het Frans vertalen.

⁴⁴ *Vers L’Avenir*, 27 maart 1950.

⁴⁵ “Notes politiques de mars à avril 1950”, p. 2. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051, II.

d'ailleurs plus qu'elles-mêmes". De journalist noemde hierbij vanzelfsprekend Eyskens en Van Cauwelaert, maar zelfs ook P.W. Segers. De journalist dacht dat de entourage van de Regent niet op de hoogte was van de werkelijke meerderheidsopinie binnen de CVP.

De Staercke onderbrak Scheyven echter om hem te verzekeren dat hij perfect op de hoogte was. Daarna ontspon zich het volgende gesprek, waaruit we veel leren over de houding van de Prins-Regent: "Il me déclare qu'il ne comprend pas ce que l'on a fait, que l'on a été injuste vis-à-vis du P.S.C. et qu'il y a eu une manoeuvre. Je lui réplique qu'il n'en est rien et qu'il appartient au Prince et à ses ministres [...] de résoudre la crise en toute indépendance, et non sur injonction du P.S.C. Il me rétorque que si le Prince devait en arriver à la dissolution par M. Devèze, sans que cela soit du chantage, ils seront obligés de l'attaquer. Je lui dis que de telles paroles m'étonnent considérablement et qu'il se trompe s'il croit que le Prince peut être atteint. Le Prince agira en Prince, c'est-à-dire qu'il s'en ira et laissera ces malheureux crabes se déchirer entre eux; qu'il ne croit pas un seul instant – et il peut le redire – que le Prince entrera dans leurs misérables disputes. [...] Il ne s'agit pas pour le Prince de s'accrocher, il s'agit de partir dans la correction légale et Il est, de cela, le seul juge avec ses ministres."⁴⁶

Dat doembeeld leek Scheyven wat te kalmeren. De kritiek in de pers hield evenwel nog dagenlang aan. Op 30 maart herinnerde *La Métropole* nog cynisch aan de breuk die ze ontwaarden in de grondwettelijke gewoonte bij het aanstellen van een formateur: "Il y aura huit jours samedi que M. Devèze, représentant d'une minorité parlementaire, a été chargé, par le Prince Régent et a la grande stupéfaction des partisans sincères des traditions qui réglaiement jusqu'ici le processus des investigations politiques en cas de crise ministérielle, de former un nouveau gouvernement."⁴⁷

CVP-voorzitter van der Straten-Waillet schrijft een brief

Op 28 maart 1950 schreef CVP-voorzitter van der Straten-Waillet een brief aan de Prins-Regent "om zijn verwondering te uiten, niet alleen over het feit dat een niet-CVP'er een formatieopdracht had gekregen, maar ook en vooral over Devèzes voorkeur voor een parlamentsontbinding indien zijn 'oplossing van nationale eendracht' niet haalbaar zou zijn". Twee dagen voordien had ook het Nationaal Comité van de partij al zijn verbazing uitgedrukt over het aanwijzen van een liberaal voor de regeringsvorming.⁴⁸

Van der Straten-Waillet benadrukte in zijn brief sterk dat hij het recht van het Staatshoofd om een formateur naar keuze aan te stellen niet wenste te beknotten. Hij uitte enkel

⁴⁶ "Notes politiques de mars à avril 1950", pp. 2-3. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051, II.

⁴⁷ *La Métropole*, 30 april 1950.

⁴⁸ G. EYSKENS, op. cit., pp. 308-309.

zijn verbazing over de keuze voor Devèze, aangezien de CVP zo goed als over een absolute meerderheid beschikt in beide Kamers. De CVP-voorzitter richtte zich vooral sterk tegen de ontbinding van het Parlement ingeval de formatie-opdracht van Devèze zou mislukken:

“Le Parti Social Chrétien se refuse à croire, Monseigneur, que telle puisse être la décision que Votre Altesse Royale songerait à ratifier. Pareille décision nous paraît, en effet, contraire sinon à la lettre, tout au moins à l’esprit de la Constitution et à des traditions parlementaires constantes.”

De christen-democraten vonden enerzijds de voorwaarde voor de ontbinding van het parlement niet vervuld, maar hadden anderzijds ook nog een tweede reden om aan te tonen “combien une dissolution dans les circonstances qui semblent envisagées par M. Devèze, serait une grave atteinte à l’esprit de nos institutions”. De verenigde Kamers waren volgens van der Straten-Waillet klaar om zich uit te spreken over de toepassing van de wet van 19 juli 1945.

“Dissoudre le Parlement dans les circonstances présentes serait mettre les Chambres dans l’impossibilité de se prononcer et ce, à l’encontre du vœu du Parlement lui-même et de la majorité de la population, telle qu’elle s’est dégagée de la consultation.”

Tot slot verwoordde de CVP-voorzitter zijn vrees voor de nefaste invloed die een nieuwe electorale campagne op de publieke opinie zou hebben. Van der Straten-Waillet besloot dat de Regent, indien Devèze faalde, niet tot de ontbinding mocht overgaan, maar een CVP-formateur moest aanstellen: “Tout autre solution compromettrait gravement l’autorité du Prince, le prestige de la Dynastie et l’intérêt du Pays”.⁴⁹

De Regent liet de Staercke de brief lezen tijdens een wandeling op 28 maart. “Le Prince estime qu’il y a lieu [...] de lui faire répondre dans la clarté par le Premier Ministre qui est le conseiller responsable du Régent et qui n’a cessé de l’approuver”⁵⁰. De Staercke stuurde de CVP-voorzitter daarop als antwoord dat de Eerste Minister volledig op de hoogte was van de gebeurtenissen van de voorbije dagen: “Le Prince Régent estime qu’il est la personne la plus qualifiée pour répondre à votre lettre et à vos préoccupations.”⁵¹ De Prins en zijn secretaris stelden de premier dus duidelijk voor zijn verantwoordelijkheid: hij moest het optreden van de Regent publiekelijk dekken. Die houding blijkt ook uit de suggestie die de Staercke aan Eyskens deed, toen hij hem de afhandeling van de zaak meedeelde:

---

⁴⁹ Brief Van der Straten-Waillet aan de Prins-Regent, 28 maart 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

⁵⁰ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 9. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

⁵¹ Brief de Staercke aan Van der Straten-Waillet, 29 maart 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

“Peut-être jugerez vous bon de [...] vous entretenir avec le Baron van der Straten-Waillet de l’émotion qui a été provoquée dans une partie de l’opinion par l’attribution au Prince d’initiatives personnelles injustifiées dans le déroulement de la crise ministérielle. Vous savez ce qu’il en est et particulièrement sur un point: la désignation de M. Devèze comme formateur. C’est parce que les conseillers responsables du Prince lui ont déconseillé de former un gouvernement homogène et qu’il n’a pas été possible aux informateurs auxquels le Prince a fait appel, de préparer la constitution d’un gouvernement de coalition, qu’il a été décidé de faire une nouvelle tentative dans ce sens en désignant un formateur d’un autre parti. Ceci était entièrement conforme à nos traditions constitutionnelles et à l’avis des conseillers responsables.”

De Staercke voegde daar nog aan toe dat de juridische argumenten van de baron betreffende de ontbinding van het parlement hem ongegrond lijken.⁵² In zijn memoires geeft Eyskens de secretaris van de Prins over de hele lijn gelijk. De Regent had correct en conform de adviezen van zijn ministers gehandeld. “Wel was er overeengekomen dat een eventueel ontbindingsbesluit zowel door mijzelf als door Devèze ondertekend diende te worden, en niet door Devèze alleen. Dat Devèze tijdens zijn onderhandelingen niettemin met de dreiging van een parlamentsontbinding uitpakte, kwam nogal vreemd over en veroorzaakte ook bij de prins-regent enige ongerustheid. Zijn secretaris André de Staercke deelde me mee dat Devèze op ‘een vriendelijke manier’ aan de gemaakte afspraken moest worden herinnerd.”⁵³ Hierbij bevestigt Eyskens dat de aanstelling van Devèze, met een ontbindingsbesluit achter de hand, zich zonder zijn medeweten had voltrokken.

De heftige reacties op zijn beslissing maakten een diepe indruk op de Regent, die sinds de volksraadpleging meer en meer door machteloosheid overmand werd en zijn gevoelens nog moeilijk onder bedwang kon houden. Bastien schreef op 30 maart: “J’ai vu ce pauvre Prince Charles pleurer de mâle rage... Il me fait littéralement peur, il est tout seul.”⁵⁴

Overleg tussen Eyskens, Spaak en de Staercke

In een gesprek met de Staercke onthulde Eyskens een dag later dat Pirenne geen voorstander meer was van de homogene CVP-regering en nu zelf ook de “dissolution” bepleitte – maar dan wel onder de huidige regering-Eyskens. Ook van der Straten-Waillet was ondertussen weer van mening veranderd en vond de ontbinding geen slecht idee meer. Eyskens beloofde dat hij op de eerstvolgende “commission de contact du P.S.C.” voor de ontbinding

---

⁵² Brief de Staercke aan Eyskens, 29 maart 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

⁵³ G. EYSKENS, op. cit., p. 310.

⁵⁴ Dagboeknotitie van Bastien, 30 maart 1950. V. MONTENS, op. cit., pp. 169-170.

zou pleiten. De Staercke vreesde echter dat er van die ontbinding wel eens geen sprake zou kunnen zijn, “car M. Devèze semble prendre son rôle extrêmement au sérieux”. Daarop bevestigde Eyskens dat iedereen die door Devèze gecontacteerd was om deel uit te maken van de nieuwe regering had toegezegd, omdat ze toch vermoedden dat hij niet zou slagen. Eyskens had zelf al aanvaard om vice-premier te worden. Dat maakte de Staercke nog ongeruster: “J’avoue mon étonnement à M. Eyskens. Je ne comprends plus du tout ce que va donner une pareille procédure car si tout le monde accepte, je ne vois pas comment M. Devèze ne réussira pas.” Eyskens en de Staercke besloten dat ze Devèzes zoektocht naar een formule van nationale eenheid een halt moesten toeroepen. De beste manier daartoe was de CVP te overtuigen van de noodzaak tot het ontbinden van het Parlement.⁵⁵

Op het einde van het gesprek liet Eyskens nog weten dat hij die ochtend formeel aan alle journalisten had verklaard “que le Prince n’avait pris aucune initiative et qu’il n’avait agi que sur le conseil de ses ministres et qu’il était odieux de mettre le Régent en cause.”⁵⁶ En inderdaad, *La Dernière Heure* schrijft de volgende dag: “M. Eyskens n’a pas caché son mécontentement au sujet des critiques parues dans certaine presse a l’égard du Prince Régent a la suite de la désignation d’un ministre libéral comme formateur. ‘C’est très dangereux ce que font certains journaux de découvrir le chef de l’Etat’, declara M. Eyskens. ‘Vous savez très bien que le Prince Régent n’agit pas sans avoir consulté au préalable les ministres responsables.’”⁵⁷ In *Le Rappel* luidt het dan weer: “[...] le Premier Ministre, s’entretenant avec les journalistes, s’étonne de ce que la presse écrit au sujet du Prince Régent. ‘Le Prince Régent consulte les hommes politiques et est conseillé par eux. Il ne fait rien par lui-même.’”⁵⁸

De volgende dag werd echter duidelijk dat de CVP niets wilde weten van de ontbinding van de Kamers. De parlamentsfracties stemden op 28 maart zelfs een motie die enige medewerking aan een regering die de verenigde Kamers niet zou samenroepen uitsloot. Aanvankelijk was het zelfs “un ordre du jour qui mettait même le Prince en cause” geweest, maar onder druk van de gematigden was dat plan afgevoerd. Eyskens leek radeloos en besloot om Spaak om raad te vragen. Spaak stelde dat de Regent nog steeds zijn prerogatief van de ontbinding kon aanwenden, maar stelde voor om liever met Pirenne te gaan praten. Hij zou hem een nieuw plan voorstellen, dat de secretaris van de Koning daarna aan de CVP zou kunnen opdringen.

Spaak zet zijn scenario uiteen: “On convoquerait les Chambres pour l’application, à l’unanimité, de la loi de 1945. Le Roi aurait donc le droit de rentrer, mais constatant que sa présence physique en Belgique entraînerait des troubles et des divisions, il informerait le pays

---

⁵⁵ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 3-4. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051.

⁵⁶ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 5. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051.

⁵⁷ *La Dernière Heure*, 29 maart 1950.

⁵⁸ *Le Rappel*, 29 maart 1950.

qu'il reste à l'étranger, et ou bien se poursuivrait la Régence du Prince Charles avec la présence du Prince Baudouin, ou bien on nommerait le Prince Baudouin Régent. Ceci entraînerait le calme. Le jour où le Roi voudrait rentrer, on recommencerait les grèves." Eyskens vindt het een puik plan en mandateert Spaak het aan Pirenne voor te leggen.⁵⁹

Opvallend is dat, terwijl de Regent en Devèze plannen smeedden voor hetzij nationale eenheid, hetzij de ontbinding, ondertussen Eyskens, Spaak en de secretaris van de Prins in de schaduw een eigen oplossing uitwerken met als doel de opinie binnen de CVP te bedaren.

Devèze naar Pregny – Spaak en Pirenne stellen de "lieutenant-générale" voor

Devèze lichtte de Regent zijn plannen toe. Hij was van plan eerst naar Pregny te gaan en daarna ofwel zijn beoogde regering samen te stellen, ofwel zijn ontslag in te dienen als formateur, ofwel – maar enkel indien Eyskens zijn akkoord gaf en vice-premier wou zijn – te zorgen voor "la création d'un gouvernement pour la dissolution".⁶⁰ Ondertussen was Spaak teruggekeerd van zijn onderhoud met Pirenne. De secretaris van de Koning had uitgesloten dat het Regentschap van Karel nog langer zou duren dan na de stemming in de verenigde Kamers.⁶¹

De middag van 30 maart was de Staercke aanwezig op de vergadering van de liberale prominenten. Op voorhand had de secretaris al van Larock vernomen dat Devèze op het punt stond zijn missie op te geven. Op de vergadering kondigde Devèze inderdaad aan dat hij zijn missie als onzinnig was gaan beschouwen. Hij kon geen regering op de been brengen die voor een nationale oplossing zou zorgen, noch een kabinet dat de ontbinding van het Parlement wou ondertekenen. In Pregny zou men hem bovendien enkel met "une politesse ironique" willen ontvangen.⁶² De vorming van een homogene CVP-regering leek Devèze de enige overgebleven mogelijkheid. Hij stelde voor Duvieusart of van Zeeland als formateur aan te stellen. De Staercke uitte zijn voorkeur voor van Zeeland: "Je lui dis que celui-ci me paraît le plus indiqué puisqu'il est une personnalité plus marquante et qu'il a été à la base de l'attitude du P.S.C. dans la Q[uestion] R[oyale]". Samen belden de twee meteen van Zeeland op.⁶³ Van Offelen geeft een andere versie, als zou men eerst nog Eyskens gepolst hebben voor het formateurschap. Die had daarop de Staercke eveneens aangeraden voor van Zeeland te kiezen.⁶⁴

---

⁵⁹ "Notes politiques de mars à avril 1950", pp. 11-12. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051, II.

⁶⁰ "Notes politiques de mars à avril 1950", p. 12. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051, II.

⁶¹ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 14. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁶² "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 15. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁶³ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 16. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁶⁴ J. VAN OFFELEN, Les libéraux contre Léopold III, p. 154.

In de dagboeknotities van de Staercke staat dat hij zich inderdaad na het gesprek met Devèze naar Eyskens begaf. Dat deed hij echter niet om over de ontslagnemende Eerste Minister opnieuw het formateurschap aan te bieden: “Nous discutons des conséquences désastreuses du gouvernement homogène avec les menaces de sabotages, de grèves, de revendications sociales et de désintégration du pays. C’est un gouvernement qui fera le lit du communisme.” Eyskens zei dat hij er in elk geval niets mee te maken wil hebben. Hij zou nog een allerlaatste poging ondernemen om de CVP richting “dissolution” te navigeren.

Voor de Staercke de liberale vergadering binnenging, gaf hij overigens aan Van Offelen zijn mening over de ontwikkelingen: “[A]lors que les partis doivent couvrir le régent, c’est maintenant le régent qui couvre les PSC (ceux, adversaires du roi, qui veulent la dissolution pour gagner du temps). Il ne peut évidemment s’aliéner les quelques PSC qui le soutiennent.” De Staercke had ook preventief alle “dissolutions” van de voorbije eeuw bestudeerd, waarschijnlijk om de critici van de Regent bij een daadwerkelijke ontbinding van het parlement te slim af te zijn. Hij had gemerkt dat de ontbinding al vaker was voorgekomen in situaties die te vergelijken waren met de crisis na de volksraadpleging. De Starcke besloot: “Le régent a donc parfaitement le droit de dissoudre.” Verder was de secretaris pessimistisch over Devèzes reis naar Pregny, en redelijk optimistisch over de omvang van de stakingen.⁶⁵

De Staercke was dus in de eerste plaats voorstander van de ontbinding van het Parlement. Indien de CVP niet inbond, overwoog de secretaris van de Regent de formatie van een homogene CVP-regering. Hij zag wel degelijk de nefaste gevolgen van een homogene CVP-regering in, maar wou net *daarom* dat van Zeeland formateur werd: “Il faut laisser les responsabilités à ceux qui sont cause de la situation actuelle”. De entourage van de Prins-Regent vertrouwde dus iemand de formatie van een regering toe... in de hoop dat hij *niet* zou slagen. Karel zelf was al een hele tijd spoorloos verdwenen en onbereikbaar.

Net toen Devèze bij de Regent zijn ontslag wou aanbieden, kreeg hij echter het vertrouwen van het liberale partijbureau om zijn missie voort te zetten. Op 3 april vertrok hij in extremis toch nog naar Pregny.⁶⁶ Het gesprek tussen de Koning en Devèze werd vanzelfsprekend een mislukking. Op 4 april bracht de formateur verslag uit bij de Regent en verzaakte hij een dag later dan voorzien aan zijn opdracht. Terzelfdertijd kwam Spaak op de proppen met het plan dat hij samen met Pirenne uitgedokterd had. De Koning zou naar België terugkeren, om daarna zijn bevoegdheden over te dragen aan Boudewijn, de “luitenant-generaal” van het Koninkrijk. De Staercke kreeg een telefoontje van Spaak, die hem het plan uiteenzette: “Ce plan serait présenté comme venant du Roi et Spaak y marquerait son accord. Pirenne ira à

---

⁶⁵ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 153-154.

⁶⁶ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 154-155.

Prégny quand il connaîtra le formateur. Ce devrait être Van Z[eeland] pour qu'il puisse être mis dans le jeu et il faudrait traîner un peu.” De Staercke was het in theorie met die oplossing eens, maar bleef sceptisch betreffende de loyale uitvoering van het plan van de kant van de Koning.⁶⁷

Devèze had ondertussen de Regent eveneens aangeraden om van Zeeland voor zijn verantwoordelijkheid te stellen en hem het formateurschap aan te bieden. De Staercke vertelde Spaak ook over “l'étrange attitude du Prince à mon égard, qui me tient sans nouvelles depuis trois jours et ne m'a même pas fait savoir qu'il avait donné audience à Devèze à midi.”⁶⁸ De Regent gedroeg zich inderdaad vreemd. De Staercke had al dagenlang moeite om hem te bereiken en hem op de hoogte te houden van de situatie. Op 31 maart wist de secretaris helemaal niet meer waar Karel zich bevond: “Sans nouvelles du Prince depuis hier. Il a disparu à la mer et ne laissant aucune indication.” Toen Karel weer opdook, werd er echter niet over de voorbije dagen gesproken.⁶⁹

Het plan-Spaak mislukt – Van Zeeland formateur

De volgende ochtend stond het hele plan van Spaak echter uitgebreid besproken – en negatief becommentarieerd – in *La Libre Belgique*. Alle partijen besloten dat het niet meer uitvoerbaar was. Spaak zei aan de Staercke: “Il n'y a plus qu'à aller à la bataille et appeler Van Zeeland”. Ook Eyskens wenste dat van Zeeland de formatie kreeg aangeboden. Na een gesprek met zijn secretaris besloot ook de Prins om van Zeeland te sommeren. De CVP'er was erg ontevreden over zijn opdracht: “Il marque à la fois son ennui et son étonnement d'être appelé.” Hij wou eerst een etmaal vrijblijvende consultaties doen, voordat hij het werkelijke formateurschap kon aanvaarden. De Staercke legt hem uit dat oponthoud onmogelijk was: er werd van de Regent verwacht dat hij die middag nog een nieuwe formateur aanstelde. De secretaris van de Prins zette van Zeeland sterk onder druk om te aanvaarden, wat hij na een laatste gesprek met de Prins uiteindelijk deed.⁷⁰

Deze feiten staan in contrast met wat de Staercke in 1994 aan Dujardin verklaarde, namelijk dat de keuze voor van Zeeland “aan de regent werd opgedrongen door de CVP” en dat “het toevertrouwen van een dergelijke opdracht aan een socialist voor sommigen de aanleiding zou zijn geweest om nog luider te roepen dat prins Karel zijn broer verraadde”.⁷¹ In werkelijkheid waren Spaak, de Staercke en Eyskens het er onderling over eens geraakt dat van Zeeland met een formatie-opdracht moest worden belast, en werd er nooit ook maar

---

⁶⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 20-21 en handgeschreven notities op 4 april 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., pp. 310-311.

⁶⁸ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, handgeschreven notities op 4 april 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

⁶⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 18-19. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁷⁰ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 22-23. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., p. 311.

⁷¹ V. DUJARDIN, Gaston Eyskens tussen koning en regent, p. 165.

overwogen om een socialist de regering te laten vormen. De formatieopdracht van van Zeeland was, net als in 1949, bedoeld om te wijzen op de onmogelijkheid om de radicale oplossingen van de trouwste leopoldisten in de praktijk uit te werken.

Van Offelen geeft volgend relaas: “Leroux, journalist du Peuple, me signale par téléphone que van Zeeland est très ennuyé d’avoir été désigné. Il aurait préféré se réserver pour plus tard. Van Zeeland se demande qui lui a fait le coup. Les socialistes ou le PSC? (en réalité c’est le cabinet du régent).”⁷² De voorstanders van de troonsafstand halen dus hun slag thuis, want binnen de CVP zelf is de reactie op het formateurschap van hun partijgenoot “reservee” en in christelijke vakbondsmiddens zelfs “nettement hostile”.⁷³ Hierop volgen meer dan 24 dagen met een lawine aan scenario’s, plannen en verschillende formatiepogingen die allemaal verkeerd afliepen.

Aanvankelijk nam van Zeeland een lichtgewijzigde versie van het plan-Spaak op als scenario voor de terugkeer van de Koning. Die zou kunnen plaatsvinden onder de oude regering-Eyskens, onder een CVP-regering aangevuld met enkele buitenparlementaire liberalen of onder een homogene CVP-regering. De liberalen sloten op 7 april uit dat ze in de regering van Zeeland zouden stappen. Diezelfde dag nog kondigde de formateur aan dat hij een CVP-regering met enkele liberale en socialistische extra-parlementairen had gevormd. Het kabinet zou bekend worden onder de naam “regering der 15”.

Devèze probeerde de Staercke er toe te brengen “que le Prince n’accepte pas la constitution d’un gouvernement de P.S.C. et de traîtres des autres partis. Il faut au moins gagner les jours de Pâques [...]”. Eyskens, Segers en enkele andere CVP-kopstukken kantten zich eveneens tegen de formule met “transfuges”. Tijdens zijn audiëntie op 8 april moest van Zeeland aan de Regent toegeven dat hij te hard van stapel was gelopen en nog geen definitieve ploeg had kunnen samenstellen: “Il reconnaît n’avoir pas de liste prête mais voudrait pouvoir revenir le lendemain, jour de Pâques, pour faire approuver une liste définitive. Le Prince refuse. M. Van Zeeland insiste. Je suis appelé à l’audience et je fais remarquer à M. Van Zeeland qu’il n’y a aucun intérêt qui justifie une telle précipitation, que le Prince a le droit de réclamer le temps de la réflexion pendant les jours de Pâques. [...] M. Van Zeeland est obligé d’accepter non sans mauvaise humeur.”⁷⁴

Van Zeeland schreef in een verslag van zijn formatie-opdracht dat de Regent eigenlijk de formule van de “uitgebreide” homogene regering *an sich* niet steunde. Daarom had Karel een audiëntie de volgende dag geweigerd en uitstel gevraagd om nieuwe onderhandelingen te voeren. De Prins zou tegen van Zeeland gezegd hebben: “Wij zijn voorbestemd om op poli-

---

⁷² J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 170.

⁷³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 23. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051.

⁷⁴ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 24-27. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 311-312.

tiek vlak in conflict te raken, [...] veel politici willen verder zoeken naar een nationale oplossing”. Van Zeeland schreef verder dat hij inderdaad niet blij was met het zogenaamde “trêve de Pâques”, maar dat hij zich plooidde naar de wil van de Regent. Jean Duvieusart bevestigde overigens aan van Zeeland dat er “geen kans was dat de regent de vorming van een homogene CVP-regering zou goedkeuren zolang deze onderhandelingsgesprekken hoop lieten een verzoeningsoplossing te vinden”.⁷⁵

Bij de liberalen heerste ondertussen grote ongerustheid over het doorzettingsvermogen van de formateur. Devèze vermoedde dat enkele Vlaamse liberalen de regering-van Zeeland, zelfs met de buitenparlementairen, een stem van vertrouwen zouden geven om in de eerste plaats de ontbinding van de Kamers te voorkomen. Devèze zag nog één manier om dat te verhinderen: “Le régent pourrait encore repousser le gouvernement van Zeeland. Il en a le droit. Van Zeeland ne peut nullement présenter ses ministres avant de les avoir proposés au régent, qui est libre de refuser par patriotisme.” Daarna zou de regering-Eyskens alsnog het Parlement kunnen ontbinden.⁷⁶

Een nieuw plan van de socialisten en een compromisvoorstel van Eyskens – De liberalen rekenen op Karel

Opnieuw bleken de socialisten aan de zijlijn met Pirenne en Pregny onderhandelingen te hebben gevoerd. Hun voorstel was dat van de rustige terugkeer van de Koning en de tijdelijke machtsdelegatie aan Boudewijn, die op elk moment ongedaan gemaakt kon worden door een coalitieregering, indien ze het vertrouwen van een parlementaire meerderheid bezat. De Koning stond niet afkerig ten opzichte van dat voorstel, maar besloot zich niet over het scenario uit te spreken voordat een einde werd gesteld aan de onmogelijkheid om te regeren. In die zin maakte de vorst ook de socialistische nota aan van Zeeland over. Die lichtte op zijn beurt de Staercke in en vroeg de secretaris van de Prins om als “intermédiaire” te dienen en de goede wil van de socialisten over te planten op de liberalen. De liberale aanwezigheid in de regering vond van Zeeland onontbeerlijk, maar zelf kon hij naar eigen zeggen niet opnieuw met hen in contact treden. De Staercke antwoordde dat hij zou nadenken en zou proberen Motz te bereiken.⁷⁷

De Staercke trad echter helemaal niet in contact met Motz, maar liep op een drafje naar het Maison du Peuple, waar op dat moment het Buitengewoon Congres van de socialistische partij aan de gang was. Hij liet Spaak weten “que l’on veut se servir de la note socialiste auprès des libéraux comme d’une concession unilatérale en vue d’obtenir des libéraux la concession d’entrer dans le gouvernement. Ainsi, on obtiendrait le retour dans l’abstention et le

⁷⁵ V. DUJARDIN, *op. cit.*, pp. 167-168.

⁷⁶ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 172.

⁷⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 27-28. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 312-313.

calme des socialistes, avec la collaboration libérale et une fois le fait accompli, devant l'absence de réaction, il devrait être accepté." Spaak was verontwaardigd dat Leopold de socialistische nota naar van Zeeland had doorgespeeld en beweerde dat dat manoeuvre het einde van de onderhandelingen betekende: "Il redemandera la note et le congrès socialiste partira pour la bataille".

Toen de Staercke even later opgebeld werd door de nieuwsgierige van Zeeland, zei hij de formateur droogweg dat de socialisten hun aanbod hadden ingetrokken en een telefoontje naar Motz dus onzinnig was geworden. Op die manier voorkwam de Staercke eigenhandig de toenadering tussen CVP en liberalen, en was de terugkeer van de Koning opnieuw een stuk verder weg.⁷⁸ Het socialistische congres onttaardde inderdaad in een anti-leopoldistisch strijdcongres. De onderhandelingen tussen de socialisten en de entourage van de Koning braken af. Een steeds nerveuzere Devèze vroeg de Staercke ondertussen nogmaals "que le Prince refuse le gouvernement P.S.C. avec les transfuges et qu'on essaye encore d'arriver à la dissolution." De Staercke twijfelde echter of dat nog mogelijk was en antwoordde: "Cela me paraît difficile, le Prince ayant épuisé toutes ses armes [...]."⁷⁹

De ochtend van 11 april gaven Spaak en Devèze de Staercke opnieuw de raad om de "transfuges" in de regering ter vermijden: "La seule possibilité, c'est que le Prince, sans répondre ni oui ni non à M. Van Zeeland, demande le temps de la réflexion et convoque diverses personnalités politiques." Ondertussen stelde Eyskens aan van Zeeland een compromisformule voor: een CVP-liberale regering zou het einde van de onmogelijkheid om te regeren vaststellen, waarna de Kamers zouden worden ontbonden en nieuwe verkiezingen uitgeschreven. Van Zeeland aanvaardde, net als alle andere CVP-ministers. Van Zeeland eiste wel dat hij, indien de socialisten en liberalen het compromisvoorstel niet aanvaardden, toch zijn "regering der 15" aan de Regent mocht voorleggen.⁸⁰ De socialisten en liberalen wezen het compromisvoorstel inderdaad af, omdat het minder toegevingen omvatte dan eerdere oplossingen. Ook de Staercke vond het geen goeie uitweg. Ondertussen liet Pirenne aan Eyskens weten dat de Koning een homogene CVP-regering "de slechtst mogelijke oplossing" vond en hij van Zeeland wantrouwde. Eyskens vertelde dat meteen door aan de Staercke.⁸¹

De liberalen stelden onverminderd hun hoop op Prins Karel: "Le régent est responsable des destinées de la Belgique". Ze waren er van overtuigd dat de Regent niet onmiddellijk de "regering der 15" zou aanvaarden, maar eerst verdere consultaties zou eisen. Gillon vermoedde dat hij als één der eersten zou ontboden worden. Hij vroeg zijn liberale collega's om

---

⁷⁸ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, pp. 29-30. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁷⁹ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 31. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁸⁰ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, pp. 31-32. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., p. 314.

⁸¹ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, pp. 32-33. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., p. 314.

een gemeenschappelijke houding uit te werken: “Pouvons-nous donner au régent le conseil d’empêcher la constitution d’un gouvernement alors que le formateur est désigné?”. Devèze beweerde van wel, de formateur moest zich schikken naar de beslissingen van de Regent: “Supposons qu’il présente au chef de l’État une liste de ministres qui sont tous directeurs de maisons de prostitutions. Le chef de l’État donnerait évidemment une réponse négative. Le régent a le droit d’accepter ou de refuser.” Gillon was niet overtuigd en merkte op dat het in dit geval niet bepaald om pooiers ging, maar om hooggeachte mannen, waaronder ex-ministers. Hij vreesde vooral dat de CVP, indien Karel de “regering der 15” weigerde te aanvaarden, “une attitude plus dangereuse encore à l’égard du régent” zou innemen.⁸²

Devèze hield echter voet bij stuk en bleef beweren dat de Regent de “regering der 15” nog makkelijk kon weigeren en zelfs van Zeeland zijn formateurschap mocht ontnemen. Samen met Rey en Buisseret voorspelde hij dat de situatie duidelijk afstevende op de ontbinding van de Kamers. Anderen, waaronder Van Glabbeke en Lilar, beweerden dat de positie van Karel veel te moeilijk was geworden om zich nog verder tegen van Zeeland te verzetten. Die fractie pleitte voor het insceneren van een tweede verdragingsmanoeuvre, om na dien de oude regering-Eyskens een nieuwe oplossing van nationale eenheid te laten zoeken. De Regent zou bovendien een brief kunnen publiceren waarin hij zijn beslissingen kon becommentariëren.⁸³ Devèze bracht na deze vergadering de Staercke op de hoogte van de positie van de liberalen.⁸⁴

De Regent aanvaardt de “regering der 15” – De bevoegdheidsdelegatie als alternatief voor van Zeeland

Die avond ontving de Regent van Zeeland. De formateur stelde hem, zoals afgesproken, zijn “regering der 15” voor. “Volgens de Staercke betuigde de prins-regent zijn instemming [...]. Van Zeeland was zo verrast dat hij de prins-regent de vraag stelde of hij het niet nodig achtte om nog bepaalde vooraanstaanden te raadplegen.” Van Zeeland hoopte namelijk op voorhand stiekem dat Karel zijn voorstel, dat hij zelf niet als ideaal beschouwde zou weigeren. De Prins volgde de suggestie, en van Zeeland communiceerde aan de pers dat de Prins nog enkele mensen zou consulteren alvorens een definitieve beslissing te nemen.⁸⁵ In feite had de formateur de Regent in bedekte termen voorgesteld argumenten te zoeken om de “regering der 15” te weigeren. Van Goethem schrijft: “Une fois de plus, le régent couvrait un politicien PSC.”⁸⁶

---

⁸² J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 175.

⁸³ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 175-178.

⁸⁴ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 33-34. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 178-180.

⁸⁵ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 315; H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 113.

⁸⁶ H. VAN GOETHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 356.

Achttē Karel zich werkelijk, zoals enkele liberalen opperden, aan het eind van zijn Latijn? Of wou hij met het doordrukken van de in Pregny verguisde “regering der 15” eerder Leopold een hak zetten? De Regent en zijn entourage, die op de hoogte waren van de reserves van de Koning, toonden zich namelijk verrassend gretig om de “regering der 15” te aanvaarden.

Terwijl de Prins zijn bijkomende consultaties hield, vergaderden Eyskens, Spaak, Devèze en van Zeeland op 12 april om in extremis een andere oplossing te vinden. De vier bereikten echter geen akkoord.⁸⁷ Toen Devèze hem dat nieuws kwam brengen, voorspelde de Staercke “que dans ce cas le gouvernement Van Zeeland sera formé ce soir. [J]e ne vois pas la possibilité pour le Prince de l’empêcher.” Spaak probeerde de secretaris van de Regent onder druk te zetten: “Il estime que le Prince devrait résister et ne pas donner l’investiture à M. Van Zeeland. Je lui demande sur quelle base il peut faire agir le Prince de cette manière. Il me répond: ‘Parce que le Prince aura acquis la conviction que ce gouvernement est un gouvernement de guerre civile.’” De Staercke bleef echter weerspannig en zei dat het enige alternatief het hernemen van de regering-Eyskens is – wat hem moeilijk leek, aangezien de Eerste Minister toegezegd had deel uit te maken van de regering-van Zeeland. Hij voegde daar aan toe: “Il me paraît difficile d’engager le Prince dans une initiative personnelle sans couverture et surtout sans autre solution.”⁸⁸ Gillon bevestigt die houding: tijdens een gesprek met de Staercke die ochtend leek die “très découragé, craignant d’être arrivé au bout de sa résistance et de commettre un acte révolutionnaire”.⁸⁹

Veel informatie over de houding van de Prins en zijn entourage vergaren we uit de discussie van de ministers Devèze, Motz, Lilar en Gillon over hun audiënties bij de Regent op 12 april. Gillon had de Regent aangeraden de regering-Eyskens weer in het zadel te helpen. Karel bleek vooral de CVP tot rust te willen brengen, mogelijk via Pirenne, die hij “l’élément modérateur” had genoemd. Gillon had de Prins de ontbinding van de Kamers afgeraden, vooral om niet door rechts aangevallen te worden. De senaatsvoorzitter had ook gewezen op te voorspellen anti-leopoldistische stakingen en andere protestacties, in het bijzonder het niet langer betalen van belastingen. Tot hilariteit of verbazing van de liberale ministers had de Prins bij dat vooruitzicht “Magnifique!” uitgeroepen – een “boutade” vermoedde Gillon. Volgens de Senaatsvoorzitter was Karel vooral op zoek naar valabele argumenten om de regering-van Zeeland niet te hoeven aanvaarden.⁹⁰ Lilar had de Regent eveneens aangeraden de formatie van van Zeeland te weigeren, omdat er nog hoop was op een oplossing van na-

---

⁸⁷ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 315.

⁸⁸ “Notes politiques de mars à avril 1950”, pp. 34-35. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, 170PP/051, II.

⁸⁹ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 181.

⁹⁰ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 181-182.

tionale eenheid. Volgens Lilar had hij de Prins overtuigd: “Le régent a semblé dire qu’il était d’accord et parlerait ainsi à van der Straten Waillet.” Die was namelijk de volgende in de opeenvolging van audiënties. “Il a même brandi un texte en s’exclamant: ce que vous me dites, je l’ai justement sur ce papier.”⁹¹

Volgens partijvoorzitter Motz, die al dagenlang bezorgd is om het voortbestaan van zijn partij en overal complotten ziet, spelen de Prins en zijn entourage een gevaarlijk spelletje: “Son impression est que le Palais est disposé, par un calcul machiavélique, à pousser van Zeeland, à condition que celui-ci ne fasse jamais de dissolution (celle-ci ne serait pas acceptée par le régent)”. Het zou echter niet de bedoeling van de Regent zijn dat de regering-van Zeeland werkelijk aan de slag zou gaan. Want, zo beweerde Motz, indien de Vlaamse liberalen hoorden dat van Zeeland de Kamers niet kon ontbinden, zouden ze durven tegen de “regering der 15” stemmen. Daardoor zou van Zeelands formatie niet het vertrouwen van het Parlement krijgen. De formateur zou dus mislukken, maar de liberalen zouden het vuile werk van het Paleis hebben opgeknapt. Lilar bevestigde dat het voornemen om van Zeeland niet te laten ontbinden eveneens op het papiertje stond waar de Regent tijdens zijn audiëntie mee wapperde. Ook Gillon voegde daaraan toe dat Karel vastbesloten was van Zeelands regering te aanvaarden, in de hoop dat het parlement de nieuwe ploeg in de minderheid zou stellen. Of, indien toch een meerderheid gevonden wordt, dat “face aux désordres qui se produiront lors de la convocation des Chambres, van Zeeland passera la main”.⁹²

Omdat de Regent zich echter ook zwaar liet beïnvloeden door van der Straten-Waillet, en hij de nogal uiteenlopende raadgevingen van de liberalen stuk voor stuk gunstig had beoordeeld, rees er ook wat wrevel onder de liberale ministers. Devèze merkt op: “[L]e régent contredit pour faire parler”, en Dierckx noemde de Prins “accessible aux idées de chaque visiteur successivement”. Wanneer Motz voorstelde dat de liberalen zich er in de eerste plaats van moesten verzekeren dat de Regent een eventuele ontbinding door van Zeeland zou blijven tegenwerken, merkte Van Glabbeke cynisch op: “[Q]uelle garantie peut-on avoir [...], alors que le régent passe de noir au blanc d’heure en heure?”⁹³

Die middag vergaderden de Staercke, Spaak, Eyskens en Devèze nogmaals bij de Eerste Minister thuis over “de suggesties die aan de prins-regent konden worden gedaan”. Spaak en Devèze hielden voet bij stuk en beweerden dat de Regent de “regering der 15” mocht weigeren. Het duo drong er ook bij Eyskens op aan dat hij van Zeeland in de steek zou laten. De Eerste Minister was het daar niet mee eens: “Ik was de mening toegedaan dat die suggesties de prins-regent in een onverdedigbare positie zouden brengen”.⁹⁴ De Staercke schreef dat er

---

⁹¹ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 182.

⁹² J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 181 en p. 183.

⁹³ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 183-185.

⁹⁴ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 315.

op de vergadering werd besloten “que M. Eyskens accepte de reconduire le gouvernement [...] pour trouver une solution de concorde nationale”. De secretaris van de Regent vroeg aan alle aanwezigen om die piste bij de Prins aan te bevelen tijdens hun audiënties.⁹⁵

Devèze deed dat plichtsbewust, maar kwam ontgoocheld terug. De Prins was volgens hem namelijk “assez imperméable aux suggestions tendant à repasser de l’actuel formateur à M. Eyskens”.⁹⁶ Toen Devèze binnenkwam, had de Prins meteen gezegd: “[J]e trouve que je dois céder”.⁹⁷ Van Offelen beschrijft in zijn bronnenpublicatie de stemming van de liberale minister op het partijhoofdkwartier. Devèze was erg ontmoedigd en hoopte dat Spaak en Eyskens meer impact zouden hebben op de Regent. Zijn kabinetschef vroeg hem of de Prins wel besepte waar hij mee bezig was: “Devèze, d’un air déçu, répond par la négative: ce n’est pas un homme d’action. Je dis que de Staercke l’est pour le régent. Devèze répond: de Staercke non plus n’est pas un homme d’action.” Aan de andere ministers deelde Devèze mee dat hij de Prins gewaarschuwd had voor de socialistische agitatie tegen de regering-van Zeeland en had herhaald dat het Karels plicht was die regering te weigeren. De Regent had hem echter steeds tegengesproken: “Devèze [...] en est sorti avec l’impression que le chef de l’État était presque décidé à accepter van Zeeland.”⁹⁸

De Prins ontving Spaak meteen na het liberale kopstuk: “Ils ont examiné ensemble toutes sortes de possibilités, depuis la reconduction du gouvernement par M. Eyskens jusqu’à une lettre à envoyer au Roi par le Prince pour lui demander un avis sur la conviction où il se trouve que le gouvernement homogène est impossible. En fait, le Prince a également peu d’enthousiasme pour cette suggestion de Spaak.”⁹⁹ Tot slot kwam Eyskens aan de beurt. Terwijl de CVP’er in de antichambre zijn beurt afwachtte, voorspelde de Staercke dat Karel hem zou voorstellen het ontslag van zijn regering te weigeren.¹⁰⁰ De Eerste Minister kwam echter met een ander verhaal naar buiten: “[L]e Régent l’a simplement chargé de reprendre contact avec M. Van Zeeland, de voir si ce dernier tient réellement à former un gouvernement aussi dangereux que le gouvernement homogène et de lui suggérer de continuer des négociations, comme il les avait souhaitées lui-même, avec les libéraux, les socialistes et Pirrenne.”¹⁰¹ Indien van Zeeland toch voet bij stuk hield, moest Eyskens louter de Staercke daarvan verwittigen.¹⁰²

De Staercke liep nog even langs bij de Prins en noteerde diens indrukken na de moeilijke dag: “[G]ouvernement homogène, ce serait la bataille; reconduction, ce serait une solution

---

⁹⁵ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 35. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁹⁶ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 36. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051.

⁹⁷ J. VAN OFFELEN, Les libéraux contre Léopold III, p. 183.

⁹⁸ J. VAN OFFELEN, Les libéraux contre Léopold III, pp. 179-180.

⁹⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 36. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹⁰⁰ G. EYSKENS, op. cit., p. 316.

¹⁰¹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 36-37. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹⁰² G. EYSKENS, op. cit., p. 316.

acceptable; la meilleure solution, ce serait la dissolution”. De Regent besloot sowieso tot de volgende dag te wachten, “avec l’espoir que la conversation Eyskens-Van Zeeland donnera quelque chose”.¹⁰³ Het gesprek dat de Eerste Minister en de formateur hadden, liep uit op “un nouveau coup de théâtre”. Terwijl Pirenne overal de homogene regering had afgekeurd, was hij blijkbaar van Zeeland terzelfdertijd blijven aanmoedigen bij zijn formatiepoging. Eyskens convoceerde Pirenne, die in aanwezigheid van de verbijsterde formateur moest toegeven dat de Koning niet gewonnen was voor de vorming van de “regering der 15”.¹⁰⁴

Nadat ook Spaak en Weemaes de vergadering vervoegden, werd er een nieuw plan gesmeed. De Koning zou voorstellen om zijn bevoegdheden te delegeren aan zijn zoon, waarna een CVP-liberale regering een wet stemde die de delegatie mogelijk maakte. De verenigde Kamers zouden worden samengeroepen, de Koning zou terugkeren en in een troonrede de bevoegdheidsdelegatie aan Boudewijn bevestigen. Enkel een parlementaire regering – een regering die uit ten minste twee partijen zou bestaan of in de Kamer over een meerderheid van zes stemmen zou beschikken – kon de Koning achteraf weer op de troon brengen. Van Zeeland vertrok de volgende dag naar Pregny om deze formule aan de Koning voor te leggen.¹⁰⁵

Gerommel met de pers

Ondertussen zat de pers niet stil. De ministeriële crisis leidde in de kranten tot allerlei speculaties, veronderstellingen en straffe uitspraken die de politici in hun doen en laten beïnvloedden. De houding van de pers hield ook de Prins en zijn entourage bezig. Zo stelde de Staercke op 13 april 1950 een nota op, getiteld: “Ce que les journalistes croient savoir de la solution projetée”. De secretaris van de Regent bekommerde zich voornamelijk om het leopoldistische *La Libre Belgique*. Op 13 april schreef hij in zijn dagboek: “bordée d’injures de la Libre Belgique contre le Prince et son entourage”. En inderdaad, in die krant verscheen die dag “Vers un nouveau coup de force?! Se moque-t-on du pays?”, een bijtend artikel “dans lequel on accuse violemment le Prince Régent d’empêcher l’avènement du Gouvernement Van Zeeland”.¹⁰⁶

Op verzoek van de Staercke ging Magain, kabinetschef van Eyskens, praten met Moulinasse, journalist bij *La Libre Belgique*. Magain vroeg Moulinasse “si, vraiment, on ignore à *La Libre Belgique* que les consultations auxquelles le Prince Régent a procédé le 12 avril ont été demandées par M. Van Zeeland lui-même au moment où le Prince venait d’accepter la liste des ministres qui lui était soumise”. Wist men op de redactie dan niet dat de Koning zélf

---

¹⁰³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 37. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

¹⁰⁴ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 37-38. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 316; V. DUJARDIN, *op. cit.*, p. 170.

¹⁰⁵ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 316-317.

¹⁰⁶ “Visite de Monsieur Moulinasse”, nota van Magain op 13 april 1950. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

tegen de vorming van een homogene regering gekant was? Moulinasse viel uit de lucht, en Magain vervolgde: “[J]e ne me permettrai pas de commettre une indiscretion au sujet de conversations du Prince Régent et du formateur, si je ne m’étais d’abord fait couvrir par l’autorisation de M. de Staercke et si le but poursuivi n’était simplement d’empêcher que *La Libre Belgique*, mal informée, continue à provoquer des dégâts dans l’opinion publique”. Magain voegde daar aan toe dat de heftige toon in *La Libre Belgique* op het Paleis met even heftig misprijzen ontvangen werd.

Moulinasse ontkende dat hij iets met de redactie van het kwestieuze artikel te maken had. Hij beweerde dat hij er zelfs tevergeefs op had aangedrongen de Regent niet aan te vallen. De journalist onthulde ook dat een wantrouwige Pirenne, nadat van Zeeland aan de pers had verkapt dat hij zijn regering rond had en zich de volgende dag naar de Regent zou begeven, aan *La Libre Belgique* had voorspeld “qu’il fallait s’attendre pour le lendemain ‘à un nouveau coup de Monseigneur’.”¹⁰⁷

De volgende dag stond in *La Libre* dat de Prins niet langer tegen een homogene CVP-regering gekant was en bleef men volhouden dat de Koning geen tegenstander van de homogene regering kon zijn. Een geërgerde Magain ontbood Moulinasse een tweede keer en vroeg hem wie de krant die informatie verstrekt had. De journalist wees met een beschuldigende vinger naar CVP-voorzitter van der Straten-Waillet, die hij de grond inboorde als de bron van de foute geruchten. Over het feit dat *La Libre Belgique* had geschreven dat de Regent plotseling voorstander was van de “regering der 15”, schreef Magain cynisch in zijn verslag: “Je risque l’explication que l’habitude du journal d’opposer les deux frères est tellement invétérée qu’il suffit peut-être d’apprendre que la Roi est hostile au Gouvernement homogène pour supposer que le Régent doit en être partisan.”¹⁰⁸

De koninklijke boodschap van 15 april

De avond van de 14de april kwam van Zeeland terug uit Pregny. Om 21 uur ontving de Prins hem in audiëntie. Van Zeeland kondigde aan een oplossing van nationale unie te hebben meegebracht uit Zwitserland: de Koning zou een boodschap voorlezen op de radio. Volgens de Staercke bezorgde van Zeeland de Prins een nogal “onsamenhangend en verwarrend verslag van zijn besprekingen met de koning”.¹⁰⁹ Spaak en Eyskens waren niet echt enthousiast over het verloop van de gebeurtenissen. Eyskens stelde zelfs de grond van de oplossing opnieuw in vraag: “[O]n approche d’une solution qu’il trouve assez sotté et qui

---

¹⁰⁷ “Visite de Monsieur Moulinasse”, nota van Magain op 13 april 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹⁰⁸ “Visite de Monsieur Moulinasse”, nota van Magain op 14 april 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹⁰⁹ G. EYSKENS, op. cit., p. 317.

consiste à changer un régent de 45 ans, expérimenté, par un régent de 19 ans qui ne l'est pas".¹¹⁰ Rond 23 uur belde de Regent zijn secretaris op, met de wens "que le message [du Roi] lui soit communiqué, ainsi qu'au gouvernement". Eyskens was het daar mee eens. Hij beloofde de Staercke om de bevoegde minister Segers te vragen dat standpunt te steunen. Aan zijn vriend Wigny vroeg de Staercke "de soutenir à la réunion des ministres P.S.C. de demain, la nécessité de communiquer le message au Prince avant qu'il ne soit diffusé et pour éviter que des affirmations à la droite ne s'y trouvent". Wigny beloofde zijn best te doen.¹¹¹

Op 15 april verzamelden de CVP-ministers en verschillende andere christen-democratische prominenten in de ambtswoning van Eyskens om naar van Zeelands verslag over Pregny te luisteren. De formateur stak opnieuw een zeer warrig relaas af, waaruit bleek dat de Koning wel akkoord ging met de *mogelijkheid* tot machtsdelegatie, maar dat hij er geen engagement voor wou geven. Zonder het akkoord van de regering wenste de Koning geen enkele politieke beslissing te nemen. Die positie van Leopolds leidde tot gemengde gevoelens binnen de CVP.¹¹²

's Morgens informeerde Karel bij de Staercke of de inhoud van Leopolds radiotoespraak al bekend was. Pas 's middags nodigde Eyskens de Staercke uit om samen bij de NIR de boodschap te gaan beluisteren.¹¹³ De Staercke was ondertussen van mening veranderd. Hij adviseerde de Regent "de laisser passer le message royal sans y intervenir en rien, car sinon le Palais sera sensé y avoir pris une part de responsabilité." Samen besloten ze om de speech niet te gaan beluisteren. Om 16 uur 's middags liep de Staercke langs bij Eyskens om hem het besluit over te maken. De koninklijke boodschap bleek nog steeds niet te zijn aangekomen en zou pas om 18u45 worden voorgelezen. Een halfuurtje voordien belde Eyskens niettemin een samenvatting van de toespraak door naar het secretariaat van de Regent.¹¹⁴ Na de uitzending schaarden de liberalen zich achter het scenario van een nationale oplossing voor de Koningskwestie via een grote meerderheid. De CVP publiceerde dan weer een communiqué waarin de partij nog steeds om de terugkeer van de Koning vroeg. Het nieuwe voorstel van Leopold zou onderzocht worden in de geest van het christen-democratische partijprogramma en de wensen van de Koning. De socialisten lieten weten wantrouwend af te wachten.¹¹⁵

---

¹¹⁰ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 41. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051. Voor de onderzoekscommissie van de CVP bevestigt Eyskens deze houding: "En fait, G. Eyskens ne cachait pas "préférer un Régent de 45 ans à un Régent de 19 ans", dans le contexte de crise". J. GÉRARD-LIBOIS, "1950: L'effacement de Léopold III. Tempête au PSC-CVP", Courrier Hebdomadaire du CRISP, 1987, 1169-1170, p. 36.

¹¹¹ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 41. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹¹² G. EYSKENS, op. cit., pp. 317-318.

¹¹³ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, pp. 42-43. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹¹⁴ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, p. 43. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051.

¹¹⁵ "Notes politiques de mars à avril 1950", II, pp. 44-45. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., pp. 318-319.

Driepartijoverleg en protocol van 20 april

Omdat van Zeeland, nog steeds formateur, een buitenlandse conferentie bijwoonde, startten de verdere onderhandelingen pas op 18 april. De Staercke ontving een hoop reacties over de koninklijke boodschap. Geen enkele klonk positief, maar iedereen was het er over eens dat men nu geen stappen achteruit meer mocht zetten. De boodschap van de Koning moest het uitgangspunt vormen.¹¹⁶ Op aanraden van socialisten en liberalen besloot van Zeeland over te gaan tot overleg tussen delegaties van de drie partijen. Het werd echter al snel duidelijk dat de formateur de vorming van een homogene CVP-regering nog steeds als een optie beschouwde.

Zowel Spaak als Devèze praatten tijdens die dagen opnieuw met de Staercke over hun reserves ten opzichte van van Zeeland. Devèze was nog steeds voorstander van de terugkeer naar de regering-Eyskens, om ondermeer een parlementaire debat tijdens de vertrouwensstemming over de nieuwe regering te vermijden. Ook wenste de liberale voorman dat de wet op de machtsdelegatie gestemd werd vóór de terugkeer van de Koning.¹¹⁷ Op hun partijbureau van 18 april beslisten de liberalen om via de Prins-Regent te pogen van Zeelands missie af te breken om de regering-Eyskens te laten voortregeren. Devèze vroeg in die zin een geheim onderhoud met de Regent aan, maar de Staercke had hem geantwoord “qu’il sera difficile au régent de le recevoir”. Bovendien werd van Zeeland op 19 april ’s avonds bij de Regent verwacht, wat de formateur nog een volledige dag bezorgde om onderhandelingen te voeren.¹¹⁸

In de namiddag van 18 april polste de Staercke de Eerste Minister niettemin eens over de suggestie van Devèze. Eyskens antwoordde dat hij niet zou weigeren zijn regering terug in het zadel te helpen als dat de onderhandelingen rustiger kon laten verlopen. De secretaris van de Prins stelde meteen voor een communiqué op te stellen waarin de Regent het ontslag van de regering-Eyskens weigerde. Vanzelfsprekend moest van Zeeland eerst met dat scenario akkoord gaan. Via Van Cauwelaert arrangeerde de Staercke een démarche bij de partijvoorzitters om de formateur daartoe te brengen.¹¹⁹

Dat dit plan geen losse flodder was, blijkt uit het feit dat Holvoet aan de liberale minister Mundeleer verklaarde “qu’une bonne formule serait: van Zeeland négocié pendant que Eyskens gouverne”.¹²⁰ De entourage van de Prins zat duidelijk op het liberale spoor: de terugkeer van de Koning met van Zeeland als Eerste Minister zou nefast zijn. Toch waren de

¹¹⁶ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 45. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

¹¹⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 46-47. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 319.

¹¹⁸ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 203.

¹¹⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 49-50. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

¹²⁰ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 202.

liberalen niet zeker van hun stuk: op 19 april om 15u kreeg Van Offelen telefoon van een kabinetsmedewerker van Eyskens met de boodschap dat “le régent ne paraît plus aussi décidé à empêcher van Zeeland d’aboutir; il faudrait prendre contact avec le prince pour le remonter!”.¹²¹

Op 19 april begon het eerste driepartijenoverleg. Diezelfde avond bereikte men al een akkoord over een protocol voor de terugkeer van de Koning en de goedkeuring van de wet op de machtsdelegatie. Van Zeeland kwam de “‘time-table’ qui fixerait l’échelonnement chronologique du plan exécutant les suggestions contenues dans le message royal” na het opschorten van de onderhandelingen aan de Regent voorleggen. De volgende dag was alles ei zo na in kannen en kruiken. Enkel de aanwezigheid van de Koning in België na het overdragen van de macht aan de Kroonprins bleef een onderwerp van verdeeldheid.¹²² Vrijdagmiddag 21 april lichtte van Zeeland de Prins opnieuw in over zijn vorderingen. Om 18 u ’s avonds telefoneerde Spaak naar de Staercke met het nieuws dat ook dat laatste probleem van de baan was “à la suite d’un accord secret entre Van Zeeland et lui”. De oplossing bestond erin dat de Koning niet naar België zou terugkeren, maar een rondreis maken in Congo. Een onderhoud met van Zeeland een uur later bevestigde het akkoord tussen de formateur en de socialisten. Van Zeeland maakte concrete afspraken met de Staercke over de overgang naar de nieuwe regering en zelfs over het inzweren van de nieuwe ministers de volgende dag.¹²³

Een vergadering van de liberalen onthult overigens dat de Regent het eens was met de oplossing van de Congo-reis. Motz liet zich ontvallen: “Le régent dit lui-même que la présence de son frère sur le territoire national est impossible.”¹²⁴ Wat bij Karels houding misschien een rol speelde, was de brief die Jules Ingenbleek – liberaal oud-minister en secretaris van Albert I – op 19 april naar Magain stuurde. Over de kwestie van de verblijfplaats van Leopold na de machtsdelegatie herinnerde Ingenbleek zich dat Albert van plan was op zijn 65ste terug te treden en in Zwitserland te gaan wonen. Albert had een verblijf in België uitgesloten, “car ma présence énerverait la liberté d’action de Léopold”. Ingenbleek adviseerde Magain om die getuigenis door te spelen aan Devèze, Eyskens en de Staercke, omdat ze misschien van pas kon komen om Leopold te overtuigen zich na de machtsdelegatie in het buitenland te installeren.¹²⁵

---

¹²¹ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 210.

¹²² “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 50. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 320.

¹²³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 50. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

¹²⁴ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 228.

¹²⁵ J. VAN OFFELEN, *La ronde du pouvoir*, pp. 108-109.

De leopoldistische pers en de Koning aanvaarden de “Congolese oplossing” niet

Van Zeeland verloor echter twee zaken uit het oog. Ten eerste moesten de partijraden of -congressen zich nog over het resultaat van de onderhandelingen uitspreken – en de liberalen liepen niet bepaald warm voor de reis naar de kolonie. Ten tweede lekte het afgesproken vertrek van Leopold naar Congo voortijdig uit in de pers. *De Standaard* en *La Libre Belgique* publiceerden artikels vol verontwaardiging over die afspraak, die ze beschouwden als een beledigende eis van de socialisten. Bovendien kon het liberale congres pas op dinsdag 25 april worden samengeroepen, wat de formatie van de nieuwe regering minimum enkele dagen uitstelde. Op 23 april stonden de zaken er bovendien een stuk slechter voor: bij de redactie van de definitieve tekst hadden onenigheden de kop opgestoken. Ondertussen werd van Zeeland naar Pregny ontboden.¹²⁶

Op 25 april keerde de formateur terug. Hij had de Koning het idee van de Congo-reis voorgesteld, met vermelding van de reserves die de CVP er over heeft. De Koning had hem een brief meegegeven waarin hij weigerde zich te engageren om het land te verlaten en – in de Staerckes woord “sur un ton assez protecteur et morigènant” – om vertrouwen vroeg. Van Zeeland speelde de brief aan de Regent door. Hij kondigde eveneens aan dat hij het oordeel van de delegaties zou vragen, en – als dat negatief was – hij zijn ontslag zou indienen. De Staercke overschouwde de steeds schaarser wordende oplossingen: “S’il remet son tablier au Prince, il donnera en même temps un conseil qui pourrait être soit la constitution d’un gouvernement “mono-partite”, soit la dissolution. Le gouvernement mono-partite lui paraît difficile.” Toen de verschillende partijen Leopolds afwijzende brief te lezen kregen, beschouwden christen-democraten en socialisten de onderhandelingen echter als afgelopen.¹²⁷

De Staercke en Eyskens waren het er over eens: “On paraît aller vers la reconduction du gouvernement suivie d’une dissolution”. De volgende dag kondigde van Zeeland echter aan dat hij de Prins toch een homogene CVP-regering met 12 ministers zou voorstellen, “laisant les portes ouvertes aux libéraux”. De Staercke viel uit de lucht: “Je ne cache pas à M. Van Zeeland que si tel est son conseil, il y a là une modification de sa mission de formateur qui est de constituer un gouvernement bi-partite sur une formule tripartite dans la question royale. Le Prince devrait lui donner, dans ce cas, un nouveau mandat [...]”. De formateur voegde daar aan toe dat hij ook bereid zou zijn als minister in de vorige regering-Eyskens een ontbindingsbesluit te tekenen.¹²⁸

---

¹²⁶ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 51-53. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 321.

¹²⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 53-54. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 321-322 en J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 221 en 322-323.

¹²⁸ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 54-55. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

Die avond kwam van Zeeland naar het Paleis met de bedoeling zijn “regering der 12” aan de Regent te presenteren. De formateur beweerde dat de liberalen wel wilden toetreden, maar dat hun congres dat een dag later eerst nog moest ratificeren. De Staercke kwam met een oplossing: de Prins zou van Zeeland vrijdag een laatste keer convoceren: “[P]uisqu’il y a encore une chance de formule bipartite, il est normal que le chef de l’État choisisse son moment lorsqu’il aura tous les éléments en mains”. Van Zeeland ging akkoord en suggereerde dit scenario ook aan Karel. Tijdens de audiëntie werd de Staercke erbij geroepen om te helpen een communiqué op te stellen dat moest verduidelijken waarom de regering nog niet gevormd was en tot vrijdag gewacht werd. Het persbericht luidde uiteindelijk: “Le Prince Régent a préféré surseoir à toute décision sur la formule gouvernementale qui lui a été présentée par le formateur, en attendant d’être mis en possession des derniers éléments de la situation.”¹²⁹

Volgens Eyskens wou de Prins “zich informeren over de ware bedoelingen van de liberalen”.¹³⁰ Volgens van Zeeland was de Regent in elk geval “de vorming van een [minoritaire] homogene CVP-regering [...] niet gunstig gezind”.¹³¹ Eyskens bevestigde dat overigens voor de interne onderzoekscommissie van de CVP op 8 september 1950.¹³² Er werd besloten de volgende dag partijvoorzitters Motz en Van der Straten-Waillet te raadplegen. Diezelfde avond belde Devèze nog naar de Staercke om de Regent voor de zoveelste keer op te roepen van Zeeland te laten vallen. De Staercke ontweek de vraag: “Je lui répons que nous n’avons aucune raison pour le faire car tout le monde discute avec lui et qu’il ne semble pas avoir perdu la confiance de personne, que le parti libéral doit prendre une responsabilité et montrer clairement ce qu’il pense.”¹³³

Donderdag 27 april werd gekenmerkt door hevige liberale druk op alle partijen om van Zeeland te laten vallen. Gillon ging op de Spaanse ambassade praten met Holvoet, die eveneens geen vertrouwen had in van Zeeland, maar van mening was “que la résistance à opposer à van Zeeland ne peut pas venir du régent”. Tijdens een audiëntie bij de Regent stelde Motz, zoals afgesproken binnen de partij, dat de persoon van van Zeeland voor de liberalen een obstakel vormde om tot de regering toe te treden. De formateur had de liberalen volgens Motz “tot driemaal toe” bedrogen. Ook zonder akkoord met de socialisten zouden ze niet tot de regering toetreden. Op de vergadering met zijn medeministers zei Motz die avond dat

---

¹²⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 56. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

¹³⁰ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 322.

¹³¹ V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 178.

¹³² “G. Eyskens n’était pas disposé à constituer un gouvernement homogène minoritaire et “il y avait du côté du Régent une résistance” contre un tel gouvernement”; in: J. GÉRARD-LIBOIS, *art. cit.*, p. 36.

¹³³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 56-57. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051.

de Regent van Zeeland zou bedanken en aanmoedigen, “mais le geste anti-van Zeeland doit venir de nous”. Gillon heeft dan weer gehoord “que la politique de de Staercke, qui est d’ailleurs celle de Spaak, est de courir l’aventure van Zeeland”.¹³⁴

De liberalen waren niet te spreken over deze houding van het Paleis, die ze consequent “la politique du pire” noemen – zijnde ontbinding van de Kamers, verkiezingen, absolute meerderheid voor de CVP en terugkeer van de Koning als “le Roi d’un parti”, gevolgd door socialistische onlusten en de troonsafstand ten voordele van Boudewijn. Motz verweet de Prins en diens entourage louter het standpunt van de socialisten te volgen – en dan vooral dat van Spaak – en de ontbinding zelfs te verkiezen boven het driepartijenprotocol. Er vielen harde woorden tijdens de vergadering: “Mozt a l’impression que le régent joue la politique du pire. De Staercke estime que l’on va de toute façon à la dissolution et qu’il vaut mieux l’affronter immédiatement”. Hoste riep over de invloed van de Staercke zelfs uit dat er “un Capelle auprès du régent” opereert. Gillon bevestigde overigens dat Holvoet hem had gezegd dat de secretaris een grote invloed had op de Regent. Devèze merkte wat treurig op: “[D]e Staercke exerce une action sur le prince régent, mais on attend au Palais que nous rejctions van Zeeland”. Van Glabbeke vond het desavoueren van van Zeeland de taak van de Regent. Hij was erg scherp voor de Prins en zijn entourage: “On a critiqué le pouvoir personnel de Léopold III mais on a maintenant “plein le dos” de voir Spaak dans la voiture de de Staercke. La tendance au Palais (du régent) est la politique du pire, avec comme conséquence l’assassinat du parti libéral.”¹³⁵

Mundeleer stelde voor op het congres een “front unique” te vormen tegen van Zeeland: “Alors le régent, pouvant se baser sur l’opposition de l’un des deux partis à van Zeeland, ne marchera pas avec ce dernier”. De Vlaamse liberalen Lilar (“le régent peut parler aujourd’hui, c’est-à-dire repousser van Zeeland avant que le parti libéral n’y soit obligé”) en Van Glabbeke (“le régent devrait agir avant le Congrès libéral”) vonden dat het Paleis de verantwoordelijkheid voor het wegsturen van de formateur moest nemen. Mundeleer hield vol dat de liberalen Karel daarbij moesten helpen. Rey stemde daarmee in: “Le régent ne peut retirer le mandat d’un formateur avant que la preuve soit faite que celui-ci a échoué. Le régent attend de savoir si le parti libéral marche ou non avec van Zeeland.”¹³⁶

De Regent liet Motz aan Van der Straten-Waillet de liberale weigerin meedelen. De CVP-voorzitter vond daarom dat enkel nog de vorming van een homogene regering of – indien die onmogelijk bleek – de ontbinding van de Kamers mogelijk waren. Uit de Staerckes nota’s

---

¹³⁴ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, p. 225; “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 57. ULB, *Papiers personnels de Staercke*, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 323; V. DUJARDIN, *Gaston Eyskens tussen koning en regent*, p. 178.

¹³⁵ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 228-230; H. VAN GOETHEM, “Prins Karel”, p. 115.

¹³⁶ J. VAN OFFELEN, *Les libéraux contre Léopold III*, pp. 231-232.

blijkt dat de secretaris van de Regent niet voor de homogene regering te vinden was, over een gesprek met de Prins na het verstreken van Van der Straten-Waillet noteerde hij: “Lui signale la possibilité de dissolution avec le gouvernement Eyskens reconduit, à la condition que ce soit d’accord avec le P.S.C. car sinon on ne trouverait pas de successeur à M. Van Zeeland. Il est aussi possible que M. Van Zeeland s’efface pour laisser appeler M. Eyskens.”¹³⁷ Die middag kwam van Zeeland plotseling de Staercke vertellen dat hij het momentum voor de homogene regering niet langer opportuun vond. Ofwel zou de regering-Eyskens het protocol moeten uitvoeren, ofwel moest de Regent de Kamers ontbinden.¹³⁸

Op hun Congres sloten de liberalen ondertussen medewerking aan een regering-van Zeeland uit. De liberale partij formuleerde haar exclusieven tegen de persoon van de formateur. Van Zeeland zelf was overtuigd geraakt dat de ontbinding van het Parlement onder de regering-Eyskens de beste oplossing was. Hij poogde nog een laatste keer de “dissolution” te vermijden door Eyskens, Segers of Duvieusart te vragen de formatie van hem over te nemen en opnieuw contact te nemen met de liberalen. Duvieusart aanvaardde. De houding van liberalen en christen-democraten over het protocol en de inbreng van de socialisten lagen echter te ver uit elkaar.

Van Zeeland besloot daarom de Prins de volgende ochtend de ontbinding van het Parlement te adviseren.¹³⁹ Of zoals Pirenne de houding van van Zeeland beschrijft: “[I]l se borna à s’en remettre à la décision du Régent, ce qui équivalait à dire qu’il acceptait la dissolution des Chambres”.¹⁴⁰

De ochtend van 29 april belde Devèze de Staercke op met een volledig achterhaald voorstel: “[I]l faut que le Prince ne fasse pas la dissolution, nomme M. Eyskens comme formateur et que celui-ci continue les négociations”. De Staercke antwoordde dat dat scenario onmogelijk was, aangezien de Eerste Minister de vorige avond nog geweigerd had de regeringsvorming over te nemen. Hij stelde Devèze voor te proberen Eyskens te overtuigen. Indien dat lukte, zou het Paleis daar rekening meer houden. Devèze telefoneerde daarop naar de Eerste Minister, “disant que M. Eyskens allait être désigné comme formateur et chargé de continuer les négociations”. In grote verwarring vroeg Eyskens de Staercke om uitleg. De secretaris van de Prins was “ontstemd” over de handelswijze van Devèze en ontkende dat hij ooit iets dergelijks had toegezegd. Gerustgesteld zwoeren Eyskens en de Staercke nogmaals trouw

---

¹³⁷ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 57. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., p. 323.

¹³⁸ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, p. 58. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., p. 323.

¹³⁹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 59-60. ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., pp. 323-324.

¹⁴⁰ J. PIRENNE, Mémoires et notes politiques, Verviers, Marabout, 1975, p. 440.

aan een snelle ontbinding van het Parlement.¹⁴¹ Devèze had de Staercke wel degelijk verkeerd begrepen, want tijdens een vergadering met de liberalen die ochtend hield hij bij hoog en bij laag vol dat de Regent geen ontbindingsbesluit zou tekenen. Eyskens was volgens Devèze tegen de ontbinding gekant en zou de nieuwe formateur worden.¹⁴²

Om 11u45 arriveerde van Zeeland bij de Prins, met de suggestie het Parlement te ontbinden. “Le Prince décide [...] de convoquer M. Eyskens et, en fin de réunion, d’appeler M. Devèze pour bien lui prouver qu’il n’y a pas moyen de faire autre chose que la dissolution.” In de antichambre tekende Eyskens het ontbindingsbesluit in twee exemplaren. Eén wilde men aan Devèze voorleggen, maar als die niet wou tekenen, zou de Vleeschauwer de “contresign” leveren. De Prins plaatste zijn handtekening op het exemplaar voor de Vleeschauwer, maar niet op dat van Devèze: “[I] préfère ne pas sembler lui imposer la signature”. Devèze wenste inderdaad geen handtekening te leveren, waarop De Vleeschauwer onmiddellijk toezegde.

Het Kabinet van de Regent publiceerde een communiqué waarin het ontslag van de regering-Eyskens werd geweigerd en de Eerste Minister gevraagd werd het Parlement te ontbinden. Devèze pleit nog tevergeefs tegen de “dissolution” – na de bekendmaking van het besluit bood hij de Staercke zelfs de regeringsdeelname van de Vlaamse liberalen aan – maar hij faalde. Het Kabinet van Eyskens communiceerde aan de pers dat het ontbindingsbesluit de volgende dag in het Staatsblad zou verschijnen. Nieuwe parlementsverkiezingen waren gepland voor 4 juni.¹⁴³ Van Zeeland meldt nog dat de Regent na een gesprek met Weemaes te weten was gekomen “dat de koning ook zijn akkoord had gegeven” over de ontbinding van het Parlement.¹⁴⁴ Motz bleef in de hele zaak een persoonlijke politiek van de Regent zien: via de ontbinding, en de “margaille” die er op zou volgen, wou Karel de Koning verhinderen terug te keren.¹⁴⁵

Besluit

De CVP-liberale regering van Eyskens was verdeeld over de uitkomst van de volksraadpleging. De Koning besliste, na raadpleging van de regeringspartijen, om niet af te treden en een stemming in de verenigde Kamers over de wet van 19 juli 1945 af te wachten. Eyskens

---

¹⁴¹ “Notes politiques de mars à avril 1950”, Archief ULB, Papiers personnels de Staercke, 170PP/051, II, p. 61; G. EYSKENS, op. cit., p. 324.

¹⁴² J. VAN OFFELEN, Les libéraux contre Léopold III, p. 242: “Devèze: c’est une certitude humaine: le régent ne dissoudra pas. van Zeeland n’aura pas l’investiture. Le suivant sera quelqu’un qui partage nos idées.”; p. 246: “Devèze: il n’y aura pas de dissolution” en p. 248: “Devèze: [J]’ai téléphoné à Eyskens pour lui dire que la dissolution provoquerait encore quarante jours de gâchis. [...] Eyskens m’a donné raison.”

¹⁴³ “Notes politiques de mars à avril 1950”, II, pp. 61-62. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/051; G. EYSKENS, op. cit., pp. 324-325

¹⁴⁴ V. DUJARDIN, Gaston Eyskens tussen koning en regent, p. 179.

¹⁴⁵ H. VAN GOETHEM, Prince Charles, p. 359.

bood, op aanstoken van de liberalen, het ontslag van zijn regering aan. De Regent fulmineerde ondertussen tegen de pogingen van De Vleeschauwer en van Zeeland om Leopolds wensen in vervulling te laten gaan. Zowel de informatie-opdrachten van Eyskens en Carton de Wiart als een verdeelde Kroonraad leverden geen oplossing op.

Tegen het advies van zijn entourage en Eyskens in stelde Karel daarop de liberaal Devèze aan als formateur, met als opdracht tripartite samen te stellen. Voor het geval die regeringsvorming zou falen, kreeg Devèze van de Prins op voorhand een getekend besluit mee dat de ontbinding van het Parlement regelde. In beide gevallen zou de toekomst van het Regentschap daarmee een tijdje verzekerd zijn. Een tripartite met de socialisten sloot de terugkeer van de Koning sowieso uit, en de ontbinding van het Parlement verhinderde dat de verenigde Kamers konden worden samengeroepen om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. Een andere mogelijkheid was dat Devèze tijdens de formatie de Koning tot aftreden zou kunnen bewegen, een scenario waarbij de Regent eveneens zijn zin kreeg.

De Staercke moest zich weren als een duivel in een wijwatervat om de Regent af te scherpen van de vele beschuldigingen binnen de rechtse pers en de CVP. De secretaris van de Prins stelde in de eerste plaats Eyskens voor zijn verantwoordelijkheid. Hij moest zijn partij kalmeren, want hij had Karel de ontbinding aangeraden. Ondermeer in de zaak-Van der Straten-Waillet, waarin CVP-voorzitter zijn twijfels uitdrukte over de grondwettelijkheid van de ontbinding, stelde de Prins voor om Eyskens de kastanjes uit het vuur te laten halen. Keer op keer verdedigde de Staercke de grondwettelijkheid van de keuze van de Regent, die de crisis wenste op te lossen in onafhankelijk overleg met zijn ministers en alle partijen, en niet op aanstoken van de christen-democraten. Niettemin was een erg emotionele Regent zwaar onder de indruk van de hysterie die zijn keuze voor Devèze had voortgebracht.

De Staercke en Eyskens besloten om de overrijverige Devèze af te remmen bij zijn formatiepoging. Toen de CVP niet van de ontbinding overtuigd kon worden en Devèze een vruchteloos bezoek aan Pregny had aflegd, schaalden de Staercke en Eyskens zich achter twee andere mogelijke initiatieven. Het eerste was een plan van Spaak en Pirenne om van Boudewijn tijdelijk de “luitenant-generaal van het Koninkrijk” te maken, het tweede was een regeringsvorming door van Zeeland, in de hoop dat hij niet zou slagen een homogene CVP-regering op de been te helpen. Devèze bood zijn ontslag aan en gaf de Regent eveneens de raad van Zeeland de regeringsvorming voor te stellen.

Spaaks plan faalde en van Zeeland werd in de formateursrol gepusht. De drie weken die daar op volgden, zouden de Regent en zijn entourage zich in allerlei bochten moeten wringen om van Zeelands plannen te doorkruisen. Zo vroeg de Regent enkele dagen bedenktijd toen van Zeeland hem net voor Pasen een homogene CVP-regering met enkele linkse buitenparle-

mentairen voorstelde. Karel wou de op handen zijnde socialistische verzoeningspogingen nog een kans gunnen, en ook de liberalen trokken aan zijn mouw opdat hij de formatie niet zou aanvaarden. Zo dwarsboomde de Staercke een charmeoffensief van van Zeeland bij de liberalen, door Spaak ertoe te brengen de socialistische verzoeningsformule van de machtsdelegatie op te geven.

Toen ook een compromisvoorstel van Eyskens faalde, aanvaardde de Regent de “regering der 15”. Ondertussen was Leopold echter geen voorstander meer van de homogene regering, en hoopte ook van Zeeland stilletjes dat Karel zich tegen zijn formatie zou verzetten. Verbouwereerd moest de formateur de Regent bijkomende consultaties suggereren. Daaruit werd duidelijk dat Karel de “regering der 15” wou doordrukken omdat hij vermoedde dat van Zeeland niet het vertrouwen van het Parlement zou krijgen. De Staercke was minder zeker van zijn stuk. Hij vroeg aan alle partijkopstukken om Karel te suggereren van Zeeland te laten vallen en terug te keren naar een verzoeningsprocedure onder de regering-Eyskens. De Regent had hun adviezen echter ontwijkend bejegend en toonde zich tegenover de Staercke nog steeds voorstander van de ontbinding van het Parlement. Uiteindelijk was het Eyskens die van Zeeland kon overtuigen, door Pirenne de ware gevoelens van de Koning over de “regering der 15” te laten onhullen. Driepartijenoverleg leidde tot de formule van de bevoegdheidsdelegatie. Ondertussen stuurde de Staercke zijn collega Magain uit om de geëxalteerde journalisten van *La Libre Belgique* wat in te tomen – evenwel zonder veel succes.

Van Zeeland ging de bevoegdheidsdelegatie aan de Koning voorleggen en keerde terug met Leopolds beroemde radiotoespraak van 15 april 1950. Op het laatste nippertje besloten Karel en de Staercke af te zien van hun eis om de speech eerst te mogen inkijken, zodat de Regent geen verantwoordelijkheid zou dragen voor de koninklijke boodschap. Tijdens het driepartijenoverleg dat volgde, zetten de liberalen de Regent er toe aan om de regering-Eyskens opnieuw in het zadel te brengen. Op die manier zou de Koning niet terugkeren met van Zeeland als Eerste Minister. De snelle afwikkeling van het overleg resulteerde in het “protocol van 20 april”, wat de liberale plannen doorkruiste. Een geschil over de verblijfplaats van de Koning na de machtsdelegatie deed het hele protocol in de prullenmand belanden.

De Staercke verwachtte zich aan het herrijzen van de regering-Eyskens, maar van Zeeland stelde de Regent onverwacht toch een homogene CVP-regering voor. Er werd afgesproken te wachten tot na het liberale congres alvorens een beslissing te nemen. De liberalen vonden zich in de hoek gedrumd door het Paleis, dat hen stilzwijgend vroeg om regeringsdeelname uit te sluiten opdat van Zeeland zou falen. Het alternatief was namelijk “la politique du pire”: de nieuwe regering in de minderheid gesteld voor het Parlement, ontbinding van de Kamers, een zware verkiezingsnederlaag voor de liberalen, absolute meerderheid

voor de CVP, terugkeer van de Koning, socialistische onlusten en troonsafstand. De liberalen verweten de Regent een persoonlijke politiek die steeds bij die van de socialisten aanschurkte. Toch waren ze verplicht op hun congres regeringsdeelnemers uit te sluiten.

Dat de Regent en zijn entourage nooit écht de bedoeling hadden om van Zeeland wérkelijk van start te laten gaan met zijn homogene regering, blijkt ook uit een anekdote van de Staercke, waarmee ik dit hoofdstuk wil afsluiten. De secretaris van de Prins beschrijft hoe Churchill hem opbeurde tijdens crisis na de volksraadpleging: “[Het] was in april 1950, aan het einde van een uitputtende dag. Al wekenlang poogde van Zeeland hardnekkig een rechtse regering te vormen. De Prins stond geheel alleen voor alle moeilijkheden. Urenlang was ik aan zijn zijde gebleven en had ik met hem allerlei gevaarlijke klippen op het nippertje weten te vermijden.” Toen rinkelde de telefoon: het was Churchill, die informeerde naar de stand van zaken. Nadat de Staercke hem de situatie had uitgelegd, moedigde de Brit hem aan: “Don’t worry too much and hold on. Hold on, my boy, you will win in the end.”¹⁴⁶

Churchill had gelijk. Van Zeeland gaf zijn voornemen een homogene regering te vormen op, en op 30 april ontbond de Regent het Parlement. Ofwel zou de kiezer de kaarten herschudden ten nadele van de CVP, ofwel zouden de christen-democraten een absolute meerderheid halen en de Koning daadwerkelijk “le Roi d’un parti” zijn geworden. Beide gevallen brachten Leopolds troonsafstand een grote stap dichterbij.

---

¹⁴⁶ A. DE STAERCKE, Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwesitie, Tielt, Lannoo, 2003, pp. 235-236.

XIV.

DE ONTKNOPING VAN DE KONINGSKWESTIE – ACHTERHOEDEGEVECHTEN VAN DE PRINS EN DE CARLISTEN

“C’est un gangster tout simplement.”

Prins Karel aan Alfred Bastien over Leopold, 7 oktober 1950. J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *Léopold III: de l’an 40 à l’effacement*, Brussel, Éditions Pol-His, 1991, p. 263.

Op 4 mei 1950, enkele dagen na de ontbinding van het Parlement, stuurde Gutt een brief aan de Staercke met zijn inschatting van de voorbije anderhalve maand. Hij was niet echt tevreden over de wending die de Koningskwestie had genomen:

“Naturellement, j’ai été content de voir la dissolution décidée: c’est un échec à Léopold III, à van Zeeland, et à ce qu’ils représentent. Mais quel dommage que la décision n’ait pas eu lieu au moment où nous la croyions acquise, il y a maintenant près de 40 jours! Quand j’avais quitté Devèze le 25 au matin, il était tout-à-fait d’accord avec moi pour reconnaître que la dissolution s’imposait. A ce moment-là l’enjeu était clair: retour du Roi ou abdication. Et en cas de retour, (c’est-à-dire en cas de majorité PSC absolue) c’étaient le PSC et le Roi qui prenaient toutes les responsabilités.”

“Aujourd’hui malheureusement, la situation n’est plus la même. On a négocié depuis un mois, le Roi a pris ce qu’il y avait de bon pour lui dans les propositions faites et, à chaque étape, a marqué un point. Sans la bienheureuse maladresse de van Zeeland, les Libéraux étaient prêts à accepter le fameux protocole qui, malgré le faux-semblant de la lieutenance générale, équivalait à très peu près au retour inconditionnel. Je sais bien que tout les partis vont dire maintenant que le protocole n’existe plus et qu’on repart à zéro. Malheureusement, on ne repart jamais à zéro, et si la situation postélectorale reste à peu près la même que l’actuelle, avec ou sans majorité absolue du PSC, on verra probablement les négociations reprendre où on les avait laissées, il y a quelques jours. C’est ce que je redoute le plus.”

“Par son discours radiodiffusé le Roi a montré qu’il était enfin éveillé au grand péril qui le menace: celui de rentrer comme le Roi d’un parti. De sorte que même si les Catholiques avaient une majorité absolue, je pense bien qu’ils feraient tout ce qu’ils pourraient pour faire un gouvernement de coalition et trouveraient – j’en ai bien peur après ce qui vient de passer – des Libéraux pour les y aider. Si au contraire le parti libéral décidait d’interdire à ses membres de faire partie d’un gouvernement PSC, la situation évidemment serait améliorée. Mais j’ai peur que les Gillon, les van Glabbeke, les Motz, les Hoste, les Coulonvaux empêchent

semblable décision d'être prise alors que j'ai l'impression qu'elle correspond tout de même à l'opinion de la grosse majorité du parti libéral. Quand vous aurez quelques instants, vous seriez gentil de me dicter quelques mots pour me donner la "stimmung" générale."¹

CVP en BSP winnen de verkiezingen – Duviensart wordt de Regent als formateur opgedrongen

De verkiezingen stonden vanzelfsprekend volledig in het teken van de Koningskwestie. De CVP voerde campagne voor de absolute meerderheid en de terugkeer van de Koning, de BSP waarschuwde de kiezer voor de "klerikale dictatuur" en eiste Leopolds troonsafstand. Het werd een zeer bitsige campagne tussen socialisten en christen-democraten. Aan rechterzijde hield Eyskens zich als premier een beetje op de vlakte, maar De Vleeschauer, Carton de Wiart en Struye pleitten onomwonden voor de onmiddellijke terugkeer van de Koning. Via de Staercke liet de Regent aan de Eerste Minister zijn ongenoegen blijken over dat geëxalteerde leopoldisme in de verkiezingstoespraken van de meest royalistische fractie binnen de CVP. Pirenne liet ondertussen horen dat de Koning zich niet tegen een homogene christen-democratische regering zou verzetten indien ze de terugkeer zou verzekeren.² Karel was de hele verkiezingsstrijd lang hypernervuus. Kettingrokend, "très déprimé" en amper de tijd nemend om te slapen en te eten, bracht hij zijn dagen door. Enkel schilderen met Bastien leek hem wat op te fleuren.³

Tijdens de verkiezingen van 4 juni 1950 haalde de CVP in Kamer en Senaat de absolute meerderheid. Ook de socialisten wonnen nog terrein, ten koste van de liberalen en de communisten. Karel leek bijzonder opgetogen met het resultaat van de verkiezingen. Bastien beschrijft een bezoek aan het Paleis twee dagen na de stembusgang: "Je le trouve souriant, mais vraiment heureux." Karel zei aan zijn leermeester: "J'avais parlé avec Destaecke [sic] qui est un as en politique belge, que les PSC auraient une pauvre petite majorité, que les socialistes feraient un bond en avant d'au moins dix sièges [...], que les libéraux trouillards en feraient les frais avec les pauvres communistes réduits à leur ancien effectif."⁴ De Regent was duidelijk opgetogen over de uitslag, en zag zich een nieuwe rooms-rode coalitie aftekenen.

Dat de regeringsvorming een CVP'er toekwam, daarvan was iedereen wel overtuigd. Op 5 juni eiste het Nationaal Comité van de CVP het einde van het Regentschap en de terugkeer

---

¹ Brief van Gutt aan de Staercke, 4 mei 1950. "Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)", AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 1.

² G. EYSKENS, *De Memoires*, Tielt, Lannoo, 1994, pp. 326-327.

³ Dagboeknotities van Bastien, mei 1950. V. MONTENS, *La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d'Alfred Bastien, artiste peintre*, Brussel, ULB, 1990 (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), p. 212.

⁴ Dagboeknotitie van Bastien, 6 juni 1950. V. MONTENS, *op. cit.*, pp. 212-213.

van de Koning, onder een homogene christen-democratische regering. Duvieusart was de kandidaat-formateur die van Zeeland, De Vleeschauwer en de entourage van de Koning op het voorplan duwden. Duvieusart was een overtuigd leopoldist en bovendien een Waal, wat niet onbelangrijk was in het licht van het resultaat van de volksraadpleging.⁵

De Prins-Regent was het niet eens met de vorming van een homogene CVP-regering, noch met de neiging om Duvieusart dat kabinet te laten vormen. Hij was van plan op zijn strepen te gaan staan en een rooms-rode coalitie op de been te helpen. Dat blijkt alvast uit de volgende passage in Eyskens' memoires, over de dag na de verkiezingen: "In een nota die [Karels] secretaris aan mijn kabinetschef richtte, gaf de prins-regent te kennen dat hij de Koningskwestie geregeld wou zien vooraleer de regering gevormd werd. De regent wou mij aanstellen als formateur en wenste dat ik in het gezelschap van zijn secretaris naar de koning in Pregny zou gaan. Indien een 'behoorlijke' oplossing voor de Koningskwestie kon worden uitgewerkt, zouden de socialisten volgens de regent bereid zijn deel te nemen aan een regering onder leiding van een CVP'er. De voorkeur van de socialisten voor de taak van regeringsleider ging naar verluidt naar mij uit. Jean Duvieusart bleek, aldus de prins-regent, niet de aangewezen persoon om een overeenkomst met de socialisten te bereiken. Indien ik een formatieopdracht zou weigeren, zou de regent uitkijken naar een andere, voor de socialisten aanvaardbare CVP-politicus. Eventueel kon ik een informatieopdracht krijgen indien mijn voorkeur daarnaar uitging. In ieder geval raadde de prins-regent mij aan 'goed na te denken' als ik hem het ontslag van de regering aanbood en hij herinnerde eraan dat het tot zijn prerogatieven behoorde een formateur aan te stellen."⁶

Eyskens bood een dag later het ontslag van zijn regering aan, maar ging niet op de suggestie van de Regent in. Hij kon niet alleen moeilijk het standpunt van zijn partij verloochenen, ook persoonlijk was de Eerste Minister ervan overtuigd dat enkel een koningsgezinde Waal de terugkeer van Leopold kon bewerkstelligen. De CVP schoof daarop Duvieusart naar voren. Karel diende zich bij die keuze neer te leggen – zij het dat "le moins qu'on peut dire est qu'il le fait sans enthousiasme".⁷

In zijn memoires over de terugkeer van de Koning verbaasde Duvieusart zich over de atmosfeer waarin hij door de Regent in audiëntie werd ontvangen. Het koele contact met Karel verschilde sterk van de hartelijke contacten die hij met de Prins had meegemaakt als lid van de regering-Spaak – zelfs al wist de Regent toen al dat Duvieusart voorstander was van de terugkeer van Leopold. Op 6 juni gedroeg Karel zich helemaal anders: "Lorsqu'il me reçut, le 6 juin 1950, le Prince me déclara que le P.S.C. lui demandait, ou plutôt lui avait dit, qu'il devait me charger de former le gouvernement – que son frère était le Roi d'un

---

⁵ V. DUJARDIN, *Jean Duvieusart (1900-1970): Europe, Wallonie-Bruxelles, Léopold III*, Gerpennes, Quorum, 2000, p. 62 en 103 ; G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 328.

⁶ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 328.

⁷ "Dossier 'Question Royale'". *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1974, nr. 646, p. 34.

parti,... Il parlait comme s'il ne prenait aucune responsabilité, comme si ce n'était pas lui qui agissait." Duvieusart sprak de Regent tegen, noemde zijn aanstelling logisch en kondigde aan dat hij een homogene CVP-regering zou vormen om de terugkeer van de Koning te bewerkstelligen.⁸

Een dag later had de formateur zijn lijst met CVP-ministers al rond. Hij legde ze aan de Regent voor: "Il a marqué son accord, sans plus, se tenant à la même attitude que la veille et il a fixé la prestation de serment au lendemain." Ook de eedaflegging haspelde de Prins zo snel mogelijk af: "La prestation de serment se réalisa de la façon la plus expéditive et ne dura que quelques instants." Het is duidelijk dat de Regent met dit minimum aan protocol zijn afkeuring voor de homogene CVP-regering wil laten blijken. Volgens minister van Openbare Werken Albert Coppé werd de houding van de Regent na 8 juni echter milder.⁹ Duvieusart bevestigt dat: "Je crois me souvenir d'avoir revu plusieurs fois le Prince, dans la suite. Son attitude, après le 8 juin, fut beaucoup plus favorable qu'au moment de la constitution du gouvernement."¹⁰

Karel leek zich neer te leggen bij de situatie, zij het niet zonder hevige emoties. Bastien beschreef in zijn dagboek hoe hij samen met de Prins hun schilderatelier in het Paleis ont-ruimde: "Il était... sur le fil du rasoir. Il venait de congédier définitivement le pauvre Monsieur Duvieusart qui se croit maître de l'heure. La rupture est totale et on attend Léopold III. On fait même le vide pour lui."¹¹ Toch moet Karel een zekere frustratie gevoeld hebben over de nakende terugkeer van de Koning. Het uiteindelijke doel van de Regent en zijn entourage was immers Leopolds troonsafstand, waarna een goed opgeleide Boudewijn de nieuwe Koning zou worden. Een mooi voorbeeld van de lichte rancune die overheerste in de entourage van de Prins is het document dat de Staerckes goede vriend André Motte op 22 juni naar hem opstuurde. Het was een foto van de echtgenote van een attaché op de Belgische ambassade te Rome, die een révérence maakt voor Leopold en Liliane Baels tijdens hun bezoek aan de Italiaanse hoofdstad. Cynisch had Motte de prent "L'hommage à la Souveraine, avant la lettre" getiteld. De Staercke had er in potlood naast geschreven: "Ceux qui courent déjà! On en verra d'autres."¹²

Een socialistische huldemanifestatie voor de Regent – "Le Régent d'un parti"?

Op 8 juli 1950 organiseerde het socialistische Comité voor Gemeenschappelijke Actie een massale huldebetoging ter ere van de Regent. De manifestatie maakte deel uit het anti-

---

⁸ J. DUVIEUSART, *La question royale, crise et dénouement*, Brussel, Éditions Complexe, 1986, p. 72.

⁹ V. DUJARDIN, *Jean Duvieusart (1900-1970)*, p. 106.

¹⁰ J. DUVIEUSART, *op. cit.*, p. 73.

¹¹ Dagboeknotitie van Bastien, 4 juli 1950. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 170.

¹² Brief van Motte aan de Staercke, 22 juni 1950. "Dossier Roi", AMBZ, *Papieren de Staercke*, nr. 18.289, II, 2.

leopoldistische actieplan van het Comité, en ging de uitdijende stakingen vooraf die in de dagen voor de terugkeer van de Koning gepland waren. De optocht lokte tussen de 50.000 en de 100.000 manifestanten naar Brussel – al naargelang de bron leopoldistisch of socialistisch was. Vooraan de stoet liep een Leuvense socialistische turnkring met drie gigantische portretten van Koning Albert, Koningin Astrid en Prins Karel. Die symboliseerden de steun van de BSP aan een visie op de monarchie zoals, in hun ogen, Albert en de Regent die deelden. Het portret van Leopolds overleden echtgenote was een orgelpunt in de modercampagne die *Le Peuple* de hele Koningskwesie lang ten opzichte van Lilian Baels had gevoerd.

Op de borden die de manifestanten met zich meedroegen, vielen politieke slogans te lezen die Regent duidelijk tegenover zijn broer wilden afzetten. De leuzen roemden de kwaliteiten van Prins Karel, vanzelfsprekend om te impliceren dat Leopold ze niet bezat. Enkele voorbeelden: “La Wallonie rend hommage au Chef de l’Etat”, “Honneur au Régent, respectueux de la Constitution”, “Honneur au Régent, avec lui les Belges sont restés unis”, “A bas le pouvoir personnel” en ten slotte: “Malheur à qui déchire le pays”. Ook de verwijzingen naar Karels verblijf in het verzet op het einde van de oorlog werden steeds frequenter: “Pour les adversaires de Léopold III, le but était d’opposer l’image du ‘prince du maquis’ à celle de ‘l’homme de Laeken’.”¹³ Kreten die het aftreden van Leopold eisten waren niet van de lucht. De thema’s van de Prins-Weerstander en de trouw aan de geallieerden stonden voorop. Hoezeer de hulde aan de Regent ook oprecht was, de bedoeling was duidelijk: “En fait, l’hommage ne fut qu’un prétexte pour atteindre le Roi.”¹⁴

Diezelfde antagoniserende trend zet zich door in het artikel “Un solennel avertissement” dat Spaak in *Le Peuple* van 13 juli liet afdrukken. De socialist stelde dat de leopoldisten niet zonder hypocrisie hun steun tegelijkertijd aan de Koning én de Regent konden betuigen:

“Il faut en effet toute la subtilité des consciences sociales-chrétiennes pour pouvoir témoigner le même amour et le même respect aux deux frères, car leur conduite depuis la guerre s’oppose de la manière la plus absolue.”

“L’un, le Régent, n’a pas douté de l’avenir de la Belgique, est resté fidèle à nos alliés, s’est jeté dans la Résistance, a évité tout contact avec l’occupant, a préféré le maquis à la déportation et, devenu Chef de l’Etat, s’est fait une règle d’agir toujours d’une manière scrupuleusement constitutionnelle. “L’autre, le Roi, nous savons ce qu’il a fait dans chacun de ces domaines.”¹⁵

---

¹³ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *Léopold III: de l’an 40 à l’effacement*, Brussel, Éditions Pol-His, 1991, p. 270.

¹⁴ J. CLEEREMANS, *Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l’exil à l’abdication*, Brussel, Didier Hatier, 1989, pp. 231-232; C. POEDTS, *Prins Karel (1903-1983)*, Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, pp. 57-58

¹⁵ *Le Peuple*, 13 juli 1950.

De teneur was duidelijk: de Koningskwestie kwam voor de socialisten neer op een keuze tussen Koning of Regent.

Naar aanleiding van het beëindigen van het Regentschap, en de vele huldeblijken die de Prins dagelijks ontving, publiceerde het Karels entourage het volgende communiqué:

“Le Comte de Flandres regrette de ne pouvoir répondre individuellement aux multiples témoignages de sympathie qui Lui ont été adressés à l’occasion de la fin de la Régence. Il envoie à tous ceux qui ont pensé à Lui l’expression de Sa gratitude ainsi que Ses souhaits pour leur bonheur et leur prospérité. Il forme, en même temps, les vœux les plus ardents pour la Patrie qu’Il a eu l’honneur de servir”.¹⁶

De Prins stuurde ook het volgende beleefde briefje naar zijn moeder:

“J’ai été très sensible à l’attention que vous avez eue de vous associer aux belges qui ont voulu me remercier. Une pensée de gratitude m’unit à ceux dont le concours m’a permis de remplir une tâche difficile. Je sais dans quelle mesure vous m’avez aidé et la fin de la Régence me fournit l’occasion de vous exprimer les sentiments que j’éprouve à cet égard.”¹⁷

Partijpolitieke achterboedegevechten met Prins Karel als inzet

Sedert 6 juli waren de Verenigde Kamers samengekomen om de wet van 19 juli 1945 toe te passen. De eerste dag had de Staercke vanuit de koninklijke loge een tijdlang het schouwspel bijgewoond. Door talrijke discussies, procedurekwesties en verdragingsmanoeuvres van de oppositie werd het naderende einde van het Regentschap nog twee weken uitgesteld.

Op 11 juli kondigde Duvieusart in het Parlement aan dat de regering hulde zou brengen aan de Regent. Spaak vroeg om de tekst van de hommage eerst aan het Parlement voor te leggen. Hij stelde ook op eigen houtje een boodschap voor, namelijk het telegram dat op het eind van de socialistische massamars aan de Prins was overhandigd: “In dat telegram werden vanzelfsprekend de verdiensten van de regent onderstreept, maar werd de koning tegelijk op een indirecte manier aangevallen. De Schryver repliceerde vinnig op Spaaks suggestie door te zeggen dat de Kamers geen hulde moesten brengen aan prins Karel voor zijn houding tijdens de bezetting, wat in het telegram uitvoerig werd gedaan, omdat de prins

---

¹⁶ “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

¹⁷ Brief van Karel aan Elisabeth, 11 juli 1950. “Diverses correspondances avec le Prince Charles (1944-1950)”, AMBZ, Papieren de Staercke, nr. 18.289, II, 1.

toen nog geen regent was.” De Schryver wees er ook malicieus op dat vele socialisten in 1944 de kandidatuur van Karel voor het Regentschap niet hadden gesteund.”¹⁸

Op 20 juli 1950 kwamen de Kamers uiteindelijk samen om de wet van 19 juli 1945 uit te voeren. Alle CVP'ers, enkel gesteund door de Ieperse liberaal Lahaye, stemden voor het beëindigen van de onmogelijkheid om te regeren. De stemming werd gevolgd door het opdragen van het huldeadres aan de Regent. De oppositie had voor het beëindigen van het Regentschap het Parlement in een onbeschrijfelijk tumult verlaten. De liberalen keerden nog even terug om zich achter de parlementaire hommage aan de Regent te scharen, maar de socialisten en communisten begaven zich onder leiding van Spaak naar het Koninklijk Paleis om er een onafhankelijke hulde aan de Prins te brengen.

Toen de Belgische vlag gestreken werd, die sinds het begin van het Regentschap wapperde boven de vleugel waar de Prins verbleef, klonk er een laatste “Vive le Régent!” onder de op het Paleizenplein verzamelde socialistische parlementairen.¹⁹ Karel liet zich echter niet zien aan zijn aanhangers. Ook de volgende dag, toen een kleine BSP-delegatie onder leiding van Buset hommage wou brengen aan de Regent, verklaarde de Prins hen wegens “ziekte” niet te kunnen ontvangen. In werkelijkheid had Karel zich al teruggetrokken in Raversijde, om Leopold bij diens terugkeer niet te hoeven ontvangen.²⁰

In de laatste dagen van zijn regeerperiode was Karel overigens nog zwaar in aanvaring gekomen met De Vleeschauwer, de leopoldistische Minister van Binnenlandse Zaken. De socialist Bohy stelde op de laatste dag van het Regentschap nog een parlementaire vraag over het incident in de Verenigde Kamers. Op de uitnodiging die de parlementsleden ontvangen hadden voor het militair défilé op de nationale feestdag, twee dagen later, stond het Paleizenplein vermeld als locatie. Achteraf werd dat gewijzigd naar het Halfeeuwfeestplein, en Bohy vroeg zich af waarom.

De Vleeschauwer wimpelde de vraag af, omdat hij erg verveeld was over het conflict met de Regent dat achter de wijziging verscholen zat: “[A]rbeiders [waren] in opdracht van De Vleeschauwer drie dagen voor de nationale feestdag begonnen met de oprichting van tribunes op het Paleizenplein. Baron Papejans van het Hof had die werken echter doen stopzetten, omdat het paleis er niet van op de hoogte was gebracht. De Vleeschauwer had dan een brief geschreven aan baron Papejans waarin hij de prins-regent uitnodigde om het troependéfilé op de nationale feestdag bij te wonen. Tevens had hij een brief gericht aan kolonel van Nerom met de vraag het paleis en het Paleizenplein ter beschikking te stellen van de regering. De prins-regent, die diep gekwetst was door het eigengereide optreden van De Vleeschauwer, antwoordde deze laatste dat hij weigerde het Te Deum en het défilé bij

---

¹⁸ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 329.

¹⁹ H. VAN GOËTHEM, “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: *Jours de guerre. Jours de paix*, Brussel, Dexia, 2001, p. 360.

²⁰ J. CLEEREMANS, *op. cit.*, pp. 231-232.

te wonen. De prins-regent ging er van uit dat men hem in zijn hoedanigheid van staats-hoofd en legeraanvoerder vooraf had moeten consulteren en dat volgens de traditie een défilé op het Paleizenplein enkel kon worden georganiseerd indien het staatshoofd er aan deelnam. Hij had daarom de wens uitgedrukt dat het défilé niet op het Paleizenplein zou doorgaan.”²¹ De Regent verschoot zijn laatste kogels.

Huldebrieven aan de afscheidnemende Regent

Alle huldebrieven die terug te vinden zijn, evoceren een zelfde geslaagd beeld van het Regentschap. Al wie gedurende de Koningskwestie enigszins carlistisch was geweest, bracht eerbetoon aan de Prins, zijn houding gedurende het Regentschap en het succesvolle heropbouw van het land na de Tweede Wereldoorlog. We citeren twee brieven.

Op 19 juli stuurt Karels voormalige kabinetsmedewerker Jean van den Bosch hem de volgende brief:

“A l’heure où la Régence s’achève, Votre Altesse Royale me permettra-t-Elle d’exprimer la gratitude que je ressens d’avoir pu être, très modestement associé pendant trois ans et demi à Son oeuvre. Les années 1945 à 1950 seront bientôt reconnues comme un des lustres les plus heureux de l’histoire de Belgique, et le nom du Prince demeurera étroitement lié à une félicité, qui surpasse davantage qu’elle ne fut prodiguée qu’avec parcimonie aux pays vainqueurs de la deuxième guerre mondiale.”

“Les hommages officiels dus au Régent traduisent mal la reconnaissance et l’émotion qu’éprouvent la plupart d’entre nous en voyant, lorsque des périls nouveaux nous menacent, s’effacer un Prince, qui laisse derrière Lui des institutions politiques fonctionnant normalement, des finances stables, une économie saine, des amitiés internationales solides. Puisse un avenir incertain nous préserver ces biens d’autant plus précieux qu’ils furent acquis sagement.”

“Aux assurances d’un attachement fidèle à Sa personne, le Prince souffrira que je joigne les vœux fervents que je forme pour Son bonheur, tandis qu’Il abandonne, après les avoir supportées avec tant de distinction, les charges lourdes du Pouvoir.”²²

Eyskens bedankte de Regent vooral om zijn “bonhomie charmante, sa touchante simplicité, sa parfaite droiture, sa constance cordiale”:

---

²¹ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 332.

²² Brief van van den Bosch aan Karel, 19 juli 1950. SOMA, *Papieren van den Bosch*, nr. AA 916/39.

“Je ne puis assez dire à Votre Altesse Royale combien je lui suis reconnaissant d’avoir su créer entre le chef de l’Etat et les ministres cette atmosphère de compréhension, de confiance et d’estime mutuelle, qui m’a toujours permis de lui exprimer mes avis en toute simplicité et en toute sincérité”.

In september 1950 kregen de Prins en zijn entourage brieven van de familie Churchill. Mary Churchill schreef op 7 september aan haar vriend de Staercke:

“We have all watched with anxiety and anguish the events ‘chez vous’. With almost uncanny precision all the consequences you fortold us have come to pass as a result of the King’s insistence. I hope people appreciate the wisdom and dignity with which the Prince has borne himself all these years & especially during the crisis. You probably know the press here made many references to his restraint and good counsel - not that that’s any comfort - but still. [...] Papa has thought much of the Prince during the crisis, and we often spoke of you and wondered how you were.”²³

Churchill zelf stuurde op 30 september 1950 het tweede volume van zijn boek over WO II naar de Prins, van wie hij zich de “faithful friend” noemde. Het cadeau was vergezeld van een huldebrief:

“I have not thought it right to intrude upon Your Royal Highness in these last anxious months, but I should like now to express my feelings of admiration for the constitutional and selfless part which you have played in the revival of Belgium in the five difficult years after the war. Students of history will effectively recognize what a faithful servant you were to the unity of Belgium, to the maintenance of its Parliamentary and democratic institutions, and to the preservation of the monarchy itself. It is this certain verdict of posterity which will be your reward, and I am sure that it is the one which you would value most. [...]

“Let me also thank you for your many gracious courtesies to me in recent years, I have the most pleasant memories of my visits to Brussels, and of painting excursions, and of the kindness with which I have been treated. But most of all I value our long talks together in the small hours of the morning. They have given me an enduring picture of a Prince whose resolve was to do his duty.”²⁴

---

²³ Brief van Mary Churchill aan de Staercke, 7 september 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170 PP/019.

²⁴ Brief van Churchill aan Karel, 30 september 1950. ULB, Papiers personnels de Staercke, nr. 170PP/033.

De Prins blijft het onderwerp van debat na de terugkeer van de Koning

Ook na het einde van het Regentschap bleef de Prins een onderwerp van discussie in de afwikkeling van de Koningskwestie. Toen de Koning op 23 juli in Laken was teruggekeerd, ontving hij de voorzitters van Kamer en Senaat. In de boodschap die hij hen meegaf, viel onder meer te lezen: “Je m’associe à l’hommage que le gouvernement et le Parlement ont rendu à mon frère, le Prince régent, au moment où il dépose sa charge. En assumant la continuité du pouvoir monarchique, le Prince régent a bien mérité de la patrie.”²⁵ De Koning sprak ook de Natie toe in een toespraak, waarin hij hulde bracht aan het leger, de geallieerden en het verzet en opriep tot eendracht onder de Belgen en sociale hervormingen. Die boodschap vermeldde echter het Regentschap van Prins Karel niet, tenzij dan in de zin dat Leopold zijn terugkeer beschouwde als het einde van een “longue crise constitutionnelle qui vient de traverser la Belgique”. *Le Peuple* sprak de volgende dag schande over de koninklijke speech. Terwijl ze Leopolds hulde aan de Regent in zijn boodschap voor het Parlement even onder de mat veegden, oordeelde de krant: “Pourquoi le message royal, établi par le gouvernement d’accord avec Léopold III, ne contient-il pas une ligne à l’intention du Prince, pas la moindre mention de son nom?”²⁶

In het Parlement stelden de socialisten de regering aan de kaak over het ontbreken van een dankwoord voor de Regent in Leopolds boodschap aan de Natie. Spaak bekritiseerde Duvieusart eveneens omdat de Koning de Regent nog geen bezoek had gebracht. Ook de liberale fractieleider Lefebvre deed zijn duit in het zakje:

“[J]e voudrais souligner que dans ce message, il y a une omission qui a profondément heurté une grande partie de l’opinion publique, c’est qu’il n’y est fait aucune allusion à la façon dont le Prince-Régent a accompli sa mission pendant six années. (*Applaudissements sur les bancs libéraux et socialistes*). Sans doute, vous nous répondrez que l’hommage au Prince-Régent figure dans le message du Roi aux représentants de la nation. C’est exact, il y figure in fine, dans des termes d’une sécheresse complète et qui ressemblent singulièrement au projet d’hommage que le gouvernement avait soumis au parlement et que notre commission spéciale n’a pas admis, parce qu’il en trouvait les termes inadéquats et insuffisants.”

“Nous aurions souhaité que, au moment de remonter sur le trône, le Roi, dans le message à la nation, eût rendu à son frère qui quand même a permis que se continue et se maintienne la tradition monarchique et dynastique, l’hommage légitime qu’il méritait et qui, pour cette raison, a mérité la reconnaissance de la nation, y compris celle du Roi. (*Très bien! sur les bancs socialistes et libéraux.*)”²⁷

---

²⁵ J. CLEEREMANS, *op. cit.*, p. 235.

²⁶ J. CLEEREMANS, *op. cit.*, p. 235.

²⁷ Parlementaire Handelingen, Kamer, 25 juli 1950.

Eerste Minister Duvieusart kwam tekst en uitleg verstrekken. Hij verantwoordde ook de houding van de Koning ten opzichte van Prins Karel sinds de terugkeer:

“M. Spaak m’a reproché d’avoir dit que le Roi n’avait pas pris contact avec le Prince-Régent. Ma réponse est simple. Des journalistes m’ont questionné sur le point de savoir si le Roi avait eu une entrevue avec le Prince-Régent. J’ai répondu que je ne le pensais pas et j’ai ajouté que ailleurs, le Prince-Régent devait toujours être souffrant.”

“Mais je n’ai établi aucune relation (*interruptions sur les bancs socialistes*), je n’ai même pas dit si le Prince-Régent ou le Roi avait demandé à voir son frère. Je suis l’objet d’une question posée par les journalistes: “Le Roi a-t-il vu le Prince-Régent”. Je n’ai pas été en compagnie du Roi pendant toute la journée et je réponds que je n’en sais rien. (*Nouvelles interruptions sur les mêmes bancs.*) J’ai donc dit que le Prince-Régent était souffrant, ce qui est absolument exact, et que ce qui a été communiqué par le cabinet du Prince le 21 juillet, le Prince n’étant pas en état de recevoir la délégation parlementaire ni d’autres délégations ce jour-là. (*Sourires sur les bancs sociaux-chrétiens*).”²⁸

De Regent wenste overigens helemaal geen contact met zijn teruggekeerde broer: “Le régent est d’ailleurs loin de souhaiter une rencontre avec son frère dont il juge l’attitude vexatoire à son égard et fâcheusement ‘gaffeuse’.”²⁹

De rol van de Regent was uitgespeeld. De Koning slaagde er echter evenmin in om zich te handhaven. Na een mislukte poging om een driepartijenregering samen te stellen, na de aanhoudende onlusten en de doden in Grâce-Berleur en onder het dreigende ontslag van de regering-Duvieusart, deed Leopold III in de nacht van 1 augustus uiteindelijk toch troonsafstand ten voordele van zijn zoon. Nadat Boudewijn de eed had afgelegd als staatshoofd en “Koninklijke Prins”, stuurde Karel een telegram met felicitaties naar de jonge Prins. Toen Boudewijn er geen antwoord op terug zond, was Karel erg ontgoocheld en aangedaan. Aan Holvoet vertelde de Koninklijke Prins “que, le Prince Charles n’ayant pas fait visite au Roi et ne l’ayant pas reçu à son retour, il a considéré ce télégramme de félicitations comme une manifestation défavorable au Roi et il n’y avait donc pas répondu”.³⁰ Hoewel Karel de facto bekwam wat hij wou – de troonsafstand van zijn broer en Boudewijn als nieuw staatshoofd – was de reactie van de jonge Prins waarschijnlijk niet de dankbaarheid die de voormalige Regent had verwacht.

---

²⁸ Parlementaire Handelingen, Kamer, 25 juli 1950.

²⁹ J. GÉRARD-LIBOIS en J. GOTOVITCH, *op. cit.*, p. 265.

³⁰ V. DUJARDIN, *Jean Duvieusart (1900-1970): Europe, Wallonie-Bruxelles, Léopold III*, Gerpennes, Quorum, 2000, p. 135.

De gedwongen verbuis van de Prins – Een nieuw statuut voor de gewezen Regent?

De gewezen Regent verbleef op het Paleis. Op een gegeven moment werd hem echter gevraagd het Paleis te verlaten – een manoeuvre waar Karels omgeving de hand van Prinses Lilian in zag. Bastien deed op 7 oktober in zijn dagboek verslag van de gedwongen verbuis van de Regent: “Il s’est passé cette semaine, une goujaterie sans nom: le prince Charles a été expulsé du Palais de Bruxelles par ordre de son frère Léopold III et sous les yeux de ses gendarmes. On lui a donné ses huit jours et j’ai vu cette opération en train. Tout son travail de dix ans saccagé dans l’aile gauche du Palais. Le Prince m’a dit: vous voyez, voilà mon frère... [...] C’est un gangster tout simplement.” Karel verkneukelde zich er wel over dat ook zijn moeder Elisabeth gedwongen werd naar Stuyvenberg uit te wijken. De afkeer voor zijn broer bleef echter overheersen: “Je connais mon frère: capable de tout.”³¹

Na zijn verbanning uit het Paleis bevond de Prins zich in “un état d’esprit lamentable”. Karel zon ook op wraak, wat Bastien overigens betreurde: “Il parle aussi d’aller loger à l’hôtel Métropole pour enrager son frère ou bien d’aller se fixer à Liège parmi les gens du peuple... Tout cela, c’est du pathos qui lui ferait plus de mal que de bien”.³² De Prins nam, zoals hij gezegd had, tijdelijk zijn intrek in het Brusselse hotel Métropole, terwijl de regering trachtte voor hem een passender verblijf te vinden.³³ Tijdens deze dagen verbleef Karel ook een tijdlang in de logeerkamer van Bastien.³⁴

Joseph Pholien werd de nieuwe Eerste Minister na het ontslag van de regering-Duvieusart bij de troonsbestijging van Boudewijn. Pholien diende zich te bekommeren om de verblijfplaats van Prins Karel. De memoires van de man onthullen dat de voormalige Regent op vraag van Boudewijn diende te verhuizen: “Les contacts et négociations au sujet de la résidence du prince Charles sont également de grands dévoreurs de temps et d’énergie. En effet, l’ancien Régent occup[ait] l’aile gauche du Palais de Bruxelles. Or, Baudoin ne [voulait] pas être au Palais quand son oncle y [était]. Il faudrait donc que l’ancien Régent déménage, ce qui se fera non sans créer des situations vaudevillesques peu faites pour ramener la concorde dans l’opinion. Mais surtout, la querelle entre Léopold et Baudouin, d’une part, et Charles, d’autre part, est inquiétante car ce dernier reçoit beaucoup de visites de socialistes. À tel point que Pholien perçoit nettement dans le chef du Roi et du Prince Royale, à Laeken, en septembre, la crainte d’un carlisme.”³⁵

---

³¹ Dagboeknotitie van Bastien, 7 oktober 1950. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 171.

³² Dagboeknotitie van Bastien, 17 oktober 1950. V. MONTENS, *op. cit.*, p. 171. Gustaaf Janssens vermoedt dat Karel alludeert op de vermoedelijke woede van Leopold wanneer die zou horen dat zijn broer naar een bescheiden hotel was uitgeweken.

³³ S. DEBOOSERE, M. VAN DEN WIJNGAERT en R. VAN ALBOOM, *Monarchie en macht: België en zijn koningen*, Brussel, BRT, 1992, p. 47.

³⁴ A. DESEYNE, “Karel van Vlaanderen, de schilder”, *Museum Dynasticum*, 2001, 1, p. 7.

³⁵ F. CARTON DE TOUMAI en G. JANSSENS (ed.), *Joseph Pholien: un homme d’état pour une Belgique en crises*, Bierges, Editions Mols, 2003, p. 259.

De Staercke maakte gebruik van Churchills hierboven geciteerde huldebrief als een argument bij de onderhandelingen met Pholien over de situatie van de Prins-Regent. In zijn memoires schrijft hij: “Ik beschikte over weinig troeven om van Pholien een behoorlijk statuut te verkrijgen. [...] Nadat ik de brief had voorgelezen, zei ik tegen de eerste minister dat de mensen dankzij die brief over vijftig jaar nog over de Prins zouden spreken en ook over hem, J. Pholien, wegens zijn houding tegenover iemand wie een dergelijke getuigenis ten deel was gevallen.” Hoewel Pholien – voor wie de Staercke geen goed woord over heeft – geflatteerd was door dit vooruitzicht, hielpen de gesuikerde woorden niet: “Met zijn grove en vrijmoedige manieren die hij voor goedmoedig wilde laten doorgaan, duwde [Pholien] de Prins geluidloos en roemloos de vergetelheid in.”³⁶

Nadat hij Argenteuil als woonplaats had afgewezen, trok Prins Karel zich uiteindelijk verbitterd in zijn vertrouwde Raversijde vissershuisje terug. Hij verdween van het toneel.

Besluit

De CVP won de verkiezingen op 4 juni en behaalde de absolute meerderheid. De Prins-Regent was tevreden met de uitslag, vooral met de de vooruitgang van de socialisten en de nederlaag van de communisten en de liberalen. Hij wou Eyskens de formatie van een rooms-rode coalitie aanbieden en kantte zich tegen het plan van de CVP om Duveusart een homogene regering te laten vormen. Karel moest inbinden: de regeringsvorming werd hem door de christen-democraten opgedrongen. Tijdens zijn benoeming tot formateur en tijdens de eedaflegging van de CVP-regering gedroeg de Regent zich volgens Duveusart bijzonder afstandelijk. De Prins was duidelijk ontevreden dat hij zijn prerogatief niet ten volle had kunnen uitoefenen, en noemde Leopold openlijk “le Roi d’un parti”. Na de formatie werd Karel geleidelijk aan weer milder, al overheerste in zijn entourage de rancune over de nakende terugkeer van de Koning.

De anti-leopoldisten speelden tijdens een massale socialistische huldebetoging voor de Regent de tegenstellingen tussen Leopold en Karel ten volle uit. Ook in het Parlement bekritiseerden socialisten en liberalen de manier waarop de regering en de Koning na de terugkeer omgingen met de Regent, om oppositie te voeren tegen de CVP-regering en de terugkeer van de vorst. De carlisten zonden de Prins ondertussen massaal huldebrieven, waarin ze Karel prezen om zijn constitutionele en onbaatzuchtige houding tijdens het Regentschap. De Koning kon zich na de aanhoudende onrust in het land niet langer handhaven. In de nacht van 1 augustus trad hij af. De jonge Prins Boudewijn volgde zijn vader op.

---

³⁶ A. DE STAERCKE, *Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie*, Tielt, Lannoo, 2003, pp. 261-262.

Toen de Koninklijke Prins Karels telegram met felicitaties onbeantwoord liet en hem zelfs dwong zijn vleugel in het Paleis te verlaten, trok Karel zich verbitterd en zonder verdere officiële functie uit het publieke leven terug.

Het Regentschap behoorde voorgoed tot de geschiedenis.

XV.

ALGEMEEN BESLUIT

Ik wil mijn besluit graag aanvangen met het oordeel van André de Staercke over de Regent. De Staercke beschouwt de Prins als een bruggenbouwer, een staatshoofd dat de verschillende maatschappelijke krachten in evenwicht bracht tijdens de moeilijke jaren na de oorlog. In zijn memoires schetst hij de rationale achter het Regentschap:

“Bij links van hij geliefd, ten eerste omdat hij door rechts werd verguisd, maar ook omdat links voelde dat hij dichterbij hun gedachtegoed stond. In ieder geval wist hij tot in de nuances zijn rol perfect te vervullen. Tussen voor- en tegenstanders van de Koning probeerde hij niet de broer maar de Regent te zijn. Zijn onpartijdigheid vereiste dat hij zich vooral moest verdedigen tegen velerlei openlijke en bijna bedreigende druk van proleopoldistisch rechts en niet zozeer tegen de affectie of goede verstandhouding met links, dat de Koning vijandig gezind was. [...] Al weerstond de Regent in een kalme en serene onthouding alle pogingen om hem te laten deelnemen aan het kamp van de machthebbers, de Regent was evenmin van plan een voorkeur in een actieve stellingname te transformeren. Dit was een moeilijke positie, waarin de Regent voortdurend voorzichtig, vastberaden, oplettend en steeds onder spanning moest manoeuvreren. Anderen dan ik kunnen later oordelen over de waarde en de resultaten. Laten we eerlijk zijn: als we van mening zijn dat het regentschap een succes was, dan is dit te danken aan tweërlei steun. Enerzijds die van linkse politici, anderzijds van de beste rechtse politici, van hen die zowel vanwege hun scherpzinnigheid als vooral vanwege hun moed grote staatslieden waren.”¹

We zullen dit oordeel van Karels naaste medewerker tegenover het onze plaatsen, geformuleerd onder de vorm van enkele algemene tendensen.

Karels aanvankelijke defaitistische houding tijdens de Achttiendaagse Veldtocht sloeg tijdens de eerste maanden en jaren van de bezetting om in een openlijke anglofilie, vertrouwen in de Londoniërs en sympathie voor het verzet. De eerste geruchten over een carlistisch complot tegen de Koning doken al in 1941 op, maar leken volledig ongefundeerd. Tijdens de eerste maanden van het Regentschap deed Karel er bovendien alles aan om de terugkeer van zijn broer te vergemakkelijken, zelfs indien dat betekende dat hij moeilijke beslissingen moest nemen waarvan hij wist dat ze tegen de zienswijze van Leopold ingin-

---

¹ A. DE STAERCKE, *op. cit.*, pp. 179-180.

gen. Uit alle bronnen blijkt dat er van carlisme bij de Regent en zijn entourage in die eerste maanden geen sprake was: zodra de Koning bevrijd werd, zouden ze plaats ruimen. Zelf hield de Prins zich bij het uitoefenen van zijn prerogatieven op de vlakte.

Karel schaarde zich tijdens de gesprekken in Strobl voluit achter de eisen van de regering, die hij als noodzakelijk zag om de terugkeer van de Koning te bereiken. De Koning was erg ontgoocheld in de houding van zijn broer en vond dat de Regent partij moest kiezen voor zijn familie. Terwijl Spaak, Van Acker en zijn eigen entourage na deze desastreuze gesprekken overtuigd zijn dat de troonsafstand zich opdringt, was Karel de enige die nog lang een afwachtende houding wou aannemen. Nadat het Regentschap geconsolideerd werd, begon de Prins wel ten volle zijn prerogatieven uit te oefenen – vaak met leopoldistische kritiek tot gevolg.

Onder de carlistische linkse regeringen in 1946 en 1947 verzuurden de familierelaties tussen de Regent, de Koning en zijn moeder. Karel zorgde ervoor dat er geen banden waren tussen de entourage van de Koning en zijn eigen medewerkers. Hij was ook niet happig om elke familiale wens van zijn broer in te willigen, en zelfs eerder bereid gevoelige zaken als de regering van de Civiele Lijst aan de regering toe te vertrouwen. De Regent begon nu wel overtuigd te raken van de noodzaak van de troonsafstand ten voordele van Boudewijn.

De entourage van de Prins toonde zich voorstander van stabiele rooms-rode coalities, maar was gedwongen met onstabiele linkse regeringen te werken. Niettemin zorgde ze voor financiële steun aan de BSP in de aanloop naar de verkiezingen. Conflicten over de nauwkeurige manier waarop de Regent van zijn prerogatieven gebruik maakte, kwamen regelmatig voor. De entourage van Karel was daarentegen vaak niet te spreken over de vele gelegenheden waarbij de onervaren ministers de Kroon ontblootten. Alle problemen werden echter steeds tactvol en in een sfeer van goede verstandhouding opgelost. Karel peinsde er niet over om, zoals Leopold in 1939 had gedaan, zijn ministers openlijk en met veel ceremonieel tijdens een ministerraad te berispen. Onder de regering-Spaak stabiliseerde de Koningskwestie.

De buitenlandse reizen van de Regent, waar zijn functie als staatshoofd extra uit de verf kwam, waren vaak het voorwerp van leopoldistische kritiek. Dat echter ondanks het feit dat de entourage van de Prins er steeds alles aan deed om die te voorkomen. Terwijl Leopold nog de ijdele hoop koesterde dat de Koningskwestie familiaal geregeld kon worden – denk maar aan de manier waarop hij Karel in Merlinge uitnodigde – besepte Karel dat het een wijdvertakt politiek probleem was geworden. De Regent koesterde ook allerlei plannen en scenario's om de volksraadpleging – die hij nefast voor de Dynastie vond – een halt toe te roepen. Op aanraden van de Staercke zou hij uiteindelijk van af zien, om te vermijden net als zijn broer in conflict te komen met zijn regering.

De rol van de bakwame en politiek beslagen entourage van de Regent valt niet te onderschatten. In tegenstelling tot de voor- en naoorlogse medewerkers van Leopold III fungeerden ze niet als een scherm tussen het staatshoofd en de regering. Niet alleen Goffinet en de Staercke konden erg open en direct met de Regent praten, ook Holvoet schreef in zijn memoires: “Je tiens cependant à affirmer, et je m’en flatte, que j’ai toujours dit aux Rois et aux Princes ce que, en conscience, je pensais, me refusant à être leur courtisan et que la satisfaction que j’ai d’avoir ainsi fait mon devoir a, pour moi, plus de valeur que les marques de gratitude que j’aurais pu avoir.”²

Als politici tijdens de Koningskwesitie het hadden over de “persoonlijke politiek” van Leopold III, dan hebben ze het steeds over zijn visie op het buitenlands beleid en de oorlogsomstandigheden. We mogen echter niet vergeten dat Karels pro-geallieerde houding ook was ingegeven door “persoonlijke opvattingen”, alleen zaten die op één lijn met de regering. Karel was namelijk “vastbesloten korte metten te maken met de neutraliteitspolitiek van zijn broer”.³ Op het vlak van het buitenlands beleid en de relaties met de geallieerden kunnen we niet spreken over een prinselijk beleid dat louter steunde op de raadgevingen van zijn ministers. Karel was erg pro-geallieerd en ondernam herhaaldelijk privé-initiatieven om geallieerde staatshoofden en regeringsleiders gunstig te stemmen. Zijn goede relaties met Churchill, de Gaulle, Truman en Mackenzie King, zijn uitgebreid rouwbeklag na de dood van Roosevelt, de “fortificatiën” die hij de belangrijkste geallieerde staatshoofden zond toen, hij net Regent was geworden: het zijn voorbeelden van een staatshoofd dat zich persoonlijk met het internationaal beleid inliet.

De Prins bleef gedurende het Regentschap zeker niet passief. Hij was niet louter de marionet van linkse, anti-leopoldistische krachten. Hij had vele ideeën en wensen, die soms niet altijd even gelukkig waren en die de regering niet steeds kon inwilligen – denk maar aan Karels eigen wapenschild, zijn postzegels en zijn munten. De Staercke getuigt: “De goede voornemens van de Prins waren ontelbaar. Hij had stapels min of meer serieuze, min of meer uitvoerbare projecten waar hij de hele dag mee rondliep.”⁴ Karel viel ook regelmatig Eyskens lastig met zijn plannen om de Brusselse Mont des Arts te verbouwen, de creatie van “le Roi-urbaniste” Leopold II – voor wie Karel overigens een grote bewondering had.⁵

De Regent en zijn entourage trachtten de hele Koningskwesitie lang centristische regeringen te vormen. In de eerste jaren na de bevrijding waren dat regeringen van nationale unie, met

---

² R. PICAUVET, *op. cit.*, p. 292.

³ Opmerking van Jean Stengers. A. DE STAERCCKE, *op. cit.*, p. 14.

⁴ A. DE STAERCCKE, *op. cit.*, p. 179.

⁵ G. EYSKENS, *op. cit.*, p. 264.

inbegrip van de communisten. Later sprak de entourage zich herhaaldelijk uit voor tripartites of rooms-rode coalities. Het was voor de Regent cruciaal dat zowel de meest leopoldistische CVP als de meest anti-leopoldistische BSP deel uitmaakten van de regering. Op die manier zou de persoon van Karel niet in het geding komen – wat met één van beide partijen in de oppositie vaak wel het geval was. In 1945 schakelde Karels entourage nog kardinaal van Roey in om de katholieke partij aan te manen in de regering te blijven. In 1949 bestempelde de Staercke het voornemen van de socialisten om in de oppositie te gaan als “een ramp”. Een regering met de socialisten zou bovendien nooit de terugkeer van de Koning hebben willen verzekeren. De Regent en zijn entourage wensten dan ook een regering die als oplossing van nationale eenheid de machtsoverdracht aan Prins Boudewijn voorstond. Zelfs toen de CVP in 1950 de absolute meerderheid haalde, trachtte de Regent nog een rooms-rode coalitie te vormen onder leiding van Eyskens.

Van groot belang was tevens de manier waarop de Regent het contact met zijn ministers onderhield. Terwijl Leopold afstandelijk en arrogant overkwam, hechtte de Regent belang aan een vriendelijk contact met zijn raadgevers. Hij bood hen tijdens audiënties steevast een whisky of een pijp tabak aan, speelde zelfs geregeld tafeltennis met prominenten en haalde grappen uit. We halen als illustratie een anekdote aan die Eyskens in zijn memoires neerschreef over een golfpartijtje in Ciergnon, het koninklijk domein waar de Regent geregeld zijn ministers en hun echtgenotes in de watten legde. Eyskens was een middelmatige golfer, maar bij toeval plaatste hij zijn bal bij de eerste slag meteen op de *green*. “Majoor De Mentock, een vertrouweling en medewerker van prins Karel, die ook aan het spelen was, keek verbaasd toe en vroeg mij: ‘Speelt u altijd zo, mijnheer de minister?’ Ik antwoordde hem droogjes: ‘Verbaast u dat, majoor?’ Enkele dagen later had ik mijn wekelijks onderhoud met de prins-regent. Hij vertelde me dat hij vernomen had dat ik een ‘uitstekend’ golfspeler was. Ik wou het onderwerp min of meer uit de weg gaan en antwoordde met een kort ja. Maar prins Karel bleef er maar over doorbomen en bleef maar herhalen dat men hem had verteld dat ik toch zo’n bijzonder goed golfspeler was. Op de duur zegde ik hem ook: ‘Verbaast U dat, monseigneur?’ Maar dan vertelde ik hem dat De Mentock [...] mijn eerste, bijna perfecte slag had gezien en dat ik De Mentock de indruk had gegeven dat ik altijd zo speelde, hoewel ik in feite een lamentabele speler was. Daarop zei de prins-regent: ‘Goed dat U het mij zegt, want De Mentock is bij de *caddie* de kaart gaan halen met uw score’, waarna we beiden hartelijk begonnen te lachen.”⁶

Was er ten slotte sprake van enig carlisme bij de Regent of zijn entourage? Nee. We hebben er althans geen bewijzen voor teruggevonden. Bovenvermelde persoonlijke projecten van de Prins wijzen er wel op dat Karel zich niet louter wou wegcijferen en zeker bereid was

---

⁶ G. EYSKENS, *op. cit.*, pp. 263-264.

zich een bepaald eerbetoon te laten welgevalen. De Regent heeft zich echter nooit ten koste van zijn broer willen profileren. Al eind 1945 waren de Prins en zijn entourage er van overtuigd dat Leopold troonsafstand moest doen en Boudewijn de nieuwe Koning der Belden diende te worden – al wensten ze wel garanties dat Leopold de opleiding van zijn zoon niet te zwaar zou overvleugelen.

Het is naïef om te denken dat de Regent en zijn medewerkers zich niet door deze positie hebben laten beïnvloeden. Karel was zeker niet onpartijdig in de Koningskwestie – zoals de Staercke supra beweert – maar dat was niet noodzakelijk een slechte zaak om tot een bevredigende oplossing te komen. De Prins en de Staercke hebben zelfs regelmatig alles op alles moeten zetten om de terugkeer van de Koning te verhinderen of uit te stellen. Dat deden ze echter nooit uit ijdele hoop om zelf aan de macht te kunnen blijven. Ze beseften wel dat de dynastieke opvolging zijn beloop moest hebben. Karel liet zich welgeteld één keer negatief uit over de jonge kroonprins Boudewijn, maar dat was in de context van de volksraadpleging, die ervoor zou zorgen dat – indien het resultaat slecht uitviel voor Leopold – Boudewijn erg onervaren op de Troon zou komen.

Karel was zeer gegriefd toen zijn voornemens uiteindelijk faalden en de Koning terugkeerde. In privé-kring kon hij erg scherp zijn voor de “onverantwoordelijke” leopoldisten die deel uitmaakten van zijn latere regeringen met de CVP. Toen ook de Koninklijke Prins zijn inspanningen tijdens het Regentschap niet leek te apprecieerren, trok Karel zich verbitterd uit het politieke leven terug.

XVII.

BRONNEN & BIBLIOGRAFIE

Aangezien ik geen personderzoek heb gedaan, maar enkel de beschikbare knipsels in de archieven heb gebruikt, zijn er geen dagbladen opgenomen in mijn bibliografie. Als de lijsten wat beknopt lijken, ligt dat aan het feit dat ik enkel de bronnen en literatuur heb opgenomen die ik daadwerkelijk gebruikt heb bij de redactie van deze scriptie, en die dus in de voetnoten vermeld staan. Vanzelfsprekend heb ik veel méér naslagwerken ter hand genomen en heb ik veel méér archieffondsen geraadpleegd. Omdat ze geen interessante informatie bevatten, komen ze in onderstaande lijst niet voor.

Geraadpleegde archieffondsen

Notulen van de Ministerraad, 1944-1950

<http://arch.arch.be/conseilN.html>

Brussel, Archief Koninklijk Paleis (AKP)

- Kabinet Prins-Regent
- Secretariaat Prins-Regent
- Militair Huis Prins-Regent

Brussel, Archief Ministerie van Buitenlandse Zaken (AMBZ)

- 13.429 (Régence)
- 13.433 (Voyage en Afrique du Sud. Projet, 1947)
- 13.434 (Voyage aux Etats-Unis, 1948)
- 13.436 (Voyages, 1946-1951)
- 13.925 (Voyage au Congo, 1947)
- 12.148 (Voyage au Congo, 1947)
- 14.286 (Voyage officiel en France (non-effectué), 1947)
- 18.298 (Papieren de Staercke)
- 18.434/4 (Papieren Silvercruys)

Brugge, Rijksarchief Brugge (RAB)

- Archief Achille van Acker

Brussel, Archives de l'Université Libre de Bruxelles (ULB)

- 170PP (Papieren personnels de Staercke)

Brussel, Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA)

- AA 916 (Papieren van den Bosch)
- AA 640 (Dossier betr. X. de Grunne en “La Belgique Loyale”, 1941)

Gedrukte bronnen

BOLAMBA (A.R.). Voyage de son Altesse Royale le Prince Régent au Congo belge 29 juin 1947-12 août 1947. Leopoldville, La Voix du Congolais, 1947, s.p.

BRELAZ (M.) (ed.). Le “dossier Léopold III” et autres documents sur la période de la seconde guerre mondiale. Genève, Antipode, 1989, 455 p.

CAPELLE (R.). Au service du Roi (1934-1945). Bruxelles, Charles Dessart, 1949, 2 vol., 556 p.

CAPELLE (R.). Dix-huit ans auprès du Roi Léopold. Parijs, Fayard, 1970, 418 p.

“Contribution à l'étude de la Question Royale: événements-documents, s.l., s.n., 1945, s.p. (Groupement nationale belge).

DE STAERCKE (A.). Alles is voorbijgegaan als een schaduw: memoires over het Regentschap en de koningskwestie. Tielt, Lannoo, 2003, 359 p.

EYSKENS (Gaston). De Memoires. Tielt, Lannoo, 1994, 974 p.

“Intelligence Digest”, oktober 1949.

“La Belgique Loyale”, s.l., s.n., 1941, s.p.

“La Vraie Belgique”, s.l., s.n., 1941, s.p.

LEOPOLD III. Kroongetuige: over de grote gebeurtenissen tijdens mijn koningschap. Tielt, Lannoo, 2001, 271 p.

PIRENNE (J.). Mémoires et notes politiques. Verviers, Marabout, 1975, 461 p.

“La question royale: faits et témoignages”, Brussel, Editions du Peuple, 1950, 64 p.

SPAARK (P.H.), Combats inachevés. Parijs, Fayard, 1969, 2 delen.

VAN OFFELEN (J.). La ronde du pouvoir: memoires politiques. Brussel, Didier Hatier, 1987, 359 p.

VAN OFFELEN (J.). Les libéraux contre Léopold III: les débats secrets des partisans de l'abdication. Bruxelles, Didier Hatier, 1988, 331 p.

VON FALKENHAUSEN (A.). Mémoires d'outre guerre: comment j'ai gouverné la Belgique de 1940 à 1944. Brussel, De Meyer, 1974, 322 p.

Literatuur

BANK (J.). "De Oranjes te paard. Oude conventies in nieuwe beelden", in: KEMPERS (B.) (ed.). Openbaring en bedrog. De afbeelding als historische bron in de Lage Landen, Amsterdam, Amsterdam University Press, pp. 169-195.

CAPON (M.). Prins Karel: seigneur van Raversijde. Antwerpen, Vienen: The House of Books, 2003, 165 p.

CARTON DE TOUMAI (F.) en JANSSENS (G.) (ed.). Joseph Pholien: un homme d'état pour une Belgique en crises. Bierges, Editions Mols, 2003, 354 p.

CLEEREMANS (J.). Un Royaume pour un amour. Léopold III, de l'exil à l'abdication. Brussel, Didier Hatier, 1989, 302 p.

CLEEREMANS (J.). Léopold III en l'an 40. Brussel, Didier Hatier, 1985, 288 p.

CLOSE (R.). Léopold III, les non-dits. Brussel, Editions Lignes Claire, 2001.

DEBOOSERE (S.), VAN DEN WIJNGAERT (M.) en VAN ALBOOM (R.). Monarchie en macht: België en zijn koningen. Brussel, BRT, 1992, 341 p.

DE JONGHE (A.). "Aspekten van de wegvoering van koning Leopold III naar Duitsland". Cahiers/Bijdragen uitgegeven door Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, 1988, 11, pp. 5-120.

DE LENTDECKER (L.). Prins Karel. Brussel, Grammens, 1987, 191 p.

DESEYNE (A.). “Karel van Vlaanderen, de schilder”. Museum Dynasticum, 2001, 1, pp. 6-17.

DESEYNE (A.). “Het voormalig Koninklijk Domein te Raversijde”. Museum Dynasticum, 1997, 2, pp. 24-33.

“Dossier ‘Question Royale’”. Courrier Hebdomadaire du CRISP, 1974, nr. 646.

DUJARDIN (V.). Gaston Eyskens tussen koning en regent. België 1949-1950: een sleuteljaar. Amsterdam, Meulenhoff, 1996, 269 p.

DUJARDIN (V.). Jean Duvieusart (1900-1970): Europe, Wallonie-Bruxelles, Léopold III. Gerpennes, Quorum, 2000, 272 p.

DUVIEUSART, (J.). La question royale, crise et dénouement. Brussel, Éditions Complexe, 1986, 231 p.

GÉRARD (J.). Chronique de la Régence 1944-1945. Brussel, J.M. Collet, 1983, 447 p.

GÉRARD (J.). Le mystérieux trio de Laeken, 1940-1944. Brussel, JM Collet, 1987, 315 p.

GÉRARD-LIBOIS (J.). “1950: L’effacement de Léopold III. Tempête au PSC-CVP”. Courrier Hebdomadaire du CRISP, 1987, 1169-1170.

GÉRARD-LIBOIS (J.). “La question royale: au-delà de Léopold III”. La Revue Nouvelle, 1975, 12, pp. 548-551.

GÉRARD-LIBOIS (J.) en GOTOVITCH (J.). Léopold III: de l’an 40 à l’effacement. Brussel, Éditions Pol-His, 1991, 231 p.

GÉRARD-LIBOIS (J.) en GOTOVITCH (J.). “Léopold III: le non-retour. Textes et documents, sélection et présentation”. Courrier Hebdomadaire du CRISP, 1983, nr. 1020-1021.

HAECK (T.). “Het Kabinet van de Prins-Regent: bevoegdheden, werking en archief”. Museum Dynasticum, 2003, I, pp. 19-30.

HAECK (T.). Inventaris van het Kabinet van de Prins-Regent. Brussel, VUB (onuitgegeven verhandeling), 2002, 212 p.

HELMREICH (E.). "United States policy and the Belgian Royal Question (march-october 1945)". Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 1978, pp. 1-16.

JANSSENS (G.). "De door Koning Leopold III geplande reis naar de Verenigde Staten. Een episode uit de koningskwestie (1947-1948)". Museum Dynasticum, 2001, 2, pp. 90-101.

JANSSENS (G.). "De federale uitvoerende macht. I. Het Staatshoofd.", in: VAN DEN EECKHOUT (P.) en VANTHEMSCHE (G.). Bronnen voor de studie van het hedendaagse België 19e-20e eeuw. Brussel, 1999, pp. 271-291.

KEYES (R.). Leopold III: complot tegen de koning. 2: 1940-1951. Tiel, Lannoo, 1987, 500 p.

MATTHÉ (S.). Het "tweede deel" van de repressie. De vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog. Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 2002.

MOLITOR (A.). La fonction royale en Belgique. Brussel, CRISP, 1994, 194 p.

MONETTE (P.-Y.). Beroep: koning der Belgen. Leuven, Van Halewyck, 2003, 272 p.

MONTENS (V.). La vie politique, quotidienne et artistique de 1940 à 1950 à travers le journal d'Alfred Bastien, artiste peintre. Brussel, ULB (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1990.

MOUREAUX (S.). Léopold III: la tentation autoritaire. Brussel, Editions Pire, 2002, 199 p.

OOMS (A.) en DE LANDSHEERE (P.). La Belgique sous les nazies. Brussel, L'Édition Universelle, s.d., 4 vol.

PICAVET (R.). Baron Georges Holvoet: magistraat 1899-1923, gouverneur van de Provincie Antwerpen 1923-1945, kabinetschef van de prins-regent 1944-1950. Zellik, Roularta Books, 1998, 327 p.

POEDTS (C.). Prins Karel (1903-1983). Leuven, KUL (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, X + 134 p.

RASKIN (E.). Prinses Lilian. De vrouw die Leopold III ten val bracht. Antwerpen, Houtekiet, 1998, 304 p.

- RASKIN (E.). Elisabeth van België. Een ongewone koningin. Antwerpen, Houtekiet, 2005, 459 p.
- RIEBS (G.). Karel: Graaf van Vlaanderen, Prins van België, Regent van het Koninkrijk. Leuven, Van Halewyck, 2003, 200 p.
- SCHEPENS (L.). 1940. Dagboek van een politiek conflict. Tielt, Lannoo, 1970, 258 p.
- SCHEPENS (L.). “De Koningskwestie. Een nieuw thema in de Belgische geschiedschrijving”. Spieghele Historiae, 1973, pp. 614-619.
- SENELLE (R.), CLEMENT (E.) en VAN DE VELDE (E.). Handboek voor de koning. Tielt, Lannoo, 2004, 419 p.
- STENGERS (J.). De Koningen der Belgen. Macht en invloed. Van 1831 tot nu. Leuven, Davidsfonds, 1992, 359 p.
- STENGERS (J.). Léopold III et le gouvernement. Parijs, Duculot, 1980, 248 p.
- STEPHANY (P.). La Belgique sous la régence (1944-1950). Une époque et son histoire. Gerpinnes, Quorum, 1999, 447 p.
- STRUBBE (F.). Geheime Oorlog, 1940-1945. De inlichtings- en actiediensten in België. Tielt, Lannoo, 1992, 558 p.
- STRUYE (P.). L'évolution du sentiment public en Belgique sous l'occupation allemande. Brussel, Ed. Lumière, 1945, 193 p.
- TOMISSEN (P.). “De wet van Brück, een historisch enigma”, Vivat Academia, nr. 123, pp. 88-102.
- THEUNISSEN (P.). 1950: ontknoping van de koningskwestie. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel, 1984, 180 p.
- UGEUX (W.). Histoires de résistants. Gembloux, Duculot, 1979, 201 p.
- VAN BOXEM (K.). De houding van de liberale partij tegenover de koningskwestie, 1945-1950. Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1986, 131 p.

VAN DEN WIJNGAERT (M.), DUMOULIN (M.) en DUJARDIN (V.). Een koningsdrama: de biografie van Leopold III. Antwerpen, Standaard, 2001, 262 p.

VAN GOETHEM (H.). “Prins Karel, regent van België: de koningskwesie, de democratie, de geallieerden”, in: HUYSE (L.) en HOFLACK (K.) (ed.). De democratie heruitgevonden: oud en nieuw in politiek België, 1944-1950. Leuven, Van Halewyck, 1995, pp. 91-118.

VAN GOETHEM (H.). “Le Prince Charles, Régent de Belgique: la question royale, la démocratie, les alliés”, in: Jours de guerre. Jours de paix. Brussel, Dexia, 2001, p. 329-362.

VAN MEIRVENNE (J.). De Belgische koningskwesie in de Britse pers : een vergelijkend onderzoek, 1945-1950. Gent, UGent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), 1991, 247 p.

VELAERS (J.) en VAN GOETHEM (H.). Leopold III. De koning, het land, de oorlog. Tielt, Lannoo, 2001, 1152 p.

WITTE (E.), BURGELMAN (J-P.) en STOUTHUYSEN (P.). Tussen restauratie en vernieuwing: aspecten van de naoorlogse Belgische politiek (1944-1950). Brussel, VUB-Press, 1989, 352 p.